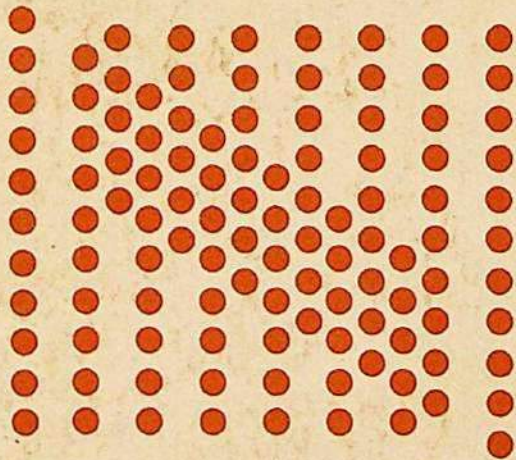

RAZPRAVE IN GRADIVO 15

TREATISES
AND
DOCUMENTS

INŠTITUT ZA NARODNOSTNA VPRAŠANJA V LJUBLJANI

RAZPRAVE IN GRADIVO • LJUBLJANA • NOVEMBER 1982

RAZPRAVE IN GRADIVO

TREATISES AND DOCUMENTS

15

INŠTITUT ZA NARODNOSTNA VPRAŠANJA
LJUBLJANA — NOVEMBER 1982

RAZPRAVE IN GRADIVO — TREATISES AND DOCUMENTS

YU ISSN 0034 — 0251

UDK — UDC 323.15 (100) (058)

Izdajateljski svet — Editorial Board

Andrej Caserman, mag. Silvo Devetak, dr. Vladimir Klemenčič, dr. Peter Klinar, Albina Nečak-Lūk, dr. Ernest Petrič, Amalia Petronio-Bertoni, dr. Rudi Rizman, dr. Janez Stanonik, Stefan Šoš

Uredniški odbor — Editorial Committee

Andrej Caserman, mag. Silvo Devetak (glavni urednik — Editor in chief), Drago Druškovič, dr. Janko Jeri, dr. Vladimir Klemenčič, dr. Avguštin Malle, Albina Nečak-Lūk (odgovorni urednik — Editor in charge), Sonja Novak-Lukanovič (tehnični urednik — Technical Editor), dr. Ernest Petrič, dr. Rudi Rizman, Janez Stergar, dr. Pavel Stranj, Saša Žabjek

Prevodi — Translation

Helena Grad, Dušan Grobovšek (angleščina — English), Alenka Žnidarčič, Neda Pagon-Brglez (italijanščina — Italian)

Lektor — Language advisor

Vera Gregorač

Zunanja oprema — Layout

Neta Zwitter

Redakcija tega zvezka je bila zaključena 20. oktobra 1982. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji. Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in z navedbo vira. — The redaction of this volume has been terminated on 20 October 1982. The authors are responsible for the scientific contents of their contributions. The articles may be reproduced only with the permission from the publisher and quoting the source.

Založil in izdal — Published and edited by

Inštitut za narodnostna vprašanja — Institute for Ethnic Problems
YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5, tel.: (061) 210 823, 210 879, 210 964

Predstavnik — Representative

Mag. Silvo Devetak

Revijo sofinancira — Co-financed by

Raziskovalna skupnost Slovenije — The Research Council of Slovenia

Naklada — Circulation

1.200 izvodov — copies

Tisk — Printed by

Tiskarna Slovenija, Ljubljana, november 1982

KAZALO

Rudi Čačinovič: Uvod	9—10
Silvo Devetak: Uvodna razmišljanja o položaju slovenske narodne skupnosti v Italiji	11—20
Boris Race: Pomen zaščitne zakonodaje za razvoj slovenske narodnostne skupnosti	21—28
Drago Štoka: Položaj slovenske narodnostne skupnosti v Italiji v luči zadnjih dogodkov	29—33
Viljem Černo: Analiza političnega dogajanja v Videmski pokrajini	35—38
Alessandro Pizzorusso: Manjšine in etnične ter jezikovne skupine v Italiji: perspektive zaščite	39—50
Ernest Petrič: Osnutki zakonov o pravicah Slovencev v Italiji v luči osimske pogobe	51—60
Ivan Bratina: Zaščita slovenske narodne manjšine v Italiji v luči procesa decentralizacije države in razvoja avtonomije krajevnih ustanov	61—73
Miran Komac: Narodnostno manjšinska politika in soodločanje manjšine	75—84
Darij Cupin: Vprašanje materialne podlage manjšine v funkciji narodnostnega razvoja	85—91
Nada Vilhar: Deskriptivni pregled rešitev v globalni zakonodaji za družbeno-ekonomsko področje	93—98
Aleš Lokar: Gospodarsko sodelovanje obmejnih področij Italije in Jugoslavije in možnosti vključevanja slovenske narodnostne skupnosti v Italiji	99—114
Lucijan Vuga: Vloga obmejnega prostora pri uresničevanju enotnosti slovenskega kulturnega in gospodarskega prostora	115—146
Samo Pahor: Položaj slovenskega jezika v Furlaniji-Julijski krajini in problemi njegovega uveljavljanja v javnosti ter v upravno-pravnih postopkih	147—169
Albina Nečak-Lük: Funkcija jezika na narodnostno mešanih območjih glede na predložene rešitve za Slovence v Italiji	171—178
Pavel Stranj: Najaktualnejši problemi na vzgojno-izobraževalnem področju v tako imenovanih globalno zakonskih osnutkih in v njih predlaganih rešitvah v luči stvarnih potreb manjšine	179—188
Suzana Pertot-Legiša: Razvojne dileme slovenske šole ob reformi višje srednje šole v Italiji	189—195
Filibert Benedetič: Vprašanje kulturno-prosvetnega razvoja slovenske narodnostne skupnosti v Italiji	197—206
Saša Žabjek: Pregled v osnutkih zakona za globalno zaščito Slovencev v Italiji ponujenih rešitev na področju kulture	207—211
Peter Beltram: Sredstva javnega obveščanja v predlogih za globalno zaščito	213—219

Dušan Jakomin: Slovenska cerkev v zamejstvu in slovenska narodna skupnost	221—224
Sonja Novak-Lukanovič, Saša Žabjek: Kulturno-prosvetno sodelovanje s pripadniki slovenske narodne manjšine v Furlaniji-Juljski krajini	225—230
Vera Klopčič: Manjšinsko vprašanje v uradnih stikih med Republiko Italijo in SFR Jugoslavijo po ratifikaciji osimskih sporazumov	231—237
Riccardo Ruttar: Analiza demografskega položaja v Videmski pokrajini	239—243
Ferruccio Clavara: Gospodarski položaj in perspektive gospodarskega razvoja Slovencev v Videmski pokrajini	245—250
Paolo Petricig: Politični položaj Beneške Slovenije glede na pobude za slovensko izobraževanje in varstvo na področju šolstva	251—255
Peter Beltram: Kanalska dolina	257—260
GRADIVO	
Izbor in redakcija: Miran Komac	261—262
A. Temeljni mednarodno pravni viri zaščite slovenske narodnostne manjšine v Italiji	263—266
B. Teksti ustavnih in drugih aktov italijanskega notranjega prava, ki se nanašajo na slovensko narodnostno manjšino	267—296
C. Zakonski osnutki za zaščito slovenske narodnostne manjšine v Italiji, vloženi v VIII. zakonodajni dobi	297—312
D. Temeljni dokumenti osrednjih organizacij slovenske narodnostne manjšine	313—318
E. Bilateralno sodelovanje med SFRJ in Republiko Italijo ter vloga manjšin	319—324
F. Prikaz pomembnejših strokovnih in političnih srečanj, na katerih so obravnavali položaj slovenske narodnostne manjšine	325
Tamara Blažina: Slovenski raziskovalni inštitut (Trst, Gorica, Čedad)	326—329
»Problemi in perspektive slovenskih narodnih skupnosti v sosednjih deželah« — petletni raziskovalni program Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani	330—331
In memoriam: dr. Tone Zorn, dr. Karel Šiškovič, Lojze Ude	332
Sinopsisi	333—346

SOMMARIO

Rudi Čačinovič: L'introduzione	9—10
Silvo Devetak: Le osservazioni introduttive sulla posizione della comunità slovena in Italia	11—20
Boris Race: L'importanza della tutela legislativa per lo sviluppo della comunità slovena in Italia	21—28
Drago Štoka: La posizione della comunità Slovena in Italia	29—33
Viljem Černo: L'analisi degli avvenimenti politici nella Provincia di Udine/Videm	35—38
Allessandro Pizzorusso: Minoranze e gruppi etnici e linguistici in Italia: prospettive di tutela	39—50
Ernest Petrič: Le proposte di legge dei diritti degli Sloveni in Italia alla luce del Trattato di Osimo	51—60
Ivan Bratina: La tutela della minoranza nazionale slovena in Italia alla luce del processo di decentramento dello Stato e dello sviluppo dell'autonomia degli enti locali	61—73
Miran Komac: La politica minoritaria e la partecipazione della minoranza nazionale	75—84
Darij Cupin: La questione della base materiale della minoranza in funzione dello sviluppo nazionale	85—91
Nada Vilhar: L'analisi descrittiva delle soluzioni contenute nelle proposte di legge della tutela globale riguardanti gli aspetti economici e sociali	93—98
Aleš Lokar: La collaborazione economica delle aree confinarie d'Italia e Jugoslavia e possibilità d'inserimento per il gruppo nazionale Sloveno in Italia	99—114
Lucijan Vuga: Il ruolo dell'area confinaria nell'attuazione dell'unificazione dell'area culturale ed economica slovena	115—146
Samo Pahor: La situazione della lingua slovena nel Friuli-Venezia Giulia/Furlanija-Juljska krajina e i problemi connessi con il suo uso pubblico e nei procedimenti amministrativi e giudiziari	147—169
Albina Nečak-Lük: La funzione delle lingue nelle aree mistinazionali all'esame delle soluzioni normative proposte per gli Sloveni in Italia	171—178
Pavel Stranj: Le questioni scolastico-educative contenute nelle proposte di legge sulla tutela degli Sloveni in Italia e le loro soluzioni confrontate con le esigenze della minoranza	179—188
Suzana Pertot-Legiša: Il dilemma dello sviluppo della scuola slovena alla luce della riforma italiana della scuola media superiore	189—195
Filibert Benedetič: I problemi dello sviluppo culturale della minoranza nazionale Slovena in Italia	197—206
Saša Žabjek: L'esame delle soluzioni sul piano culturale comportate nelle proposte di legge della tutela degli Sloveni in Italia	207—211

Peter Beltram: I mezzi d'informazione pubblica nelle proposte di legge della tutela globale	213—219
Dušan Jakomin: La comunità ecclesiale slovena nel Littorale e la comunità Slovena	221—224
Sonja Novak-Lukanovič, Saša Žabjek: La collaborazione culturale — educativa con gli appartenenti alla minoranza slovena nella regione Friuli-Venezia Giulia/Furlanija-Juljska krajina	225—230
Vera Klopčič: La questione minoritaria nei rapporti ufficiali tra la Repubblica d'Italia e la R. S. F. di Jugoslavia dopo la ratifica degli Accordi di Osimo	231—237
Riccardo Ruttar: Analisi della situazione demografica nella provincia di Udine/Videm	239—243
Ferruccio Clavara: La situazione economica e le prospettive dello sviluppo economico degli Sloveni nella provincia di Udine/Videm	245—250
Paolo Petricig: La situazione politica nella Slavia Friulana/Beneška Slovenija in relazione alle iniziative per l'istruzione slovena e la tutela in campo scolastico	251—255
Peter Beltram: La Val Canale/Kanalska dolina	257—260

DOCUMENTI

A cura di Miran Komac	261—262
A. Le norme fondamentali del diritto internazionale riguardanti la tutela della minoranza slovena in Italia	263—266
B. I testi degli atti costituzionali ed altri del diritto italiano interno, riguardanti la minoranza nazionale slovena	267—296
C. Le proposte di legge della tutela della minoranza nazionale slovena in Italia, avanzate nella VIII legislatura	297—312
D. I documenti fondamentali delle organizzazioni centrali della minoranza nazionale slovena	313—318
E. La collaborazione bilaterale tra R. F. S. di Jugoslavia e Repubblica Italia ed il ruolo delle minoranze	319—324
F. L'elenco degli incontri scientifici e politici più importanti Frattanti la posizione della minoranza nazionale slovena	325
Tamara Blažina: L'Istituto di ricerche sloveno (Trieste/Trst, Gorizia/Gorica, Cividale/Čedad)	326—329
«I problemi e le prospettive dei gruppi nazionali sloveni nei paesi vicini» — il programma di ricerca quinquennale — dell'Istituto delle questioni nazionali in Ljubljana	330—331
In memoriam: dr. Tone Zorn, dr. Karel Šiškovič, Lojze Ude	332
Sinopsisi	333—346

CONTENTS

Rudi Čačinovič: Introductory	9—10
Silvo Devetak: Preliminary considerations on the situation of the Slovene national community in Italy	11—20
Boris Race: The significance of the protective legislation for the development of the Slovene national community in Italy	21—28
Drago Štoka: The recent situation of the Slovene national community in Italy	29—33
Viljem Černo: Analysis of political events in the Udine/Videm Province	35—38
Alessandro Pizzorusso: Minorities, ethnic and linguistic groups living in Italy — perspectives for protection	39—50
Ernest Petrič: Bills on the rights of the Slovenes in Italy and the Osimo Treaty	51—60
Ivan Bratina: Protection of the Slovene national minority in Italy in the light of the process of decentralization of State and of the development of autonomy of local institutions	61—73
Miran Komac: Policies relative to national minorities and co-decision-making of minorities	75—84
Darij Cupin: Material basis of the minority in the function of national development	85—91
Nada Vilhar: Descriptive survey of the solutions in the global legislation in the socio-economic field	93—98
Aleš Lokar: Economic co-operation of the borderlands in Italy and Yugoslavia and possibilities that the Slovene national community should have a due economic share in Italy	99—114
Lucijan Vuga: The role of the borderland in the realization of the uniformity of the Slovene cultural and economic sphere	115—146
Samo Pahor: Situation of the Slovene language in Friuli-Venezia Giulia/Furlanija-Juljska krajina and the problems of its use in public and in administrative and legislative procedures	147—169
Albina Nečak-Lük: Function of languages on nationally mixed areas referring to the proposed normative solutions for the Slovenes in Italy	171—178
Pavel Stranj: The most urgent problems in the field of education and instruction in the so-called bills on global protection and the solutions proposed regarding the needs of the minority	179—188
Suzana Pertot-Legiša: Dilemmas on the development of the Slovene schooling and the reform of the higher secondary school in Italy	189—195
Filibert Benedetič: Dilemmas on cultural development of the Slovene national community in Italy	197—206
Saša Žabjek: Survey of the proposed solutions in the domain of culture in the bills on global protection of the Slovenes in Italy	207—211
Peter Beltram: Communication media in the bills on global protection	213—219

Dušan Jakomin: Slovene church abroad and Slovene national community	221—224
Sonja Novak-Lukanovič, Saša Žabjek: Cultural and educational cooperation with members of the Slovene national minority in Friuli-Venezia Giulia/Furlanija-Juljska krajina	225—230
Vera Klopčič: Minority question in the official contacts between the Republic of Italy and the SFR of Yugoslavia after the ratification of the Osimo Agreement	231—237
Riccardo Ruttar: Analysis of the demographic situation in the Province of Udine/Videm	239—243
Ferruccio Clavara: Economic situation and prospects of economic development of the Udine/Videm Province	245—250
Paolo Petricig: Political situation in Venetian Slovenia/Beneška Slovenija regarding the Slovene instruction and protection of the Slovene schooling	251—255
Peter Beltram: Val Canale/Kanalska dolina	257—260

DOCUMENTS

Selection and redaction: Miran Komac	261—262
A. Fundamental international sources of protection of the Slovene minority in Italy	263—266
B. Texts of constitutional and other acts of Italian internal law referring to the Slovene national minority	267—296
C. Bills on protection of the Slovene national minority in Italy, proposed in the 8 th legislature	297—312
D. Fundamental documents of the central organizations of the Slovene national minority	313—318
E. Bilateral co-operation between the SFR of Yugoslavia and the Republic of Italy and the role of minorities	319—324
F. Survey of the more important professional and political meetings where the situation of the Slovene national minority was discussed	325
Tamara Blažina: The Slovene Research Institute Trieste/Trst, Gorizia/Gorica, Cividale/Čedad	326—329
»Problems and perspectives of the Slovene national communities in neighbouring countries; the five-year research programme of the Institute for Ethnic Problems in Ljubljana	330—331
In memory of: dr. Tone Zorn, dr. Karel Šiškovič, Lojze Ude	332
Abstracts	333—346

UVOD

Pričujoča tematska številka »Razprav in gradiva« je prvi rezultat uresničevanja programa Inštituta za narodnostna vprašanja, ki naj bi s sistematičnimi znanstvenimi raziskavami zajemal celotno problematiko slovenske narodne skupnosti v zamejstvu ter italijanske in madžarske narodnosti, ki živita na področju SR Slovenije. Objavljeno gradivo je tudi rezultat plodnega sodelovanja med Inštitutom za narodnostna vprašanja in Slovenskim raziskovalnim inštitutom v Trstu ter drugimi raziskovalci s področja manjšinskega vprašanja.

Vprašanje mej z Italijo smo dokončno rešili z osimskimi sporazumi, podpisanimi 10. novembra 1975. Ratifikacijske listine so bile izmenjane v Beogradu 2. aprila 1977. Osimski sporazumi so omogočili uresničenje Kardeljeve ugotovitve, da moramo v Evropi v drugi polovici 20. stoletja prenehati s spori o mejah in začeti »reševati skupne interese o vprašanih, kjer sta naše življenje in naš razvoj med seboj usodno povezana«. In šlo je nedvomno za usodno povezanost ozemlja in ljudi. Obe sosednji državi sta pokazali, kako je potrebno in tudi možno reševati sporna vprašanja v Evropi in kako je po odstranitvi motenj iz preteklosti moč preiti na ustvarjanje novih pridobitev v korist obeh partnerjev, še posebej tudi na obmejnih, nekdanjih spornih področjih.

Osimski sporazumi so ustvarili širok okvir za ureditev medsebojnih odnosov. Mnogo več so kot samo ureditev meja, omogočajo in pozivajo k obogatitvi sedanjega stanja. V njih so temelji za čisto nove oblike sodelovanja na vseh področjih. Predvsem je bila izražena obojestranska volja urediti narodnostna vprašanja, tj. položaj narodnosti na tej in na drugi strani meje. Danes torej ne gre le za pasivno ugotovitev »Pacta sunt servanda« in ne le za črkarske pravde o izpolnjevanju, temveč za ugotovitev stvarnega stanja in razvoja v letih po tem, ko so stopili v veljavo sklenjeni meddržavni sporazumi.

Ob sklenitvi je evropska javnost proglašala osimske sporazume kot »triumf helsinškega duha«. Danes čutimo vsi v Evropi, kako ponovno veje hladen veter in preti, da bodo pomrznile tudi tiste občutljive bilke sporazumevanja in sodelovanja v Evropi, ki so bile posajene v Helsinkih. KEVS — edino obetavno prizorišče, kjer bi morali reševati sporna vprašanja evropske varnosti in sodelovanja — je kljub prizadevanjem nevtralnih in neuvrščениh evropskih držav še vedno v veliki nevarnosti, da bo ostala brez pozitivnih rezultatov. Prav zategadelj so analiza sedanjega položaja slovenske narodne skupnosti v Italiji ter znanstvene, objektivne raziskave ljudi z ene in druge strani meje tolikanj bolj potrebne in koristne. Pričujoče gradivo hkrati izpričuje do sedaj doseženo in tudi nedoseženo, neopravljeno, odprto iz celotnega kompleksa sporazumov. Ugotovitve naj omogočijo slovenski narodni skupnosti v Italiji, da se bo pravilno usmerjala v skupnih hotenjih in lažje poiskala najboljše realne rešitve za uresničevanje še neizpolnjenih pogodb. Pomaga naj tudi odgovornim činiteljem in opozarja naj ne le na črko in podpis, temveč tudi na duha sodelovanja in razumevanja, v katerem so bila »pacta servanda«. Predvsem pa bo koristno, če se bo z njimi lahko seznanila demokratična javnost v Italiji, saj so bili sporazumi mogoči le ob širokem spoznanju vseh demokratičnih sil v Italiji, da je tak sporazum trdna podlaga za tvorno sožitje in je zato koristen in nujen za obe strani.

Novi začasni ukrepi, ki naj bi pomagali gospodarski stabilizaciji Jugoslavije, ne smejo in ne morejo prekiniti že utrjene poti razumevanja in sodelovanja. Pri tem pa se morata zavedati obe strani, da položaja ni moč reševati z miselnostjo

preteklosti in z zastarelo gospodarsko in trgovsko pragmatiko. Osimski sporazumi predvidevajo pospešen in trajen razvoj po poti organiziranega sodelovanja s trajno vključitvijo gospodarstva obeh dežel. Poiskati in uresničiti moramo višjo raven gospodarskega sodelovanja. Prepričan sem, da bodo sedanje težave pospešile uresničevanja velikih možnosti, ki jih imata obe strani za dolgoročno industrijsko kooperacijo, skupna vlaganja, izmenjavo tehnologije, za skupne perspektivne raziskave o možnostih nadaljnjega razvoja, za skupno prizadevanje pri izgradnji in koriščenju energetskih virov. Mnogo bi lahko dosegli pri skupnih nastopih na tretjih tržiščih, posebno v deželah v razvoju. Trdna podlaga za dobro sosedstvo in za trden in trajen razvoj gospodarskega sodelovanja je le v iskanju takih poti, ki bodo zadovoljevale in upoštevale interese in koristi obeh partnerjev.

Prepričan sem, da bodo izkušnje pri pripravljanju pričujoče številke pomagale pri delu za naslednje tematske številke s podobno problematiko. Sodelovanje domačih slovenskih znanstvenikov in slovenskih znanstvenikov iz zamejstva, prav tako pa tudi neslovenskih iz naše države in iz zamejstva ter ustreznih znanstvenih institucij bo lahko zgradilo trdne mostove prek meja in omogočilo odprto izmenjavo mnenj in ugotovitev. Nedvomno bo spodbudilo tudi delo na drugih področjih znanstvenega sodelovanja. Bo pa tudi objektivni kažipot za konkretno delo pri uresničevanju črke in duha osimskih sporazumov, s tem pa tudi pri ustvarjanju trdnih temeljev za sožitje med narodi, za plodno sodelovanje med sosednjima državama. Delo za uresničevanje osimskih sporazumov ne le da bistveno pospešuje razvoj vsestranskih odnosov med sosednjima državama, temveč tudi prispeva k utrditvi miru in sodelovanja v Evropi.

Rudi Čačinovič
predsednik sveta
Inštituta za narodnostna vprašanja
v Ljubljani

Silvo Devetak

UVODNA RAZMISLJANJA O POLOŽAJU SLOVENSKE NARODNE SKUPNOSTI V ITALIJI

1. V razmerah družbeno-političnih in ekonomskih nasprotij, ki so jih na evropski celini povzročila globalna prizadevanja dveh velikih sil za novo ravnotežje sile, je utrjevanje neblokovskih elementov na globalni črti, ki teče od evropskega severa na evropski jug in jugovzhod, strateško pomembno za katerikoli sistem mednarodnih odnosov v Evropi in na Sredozemlju, ki bi temeljil na sodelovanju, stabilnosti in miru. Ta dolgoročna usmeritev se v praksi potrjuje s krepitvijo neuvrščenega položaja Cipra, Malte in Jugoslavije ter nevtralnosti Grčije (delno), Albanije, Avstrije, Švice, Finske in Švedske.

Poglobljeni politični stiki teh držav (razen Albanije) na vseevropski (KEVS) in regionalni ravni kot tudi vsestransko sodelovanje obmejnih področij teh in drugih držav ob evropski »globalni črti«, ki v dobrem delu pomeni tudi linijo fizičnega preprečevanja neposredne konfrontacije dveh vojaško-političnih sistemov, bistveno prispevajo k dolgoročni stabilnosti evropskih odnosov (različne oblike sodelovanja v Skandinaviji, na območju Alp in Jadranskega morja ter »Panonije«, med balkanskimi in sredozemskimi državami).

Gledani iz tega zornega kota imajo jugoslovansko-italijanski odnosi še globlji politični pomen, saj se je ravno na jugoslovansko-italijanski meji začelo zблиževanje med dvema državama z različnima družbeno-političnima sistemoma v času, ko je Evropa še ječala v sponah hladne vojne in zamrznitve duha sodelovanja in sožitja na obeh straneh »železne«-ideološke in politične zavese.

Sedanji mednarodni politični in strateški pomen tega, kar smo ustvarili, je še toliko večji, če upoštevamo dejstvo, da so ravno na tej meji razvrščene prve linije NATO, na severni meji Jugoslavije pa nasprotno linije varšavskega pakta. Zlasti ozemlji SR Slovenije in SR Hrvatske sta naravni geografski tampon, ki skupaj z ozemljem Avstrije v tem delu Evrope razdvaja obe vojaško-politični grupaciji. To dejstvo poudarjamo zavoljo tega, da bi opozorili kako je treba vse postopke, s katerimi pospešujemo ali pa zaviramo sodelovanje in prijateljstvo na jugoslovansko-italijanski meji, presojati ne le z vidika interesov obeh držav, ampak tudi glede na pomen tega sodelovanja za širše mednarodne politične in vojaško-strateške odnose v Evropi.

2. V čem pa so narodno-etnični vidiki mednarodnih političnih odnosov na vseevropski in še posebej na alpsko-jadransko-panonski ravni?

Zgodovinski proces sodelovanja in varnosti v Evropi, kot so si ga zamislili oblikovalci skupnih evropskih pogledov v formalni obliki helsinške listine, ne more temeljiti samo na stikih državnih sistemov, ampak predvsem na sodelovanju ljudstev in narodov Evrope. Izhajajoč iz temeljnih človekovih pravic do obstoja in razvoja, morajo ljudstva in narodi Evrope najti take oblike življenja v medsebojni odvisnosti, ki jim bodo omogočile uresničevanje osnovnih življenjskih interesov. Idealno bi bilo, če bi imeli možnost, da državne sisteme v vsakem pogledu prilagajajo tem svojim zgodovinskim interesom. Ker pa vemo, da je ta ideja v sedanjih mednarodnih in notranjepolitičnih razmerah, kakršne vladajo v Evropi, blizu utopične zasanjanosti v nekaj, kar je nad resničnostjo, bi bilo treba usmeriti se v njeno uresničevanje vsaj v tistem obsegu, ki je v obliki helsinške listine dobil zagon moralno-politične in pravne konvencije.

Zbliževanje narodov in njihovih kultur, njihovo medsebojno sodelovanje in spoštovanje, utrjevanje prepričanja, da je v vzajemnosti interesov prihodnost vseh skupaj in vsakega posamič, vse to sodi v okviru helsinškega dogovora med temeljne kamne družbene dinamike, ki naj pripeljejo do večje varnosti in stabilnosti in s tem tudi do možnosti ne samo za obstanek, ampak tudi za razvoj Evrope.

Ti cilji so dobili v helsinški listini praktično politično vsebino v zahtevah po razvijanju raznih oblik sodelovanja v Evropi, po odpiranju meja, po uveljavitvi tudi majhnih evropskih kultur in jezikov ter končno po spoštovanju pravic narodnih manjšin in po vključevanju njihovih kultur v vseevropsko sodelovanje. Te človeške in politične vrednote je težko dojemati iz oddaljenega zornega kota ameriško-kanadskih prerij ali evropsko-azijskih tajg!

3. Na širšem geografskem področju, kjer na kopnem mejita Jugoslavija in Italija, se srečujejo ne samo velike skupnosti narodov — južnoslovanska, italijanska, germanska in madžarska kot posebnost — ampak živijo tudi številne narodne manjšine, bodisi tiste, ki nimajo matičnega naroda (na primer Ladinci, Furlani, Retoromani), bodisi druge, katerih matični narod živi v sosednji državi (na primer nemška in francoska v severni Italiji; italijanska in madžarska v SR Sloveniji in SR Hrvaški; slovenska in hrvaška v Avstriji; slovenska v treh obmejnih italijanskih pokrajinah; slovenska, hrvaška in srbska na Madžarskem).

Tako kot v Evropi nasploh, bomo lahko tudi na tem ožjem geografskem področju dosegli dejansko mednarodno stabilnost in mir in s tem prispevali k splošnim evropskim ciljem, če bomo duh helsinške listine vnesli v odnose med narodi in narodnimi manjšinami, ki ga naseljujejo. Vsakršen drugačen pristop nima zveze z realnostjo in z življenjskimi potrebami prebivalstva. Zgodovina nas uči, da sožitje med narodi, ki je podlaga temu, da državni sistemi lahko »živijo drug ob drugem«, ni od boga dano, ampak se je treba zanj boriti. Ljudi je treba vzgajati, da bodo spoštovali in znali ceniti kulturo in duhovne zmožnosti ter način življenja drugih, politično ali s prisilo pa se je treba upirati tistim, ki s nacionalno-šovinističnimi in rasističnimi idejami in dejanji zastrupljajo medsebojne odnose.

4. Če se omejimo na odnose med italijanskim narodom in narodi Jugoslavije, zlasti pa med slovenskim in hrvaškim narodom, ki se z italijanskim neposredno povezuje, lahko s ponosom ugotovimo, da smo kljub nacionalističnim usedlinam preteklosti, ki še vedno obstajajo, naredili zgodovinski napredek, ki je lahko za zgled, kako je treba razvijati odnose med narodi v današnji in jutrišnji Evropi. Tako smo v življenju uresničevali zgodovinsko politično vizijo G. Mazzinija o prijateljskem sodelovanju italijanskega naroda s slovanskimi narodi¹ in občečloveško pesniško vizijo F. Prešerna o svetu, kjer bo mejak le sosed in ne vrag.

Uresničevanje teh občečloveških političnih ciljev se je kalilo v hudih preizkušnjah osvobodilnega boja proti fašizmu in nacizmu, ko je bilo potrebno na bojišču razviti bratstvo-fratelanco, hkrati pa tudi »v hodu« razčiščevati zgodovinske dileme in nasprotja glede tega, kakšni naj bodo po osvoboditvi, spričo hudih preizkušenj v obdobju fašizma, odnosi med narodi, ki več kot tisočletje živijo drug ob drugem. O človeških stresih in zgodovinski politični zrelosti sil, ki so vodile ta boj in o medsebojnem razčiščevanju dilem najbolj zgovorno pričata knjigi P. Pallanteja »KPI in nacionalno vprašanje v FJK 1941—1945«² in B. Babiča »Primorska ni klonila«³. Kri padlih slovenskih in hrvaških ter italijanskih protifašistov nas moralno zavezuje, da nikoli ne iščimo poti nazaj, ampak samo naprej, v izgradnji sveta in v njem medsebojnih odnosov med našimi narodi, na idealih in

¹ Glej G. Mazzini, *Lettere Slave*, Gius. Laterza-Figli, Bari 1939.

² Glej P. Pallante, *Il PCI e la questione nazionale Friuli-Venezia Giulia 1941—1945*, Del Bianco editore, Udine, 1980.

³ Glej B. Babič, *Primorska ni klonila*, Lipa, Koper, 1982.

načelih, zaradi katerih so oni dali svoja življenja. Protifašistična in osvobodilna načela in ideali ne bodo nikoli zgubili svoje moralne in politične moči, če jih bomo vgrajevali v pogled na svet in v duhovne probleme, s katerimi se srečujejo mlade generacije.

5. Tudi povojna izgradnja odnosov med italijanskimi in jugoslovanskimi narodi ni bila brez velikih preizkušenj zgodovinske razsodnosti teh narodov in njihove sposobnosti, da se v dilemah odločajo za tisto pot, ki vodi k napredku in miru. Mejni kamni na tej dolgi poti formalno odsevajo iz umika jugoslovanskih čet iz Trsta 12. junija 1945, potem ko so osvobodile velik del F-JK; iz mirovne pogodbe iz leta 1947; iz dogodkov po resoluciji informbiroja; iz memoranduma o soglasju iz leta 1954; iz tržaškega in goriškega sporazuma o obmejnem blagovnem prometu; iz videmskega sporazuma o obmejnem osebnem prometu iz leta 1962; iz prve pobude za dokončno ureditev nerešenih vprašanj v odnosih med obema državama iz leta 1968 (kasnejši Osimo); iz nespোরazumov pred Titovim obiskom v Italiji leta 1971; iz sestanka dveh ministrov za zunanje zadeve (Minić-Medici) v začetku leta 1973 v Dubrovniku; iz krizne situacije v prvi polovici leta 1974 in iz obnove pogajanj; iz končnega podpisa osimskega sporazuma leta 1975 in njegove ratifikacije dve leti kasneje.

Naštevali bi lahko še mnogo drobnih korakov, ki smo jih po vojni naredili, da bi z njimi utrdili prijateljstvo in sodelovanje med italijanskim in jugoslovanskimi narodi in z njimi prispevali tudi k popuščanju napetosti in k oblikovanju novih mednarodnih odnosov v Evropi.

6. Kljub problemom, s katerim smo se srečavali na tej poti jugoslovansko-italijanskega zблиževanja, je v zgodovinskem pogledu pomembno zlasti to, da smo s sporazumnimi dogovori vedno našli izhode iz zagate, in to z rešitvami, ki so šle v korak s potrebami časa. Tudi to potrjuje, da je medsebojna odvisnost interesov narodov in obeh držav tako močna, da je ne morejo zasenčiti trenutne koristi posameznih političnih krogov, ki bi radi na nespорazumih ustvarjali svojo taktično politično osnovo. Volja narodov po sodelovanju in prijateljstvu je bila doslej vedno dovolj močna, da je niso mogla zadržati nobena prizadevanja za zastrupljanje sodelovanja ali pa za zapiranje meje iz ideološko-političnih ali drugih razlogov.

7. Vprašanje položaja in pravic slovenske narodne skupnosti v Italiji in italijanske v Jugoslaviji, ki sta z mirovno pogodbo leta 1947 in z memorandumom o soglasju iz leta 1954 dokončno postali sestavni del držav, ki jima je pripadlo ozemlje, kjer živita, je bilo kot eno izmed ključnih vprašanj stalno navzoče v urejanju odnosov med italijanskim in jugoslovanskimi narodi in med obema državama. Formalni akti, s katerimi so urejevali to vprašanje, so: člen 15 mirovne pogodbe iz leta 1947, posebni statut iz leta 1954 (druga priloga memoranduma o soglasju), preambula in člen 8 osimskega sporazuma iz leta 1977 in vrsta dogovorov v mešanem odboru za manjšine, ki je formalno obstajal do leta 1977, čeprav so že leta 1973 zamrznili njegovo delo. Z zadnjim sporazumom so del meddržavne obveznosti do obeh manjšin postali tudi vsi mednarodni instrumenti o človekovih pravicah in o odpravi rasne diskriminacije, ki sta jih obe državi podpisali, med katerimi vsebujeta najkonkretnjše obveznosti sedemindvajseti člen mednarodnega pakta o političnih in državljanskih pravicah in drugi člen mednarodne konvencije o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije.

8. Uresničevanje duha in črke osimskega sporazuma v odnosu do slovenske narodne skupnosti v Italiji je v sedanjih razmerah odvisno predvsem od štirih med seboj povezanih dejavnikov:

prvič, ob sposobnosti manjšine, da razvije vse ustvarjalne možnosti za svoj narodni in kulturni napredek, ki jih omogoča njena materialna in duhovna moč, in da si tako predvsem sama pribori vse pogoje za zaščito in nemoten razvoj;

drugič, od demokratične naravnosti italijanske politike na področju človekovih pravic in manjšinske zaščite, v duhu ustavnih načel italijanske republike in izvajanja ustreznih mednarodnopravnih načel in določb;

tretjič, od mednarodnih razmer na tem geografskem področju in od naravnosti odnosov med obema državama, zlasti pa od odprtosti meje, ki je **conditio sine qua non** za normalno jezikovno in kulturno rast dela nekega naroda, ki kot manjšina živi v drugi državi;

in četrtič, od politike matičnega naroda, ki naj prek jezikovnih, kulturnih in drugih stikov znotraj narodnega telesa ustvari pogoje za nemoten razvoj svojega etničnega dela, ki kot manjšina živi v drugi državi.

Prvi dejavnik: »moč« in zavzetost manjšine. Če analiziramo vse štiri dejavnike, ugotovimo, da je le prvi izpolnjen in da nekateri od preostalih treh le nepopolno opravljajo svojo nalogo. Slovenska narodna skupnost že od narodno-osvobodilnega in protifašističnega boja naprej kontinuirano izpričuje svojo jezikovno, kulturno-politično in ekonomsko navzočnost na strnjem narodnostno mešanem prostoru ob jugoslovansko-italijanski meji od Doline pri Trstu (S. Dorligo della Valle) do Žabnic (Camporosso in Val Canale) in Ukev (Ugovizza v Kanalski dolini). To je jezikovno in kulturno tesno povezan prostor, v katerem slovenska narodna skupnost uresničuje svoje življenjske interese, pa naj gre za položaj in pravice posameznika ali narodnosti kot celote.

Z ekonomskim potencialom, ki si ga je zgradila z lastnimi sredstvi in z uspešnim vključevanjem v obmejno gospodarsko sodelovanje, slovenska narodna skupnost učinkovito prispeva k splošnemu gospodarskemu napredku Furlanije-Juljske krajine.

Skoraj vse, s čimer manjšina sedaj razpolaga, na primer na področju kulture, prosvete, sredstev javnega obveščanja, založništva, znanosti, si je v glavnem, razen nekaterih izjem, zgradila sama s samopomočjo in s sredstvi, ki jih je prispeval matični narod. Celo temeljno človekovo pravico — pravico do izobraževanja v materinem jeziku — poskušajo manjšinske organizacije uresničiti za Slovence v Videmski pokrajini, ki nimajo šol v njihovem jeziku, tako da so s samopomočjo ustanovile zavod za slovensko izobraževanje.

Slovenska narodna manjšina je bila vselej dejavnik, ki se je v splošno korist prebivalstva ob meji prizadeval za širjenje in poglobljanje jugoslovansko-italijanskega sodelovanja. Ob zadnjih dogodkih v zvezi z zmanjševanjem osebnega prometa iz Jugoslavije, je bila slovenska manjšina med prvimi, ki so se na konstruktiven način zavzeli za ohranitev ureditve, ki jo predvidevajo videmski in drugi sporazumi o maloobmejnem prometu in ki je postala del vsakodnevnega življenja ob meji.

Na v Italiji običajen demokratičen način je slovenska manjšina tudi v »posimskem« obdobju najvišjim predstavnikom italijanske države in političnega življenja ponovno razložila svoj položaj in predložila svoje zahteve ter s tem kot en subjekt, ki sega od Trsta do Kanalske doline, enotno izpričala svojo politično voljo, ne glede na ideološko in strankarsko porazdelitev. Mimogrede omenimo, da so ob teh priložnostih dane obljube še vedno mrtva črka na papirju.

Drugi dejavnik: italijanska politika. Pred italijansko republiko je sedaj demokratična odločitev, da v odnosu do slovenske manjšine z ustreznimi pravnimi, socialno-ekonomskimi in drugimi ukrepi uresniči načela členov 3 in 6 republiške ustave⁴ in člena 3 statuta dežele Furlanije-Juljske krajine,⁵ ob upoštevanju med-

⁴ Člen 3 določa: »Vsi državljani so v socialnem pogledu enaki in so enaki pred zakonom brez razlike glede na spol, ime, jezik, vero, politično prepričanje ter osebne in socialne pogoje. Naloga republike je odstraniti gospodarske in socialne ovire, ki dejansko omejujejo svobodo in enakost državljanov, ki preprečujejo popoln razvoj človeške osebe

narodnih obveznosti, določenih v členu 15 mirovne pogodbe iz leta 1947,⁶ v posebnem statutu iz leta 1954,⁷ v osimskem sporazumu iz leta 1977⁸ in v mednarodnopravnih instrumentih o pravicah človeka in o odpravi rasne diskriminacije,⁹ ki so integralni del meddržavno določene zaščite manjšin.

O nevezdržnosti stanja priča že dejstvo, da še vedno niso uresničene vse določbe posebnega statuta iz leta 1954, ki naj bi bil po členu 8 osimskega sporazuma iz leta 1977 kažipot in kriterij za določanje in oceno »ravnih« zaščite slovenske manjšine v treh obmejnih pokrajinah, ki jo je Italija dolžna zajamčiti z notranjimi ukrepi. Za ilustracijo, kako statut ni izpolnjen, naj omenimo, da še ni povsem zagotovljen gospodarski razvoj manjšine s »pravično razporeditvijo razpoložljivih finančnih sredstev«; pripadniki manjšine niso »pravično zastopani« v »upravnih položajih«; za Slovence v Videmski pokrajini ni uresničena pravica do ustanavljanja otroških vrtcev in šol v materinem jeziku brez kakršnih koli omejitev »v krajih, kjer živijo otroci slovenskega rodu«; ni uresničena pravica »vsaj do slovenskega prevoda« v katerem koli dopisovanju manjšinskih pripadnikov z upravnimi in sodnimi oblastmi.

Predlogi za »globalno zakonsko zaščito« slovenske manjšine, ki so jih predlagale Komunistična stranka, Socialistična stranka in stranka Slovenska skupnost so solidna podlaga, na kateri bi bilo moč izoblikovati rešitve, ki naj ne bi slovenski manjšini zajamčile le zaščite, ampak bi tudi ustvarile možnosti za njen vsestranski razvoj, v skladu s splošnim napredkom italijanske družbe.

V zakonskih in drugih pobudah Krščanske demokracije in vladne koalicije je najti mnogo novosti, ki pričajo o demokratičnem dozorevanju, kar zadeva nerešeno slovensko narodno vprašanje v Italiji, vendar pa smo zabeležili tudi izhodiščne hipoteze, ki ne bi mogle biti osnova za učinkovito zaščito manjšine in ki

in resnično sodelovanje vseh delavcev pri politični, gospodarski in socialni organizaciji države.« Člen 6 pa določa: »Republika štiti jezikovne manjšine z ustreznimi določbami.«

⁵ Člen 3 statuta določa: »V deželi se priznava enakost pravic in ravnanja vsem državljanom, naj pripadajo katerikoli jezikovni skupini, z zaščito njihovih etničnih in kulturnih značilnosti.« Po mnenju italijanskega strokovnjaka Paladina »dejstvo, da posebna jamstva za zaščito določene jezikovne manjšine ne izhajajo iz člena 3 statuta FJK (ali bolje rečeno iz njegovega prvega dela), sploh ne pomeni, da italijanska država ne more, ampak celo mora zagotoviti varstvo slovenski etnični skupini...« Takšna zahteva po mnenju avtorja »izhaja iz člena 6 ustave, ki določa splošno formalno enakost jezika in zavezuje republiko, da ad hoc zaščiti jezikovne manjšine (in priprave na ustavodajno skupščino potrjujejo, da je pri sprejemanju člena 6 mislila prav na tri drugojezične skupine ob meji — francosko, nemško in slovensko)«. L. Paladin, *Commento allo Statuto della Regione Friuli-Venezia Giulia*, Del Bianco editore, Udine, 1969. str. 14. Obširneje o problematiki pravne zaščite Slovencev v Italiji glej *Pravne poti do rešitve problemov Slovencev v Italiji*, Založništvo tržaškega tiska, Trst, 1974.

⁶ Člen 15 določa: »Italija bo sprejela vse potrebne ukrepe, da omogoči vsem osebam, ki so pod italijansko jurisdikcijo, ne glede na pleme, spol, jezik ali vero, uživanje pravic človeka in temeljnih svoboščin...«

⁷ Statut je priloga k memorandumu o soglasju iz leta 1954 in do podrobnosti določa pravice, ki pripadajo italijanski manjšini v Jugoslaviji in jugoslovanski (slovenski) v Italiji. Na njegovi podlagi je deloval mešani odbor, ki je razvil nekatere oblike sodelovanja v korist manjšinam, ki so presegle formalne določbe statuta (izmenjava pedagoških svetovalcev za manjšinske šole, izmenjava knjig in učnih pripomočkov, štipendij, organizacija seminarjev za učitelje v manjšinskih šolah itd.).

⁸ Obsežneje o tem sporazumu glej v M. Udina, *Gli accordi di Osimo* (zlasti str. 34—40), Edizione Lint Trieste, Trst, 1979, E. Petrič, *La posizione giuridica internazionale della minoranza slovena in Italia*, Editoriale Stampa Triestina, Trieste, 1981 in B. Vukas, *Etničke manjine i mednarodni odnosi*, Školska knjiga, Zagreb, 1978, str. 148—155.

⁹ Italija je pristopila k vsem važnejšim instrumentom s področja človekovih pravic in odprave rasne diskriminacije; sprejela je tudi vse mednarodne postopke, ki njenim državljanom ali skupinam omogočajo neposredno nastopanje pred mednarodnimi telesi, če menijo, da so jim bile kršene njihove pravice, ki jih določajo ustrezni mednarodni instrumenti.

niso v skladu s sodobnimi načeli mednarodnega prava in s politično prakso mnogih držav. Opozorili bi le na tri po našem mnenju v načelu napačna izhodišča:

Prvo, največja pomanjkljivost je v tem, da se poskuša slovenska manjšina deliti na različne kategorije, ki naj bi se med seboj razlikovale ne le po obsegu pravic, ki naj bi jih uživale, ampak tudi glede narodnih značilnosti, ki naj bi jih označevale. Znanstveno in politično je nesprejemljivo, da Slovencev v Videmski pokrajini in tistih, ki žive v občinah Tržič, Dolenje in Ronke, nimajo za del slovenskega narodnega oziroma etničnega in kulturnega telesa. Del slovenskega naroda, ki živi v Videmski pokrajini, celo postavlja na raven dialektne jezikovne skupine, za katero se kar predpostavlja, da nima razvite narodne zavesti. Posebno kategorijo naj bi sestavljali tudi Slovenci v mestnih središčih — v Trstu in Gorici, ki naj ne bi uživali celotnega varstva.

Pred italijansko republiko je velika demokratična preizkušnja, da s posebnimi ukrepi na »družbenem, ekonomskem, kulturnem in na drugih področjih« odpravi vse posledice stoletne asimilacijske politike, ki jih je utrpela slovenska manjšina v Nadiški, Terski in Kanalski dolini ter v Reziji. Takšno delovanje se od Italije izrecno pričakuje tudi po mednarodni konvenciji o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije (člen 2, točka 2), ki je sestavni del osimskega sporazuma.¹⁰

Drugo, »izjasnjevanje pripadnikov manjšine« nekateri postavljajo kot pogoj za manjšinsko varstvo. Ta tako imenovani subjektivni pristop je v nasprotju s sodobno teorijo o manjšinskem varstvu. Italijanski profesor Capotorti, na primer, je v svoji študiji o pravicah pripadnikov manjšin, ki jo je leta 1977 pripravil za Združene narode, zapisal, da »željo pripadnikov manjšinskih skupin, da ohranijo svoje značilnosti in tradicije, v splošnem nakazuje že samo dejstvo, da neka skupina obstaja.«¹¹ V nasprotju s temeljnimi načeli o pravicah človeka in o njegovih osnovnih svoboščinah pa so tudi predlogi, da bi bilo uživanje posameznih pravic odvisno od številčne moči manjšine oziroma od političnega ravnotežja v posameznih lokalnih skupnostih.

Tretje, napačna so tudi tista izhodišča, ki manjšinsko varstvo prepuščajo izključni pristojnosti in »suverenosti« Italije in ki zanikajo, da je to varstvo mednarodnopravna obveznost, zlasti kar zadeva Slovence v Goriški in Videmski pokrajini. K prepričljivim argumentom, s katerimi so strokovno utemeljnost teh pristopov k manjšinskemu varstvu ovrgli Petrič,¹² Vukas¹³ in v bistvu tudi italijanski profesor Udina,¹⁴ bi dodal le politični vidik, da ima izključevanje mednarodne odgovornosti namen, da se tako prepreči možnost mednarodnega nadzorstva nad tem, kako Italija z notranjo zakonodajo in z drugimi ukrepi izvršuje določbe člena 8 osimskega sporazuma in načela, ki jih vsebujejo v njegovi preambuli nasteti mednarodni instrumenti.

Ob napačni interpretaciji mednarodnih obveznosti bi lahko, na primer, prišli do absurdnega stališča, da bi vsakršno zanimanje Jugoslavije za položaj in pra-

¹⁰ Tekst konvencije glej v Human Rights, A compilation of international instruments, United Nations, New York, 1978.

¹¹ Glej E/CN.4/Sub.2/384/Rev. 1, str. 97.

¹² Petrič, ibidem.

¹³ Vukas, ibidem.

¹⁴ Čeprav Udina meni, da se člen 8 sporazuma nanaša, zlasti kar zadeva obveznost, da se ohranijo že sprejeti ukrepi, na ozemlje, ki je bilo označeno z memorandumom o soglasju iz leta 1954, v nadaljevanju svoje razprave vendar pride do sklepa, da bo Italija, drugače od sedanjega stanja, če bo uveljavljena »korektna izvedba vseh drugih obveznosti, ki neposredno ali posredno izhajajo iz sedanjih sporazumov« brez dvoma zagotovila zaščito slovenske manjšine, ki živi na vsem ozemlju Furlanije-Juljske krajine, in to ne samo zaradi obveznosti, ki jih je vlada sprejela v parlamentu, temveč tudi v skladu z načeli, ki so omenjena v preambuli osimskega sporazuma...«, glej Udina, ibidem, str. 34 in 35.

vice slovenske manjšine in Italije, ko gre za italijansko narodnost v Jugoslaviji, označili kot »vmešavanje v notranje zadeve« oziroma kot »dobro voljo« italijanske ali jugoslovanske strani, ko bi razgovore o teh vprašanih sprejela.

Tretji dejavnik: zaupanje in sodelovanje med sosedoma. Položaj slovenske manjšine v Italiji (in italijanske) v Jugoslaviji je v mnogočem odvisen od razvitosti prijateljskega sodelovanja obeh držav, pri čemer imajo izredno vlogo neposredni stiki ob meji. Sodelovanje v korist razvoja manjšin je lahko uspešno, če temelji na medsebojnem zaupanju in spoštovanju suverenosti in teritorialne celovitosti. V ozračju političnega nezaupanja se bodo namreč našle sile, ki bodo, na primer, sodelovanje manjšine z matico ocenjevale kot »nelojalnost«, »politično diverzijo« ali celo »izdajstvo domovine«. Takšne razmere so največkrat sestavni del politike asimilacije manjšine in rušenja temeljev za njen razvoj.

Tudi na tem področju smo v jugoslovansko-italijanskih odnosih dosegli velik napredek, ki izraža demokratično razpoloženje italijanske in jugoslovanske družbe. Ob odprti meji se je razvilo na desettisoče osebnih stikov, ki italijansko manjšino v Jugoslaviji in slovensko v Italiji povezujejo z matičnim narodom v strnjeni kulturni in narodni organizem, ki mu meja pomeni sredstvo za zблиževanje in spajanje, ne pa za razdvajanje. Ni treba posebej poudarjati, da lahko sedanji jugoslovanski ukrepi za omejevanje odhodov v tujino, zlasti kar zadeva spreminjanje ureditve, ki jo je postavil Videmski sporazum, bistveno ogrozijo te zgodovinske pridobitve, če ne bodo v kratkem odpravljeni.¹⁵

Pritrjujemo M. Udini, da je bil manjšinski problem med najbolj pomembnimi vidiki že omenjenih povojnih jugoslovansko-italijanskih sporazumov in da je bilo o njem največ govora tudi v pogajanjih za sklenitev osimskega sporazuma.¹⁶ Ta ocena bi se lahko nanašala na vse faze pogajanj za ta sporazum od leta 1968 dalje. Ker je bila meja že sporazumno določena z mirovno pogodbo (1947) in z memorandumom o soglasju (1954) in ker je bilo potrebno urediti samo posamezne »žepce« na eni in na drugi strani meje (izven dela, ki je bil potrjen z MOS) ter razmejiti Tržaški zaliv, je bilo nerešeno vprašanje slovenske manjšine v Italiji dejansko edini problem, o katerem so tekla dolgotrajna pogajanja v smislu iskanja poti za zблиževanje različnih stališč. Italijanski profesor Udina v zvezi s tem domneva, da je načelo o največji možni zaščiti manjšin v preambuli sporazuma »ostanek bolj obsežnih zahtev, ki jih je druga stran postavila ob začetku pogajanj.«¹⁷

Sodelovanje obeh držav glede urejanja položaja italijanske oziroma slovenske manjšine pa ni samo stvar njune politične volje, ampak je kot mednarodnopravna obveznost zajeto tudi v osimskem sporazumu. Znano je, da je na podlagi posebnega statuta, ki je s podpisom osimskega sporazuma prenehal veljati, deloval mešani jugoslovansko-italijanski odbor za vprašanja manjšin. Zagotovitev »enake ravni varstva, kot jo je določal posebni statut«, v smislu člena 8 osimskega sporazuma zajema torej tudi obveznost obeh držav do ustreznega sodelovanja pri izvrševanju v sporazumu določenih pravic slovenske oziroma italijanske manjšine. Spodbuden primer v tej smeri so bili stiki med predstavnikoma dveh zuna-

¹⁵ Obširneje o tem glej S. Devetak, Povezovanje znotraj skupnega narodnega prostora — pogoj za nemoten razvoj slovenskega naroda ter madžarske in italijanske narodnosti v SR Sloveniji, referat za Zihertlove dneve v Škofji Loki, 20—21. 10. 1982. Arhiv INV. Avtor v tem tekstu prikaže zgodovinsko genezo tega vprašanja, od zamisli o zedinjeni Sloveniji v programih slovenskega delavskega gibanja do njenega uresničevanja med NOB in zgodovinske preosnove te ideje po vojni, ko so se ob odprti meji ustvarili pogoji za vsestranske stike manjšine z matico, ki so nujni za nemoten razvoj slovenskih manjšin v zamejstvu ter italijanske in madžarske narodnosti v Jugoslaviji; prav tako obravnava škodljive posledice politike zapiranja meja.

¹⁶ Udina, *ibidem*, str. 34.

¹⁷ Udina, *ibidem*, str. 39.

njih ministrstev leta 1977 in 1978 v Rimu in v Portorožu. K istemu cilju vodi tudi sodelovanje v okviru sedanjega programa o kulturnem sodelovanju med Jugoslavijo in Italijo, v katerem so v glavnem zajete tudi oblike, ki so se razvile v okviru mešanega manjšinskega odbora.¹⁸

Cetrni dejavnik: politika matičnega naroda. Teško si zamišljamo, da bi se lahko neka manjšinska narodna skupnost vsestransko normalno razvijala, če se ne bi njena ustvarjalnost na kulturnem in na drugih področjih organsko prepletala in medsebojno oplajala z ustvarjalnostjo naroda, kateremu etnično pripada.

Ker se je o tem že mnogo pisalo,¹⁹ se bomo omejili samo na ugotovitev dejstva, da je ta usmeritev postala nepogrešljivi sestavni del jugoslovansko-italijanskega sodelovanja, zlasti pa na ravni obmejnih področij. Tako slovenska manjšina v Italiji kot italijanska v Jugoslaviji se zlasti na jezikovnem in kulturnem področju s tisočermi vezmi povezuje z matičnim narodom, pri čemer so se formalni kanali meddržavnega sodelovanja že zdavnaj pokazali kot preozki, da bi lahko skoznje stekel življenjski tok povsem naravnih povezav znotraj kulturnega in jezikovnega prostora enega naroda.

Medtem ko je na jugoslovanski strani pravica italijanske narodnosti do sodelovanja z matico del ustavnega sistema, se na italijanski strani še najdejo formalne ovire, ki so posledica, na primer, centralistične ureditve šolstva, spričo katere šole nimajo pravice do samostojne izbire sodelovanja s tujino. Odprtost meja pa je, kot je bilo že rečeno, nujen pogoj za uresničevanje jezikovnega in kulturnega povezovanja manjšine z matičnim narodom.

9. Analiza vseh štirih dejavnikov, ki po našem mnenju odločilno vplivajo na položaj slovenske narodne skupnosti v Italiji, kaže, da bi bilo potrebno narediti v tem vprašanju bistvene pozitivne premike predvsem v politiki Italije. Povsem nerazumljivo je dejstvo, da za slovensko manjšino še niso v celoti uresničene ustavne določbe, saj še ne obstaja pravni predpis, ki bi določal ustavnopravni status in iz tega izvirajoče pravice slovenske manjšine, umetno jo poskušajo v pravno-političnem in narodnem smislu deliti na tri dele, njene pravice so zagotovljene le z nekaterimi delnimi zakonskimi ureditvami in s praktičnimi rešitvami brez pravnih jamstev, v Videmski pokrajini še niso začeli odpravljati z ustreznimi ukrepi strahotnih posledic, ki jih je slovenski manjšini pustila stoletna asimilacijska politika.

Zaradi tega je upravičeno pričakovanje, da bodo v italijanskem parlamentu, kjer teče razprava o različnih zakonskih pobudah, v čim krajšem času oblikovali zakone, s katerimi bodo slovenski narodni skupnosti v Italiji zagotovili učinkovito zaščito njenega narodnega značaja in s tem tudi ustvarili v formalnem pogledu možnost za njen vsestranski razvoj. Hkrati upamo, da bodo čimprej ustvarjeni pogoji za odpravo administrativnih posegov v živi organizem kulturnega in jezikovnega povezovanja slovenskega in italijanskega naroda z njunimi deli, ki kot manjšine živijo na drugi strani do sedaj povsem odprte meje.

Takšne rešitve bodo vgradile nov mejnik v zgodovinsko pot jugoslovansko-italijanskih odnosov in prijateljstva, hkrati pa bodo pomenile nov prispevek k oblikovanju odnosov med narodi in do narodnih manjšin v Evropi.

¹⁸ Glej IX. program prosvetne i kulturne saradnje između SIV Skupštine SFRJ i vlade Republike Italije za 1982, 1983 i 1984 g. iz junija 1982.

¹⁹ Med drugim glej S. Devetak, Odnosi med matico in manjšino (načelno vprašanje nacionalne enakopravnosti), Teorija in praksa, št. 6/1982, Ljubljana, str. 814—820.

Riassunto

LE OSSERVAZIONI INTRODUTTIVE SULLA POSIZIONE DELLA COMUNITA' SLOVENA IN ITALIA

La collaborazione italo-jugoslava si svolge sul territorio geografico d'estrema importanza strategica per la stabilità e la pace in Europa, in quanto essa si trova sulla «linea globale», che si può tracciare dal Nord al Sud e al Sud-Est dell'Europa. Prendendo in considerazione la presenza degli stati non-allineati oppure neutri su questa linea, si può dire che essa, a certi punti, addirittura fisicamente, divide ambedue i sistemi militare-politici contrari. Questo territorio rappresenta una particolarità non solo perché è un punto d'incontro delle vaste comunità nazionali come quella degli Slavi del Sud, italiana, germanica ed ungherese, ma pure per la presenza delle numerose minoranze nazionali.

L'approfondimento dell'amicizia e del reciproco accordo tra le nazioni e le minoranze nazionali, nello spirito della Dichiarazione di Helsinki del 1975, appare una condizione preliminare degli stabili rapporti interstatali.

I rapporti d'amicizia tra Jugoslavia e Italia s'iniziarono già durante la lotta antifascista comune del movimento jugoslavo di liberazione nazionale e dei democratici italiani. Dal punto di vista storico è molto importante che i problemi sorti dopo la seconda guerra, malgrado la loro complessità, vennero superati. Ambedue gli stati riuscivano sempre a trovare un'uscita dalle situazioni delicate per via delle soluzioni corrispondenti alle esigenze del tempo.

La questione della posizione e dei diritti della minoranza nazionale slovena in Italia e di quella italiana in Jugoslavia, come questione chiave, era sempre presente nei rapporti tra ambedue gli stati. Il Trattato di pace del 1947 (articolo 15), lo Statuto speciale del 1954 (che continua a rappresentare il criterio del «livello» della tutela garantita mediante i provvedimenti interni legali ed altri) ed infine gli Accordi di Osimo del 1977 provvedono alla tutela della minoranza slovena in Italia al livello internazionale.

Numerosi contatti delle aree di confine, specialmente quelli sul piano culturale nonché quello educativo-istruttivo, stabiliti e sviluppati al confine aperto, sono d'estrema importanza per un normale sviluppo della minoranza italiana in Jugoslavia nonché di quella slovena in Italia.

Lo Stato italiano non attuando ancora i diritti spettanti alla minoranza slovena, stabiliti negli accordi internazionali, non attuò nemmeno le relative disposizioni della Costituzione della Repubblica (art. 3 e 6). Neanche non esiste una norma legale determinante la posizione costituzionale — giuridica della minoranza ed i suoi diritti che ne risultano. Per di più, si cerca di dividere in un modo artificiale la minoranza in tre parti. Solo alcune regolamentazioni parziali e le soluzioni pratiche, senza una garanzia legale, garantiscono i suoi diritti. Inoltre nella Provincia di Udine/Videm non furono presi nemmeno i primi passi per cancellare gli orribili effetti della politica assimilatrice centenaria.

Summary

PRELIMINARY CONSIDERATIONS ON THE SITUATION OF THE SLOVENE NATIONAL COMMUNITY IN ITALY

The friendly Yugoslav-Italian co-operation has been developing on a geographical area which is strategically very important for the stability and peace in Europe, for it is situated on the «global line» that can be drawn from the North to the South and South-East of Europe. Taking into account the presence of nonaligned and neutral states along this line, it could be said that in some parts, this area directly separates the two opposing blocks of military and political power. This area represents a particularity not only a «meeting point» of huge national communities as the Southslavic, the Italian, the Germanic and as a special case the Hungarian one, but also as an area populated by a number of different national minorities. The cultivation of friendship and understanding among the nations and the national minorities, in the spirit of the principles enshrined in the Final Act adopted in Helsinki in 1975, is an indispensable condition for stable relations among states.

Good neighborly between Yugoslavia and Italy have already begun to grow during the common struggle of the Yugoslav national liberation movement and of the Italian democrats against fascism. From the historical point of view it is very important to stress that in spite of their complexity the problems that emerged after the World War II, were solved in the proper way. Both sides always find succeeded in finding a way out from very sensitive situations by adopting solutions that were in accordance with the contemporary needs.

The question of the social status and of the rights of the Slovene minority in Italy and of the Italian minority in Yugoslavia, as one of the key-questions, has constantly permeated the relations between the two states. The Slovene minority in Italy is internationally protected by the Peace Treaty of 1947 (art. 15), by the Special Statute of 1954 (which is still a standard for the assessment of the »level« of the protection guaranteed by internal legal or other measures means of and by the Osimo Agreement of 1977.

Numerous contacts among the people living on the borderland, in particular those in the field of culture, teaching and education, which have been established and developed along the »open« frontier, are of extreme importance for the favorable development of the Slovene minority in Italy as well as of the Italian minority in Yugoslavia.

The Italian State has not yet implemented through the adoption of internal bills, the rights of the Slovene minority enshrined in the international treaties; nor have the corresponding provisions of the constitution of the republic (art. 3 and 6) been fully realized. As yet no law exists for determining the constitutional legal status of the minority and its rights that would proceed from this status. Moreover, the attempts have been made to divide artificially the minority into three parts. Its rights were established only by some partial regulations or by practical solutions, without any legal guaranty. Besides, in the Province of Udine/Videm not even the first steps have been made to remove the horrible consequences of the policy of assimilation practiced over a hundred years.

Boris Race

POMEN ZAŠČITNE ZAKONODAJE ZA RAZVOJ SLOVENSKE NARODNOSTNE SKUPNOSTI

Potreba, da slovenska narodnostna skupnost v Furlaniji-Juljski krajini dobi zakon, ki naj bi ji zagotovil narodnostne pravice, jo zaščitil pred asimilacijo in ji omogočil razvoj, je tolikšna, da je ob podpori naklonjenih političnih sil že vsa desetletja po zadnji vojni na prvem mestu njenih zahtev do italijanske države.

Zaradi nevzdržnosti stanja, ki je nastalo kot posledica vztrajnega odlašanja in zavlačevanja, je postalo to vprašanje v zadnjem desetletju še pomembnejše. Po sprejetju paketa v korist južnotirolskih Nemcev in po obveznostih, ki jih je Italija prevzela z osimskim sporazumom, so postale zahteve po zaščiti slovenske narodnostne skupnosti vztrajnejše in glasnejše. Potem ko je posebna komisija pri predsedstvu vlade v Rimu ob koncu leta 1980 sklenila delo, so tudi tiste politične sile ustavnega loka, ki se poprej uradno v tem pogledu niso obvezale, zavzele stališča ali celo predložile svoje zakonske osnutke.¹

Parlament, deželni svet Furlanije-Juljske krajine, narodnostno mešani pokrajinski sveti gorske skupnosti, občine in rajonski sveti so od 1975. leta dalje redno obravnavali nerešeno slovensko vprašanje in sprejeli resolucijo z zahtevo po sprejetju zakona.²

Tudi najvišji predstavniki države, predsednik republike, razni predsedniki vlade, ministri, tajniki vsedržavnih strank in drugi politiki so priznavali upravičenost zahtev Slovencev in obljubili skorajšnje sprejetje zaščitnega zakona.³

Splošno spoznanje o nujnosti, da se narodnostne pravice Slovencev uzakonijo, pomeni tudi priznanje obsega krivic, ki so bile storjene slovenski manjšini v vsej povojni dobi, s tem da ni bila narodnostno zaščitena. Desettisočem Slovencev, ki so jim razvijajoča se mesta z bolj ali manj zaznavnim ali odkritim nasiljem več kot stoletja stregla po njihovi biti in jih trgala od njihovega jedra, so se po drugi

¹ Krščanska demokracija je izdelala izhodišča v Cervignanu 9. 2. 1981, svoj zakonski osnutek je predložila v senatu 17. 2. 1982, Republikanska stranka je izdelala svoja izhodišča v Vidmu 8. marca 1982, poslanka Gruber-Benco (Lista za Trst) je predložila v poslanski zbornici svoj zakonski osnutek 15. julija 1980. Liberalna stranka ni ukrenila ničesar.

² Omejujemo se le na obveznosti najbolj reprezentativnih teles, rimskega parlamenta in deželnega sveta Furlanije-Juljske krajine: poslanska zbornica je 17. 12. 1976 sprejela resolucijo, ki obvezuje vladu, da »ustvari ugodnejše razmere za popolno enakost v pravicah in za globalno zaščito slovenske manjšine, ki živi v deželi Furlaniji-Juljski krajini«. Vsi programi deželnih odborov (vlad) zadnjih let vsebujejo obveznost, da bo dežela Furlanija-Juljska krajina posredovala pri osrednji vladi, naj parlament čimprej sprejme zaščitni zakon. Po tridnevni razpravi o predlogih zakona za globalno zaščito je deželni svet Furlanije-Juljske krajine 4. julija 1981 sprejel resolucijo, v kateri pravi, da »se poudarja potreba po organski in celoviti uzakonitvi zaščite slovenske manjšine«; ob ugotovitvi, da so nekatere stranke predložile parlamentu zakonske osnutke, poudarja, da pomeni osnutek Slovenske skupnosti »pomemben prispevek za oblikovanje (sestavo) in sprejetje državnega zakona za zaščito slovenske manjšine v Italiji« in poziva parlament, naj to primerno upošteva.

³ Enotna slovenska delegacija, ki so jo sestavljali po en predstavnik KPI, Italijanske socialistične stranke, Slovenske skupnosti, Slovenske kulturno gospodarske zveze in Sveta slovenskih organizacij ter trije predstavniki Slovencev iz Videmske pokrajine, je obiskala predsednika republike Pertinija leta 1978, predsednika vlade Colomba leta 1971 v nekoliko drugačni sestavi, predsednika Andreottija dvakrat, prvič 1977, drugič 1978, predsednika Cossigo 1980. leta in predsednika Spadolinija 1981. leta, predsednika senata Fanfanija 1978. leta, predsednika poslanske zbornice Ingraa 1978. leta, generalnega tajnika KPI Berlinguerja in KD Piccolija 1982. leta, liberalne stranke Zanoneja 1978. leta.

svetovni vojni priključili novi tisoči. Zgovoren dokaz za zadnjo ugotovitev je strmo padanje vpisa v slovenske šole po letu 1945. V šolskem letu 1945/1946 je znašal delež 6 let prej rojenih otrok, vseh vpisanih v 1. razred slovenske osnovne šole v tržaški občini 25,1 odstotka, že v letu 1947/1948 pa se je vpis razpolovil (12,4 odstotka) in je dosegel najnižjo točko 3,9 odstotka v letu 1969/1970.⁴

Moč demokratičnega gibanja in vera, da se pritisk na Slovence ne bo več ponovil, je v letu osvoboditve opogumil slovenske starše, da so vpisali svoje otroke v slovensko šolo, toda odkrito in prikrito nasilje je v naslednjih letih opravilo svoje.

Slovenec v Kanalski dolini, Reziji in Benečiji tudi po zadnji vojni ni bilo dano, da bi v šoli spoznali materin jezik v knjižni obliki, kar je še bolj oviralo prebujanje njihove zavesti o narodni pripadnosti.

Slovenski človek na celotnem narodnostno mešanem ozemlju ni le diskriminiran, ker ne more uporabljati svojega jezika v stikih z oblastmi in na sodišču, marveč se mora truditi, da obvlada italijansko izrazoslovje, kar ga oddaljuje od obsežnejšega poznavanja lastnega jezika in ga navaja k pogostnejši rabi italijanskega jezika tudi v okolju, kjer to ni primerno. Njegov občutek podrejenosti se krepí tudi zaradi majhnega gospodarskega potenciala; ta se ne more dodobra razviti zaradi nezaceljenih ran, ki jih je povzročil fašizem, zaradi nenaklonjenosti pristojnih organov, razvrednotenja kmetijstva in neprestanih razlaščanj zemlje.

Stvarnost na omenjenem območju je torej takšna: vladajoči del večinskega italijanskega naroda⁵ ima v rokah vse bistvene gospodarske, upravne in politične vzvode. Do pripadnikov slovenske narodnostne skupnosti je gospodovalen in pokroviteljski, prenaša ga le, če je Slovenec tako stanje pripravljen sprejeti, priznava ga za sebi enakega, če se asimilira. Če pa odločno zahteva svoje pravice, se pravi, spremembo dosedanjih odnosov, mu očita, da kali mir in kviri sožitje med obema narodoma. Tak odnos so v raznih niansah od vladajočega dela sprejeli tudi srednji sloji pa tudi drugi.

V takem stanju je treba iskati vzrok, da je število zakonskih določb v korist Slovencev tako majhno in da se zavlačuje sprejetje širše zaščitne zakonodaje.

Pot do zakonske zaščite je torej zelo dolga, a boj za tak zakon, ki bi slovensko narodnostno skupnost zadovoljil, ne bo nič lažji.

O tem, kaj naj vsebuje tak zakon, je bilo izdelanih več osnutkov, ki so bili predloženi parlamentu,⁶ sprejeti so bili tudi ustrezni dokumenti.⁷ Analizo posameznih osnutkov in medsebojno primerjavo je Karel Šiškovič podrobno obravnaval v posebnih študijah, objavljenih 1974. leta,⁸ in v pozneje objavljenih člankih. Pričujoči

⁴ Pavel Stranj: Slovenci na Tržaškem in Goriškem v luči primerjave med šolskimi in demografskimi podatki, Razprave in gradivo št. 11/12. V šolskem letu 1945/1946 je bilo vpisanih v 1. razred slovenske osnovne šole v tržaški občini 915 otrok ali 25,1 % rojenih pred 6 leti; to število je padlo v letu 1946/1947 na 609 oziroma 16,1 %, v letu 1947/48 na 451 oziroma 12,4 %, 1948/1949 na 348 oziroma 11,1 %, 1949/1950 na 287 oziroma 9 %, 1950/1951 267 oziroma 8,9 %, itd. Najnižjo točko je dosegel vpis v absolutni številki 103 v letu 1960/61, v odstotku pa 3,9 % v letih 1959/1960 in 1969/1970.

⁵ V ta pojem so vključeni tudi Furlani, čeprav se še niso dokončno definirali, kaj so. Do Slovencev v Videmski pokrajini izvajajo Furlani italijansko politiko.

⁶ Poleg že omenjenih osnutkov pod (1) so bili v sedanji legislativni dobi predloženi še naslednji: Italijanska socialistična stranka ga je predložila poslanski zbornici 20. 6. 1979, KPI senatu 15. 2. 1980, Slovenska skupnost prav tako senatu 14. 4. 1980.

⁷ Dokument Slovenske kulturno gospodarske zveze o pravicah slovenske narodnostne skupnosti v Italiji je bil sprejet 8. 4. 1979.

⁸ Karel Šiškovič: O problemih pravne ureditve Slovencev v Italiji, pričevanje na mednarodni konferenci o manjšinah v Trstu 10.—14. julija 1974.

Karel Šiškovič: Pravne poti do rešitve problemov Slovencev v Italiji, izdaja Slovenskega raziskovalnega inštituta v Trstu 1974.

prispevek naj bi v glavnih obrisih prikazal razlike med tem, kakšno zaščito si zamišljajo Slovenci v današnjih političnih razmerah v Italiji in v Furlaniji-Juljski krajini, in tistim, kar nudi Krščanska demokracija, ki je imela doslej pri reševanju manjšinskih vprašanj glavno besedo v vladi in v parlamentu.

Prvo vprašanje, ki ga je treba rešiti v manjšinski zakonodaji, je teritorij, kjer naj veljajo narodnostne pravice. Nekateri manjšinski delavci odklanjajo kakršnokoli omejitev ozemlja, ker je v upravnih središčih, ki ležijo izven manjšinskega ozemlja, jezik manjšine brez pravice, to pa ovira, da bi jezik manjšine dosegel enako družbeno veljavo, kot ga ima večinski jezik.⁹ Temu načelu ni mogoče oporekati, toda težko ga je uresničiti, zato je upravičena bojazen, da bo ostalo na papirju. Več zakonskih osnutkov predvideva določene korekture glede pravic slovenskega jezika, zato da se premagajo nevšečnosti, ki izhajajo iz omejevanja manjšinskega območja. Za razmere v deželi Furlaniji-Juljski krajini je najprimernejše, da državni zakon določi občine, v katerih naj velja manjšinska zakonodaja. Teh občin je 35.¹⁰

Vsi predloženi zakonski predlogi, razen predloga Krščanske demokracije, prepuščajo deželnemu svetu Furlanije-Juljske krajine določitev ozemlja, na katerem naj veljajo manjšinske pravice. Verjetno je tako stališče v skladu z načelom, da je treba manjšinsko zaščito zaupati predvsem deželam. Toda pri nas bi to bil še en razlog za zavlačevanje in povod za večji pritisk skrajnežev. Poleg tega je treba upoštevati vztrajanje osrednjih zakonodajnih organov, da oni odločajo o tako važnem vprašanju. Ozemeljsko omejitev za Francoze v Dolini Aosta in za Nemce na Južnem Tirolskem določa celo ustavni zakon.

Krščanska demokracija deli mnenje z osrednjimi oblastmi, zato je v svoj predlog vnesla razmejitve in postopek, po katerem je mogoče spreminjati ozemlje z manjšinskimi pravicami.

KD deli narodnostno mešano ozemlje na tri dele. Ozemlje po tabeli A obsega občino Gorica z okoliškimi slovenskimi občinami, občino Krmin in vso Tržaško pokrajino¹¹ ter zagotavlja slovenski manjšini na tem območju celoten šolski sistem od vrtcev do zaključka višje srednje šole in individualno pravico do rabe slovenskega jezika (z upravnimi in sodnimi oblastmi v ustni in pisni obliki s pravico do enakega odgovora). Ozemlje po tabeli B obsega teritorij po tabeli A, toda brez Krmina, Gorice, Trsta in Milj. Večje, tudi kolektivne pravice uživajo torej Slovenci v občinah in predelih mest (po tabeli B), ki so ali so bili pred kratkim pretežno slovenski.¹² Poleg pravic, ki veljajo za tabelo A, imajo na tem ozemlju še pravico, da občine in nekateri mestni rajoni lahko uporabljajo slovenski jezik na sejah, v javnih napisih, tiskovinah in podobno.

⁹ Samo Pahor: Raba jezika, pričevanje na mednarodni konferenci o manjšinah v Trstu 1974.

¹⁰ V Videmski pokrajini je 21 občin in sicer: Tablja, Naborjet-Ovčja vas, Trbiž, Ravanca, Bardo, Tipana, Gorjani, Čenta, Neme, Ahten, Fojda, Tavorjana, Podbonesec, Savodnje, Grmek, Dreka, Špeter Slovenov, Sv. Lenart, Srednje, Praprotno in Čedad. V Goriški pokrajini je 8 občin: Dolenje, Krmin, Števerjan, Gorica, Sovodnje, Doberdob, Ronke in Tržič. V Tržaški pokrajini je vseh 6 občin: Devin-Nabrežina, Zgonik, Repentabor, Trst, Dolina in Milje.

¹¹ Tabela A obsega v Goriški pokrajini občine Krmin, Števerjan, Gorico, Sovodnje in Doberdob, v Tržaški pokrajini pa vseh 6 občin: Devin-Nabrežina, Zgonik, Repentabor, Trst, Dolina in Milje.

¹² Tabela B obsega v Goriški pokrajini občine Števerjan, Sovodnje in Doberdob, v občini Krmin samo rajon Plešivo, v Goriški pa rajone Pevma-Oslavje, Štandrež in Podgora, v Tržaški pokrajini občino Devin-Nabrežina, Zgonik, Repentabor in Dolina ter rajona Zahodni in Vzhodni Kras občine Trst.

Tretji del ozemlja je nedoločen, obsega pa celotno narodnostno mešano območje Videmske in del Goriške pokrajine,¹³ kjer je po osnutku mogoče le preizkusno poučevanje slovenščine kot predmeta.¹⁴

Po posebnem postopku¹⁵ je mogoče prestopiti iz nižje tabele v višjo. Postopek za prekategorizacijo pa je tako zahteven, da je v praksi neuresničljiva, tako da je možnost napredovanja le navidezna. Za nedoločeno ozemlje je tak prestop mogoč le glede pravice slovenskega jezika, toda predlog ne zveni dovolj resno, saj ni mogoče pričakovati, da bi občani, ki jim ta predlog preprečuje šolanje v materinem jeziku, zahtevali javno rabo slovenskega jezika.

KD ostaja v bistvu pri sedanji vsebinski kategorizaciji, le da daje Slovencem, v glavnem v Videmski pokrajini, možnost, da v šoli spoznavajo elemente materinega jezika in da določa javno rabo slovenskega jezika na Goriškem. Za Tržaško pokrajino pa pomeni osnutek celo korak nazaj od pravic, ki jih določa posebni statut iz leta 1954.¹⁶

KD utemeljuje različne stopnje pravic s trditvijo, češ da v Videmski pokrajini in v nekaterih občinah Goriške pokrajine ni znamenj narodnostne opredelitve, kajti, po mnenju KD, je pripadnost manjšini vprašanje odločitve posameznika, ne pa objektivno stanje, zato bi pomenilo priznanje narodnostnih pravic prebivalcem teh območij nekaj, kar bi bilo vsiljeno z vrha.

Po letu 1866 so predstavniki italijanske države in njeni politiki natančno vedeli, da so v Reziji in Benečiji Slovenci in so si zastavili jasen cilj, da to ljudstvo čimprej asimilirajo. V živem spominu ljudi srednjih let je, kakšna sredstva je po zadnji vojni v teh krajih in v Kanalski dolini uporabljala upravna in politična oblast, kjer je bila do 1918. leta dvojezična slovensko-nemška šola, zato da bi preprečevala prebujanje narodne zavesti. V nekaterih občinah Videmske pokrajine še danes ni priporočljivo razglašati se za Slovence. Izločitev narodnostno mešanega območja Videmske pokrajine s tabel A in B je poskus uzakoniti posledice nasilja nad tem ljudstvom. Izločitev mest, predvsem Gorice, Trsta in Milj s tabele B pa nasprotuje demokratičnim načelom, da je treba manjšinam priznavati narodnostne pravice ne glede na njihovo številčno moč, posebno še, če so pod stalnim asimilacijskim pritiskom, pod kakršnim so bili in so še vedno Slovenci v teh mestih.

Manjšinski jezik v javnosti, v uradih, na sodiščih, na tiskovnih, na javnih napisih je najvidnejše znamenje prisotnosti manjšine, zato se nestrpne skupine večin-

¹³ V Goriški pokrajini so na nedoločenem ozemlju občine Dolenje, Ronke in Tržič.

¹⁴ Predlog KD glede šolstva na nedoločenem ozemlju (Videmske in del Goriške pokrajine) se omejuje na naslednje: na željo staršev v otroškem vrtcu podajajo domače običaje in navade v domači govorici, po istem postopku v osnovni in srednji šoli poučujejo slovenščino kot predmet. Vse za poizkusno dobo 5 let, ko ministrstvo odloči, ali se to poučevanje dokončno vključi med redne predmete.

¹⁵ Postopek naj bi bil takšen: najmanj 25 % volilcev bi moralo vložiti na občino zahtevo za vpis v višjo kategorijo. Občinski svet bi moral o tem odločiti in poslati vse gradivo deželnemu svetu, ki bi prav tako odločal in poslal sklepe ministrskemu svetu, ki bi dokončno odločal. S podpisom predsednika republike bi bil odlok polnopraven.

¹⁶ Posebni statut kot priloga Spomenici o soglasju, podpisani v Londonu 1954. leta, predvideva za Tržaško pokrajino naslednje pravice, ki se niso nikoli uveljavile ali so se uveljavljale le delno: pravična zastopnost Slovencev v upravnih službah (čl. 2 c); enakost v ravnanju pri uporabi jezika (čl. 2 e); prepoved netenja nacionalne in rasne mržnje (čl. 3); enako obravnavanje slovenskih prosvetnih, kulturnih, družbenih in športnih organizacij, kakor velja za ustrezne večinske organizacije, predvsem glede pomoči iz javnih finančnih sredstev (čl. 4 a); svobodna uporaba slovenskega jezika v osebnih in uradnih stikih z upravnimi in sodnimi oblastmi s pravico do odgovora v istem jeziku (čl. 5). Javni napisi v slovenskem jeziku tam, kjer je več kot 25 % slovenskega prebivalstva (čl. 5), zagotovitev gospodarskega razvoja brez diskriminacije (čl. 6). Korak nazaj v osnutku KD je v tem, da ne določa pravičnega zastopstva v javnih službah, ne vsebuje prepovedi netenja nacionalne mržnje, ne zagotavlja gospodarskega razvoja brez diskriminacije in omejuje širšo rabo slovenskega jezika le na nekatere občine.

skega naroda, ki razglašajo narodnostno mešano področje za nacionalno čisto, zatekajo k nasilnim dejanjem in pritisku na sredinske in druge politične sile, ki odločajo o obsegu pravic.

Najpopolnejša je določba, ki jo vsebujejo razni osnutki in dokumenti, da je slovenski jezik izenačen z italijanskim, ki je uradni jezik. Naštevanje vseh situacij, v katerih se mora izraziti izenačenost, je morda potrebno, zato da ne bi bilo dvomov in izigravanja, hkrati pa je tudi omejitveno, ker vseh primerov nikakor ni mogoče naštet.

V zvezi s pravico rabe slovenskega jezika uporabljajo nekateri zakonski predlogi in dokumenti izraz dvojezičnosti. Italijanski nacionalisti so že v prvih povojnih letih dali temu izrazu poseben pomen. Z geslom »proti bilingvizmu« so ob raznih priložnostih uspeli mobilizirati srednje sloje za obrambo »ogroženega italijanstva« Trsta in Gorice. Naključje je hotelo, da so prav v času (spomladi 1982), ko je bila kampanja proti dvojezičnosti v obeh mestih na višku, predstavniki italijanske skupnosti v Jugoslaviji utemeljevali, da je integralna dvojezičnost oziroma podružbljanje manjšinskega jezika nujno potrebno za ohranitev manjšine¹⁷ na narodnostno mešanem ozemlju, kjer ne zadostuje le pravica do javne rabe manjšinskega jezika, marveč morajo tudi pripadniki večinskega naroda obvladati jezik manjšine.

Nasprotovanje rabi slovenskega jezika odkrito kaže namen, da se manjšina asimilira. Po spoznanju predstavnikov italijanske skupnosti v Jugoslaviji celo pravica do vsestranske rabe manjšinskega jezika, kar zahteva slovenska manjšina v Furlaniji-Juljski krajini, manjšine ne more obvarovati pred asimilacijo. Ta porazna ugotovitev bi lahko bila vzrok za demoralizacijo, če ne bi Slovenci zaupali v krepitev demokracije in če ne bi bili prepričani, da bo v vedno širši krog italijanskih sodržavljanov prodirala zavest, da so pravice manjšin in priznanje njihove vseplošne enakopravnosti temeljni sestavni del demokracije in sožitja.

Šola v materinem jeziku lahko prebujajo, vsekakor pa utrjuje občutke pripadnosti narodni skupnosti in povezuje pripadnike z njo. Sicer ni mogoče reči, da se tudi brez šole v lastnem jeziku tak občutek ne ohranja, ker se oblikuje v najnežnejših letih med domačimi zidovi, toda v takih primerih se bolj izrazito oblikuje regionalna zavest.

Slovenci Videmske pokrajine še vedno živijo v takih razmerah, to pa jih še tesneje navezuje na domače kraje in govornico, kljub temu da so bili po drugi svetovni vojni izpostavljeni največjemu pritisku v svoji zgodovini. V gospodarsko hudih letih po vojni so bili po beneških vaseh sistematično posejani otroški vrtci, zato da so otroku, ki je komaj spregovoril, vsilili italijansko okolje, da bi čimprej pozabil slovensko besedo, ki se je je naučil doma. Mreža osnovnih šol v italijanskem jeziku je bila prav tako gosta in je bila v kričečem nasprotju z gospodarsko nerazvítostjo teh krajev, saj je prav v teh letih morala oditi v tujino skoraj polovica prebivalstva, ker se doma ni mogla preživljati. Kakršnakoli narodnostna zahteva, na primer po slovenski šoli, je bila označena kot protidržavno dejanje. Budno oko varnostnih organov je oviralo stike Slovencev iz Videmske pokrajine z rojaki na Goriškem in Tržaškem, otrokom je bilo v šoli prepovedano izgovarjati slovensko besedo.

Ljudi teh krajev se je polastil strah, ki je svetoval previdnost in nedoločeno narodnostno javno opredelitev. Kljub temu plamen ni ugasnil in se je razgorel v času, ko je pritisk popustil.

Slovincem Videmske pokrajine ne priznavati pravice do slovenskega šolstva pomeni trmasto vztrajati pri načrtih, starih 116 let. Do takratnega gledanja na na-

¹⁷ Članek »Censimento e nazionalità« v reški Panorami št. 5/1982, ki ga je napisal E. Mestrovich, članek N. Milani-Kruljac v Voce del popolo z dne 17. 4. 1982 »La socializzazione della lingua presupposto per l'esistenza di un gruppo minoritario« in drugi.

rodnostne probleme smo verjetno danes lahko nekoliko bolj prizanesljivi. Komaj združena Italija se je želela konsolidirati tudi s tem, da ni pokazala razumevanja za druge narodnosti, posebno še, če je šlo za del majhnega naroda v gorskih krajih, katerega prebivalstvo se je šele začelo narodnostno prebujati. Povsem nesprejemljivo je tako gledanje danes. Od tedaj do danes si je pridobilo svobodo na desetine narodov na vseh kontinentih in je bilo rešeno vprašanje številnih manjšin, dodelana je teorija o pravicah manjšin, ki se tudi v praksi uspešno uresničuje.

Predlog KD ne priznava Slovincem Videmske pokrajine pravice do šolanja v lastnem jeziku, temveč le poskusno dobo, da se ga uče kot predmet, in tudi ne daje nobene možnosti, da bi se ta krivica po že omenjenem postopku kdaj kasneje popravila, češ da je tam »drugačna situacija«, da imajo sicer tamkajšnji Slovenci »skupni etnični izvor« z drugimi Slovenci, toda imajo drugačen »zgodovinski spomin«. Ni mogoče soglašati s tako skonstruirano tezo, prilagojeno političnim odločitvam. Tudi ko bi del tega prebivalstva tak »spomin« imel, bi bil nastal pod pritiskom, bi bil s silo vcepljen in še danes ne povsem usvojen.

Avtonomija manjšinske šole na upravni ravni in na ravni izvoljenih šolskih organov vseh stopenj je sredstvo, s katerim šola ohranja posebnosti in značilnosti svoje narodnostne skupnosti, lastnosti, ki jih sodobno obravnavanje manjšinske tematke označuje kot bogatitev celotne družbe. Manjšinska šola brez avtonomije lahko postane pot — sicer vijugasta — ki oddaljuje učenca od ožje, še bolj pa od širše skupnosti.

Osnutek KD predvideva za Tržaško in Goriško šolskega podskrbnika, za Videmsko pokrajino le urad pri tamkajšnjem skrbništvu in vztraja pri enotnih okrajnih in pokrajinskih svetih za slovenske in italijanske šole. Avtonomije slovenske šole pa ni brez samostojnih šolskih svetov, ki so lahko okrajni in pokrajinski ali en sam — deželni svet.

Izobraževanje v slovenskem jeziku bi postalo zaokroženo takrat, kadar bi zajelo tudi tržaško in videmsko univerzo. Zato je upravičena zahteva po ustreznem slovenskem zastopstvu v upravljanju obeh univerz in ustanovitev oddelkov (fakultet) za slovenistiko. Osnutek KD tega vprašanja ne omenja, kar pomeni, da taki rešitvi nasprotuje, ter predvideva le ustanovitev deželnega inštituta za vzgojno raziskovanje, eksperimentiranje in usposabljanje za slovenske šole.

Po dolgem prepričevanju je v razne kroge, tudi take, ki so Slovincem naklonjeni, prodrlo spoznanje, kako izredno pomemben je gospodarski potencial, s katerim razpolaga narodna ali narodnostna skupnost in kako je od gospodarske moči ali šibkosti odvisno politično in kulturno delovanje ter na splošno celotno življenje skupnosti. Po uničenju, ki ga je povzročil fašizem, si slovensko gospodarstvo ni opomoglo tudi zato, ker so oblasti v povojnih letih še vedno hudo nasprotovale gospodarskemu razvoju Slovencev v deželi Furlaniji-Julijski krajini. Poleg tega je iz Videmske pokrajine morala emigrirati več kot polovica, večinoma mladega prebivalstva; uvedene so bile obširne vojaške služnosti, na Tržaškem in Goriškem pa razlaščene in vinkulirane velike površine, last Slovencev.

Brez posebnih ukrepov normativne, upravne in finančne narave za ohranitev sedanje gospodarske kapacitete in za njen nadaljnji razvoj, brez povrnitve škode, ki jo je imela celotna slovenska narodnostna skupnost zaradi razlastitev in drugih posegov, brez sodelovanja Slovencev pri gospodarskem programiranju in urbanističnem načrtovanju ne bo slovenska skupnost na tem prostoru nikoli enakovpravna.

Ob šibki gospodarski moči manjšine se tudi kultura ne more razvijati brez izdatne pomoči države, dežele in drugih teles. Za to področje je zadolžena dežela

Furlanija-Julijska krajina, ki pa je bila doslej skrajo krivična do slovenskih kulturnih ustanov. Edina izjema je Slovensko stalno gledališče, ki mu dežela daje le garancijo za posojila in pričakuje, da bo dolg povrnila država. Po dosedanjih izkušnjah z deželo bo morala država z globalnim zakonom zagotoviti deželni posebne sklade za kulturo, športno in rekreacijsko dejavnost slovenske manjšine.

Gospodarska vprašanja, kulture, športa, rekreacije in pomoči manjšinskemu tisku osnutek KD ne omenja. Ne vemo, ali se na ta vprašanja nanaša tisti del obratovne osnutka, ki pravi, da se ukrepi z drugih področij lahko sprejmejo z drugimi zakoni, češ da varstva manjšine ne more določiti zakon. To je vsekakor resnica, toda po toliko letih čakanja in tolikokrat ponovljenih zahtevah je upravičeno pričakovati, da tudi ta vprašanja reši zaščitni zakon. Nakazovanje možnosti, da bi jih obravnavali drugi zakoni, pomeni samo iskanje poti za odlašanje in izvajanje tolikokrat odklonjene postopnosti.

Drugih določb, razen olajšave za ponovno pridobitev slovenskega imena in priimka, osnutek KD ne vsebuje, kar njenemu osnutku ne daje značaja globalnosti, ki jo terja celotna slovenska manjšina. Razen tega bo zakon učinkovit le, če bo omogočeno, da bodo zastopniki manjšine enakopravno na raznih ravneh odločali o izpolnjevalnih določilih zakona in če bo vseboval še vse tiste pravice, ki omogočajo narodnostni skupnosti vsestransko prisotnost v javnem življenju. Z obveznim vključevanjem njenih pripadnikov v javne službe in na sodišča, kar bi uveljavljalo enakopravnost Slovencev in zagotavljalo pravico do rabe slovenskega jezika. Zagotovljeno bi moralo biti tudi politično zastopstvo na vseh ravneh ter uporaba narodnih znakov in simbolov in zagotovitev povezave z matičnim narodom.

Velika je torej razlika med tem, kar slovenska manjšina v Italiji zahteva, in obsegom pravic, ki jih KD dopušča v svojem osnutku. Parlament bo moral odločiti, kakšne pravice bodo uživali Slovenci. Bila bi velika škoda, če bodo njegove odločitve bliže stališčem KD, ker bi bili tak zakon Slovenci prisiljeni odkloniti.

Riassunto

L'IMPORTANZA DELLA TUTELA LEGISLATIVA PER LO SVILUPPO DELLA COMUNITA' SLOVENA IN ITALIA

Una legge di tutela globale che garantisce l'esercizio dei fondamentali diritti nazionali è, dalla seconda guerra mondiale ad oggi, la principale richiesta degli sloveni in Italia. In questo periodo infatti molti sloveni sono stati assimilati a causa della situazione di inferiorità e discriminazione in cui sono venuti a trovarsi in tutti i campi e a causa dei continui rinvii nell'approvazione della legge di tutela.

Dopo la ratifica degli accordi di Osimo, il Parlamento italiano si è assunto l'impegno di rispondere in modo positivo alle istanze degli sloveni, un impegno del resto confermato alla delegazione unitaria della comunità slovena dagli uomini politici italiani più responsabili.

In merito negli ultimi anni numerosi partiti hanno presentato in Parlamento delle proprie proposte di legge. Va detto però che, mentre i disegni di legge del PSI, dell'Unione slovena — Slovenska skupnost e il documento della Slovenska kulturno gospodarska zveza — Unione culturale economica slovena hanno molti punti in comune e prevedono uguali diritti per tutti gli sloveni che vivono sul territorio nazionalmente misto per quanto attiene all'uso della lingua, alla scuola, ai contributi alle istituzioni culturali e di altra natura nonché allo sviluppo economico della minoranza, nel progetto della Democrazia Cristiana si denota notevoli differenze nelle soluzioni proposte, differenze che vanno sempre a scapito della minoranza. E', questo, un atteggiamento preoccupante, perchè le posizioni del partito di maggioranza relativa hanno avuto sempre un gran peso nella soluzione dei problemi delle minoranze nel Paese.

La proposta della DC prende in esame soltanto il diritto all'uso dello sloveno e il problema della scuola e scinde la minoranza slovena in tre categorie distinte. Ad un numero ristretto di sloveni, che vivono nei dintorni di Trieste/Trst e di Gorizia/Gorica, vengono ri-

conosciuti più ampi diritti per quanto attiene la lingua e la scuola che agli sloveni che risiedono nelle città, a Muggia/Milje e a Cormons/Krmin. Per gli sloveni della provincia di Udine/Videm è prevista invece soltanto la possibilità di introdurre per cinque anni, in via sperimentale, lo sloveno come materia di studio nella scuola.

In un periodo in cui da altre parti si va affermando sempre più la convinzione che il bilinguismo integrale, ovvero la socializzazione della lingua delle minoranze, sia l'unico modo per garantire la sopravvivenza, nel Friuli-Venezia Giulia/Furlanija-Julijška krajina alcune influenti forze politiche stanno cedendo alle pressioni degli ambienti nazionalistici, che cercano di presentare come bilinguismo, nocivo a loro avviso agli interessi della maggioranza italiana, anche quel limitato diritto all'uso della lingua che verrebbe riconosciuto alla minoranza slovena.

Il limitare o il disconoscere il diritto di una minoranza ha come unico fine la sua assimilazione. Perciò la comunità nazionale slovena auspica che nelle decisioni che assumerà il parlamento non prevalga il modello proposto dalla DC in quanto una tale tutela dovrebbe essere da essa respinta.

Summary

THE SIGNIFICANCE OF THE PROTECTIVE LEGISLATION FOR THE DEVELOPMENT OF THE SLOVENE NATIONAL COMMUNITY IN ITALY

The basic demand of the Slovene national community in Italy since the Second World War has been for the Act on Global Protection which should grant all the essential nationality rights to the minority. Many Slovenes have been assimilated during this period because of inequality in all the spheres of social life and because the passing of the law has been constantly postponed.

After the ratification of the Osimo Agreement the Italian Parliament obliged itself to solve the question satisfactorily. The most prominent Italian statesmen, when visited by the united delegation of the Slovenes living in Italy, have obliged themselves similarly.

Several parties proposed their bill to the Parliament in Rome. While the bills of the Socialist Party of Italy, of the Communist Party of Italy and of the Slovene Union, as well as the Document of the Slovene Cultural and Economic Association have many common points and presume the same rights for all the Slovenes in the nationally mixed territory regarding the use of the Slovene language in public life, the right to instruction, the support for the cultural and other organizations and for the economic development of the minority, the bill of the Christian Democracy differs in many points, and always to the detriment of the Slovenes. It has provoked great anxiety since, so far, the attitudes of this party have strongly influenced the final solutions of minority problems in the State.

This bill treats only the right of the Slovene language and instruction and divides the Slovene minority into three categories. It grants wider rights concerning the language and schools in the Slovene language only to a smaller number of the Slovenes from the surroundings of Trieste/Trst and Gorizia/Gorica. The Slovenes from both Trieste/Trst and Gorizia/Gorica, from Muggia/Milje and Cormons/Krmin, are given fewer linguistic rights. Meanwhile the Slovenes in the Udine/Videm province are accorded only the possibility to learn the Slovene language as a school subject during an experimental period of five years.

While elsewhere the realization has been making headway that integral bilingualism, or socialization of the minority language is the only possible way to preserve the minority, some influential political powers in Friuli Venezia-Giulia/Furlanija-Julijška krajina are yielding to the nationalistic circles which declare the slightest linguistic rights admitted to the Slovene minority as bilingualism which they claim to damage the interests of the Italian majority.

The denial and limitation of the minority rights aim at the assimilation of the minority. Therefore the Slovene national community is expecting that in decisions of the Parliament the concept suggested by the Christian Democracy will not prevail, since the Slovenes would be forced to deny such a protection.

Drago Štoka

POLOŽAJ SLOVENSKE NARODNOSTNE SKUPNOSTI V ITALIJI V LUČI ZADNJIH DOGODKOV

Ni namen tega sestavka prikazati celovito sliko pravno-političnega in dejanskega stanja slovenske narodnostne skupnosti v Italiji, bolje v avtonomni deželi Furlaniji-Juljski krajini, osvetliti želim zgolj nekatere momente iz splošnega dogajanja v zadnjem obdobju, ki posredno ali neposredno prispevajo k razčiščevanju, predvsem v krogih večinskega naroda, do problema narodnih in jezikovnih manjšin in slovenske narodne skupnosti še posebej.

S podpisom in ratifikacijo osimske pogodbe iz leta 1975 so tudi Slovenci iz Tržaške pokrajine dokončno pripadli Italiji ter se tako pridružili Slovencem iz Goriške in Videmske pokrajine. S tem so bili postavljeni temelji, da jih italijanska država globalno obravnava kot nedeljivo etnično enoto. V tem smislu sta se Italija in Jugoslavija v 8. členu osimske pogodbe obvezali, da bosta zadevnima narodnima manjšinama (slovenski v Italiji in italijanski v Jugoslaviji) z notranjimi normami zagotovili ustrezno raven zaščite, kakršno je predvideval posebni statut iz leta 1954, priložen londonski spomenici o soglasju.

Italijanska vlada je v ta namen imenovala dvajsetčlansko komisijo, ki naj bi proučila vprašanja slovenske narodne manjšine na ozemlju Furlanije-Juljske krajine. V njej je bilo tudi pet slovenskih zastopnikov. V treh letih je sicer zbrala precej podatkov in gradiva, ki naj bi rabilo vladi kot osnova za izdelavo ustreznega zaščitnega ukrepa. Toda do danes ukrepa še ni in nič tudi ne kaže, da bi rimska vlada pripravljala takšen zakonski predlog.

Po drugi strani pa so različne politične sile izdelale svoje zakonske predloge in jih predložile parlamentu. Kot je znano, so zakonske osnutke za zaščito Slovencev predložile: Socialistična stranka Italije, Komunistična stranka Italije, Slovenska skupnost in v začetku tega leta tudi Krščanska demokracija. Prvotno je zakonski predlog za zaščito vseh jezikovnih skupin v deželi Furlaniji-Juljski krajini, vključno slovenske, predložila tudi poslanka Aurelia Gruber Benco, izvoljena na Listi za Trst, a ga je letos pod pritiskom omenjene liste umaknila.

V zvezi s predloženimi zakonskim osnutki velja omeniti pozitivno dejstvo, da se je letos februarja končno začela formalna razprava v prvi senatni komisiji za splošna in upravna vprašanja. Kdaj se bo nadljevala in zaključila, ni mogoče predvideti. Odvisno pa je vsekakor od resnične volje vladnih sil, da komaj načeto vprašanje izpeljejo do kraja, in to v skladu s pričakovani prizadete manjšine.

Raba jezika v odnosih z oblastmi

Tako pripadnikom slovenske manjšine, njihovim predstavnikom in političnim organizacijam ne preostaja nič drugega, kot da vztrajajo v svojih zahtevah in najpogumnejši skušajo v konkretnih primerih izsiliti od sodnih ali upravnih oblasti, da se izrečejo o nekaterih osnovnih pravicah, oziroma jih v konkretnem primeru uveljavijo. Tako je moralo, na primer, samo ustavno sodišče odločiti, ali imajo pripadniki slovenske manjšine pravico uporabljati materin jezik v odnosih z javnimi oblastmi. Toda odločilo je tako, da pripadnik »priznane« manjšine sicer ima to pravico kot posameznik, a je ni mogoče posplošiti, dokler zakonodajalec ne poskrbi za ustrezno izvajanje te pravice, isto ustavno sodišče pa ni proglasilo za

protiustavno tiste norme kazenske procedure, ki pod kaznijo zapoveduje uporabo italijanskega jezika vsem državljanom, ki ga obvladajo. Če bi to storilo, bi bila vsem pripadnikom slovenske manjšine splošno priznana pravica do uporabe materinega jezika v odnosih z oblastmi. Tako pa ta pravica trenutno velja samo za dani primer na Tržaškem.

Kakšna negotovost in neodločnost obstaja v sodnijskih krogih, ko gre za spoštovanje pravic Slovencev, dokazuje drugi primer, ko je tržaško okrajno sodišče kratkoma priznalo slovenskemu obtožencu pravico izražati se v slovenščini, ne da bi se sklicevalo na njegovo neznanje italijanščine, ampak na osnovi njegove izjave, da je pripadnik manjšine.

Krčenje etničnega ozemlja

Drugi hudi problem, ki že desetletja izčrpava moč slovenske manjšine, so obsežne razlastitve zemlje, kar povzroča gospodarsko razkrajanje ne samo posameznih lastnikov in njihovih gospodarstev, temveč celotne manjšinske skupnosti kot takšne, ker ji stalno krčijo ozemlje, na katerem bolj ali manj kompaktno živi že stoletja. S tem se ji usodno izpodjedajo življenjske korenine, kajti katerakoli narodnostna skupnost brez lastnega ozemlja je obsojena na izumiranje. Na žalost so Slovenci prav v tej vrsti obrambe šibki in tako rekoč čisto brez solidne zaslombe pri političnih dejavnikih, ki odločajo o posegih po ozemlju.

Nasprotno, na vse zadevne zahteve slovenske manjšine, naj se razlastitve ozemlja omejijo na nujno potrebne in zaradi javne koristi upravičene objekte odgovarjajo omenjene politične sile, da se manjšina upira sodobnemu tehničnemu napredku in se zapira v nekakšen geto.

Dejavniki slovenske manjšine dalje zahtevajo, če so razlastitve že družbeno upravičene, naj prizadeti lastniki (ki so skoro pri vseh ozemeljskih posegih večjega obsega v pretežni večini pripadniki slovenske narodne skupnosti), dobijo odškodnino po tržnih cenah za izgubljeno zemljo in tudi ustrezno odškodnino za z zemljo povezane investicije (stroje, razne naprave in izboljšave). Poleg tega upravičeno zahtevajo tudi socialno odškodnino za škodo, ki jo zaradi posegov po ozemlju pretrpi krajevna skupnost in posredno celotna manjšinska skupnost. Doslej je bilo le nekaj primerov, da so tudi krajevne skupnosti dobile kakšno delno odškodnino, ki se je porabila za javne investicije v korist omenjene skupnosti. Takoj pa je treba pripomniti, da so tovrstno odškodnino dala zasebna podjetja, medtem ko javne ustanove še niso usvojile tega načela o socialni odškodnini oziroma protivrednosti.

Zaradi tega Slovenci zahtevajo, da globalni zaščitni zakon poseže tudi na področje ohranjanja ali ustvarjanja možnosti za družbeno-gospodarski razvoj narodne manjšine, kajti manjšina brez osnovnih gospodarskih temeljev je prej ali slej obsojena na folklorno životarjenje. Zato ni naključno, da so prav italijanski člani omenjene vladne komisije skoraj enotno nasprotovali, da bi zaščita obsegala tudi gospodarske vidike razvoja manjšine.

Med tem pa se razlaščenje slovenskega etničnega ozemlja nezadržno nadaljuje. Potem ko je bilo zaradi razlastitev za tovorno postajališče in druge prometne infrastrukture praktično uničeno cvetoče kmetijstvo v slovenskem Štandrežu pri Gorici, so trenutno aktualne obsežne razlastitve za razne cestne infrastrukture na Tržaškem. Po ocenah Kmečke zveze (manjšinske strokovne organizacije kmetovalcev) bi slovenska narodna skupnost za realizacijo tako imenovane hitre ceste od Sesljana do Padrič in pristanišča ter za področje za znanstvene raziskave na Krasu izgubila 250 hektarjev ozemlja.

Vloga dežele Furlanije-Juljske krajine

Področje zaščite posebnih jezikovnih in narodnih manjšin je po italijanskem notranjem pravnem redu pridržano osrednjim državnim organom, konkretno vladi in parlamentu. Država lahko za izvajanje te pristojnosti delegira avtonomne dežele. Vendar pa dežela Furlanija-Juljska krajina takšnih pristojnosti nima, zato se njena vloga omejuje na sensibiliziranje osrednjih oblasti o manjšinski problematiki. Zato Slovenci skušamo to njeno vlogo kar se da izkoristiti tako, da izvoljeni predstavniki in organizacije stalno opozarjamo in pritiskamo na njene najvišje organe, da vsaj dejansko upoštevajo prisotnost slovenske manjšine in s tem pomagajo ustvarjati v obmejnih krajih primerno ozračje za končno pravno ureditev položaja slovenske narodnostne skupnosti v okviru italijanske države.

Člani Slovenske skupnosti kot narodno-politične manjšinske stranke smo stalno zasledovali ta cilj in v tem okviru od leta 1973 dalje zahtevali od dežele, naj na podlagi 26. člena svojega statuta posreduje parlamentu zakonski predlog o zaščiti Slovencev. Kot osnovo za diskusijo smo tudi vložili v deželni zbornici takšen zakonski osnutek, ki pa je prvič prišel na dnevni red šele lani meseca junija. Tako je deželni svet prvič razpravjal o nekem zakonskem predlogu zaščitnega zakona za Slovence, katerega konkretne vsebine sicer ni usvojil, ker ni obravnaval posameznih členov, a se je o predloženem osnutku pozitivno izrekel in ga poslal parlamentu kot »pomemben prispevek za sestavitev in odobritev vsedržavnega zaščitnega zakona za Slovence v Italiji, ki naj ga parlament primerno upošteva«.

To je bil po našem mnenju pomemben doprinos za stvar naše globalne zaščite. Dejstvo je, da so se proti koncu leta 1981 stvari v Rimu toliko premaknile in se je februarja letos končno formalno začela razprava o predloženih zakonskih osnutkih v senatni komisiji za ustavna vprašanja.

Zaradi notranjepolitičnih dogodkov je delo v komisiji zastalo. Upati je, da se bo razprava obnovila čimprej. Vprašanje pa je, ali med strankami sedanje vladne večine obstaja trdna politična volja, da končno zadovoljivo uredijo vprašanje zaščite slovenske narodne skupnosti v Italiji.

Riassunto

LA POSIZIONE DELLA COMUNITA SLOVENA IN ITALIA

L'obbiettivo della presente relazione è chiarire alcuni momenti degli avvenimenti recentemente accaduti nella Regione Friuli-Venezia Giulia/Furlanija-Juljska krajina, attinenti direttamente o indirettamente al problema delle minoranze nazionali e linguistiche ed in particolare alla comunità nazionale slovena, nonché ai processi del chiarimento dei detti problemi nell'ambito della società della nazione maggioritaria.

Dopo la firma degli Accordi di Osimo il processo di formulazione di un'apposita legge di protezione si svolgeva in due direzioni. Lo studio del problema della minoranza nazionale slovena sul territorio della Regione Friuli-Venezia Giulia/Furlanija-Juljska krajina venne demandato ad una commissione, nominata dal governo italiano, entro cui erano anche cinque membri sloveni. La commissione in tre anni della sua attività raccolse una quantità notevole del materiale che al governo potrebbe servire da base per elaborare un'apposita forma di tutela. A questo, però, non si è neanche arrivato e non ci appare nemmeno che il governo romano stia preparando una tale proposta di legge. D'altra parte le diverse forze politiche elaborarono le loro proposte di legge e le presentarono al Parlamento. Quest'anno in febbraio nell'ambito della prima Commissione del Senato per le questioni generali d'amministrazione iniziò una discussione formale su queste proposte.

L'uso della lingua nei rapporti con le autorità

La Corte Costituzionale decise su un esempio concreto se gli appartenenti alla minoranza slovena hanno facoltà di usare la loro lingua nei loro rapporti con gli organi e gli uffici aventi funzioni e compiti pubblici. La Corte decise che questo diritto spetta all'appar-

tenente ad una minoranza »riconosciuta« come individuo, questo diritto però non va generalizzato, affinché la legislazione non provveda all'apposita attuazione di questo diritto. La stessa Corte Costituzionale non promulgò anticostituzionali quelle norme della procedura penale che sotto pena obbligano all'uso della lingua italiana tutti i cittadini che ne hanno la conoscenza. Realizzando la promulgazione, a tutti gli appartenenti alla minoranza slovena, sarebbe riconosciuto il diritto dell'uso della madre lingua nei rapporti con le autorità.

Il restringimento del territorio etnico

Le vaste espropriazioni della terra sono il secondo grave problema che già per decenni indebolisce la forza della minoranza slovena. Le forze politiche respingono la richiesta della minoranza di limitare le espropriazioni della terra ai limiti necessari, affermando che la minoranza in tal modo si oppone al moderno sviluppo tecnico, chiudendosi in una specie di ghetto. Gli appartenenti alla minoranza inoltre richiedono un indennizzo per i proprietari danneggiati a base dei prezzi mercato e nello stesso tempo un risarcimento sociale per il danno subito dalla comunità locale, indirettamente pure dall'intera comunità minoritaria. Epperò gli Sloveni richiedono che la legge di protezione globale conservi e nel contempo fornisca delle possibilità per lo sviluppo socio-economico della minoranza nazionale.

Il ruolo della Regione Friuli-Venezia Giulia/Furlanija-Julijška krajina

La protezione delle minoranze linguistiche e nazionali, conformemente all'ordinamento giuridico, appartiene alla sfera di competenza del governo e del Parlamento. Lo Stato però può delegare l'attuazione di queste competenze alle Regioni Autonome. Siccome alla Regione Friuli-Venezia Giulia/Furlanija-Julijška krajina tali competenze non sono attribuite, il suo ruolo è limitato alla sensibilizzazione delle autorità centrali alla problematica minoritaria. Epperò agli Sloveni non rimane altro che cercare di approfittarne il più possibile. Il partito nazionale-politico della minoranza slovena — l'Unione slovena — allo stesso scopo già dal 1973 richiede dalla Regione di presentare al Parlamento la proposta di legge della tutela degli Sloveni, in base all'articolo 26 del suo Statuto. L'Unione slovena presentò alla Camera Regionale una tale proposta di legge che servì da base per la discussione. Questo fu la prima discussione del Consiglio Regionale su una proposta di legge per la tutela degli Sloveni.

Summary

THE RECENT SITUATION OF THE SLOVENE NATIONAL COMMUNITY IN ITALY IN THE LIGHT OF THE LAST PERIOD

The article intends to point out some aspects of such general conditions in the Friuli-Venezia Giulia/Furlanija-Julijška krajina region as have recently referred indirectly or directly to the problem of national and linguistic minorities, especially of the Slovene national community, and to the solution of these problems within the framework of the majority.

The formation of an appropriate protective act went on in two directions after the Osimo Agreement had been signed. The Italian government appointed a commission of 20 members for studying thoroughly the question of the Slovene national minority in the region of the Friuli-Venezia Giulia/Furlanija-Julijška krajina. The commission included also five Slovene representatives. During the three-year period the commission collected many particulars and materials to serve the government as the basis for the elaboration of appropriate protective measures. However, nothing has been done and there is no sign that the government in Rome is preparing such a bill. On the other hand different political forces elaborated their own bills and proposed them in the parliament. This year in February a formal discussion about them was opened during the first session of the senate commission for general and administrative questions.

The Use of Language on the Official Level

The constitutional court made the decision upon the right of the Slovene minority to use the mother tongue on the official level on a concrete example. Thus, a member of the "recognized" minority does have this right as an individual, but this right cannot be generalized until the legislator has provided for the appropriate execution of this right. But the same constitutional court did not proclaim contrary to constitution those norms of penal procedure which command under penalty the use of the Italian language to all citizens who have mastered it. Had they done this all members of the Slovene minority would now have the right to use their mother tongue on the official level.

Diminution of the Ethnic Territory

Another difficult problem that has been for decades exhausting the strength of the Slovene minority is the expropriation of land. The minority demands that the expropriation of land should be limited to the most urgent cases. The political powers maintain that in this way, the minority is opposing modern technical progress and closing itself into a sort of a ghetto. Besides, the members of the minority demand that the owners concerned should receive compensation at market-rates and social restitution on account of the seized land which is lost for a local community and indirectly for the minority as a whole. For that very reason the Slovenes claim that the Act on Global Protection should also grant the possibilities of the social and economic development of the national minority.

The Function of the Friuli-Venezia Giulia/Furlanija-Juljska krajina Region

According to the Italian internal law the protection of linguistic and national minorities is the exclusive domain of the government and the parliament. However, the state can delegate the competence to autonomous regions. The Friuli-Venezia Giulia/Furlanija-Juljska krajina region has failed obtain such competence. It has only the right to inform the central government about the problems of the minority. The Slovenes try to profit as much as they can from this right. The national and political party of the minority, The Slovene Union since 1973 has been demanding from the Friuli-Venezia Giulia/Furlanija-Juljska krajina region on the basis of article 25 of its statute to intercede with the parliament for the bill on the protection of the Slovenes. The Slovene Union also presented such a bill in the regional chamber as the basis for discussion. It happened for the first time that the regional council actually treated a bill on the protection of the Slovenes.

Viljem Černo

ANALIZA POLITIČNEGA DOGAJANJA V VIDEMSKI POKRAJINI

Ko politične sile obravnavajo problem slovenske narodnostne manjšine v Videmski pokrajini, priznavajo bistvene elemente, po katerih se beneški Slovenci razlikujejo od Furlanov in Italijanov, torej po objektivnih kriterijih.

Slovenski narečni jezik, identiteta in zgodovinska pričanja so torej dobro znana dejstva in zaznamovana tudi kot dokaz o značilnosti in volji do obstoja kljub vztrajnemu ukoreninjanju italijanske državne ideje.

Če smo beneški Slovenci uspeli ohraniti bistvene elemente lastne kulture kljub nasprotnim pritiskom, smo izrazili voljo do eksistence kot narodnostna manjšina, kar poudarjamo pri političnih razgovorih s predstavniki strank in oblasti.

Težko pa si danes predstavljamo ohranitev kulture in rodnega jezika, ko državne ustanove in sile posegajo v pravice in človečnost samega ljudstva.

Če država in z njo državne sile priznavajo po objektivnih kriterijih obstoj karakteristik in identitete, drugačnih od večinskega naroda, bi bilo še posebej umevno, da je vlada dolžna sprejeti posebne zaščitne ukrepe za varstvo jezikovne kulturne posebnosti.

Vse to pa je zgolj teorija, kajti v Videmski pokrajini se manjšinske pravice ne izpolnjujejo. Raznarodovalni proces traja kar naprej. Na območju Nadiže, Tere, Rezije in Kanalske doline se v šolah slovenski jezik ne uporablja; prebivalstvo ostaja nepismeno v materinem jeziku, ni legalnih priznanj, ni ustreznih kulturnih ustanov, ki bi uveljavljale karakteristike manjšine, razen slovenskih društev in organizacij.

Državna in lokalna večinska politika skušata zanikati vsakršen izraz slovenske narodne pripadnosti in slovensko kulturo izenačiti z italijansko.

Toda zaradi boljšega političnega delovanja kulturnih društev se je ta politika spremenila toliko, da deklarativno priznava drugačen odnos do slovenskega vprašanja, čeprav so Slovenci v Videmski pokrajini še naprej obravnavani kot Italijani po duhu in kulturi, ki le doma uporabljajo slovensko narečje.

Večinska politika ohranja nespremenjeno averzijo do priznanja nacionalne identitete Slovencev v Furlaniji. Zato razvija psevdoznanstvene teze, ki jih je prevzela večinska stranka KD in njeni sateliti ter posamezni politični krogi. Na podlagi teh tez delijo beneške Slovence v večje število posebnih jezikovno-etničnih skupin, med seboj ločenih v razne govornice od praslovenskih, slovanskih, romansko-slovanskih, do mešanih jezikovnih skupin, ki se med seboj razlikujejo in ne razumejo, ter na ta način pogojujejo obseg in vsebino pravic narodnosti.

Jasno je, da taka politika teži k osamitvi Beneških Slovencev in trga solidarnostne vezi med Slovenci v Italiji, slovensko kulturo pa potiska na raven krajevne značilnosti, pač zato, da bi zatrla narodno idejo in prikazala Beneške Slovence kot prebivalstvo, ki tudi po govoru nima nič skupnega s Slovenci.

Take trditve se opravičujejo s podpisi za referendum proti narodnostnim pravicam, zbranimi s pomočjo kriptofašističnih sil in zatiralcev rodne kulture, ki se zbirajo okoli lista »La Voce del Friuli Orientale« (Glas Vzhodne Furlanije).

Ta protislovenska akcija, ki jo prikazujejo kot izraz ljudske volje, pa ni dosegla večje podpore pri občinskih upravah in resnih organizacijah, ki se zavzemajo za soočenje s problemi in za ustrezno vrednotenje tudi ljudske in gorske kulture.

Takšna politika zavrača vsakršno varstvo, dopušča le domače običaje in narečje, dejansko pa ne omogoča pravega razpoloženja za izražanje volje po ohranitvi domačih karakteristik in kulturno-zgodovinskega značaja slovenskega ozemlja.

Ob tem zadržujejo proces samobitnosti in emancipacije, ker dejansko sila močnejšega prevladuje nad temeljnimi demokratičnimi načeli. Vse to poživilja tiste sile, ki so vedno želele izbrisati tudi narečno kulturo in zgodovinska avtonomna pričevanja, ki potrjujejo slovensko identiteto.

Prav zato, da bi zaustavili našo slovensko politično rast, so razvili politiko »različnih ravni«, s katero omalovažujejo obseg slovenske govornice, poudarjajo krajevne razlike, onemogočajo dejavnosti, ki bi potrdile obstoj nerešenega slovenskega narodnega vprašanja.

S tako orientacijo ne priznavajo niti zaznamovane in nekako sprejete »posebnosti«, saj bi le-ta olajšala uveljavljanje. Samo protislovje je kompatibilno, ker ne želijo izboljšati političnih razmer in se odpreti novi demokratični realnosti, temveč hočejo ohraniti obstoječe stanje.

Zaradi tega Krščanska demokracija ni upoštevala želja in zahtev slovenskih kulturno-ekonomskih organizacij v svojem zakonskem osnutku.

V posameznih členih svojega predloga KD ni omenila Slovencev v Videmski pokrajini, čeprav daje razumeti, da obstajajo.

Sprejema sicer, da bi se poučevala tudi slovenščina, vendar le v okviru didaktične eksperimentacije in samo za otroke, ki bi jih starši prijavili k temu pouku.

Pozablja torej na obstoječe zakone od pooblaščenih odlokov in drugih okrožnic, ki se ne uresničujejo, kot tudi na okrožnico št. 214 iz julija 1981 ministrstva za vzgojo, ki navaja direktivo sveta evropske skupnosti za izobraževanje otrok ekonomskih izseljencev.

Okrožnica namreč priporoča dvojno kulturno formacijo od začetka osnovne vzgoje, da otrok ohrani izvorno kulturo in jezik lastne dežele.

Beneški Slovenci nimajo možnosti uresničiti ustavnega odnosa do slovenske kulture v Videmski pokrajini, ker državne sile izkoriščajo predsodke instrumentalizacije.

Vladne in šolske oblasti ne ukrenejo ničesar za večjezično izobrazbo ali za ohranjanje vsaj krajevne kulture v šoli. Prepovedana je raba lokalnih slovenskih narečij, kajti uradni jezik je le italijanščina; tako nasprotujejo narečnemu natečaju Moja vas v šolskih prostorih med rednim poukom, kajti prav ta bi osvetlil problem slovenske kulture, razvil jezik in izpričal identiteto.

Večinske konservativne sile priznavajo le subjektivno politično izbiro narodnostne pripadnosti. To pa je nacionalistična orientacija v pojmovanju slovenske stvarnosti.

Beneški Slovenci še niso sprejeti kot subjekti pravic, temveč kot premisa nezaželjene prisotnosti narodne značilnosti po teh krajih.

Zato se vladne politične sile še vedno upirajo pojmovanju »narodne manjšine«. Vprašanja skušajo reševati parcialno: deliti Slovence na jezikovna območja, zato da bi opredelili neke kulturno-folkloristične muzealske skupnosti s posebnimi regulacijami, lahko različne od kraja do kraja na podlagi ozke občinske izbire nekega varstva, kot izraz volje ljudstva, čeprav s to voljo vedno manipulira politična večina.

Ti dejavniki se pač dobro zavedajo, da nihče noče biti na slabšem samo zato, ker pripada določeni etnični skupini, zato ne bo krepil svobodnega izražanja svojih narodnostnih pravic.

Posledica je omalovaževanje slovenske danosti in prikrito zanikanje prvin-
skih pravic do obstoja in razvoja, čeprav se dovoljuje, da se slovenske organi-
zacije in osveščeni dejavniki še naprej borijo za lastno identiteto in zgodovinski
interes.

Slovenske kulturne organizacije vnašajo danes v to debato živahno dejav-
nost, ki doživlja pravo renesanso v rasti narodne zavesti in dosega zanimive re-
zultate tudi ob podpori demokratičnih sil.

Predvsem si prizadevajo, da obljube in besede predstavnikov oblasti postane-
nejo dejstva. Dokazujejo, da je tudi za vladno politično večino pomembno orga-
nizirati pravico do uživanja lastne kulture, kajti brez priznanja ni ustreznih kul-
turnih ustanov postane vse vprašljivo.

Vsa ta dejavnost, to je organiziranost prosvetno-kulturnega dela na celot-
nem področju, kjer živijo Slovenci v Videmski pokrajini, ter olajšani pritisk sta
omogočila jasnejšo zavest in novo kvaliteto slovenske prisotnosti v bazi.

Z večjo zavzetostjo in samostojnostjo se je omajal politični monopol večinske
stranke KD, kar dokazuje, da se politika zanikanja manjšinskih pravic ne spleča
vselej.

Danes vodijo občine Rezijo, Tipano, Fojdo, Špeter enotne, odprte politične
uprave, ki osvetljujejo slovensko vprašanje v upravnih kulturnih enotah kot zado-
voljevanje intelektualnih in ekonomskih potreb prebivalstva ter se postopoma
odpirajo kulturnemu premoženju Slovenske Benečije.

Sproža se živahen proces emancipacije, ki priča o večji samostojnosti, novi
humanosti ter se iščejo in ustvarjajo ustrezne rešitve za neoviran narodni, gospo-
darski in politični razvoj.

Slovenske kulturne organizacije pa dokazujejo s svojim zadržanjem in pobu-
dami, da je napačil čas ukrepati v korist kulturnega, socialnega in gospodar-
skega razvoja Slovencev v Videmski pokrajini, ker so končno prerasli vzorce,
ki so do sedaj poniževali slovensko zavest.

Riassunto

L'ANALISI DEGLI AVVENIMENTI POLITICI NELLA PROVINCIA DI UDINE/VIDEM

Il fatto che gli Sloveni nella Provincia di Udine/Videm nonostante le pressioni continue riuscirono a conservare gli elementi sostanziali della propria cultura offre una prova sufficiente della volontà cosciente di esistere in qualità di una comunità. Benché le forze politiche riconoscano le differenze nazionali tra gli Sloveni, gli Italiani ed i Friulani, rifiutano ogni discorso dei diritti nazionali spettanti agli Sloveni della Provincia di Udine/Videm. Nelle scuole la lingua slovena non viene usata perciò la popolazione non sa nemmeno leggere e scrivere nella propria madre lingua. Non ci esistono delle istituzioni culturali educate, siccome tanto la politica statale che quella locale della maggioranza tentano di negare ogni espressione dell'appartenenza alla nazionalità slovena e nello stesso tempo di livellare la cultura slovena a quella italiana. Le tesi pseudo — scientifiche apparse attualmente vorrebbero annullare l'esistenza della minoranza slovena in qualità di una comunità differenziando gli Sloveni della Provincia di Udine/Videm in più gruppi etnico-linguistici e vorrebbero rompere i loro legami con i quali sono connessi agli altri Sloveni residenti in Italia spostando l'intera problematica dei diritti nazionali a livello individuale. D'altra parte sono consapevoli del fatto che nessuno vorrebbe peggiorare la propria situazione solamente perché appartenente ad una determinata comunità etnica. Nessuno aumenterà l'espressione libera dei suoi diritti nazionali, qualora gli stessi non fossero riconosciuti alla minoranza intesa come una comunità e come tali stabilite dalle leggi.

Le organizzazioni culturali slovene svolgendo le loro attività stimolano la maturazione della coscienza della propria identità nazionale che ormai sta vivendo una vera rinascita e nello stesso tempo, sostenuta dalle forze democratiche, raggiunge i notevoli risultati.

Tutto questo scosse il monopolio politico del partito maggioritario — della Democrazia Cristiana (che nella sua proposta di legge non menziona gli Sloveni residenti nella Provincia di Udine/Videm, seppure vi da ad intendere che ci esistano).

Da sollievo il fatto che i comuni di Resia/Rezija, Taipana/Tipana, Faèdis/Fojda e di S. Pietro al Natisone/Speter oggi sono gestiti dai gruppi politici unitari, aperti che presentano la questione slovena come una soddisfazione dei bisogni intellettuali ed economici della popolazione e pian piano si aprono progressivamente al patrimonio culturale sloveno della Benecia slovena/Beneška Slovenija.

Le iniziative delle organizzazioni culturali slovene provano che sono maturati i tempi per prendere le misure a favore dello sviluppo culturale, sociale ed economico degli Sloveni della Provincia di Udine/Videm, siccome finalmente sono superati gli esempi umilianti che indebolivano la coscienza d'identità slovena.

Summary

ANALYSIS OF POLITICAL EVENTS IN THE UDINE/VIDEM PROVINCE

The fact that the Slovenes of the Udine/Videm province succeeded in preserving the essential elements of their culture in spite of constant pressures is an adequate proof of their will to exist as a community. But although the political forces admit national differences between the Slovenes, the Italians and the Friulians, they will admit of no nationality rights to the Venetian Slovenes. The Slovene language is not used in schools and therefore people remain illiterate in their mother tongue: there are no cultural institutions because the State and the local policy of the majority is trying to deny any expression of the Slovene national identity and to merge the Slovene culture with the Italian one. Pseudo-scientific theses appear dividing the Venetian Slovenes into a number of separate linguistically-ethnic groups in order to annul the existence of the Slovenes as a community, so that the entire problem of nationality rights would be reduced to an individual level and would thus cut off their links with the other Slovenes in Italy. Namely, the state is aware of the fact that no one wishes to take the worse part just because he belongs to an ethnic group. Consequently, he will not support actively the free expression of his nationality rights unless they are acknowledged to the minority as a community and as such also legally stipulated.

The Slovene cultural organizations encourage with their activities the national consciousness which is in real revival and is achieving considerable results also thanks to the support of the democratic forces, which weakened the political monopoly of the majority Christian Democracy (which does not mention the Slovenes of the Udine/Videm province in its bill, although it is implied in it that they exist). It is a pleasure to notice that nowadays the communes of Resia/Rezija, Taipana/Tipana, Faèdis/Fojda and San Pietro al Natisone/Speter are governed by unified democratic political administrations which interpret the Slovene question as satisfying the intellectual and economic needs of the people, and which are gradually opening to the cultural riches of the Slovene Venetia/Beneška Slovenija. The Slovene cultural organizations, on the other hand, are proving that the time has come to act in favour of the cultural, social and economic development of the Slovenes in the Udine/Videm province, because the practices which have so far humiliated the Slovene consciousness are finally subdued.

Alessandro Pizzorusso

MANJŠINE IN ETNIČNE TER JEZIKOVNE SKUPINE V ITALIJI: PERSPEKTIVE ZAŠČITE

Da bi ustrezno ocenili probleme manjšin in jezikovnih skupin, ki so se pojavili v Italiji v zadnjih letih, kaže predvsem na kratko povzeti dejstva, ki so na različne načine vplivala na njih razvoj. Znano je, da je narodno zedinjenje Italije dejstvo razmeroma novejšega datuma; italijansko kraljestvo, katerega nadaljevanje je sedanja republika, je bilo proglašeno leta 1862, in sicer potem, ko je sardinsko kraljestvo (ki je obsegalo Piemont, Ligurijo in otok, po katerem je dobilo ime) doseglo priključitev Lombardije, Emilije, Marke, Umbrije, Toskane in ozemelj, ki so prej sestavljala kraljestvo dveh Sicilij. Leta 1866 so temu sklopu ozemelj dodali Benečijo, leta 1870 Lacij (čemur je sledila premestitev glavnega mesta v Rim) in leta 1918 pokrajine Trento, Bocen, Gorica in Pulj. Tem ozemljem so kmalu nato priključili tudi Reko. Kasneje, po drugi svetovni vojni, je Italija izgubila Istro skupaj z delom goriške in tržaške pokrajine. V prvem obdobju po zedinjenju je v upravno-organizacijski ureditvi nove države prevladovala centralistična in asimilacijska usmeritev, kakršna se je bila uveljavila v Franciji v po-revolucijskem času in se potrdila v obdobju restavracije. Zato so krajevne avtonomije, ki so sicer imele v nekaterih predelih Italije dolgo tradicijo, preuredili tako, da so jih skoraj popolnoma odpravili, medtem ko so dokaj velike jezikovne razlike, ki so obstajale na raznih delih državnega ozemlja, zatirali, da bi tako okrepili uradni jezik, ki so ga enačili s toskanskim govorom iz del velikih književnih klasikov — Danteja, Petrarke in Boccaccia.¹

Manzonijev napor, da bi kot Lombardijec znova v toskanski obliki napisal svoja »Zaročenca«, je zgled prizadevanj po jezikovnem zedinjenju, ki je takrat predstavljalo simbol narodnega zedinjenja.

Do priključitve po prvi svetovni vojni ni nobena od mnogih oblik jezikovnega izraza, ki so bile v rabi v Italiji in so bile drugačne od standardne italijanščine, pomenila elementa povezave z drugimi državami zunaj Italije, vsaj ne tako močnega, da bi predstavljal politični ali pravni problem. Državni organi so tako imenovana narečja in njih rabo namreč šteli za v bistvu zgrešen način govora, kar je bilo tedaj prevladujoče mnenje tudi med znanstveniki. Narečne kulturne izraze ali pojave je bilo mogoče upoštevati samo v okviru proučevanja folklorne.

Italijansko pravo je v tem obdobju — vključno s šolskim sistemom — izhajalo iz načela, da je državni jezik edini, ki ga je mogoče uporabljati v pravno pomembnih dejavnostih, druge jezike pa je mogoče uporabljati v študijske namene ali v odnosih s tujci, vendar v vsakem primeru samo v okviru zasebnih stikov.

Edina izjema je zadevala zahodne alpske doline, katerim je zakonodaja iz časa pred zedinjenjem dovoljevala rabo francoščine. To je izhajalo iz dejstva,

¹ Za različne vidike tega vprašanja gl. predvsem T. De Mauro, *Jezikovna zgodovina enotne Italije*, Bari, 1963; G. Berruto, *Sociolingvistica*, Bologna 1974; L. Renzi, *Uvod v romansko filozofijo*, Bologna 1976; A. Varvaro, *Jezik in družba*, Napoli, 1978; E. Zuanelli, *Sonnlion* (uredil), *Italija, narečja, tuji jeziki v osnovni šoli*, Benetke 1982. Glede pravnih vidikov gl. glasilo »Jezikovne manjšine«, v *Vodič — almanah krajevne avtonomije*, 1981, 1982 in 1983, uredil P. Carrozza.

da je v preteklosti savojska monarhija, s svojimi posestvi na obeh straneh Alp, vladala državi, v kateri sta bila oba jezika v skoraj enakovredni rabi; ko pa je ozemlje pripadlo Italiji, so postopno omejili obseg predpisov, ki so predvidevali rabo francoščine, čeprav so bili ustavno utemeljeni z 62. členom albertinskega statuta iz leta 1911. Poslej so tudi jezikovno delovanje šol na tem področju izenačili s tistim, ki je veljal na drugem ozemlju države.²

Ob koncu prve svetovne vojne pa so nastali novi problemi, ker sta bili tedaj v državne meje vključeni tudi Južna Tirolska in Istra. Prva je bila naseljena pretežno z Nemci, druga pa s Slovenci in Hrvati; to se je zgodilo v trenutku, ko se je na mednarodni ravni razvijalo gibanje, katerega cilj je bil uresničiti oblike manjšinske zaščite na podlagi sklenitve ustreznih pogodb, za katere naj bi jamčilo Društvo narodov.³

Kot zmagovita velesila je bila Italija ena izmed držav, ki so nalagale take obveznosti na novo ustanovljenim državam in drugim »manjšim« državam, ne da bi jim bila tudi sama podvržena; kljub temu pa je že zaradi doslednosti morala zavzeti razumevajoče stališče do manjšin, ki so nastale znotraj njenega ozemlja kot posledica priključitev. Zato so bile takšne tudi prve uradne izjave italijanske vlade med leti 1919 in 1922, ki jih je dala, ne da bi na pravni ravni sprejela konkretne ukrepe, ki bi zagotovili, da se bodo te izjave in nameni spremenili v točno določene pravice in dolžnosti.

S prihodom fašizma na oblast pa se je po drugi strani uradna usmeritev spremenila do take mere, da si je postavila program prisilne asimilacije, ki se je uveljavila ne samo v razširitvi veljavne zakonodaje tudi na priključena ozemlja, ampak se je razširila tudi na specifične oblike zatiranja rabe jezikov, ki so različni od italijanskega.⁴

Glede Južne Tirolske se je ta usmeritev leta 1939 delno spremenila, ko je bil z Nemčijo sklenjen dogovor o tem, da se onstran Brenerja preseli tiste pripadnike manjšine, ki so se tako odločili. Večina Južnih Tirolcev je optirala, toda izvajanje dogovora je ostalo na pol poti zaradi razvoja situacije v drugi svetovni vojni.⁵

Mnogo hujše je bilo zatiranje Slovencev in Hrvatov, ki se niso fašističnemu režimu upirali samo iz narodnostnih, temveč tudi iz političnih razlogov; zato so bile tako številne smrtne obsodbe, ki jih je fašistično posebno sodišče izrekalo pripadnikom teh manjšin.⁶

2. V okviru diplomatskih pogajanj ob koncu vojne, ki naj bi uredila italijanske meje, so manjšinsko vprašanje obravnavali v zvezi z bocensko in tržaško pokrajino, medtem ko zahteve glede doline Aoste z vidika mednarodnega prava niso bile nikoli dovolj pomembne, da bi postale predmet teh obravnav.

² V zvezi z jezikovnim sistemom v dolini Aoste gl. E. Passarin D'Entrevès, **Boj za avtonomijo in obrambo francoščine v dolini Aoste**, v knjigi S. Fontana (uredil, **Fašizem in krajevne avtonomije**, Bologna, 1973; A. Pizzorusso, **Jezikovni pluralizem v Italiji med nacionalno državo in regionalnimi avtonomijami**, Pisa 1975.

³ V zvezi z obravnavanjem manjšin med leti 1919—1939 gl. F. Capotorti, **Razprava o pravicah ljudi, ki pripadajo etničnim, religioznim in jezikovnim manjšinam** (E/CN.4/Sub.2/384/Rev. 1) 1979.

⁴ Fašizem je vzel za svoje delirantne razglase tiste teze, ki jih je, sklicujoč se na Južno Tirolsko, razglašal Ettore Tolomei; gl. njegov govor v Bocnu 15. julija 1923, objavljenem v A. Pizzorusso, **Manjšine v notranjem javnem pravu**, Milan, 1967, II.

⁵ O optiranju gl. W. Schmitz-Esser, **Nastanek Južnotirolske priseljske skupnosti**, z dne 23. junija 1939, v F. Huter (uredil), **Južna Tirolska. Vprašanje evropske vesti**, Dunaj, 1966; F. Huter, **Optiranje in priseljevanje**, prav tam; R. De Felice, **Vprašanje Posočja v nemško-italijanskih odnosih od Anschlusa do konca II. svetovne vojne**, Bologna, 1973.

⁶ Gl. L. Cermelj, **Slovenci in Hrvati v Italiji med dvema vojnama**, 1936, Trst, 1974.

Glede na to, da se Avstriji ni posrečilo doseči vrnitve Južne Tirolske, je dogovor De Gasperi-Gruber 5. septembra 1946, ki je bil nato dodan mirovni pogodbi z Italijo, predvidel, da italijanska stran sprejme sklop obveznosti za zaščito nemško govoreče manjšine.⁷

Kljub temu pa je v naslednjem obdobju izvajanje tega dogovora, z vrsto zakonov in upravnih ukrepov ter z ustanovitvijo dežele s posebnim statutom Tridentinsko-Zgornjega Poadižja, izzvalo ostre proteste avstrijske in južnotirolske strani. Tem protestom je sledila nova vrsta diplomatskih pogajanj, ki so leta 1969 pripeljala do »paketa« ukrepov, ki naj bi jih Italija sprejela, da bi izboljšala izvajanje dogovora iz leta 1946 in do določitve časovnih terminov za izpolnitev obveznosti, ki naj bi se končali z izjavo avstrijske vlade, da so bila določila dogovora v celoti izvedena.

Vsi ti ukrepi, ki so močno spremenili položaj dežele Tridentinske-Zgornjega Poadižja z ustavnim zakonom iz leta 1972 in mnogimi drugimi zakonodajnimi in upravnimi akti, še danes niso dokončno uresničeni.⁸

Glede istrsko-tržaškega področja je bila določena sprememba italijansko-jugoslovanske meje v treh fazah:⁹ mirovna pogodba je določala večji del te meje in predvidela ustanovitev države, ki bi bila odvisna od OZN, ki bi upravljala mesto Trst in njegovo bližnjo okolico; ko se je ta hipoteza izkazala za neuresničljivo, sta se leta 1954 Italija in Jugoslavija dogovorili za razdelitev uprave »Svobodnega tržaškega ozemlja« in leta 1975 je bila ta določitev perfekturirana z Osimskim sporazumom, ki je dokončno določil mejo tudi na preostalem odseku.¹⁰

»Posebni statut«, ki je bil priložen dogovoru iz leta 1954, je določal vrsto norm za zaščito manjšin na obeh delih tržaškega ozemlja, ki sta bila dodeljena Italiji oziroma Jugoslaviji; z Osimskim sporazumom so bile te norme odpravljene in določitev ukrepov za manjšinsko zaščito je bila prepuščena notranji ureditvi obeh držav, pač v skladu z njunima ustavama in z določili deklaracije OZN o človekovih pravicah, vendar z zagotovitvijo že dosežene ravni zaščite. Toda tudi izvršitev norm o manjšinski zaščiti, ki jih predvideva Osimska pogodba, se še ni uresničila. Upoštevati je potrebno tudi, da je že leta 1961 italijanska država zakonsko uredila državno šolstvo s slovenskim učnim jezikom ne samo v Trstu, ampak tudi v Gorici, in sicer za šole, ki jih je ustanovila zavezniška vojaška uprava v času vojaške zasedbe tega ozemlja.¹¹

Zaradi teh dogodkov je Italija danes nosilec mednarodno zagotovljenih obveznosti za manjšinsko zaščito glede nemško govorečih južnotirolcev in glede Slovencev iz bivše cone A tržaškega ozemlja.

3. Ne glede na mednarodno dogajanje je padeč fašizma pripeljal do globokih sprememb v prevladujoči politični naravnosti države v zvezi s tovrstnimi vprašanji. V okviru antifašizma se je predvsem močno razširila zahteva po obnovitvi in krepitvi krajevnih avtonomij: tako da se občinam in pokrajinam vrnejo pristojnosti, ki jih je fašizem omejil ali odpravil, ali tako, da se ustanovijo nove,

⁷ O dogovoru De Gasperi-Gruber gl. med drugim H. Miehsler, **Gruber-De Gasperijev dogovor in njegova razlaga, v Južna Tirolska**, že nav. delo; K. H. Ritschel, **Diplomacija ob Južni Tirolski**, Stuttgart, 1966; M. Toscano, **Diplomatska zgodovina vprašanja Poadižja**, Bari, 1967; A. Fenet, **Vprašanje Južne Tirolske**, Pariz, 1968.

⁸ O Južni Tirolski gl. med zadnjimi objavami A. Pizzorusso, **Južna Tirolska**, v: K. Rabi (uredil), **Regionalizem v Evropi**, München, 1981, I.

⁹ Gl. J. B. Duroselle, **Tržaški konflikt, 1943—1954**, Bruxelles, 1966; B. C. Novak, **Trst 1941—1954** (1970), Milan, 1973; M. Udina, **Osimski sporazumi**, Trst, 1979; E. Petrič, **Mednarodno pravni položaj slovenske manjšine v Italiji**, Trst, 1981.

¹⁰ Osimski sporazum je, za razliko od spomenice iz leta 1954, začel veljati v italijanskem pravnem redu z zakonom dne 14. marca 1977, št. 73.

¹¹ Zakon dne 19. julija 1961, št. 1012, in nadaljnje spremembe.

širše upravne enote, kar bi vsaj delno omogočilo uresničitev federalističnih načel kot pomembne referenčne točke ves čas Risorgimenta.¹²

Tudi glede specifičnega vprašanja zaščite etničnih in jezikovnih manjšin — ki mu v Italiji niso namenjali velike pozornosti niti zavezniki — se je izoblikovalo nekaj pomembnih stališč, kot je bilo npr. Salveminijevo.¹³ Temu je sledila v obdobju odpora »Izjava iz Chivassa« z dne 19. decembra 1943, ki je poudarila potrebo po ovrednotenju govorov iz zahodnih alpskih dolin.¹⁴

Po osvoboditvi je vlada pohitela z izdajo nekaterih liberalnejših ukrepov tako glede rabe nemščine v bocenski pokrajini, kakor tudi rabe francoščine v dolini Aoste. Ti ukrepi so napoved tistih, ki naj bi bili sprejeti na podlagi ustave, katere redakcijo je opravila ustrezna skupščina.¹⁵

Ta skupščina, ki je bila izvoljena 2. junija 1946, je v novo ustavo (z dne 27. decembra 1947) vključila vrsto določil, ki so predvidevala sistem deželnih in krajevnih avtonomij in je — med temeljnimi načeli — opredelila tudi 6. člen, ki obvezuje republiko, da »z ustreznimi predpisi ščiti jezikovne manjšine«.

Ta dva temeljna napotka bi lahko odigrala pomembno vlogo predvsem, če bi bila med seboj povezana, če bi načelo o zaščiti manjšin veljalo kot splošno pravilo, ki priznava vrednotenje in zaščito krajevnih kultur — čeprav v okviru italijanske kulture, pojmovane kot narodna kultura — in predvideva krepitev deželnih in krajevnih avtonomij kot bistvenega instrumenta za doseg tega cilja.

Vendar pa dolgo sploh ni bilo pogojev za takšen razvoj in komaj pred nekaj leti se je začel razvoj, ki bi lahko zagotovil določen napredek v tej smeri. V zvezi s krajevnimi avtonomijami je potrebno omeniti, da so reformo zakona o občinah in pokrajinah, ki jo predvideva 128. člen ustave, dejansko vedno odlagali na poznejši čas in še do danes ni bila izvedena; dežele z navadnim statutom so bile za kakšnih 20 let v zamudi in še, ko so bile leta 1970 ustanovljene, je osrednja državna uprava storila vse, da bi omejila njihove pristojnosti; nazadnje pa velja tudi, da so dežele s posebnim statutom — Sicilija, Sardinija, Dolina Aoste, Tridentinska-Zgornje Poadižje in Furlanija-Juljska krajina — za katere je vendar predvidena drugačna ureditev glede na različnost, zgodovinsko in kulturno, njihovega področja, kaj malo storile za razvoj krajevnih kultur.¹⁶

V zvezi s 6. členom je treba ugotoviti, da so ga dolgo razlagali kot določbo, ki se nanaša samo na manjšine, ki jih »priznavajo« zgoraj navedeni mednarodni dogovori ali posebni deželni statuti. Tako so bile od zaščite izključene številčno

¹² O italijanskem regionalizmu glej med drugim E. Rotelli, *Alternativa avtonomij*, Milan, 1978; L. Paladin, *Regionalno pravo*, Padova, 1979; A. Pizzorusso, *Dejavnost italijanskih pokrajin za razvoj in obrambo krajevnih kultur*, v Y. Meny (uredil), *Deset let regionalizacije v Evropi*, Pariz, 1982.

¹³ G. Salvemini, *Narodnostne manjšine pod fašističnim režimom*. Objavljeno v dodatku k *Mussolini — diplomat*, Bari, 1952.

¹⁴ G. Peyronel, *Izjava predstavnikov alpskega prebivalstva na kongresu v Chivassu* 19. decembra 1943, v *Gibanja za osvoboditev*, 1949, št. 2.

¹⁵ Z dne 7. septembra 1945, št. 545, za dolino Aoste; z dne 25. oktobra 1945, št. 775, in z 22. decembra 1945, št. 825, za Bocen.

¹⁶ Poleg Južnih Tirolcev in Slovencev iz Tržaške pokrajine, ki so tudi pod mednarodno zaščito, ter poleg francosko govorečih prebivalcev doline Aoste, Ladinov iz Bocna in Tridentske pokrajine ter goriških Slovencev, ki so v večji ali manjši meri pod zaščito državnega prava, je mogoče za potencialne prejemnike te vrste zaščite šteti majhne jezikovne nemške oaze alpskega kroga (med katerimi se nekatere imenujejo za »manjšine manjšin«), Katalonce iz Alghera, mnoga albanska in grška jedra v južni Italiji in na Siciliji, Srbe in Hrvate iz Moliseja, Slovence iz Videmske pokrajine, Ladine iz Belunske pokrajine, Furlane, Sarde, Rome, priseljence. Med tistimi, ki govorijo italijanska narečja, pa najglasneje zahtevajo neke oblike zaščite Piemontezji, Benečani in Siciljani. V tej zvezi gl. št. 2/1982 revije *Sociologija komunikacij* (uredil G. Francescato) in S. Meghnagi (uredil), *Jezik, kultura, vzgoja*, izdal IRES-CGIL, Rim, 1982.

manjše jezikovne skupine, ki so raztresene po polotoku, denimo furlansko in sardinsko prebivalstvo, pa tudi tiste, ki uporabljajo govore, ki jih je mogoče opredeliti kot italijanska narečja. Toliko bolj so bili izključeni od vsake zaščite Romi, priseljenci itd.

Ta skoraj povsem negativna podoba se je rahlo popravila, ko je prišlo do ustanovitve dežel z navadnim statutom in so bile v pet deželnih statutih (piemontskega, beneškega, molizanskega, lukanskega in kalabrijskega) vključene določbe, ki izrecno poudarjajo kot nalogo dežele, da ovrednoti etnično, jezikovno in kulturno dediščino krajevnih skupnosti, ki žive na njenem ozemlju.¹⁷ Ta usmeritev je bila dejansko v nasprotju z interpretacijo, ki jo je dalo ustavno sodišče v obdobju 1960—1965 in jo je vlada odločno podpirala. Po tej interpretaciji naj bi bila namreč zaščita jezikovnih manjšin zunaj zakonodajne in upravne pristojnosti dežel.¹⁸ V začetku so to interpretacijo uveljavljali tudi glede dežel s posebnim statutom, vendar pa so jo morali v primeru bocenske pokrajine opustiti, ko je bil njen statut spremenjen z ustavnim zakonom iz leta 1972, pa tudi glede Furlanije-Julijske krajine je niso več tako dosledno zagovarjali.¹⁹ Bolj krčevit pa je bil odpor vlade proti zakonu, ki so jih potrdili deželni sveti Benečije, Piemonta in Moliseja; nekateri od teh zakonov so bili odobreni šele potem, ko so jih spremenili, se pravi zmanjšali njih domet.²⁰ V zadnjem času je vlada pred ustavnim sodiščem nasprotovala podobnemu zakonu dežele Sicilije in sedaj pričakujemo od tega organa odločitev, ki bo razjasnila položaj.²¹

Šele nedavno so bili končno parlamentu predloženi zakonski osnutki, ki poskušajo uresničiti neko obliko splošnega izvajanja 6. člena ustave, in sicer z določitvijo vrste okvirnih norm ter z izrecnim priznavanjem pravice dežel in drugih krajevnih enot, da razvijajo te načelne napotke v skladu s specifičnimi potrebami posameznih okolij.²²

4. Da bi zdaj izluščili jedro temeljnih načel, na podlagi katerih bo notranje pravo italijanske države prej ali slej moralo rešiti vprašanje manjšin, moramo predvsem proučiti 6. člen ustave, da bi tako ugotovili, kako se vključuje v splošni okvir veljavnega italijanskega ustavnega sistema.

V tem smislu moramo predvsem ugotoviti, da je mogoče 6. člen razlagati z dveh nasprotnih stališč: po prvem naj bi zaščito manjšin pojmovali kot dopolnitev načela narodnosti in bi jo bilo torej mogoče uporabljati samo tedaj, kadar pride do razkoraka med »državo« in »narodom«, zaradi česar se zgodi, da skupina ljudi, pripadnikov določene narodne skupnosti, živi v državi, ki ni tista, ki jo ta skupnost priznava kot svojo »domovino«. Drugo stališče pa meni, naj bi zaščito manjšin pojmovali kot izpeljavo pluralističnega načela (razumljenega v smislu institucionalnega pluralizma), zaradi česar bi jo mogli aplicirati na vsako

¹⁷ Čl. 7 statuta Piemonta; čl. 2 statuta Benečije; čl. 4, zadnji odstavek, statut Moliseja; čl. 5, drugi odstavek, statut Bazilicate; čl. 56 statuta Kalabrije.

¹⁸ O tem gl. A. Pizzorusso, **Zaščita jezikovnih manjšin in regionalne zakonodajne pristojnosti**, v: Revija za javno pravo, 1974.

¹⁹ Prav tam.

²⁰ R. Ingicco, **Piemontski deželni zakon o zaščiti jezikovnega in kulturnega blaga**, v: **Pokrajine**, 1980.

²¹ Deželni zakon Sicilije (6. maj 1981) vsebuje določbe glede pospeševanja proučevanja sicilijanskega narečja in jezikov etničnih manjšin v šolah na otoku ter norme finančnega značaja.

²² Gre za predloge zakona št. 107 kot pobudo nekaterih poslancev radikalne stranke, št. 2068 kot pobudo poslancev socialistične stranke in št. 2318 kot pobudo nekaterih poslancev komunistične stranke, o čemer gl. S. Tiella, **Pripombe k predlogom zakonov za zaščito jezikovnih manjšin**, v: Meghnagi, **Jezik, kulturna, vzgoja**, nav. delo (objavlja tudi besedilo treh predlogov).

skupino, ki izraža skupnostnega duha, ki jo navaja k temu, da se diferencira in nastopa kot skupnost, ki je drugačna od večine pripadnikov državne skupnosti.

Prva interpretacija se navdihuje pri izhodiščih, ki so po prvi svetovni vojni pripeljala do izdelave že omenjenih »manjšinskih pogodb«. Druga interpretacija pa izhaja iz tistih miselnih tokov, ki so na različne načine in v različni meri v mnogih državah pripeljali do preseganja državne oblike, ki ustreza vzorcu t. im. »liberalne države«; hkrati s pravicami državne skupnosti in njene centralizirane strukture si prizadeva tudi za pravice krajevnih skupnosti ali drugih družbenih oblik, ki se pojavljajo kot »vmesne« med državljanom in državo.

Prva interpretacija pojmuje, v skladu s svojimi izhodišči, zaščito manjšin, kot jo predpisuje 6. člen, kot sistem pravil, ki jih je mogoče aplicirati samo v določenih situacijah in vsebuje misel, da takšna zaščita obstaja zlasti v razvijanju prepovedi diskriminacije, o kateri govori prvi odstavek 3. člena italijanske ustave (to so načela enakosti v formalnem smislu), dodaja pa vrsto odstopov od splošnih norm, kjer je to potrebno.

Druga interpretacija pa poskuša vključevati manjšinsko zaščito v takšen sistem diferenciranja normativnega obravnavanja, ki ga je mogoče aplicirati na različna dejanska stanja; takšen sistem predpisuje drugi odstavek 3. člena: to je načelo enakosti v vsebinskem smislu. Glede na sedanji italijanski položaj terja prva interpretacija 6. člena ustave, da izraz »jezikovne manjšine«, ki ga ta člen uporablja, razumemom v smislu »narodnostne manjšine« — to je, da se nanaša samo na francosko, južnotirolsko in slovensko skupino; manjšinska zaščita se v tem smislu v bistvu istoveti z določili glede teh skupin v posebnih deželnih statutih za dolino Aoste, Trident, Zgornje Poadižje in Furlanijo-Julijsko krajino in je bila že doslej bolj ali manj uresničena.

Druga interpretacija pa zahteva, da izraz »jezikovne manjšine« razumemo v dobesednem pomenu, čeprav je sklicevanje na jezik treba šteti za minimalni element in mu je potrebno pridružiti druge razločevalne dejavnike (od etničnega in religioznega do splošno kulturnega itd.). Po tej drugi interpretaciji je potemtakem mogoče v pojem »jezikovne manjšine« vključiti ne samo skupine, ki se štejejo za izraz narodnosti, ki je drugačno od italijanske, ampak tudi vse skupnosti, ki hočejo na drugačen način uveljaviti svoje etnične in jezikovne posebnosti.

5. Pripravljalno gradivo za ustavno besedilo ne daje odločilnih elementov, na podlagi katerih bi lahko ugotovili, katera interpretacija 6. člena je pravičnejša in jo je torej treba upoštevati. Poročilo, ki ga je Silvio Innocenti predložil »Komisiji za proučevanje reorganizacije države« (ustanovilo jo je ministrstvo za ustavodajno skupščino, tako imenovana komisija Forti) in je ta o njem razpravljala na seji 2. februarja 1946, se v bistvu navdihuje pri idejah manjšinske zaščite, ki so bile razširjene v Evropi po 1. svetovni vojni. To poročilo se dejansko sklicuje na dogajanja okoli »manjšinskih pogodb«, ki so bile sklenjene po 1. svetovni vojni, in postavlja možnost, da bi Italija utegnila postati nosilka obveznosti za manjšinsko zaščito takega tipa, kot so obveznosti, ki jih predvidevajo te pogodbe. Vendar se je tudi Innocentijevo poročilo končalo s predlogom, da bi vključili v ustavo obče formuliran člen, ki bi zagotavljal vrsto pravic »pripadnikom manjšinskih skupin«, ne da bi pojasnili, katere so te manjšinske skupine.²³

Razprava v komisiji Forti se je končala s sprejetjem predloga, da se manjšinska zaščita nanaša na točno določene »ozemeljske enote«, ki bi bile navedene v sami ustavi. Toda glavno napotilo za ugotavljanje skupin, ki bi jih bilo

²³ Gl. Besedilo poročila Innocenti, v: G. D. Alessio, *Izvori italijanske ustave*, Bologna, 1979.

treba zaščititi, je podal Lucio Luzzatto, ki je kot področja, na katera naj se zaščita nanaša, navedel dolino Aoste, Bocensko pokrajino in ne natančneje opredeljeno »slovansko področje«; izrecno je zatrdil, da »ni primerno, niti mogoče, da bi šibkim skupinam Grkov, Albancev in Kataloncev (...) podelili kake pravice glede spoštovanja njihovega jezika in njihovih običajev.«²⁴ Tisti del ustavodajni skupščini predloženega poročila komisije Forti, ki obravnava »etnične manjšine« in ga je sestavil sam Luzzatti, pa vsebuje skrben opis jezikovnih skupin, katerih prisotnost v Italiji je mogoče ugotoviti na podlagi popisa prebivalstva iz leta 1921.²⁵ V njem je poleg tega tudi zelo jasno zagotovilo o določitvi manjšinske zaščite na ravni notranjega prava, ne glede na potrebno po spoštovanju morebitnih obvez mednarodnega značaja.²⁶ Opozoriti velja še na dejstvo, da je v tem besedilu izrecno predlagano, naj bi se zaščita francoskega jezika razširila tudi na dolino Aosta, v skladu z izjavo iz Chivassa iz leta 1943.²⁷

Podobne smernice je mogoče izluščiti iz kratke in ne posebno poglobljene razprave o tej temi na zasedanju ustavodajne skupščine, kjer je manjšinsko zaščito predvideval predlog Tristana Codignole, ki je s posebnim dopolnilom, a brez uspeha, poskušal doseči ukinitve možnosti, da se ustanovijo dežele s posebnim statutom. Umaknjeno pa je bilo dopolnilo Emilia Lussuja, ki je predlagalo povezavo manjšinske zaščitne dejavnosti z dejavnostjo dežel; to dopolnilo se je takrat zdelo odveč, toda danes izkušnje kažejo, da je škoda, ker ni izrecnega določila, ki bi pooblaščalo dežele, da se ukvarjajo s tovrstnimi vprašanji. Smernice, ki izhajajo iz te razprave, dopolnjuje še zmedena izmenjava domislic o odnosu 6. člena in načela enakopravnosti.²⁸

Na kratko je torej mogoče skleniti, da so tvorci ustave, ko so pisali 6. člen, sicer res mislili predvsem na dolino Aosta, Bocensko pokrajino in Julijsko krajino, vendar pa so upoštevali tudi obstoj drugih jezikovnih skupin mimo tistih, ki ustrezajo neitalijanskim narodom in, kar je najbolj pomembno, hoteli so sprejeti normo splošnih razsežnosti, ki ne bi bila vezana na posamične okoliščine in na izvajanje specifičnih mednarodnih obvez.

6. Mnogo jasnejša napatila lahko povzamemo iz odnosa političnih in kulturnih delavcev do problema manjšin na splošno. Na ravni političnih odnosov je treba opozoriti na dejstvo, da je obdobje po 2. svetovni vojni vsaj v začetku prineslo bistveno nasprotno težnje v do tedaj prevladujočem stališču glede zahtev manjšin. Medtem ko so na mirovni konferenci leta 1919 menili, da je manjšinska zaščita koristno sredstvo v spornih situacijah, ki jih ni mogoče rešiti s spremembami meja med državami, ter hkrati ohraniti narodnostno načelo, pa so diplomatska pogajanja po 2. svetovni vojni izhajala iz teze, da za zagotovitev vse možne zaščite pravice do osebnih svoboščin ni niti potrebno niti primerno zaščititi tudi narodne manjšine kot take.

Na izoblikovanje takega mišljenja so vplivali različni dejavniki, toda posebnega pomena je nedvomno na eni strani vloga nemških manjšin v vzhodni Evropi s svojo podporo Hitlerjevi ekspanzionistični in napadalni politiki in na drugi strani izrazito ameriška ideologija o »talilnem loncu«, ki si je za cilj razvoja odnosov med različnimi skupinami priseljencev v Združenih državah Amerike postavila razkroj njihovih etničnih in jezikovnih posebnosti v novem »ameriškem narodu«. To pojasnjuje skrajno zadržan odnos, ki so ga do vprašanja manjšin pokazali

²⁴ Prav tam.

²⁵ Gl. Ministrstvo za ustavo. Komisija za proučevanje reorganizacije države, Poročilo v ustavni skupščini, Rim, 1946, I.

²⁶ Prav tam.

²⁷ Prav tam.

²⁸ Gl. A. Pizzorusso, *Jezikovni pluralizem*, nav. delo.

avtorji prvih dokumentov OZN, in odločitve, kakršna je bila sprejeta na konferenci v Potsdamu, ko so podpisali izgon nekaj milijonov oseb nemške narodnosti iz držav vzhodne Evrope. Ta miselnost se je kasneje spremenila; že mednarodni dogovor o političnih in socialnih pravicah, ki je bil sprejet leta 1966, zopet vsebuje stališča v prid zaščiti manjšin.

Z nekaj previdnosti bi ta razvoj lahko ocenili: zaščiti manjšin ponovno naklonjeno stališče ne temelji več, kakor po 1. svetovni vojni, na pričakovanju, da bi z zaščito lahko popolneje uresničili v 19. stoletju postavljeno načelo narodnosti, temveč na bolj splošnem gledanju v prid ideologiji, ki jo navdihuje institucionalni pluralizem. Ta razvoj je omogočila na eni strani sprememba mednarodnih odnosov, v katerih je brez dvoma zmanjšana vloga države in s tem tudi državnih meja, in po drugi strani razvoj političnih teorij, katerih uresničitvev je možna v takih ustavnih ureditvah, v kakršnih načelo enakosti in načelo pluralizma dobivata vedno večjo težo. Glede vpliva, ki so ga na pravno zastavitev problema imele vodilne ideje na področju kulture in med znanstveniki s področja jezikoslovja, pedagogike itd., je treba predvsem opozoriti na to, da je bilo opuščeno pojmovanje, ki je v 19. stoletju in v prvih desetletjih 20. stoletja pripeljalo do prepričanja, da je narodni jezik potreben instrument tudi za afirmacijo države na političnem polju in je zato ostro nasprotoval manjšinskim jezikom in narečjem.

Danes med znanstveniki prevladuje priznavanje enakega dostojanstva vseh oblik jezikovnega izražanja, in koristi, ki jo lahko imajo posamezniki zaradi možnosti, da uporabljajo različne jezike, bodisi zato, ker so v položaju bilingvizma ali plurilingvizma, ali pa v položaju diglosije; razumljivo je torej, da je propadel večji del razlogov, na katerih je temeljila za manjšine represivna jezikovna politika.

Na kulturnem polju so bili tako ustvarjeni pogoji za jezikovno politiko, ki ima popolnoma nasproten predznak kot v preteklosti.²⁹

Iz povezave vseh teh elementov izhaja torej napotilo, ki ga more in mora uporabiti tolmač 6. člena ustave, ko zagotavlja cilj, h kateremu teži ta norma in ko izdeluje sistem predpisov, ki v njih norma deluje. Jasno je namreč, da s tega vidika tolmač pač upošteva tudi razvoj v obdobju po formulaciji norme, upoštevajoč znano dejstvo, da pravila, ki jih postavi zakonodajalec, potem ko so razglašena, vsaj delno živijo svoje lastno življenje, tako da se lahko prilagajajo razvoju družbe.

Ugotovitev, ki iz tega izhaja, nam nakazuje razumevanje 6. člena v smislu da ne gre samo za izvajanje načela narodnosti in da torej zaščita, ki jo člen predvideva, ne zadeva samo narodne manjšine, za kakršne lahko štejemo predvsem južnotirolsko in slovensko, temveč velja za vse jezikovne skupine, ki izražajo skupnostnega duha in se more izražati v zahtevi po tej vrsti zaščite.

7. Te smernice, ki so sicer izredno splošnega značaja in izhajajo iz razvoja mednarodne politike in jezikovnih, pedagoških in drugih ved, se odločno potrjujejo tudi v sistematični interpretaciji italijanske ustave; v načelu pluralizma, v smislu institucionalnega pluralizma lahko razpoznamo eno temeljnih načel ustavne ureditve, ki danes velja v Italiji.³⁰

To načelo je razvidno iz vrste določb, ki so bile vključene v ustavo iz leta 1947 predvsem na pobudo katoliških članov ustavodajne skupščine, ki pa ustre-

²⁹ Gl. predvsem T. De Mauro, *Pluralizem v sodobnih družbah*, v: *Aktivih mednarodne konference o manjšinah* (Trst, 10.—14. julij 1974), Trst, 1979, I; pa tudi *Italija Italiji*, isti avtor, Firenze, 1979.

³⁰ Za sklicevanje na odnose med religioznimi skupinami gl. A. Pizzorusso, *Cerkveno pravo in ustavna načela*, v: A. Raval (uredil) *Nove perspektive za cerkveno zakonodajo*, Milan, 1981.

zajo tudi tistim zahtevam levice, ki so težile po obrambi in razvoju vloge sindikata in stranke, in splošnemu priznanju pravic svobode do združevanja, ki je vsaj delno lasten tudi liberalnemu izročilu. Ker jezikovne manjšine — skupaj z veroizpovedmi, s političnimi strankami, s šolskimi skupnostmi in s skupnostmi, ki nastajajo v zvezi z delovnimi dejavnostmi — pomenijo eno od zvrsti »družbenih formacij«, ki jih 2. člen ustave ščiti,³¹ so izgubile značaj izjemnosti, ki so ga imele v centralistični in strogo unitaristični obliki države, ki se je razvila v 19. stoletju v večini evropskih dežel. Jezikovne manjšine so danes, prav nasprotno, samo ena možnih zvrsti »vmesne skupnosti«, kakršnih več drugih ustava ščiti in vrednoti. Posebno pomemben pa je glede tega tudi razvoj, ki ga je v teh zadnjih letih doživela interpretacija načela enakosti, predvsem prek sodb ustavnega sodišča.³² Dodatne opredelitve so namreč pojasnile, da iz tega načela ne izhaja samo potreba po uresničitvi neke abstraktne enakosti v ravnanju; bilo je rečeno, predvsem v zvezi z 2. odstavkom 3. člena ustave, da le-ta zahteva izvajanje diferenciranih ukrepov, kar naj kompenzira dejanske razlike, ki se pojavljajo v družbeni stvarnosti. Na tej podlagi manjšine morejo in morajo ukrepati v smislu »pozitivne zaščite«, torej prek same odprave diskriminacij, katerih predmet so bile manjšine v preteklosti, in tokrat tudi z namenom odpraviti dejanske razlike, ki povzročajo neenakost.

Pomembnost teh ugotovitev je jasna: ne samo zato, ker odpravljajo zaskrbljenost glede državne enotnosti, ki so jo predlogi za izvajanje oblik manjšinske zaščite pogosto zbuvali pri površnih opazovalcih in pri poklicnih tradicionalistih, temveč in predvsem zato, ker omogočajo, da se manjšinsko pravo vključi v splošne norme — s tem, da izgubi značaj izjemnosti in izrednosti, ki so ga pogosto šteli za njemu nujno lastnega.

S tem seveda nočem trditi, da je možno ali pravilno določiti eno samo normativno disciplino, ki bi morala veljati za vse manjšine; prevelike so razlike med različnimi situacijami, da bi ne bilo potrebno ustrezno diferencirati norme, ki se nanje nanašajo. Kljub temu je izredno pomembna možnost, da izvedemo vse norme za manjšinsko zaščito, kljub njihovi različnosti, na celoto skupnih splošnih kriterijev; predvsem pa je temeljna ugotovitev, da predstavljajo razvoj in ne izjemo glede splošnih načel, ki veljajo za katerikoli tip »družbene formacije«.

8. Iz mojega uvodnega razmišljanja gotovo sledi, da pravni režim jezikovnih skupin, ki je trenutno v veljavi v Italiji, ne ustreza tej teoretični rekonstrukciji, ampak obratno, kaže elemente globokih protislovij. Ob primeru zelo razvite zaščite, ki je skoraj popolnoma vrnila Južni Tirolski njen nemški značaj, pa stojijo velike ovire na poti zakona za »globalno zaščito« slovenske manjšine v Furlaniji-Juljski krajini, ki vendar enako kot Južna Tirolska uživa položaj mednarodno zaščitene manjšine, pa čeprav ima ta status samo tisti njen del, ki živi v bivšem Svobodnem tržaškem ozemlju.

Poleg tega nepojmljivo počasi napreduje postopek za odobritev ustavnega zakona za Ladince³³ v Dolomitih, pa čeprav večina italijanskih političnih in sindikalnih združenj izjavlja, da so povsem naklonjeni zagotovitvi oblik zaščite tudi za druge jezikovne skupine s skromnejšimi razsežnostmi. Na znatne ovire je na-

³¹ Gl. A. Barbera v: **Komentar k ustavi**, uredil G. Branca, pod čl. 2, Bologna-Roma, 1975.

³² Gl. A. Cerrí, **Enakost v pravni vedi ustavnega sodišča**, Milan, 1976.

³³ Gre za ustavni zakon, dopolnilo k deželnemu statutu Tridentsko-Posočja, ki skuša uveljaviti tudi za Ladine, živeče v dolini Fassa (spada v Tridentsko pokrajino), nekatere zaščitne ukrepe, ter za Ladine, ki živijo v dolini Gardene in Badia (pokrajina Bocen). Ničesar pa se ne predvideva, niti v osnutku načrta, za razširitev zaščite tudi za Ladine, ki živijo v mejnem področju s pokrajino Belluno (dežela Benečija).

letel tudi predlog za okvirni zakon, ki naj bi omogočil poseganje oziroma ukrepanje dežel in manjših krajevnih ustanov, ki so nedvomno bolj primerne za opravljanje funkcije branilcev krajevnih kultur³⁴ kot država.

Med dejavnike, ki pozitivno ali negativno vplivajo na te perspektive, bi bilo treba uvrstiti na zelo pomembno mesto vpliv, ki prihaja v zadnjem času v prid zaščite manjšin iz mednarodnega in evropskega prostora. Posebej se mi zdi pomembna ugotovitev, da po razvoju v Španiji, ki ga izraža ustava iz leta 1978, in po razvoju v Franciji ob spremembi večine leta 1981, ni več evropske države, ki bi uradno proglašala doktrino zoper zaščito manjšin in jezikovni pluralizem na splošno. Poleg tega se je zaščiti naklonjena usmeritev pomembno uveljavila ne samo s potrditvijo že omenjenega mednarodnega pakta o političnih in državljanskih pravicah, temveč tudi s sprejetjem evropske konvencije o zaščiti temeljnih svoboščin in pravic človeka, s helsinško deklaracijo in nazadnje s tem, da je evropski parlament odobril dokument poslanca Arfea.³⁵ Obstoj te usmeritve, čeprav iz nje ne izhajajo točno določene obveznosti za italijansko državo, nujno močno vpliva na vse, ki delujejo znotraj njenih meja.

Drugi dejavnik, ki ima brez dvoma pozitivno in zelo pomembno vlogo pri uresničevanju raznih oblik zaščite manjšinskih jezikovnih skupin, izhaja iz prevladujoče opredeljenosti znanstvenikov s področja jezikoslovja, ki smo jo že prej omenili in je pripeljala do opustitve pluralističnega in nacionalističnega obnašanja, ki je nekoč prevladovalo, pa tudi do želje po vzpostavitvi sistema jezikovnega pluralizma v šoli in v življenjskih odnosih na splošno.

Med negativne dejavnike je treba šteti centralistične in asimilacijske težnje, ki so še vedno zelo močne zlasti v birokraciji in sodstvu; posebej je treba priznati ministrski birokraciji, da se učinkovito zoperstavlja sprejeti širše in bolj dinamične interpretacije 6. člena ustave in še zlasti vsem poskusom, da bi uresničili oblike zakonske zaščite manjšin ter da bi priznali deželam in drugim krajevnim ustanovam potrebno pristojnost za ukrepanje v tem smislu.

Izredno jasen primer takega obstrukcionističnega obnašanja je zadeva »posebnega statuta«, priloženega k italijansko-jugoslovanski spomenici o sporazumu iz leta 1954, ki vsebuje vrsto norm za zaščito slovenske manjšine, pa jih italijanski parlament ni nikoli spremenil v notranje pravo in sta jih birokracija in sodstvo vedno upoštevala *tamquam non essent*.³⁶

Takemu nasprotovanju se je vsaj delno lahko izognila nemška manjšina v bocenski pokrajini, ker je izkoristila razne ugodne okoliščine: od njene strnjeneosti, zaradi katere ena sama politična formacija, *Südtiroler Volkspartei*, lahko govori in nastopa v njenem imenu, do pomembne podpore držav nemškega jezika in do sorodnosti njenih političnih stališč s stališči stranke, ki je na oblasti že 35 let. Zelo drugačen pa je položaj drugih jezikovnih skupin, ki živijo v Italiji; pri nekaterih je že sama zavest, da tvorijo skupnost, močno oslABLJENA zaradi

³⁴ Gl. izvajanje poslanca P. G. Bressanija na okrogli mizi »za zaščito jezikovnih manjšin, k živijo na nacionalnem ozemlju«, Trident, 31. avgust 1981, v organizaciji Kulturnega centra A. Rosmini.

³⁵ Delovno gradivo, ki ga je sprejel Evropski parlament 16. marca 1981 (dok. I. 1965/80.)
³⁶ Gl. med zadnjimi objavami *Foro Italiano*, 1982, 11, 342; prevladujočo usmeritev v pravo je omililo, ne pa povsem zanimalo ustavno sodišče (11. februarja 1982, I, 1814), kar je povzročilo vrsto razprav; G. Bartole, *Slovinci v tržaškem kazenskem procesu*, 1982, I; P. Carrozza, *Previdno ravnanje sodišča glede »jezikovnih jamstev« v procesu in njegove posledice na pravne pogoje slovenske manjšine*, v: *Foro Italiano*, 1982, I, 1815; G. Mor, *Uradna raba jezika neke »priznane manjšine«; primer slovenske manjšine*, v: *Pokrajine*, 1982; E. Palici di Suni, *Ustavno sodišče in jezikovne manjšine*, 1982, L; G. Tiberini, *Varstvo slovenske manjšine v Trstu*, v: *Foro Italiano*, 1982, L, 1825.

dolge asimilacijske dobe, medtem ko so druge politično razcepljene in nobena od njih ne uživa mednarodne podpore, ki bi bila vsaj od daleč primerljiva s podporo, ki jo uživajo Južni Tirolci.

Ocena teh nasprotujočih si elementov pokaže, da je razvoj italijanske zakonodaje na področju zaščite jezikovnih manjšin dokaj negotov. Če lahko z znatno gotovostjo izrečemo ugodno napoved glede dopolnitve »paketa« ukrepov za izpopolnitev zaščite nemške jezikovne manjšine v bocenski pokrajini, je pa uresničevanje vseh drugih predlogov zelo dvomljivo: od »globalne zaščite« za Slovence in od ustavnega zakona za Ladince v Dolomitih, do splošnega zakona za izvajanje 6. člena ustave ter drugih predlogov, ki se nanašajo na posamezne manjšine.

Da bi odstranili te razloge za zaskrbljenost, niso dovolj le argumenti pravnega značaja, s katerimi lahko podpremo navedene predloge, in sem jih tu poskusil obrazložiti. Večje upanje nam daje ugotovitev, da je manjšinski zaščiti naklonjen razvoj danes v skladu s perspektivami za oblikovanje državne suverenosti tako v korist naddržavnih tvorb (kot, denimo, evropske organizacije), kakor v korist poddržavnih tvorb (kot so dežele), kajti zdi se, da gre za splošno težnjo kot značilnost sedanjega zgodovinskega trenutka.

Italija je ena izmed evropskih držav, v kateri ti dve težnji uživata največje soglasje. Če bo razvoj še naprej potekal v tej smeri, je mogoče predvidevati, da se bodo želje etničnih in jezikovnih skupin prej ali slej mogle vsaj deloma uresničiti, kljub mnogim težavam, ki jih še čakajo na tej poti. Toda gre za perspektivo, ki jo je treba še v celoti preveriti.

Riassunto

MINORANZE E GRUPPI ETNICI E LINGUISTICI IN ITALIA: PROSPETTIVE DI TUTELA

L'atteggiamento e la valorizzazione delle particolarità culturali e linguistiche dei gruppi viventi in Italia venivano modificati fino all'accettazione della Costituzione nel 1947: dal periodo dell'unificazione nazionale italiana che sottolineava il carattere culturale e linguistico monolitico del nuovo stato, le concezioni più generali del principio di nazionalità nel dopoguerra fino all'assimilazione forzata avvenuta con il fascismo e risoltasi in specifiche forme di repressioni dell'uso delle lingue diverse dall'italiano. Una repressione molto dura subirono gli sloveni ed i croati che furono inclusi nei confini dello stato italiano dopo la prima guerra mondiale.

Il significato della nuova Costituzione va cercato soprattutto nel suo spirito pluralistico e nell'articolo 6 che esplicitamente garantisce la tutela delle minoranze linguistiche con apposite norme speciali. Le diverse interpretazioni dell'articolo 6 costituirono oggetto del dissenso dal punto di vista del diritto alla tutela: chi e in che misura ne ha il diritto. La prima interpretazione include in questa categoria solo le minoranze nazionali che vivono all'infuori dello stato della nazione d'origine ed esprimono una coscienza comune della propria appartenenza (p. e. i tedeschi del Tirolo meridionale/Südtirol, i francesci della Valle d'Aosta/Val d'Aoste e gli sloveni) e la seconda tutti i gruppi linguistici, etnici ed altri che si distinguono dalla nazione maggioritaria per le proprie caratteristiche linguistiche, le tradizioni e la religione. I diversi atteggiamenti sulle competenze delle regioni a statuto ordinario e quelle a statuto speciale al quanto riguarda l'ordinamento della posizione di questi gruppi esistenti nell'ambito del loro territorio approfondirono la questione.

Lo statuto speciale, allegato all'accordo del 1954 stabilì una serie di norme a tutela della posizione degli sloveni in Italia, rilevanti sul punto di vista del diritto internazionale che il parlamento italiano non ha mai trasformato in diritto interno. Con il Trattato di Osimo tali norme furono abrogate, rimettendosi agli ordinamenti interni dei due paesi la determinazione di misure di tutela minoritaria in conformità ai principi costituzionali in essi vigenti, salvaguardandosi il livello di tutela già raggiunto.

In Italia stanno discutendo due progetti di legge di tutela delle minoranze: il progetto di una cosiddetta »legge quadro« della tutela per tutti i gruppi linguistici e la pro-

posta di una legge costituzionale per i ladini dolomiti. Accanto a questo si svolge la discussione sulla «tutela globale» della minoranza slovena del Friuli-Venezia Giulia/Furlanija-Julijaska krajina.

L'Italia è oggi titolare di obblighi di tutela minoritaria internazionalmente garantiti nei confronti dei sudtirolesi di lingua tedesca e degli sloveni del Friuli-Venezia Giulia/Furlanija-Julijaska krajina (specialmente della Provincia di Trieste/Trst). Per gli altri valgono le norme generali di eguaglianza e di divieto di discriminazione.

Le prospettive dell'evoluzione favorevole e dell'attuazione delle proposte avanzate in materia di tutela delle minoranze appaiono di dubbia realizzazione malgrado un certo progresso nella valorizzazione delle particolarità nazionali e culturali e l'orientamento positivo a favore della tutela delle minoranze in sede europea. Tra i fattori positivi possiamo mettere anche l'orientamento che rivendica il ripristino ed il potenziamento delle autonomie locali.

Summary

MINORITIES, ETHNIC AND LINGUISTIC GROUPS LIVING IN ITALY — PERSPECTIVES FOR PROTECTION

The attitude to the valuation of cultural and linguistic peculiarities of the groups living in Italy had been changing up to the time when the Constitution was promulgated in 1947. Since the time of the unification Italy, when the cultural and linguistic unity of the new State was underlined, and later when new, more democratic views on national questions were arising by the end of the First World War, each attempt to express national identity other than Italian was suppressed with the strongest brutality by the Fascism that had taken over the power. This was most strongly felt by the members of the Slovene and Croat nations who were living within the confines of the enlarged area of Italy.

From this point of view, the significance of the new Constitution is to be searched for especially in its pluralistic spirit and in article 6 which explicitly guarantees the protection of linguistic minorities by special provisions. The various interpretations of this article have led, in the post-war era, to disagreements as to who had the right to protection and to what extent. The first interpretation includes in this category only the recognized national minorities living outside their mother country and expressing their group consciousness of their adherence (these are only the Germans in South Tyrol/Südtirol, the French in the Aosta Valley/Val d'Aoste, and the Slovenes in the former Zone A), while the second interpretation includes all linguistic, ethnic and other groups differing from the majority nation by language, customs, religion and other characteristics. This problem was deepened because of various stand-points towards the competence of the provinces with the ordinary and special statutes for regulating the position of such groups in their areas.

As to the position of the Slovenes, Italy was internationally bound, on the basis of the Special Statute annexed to the London Memorandum of Understanding, to provide for the realization of its provisions. Italy, however failed to realize it. When the Osimo Agreement was signed the Special Statute was no longer in force; however, the States have assumed the obligation to solve the questions of protection of national communities in the frame of internal legislation while considering the level of protection already achieved.

In Italy two bills of the general acts on the protection of minorities are in discussion, the bill of the so-called comprehensive law which should include all linguistic groups and the bill of the constitutional law referring to the Ladins. Besides these two bills, the bill of the Act on Global Protection of the Slovenes is being discussed.

Italy is internationally bound to protect the German-speaking minority in South Tyrol/Südtirol and the Slovene minority in Friuli-Venezia Giulia/Furlanija-Julijaska krajina (especially in the province of Trieste/Trst). To all other minorities apply the general principles of equality and non-discrimination.

The possibilities of passing the acts being discussed and of realizing them are dubious, in spite of the changes in valuating the national and cultural peculiarities among the social scientists and in spite of the positive trends present in Europe in terms of the tendencies to unite, decreasing significance of borders, and similarly the Helsinki Document. The more and more explicit demands for strengthening the provincial and local autonomies in Italy could be counted among the positive elements.

Ernest Petrič

OSNUTKI ZAKONOV O PRAVICAH SLOVENCEV V ITALIJI V LUČI OSIMSKE POGODBE

1. Po določilih osimske pogodbe¹ se stranki pogodbenici, Italija in SFRJ, zavuzujeta, da bosta v okviru svojega notranjega prava zagotovili (assure dans le cadre de sous droit interne) isto raven varstva pripadnikom zadevnih manjšin (maintien du niveau de protection des membres des minorités respectives), kot izhaja iz določil posebnega statuta² (prèvu par les normes du Statut spécial èchu). Potrjujeta svojo privrženost načelu največjega možnega varstva pravic pripadnikov manjšin, kot izhaja iz njunih ustav in notranje zakonodaje (confirmant leur loyauté envers le principe de la protection la plus ample possible des citoyens appartenant aux minorités (groupes ethniques) deculant de leurs Constitutions et de leurs droits internes), ter izražata soglasje, da se bosta glede odnosa do manjšin zgedovali (s'inspirant) tudi po načelih ustanovne listine OZN, splošne deklaracije o človekovih pravicah, konvencije o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije³ in obeh konvencij OZN o človekovih pravicah.^{4 4a}

Po tem, ko sta obe stranki pogodbenici osimsko pogodbo ratificirali⁵ in je ta 3. 4. 1977 stopila v veljavo, ni mogoče dvomiti, da so tudi tista določila te pogodbe, ki se nanašajo na manjšine, čvrsta mednarodnopravna obveznost tako Jugoslavije kot Italije. O tem sicer načeloma ni kakih posebnih dvomov, niti na italijanski strani niti v političnih izjavah⁶ niti v mednarodnopravni doktrini,⁷ kot tudi ni dvomov o mednarodnopravnem pomenu ostalih določil osimskih sporazumov.⁸ Narobe, mnoga določila osimskih sporazumov, zlasti določila o meji, so bila uspešno uresničena ali pa so v fazi uresničevanja, stranki pogodbenici pa sta ustanovili tudi vrsto mešanih teles,⁹ ki skrbje za uresničevanje — v skladu z načelom pacta sunt servanda — mednarodnopravnih obveznosti, kot izhajajo iz osimskih sporazumov.

¹ Traité entre la RSF Yougoslavie et la Republique Italienne z desetimi prilogami; podpisana (skupaj z Accord sur la promotion de la cooperation economique in Act final) v neposredni bližini Osima 10. 11. 1975; stopila v veljavo 3. 4. 1977 po izmenjavi ratifikacijskih listin; objavljena v francoskem zvirniku in v slovenščini v Osimski sporazumi, Koper 1977, v italijanščini v Gazzetta Ufficiale, št. 77 (21. 3. 1977).

² Priloga II k memorandumu o soglasju z dne 5. 10. 1954.

³ International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination; Italija jo je ratificirala 5. 1. 1976.

⁴ International Covenant on Civil and Political Rights; International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights; Italija je obe ratificirala 15. 9. 1978.

^{4a} O mednarodnopravni obveznosti Italije do slovenske manjšine na temelju vseh teh splošnih mednarodnih aktov glej E. Petrič, La posizione giuridica internazionale della minoranza slovena in Italia, Trst 1981, str. 9—68.

⁵ SFRJ 1. 3. 1977; Italija 14. 3. 1977.

⁶ Omenimo naj kot primer le vlado obvezujočo resolucijo z dne 17. 12. 1976, sprejeto v poslanski zbornici, in vlado obvezujočo resolucijo, sprejeto v senatu (24. 2. 1977); obe glej v Atti parlamentari, VII. Legisl., št. 407 A, str. 249—296 in 300.

⁷ Npr.: E. Petrič, op. cit.; B. Vukas, Solution definitive de la «Question de Trieste» par la conclusion des accords entre l'Italia et la Yougoslavie a Osimo, v: Annuaire Francais de Droit International, XXII (1976), str. 77—95; T. Veiter, Der neue Jugoslawisch-italiensche Trieste Vertrag, v: Europa Ethnica, št. 3/1876, str. 108—116; M. Udina, Gli Accordi di Osimo, Trieste 1979.

⁸ Drugače, kot pri memorandumu o soglasju iz leta 1954, ki ga Italija ni nikoli ratificirala itd.

⁹ Npr.: Stalna mešana komisija za vodno gospodarstvo, itd.

2. Ne glede na to, da so določila osimske pogodbe o manjšinah razporejena delno v čl. 8, delno pa v točki 4 preambule te pogodbe, je moč z zanesljivostjo trditi, opirajoč se predvsem na obe osimski pogodbenici zavezujočo dunajsko pogodbo o mednarodnem pogodbenem pravu,¹⁰ zlasti njen čl. 31, tč. 2, pa tudi na mednarodno doktrino in judikaturu,¹¹ da je osimska določila o manjšinah treba tolmačiti kot celoto, saj je tudi preambula del teksta pogodbe, del soglasno izražene volje strank pogodbenic.¹²

Celovito tolmačenje osimskih določil o manjšinah pa je pomembno zlasti glede na to, da je vsebina manjšinskih pravic v čl. 8 osimske pogodbe opredeljena z vsebino posebnega statuta, ta pa je manjšinam zagotavljal pravice le na območju bivšega STO. Zato velja posebej poudariti, da v osimski pogodbi ni nobenega določila, ki bi uporabnost njenih manjšinskih določil omejevalo le na ozemlje biošega STO. Narobe, v sami osimski pogodbi je najti dovolj čvrstih potrdil¹³ za to, da sta osimski pogodbenici imeli v mislih celotno manjšino, bodisi italjansko narodnost v SFRJ bodisi Slovence v Furlaniji-Juljski krajini. Omenimo naj poleg že omenjenega dejstva, da v osimski pogodbi ni najti določila, ki bi njeno veljavnost, tudi njen čl. 8, omejevalo le na območje bivšega STO, da je po mednarodnem pravu nesporno če pogodba sama izrecno ne določa drugače, da vsaka mednarodna pogodba zavezuje stranko pogodbenico za vse njeno ozemlje.¹⁴ Sami osimski sporazumi pa so segli z vrsto svojih določil daleč prek vprašanj bivšega STO (npr. mejno vprašanje, gospodarska vprašanja). Iz vrste izjav¹⁵ ob sprejemanju osimskih sporazumov in njihovem ratificiranju je prav tako očitno, da sta tudi glede manjšinskega vprašanja pogodbenici imeli v mislih manjšini tudi izven območja bivšega STO. Poleg tega je tudi v Italiji že pred osimskimi sporazumi uresničevanje posebnega statuta seglo prek teritorialnih okvirov STO. Zgovorno je tudi dejstvo, da se tudi zakonski osnutki za uresničitev osimske obveznosti Italije glede pravic manjšin *verbis expressis* nanašajo na celotno Furlanijo-Juljsko krajino.¹⁶ Še zlasti pa seveda ni moč mimo dejstva, da se v preambuli osimske pogodbe omenjeni akti, na katerih naj bi temeljilo načelo največjega možnega varstva pripadnikov manjšin, to so ustava, zakoni, ust. listina OZN, splošna deklaracija in konvencije OZN o pravicah človeka, konvencija o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije, nanašajo na celotno ozemlje Italije.

3. V sami osimski pogodbi ali njenih prilogah ni konkretnije določeno, kako naj stranki pogodbenici uresničita manjšinsko varstvene ukrepe — razen, da bosta to storili avtonomno, s sredstvi notranjega prava. To je logično in ne izhaja le iz njune suverenosti, temveč tudi iz dosežene stopnje medsebojnega zaupanja, ki ga je prav sklenitev osimskih sporazumov še utrdila. Sicer pa je mednarodno-pravne obveznosti do manjšin in njihovih pripadnikov sploh moč uresničiti le z notranjimi pravnimi in dejanskimi ukrepi.

Pač pa sta osimski pogodbenici določili nekatere splošne okvire uresničevanja osimskih določil o manjšinah. In sicer: da bosta ta določila uresničili avtonomno, z notranjimi ukrepi; da bosta zagotovili kar »največje možno« varstvo;

¹⁰ Italija jo je ratificirala 22. 4. 1970, SFRJ pa 27. 8. 1970.

¹¹ Npr.: C. P. J. I., Serie B, No. 2—3, str. 22, pravno mnenje o Mednarodni organizaciji dela; I. C. J., Reports 1952, str. 183—198, primer US Nationals in Morocco.

¹² Npr.: G. Schwarzenberger, Manual of International Law, London 1976, str. 641; C. Dupuis, Regles général du droit de la paix, v RdC. 130, II. str. 79: »Le préambule fait partie du traité... et constitue... un élément essentiel du traité.«

¹³ Izčrpno tolmačenje manjšinskih določil osimske pogodbe glej E. Petrič, op. cit., str. 68—133.

¹⁴ Izrecno tako čl. 29 dunajske konvencije o mednarodnem pogodbenem pravu.

¹⁵ Glej op. 6.

¹⁶ Npr.: Zakonski osnutek KPI z dne 15. 2. 1980; zakonski osnutek PSI z dne 22. 6. 1979; zakonski osnutek Slovenske skupnosti z dne 10. 2. 1982.

da varstveni ukrepi ne bodo pod ravni, kot jo je določal posebni statut; da bosta te ukrepe uresničili v skladu z načeli svojih ustav in v skladu z načeli najpomembnejših mednarodnih aktov o varstvu človekovih pravic in preprečevanju diskriminacije. V teh okvirih sta pogodbenici, Italija in SFRJ, mednarodnopravno, z osimsko pogodbo, zavezani uresničiti in bona fides, v dobri meri in pošteno, osimska določila o manjšinah.

4. Seveda si velja pet let po sklenitvi osimskih sporazumov zastaviti vprašanje, kako je Italija uresničila svojo obveznost, izhajajočo iz člena 8 in točke 4 preambule osimske pogodbe, tj., kako je s svojimi notranjimi akti zagotovila pravice slovenski manjšini v Furlaniji-Juljski krajini na ravni pravic, kot jih določa vsebina posebnega statuta; kako je v praksi izrazila svojo privrženost načelu največjega možnega varstva manjšin, načelom svoje ustave in vseh tistih mednarodnih dokumentov, ki so naštetih v točki 4 preambule osimske pogodbe. Žal še vedno velja, tudi še pet let po ratifikaciji osimskih sporazumov, ugotovitev iz spomenice predstavnikov slovenske narodnostne skupnosti v Italiji predsedniku S. Pertiniju z dne 22. 11. 1978: »Tri leta po podpisu osimskih sporazumov moremo ugotoviti, da, karzadeva pravice Slovencev, niso bili storjeni pomembni koraki.«¹⁷

Res je, da drugače kot za nekatere druge obveznosti iz osimskih sporazumov, ni določen noben rok, do kdaj se stranki pogodbenici dolžni sprejeti notranje ukrepe v prid varstva manjšin, čeprav spomenica, ki jo je senat sprejel na predlog KPI in PSI, priporoča vladi, da to naredi v 18 mesecih po ratifikaciji sporazuma. Vendar pa po petih letih pričakovanj ni moč mimo ugotovitve, da odlašanje Italije, da bi sprejela zakon, ki bi za Slovence v Furlaniji-Juljski krajini pomenil uresničitev osimskih določil, ni moč označiti drugače kot neizpolnjevanje mednarodne obveznosti in kršitev načela pacta sunt servanda.

5. Povedano ne pomeni, da se v Italiji po sklenitvi osimskih sporazumov v pravni sferi ni dogajalo prav nič za uresničitev osimskih določil o manjšinah. Vendar so bili bodisi docela nesprejemljivi pravni ukrepi, kakršen je bil npr. osnutek pooblaščenega vladnega dekreta z dne 15. 7. 1978 za izvedbo čl. 8 osimske pogodbe, ki je upoštevala le Slovence v Tržaški pokrajini in ga je demokratična javnost zavrnila, bodisi za samo manjšino še niso rodili nobenih otipljivih sadov. Slednje velja tako za delo posebne komisije pri predsedstvu italijanske vlade za proučitev problemov slovenske manjšine v Furlaniji-Juljski krajini¹⁸ kot za vrsto predlogov zakonskih osnutkov v rimskem parlamentu.¹⁹ Vsekakor so, kot morebitna osnova za bodoči zakon o pravicah Slovencev v Furlaniji-Juljski krajini — če bomo njegov sprejem dočakali — najpomembnejši zakonski osnutek Krščanske demokracije št. 3153 z dne 10. 2. 1982,²⁰ zakonski osnutek KPI št. 747 z dne 15. 2. 1980,²¹ zakonski osnutek socialistične stranke št. 56 z dne 22. 6. 1979²² in zakonski osnutek Slovenske skupnosti (predložil pa ge poslanec Fontanari)

¹⁷ Objavljena v Razprave in gradivo INV, št. 9—10/1979, str. 222.

¹⁸ Ustanovljena s posebnim dekretom predsednika vlade 24. 12. 1977.

¹⁹ Že po letu 1970 je vrsta italijanskih političnih strank (KPI, PSI, PSIUP) predložila osnutke o varstvenih ukrepih v prid slovenske manjšine; poleg tistih osnutkov, ki so v času pisanja tega teksta formalno še v obravnavi, velja posebej omeniti ti. paket SKGZ (Disegno di legge costituzionale della SKGZ-UCES) z dne 15. 9. 1971 in osnutek Liste za Trst (Norme per la difesa delle minoranze etnico-linguistiche friulana, slovena e tedesco della regione autonomo FVG) z dne 15. 7. 1980 in nato umaknjen 24. 4. 1982.

²⁰ Tutela e valorizzazione delle caratteristiche etnico-culturali del gruppo linguistico sloveno nel Friuli-Venezia Giulia; predložen v poslanski zbornici, prvopodpisani poslanec F. Piccoli.

²¹ Norme di tutela per i cittadini italiani di lingua slovena; predložen v senatu, prvopodpisana G. Gherbez.

²² Norme speciali di tutela del gruppo linguistico sloveno; predložen v senatu, prvopodpisani senator Lepre.

št. 1175 z dne 12. 11. 1980.²³ Kako blizu bi utegnil biti morebitni sprejeti zakon kateremu od teh osnutkov bi vnaprej težko sodili. Presodili pa smo lahko,²⁴ vsaj okvirno, koliko vsak izmed teh osnutkov dejansko ustreza mednarodnopravnim obveznostim Italije glede odnosa do slovenske manjšine.

6. Vsekakor je zanimivo ugotoviti, da se vsi predlagani zakonski osnutki²⁵ opirajo le na italijansko ustavo kot edini pravni temelj oziroma obveznost Italije za ureditev položaja slovenske manjšine z zaščitnim zakonom. Omenjata se zlasti čl. 6 pa tudi čl. 3 italijanske ustave, prezre pa se, da je Italija z mednarodnim pravom bila (npr. posebni statut) in je še mednarodnopravno zavezana sprejeti zaščitne ukrepe v prid slovenske manjšine, tako z določili osimske pogodbe kot tudi s tistimi določili splošnih mednarodnopravnih aktov, h katerim je Italija pristopila. Izjema je le zakonski predlog Slovenske skupnosti,²⁶ ki, kot pravni temelj, na katerem predlog zakona temelji, omenja tudi mednarodnopravne obveznosti, konkretno tudi čl. 8 osimske pogodbe. Zato je moč zatrdati, da se pri predlogih zakonov za zagotovitev varstvenih ukrepov za slovensko manjšino v Italiji že v izhodišču skušajo prezreti mednarodnopravne obveznosti Italije in ohraniti nevezdržna stališča, da je zagotovitev ali nezagotovitev pravic slovenske manjšine le stvar politične volje Italije in ne njena mednarodnopravna obveznost. Po tem, ko je Italija sklenila osimsko pogodbo in z njo v čl. 8 in v tčk. 4 preambule sprejela jasne mednarodnopravne obveznosti glede svojega odnosa do slovenske manjšine, po tem, ko je ratificirala obe konvenciji OZN o človekovih pravicah, vključno s čl. 27 konvencije o državljanskih in političnih pravicah,²⁷ ki izrecno zagotavlja posebne pravice pripadnikom manjšin, po tem, ko je ratificirala konvencijo o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije, in po tem, tudi tega ne smemo pozabiti, ko je podpisala helsinško sklepno listino,²⁸ je Italija dolžna v skladu z vsebino vseh teh določil zagotoviti pravice slovenske manjšine in njenih pripadnikov. Ne gre torej le za uresničevanje ustave republike Italije temveč za izpolnjevanje njenih mednarodnopravnih obveznosti!

7. Da sta osimski stranki pogodbenici očitno imeli v mislih celotno manjšino na obeh straneh meje, potrjujejo poleg drugega tudi obravnavani zakonski osnutki v italijanskem parlamentu, med katerimi se nobeden ne omejuje le na območje bivšega STO, temveč skušajo, tako ali drugače, urediti slovensko manjšinsko problematiko v celotni Furlaniji-Juljski krajini. Pri tem pa je značilno, da se dejansko vsi, razen osnutka DC, izognejo konkretni določitvi dvojezičnega območja in to prepuščajo deželnemu svetu Furlanije-Juljske krajine.²⁹ V tem je nekaj logike, čeprav bi načelu demokratičnosti in »največjega možnega varstva manjšin«, ki ga tudi Italija v preambuli osimske pogodbe proglašala kot izhodišče svojega odnosa do manjšin, najbolj ustrezalo sprejeti predlog same manjšine,³⁰ kje

²³ Tutela globale della minoranza slovena, predložen v senatu po senatorju Südtirolische Volkspartei Fontanari-ju.

²⁴ Analiza zakonskih osnutkov temelji na primerjalni študiji Pravno varstvo slovenske manjšine v Italiji (primerjava med zakonskimi predlogi za zaščito slovenske manjšine v deželi Furlaniji-Juljski krajini), ki jo je kot diplomsko nalogo na fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo v Ljubljani leta 1981 opravil Karlo Devetak.

²⁵ Upoštevani so le osnutki, ki so že predmet parlamentarne procedure, tj. DC, KPI, PSI in SSK.

²⁶ Čl. 1 in 2 osnutka SSK.

²⁷ O vsebini čl. 27 glej F. Capotorti, Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities, E/CN.4/Sub.2/384.

²⁸ O vsebini manjšinskih določil helsinške sklepne listine glej E. Petrič, Helsinki and National Minorities, v: JRMP št. 1—2/1977, Beograd.

²⁹ Osutek SSK, čl. 9; osutek PSI čl. 1; osutek KPI, čl. 3.

³⁰ Tak predlog je oblikovala SKGZ B. 4. 1979; predlog zajema kot dvojezične 35 občin v videmski, goriški in tržaški pokrajini.

naj se ji, ne glede na število njenih pripadnikov,³¹ priznavajo posebne pravice, manjšinsko varstvo; ali pa na temelju rezultatov štetij prebivalstva, izvedenih še pred surovim poitalijančevanjem in kulturnim genocidom v dobi fašizma z zakonom določiti to ozemlje. Res pa je, da obravnavani zakonski osnutki — spet z izjemo osnutka DC — načeloma ne delajo razlik glede obsega pravic med Slovenci v Tržaški, Goriški ali Videmski pokrajini in s tem pravzaprav pritrjujejo jugoslovanskemu tolmačenju določil osimske pogodbe o manjšinah.

Zakonski osnutek Krščanske demokracije sicer tudi v čl. 1 proglašča,³² da imajo v deželi Furlaniji-Juljski krajini pripadniki slovenske manjšine pravico »do zaščite in do ovrednotenja etnično-kulturnih značilnosti, tradicij in jezika«. Nato pa Slovence v Italiji takoj razbije na tri skupine glede na načelno priznane pravice oziroma obseg »varstva«. Osnutek konkretno navaja občine, v katerih imajo Slovenci največ pravic³³ (npr. tudi pravico do slovenske toponomastike),³⁴ občine, kjer imajo Slovenci nekaj manj pravic³⁵ — prve in druge so vse bodisi v Tržaški, bodisi v Goriški pokrajini — in občine, kjer so Slovenci — to so predvsem Slovenci v Videmski pokrajini — načeloma obravnavani drugače.³⁶ Moremo torej ugotoviti, da sicer tudi zakonski osnutek sega prek območja bivšega STO — kar, kot smo videli, zahteva itajajska ustava pa tudi itajajske mednarodno-pravne obveznosti — razbija pa slovensko manjšino glede načeloma priznanih pravic na tri oziroma boljše rečeno na dve kategoriji. Zlasti Slovence v Videmski pokrajini postavlja v načeloma neenakopraven položaj, za kar ni nobene osnove ne le v osimski pogodbi, temveč je tudi v očitnem nasprotju z načelom enakopravnost, temelječim na ust. listini OZN, splošni deklaraciji o človekovih pravicah, konvenciji o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije, obeh konvencijah OZN o človekovih pravicah itd., ki jih je vse ratificirala tudi Italija!

8. Vsi obravnavani zakonski osnutki dokaj izčrpno, čeprav z številnimi razlikami v podrobnostih pa tudi v načelih vprašanjih, obravnavajo rabo slovenščine v javnem življenju. Preseglo bi namen in obseg pričujočega zapisa, če bi podrobno posegali v to problematiko. Nekatere načelne ugotovitve pa so potrebne. Najprej velja ugotoviti, da bi in bona fides interpretaciji čl. 8 osimske pogodbe ustrezalo le, če bi bil slovenski jezik na dvojezičnem območju priznan kot drugi uradni jezik. Posebni statut — ta pa je po eksplicitni dikciji čl. 8 osimske pogodbe merilo za »raven« zagotovitve manjšinskih pravic — namreč postavlja slovenski jezik faktično kot drugi uradni jezik ob italijanskega, saj določa,³⁷ da smejo pripadniki manjšine svobodno uporabljati svoj jezik tudi v uradnih stikih, da morajo biti javni dokumenti, vključno sodbe, namenjene pripadnikom manjšine, obvezno opremljeni s prevodom, kar velja tudi za javne razglase, obvestila itd. Nekateri obravnavani zakonski osnutki grosso modo temu, sedaj osimskemu, izhodišču ustrezajo. Tako npr. osnutek KPI,³⁸ osnutek SSK,³⁹ pa tudi osnutek PSI,⁴⁰ ki bolj ali manj konkretizirajo način uporabe slovenščine in ukrepe, ki naj zagotovijo, da bo slovenščina res tudi v uradni rabi. Zakonski osnutek DC pa se tudi v tem pogledu

³¹ Danes je splošno priznано načelo mednarodnega manjšinskega varstva, da manjšinske pravice načeloma niso odvisne od števila pripadnikov manjšin; glej npr.: *Definition and Classification of Minorities*, E/CN. 4/Sub. 2/85 pr. 50 in 62.

³² Čl. 1 osnutka.

³³ Lista B priložena osnutku zakona.

³⁴ Čl. 5 osnutka.

³⁵ Lista A priložena osnutku zakona.

³⁶ Čl. 9 osnutka zakona.

³⁷ Tčk. 5 posebnega statuta.

³⁸ Čl. 4, čl. 5, tčk. 6, čl. 7 in čl. 8 in čl. 9 zakonskega osnutka.

³⁹ Čl. 5, čl. 6, čl. 7, čl. 8, čl. 9 zakonskega osnutka.

⁴⁰ Čl. 2 pa tudi čl. 9 in čl. 10 zakonskega osnutka.

razlikuje; najprej že s tem, da se mu zdi potrebno poudariti, da je v Furlaniji-Juljski krajini uradni jezik italijanščina.⁴¹ Uradna raba slovenščine pa je v osnutku omejena v več ozirih. Najprej velja le za tiste osebe, ki imajo na skromnem dvojezičnem ozemlju, kakršno osnutek priznava (le določene občine v Tržaški in Goriški pokrajini, ne pa v Videmski), stalno bivališče in le v stiku s »krajevnimi« upravnimi in sodnimi oblastmi.⁴²

S prevodom morajo biti opremljeni le tisti upravni, sodni in drugi akti, ki »neposredno« zadevajo pripadnike slovenske manjšine s stalnim bivališčem v krajih, navedenih v tabeli A,⁴³ priloženi zakonskemu osnutku. Le v krajih, določenih s tabelo B,⁴⁴ pa smejo Slovenci rabiti slovenščino tudi v organih oblasti, npr. na zasedanjih občinskih svetov in celo v toponomastiki.⁴⁵ Navedene — in druge — omejitve pri uradni rabi slovenščine zakonski osnutek DC bistveno oddaljujejo od »ravnih« majnšinskih pravic o uradni rabi slovenščine, kot jo določa posebni statut — resda le za območje bivšega STO — in povzema čl. 8 osimske pogodbe.

9. Značilno je, da zakonski osnutek DC, drugače kot ostali, ne vsebuje določil, ki bi zagotavljala Slovincem ustrezno »zastopanstvo« v upravnih in drugih organih. Posebni statut⁴⁶ »pravično zastopanstvo« uveljavlja in vrsta določil zakonskih osnutkov KPI, PSI in SSK to načelo konkretizira,⁴⁷ medtem ko osnutek DC predvideva le zaposlitev prevajalcev⁴⁸ in torej tudi v tem oziru ostaja bistveno pod ravnijsko posebnega statuta oziroma čl. 8 osimske pogodbe.

10. Vsi obravnavani osnutki se obširno dotikajo problema slovenskega šolstva v Italiji, zlasti njegove organizacije in avtonomije, manj pa vsebine.⁴⁹

Prav gotovo je šolska ureditev, predvidena s posebnim statutom,⁵⁰ nekaj, kar po več kot četrto stoletja terja drugačno ureditev. Ne da bi posegali tudi v tem primeru v podrobnejšo analizo zakonskih osnutkov, velja poudariti, da se vsi dotikajo — seveda različno — tudi slovenskega šolstva v Videmski pokrajini. Tako osnutek PSI⁵¹ določa, da je treba določila zakona o šolah s slovenskim poukom (zakon št. 1012 iz leta 1961) uveljaviti v Videmski pokrajini. Isto določa zakonski osnutek KPI⁵² in osnutek SSK⁵³ čepra slednji določa,⁵⁴ da bodo izdane »podobne norme« za ustanovitev državnih šol s slovenskim učnim jezikom v Videmski pokrajini. Skratka, omenjeni trije zakonski osnutki v bistvu šolsko ureditev, nastalo na temelju določil posebnega statuta — čeprav okrnjeno — razširjajo tudi na dvojezično področje Videmske pokrajine in v tem smislu grosso modo ustrezajo mednarodnopravnim obveznostim Italije. Odstopa pa tudi v tem pogledu zakonski osnutek DC. Medtem ko sicer v bistvu ohranja prejšnjo šolsko ureditev na dvojezičnem območju, (kakršno je določeno v zoženih okvirih v tabeli A, priloženi osnutku zakona), pa za Videmsko pokrajino predvideva le tam, kjer to »zahtevajo

⁴¹ Čl. 2 zakonskega osnutka.

⁴² Ibidem.

⁴³ Občine: Devin-Nabrežina, Repentabor, Milje, Dolina, Zgonik, Trst, Krmin, Doberdob, Gorica, Števerjan, Sovodnje.

⁴⁴ Isto kot v tabeli A, s tem da odpade občina Milje in da so te pravice omejene v občini Trst le na okrožji vzhodni in zahodni Kras, v občini Gorica le na okrožja Pevma-Oslavje, Štanrež in Podgora ter v občini Krmin le okrožje Plešivo.

⁴⁵ Čl. 4 in čl. 5 zakonskega osnutka.

⁴⁶ Tčk. 2 c posebnega statuta.

⁴⁷ Npr. čl. 8 osnutka KPI; čl. 10 osnutkov PSI in čl. 8 osnutka SSG.

⁴⁸ Čl. 7 zakonskega osnutka.

⁴⁹ O pravnih vprašanjih šolstva na Tržaškem in Goriškem glej: D. Bonamore, *Disciplina giuridica delle istituzioni scolastiche a Trieste e Gorizia*, Milano 1979.

⁵⁰ Tčk. 4 c posebnega statuta.

⁵¹ Čl. 3, čl. 4, čl. 5 in čl. 6, zakonskega osnutka.

⁵² Čl. 10, čl. 11 in čl. 12, čl. 13, čl. 14, čl. 15, čl. 16 zakonskega osnutka.

⁵³ Čl. 10—14 zakonskega osnutka.

⁵⁴ Čl. 12 zakonskega osnutka.

starši«, pouk slovenščine v okviru izvajanja »didaktičnega eksperimenta« oziroma ustanovitev tečajev slovenščine. V vrtcih v Videmski pokrajini pa predvideva, prav tako le tam kjer starši zahtevajo, možnost vključiti v učno-vzgojni program tudi navade, običaje, tradicije in kulturo krajevnih skupnosti v krajevni slovenski govorici, v narečju torej, ne v knjižni slovenščini.⁵⁵ Negativne daljnosežnosti prav tega določila ni potrebno posebej utemeljevati. Ugotovimo naj le, da se predlog zakona DC izrazito razlikuje od ostalih po tem, da načeloma neenakopravno obravnava, tako rekoč zanika slovensko šolstvo v Videmski pokrajini.

11. Problem slovenske kulturne dejavnosti (vključno s sredstvi obveščanja) obravnavajo trije zakonski osnutki obsežno in v posameznostih različno. V nekaterih primerih presegajo raven posebnega statuta, predvsem pa gre za to, kako razumeti »enakopravnost« manjšine. Danes je jasno⁵⁶ in celo v mednarodni judikaturi potrjeno,⁵⁷ da pomeni »enakopravnost« tudi posebne ukrepe, na videz celo privilegirano obravnavanje manjšinskih kulturnih institucij in dejavnosti, če naj se dejansko odpravi neenakopravnost, ki jo poraja samo življenje. Tako pojmovanje »enakopravnosti«, tj. da je v položaju manjšine treba zagotoviti manjšini tudi posebne pravice, nuditi posebno podporo, utemeljujejo tudi mednarodni dokumenti, omenjeni v preambuli osimske pogodbe.⁵⁸ Da bi se torej zagotovila dejanska, ne le formalna enakopravnost, bi italijanski zakonodajalec moral prav v sferi kulturnega življenja sprejeti skrb za manjšinsko kulturno dejavnost kot obveznost Italije — torej ne le tolerirati take dejavnosti manjšine — in zagotoviti potrebno finančno pomoč. Nekateri zakonski osnutki grede v to smer.⁵⁹ Značilno pa je, da se zakonski osnutek DC teh vprašanj sploh ne dotakne, razen načelne določbe v čl. 1, da »imajo državljani slovenske jezikovne skupine . . . pravico do zaščite in do ovrednotenja etnično kulturnih značilnosti, tradicij in jezika«. S tem pa ta osnutek ni le v očitnem nasprotju s posebnim statutom, oziroma čl. 8 osimske pogodbe, ki v čl. 4 slovenskim prosvetnim, kulturnim, družabnim in športnim organizacijam zagotavlja vsaj enako obravnavanje kot italijansko, vključno s pravico do tiska v materinem jeziku, temveč tudi z tistimi splošnimi mednarodnimi akti, npr. z čl. 27 konvencije OZN o državljskih in političnih pravicah, ki zagotavljajo pripadnikom manjšin pravico do lastne kulture.

12. Zakonski osnutki KPI, PSI in SSk skušajo zagotoviti slovenski manjšini tudi vrsto drugih manjšinskih pravic, npr. pravico do zastopanosti,⁶⁰ pravico do stikov z matičnim narodom,⁶¹ posebne pravice in zaščito na gospodarskem področju⁶² itd. Vsi se lotevajo tudi problema, kako odpraviti posledice fašistične raznarodovalne politike.⁶³ Celotni osnutek DC vsebuje določilo o odpravi poitalijančenih imen,⁶⁴ sicer pa ta osnutek posebnih pravic v gospodarski sferi, pravice do zastopanosti, stikov z matičnim narodom itd. ne omenja. Nekatero izmed teh pravic, vsebovanje v osnutkih KPI, PSI in SSk imajo svojo osnovo že v posebnem statutu. Nekatero pa so nove, pomenijo preseganje »ravnih« pravic in zaščite iz posebnega statuta. Odsevajo nove, tudi v naprednih krogih Italije že uveljavljene poglede na

⁵⁵ Čl. 9 zakonskega osnutka.

⁵⁶ Glej npr.: *The Main Types and Causes of Discrimination*, E/CN. 4/Sub. 2/40, pr. 7.

⁵⁷ *Ecoles minotaires en Albanie*, P. C. I. J., Serie A/B, No. 64.

⁵⁸ O načelu enakopravnosti glej E. Petrič, *Mednarodnopravno vrstvo narodnih manjšin*, Maribor 1977, str. 274—277; isti *Mednarodnopravni položaj slovenske manjšine v Italiji*, Trst 1980, str. 24—31.

⁵⁹ Npr. čl. 17 osnutka SSk; čl. 7 osnutka PSI; čl. 17 in čl. 20 osnutka KPI.

⁶⁰ Npr. čl. 25 osnutka KPI; čl. 14 in čl. 15 in čl. 18 osnutka PSI; čl. 19 osnutka SSk.

⁶¹ Npr. čl. 21 osnutka KPI.

⁶² Npr. čl. 11 osnutka PSI; čl. 20 osnutka SSk; čl. 23 in čl. 24 osnutka KPI.

⁶³ Npr. čl. 26 osnutka KPI; čl. 21 osnutka SSk; čl. 19 osnutka PSI.

⁶⁴ Čl. 13 osnutka DC.

manjšinsko problematiko. Seveda zakonskega osnutka DC v vseh tistih primerih, ko prezre posebne varstvene ukrepe, si jih je vseboval že posebni statut (npr. točki 6 in 7 posebnega statuta), ne bi mogli, če bi bil tak zakon sprejet, imeti za primerne, kot in bona fides izpolnitev mednarodnopравnih obveznosti Italije glede odnosa do slovenske manjšine.

13. Kako, v kašni pravni formi bo Italija izpolnila svoje mednarodnopравne obveznosti do slovenske manjšine, je stvar politične odločitve njenih odločujočih dejavnikov. Možno bi bilo tudi tako, da bi prenesla vsaj del »manjšinskih« pristojnosti na deželno Furlanijo-Julijsko krajino. Kot vse kaže, pa bo vendarle izbrala pot državnega zakona. Kakšna pa naj bi bila vsebina morebitnega zakona, seveda ni več le stvar politične odločitve italijanskih dejavnikov. Z mednarodnim pravom je namreč Italija obvezana sprejeti zaščitne ukrepe, in to takšne, ki bodo po vsebini vsaj na ravni manjšinskih pravic, vsebovanih v posebnem statutu.

Ne da bi posegali v podrobnosti, smo z analizo predlaganih zakonskih osnutkov KPI, PSI, SSK in DC ugotovili, da prvi trije grosso modo vendarle ustrezajo ali bi z nekaj dopolnili mogli ustrezati — ne glede na precejšnje razlike med njimi — uresničitvi določil osimske pogodbe o manjšinah in splošnih mednarodnih aktov, nanašajočih se neposredno ali posredno na varstvo manjšin. Za osnutek DC to žal ni moč trditi. Po svoji temeljni koncepciji (načelno razbijanje slovenske manjšine na več kategorij glede na obseg pravic; omejevanje le na problem uporabe jezika in šolsko problematiko; povezovanje manjšinskega varstva s številom manjšinskega prebivalstva; popolno prezrtje ekonomske in razvojne problematike itd.) ta zakon ne more biti osnova za izpolnitev mednarodnopравnih obveznosti Italije do slovenske manjšine in njenih pripadnikov. Narobe, v svojem bistvu pomeni prej korak nazaj od leta 1975 že obstoječega stanja pravic Slovencev v Italiji in nikakor ne korak v smeri zagotovitve največje možne zaščite; niti korak v smeri uresničitve pravic, vsebovanih v posebnem statutu.

Ohraniti vsaj tisto, kar je bilo na manjšinskem področju že doseženo do sklenitve osimskih sporazumov, in odpreti perspektivo za globalno, celovito rešitev slovenskega manjšinskega vprašanja v Italiji, vsaj v sferi prava zagotoviti Slovencem v Furlaniji Julijski krajini temeljne pogoje za obstoj in razvoj kot posebne skupnosti, pa je bil nedvomni cilj, bistveni element, lahko bi celo rekli vsaj za SFRJ *conditio sine qua non* osimskega soglasja!

Riassunto

LE PROPOSTE DI LEGGE DEI DIRITTI DEGLI SLOVENI IN ITALIA ALLA LUCE DEL TRATTATO DI OSIMO

Le disposizioni del Trattato di Osimo (la quarta alinea del Preambolo e l'articolo 8 del Trattato) producono nei riguardi dell'Italia un obbligo internazionale di accertare alla minoranza slovena nella Regione Friuli-Venezia Giulia/Furlanija-Julijska krajina i diritti also stesso livello dello Statuto speciale (Allegato II del Memorandum di Londra del 1954) servendosi degli strumenti legislativi interni.

Attualmente, al Parlamento romano è in corso la discussione sulle proposte di legge dei diritti della minoranza slovena e dei suoi appartenenti, presentate dalla Democrazia Cristiana, dal Partito Comunista italiano, dal Partito Socialista italiana e dall'Unione slovena, quell'ultima medinte il deputato della SVP. L'analisi comparativa di queste proposte e le analisi di ciascuna di esse dal punto di vista dell'obbligo internazionale dell'Italia nei confronti della minoranza slovena dimostrano che le proposte del Partito Comunista italiano, del Partito Socialista italiano e dell'Unione slovena, qualora fossero accolte, grosso modo significherebbero l'adempimento dell'obbligo internazionale italiano. Questo, però, non si può constatare per la proposta presentata dal Partito Democristiano.

Summary

BILLS ON THE RIGHTS OF THE SLOVENES IN ITALY AND THE OSIMO TREATY

Italy is bound by international law (pt. 4 of preamble and art. 8 of the Osimo Treaty) to assure by means of its internal law the Slovene minority in the autonomous region Friuli-Venezia Giulia/Furlanija-Juljska krajina special rights on such a level as stated in the Special Statute (annex II to the Memorandum of Agreement of 1954).

In the Roman parliament are being discussed bills on the rights of the Slovene minority, which have been proposed by several Italian political parties. The comparative analyses of these bills and the analyses from the point of view of the Italian obligations according to international law clearly demonstrate that the bills presented by the Italian Communist Party (PCI), the Socialist Party (PSI) and the Slovene Union (SS) would, if passed, mean *grosso modo*, the fulfilment of the Italian obligations as they were stated by international law. The same could not be stated for the bill presented by the Christian Democratic Party (DC).

Ivan Bratina

**ZAŠČITA SLOVENSKE NARODNE MANJŠINE V ITALIJI
V LUČI PROCESA DECENTRALIZACIJE DRŽAVE
IN RAZVOJA AVTONOMIJE KRAJEVNIH USTANOV**

Nič novega ne bomo odkrili, če trdimo, da je bilo preteklo desetletje izredno pomembno za razvoj slovenskega narodnostnega vprašanja v Italiji: bodisi zaradi objektivne rasti dejavnosti in prisotnosti Slovencev na vseh področjih njihovega življenja in zaradi bolj poglobljene ter bolj znanstveno zasnovane teoretične zastavitve vprašanja samega, bodisi zaradi razvoja odnosov in razmerja med manjšino in matico tudi v luči novosti, ki so nastale v sodelovanju med sosednjima državama, še posebej pa zaradi sprememb, ki so bile in ki potekajo v italijanski politični in družbeno-ekonomski ureditvi. V naši razpravi se bomo zaustavili predvsem pri tem zadnjem vprašanju, ki se kaže v glavnem kot proces decentralizacije države in kot razvoj avtonomije krajevnih ustanov in zato že samo po sebi vpliva na razvoj manjšinskega vprašanja in se prepleta z njim. To naše razmišljanje hoče biti tako vsaj skromen in delen prispevek k obravnavanju narodnostne skupnosti kot »trodimenzionalnega narodnostnega konglomerata«,¹ katerega razvoj določajo notranje zakonitosti, odnosi in vezi z matično domovino ter gospodarska, družbena in politična stvarnost države, v kateri živi.

Velikega števila predlogov za pravno rešitev položaja Slovencev v Italiji in drugih pobud, ki so v teh zadnjih letih nastale na najrazličnejših področjih v zvezi s tem vprašanjem, ne bi mogli do kraja razumeti, če jih ne bi povezali in razlagali v luči širše razprave o politični in družbeno-ekonomski ureditvi države, o vlogi in nalogah krajevnih ustanov (dežel, pokrajin, občin in združenj občin), o udeležbi političnih in družbeno-ekonomskih organizacij, družbenih formacij in občanov pri upravljanju oblasti. Ne moremo reči, da je ta vidik pri razpravi znotraj manjšine vedno v ospredju, zasledimo pa ga v najvažnejših momentih, ki so označili življenje manjšine in razvoj manjšinskega vprašanja.

O vprašanju pravne zaščite Slovencev v Italiji je bilo v sedemdesetih letih in v začetku osemdesetih let več predlogov, bodisi da so jih dale slovenske organizacije in stranke, ki združujejo Slovence, bodisi druge stranke, kar je novost zadnjega časa. Komunistična partija Italije je v enem desetletju pripravila kar tri zakonske osnutke (1970, 1978, 1980). Socialistična stranka Italije je pripravila svoj osnutek leta 1972 in ga predlagala v parlamentu ob začetku vsake mandatne dobe (1976, 1979). Tržaška Slovenska skupnost ter tržaška in goriška Slovenska demokratska zveza sta leta 1971 skupaj pripravili zakonski osnutek v obliki peticije (to je edina možnost za stranke, ki nimajo svojih predstavnikov v parlamentu); v obliki peticije je nov osnutek pripravila leta 1977, tudi deželna Slovenska skupnost, isto besedilo je tokrat dobilo obliko pravega zakonskega osnutka po zaslugi senatorja Fontanarija, izvoljenega na listi Tridentinsko-tirolske ljudske stranke, ki ga je leta 1980 predložil v parlamentu. Malo drugačna sta predloga, ki ju je pripravila leta 1971 in 1979 Slovenska kulturno-gospodarska zveza. Prvi ima obliko osnutka ustavnega zakona, katerega namen je sprememba posebnega statuta dežele Furlanije-Juljske krajine. Po tej poti naj bi dežela prevzela vse kompetence v zvezi z zaščito manjšine, podobno kot to velja za nemško manj-

¹ Miran Komac: »Nekatere dileme pri proučevanju slovenskih narodnostnih manjšin«, Teorija in praksa, let. 19, št. 1, Ljubljana 1982.

šino na Južnem Tirolskem na osnovi tako imenovanega paketa. Predlog iz leta 1979 nima oblike osnutka, a je obsežen dokument, v katerem so zajete vse zahteve, ki so se v zadnjih letih izoblikovale kot osnova za zaščito slovenske manjšine v Italiji. Vsi ti predlogi izhajajo iz skupne ugotovitve, da je treba manjšini zagotoviti enako zaščito na vsem teritoriju, na katerem živi (pokrajine Trst, Gorica in Videm). Bolj ali manj se ti predlogi ujemajo tudi glede področij, ki naj bi bila predmet zaščite (raba jezika, šolstvo, slovenske ustanove in društva, sredstva množičnega obveščanja, socio-gospodarski razvoj, slovensko predstavništvo v raznih javnih ustanovah in soudeležba manjšine pri izvajanju in uresničevanju zaščitnih norm). Zanje je potemtakem značilna »globalnost«, tako kar se tiče zainteresiranega teritorija kot tudi predmetov zaščite.

Popolnoma drugačne narave, in sicer omejitveni tako glede teritorija kot vsebin, so predlogi in stališča Krščanske demokracije in drugih sredinskih strank (socialdemokratske, republikanske in liberalne stranke). Prav te stranke, kolikor so v vseh povojnih letih bolj ali manj neprekinjeno nosile odgovornosti pri upravljanju države, so v prvi vrsti krive, da manjšini še ni zagotovljen pravni položaj in da se še danes stalno odlaša z rešitvijo tega vprašanja. Krščanska demokracija je februarja letos objavila in predložila svoj zakonski osnutek za »Zaščito in ovrednotenje etično-kulturnih značilnosti slovenske jezikovne skupnosti v Furlaniji-Juljski krajini«. S tem je uradno izrekla svoje stališče do vprašanja zaščite Slovencev v Italiji. Kar se tiče drugih manjših sredinskih strank, poznamo le stališča, ki so jih zagovarjali njihovi zastopniki v posebni komisiji pri predsedstvu vlade,² ki je v prejšnjih letih preučevala vprašanja slovenske manjšine v deželi Furlaniji-Juljski krajini in možne poti za njeno zaščito. Kot je znano, se delo komisije zaradi razhajanja med stališči italijanskih in slovenskih članov komisije ni končalo z enotnim poročilom. Med dolgo razpravo je prišlo na dan stališče vladnih funkcionarjev in predstavnikov sredinskih strank, da je danes mogoče Slovencem v Italiji zagotoviti samo minimalno zaščito, v glavnem samo na področju rabe jezika in šolstva (to je, potrditi pravice, ki jih Slovenci v eni ali drugi obliki de facto že uživajo), in to z diferenciranimi posegi v Trstu in Gorici in pa v Videmski pokrajini. Najboljša potrditev takih stališč je prav vsebina zakonskega osnutka Krščanske demokracije, ki skoraj v celoti povzema sklepe italijanskih članov posebne komisije. Konkretizacija in izoblikovanje teh stališč v posebnem zakonskem osnutku jasno kaže, kaj je italijanska večina (kolikor jo predstavljajo vlada in sredinske stranke) danes »pripravljena privoliti« slovenski manjšini.

Svojevrsten, a nič manj pomemben je osnutek ustavnega zakona »Norme za zaščito furlanske, slovenske in nemške etnično-jezikovne manjšine avtonomne dežele Furlanije-Juljske krajine«, ki ga je leta 1980 predložila v parlamentu predstavnica gibanja Liste za Trst Aurelia Gruber Benco. Kot kaže že naslov, se osnutek nanaša tudi na nemško in furlansko manjšino; poudarja predvsem kulturno zaščito, a je zelo podroben v določilih, ki zadevajo rabo in ovrednotenje

² »Posebna komisija za preučevanje vprašanj, ki zadevajo manjšino slovenskega jezika v deželi Furlaniji-Juljski krajini« je bila ustanovljena z odlokom predsednika ministrskega sveta Andreottija dne 24. decembra 1977. Imela je 21 članov s predsednikom Giovannijem Cassandrom vred — zato so jo tudi imenovali »Cassandrova komisija« — in je imela v svoji sredi kljub protestom slovenske narodnostne skupnosti le 5 slovenskih članov (1 predstavnik Slovenske kulturne gospodarske zveze, 1 Slovenske skupnosti, 2 Komunistične partije Italije, 1 Socialistične stranke Italije) — vlada pa je predvidela le dva člana, ostali trije so bili imenovani, ker sta obe delavski stranki (KPI in SSI) izbrali kot svoje predstavnike Slovence. Komisija je bila prvič imenovana za leto 1978, ker pa v tem obdobju ni zaključila svojega dela, ji je bil mandat podaljšan vsakokrat za šest mesecev do 31. decembra 1980. Za podrobno analizo dela in sklepov komisije glej: Karel Šiško, »Uspešno ali neuspešno delo posebne komisije za slovenska vprašanja«, Jadranski koledar 1982, Založništvo tržaškega tiska, Trst 1981.

jezika ter šolstvo. Osnutek ni nastal v vrstah gibanja Liste za Trst (saj ga je morala predlagateljica na pritisk reakcionarnih in šovinističnih krogov svoje stranke umakniti med zadnjo volilno kampanjo za obnovitev tržaškega pokrajinskega in občinskega sveta), pač pa kot iniciativa Komiteja za etnično-jezikovne skupnosti in za deželno kulturo v Furlaniji-Juljski krajini (sekcija Federalnega komiteja za italijansko republiko organizacije AIDLCM, Association international pour la défense des langues et cultures menacées).

Tega zelo plodnega in razvejanega delovanja v zvezi s predlogi za pravno ureditev položaja slovenske manjšine v Italiji ne bi mogli razumeti, če ga ne bi povezali z iniciativami, ki so nastale na pobudo javnih ustanov in drugih, predvsem slovenskih organizacij na tako rekoč znanstveno-informativnem področju. Maja leta 1974 je Goriška pokrajina organizirala študijsko srečanje o problemih slovenske manjšine kot pripravo na mednarodno konferenco o manjšinah, ki je bila julija istega leta v Trstu v organizaciji tržaške pokrajinske uprave.³ Nedvomno predstavlja prav ta tržaška konferenca najpomembnejši znanstveno-manifestativni dogodek, ki smo ga Slovenci v Italiji doživeli v preteklem obdobju. Goriški in Tržaški pokrajini je sledila še Videmska pokrajina, ki je maja leta 1978 organizirala svojo konferenco o jezikovno-etničnih skupinah v Videmski pokrajini.⁴ Čeprav je bilo to srečanje manj obsežno kot prejšnje v Trstu, je bilo vsekakor pomembno, kolikor je dalo možnost slovenskim skupinam iz Videmske pokrajine, da pojasnijo svoje probleme, predvsem pa da izpričajo voljo po enaki zaščiti kot vsi drugi Slovenci v Italiji.

Tem iniciativam se pridružuje še razprava v deželnem svetu Furlanije-Juljske krajine junija 1981 o zakonskih osnutkih Slovenske skupnosti (»Globalna zaščita za Slovence v Italiji«), Furlanskega gibanja in Proletarske demokracije (»Zaščita jezikovnih manjšin severno-vzhodne Italije: nemške, slovenske in furlanske«) in še Furlanskega gibanja (»Globalna zaščita furlanske etnično-jezikovne skupnosti«) na osnovi člena 26 deželne statuta, po katerem lahko deželni svet razpravlja o zakonih, katerih vsebina sicer ni v kompetencah dežele, a je zanj pomembna, in jih lahko pošlje parlamentu v razpravo. Razprava, ki je trajala več dni, se je končala z odobritvijo resolucije, po kateri se zakonski osnutek Slovenske skupnosti pošlje v parlament kot priporočilo oziroma kot prispevek k razpravi o vprašanju slovenske manjšine. Na žalost se je razprava omejila na splošna vprašanja in ni posegla v vsebino zakona, zaradi česar se večinske stranke niso izrekle o konkretnih predlogih in o obsegu zaščite, še manj pa se zanje zavzele.⁵

Na znanstveno-informativnem področju je treba še posebej poudariti delovanje Slovenskega raziskovalnega inštituta v Trstu, ki je poleg znanstveno-raziskovalnega dela na vseh področjih slovenskega zamejskega življenja in poleg aktivnega sodelovanja pri prej omenjenih študijskih srečanjih in konferencah zbudil širšo pozornost in zanimanje tudi z lastnimi iniciativami tako v zamejstvu

³ Gradivo goriškega srečanja je na razpolago v dvojezični obliki z naslovom »Convegno di studi sui problemi della minoranza slovena«. Izdala ga je goriška pokrajinska uprava že leta 1975.

Kar se pa tiče tržaške konference, je na razpolago samo del gradiva, zbranega v treh zvezkih v redakciji prof. Tullia De Maura pod naslovom »Conferenza internazionale sulle minoranze 10—14 luglio 1974« (samo v italijansčini). Izdala ga je tržaška pokrajinska uprava, in sicer: prvi zvezek leta 1979, drugi leta 1980, tretji pa leta 1981.

⁴ Gradivo je bilo objavljeno z naslovom »Gruppi etnico linguistici della provincia di Udine«, Chiandetti editore, Udine 1980. Prispevki slovenskih predstavnikov so objavljeni tudi v slovenščini.

⁵ Razprava je v celoti objavljena v posebnem zvezku, ki ga je izdal deželni svet Furlanije-Juljske krajine z naslovom »Il dibattito in Assemblea sulle minoranze della Regione Friuli-Venezia Giulia«.

kot v matici. Omeniti moramo vsaj tri posvete: o slovenskem šolstvu v Italiji septembra 1975 v Trstu, o socio-gospodarskih in prostorskih problemih Slovencev v Italiji januarja 1977 v Trstu in skupaj s slovenskimi organizacijami iz Benečije o smernicah za preporod in drugačen razvoj Beneške Slovenije maja 1980 v Pasarianu pri Vidmu.⁶

Omembe vredni sta nadalje še dve pobudi, čeprav se striktno ne povezujeta s problemi slovenske manjšine, in sicer posveta vsedržavne sindikalne zveze CGIL (tj. največje italijanske sindikalne organizacije, ki v glavnem združuje napredno-levičarsko usmerjene delavce) januarja 1978. leta v Gradišču ob Soči pri Gorici (»Evropa, veliki nacionalni jeziki, jezikovne manjšine, krajevni jeziki, uporaba furlanščine v šoli«) in junija letos v Nabrežini pri Trstu (»Posvet o etničnih in jezikovnih manjšinah: obveze in predlogi sindikata«). Da se je končno tudi sindikat spoprijel z vprašanjem narodnih in jezikovnih manjšin v italijanskem družbenem sistemu in da je to storila najpomembnejša italijanska sindikalna organizacija, je nedvomno pomembna novost. Res je, da so te iniciative spodbudili predvsem napredni učitelji, ki se pri poučevanju srečujejo s stvarnostjo jezikovnih manjšin in čutijo potrebo, da to vprašanje poglobijo, ker menijo, da je naloga šole upoštevati in vrednotiti take značilnosti. Na zadnjem posvetu v Nabrežini pa so prišli na dan problemi, ki presega meje kulturno-jezikovne zaščite manjšin in so povezani z vprašanjem narodnosti v sindikalnem gibanju: od prisotnosti in vloge nacionalno avtonomnih sindikatov do zaščite pripadnikov manjšin na delovnem mestu, do vpliva in posledic, ki jih ima gospodarski razvoj oziroma kriza na teritoriju, kjer živijo etnične manjšine.

Kljub vsem prizadevanjem in iniciativam pa ne moremo reči, da so bila sedemdeseta leta posebno plodna v zvezi z zakonsko zaščito Slovencev. Razprava o osnutkih za globalno zaščito se je začela komaj letos v senatni komisiji za ustavna vprašanja. Nadaljevala pa se ni zaradi več razlogov: najprej je volilna kampanja v Trstu dejansko zamrznila vprašanje, potem pa se je zaradi vladne krize zaustavilo celotno delovanje zbornic. Zdi se, da se bo razprava o globalnih zakonskih osnutkih dejansko začela komaj jeseni. Splošni zakoni, ki jih je izglasoval parlament v preteklem obdobju, upoštevajo narodnostne manjšine na področju sredstev množičnega obveščanja in šolstva.

Oba zakona, ki urejata izdajanje tiska in emisijo radijskih in televizijskih oddaj prek državnega podjetja RAI, vsebujeta posebna, čeprav zelo skromna, določila za etnične skupnosti. Predvidene so večje olajšave za tisk v manjšinskih jezikih in radijske in televizijske oddaje v jezikih etničnih manjšin.⁷ Žal pa mo-

⁶ Gradivo vseh teh posvetov je bilo v celoti objavljeno v posebnih zvezkih, ki jih izdaja SLORI (nekateri so na razpolago samo v italijanščini): »Posvet o slovenskem šolstvu v Italiji«, ZTT, Trst 1976; »Atti del simposio sui problemi socioeconomici e ambientali degli Sloveni in Italia I, II«, ZTT, Trst 1978; »Atti del convegno sulle linee per la rinascita ed un diverso sviluppo della Slavia Friulana«, ZTT, Trst 1980.

⁷ Zakon št. 416 z dne 5. avgusta 1981: »Disciplina založniških podjetij in prispevki za založništvo« in zakon št. 103 z dne 14. aprila 1975: »Nove norme v zvezi z emisijo radijskih in televizijskih oddaj«.

Clen 22 prvega zakona, ki se nanaša na prispevek za ceno papirja za dnevnik, določa med drugim: »... Prispevki, o katerih govori prvi odstavek (48 lir na tiskani izvod), se povišajo za 15 % ... , ko gre za dnevnik, ki so v celoti izdani v francoskem, ladinskem, slovenskem in nemškem jeziku v avtonomnih deželah Doline Aoste, Furlanije-Juljske krajine in Trentina-Južnega Tirolskega«.

V drugem zakonu je posvečen problematiki manjšin 19. člen. Ta določa, da mora podjetje, ki ima koncesijo za radijske in televizijske oddaje (t. j. RAI), omogočati sprejemanje tujih televizijskih oddaj na obmejnih dvojezičnih območjih, razširjati z radio-televizijskimi sredstvi poznavanje italijanskega jezika in kulture v svetu in nadalje še: »... omogočiti radijsko in televizijsko oddajanje v nemškem in ladinskem jeziku v Bozenski pokrajini, v francoskem jeziku v avtonomni deželi Dolini Aosta in v slovenskem jeziku v avtonomni deželi Furlaniji-Juljski krajini«.

ramo ugotoviti, da sedem let po tem, ko je bil zakon izglasovan, to določilo še ni bilo uresničeno za slovenske oddaje, med vlado in podjetjem RAI še ni bila sklenjena posebna konvencija, s katero bi morali urediti oddajanje v slovenskem jeziku.

Na šolskem področju moramo ločiti vprašanje juridične ureditve slovenskih šol, ki se tiče vzgojno-izobraževalnih problemov, od vprašanja uprave oziroma samouprave slovenske šole. Z dvema posebnima zakonoma za slovenske šole iz let 1961 in 1973⁸ je bilo dejansko rešeno — če izvzamemo problem ustanovitve šol v Videmski pokrajini, ki je ena od glavnih točk globalne zaščite — vprašanje pravne ureditve slovenskih šol in juridičnega statusa slovenskega šolskega učnega, učnega in vodilnega osebja. S posebnimi odloki so bile ustanovljene na Tržaškem in Goriškem nove šole; tudi najnovejši zakoni, ki zadevajo italijanski šolski ustroj, v večji ali manjši meri vsebujejo posebna določila za šole z ne-italijanskim učnim jezikom.⁹ Popolnoma nezadovoljiva pa je rešitev oziroma nerešitev avtonomije slovenske šole na upravnem področju. Kot je že znano, kljub enotnemu nastopu vseh slovenskih organizacij ni bila uresničena zahteva po slovenskem samostojnem šolskem okraju, ki je bila izrečena že pred več leti in na katero italijanske oblasti niso hotele pozitivno odgovoriti, tako da je morala slovenska komponenta že dvakrat bojkotirati šolske volitve. Tega vprašanja se bomo v nadaljevanju razprave še dotaknili, tukaj moramo samo še omeniti, da je prav zahteva po avtonomiji, poleg ustanovitve slovenskih šol v Videmski pokrajini, ključno vprašanje zaščite manjšine na šolskem področju.¹⁰

Bolj razvejana in zanimiva kot aktivnost osrednje državne oblasti je bila iniciativa krajevnih upravnih ustanov (dežele, pokrajini, občin, združenj občin) pri iskanju konkretnih rešitev vsaj za nekatera vprašanja manjšinske zaščite — tudi zaradi tega, ker so taki posegi dostikrat presegali tradicionalni okvir jezikovno-kulturne zaščite. Teh iniciativ in ukrepov pa ne bi razumeli v vsej njihovi pomembnosti, če jih ne bi povezali s splošno zahtevo in bojem vseh krajevnih avtonomij na vsedržavni ravni, da bi od osrednje državne oblasti pridobile večje kompetence in večjo oblast pri upravljanju. Gre za tako imenovani proces decentralizacije države, ki ga predvideva in določa italijanska ustava in ki se je začel v sedemdesetih letih in se, čeprav ne linearno, še nadaljuje.

Res je, da ta proces ne zadeva samo prehoda določenih kompetenc in oblasti z osrednjih ministrstev na deželne, pokrajinske in občinske uprave, ampak vsa področja italijanskega politično-upravnega življenja. Vprašanje decentralizacije je postalo — ne brez protislovij — prava stalnica vse italijanske zakonodaje

⁸ Zakon št. 1012 z dne 19. julija 1961 »Disciplina šolskih ustanov v Goriški pokrajini in na tržaškem ozemlju« in zakon št. 932 z dne 22. decembra 1973 »Spremembe in dopolnitve zakona št. 1012 z dne 19. julija 1961, ki se nanaša na ustanovitev šol s slovenskim učnim jezikom v Tržaški in Goriški pokrajini«.

⁹ Tako zakon št. 270 z dne 20. maja 1982, ki obravnava vprašanje nestalnega šolskega osebja, dejansko priznava v svojem 70. členu (»Posebne norme za učno osebje v šolah s slovenskim učnim jezikom«) diplome, dosežene na tujih univerzah, čeprav je to priznanje omejeno le na poučevanje na slovenskih šolah.

S posebnim odlokom so bili pred kratkim tudi izdelani posebni učni načrti za nižje srednje šole s slovenskim učnim jezikom, medtem ko 10. člen zakona o novi ureditvi višje srednje šole (ki ga je za sedaj izglasovala samo poslanska zbornica) določa: »Na območjih državnega teritorija, kjer živijo manjšine, ki rabijo jezik, drugačen od italijanskega, in ki jih priznavajo obstoječi zakoni, morajo biti programi in učni načrti izdelani ob upoštevanju kriterijev, ki jih določa pričujoči zakon, tako da je zagotovljen ustrezen razvoj študija jezika in kulture posamezne manjšine...«.

¹⁰ Za podrobno sliko stanja in problematike slovenske šole poleg že omenjenega »Posveta o slovenskem šolstvu v Italiji« v organizaciji SLORI-ja glej tudi obširno študijo Daniela Bonamoreja, »Disciplina giuridica delle istituzioni scolastiche a Trieste e Gorizia«, Giuffrè editore, Milano 1979.

v zadnjem desetletju. Že sam zakon o reformi radijskih in televizijskih prenosov, o katerem smo že govorili, je z ustanovitvijo tako imenovane tretje mreže dejansko omogočil oddajanje posebnih radijskih in televizijskih programov na deželni ravni. Zanimivo je tudi, da se je začela decentralizacija na področju šolstva, to je sektorja, na katerega so zagovorniki centralističnega pojma države najbolj ljubosumni. Z zakonom št. 477 z dne 30. julija 1973, »Pooblastilo vladi, naj izda norme o juridičnem položaju vodilnega, inšpekcijskega, učnega in neučnega osebja vrtcev ter osnovnih, srednjih in umetniških državnih šol«, še posebej pa z ustreznim pooblaščenim odlokom predsednika republike št. 416 z dne 31. maja 1974, »Ustanovitev in preureditev kolegialnih organov vrtcev ter osnovnih, srednjih in umetniških šol«, se je italijanska zakonodaja prvič spoprijela z vprašanjem povezave državnega šolskega sistema in teritorialne družbeno-politične stvarnosti ter rešila ta problem z ustanovitvijo posebnih šolskih organov, ki naj bi zagotovili to povezavo z udeležbo vseh komponent šolskega življenja (dijakov, staršev in šolskega osebja), predstavnikov krajevnih ustanov in drugih družbeno-gospodarskih organizacij. Med vsemi kolegialnimi organi (predvidenih jih je več vrst, od posameznega šolskega zavoda do pokrajinske ravni) je nedvomno šolski okraj (»distretto scolastico«) tisti, ki v večji meri realizira funkcijo povezave med šolo in družbo.¹¹ Nastal je pod pritiskom najnaprednejših sil v bitki za reformo šolstva in uresničuje, čeprav ne popolnoma, zahteve tega reformističnega gibanja, ki je zajelo poleg naprednih komponent šolstva tudi predstavnike krajevnih uprav. Zato ni naključje, da smo Slovenci od vsega začetka zahtevali svoj samostojni šolski okraj, ki naj bi združeval vse slovenske šole v Italiji in jih povezoval z družbenogospodarsko stvarnostjo slovenske manjšine, kakršna se razvija na svojem teritoriju. To bi pomenilo ne samo preseganje kulturno-jezikovne zaščite, ki je še vezana na šolsko vprašanje, ampak tudi za manjšino najnaprednejših in demokratičnih določil zakona in njih pravilno razlago v zvezi z vprašanjem zaščite. Kot vemo, italijanske politične komponente, če izvzamemo napredne in levičarske sile, niso sprejele teh zahtev in se jim še danes upirajo, kot kaže tudi najnovjši razvoj razprave o globalni zaščiti. Zakon št. 477 in ustrezni pooblaščen odloki pa so samo začetek procesa decentralizacije države na področju šolstva. Že več let je namreč v razpravi zakon o reformi ministrstva za javno vzgojo in decentralizaciji njegovih kompetenc na krajevni ravni, temu se je pred kratkim pridružil tudi zakon o reformi in preureditvi samih kolegialnih organov, ki so nastali v sedemdesetih letih. Seveda je to priložnost, da se še enkrat znova postavi problem samostojnega šolskega okraja skupaj z vsemi zahtevami v zvezi z avtonomijo uprave slovenske šole.

Nedvomno zanimivejše je preučevanje procesa decentralizacije na tistih področjih, kjer se ta pojavlja predvsem kot problem prehoda določenih kompetenc in oblasti z osrednjih vladnih ustanov (ministrstev) na krajevne uprave. Pri tem procesu se namreč oblikuje tista država krajevnih avtonomij, ki jo predvideva peti del italijanske ustave na osnovi funkcij, ki naj bi jih imele dežele, pokrajine, občine in združenja občin.¹² Po obsežni razpravi, ki je spremljala oblikovanje

¹¹ Člen 9 (»Ustanovitev in cilji šolskega okraja«) pooblaščenega odloka št. 416 mu med drugim določa naslednje splošne funkcije in kompetence: »Šolski okraj uresničuje demokratično udeležbo krajevnih skupnosti in družbenih sil pri življenju in upravljanju šole... Pospešuje potenciranje in razvoj šolskih in vzgojnih ustanov in uresničevanje dejavnosti, ki so s temi povezane. Cilj mu je polna konkretizacija pravice do študija, kulturna in civilna rast krajevne skupnosti in najboljše delovanje šolskih storitev.«

¹² Za zgodovinski uvod k vprašanju regionalistične ureditve italijanske države s posebnim poudarkom vprašanju avtonomije dežele Furlanije-Juljske krajine glej: Ančka Jager, »Regionalna avtonomija Furlanije-Juljske krajine«, Razprave in gradivo št. 4—5, Ljubljana 1966.

ustave, se je vprašanje decentralizacije in regionalističnega ustroja države pojavilo samo v sedemdesetih letih, potem ko so bile ustanovljene dežele z navadnim statutom. Leta 1970 so bile ustanovne volitve, dve leti kasneje pa so bile na novo ustanovljenim deželam določene prve funkcije s posebnimi odloki, ki pa še zdaleč niso bili zadovoljivi, kar se tiče oblikovanja prave vloge dežele v državnem ustroju, kot je načrtovana v ustavi. Stvari so se začele spreminjati šele z letom 1975, ko je bil ob rezultatih takratnih upravnih volitev (obnovljeni so bili skoraj vsi občinski in pokrajinski sveti kot tudi vsi sveti dežel z navadnim statutom) izglasovan zakon št. 382 z dne 22. julija 1975 »Norme o deželni ureditvi in o organizaciji javne uprave«. Ne moremo namreč imeti samo za naključje dejstva, da se je po dolgi razpravi dejansko začelo uresničevanje reforme in decentralizacije države prav v trenutku, ko so napredne in levičarske sile dosegle veliko zmago na upravnih volitvah predvsem prav zaradi svojega posebnega angažiranja v boju za demokratičnejši ustroj države, kot se kaže v večjem sodelovanju ljudskih množic pri upravljanju na vseh ravneh družbenega življenja. Zakon št. 382 — sicer v splošnem okviru, saj je podrobna določila in zato tudi uresničevanje norm prepuščal kot pooblastilo vladi, ki je to storila dve leti kasneje z izvršilnim odlokom predsednika republike št. 616 z dne 24. julija 1977 — je skušal odpraviti ovire in premostiti težave, ki so nastale na začetku delovanja dežel z navadnim statutom in zaradi nejasnosti njihove vloge in funkcij ter s tem povezane konfliktualnosti tako nasproti drugim krajevnim ustanovam kot tudi nasproti osrednjemu državnemu aparatu. Cilj, ki si ga je zakon zastavljal, je bila uresničitev načrta demokratizacije in decentralizacije, ki je načrtan v ustavi: to je racionalnejša razporeditev nalog in funkcij na različne upravne nivoje, zadostna upravna in operativna učinkovitost osrednje in krajevne administracije, obnova mehanizmov koordinacije javnega posega ter samoupravnega in decentraliziranega načrtovanja, ki sta potrebna pogoja za upravljanje razvoja v moderni demokraciji (po neučinkovitih poskusih centralističnega in tehnokratskega planiranja v šestdesetih letih).

Zakon št. 382 je zastavljal pooblaščenemu zakonodajalcu (t. j. vladi) dva osnovna cilja: dodeliti deželam in drugim krajevnim ustanovam organske kompetence in jim zagotoviti sredstva in potrebne instrumente (administrativno oblast, nepremičnine, finančna sredstva, osebje), s katerimi bi lahko prevzele popolno odgovornost glede programiranja in sistematičnega upravljanja prostora in razvoja krajevnih skupnosti. Pot do pooblaščenih odlokov ni bila lahka niti ne li nearna. Takoj se je pokazalo, da bodo konservativne sile pri izoblikovanju izvršilnih določb skušale odvzeti to, kar je okvirni zakon predvideval. Kontrapozicija med konservativnimi silami in silami, ki so zagovarjale decentralizacijo, se je razvijala na politični ravni (na eni strani Krščanska demokracija in desničarske sile, na drugi strani levičarske in napredne sile) in na institucionalni ravni (na eni strani vlada, ki se je morala kot pooblaščen subjekt sama odpovedati določenim oblastem, na drugi strani večina parlamenta — z delom Krščanske demokracije same — in uradna predstavnitva avtonomističnega gibanja — dežele, Vsedržavno združenje občin Italije, Zveza pokrajin Italije). Rezultat te konfrontacije je bilo kompromisno besedilo, iz katerega je razvidno, da so navsezadnje le prevladale napredne avtonomistične teze. Z odlokom št. 616 je bil dosežen organski načrt preureditve funkcij na različnih nivojih upravljanja, predvsem kar se tiče sektorja socialnih storitev (in v nekoliko manjši meri ureditve prostora), kjer je zakonodajalcu uspelo bodisi porazdeliti celoto oblasti in odgovornost pri upravljanju storitev in posegov krajevnega značaja, bodisi dodeliti deželam primarne instrumente programiranja in koordiniranja skupka krajevnih dejavnosti. Manj popolne in organske so pristojnosti, ki jih odlok dodeljuje deželam in krajevnim ustanovam na področju gospodarskega razvoja in produktivnih dejavnosti: vloga krajevnih

ustanov kot organov krajevne samouprave se tukaj s težavami oblikuje zaradi funkcij, izhajajočih iz neurejenega in čestokrat nekoherentnega skupka deželnih in krajevnih kompetenc nad materijami, ki jih 117. člen ustave namenja v pristojnost dežel (kmetijstvo in gozdarstvo, turizem in gostinska industrija, obrtništvo, sejmi in sejmišča, jame in šotišča, mineralne in termalne vode). V tem primeru ni širokih in obsežnih opredelitev področij kompetenc in krajevnih odgovornosti, ki karakterizirajo ključne dispozicije o ureditvi prostora in o socialnih storitvah in iz katerih izhaja — na osnovi korektne analize funkcij — sintetična in načrtna opredelitev vloge krajevnih uprav v institucionalnem sistemu. Kljub vsemu pa je pooblaščen zakonodajalec zelo jasno zavrnil predlog, ki so ga takrat zagovarjale strokovne organizacije industrijcev, poljedelcev in trgovcev, naj bi bile dežele in krajevne uprave izključene iz upravljanja posegov za razvoj in podporo produktivnim dejavnostim. Taka emarginacija bi dejansko prejudicirala učinkovitost same krajevne oblike na področju urejanja prostora in socialnih storitev, kolikor obstajajo tesne povezave in prepletanja med urejanjem in upravljanjem prostora, lokalizacijo in razvojem produktivnih dejavnosti, povpraševanjem po kolektivnih storitvah in njihovo organizacijo. Odlok št. 616 namreč znatno razširja deželne kompetence na področju kmetijstva, gozdarstva, turizma in jam ter občinske kompetence na področju trgovinskih dejavnosti, gostinstva in obrtništva.

Čeprav še obstajajo protislovja in dvomnosti, je izvršilni odlok dosegel v celoti prvega izmed osnovnih ciljev, ki ga je zastavljal zakon št. 382: določil je dovolj racionalno razporeditev funkcij med državo, deželami in drugimi krajevnimi ustanovami in s tem odpravil situacijo negotovosti in trajne konfliktualnosti, ki je do takrat označevala odnose med osrednjo državno oblastjo in krajevnimi avtonomijami. Vloga dežel (in v določeni meri tudi vloga občin) je opredeljena na ne začasen način, čeprav obstajajo področja, ki bodo zahtevala še nadaljnjo decentralizacijo državnih funkcij in nalog (predvsem v zvezi z industrijskim in gospodarskim razvojem). Proces seveda še ni zaključen: treba je še rešiti nikakor ne postranska vprašanja, kot so to reorganizacija, obnova in decentralizacija osrednjega državnega aparata kot tudi podrobneje določiti kompetence pokrajin, občin in njihovih združenj. Dežele se namreč morajo odpovedati določenim funkcijam, tako da bo zanje vedno bolj veljala vloga organa, ki disciplinira, programira in koordinira upravne dejavnosti nižjih krajevnih uprav.

Večje težave pa izhajajo iz dejstva, da se izvršilni odlok ni lotil drugega osnovnega problema, ki izhaja iz reformnega zakona: to je vprašanja potrebnih sredstev, ki naj bi se dodelila deželam in drugim krajevnim ustanovam, da bi lahko popolnoma uresničevale naloge in funkcije, ki jih zakon na papirju določa. Kljub nekaterim poskusom je ta problem še daleč od rešitve, še posebej v tem trenutku, ko se vlada sooča s hudimi težavami v zvezi z državnim proračunom in postavlja seveda na drugo mesto finančne probleme decentraliziranih organov. To pa ni samo problem državnega proračuna, tudi na tem terenu se namreč nadaljuje stara konfrontacija med avtonomističnimi in naprednimi silami na eni strani ter centralističnimi in konservativnimi silami na drugi. Le-te namreč vztrajajo pri ohranjanju starega centraliziranega aparata, ki dostikrat, poleg tega da onemogoča dejanski prehod kompetenc na dežele in druge krajevne uprave (v zadnjih letih smo bili priča večjemu številu poskusov, da bi na vse načine zakasnili oziroma izjalovili določila zakona št. 382 in odloka št. 616), blokira tudi ogromna sredstva, ki bi bila morala biti dodeljena decentraliziranim organom. Z izglasovanjem zakona št. 382 se je zaključila ustavodajna faza avtonomistične ureditve italijanske republike. Faza uresničevanja ustave pa ni nič manj pomembna in odločilna od ustavodajne.

Zelo pomembna sta bila zakona št. 382 in odlok št. 616 tudi za dežele s posebnim (diferenciranim) statutom,¹³ čeprav se njuna veljavnost ni avtomatično razširila na te dežele. Zanje je bila decentralizacija že določena v posameznih statutih, ki imajo veljavnost ustavnega zakona. Gre v glavnem za bogatejši spekter kompetenc in materij, nad katerimi imajo dežele s posebnim statusom neposredno pristojnost, čeprav so področja skupna z ostalimi deželami (upravna ureditev in organizacija, socialne storitve, gospodarski razvoj, urejanje in upravljanje prostora). Dejstvo pa je, da so z izjemo posebnih primerov Sicilije in Trentina-Južnega Tirolskega ostali statuti vseh ostalih avtonomnih dežel v veliki meri neuresničeni. Samo v sedemdesetih letih ob razpravi o zakonu št. 382 in ustreznem odloku št. 616 ter po njima so se stvari začele spreminjati in so tudi avtonomistična gibanja, ki so spremljala ustanovitev teh dežel, pridobila novo pomembnost in novo moč. Rešitve niso bile za vse dežele enake. Rekli smo že, da sta Sicilija in Trentino-Južno Tirolsko ubrali posebni poti, ki se oddaljujeta od modela, ki ga predlaga zakon št. 382. Deželi Sardinija in Dolina Aoste sta pridobili nove kompetence in dosegli uresničitev svojih statotov na osnovi posebnih določil, ki so v glavnem posnemala shemo odloka št. 616. Dežela Furlanija-Juljska krajina je danes edina med deželami (tako z navadnim kot s posebnim statutom), za katero ta obveznost še ni bila izpolnjena in za katero še niso bila prikrojena določila odloka št. 616. Ne moremo trditi, da je danes, v okviru splošnega procesa decentralizacije države upravičeno še naprej zavlačevati popolno uresničitev deželnega statuta. Kvečjemu lahko rečemo, da je to priložnost za boljše presojo posebne vloge in posebnih značilnosti te dežele tudi pri določanju novih kompetenc in novih pristojnosti, glede katerih ni rečeno, da mora v vsem posnema¹⁴ dežele z navadnim statutom. Seveda bo glede tega usoda dežele Furlanije-Juljske krajine zelo odvisna od načina, s katerim se bodo uveljavile njene avtonomistične sile.

Mislimo, da je treba tudi splošno vprašanje zaščite jezikovnih manjšin v Italiji in ustrezno uresničitev 6. člena ustave (»Republika ščiti z ustreznimi normami jezikovne manjšine«) danes obravnavati v luči procesa decentralizacije države na vseh ravneh. Ne samo zaradi tega, ker je prisotnost narodnih manjšin (Francozo, Nemcev in Slovencev) dejansko povzročila ustanovitev treh dežel s posebnim statutom, ampak tudi zaradi novih iniciativ, ki so nastale v samih deželah z navadnim statutom takoj ob njihovi ustanovitvi in ki so težile k iskanju zaščitnih oblik za tako imenovane nepriznane manjšine.¹⁴ Kot je znano, je bilo za deželi Dolina Aoste in Trentino-Južno Tirolsko (ali bolje za avtonomno pokrajino Bozen) vprašanje njunih pristojnosti pri zaščiti manjšin rešeno tako, da so bila ustrezna določila sprejeta v posebnih statutih.¹⁵ Z uresničevanjem ustreznih statotov se tako izvajajo tudi zaščitne norme za francosko manjšino v Dolini Aoste ter za nemško in ladinsko manjšino v avtonomni pokrajini Bozen. Ob ustanovitvi avto-

¹³ To so Sicilija, Sardinija, Trentino-Južno Tirolsko, Dolina Aoste in Furlanija-Juljska krajina.

¹⁴ Na teritoriju italijanske republike živijo naslednje manjšinske skupnosti: Albanci v deželah Abruzzo, Basilicata, Calabria, Campania, Molise, Puglia, Sicilija; Katalonci na Sardiniji; Hrvatje v deželi Molise; Francozi v deželah Dolina Aoste, Piemonte in Puglia; Furlani v Furlaniji-Juljski krajini; Grki v deželah Calabria in Puglia; Ladinci v deželah Trentino-Južno Tirolsko in Veneto; Okcitanci v deželah Piemonte in Calabria; Sardinci na Sardiniji; Slovenci v Furlaniji-Juljski krajini; Nemci v deželah Trentino-Južno Tirolsko, Veneto, Furlanija-Juljska krajina, Piemonte, Dolina Aoste.

¹⁵ Posebni statut dežele Doline Aoste je bil sprejet z ustavnim zakonom št. 4 z dne 26. februarja 1948. Vprašanje Južnega Tirolskega pa je bilo po dolgi razpravi rešeno šele z odlokom predsednika republike št. 670 z dne 31. avgusta 1972, ki potrjuje enoten tekst ustavnih zakonov o posebnem statutu za deželo Trentino-Južno Tirolsko in ki dejansko ustanavlja avtonomno pokrajino Bozen s posebnim statutom.

nomne dežele Furlanije-Juljske krajine so se Krščanska demokracija in druge sredinske in desničarske sile uprle, da bi bilo vprašanje slovenske manjšine rešeno na podoben način. V poseben statut je bil vključen samo člen splošnega značaja (člen 3: »V deželi se priznava enakost pravic in ravnanja vsem državljanom, naj pripadajo katerikoli jezikovni skupini, z zaščito njihovih etničnih in kulturnih značilnosti«); vsak poskus, da bi dežela posegla s posebnimi zakoni v korist slovenske manjšine, pa je že v prvem letu zakonodajne dobe onemogočila odredba ustavnega sodišča št. 14 z dne 12. marca 1965, po katerem spada zaščita jezikovnih skupin v izključno pristojnost države in je zategadelj vsakršna deželna določba v tej zvezi pravno nemogoča. Odredba je bila izdana, potem ko je osrednja vlada v zvezi z neko določbo v poslovniku deželnega sveta sprožila pred ustavnim sodiščem vprašanje legitimnosti.¹⁶ V istih letih si je osrednja državna oblast dovoljevala interference in omejevalne posege tudi v obeh deželah, ki jima posebna statuta določata kompetence na tem področju.

Stvari so se začele delno in počasi spreminjati v sedemdesetih letih, ko so se v splošnem razpoloženju konkretno pojavile nove težnje po večjem razumevanju zahtev ne samo treh zgodovinskih manjšin, ampak tudi vseh ostalih. Ni dvoma, da moramo pripisati vsaj del zasluge za to spremembo iniciativam dežel, še posebej onim z navadnim statutom. Ustanovitev le-teh je namreč zbudila večje zanimanje za probleme krajevne kulture in zgodovine ter ljudskega izročila. Čeprav v italijanskem ustavnem ustroju nastanek dežel z navadnim statutom ni povezan z dejstvom, da bi bila njihova primarna vloga vrednotenje posebne zgodovinsko-kulturne oziroma jezikovne značilnosti vsake posamezne deželne skupnosti, pa so že med prvo zakonodajno dobo (torej še preden sta zakon št. 382 in odlok št. 616 stopila v veljavo) prav te skušale v več primerih značilno razširiti svoje kompetence na področju kulture s posegi, ki so bili posredno ali neposredno namenjeni tudi nekaterim jezikovnim manjšinam.

Ne bomo obravnavali vseh poskusov, ki jih je napravilo več dežel, da bi zagotovile svojim manjšinam vsaj nekakšne minimalne oblike zaščite. Zaustavili se bomo le ob tistih primerih, ki so bili vsaj delno uspešni, kolikor niso naleteli na opozicijo osrednje vladne oblasti. Dežela Veneta je bila nedvomno najbolj uspešna, saj je v minulem desetletju izglasovala kar dva »zaščitna« zakona.¹⁷ Težja in bolj problematična je bila pot dežele Piemonte, ki ji je šele po dolgi razpravi in mučnem pogajanju z osrednjo vladno oblastjo uspelo pridobiti zakonski ukrep.¹⁸ Končno je lani tudi dežela Sicilija izglasovala svoj zakon,¹⁹ ki pa v celoti še ni polnopravno veljaven, kajti za nekatere dele je vladni komisar sprožil pri ustavnem sodišču vprašanje legitimnosti. Skupna značilnost vseh teh zakonov je, da nameravajo s posebnimi sredstvi zaščititi narečja, manjšinske jezike in na splošno kulturno ter etnografsko dediščino. V zvezi s tem vprašanjem govorijo zakonl o študijskih iniciativah, srečanjih in publikacijah, samo zakon s Sicilije predvideva uvedbo posebnih tečajev sicilskega narečja, ki naj bi potekali ob navadnem šolskem pouku (zanimivo je, da se sporne točke, o katerih bi moralo odločati ustavno sodišče, nanašajo na podobne ukrepe, ki naj bi veljali za jezike etničnih manjšin na otoku). Iz razprave, ki je spremljala dolg postopek

¹⁶ O tem vprašanju glej tudi: Karel Šiškovič, »Slovenska vprašanja v dveh mandatnih dobah dežele Furlanije-Juljske krajine«, *Jadranski koledar* 1974, ZTT, Trst 1973.

¹⁷ Deželni zakon št. 40 z dne 1. avgusta 1974 »Zaščita zgodovinske, jezikovne in kulturne dediščine Veneta« in deželni zakon št. 38 z dne 18. maja 1979 »Posegi dežele za poznavanje krajevnih kultur in civilizacij Veneta«.

¹⁸ Deželni zakon št. 30 z dne 20. junija 1979 »Zaščita jezikovne in kulturne dediščine Piemonta«.

¹⁹ Deželni zakon št. 85 z dne 6. maja 1981 »Ukrepi z namenom, da bi se pospešil študij sicilskega narečja in jezikov etničnih manjšin v šolah otoka, in norme finančnega značaja«.

do zakona v Piemontu, vemo, da je bilo prav poučevanje jezikov etničnih manjšin eden izmed razlogov, zaradi katerega osrednja vladna oblast ni hotela sprejeti zakona. Potrebno se nam zdi še dodati, da se samo zakon iz Piemonta sklicuje na odlok št. 616, in sicer na njegov 49. člen, ki zadeva decentralizacijo dejavnosti na kulturnem in šolskem področju.

Vse to pa še ne pomeni, da so kljub nasprotujočemu zadržanju osrednjih vladnih oblasti dežele poiskale in ustrezno preverile vse možnosti na področju zaščite manjšin in pospeševanja ter vrednotenja krajevnih kultur. Zdi se namreč, da sploh niso preizkusile možnosti poseganja, ki izhajajo iz racionalnejšega in ustrežnejšega tolmačenja deželnih kompetenc na področjih, drugačnih od tradicionalne kulturne »materije«, kot se kaže po odloku št. 616 organska sektorja gospodarskega razvoja in urejanja ter uporabljanja prostora.

Ob zaključku te razprave se bomo vrnili k našim razmeram in bomo še na kratko obravnavali konkretne ukrepe za zaščito Slovencev, ki so jih sprejele krajevne uprave iz svoje lastne iniciative. Povedali smo že, kako si je država s posebno rzsodbo ustavnega sodišča pridržala pravico, da normativno posega v življenje Slovencev in je to pravico — razen nekaterih malenkostnih drobtin na področju deželnih posvetovalnih organov, nekaterih finančnih podpor organiziranemu kulturnemu življenju Slovencev in nekaterih priznanj o dejanskem obstoju Slovencev — deželi odrekla. Od vseh teh ukrepov bomo tukaj omenili le dva.

Zakon št. 11 z dne 3. marca 1977 »Podpora kolegialnim organom, skupščinam in komitejem staršev, ki jih predvidevajo členi 25, 30 in 75 odloka predsednika republike št. 416 z dne 31. maja 1974 in ki delujejo na šolah dežele s slovenskim učnim jezikom, kot tudi sindikalnim organizacijam učnega in neučnega osebja istih šol« je prvi in edini zakon, ki ga je sprejel deželni svet Furlanije-Juljske krajine in ki je izključno namenjen slovenski manjšini. Njegova zaščitna vsebina se omejuje na slovenske šole in na njihovo dvoježno poslovanje. Lahko ga uvrstimo med zakone, kot so že sprejeti v deželah z navadnim statutom in ki se nanašajo izključno na kulturno-jezikovno zaščito.

Drugi primer, ki se nam zdi pomembnejši in ki morda predstavlja korak naprej v samem pojmovanju zaščitnih posegov dežele, je drugi odstavek v 2. členu pred kratkim izglasovanega zakona, ki se nanaša na »Programiranje, načrtovanje in financiranje na področju javnih del in urbanistike« (deželni zakon št. 45 z dne 24. julija 1982). Člen govori o organskih načrtih za razvoj sektorja javnih del in del, ki so javnega interesa, in v svojem drugem odstavku določa naslednje: »Pri izdelovanju in pripravljanju organskih razvojnih načrtov v sektorju javnih del in del javnega interesa, ki zaradi njihove razsežnosti in lokalizacije lahko vplivajo na gospodarsko, socialno in etnično strukturo deželnega teritorija, za katerega je zainteresirana slovenska jezikovna manjšina, bodo zajamčene zakonite etnično-gospodarske pravice manjšine«. Odstavek je deklarativnega značaja in je zato samo splošno obvezujoč, predstavlja pa kljub temu nekako priznanje dejstva, da imajo posegi na teritoriju določene, za manjšino tudi škodljive posledice in da je treba tudi pri uporabljanju prostora upoštevati pravice manjšine. Zanimivo je tudi, da ni imela vlada nobene pripombe v zvezi s to določbo, čeprav je v prvem pregledu zakon zavrnila zaradi nekaterih drugih spornih točk.

Bolj zanimivo zaradi novosti in razvejanosti je bilo delovanje nižjih krajevnih ustanov: pokrajin, občin in združenj občin (konzorcijev, gorskih skupnosti, krajevnih zdravstvenih enot). Poleg nekaterih iniciativ študijskega in informativnega značaja, o katerih smo že govorili, so krajevne uprave naredile konkretne poskuse, da bi se Slovincem na krajevni ravni zagotovile oblike zaščite tako v smislu priznanja pravic posameznikov kot tudi v smislu omogočanja avtonom-

nega izražanja manjšine kot skupnosti. Med prvimi posegi naj omenimo predvsem odredbe krajevnih svetov, s katerimi je bila slovenskim svetovalcem dana možnost, da uporabljajo materin jezik pri upravljanju svojih funkcij (na žalost so krajevni kontrolni organi razveljavili skoraj vse te odredbe). Med druge posege lahko uvrstimo ustanovitev nekaterih posebnih organov, katerih namen je zagotoviti večjo ali manjšo samoupravo slovenske narodnostne skupnosti. Naj omenimo le Društvo Slovencev miljske občine, Slovensko komisijo v okviru Večnamenskega kulturnega središča v Ronkah, Mestno konzulto za vprašanja etnične manjšine v goriški občini. Za razliko od prvih so bili ti posegi sprejeti brez opozicije kontrolnih organov.

Novosti in spremembe, ki so nastale v zadnjem desetletju v zvezi z vprašanjem zaščite slovenske manjšine tudi zaradi iniciativ najrazličnejših krajevnih ustanov, zahtevajo nedvomno drugačno obravnavo vprašanja samega z vidika pristojnosti in kompetenc, ki naj bi jih imele na tem področju prav krajevne ustanove (od dežele do občin). To potrebo smo skušali dokazati tudi z obširno obravnavo splošnega procesa decentralizacije države. Na drugi strani sami zakonski osnutki za zaščito Slovencev v Italiji predvidevajo poleg osrednje državne administracije tudi večjo ali manjšo udeležbo oziroma soudeležbo krajevnih uprav pri določanju in izvajanju zaščitnih norm. Konkretna razprava o zakonskih osnutkih bo nedvomno pokazala kot eno izmed osrednjih vprašanj zaščitnega zakona prav porazdelitev kompetenc in pristojnosti na tem področju med državo, deželo in druge krajevne ustanove.

Riassunto

LA TUTELA DELLA MINORANZA NAZIONALE SLOVENA IN ITALIA ALLA LUCE DEL PROCESSO DI DECENTRAMENTO DELLO STATO E DELLO SVILUPPO DELL'AUTONOMIA DEGLI ENTI LOCALI

Il decennio passato ha mostrato un notevole e significativo sviluppo del problema nazionale sloveno in Italia. Sul piano scientifico e culturale si sono avute diverse iniziative ad opera di enti locali e di istituzioni della minoranza che hanno contribuito essenzialmente ad una migliore conoscenza della questione. Sul piano delle iniziative di soluzione legislativa si è avuta da parte di tutti i principali partiti italiani e delle organizzazioni slovene la presentazione di progetti di legge di tutela globale, la cui discussione è proprio in questi ultimissimi mesi iniziata nelle commissioni competenti del senato. Importanza particolare rivestono poi i provvedimenti concreti di tutela che gli enti locali, con alterna fortuna e a vari livelli, hanno assunto. Questa ricchezza di iniziative e questa crescita obiettiva della minoranza sono impossibili da capire in tutta la loro completezza, se non vengono collegate con il processo generale di decentramento, che ha caratterizzato nello stesso periodo i cambiamenti in senso democratico del sistema politico e sociale italiano ed ha cominciato a delineare il nuovo ordinamento autonomistico dello Stato. Il problema della riforma dell'ordinamento e della gestione della scuola (l'istituzione degli organi collegiali previsti dai decreti delegati del 1974 e il dibattito attuale sul decentramento del ministero della pubblica istruzione) ed ancora di più il processo innestato con la legge 382 ed il relativo decreto 616 sulle nuove attribuzioni alle regioni ed agli altri enti locali hanno aperto prospettive nuove anche per quanto riguarda la realizzazione della tutela delle minoranze siano esse «storiche» (francese, tedesca, slovena), che non ancora riconosciute. D'altra parte la stessa discussione sulla legge di tutela globale indicherà come uno dei problemi chiave proprio una definizione precisa della divisione di competenze in questo settore tra il governo, la regione e gli altri enti locali.

Summary

PROTECTION OF THE SLOVENE NATIONAL MINORITY IN ITALY IN THE LIGHT OF THE PROCESS OF DECENTRALIZATION OF STATE AND OF THE DEVELOPMENT OF AUTONOMY OF LOCAL INSTITUTIONS

The past decade has witnessed a considerable and important development of the Slovene nationality question in Italy. In the scientific and cultural sphere various incentives have grown for the activities of the local minority institutions and establishments, which have contributed essentially to the better understanding of the question. Concerning the steps taken to solve the matter legally, all important Italian parties and Slovene organizations have elaborated their bills on global protection. In the last few months the discussion about these bills has begun by the competent commissions of the Senate. Protective measures accepted more or less successfully by local institutions on different levels, became especially important. We cannot understand the richness of incentives and the objective growth of the minority thoroughly unless we connect them with the general process of decentralization. The latter at the same time brought changes in the democratic spirit within the Italian socio-political system, and entailed the planning of the new autonomous regulation of the State. New perspectives, including those for the realization of the protection of minorities, whether they are historical (French, German, Slovene) or still unrecognized, have been opened by the following factors: the question of the reform of school system and its administration (the school board foreseen in the decrees of 1974 and the actual debate on decentralization in the Ministry of Education) and even more the process started by the law No. 382 and the corresponding decree. No. 616 on new competences of regions and local institutions. On the other hand this very debate on the Act on Global Protection denotes as a key problem the precise definition of the distribution of competences between the government, the region and other local institutions.

Miran Komac

NARODNOSTNO MANJŠINSKA POLITIKA IN SOODLOČANJE MANJŠINE

Temeljno vprašanje obstoja in razvoja manjšin se nanaša na izgrajevanje manjšin kot subjektov njihovega lastnega razvoja, to se pravi, da se manjšina pojavlja kot ustvarjalec in soustvarjalec narodnostno manjšinske politike. Le-to je mogoče doseči tedaj, ko je manjšina dosegla takšno raven zavesti, da ob zagotovljenem vsaj minimalnem obsegu družbenih spodbud odločilno prispeva k usmerjanju vsebine lastne razvojne poti prek ustreznih oblik gospodarskega, političnega in kulturnega delovanja.

Na izgrajevanje tako zasnovanih smotrov narodnostne manjšinske politike vpliva množica elementov. Vendar se zdi, da jih je mogoče razdeliti na tri temeljne sklope: a) integriranost, b) avtohtonost, in c) vplive, ki prihajajo s strani matičnega naroda.

I. O integraciji

Narodnostne manjšine so integralni del držav, v katerih le-te živijo. V tej luči pomeni pojem integriranosti izgrajevanje narodnostne manjšinske politike na dejstvu, da obče uveljavljene družbeno-ekonomske osnove držav v katerih manjšine živijo, in na teh osnovah zgrajeni načini in oblike urejanja položaja človeka nasploh, primarno določajo tudi družbeni položaj pripadnikov manjšin kot članov teh družb. Torej, bistveni elementi integriranosti se kažejo v opredeljevanju družbeno-ekonomskega statusa pripadnikov manjšin in iz tega statusa izvirajočih vlog, ki jih imajo pripadniki manjšine kot člani te družbe tako v procesu partikularnega kot tudi obče družbenega odločanja.

V okviru razpravljanja o manjšini kot subjektu njenega lastnega razvoja, ki se nam na področju narodnostno manjšinske politike kaže skozi soodločanje manjšine pri obcih zadevah določene družbe nasploh ter specifično narodnostnih zadevah še posebej, sta še posebej pomembna dva sklopa vprašanj:

1. v kolikšni meri vpliva obci položaj pripadnikov manjšine v določeni družbi na proces uresničevanja sklopa posebnih pravic narodnosti?

2. v kolikšni meri integriranost vpliva na izgrajevanje politične kulture pripadnikov narodnostnih manjšin kot odločilnega faktorja v političnem obnašanju narodnostnih manjšin?

Prvo vprašanje je mogoče še bolj precizno zastaviti v sledeči obliki: v kakšni odvisnosti so vloge, ki jih pripadniki manjšine igrajo v določeni družbi (le-te bomo tipološko razdelili na podrejene in nadrejene) z razvojem nacionalizma — v pozitivnem pomenu besede — (torej, s hotenji pripadnikov manjšine, da se razvijajo tudi kot skupnost, v kateri prihaja do organske sinteze med posameznimi, posebnimi in splošnimi interesi), oziroma, v kolikšni meri so omenjene vloge v odvisnosti z dovezetnostjo celotne družbe, da takšen nacionalizem (v pozitivnem pomenu besede) tudi sprejme ali pa ga skuša opredeliti v negativnem pomenu besede: kot agresiven, superioren in sebičen vidik političnega obnašanja, ki naj bi bil naperjen proti političnim, ekonomskim, kulturnim in drugim interesom države kot celote.

Proces družbene »reanimacije« narodnostnih, etničnih in jezikovnih skupnosti, ki se v zadnjih letih še posebno pospešeno razvija v Zahodni Evropi, kaže, da različne poenostavitve niso možne. Narodnostna manjšinska problematika se tako glede vsebine kot tudi glede smeri njene aplikacije pojavlja v toliko pojavnih obli-

kah, da bi bil nujno neuspešen vsak poskus redukcije celotne problematike na eno samo preprosto formulo.

Če se predvsem ob upoštevanju slednjega opozorila povrnemo k vprašanju interakcij med integriranostjo in procesom uveljavljanja posebnega sklopa pravic manjšin oziroma njihove asimilacije, potem bi veljalo ugotoviti naslednje: ni mogoče absolutizirati trditve, da izvirajo aspiracije pripadnikov manjšin po ohranjanju narodnostne identitete iz njihovega podrejenega družbenega položaja v družbi nasploh, niti ni mogoče absolutno trditi, da izvirajo težnje pripadnikov manjšin po priznavanju in razvijanju »narodnostnega« iz njihovega nadrejenega družbenega položaja.

Tako je mogoče na eni strani opazovati procese, ko se skuša narodnostna identiteta, ali samo nekateri njeni vidiki, ovrednotiti v dobršni meri med tistim prebivalstvom določenega področja, ki v primerjavi z ostalimi deli neke države relativno mnogo prispeva k celotnemu družbenemu produktu; torej na tistih področjih, na katerih se pojavlja precejšen razkorak med ekonomskim delovanjem določene skupnosti in političnim odločanjem, to je na tistih področjih, kjer je politična alienacija najbolj opazna. Na drugi strani pa je mogoče opaziti, da je iskanje narodnostnega jaza v mnogočem povezano z uresničevanjem čisto eksistenčnih vprašanj in na teh nasprotjih zgrajenih zahtevah po ekonomskem, socialnem, pa tudi kulturnem razvoju določene populacije nasploh.

Velja zaključiti, da gre v vseh teh primerih nedvomno vsaj za uresničevanje procesa politične emancipacije. Skratka, tudi prek procesa uresničevanja hotenj mnogih populacij, da uveljavijo svoje etnične in narodnostne posebnosti, je mogoče analizirati proces demokratizacije držav, v katerih živijo narodnostne, etnične in jezikovne manjšine.

Bilo bi seveda preveč poenostavljeno trditi, da vplivajo na proces uresničevanja sklopa posebnih pravic manjšin le družbeni statusi pripadnikov manjšin. Temu izredno pomembnemu elementu bi veljalo dodati vsaj še naslednje vidike:

a) funkcijo in pomembnost prostora, na katerem manjšina živi; b) individualni in kolektivni družbeni odnos pripadnikov večinskega naroda do drugih kultur (na splošno zavračanje druge kulture v smislu etnocentričnosti ali pa gre za odnos odprtosti); in c) zgodovinske determinante, ki so vplivale na nastanek narodnostnih manjšin in na razvoj odnosov med narodnostno manjšino in večinskim narodom. Rezultat prepletanja vseh omenjenih komponent določa v končni fazi raven pripravljenosti določene države, da z različno globino rešuje tipično narodnostne probleme manjšin.

Iz do sedaj zapisanega sledi, da je uresničitev posebnega sklopa pravic manjšin, oziroma narodnosti mogoče uspešno izpeljati ne glede na obliko družbenega sistema določene države in konec koncev tudi ne glede na družbene statuse pripadnikov manjšin.

Obstoja samo en pogoj: da določena družba kot celota teži k izboljšanju položaja vseh njenih članov brez razlikovanja glede na »spol, raso, jezik, itd.. (kar so vse demokratične države tudi zapisale v temeljne listine). Toda zgolj deklarativno stremeti k temu končnemu cilju ni dovolj. Tej pripravljenosti je potreba dodati dobršno mero družbenih in kulturnih spodbud. V to skupino družbenih spodbud nedvomno spada v prvi vrsti zavestno in vsakdanje odpravljanje družbenih vzrokov, ki vplivajo na nastajanje in ohranjanje »nacionalistične družbene psihoze«.

Za našo razpravo je še posebej pomembna ugotovitev, da integriranost pogojuje specifično obliko politične socializacije, specifične poti oblikovanja politične kulture. Politična socializacija pripadnikov manjšin se nam kaže kot neprestano dialektično prepletanje procesa interiorizacije vrednot in norm obče družbe s pro-

cesom oblikovanja narodnostne identitete kot občutkom pripadnosti k določeni narodnosti, različne od narodnosti tistega, ki izvaja temeljno usklajevanje.

V tem procesu usklajevanja med posameznikom, pripadnikom manjšine, in družbo, ki poteka ves čas njegovega življenja, potekata hkrati dva procesa: na eni strani se pripadnik manjšine mora navaditi na »metode proizvodnje in uporabe materialnih dobrin, najti mesto v sistemu proizvodnje in v družbenih odnosih, ki jih ta sistem zgodovinsko določa in uveljavlja. V tem procesu si ustvari predstave o družbenem svetu, načinu mišljenja in obliko družbene zavesti, pa tudi način govora in komuniciranja, čustvovanja in vrednotenja. Privzame delovne navade in norme družbenega in kulturnega vedenja. Uveljavi motivacije, pričakovanja in aspiracije, ki bodo to vedenje v marsičem vodile«. (S. Južnič).

Po drugi strani pa istočasno poteka proces oblikovanja narodnostne identitete, ki prav tako pomeni, da posameznik sprejema in vključuje vase specifičen način govora in komuniciranja, določene predstave o partikularnem in občem družbenem svetu, načinu mišljenja, navade in norme, motivacije, pričakovanja in aspiracije, čustvovanje in vrednotenje, ki so tudi zgodovinsko določene, vendar različne od družbenega sveta in kulture ostalega prebivalstva določene državne enote.

Politična socializacija predstavnikov manjšin pomeni v bistvu neprestan boj med dvema mnogokrat antagonističnima konceptoma politične kulture. Vendar se zdi, da je nekoliko pretirano govoriti o dveh popolnoma ločenih političnih kulturah, ampak kvečjemu o specifični politični kulturi, v katerih se prepletajo splošne norme družbenega in kulturnega vedenja s specifičnimi avtohtonimi elementi.

Potrebno je namreč poudariti, da je bil pripadnik narodnostne manjšine rojen v svetu, ki je zanj edini možni in edini obstoječi red (s tem ne mislimo, da ga ni mogoče spreminjati), da je to pripadnost, ki nima alternative: iz tega sledi, da se kot nujnost postavlja nekaj, kar je le sklop okoliščin, ki jih posameznik ni izbral, in »ki so mu bile dane kot usodna opredelitev« (S. Južnič) njegovega obstoja s tem, da je pač rojen v neki konkretni, takšni in ne drugačni družbi in kulturi. V ta sklop okoliščin pa ne sodijo samo objektivno gospodarski, politični pojavi ter oblike reda in sistemov, ki so družbeno uveljavljeni in zgodovinsko oblikovani, ampak tudi ostale posebne narodnostne značilnosti, ki so prav tako zgodovinsko izoblikovane.

Kakorkoli že, velja ugotoviti, da prav rezultati narodnostne manjšinske kulture odločilno vplivajo na politično obnašanje pripadnikov manjšin.

Še posebej pa vplivajo na njihovo kasnejše politično obnašanje posledice akcij, ki jih je določena družbena skupnost izvajala v procesu primarne socializacije. Če se nosilci asimilacijskih pritiskov neposredno povezujejo z nosilci oblasti določene družbe, potem se pripadniki manjšine v poznejšem političnem obnašanju navadno identificirajo s tistimi družbenimi silami, ki stremijo k spreminjanju obstoječega družbenega reda. Na področju uveljavljanja narodnostno manjšinske identitete to istočasno pomeni, da se odpravljajo (vsaj v politični sferi) nosilci procesov asimilacije.

II. O avtohtonosti

Težiti k temu, da bi se lahko avtohtonost, kot centralni problem vsake narodnostno manjšinske problematike, globalno prikazala na dokaj omenjenem prostoru je iluzorno pričakovanje. Le-ta je seveda večplastna: zgodovinska prisotnost na določenem prostoru, specifičen jezik, kulturne vrednosti, antropološke značilnosti, zavest, itd. Zato želimo še posebej izpostaviti poseben element pojma avtohtonost, na katerega mnogokrat neupravičeno »pozabljamo«: opredelili ga bomo kot znotraj manjšinsko kohezijo in moč, da kljub socialni, ideološki in sve-

tovnazorski razslojenosti uspeva ohraniti in razvijati specifične etnične, kulturne, jezikovne in druge posebnosti, prek katerih se določena narodnostna manjšina ohranja kot posebna samobitna družbena skupnost.

Ne da bi se spuščali v analizo celotnega spektra vzrokov, ki pogojujejo razvoj in ohranjanje narodnostno psihične identitete se zdi, da je izhodiščni postulat te psihične identitete zavestno prepričanje pretežnega dela pripadnikov manjšin, da se pravice načelno ne poklanjajo ter da se je potrebno zanje boriti in jih tudi izboriti. To je deloma resda odvisno od družbenih razmer in splošne demokratične klime v določeni družbi nasploh, deloma pa (kar je še pomembnejše) od moči in pripravljenosti, da si pripadniki narodnostnih manjšin te pravice sami »vzamejo«. Skratka, narodnostno-psihična identiteta dobiva attribute narodnostne moči tedaj, ko začenja presegati pojmovanje narodnostne identitete kot gole »pridobitniške zadeve«.

III. Vplivi matičnega naroda

Tudi vplive, matičnega naroda bi lahko podrobneje razdelili tako glede vsebine kot tudi glede oblik njihove penetracije. Na realizacijo obeh ravni vpliva množica faktorjev, med katerimi velja še posebej omeniti: pripravljenost matice, da sodeluje pri razvoju manjšin, pripravljenost in konkretne akcije države večinskega naroda v luči ohranjanja manjšin ter stopnjo razvoja vsestranskih odnosov med državo matičnega in državo večinskega naroda. Ob tem verjetno ne gre zanemariti niti znotraj manjšinske ideološke in svetovno nazorske strukture.

Poleg teh bolj ali manj znanih nivojev vpliva matice na manjšino, postaja v zadnjem času vse bolj pomemben vpliv, ki ga imajo na razvoj manjšine razvojne koncepcije in gibanja v državi matičnega naroda. Ta vpliv postaja pomembnejši tedaj, ko narodnostne manjšine poglobljeno stremijo k spremljanju razvojnih poti znotraj države matičnega naroda in tedaj ko se večja stopnja pripravljenosti držve večinskega naroda, da pozitivno rešuje problematiko manjšin.

Izhajamo iz dejstva, da pripadniki manjšin niso brezbrizni do različnih razvojnih konceptov, ki jih sprejema in uveljavlja država matičnega naroda, kar predstavlja precejšen psihični učinek na pripadnike manjšine. Ni mogoče zanikati, da vsi odkloni, nedodelanosti sistema in različne deviantnosti negativno vplivajo na psihično bazo pripadnikov manjšin; in obratno, pozitivni rezultati ugodno vplivajo na psihične osnove narodnostno manjšinske zavesti.

Na takšno psihično stanje pripadnikov manjšin vpliva tudi še vedno ohranjajoče se prepričanje dobršnega dela pripadnikov večinskega naroda, da je treba pripadnike manjšine prej identificirati s procesi, ki se odvijajo znotraj države matičnega naroda, kot pa s procesi, ki se odvijajo znotraj države, v kateri manjšine živijo.

Ne glede na to, da teh razmišljanj ni mogoče potrditi z empiričnimi podatki, se zdi, da tovrstni vplivi v precejšnji meri določajo poti izgrajevanje nekakšne zadnje opore (vsaj miselne) pripadnikov manjšin pred procesi asimilacije. Pa ne samo to. Negativna gibanja v razvoju znotraj matičnega naroda lahko v dobršni meri vplivajo na zaupanje, ki ga pripadniki manjšine gojijo do določenega družbenoekonomskega sistema nasploh, kar se gotovo odseva v njihovem političnem delovanju v državi večinskega naroda.

Če bi zdaj, ko smo nakazali nekatere bistvene elemente vseh treh komponent, ki po našem mnenju odločilno vplivajo na izgrajevanje manjšin kot subjektov njihovega lastnega razvoja, poskušali oblikovati osnovne okvire, v katerih poteka narodnostno manjšinska politika, potem bi veljalo ugotoviti to-le: glede na dialektično prepletanje vseh treh ravni vpliva je potrebno v določanju temeljnih okvi-

rov pri izgrajevanju koncepta narodnostno-manjšinska politika izhajati iz znotraj manjšinskih odnosov. Skratka, gibalno narodnostno-manjšinske politike so odnosi, ki nastajajo in se odvijajo kot posledica delovanja elementov integriranosti, avtohtonosti in vplivov matičnega naroda znotraj manjšine same.

Ob vseh omenjenih dilemah, ki se pojavljajo pri izgrajevanju pojma narodnostno-manjšinska politika je seveda vsak poskus definiranja tako globalnega in različnega pojma, kot je narodnostno-manjšinska politika nujno nepopoln in pomanjkljiv. Vendar menimo, da bomo uspešno nakazali bistvene smernice pojma in koncepta »narodnostna-manjšinska politika«, če jo opredelimo kot posebno družbeno dejavnost v luči ohranjanja in razvoja posebnih samobitnih družbenih skupnosti (narodnostnih manjšin, narodnosti), dejavnost, ki se na eni strani nanaša na »urejanje položaja človeka (pripadnika manjšine) in strukturnih elementov družbe v njihovem temeljnem produkcijskem odnosu in pri delu sploh, kakor tudi na odločanje o splošnih zadevah dane družbe ali mednarodne skupnosti« (A. Bibič); po drugi strani pa se ta dejavnost nanaša na formalno pravno in vsebinsko uresničevanje sklopa posebnih pravic narodnostnih manjšin (narodnosti), torej tistih pravic, ki omogočajo pripadnikom narodnostnih manjšin ohranjanje njihovih narodnostnih, etničnih, kulturnih, jezikovnih in drugih posebnosti, prek katerih se narodnostno-manjšinska skupnost kot posebna samobitna družbena skupnost ohranja in razvija.

Iz te makrostrukturne koncepcije historičnega pojma »narodnostno-manjšinska politika« je mogoče izluščiti dve temeljni komponenti — razredno in nacionalno — ob hkratnem ugotavljanju, da ti dve komponenti ne nastopata vedno v čisti obliki, da gre za njuno medsebojno neprestano prepletanje. »Treba je vedeti, da se ti dve kategoriji uporabljata v idealno-tipskem pomenu, medtem ko v stvarnem življenju nekaj nikdar ne obstoja povsem ločeno od drugega, še posebno ne od sorodne kategorije; tako se razredno nikdar ne pojavlja tako, da bi popolnoma izključilo nacionalni moment, a velja tudi nasprotno, namreč, da niti nacionalno, če ga pravilno opazujemo, ne more nikdar povsem zaobiti ali imeti nevtralen odnos do momenta razrednosti...« (R. Rizman).

Menimo, da ima ugotovitev centralen pomen ne glede na to, da ne poudarjamo posebej množice spremljajočih pojavnih oblik (zgodovinske determinante, itd.), ki tudi globoko vplivajo na oblikovanje koncepta narodnostno-manjšinska politika in zatorej zaslužijo vso pozornost.

IV. O Soodločanju manjšine s posebnim ozirom na položaj slovenske manjšine v Italiji

Iz vsega do sedaj povedanega je mogoče razbrati, da so pripadniki narodnostne manjšine nenehno soočeni z oblikovanjem dveh medsebojno prepletajočih se vlog: kot pripadniki italijanske družbe nasploh in kot pripadniki slovenske narodnostne manjšine še posebej. Zatorej je potrebno obravnavati pripadnike manjšine v proces soodločanja iz obeh zornih kotov.

A. SOODLOČANJE PRIPADNIKOV MANJŠINE KOT ČLANOV ITALIJANSKE DRUŽBE

Če se najprej pomudimo pri vprašanju soodločanja pripadnikov slovenske manjšine kot članov italijanske družbe, velja ugotoviti, da izvira obseg njihovega soodločanja prvenstveno iz družbenih statusov, ki jih imajo v italijanski družbi. Družbeni statusi pa primarno izvirajo iz vlog, ki jih imajo v družbeni delitvi dela.

Izahajajoč iz znanega in bolj ali manj preverjenega dejstva, da je pripadnike slovenske narodnostne manjšine mogoče porazdeliti po socialni pripadnosti na delavsko, pol-delavsko in kmečko strukturo (z elementi obrtnišva in srednjega

kapitala), je mogoče sklepati tudi na obseg njihovega soodločanja v italijanski družbi. Glede na to, da je italijanska država zgrajena na ekonomskih, družbenih in političnih temeljih kapitalističnega družbenega reda, je jasno, da je pretežni del pripadnikov slovenske manjšine podvržen vsem zakonitostim ekonomske in na njej zgrajene politične alienacije. Dejstvo se bistveno ne spremeni tudi ob ugotovitvi, da obstoji sklop tako imenovanih »meščanskih pravic«.

Skratka, pripadniki slovenske manjšine so kot pripadniki širših socialnih kategorij italijanske družbe deležni iste usode kot italijanski pripadniki teh razredov. Mogoče se pri pripadnikih slovenske manjšine izraža to dejstvo še bolj drastično, ker nimajo možnosti, da bi lahko v različnih delovnih okoljih, v katerih se srečujejo s pripadniki večinskega naroda, svobodno izražali in razvijali svojo narodnostno identiteto. Ko zatorej govorimo o podrejenem položaju pripadnikov manjšin moramo primarno izhajati iz njihovega ekonomskega in na tem zasnovanega socialnega statusa.

Zapisana izhodiščna ugotovitev ostaja pomembna kljub temu, da so pripadniki slovenske manjšine mnogokrat v neenakopravnem položaju tudi v primerjavi s pripadniki istega socialnega razreda, ki pa so člani večinskega naroda. Omejevanja pri sprejemanju pripadnikov slovenske manjšine v državne službe, nezadostno napredovanje na delovnem mestu itd. najboljše kažejo na dodatno podrejenost.

Vzroke za to dodatno neenakopravnost skušajo nekateri avtorji večinskega naroda iskati v »objektivnih okoliščinah«, ki jih opredeljujejo nekako takole: pripadniki slovenske manjšine še posebno tisti, ki so obiskovali šole s slovenskim učnim jezikom ne obvladajo italijanskega jezika v obsegu, pričakovanem in zahtevanem za »višja delovna« mesta. Vendar se zdi, da tako imenovanih »objektivnih okoliščin« ne izenačujejo zgolj s pomanjkljivostmi na področju jezika, temveč jim posredno dodajajo še prenizko raven »poznavanja« omike in vrednot večinskega naroda. Skratka »dober Slovenec« naj bi bil tisti Slovenec, ki je vsak dan bolj poitalijančen!

Kje so resnični vzroki takšnih razmišljanj, ki še bolj cementirajo obstoječe stanje, ni težko ugotoviti. Nezadostno obvladovanje italijanskega jezika (omike, vrednot, kulture) temelji na neustreznem vrednotenju slovenskega jezika, slovenske omike, slovenskih vrednot in slovenske kulture. Temelji v še vedno ohranjajočem se prepričanju o manjvrednosti omenjenih elementov v primerjavi s podobnimi vrednotami italijanskega naroda, v zavestnem ohranjanju etnocentristične zavesti pri pripadnikih večinskega naroda. Že bežen pregled italijanskega šolskega sistema nasploh ter na narodnostno mešanih ozemljih še posebej v celoti potrjujejo misel, o zavestnem ohranjanju delitve na nosilce civilizacije in tiste, ki živijo na njeni periferiji.

Torej, »objektivni podrejeni« položaj pripadnikov slovenske manjšine ne temelji na njihovem nezadovoljvem prilagajanju sodobni italijanski družbi, temveč v nepriljubljenosti italijanske države, da po eni strani prizna pripadnikom slovenske manjšine status enakopravnosti ter da po drugi strani sprejme paket dolgoročnih ukrepov, ki bodo postopoma spreminjali etno-centristično zavest pripadnikov italijanskega naroda.

Uresničevanje obeh elementov pa ne pomeni samo teritorialno uresničevanje pravic manjšin, temveč tudi njihovo aplikacijo ne glede na statusno mobilnost pripadnikov slovenske manjšine — tako horizontalno kot tudi vertikalno. Brez uresničevanja v tej smeri nakazane poti razreševanja problematike slovenske narodnostne manjšine bodo takoimenovane oblike »globalne zaščite« ostajale na ravni »rezervatne zaščite« in turistične zanimivosti.

Omenjeno dodatno deprivegiranost je mogoče še posebej plastično opazovati v kriznih situacijah, ko upada na primer število delovnih mest in splošna socialna varnost dobršnega dela populacije na narodnostno mešanem ozemlju. Pojavi protislovenskih šovinističnih izbruhov (tudi med delavstvom) na Tržaškem v celoti potrjujejo zgornjo ugotovitev.

Poskusi kataliziranja splošno družbenih problemov na nacionalne probleme se navadno pojavljajo v tistih okoljih, v katerih socialni razredi še niso dosegli dovolj globoke razredne zavesti, kar pomeni še posebno notranjo nevarnost za delavska gibanja. V preprečevanju teh poskusov pa bi morale odigrati odločilno vlogo sindikalne in ustrezne strankarske organizacije.

Če se sedaj povrnemo k vprašanju soodločanja pripadnikov slovenske narodnostne manjšine v italijanski družbi nasploh, velja nekaj več spregovoriti o oblikovanju tistih ciljev in vrednot politične akcije, s katerimi se pripadniki manjšine najpogosteje identificirajo.

Že v okviru razpravljanja o oblikovanju politične kulture smo ugotovili, da mesto pripadnika manjšine v uveljavljenem proizvodnem sistemu odločilno prispeva k oblikovanju določene družbene zavesti in vrednot pripadnikov manjšin. Seveda ni mogoče oblikovanje politične kulture pojmovati tako mehansko, saj na njeno oblikovanje vpliva še množica drugih faktorjev: zgodovinske okoliščine, svetovni nazor, itd. Prav tako ne gre pozabiti niti pripravljenosti določenih socialnih kategorij večinskega naroda, da se uresničujejo narodnostni problemi manjšin.

Ob upoštevanju vseh okoliščin, s posebnim poudarkom na ekonomsko družbene statusne pripadnikov slovenske manjšine, lahko ugotovimo, da je soodločanje pripadnikov slovenske manjšine v italijanski družbi (kakor tudi odločanje italijanskega delavstva nasploh) še vedno prej predmet politične vizije kot pa realnega stanja. Zato je logično, da se pripadniki slovenske narodnostne manjšine, v skladu z danimi in iz danih objektivnih pogojev, pretežno odločajo za sodelovanje v tistih subjektih političnega delovanja, katerih politična akcija stremi k odpravljanju dualizma med civilno družbo in državo. Torej, da bodo kot člani italijanske družbe polnopravno sodelovali v uresničevanju socialne revolucije. Hkrati pa jim programske usmeritve teh političnih subjektov zagotavljajo, vsaj programsko deklarativno, celovito uresničitev posebnega sklopa pravic narodnosti.

Posebna oblika izražanja teh teženj pripadnikov slovenske narodnostne manjšine se kaže, v skladu s parlamentarnim sistemom italijanske družbe, v volilni usmerjenosti slovenskih volilcev. Volilni rezultati kažejo, da se pretežen del volilnih upravičencev odloča za podporo KPI in PSI, čeprav je mogoče opaziti, da se manjši del slovenske volilne populacije odloča tudi za druge politične skupine. Tako se v skladu s statusno, ideološko in svetovnonazorsko opredelitvijo odločajo za oddajo glasu tudi KD in Listi za Trst, ali pa DP, oziroma levim gibanjem.

Specifičen fenomen politične volilne orientacije pripadnikov slovenske narodnostne manjšine je tudi volilna podpora Slovenski skupnosti, stranki, ki naj bi se izključno borila za uveljavljanje posebnih pravic slovenske manjšine. Ne da bi se spuščali v razglabljanje o povezavah med razrednim in nacionalnim elementom v političnem delovanju te stranke, velja ugotoviti, da je njena vloga vsaj kar se tiče uresničevanja sklopa posebnih pravic slovenske manjšine, pomembna. In to predvsem zato, ker v družbah, ki temeljijo na parlamentarni demokraciji, prevladuje nepisan zakon političnega upravljanja, ki pravi: »Kogar ni poleg, ta je za«. Da pa bi bila specifična problematika slovenske narodnostne manjšine trajno navzoča v upravnih strukturah je potrebno, da se prezentira tudi prek posebnih strankarskih struktur.

V tej zvezi se pojavlja zelo zanimivo vprašanje: v kolikšni meri se skozi pravičenost določenih političnih strank, da na svojih listah izvolijo v različne organe države pripadnike slovenske manjšine, realizira pravica manjšine do »ustrezne zastopanosti« v organih države, v katerih živi? Menimo, da bi bilo preveč smelo odgovoriti na vprašanje pozitivno. In to iz dveh razlogov: prvič zato, ker v italijanskem pravnem sistemu ne obstajajo zagotovila, ki bi določala »ustrezno zastopanost« pripadnikov manjšine v italijanskih državnih organih; in drugič zato, ker niti sama manjšina nima povsem iskristaliziranih stališč o tej problematiki (zaradi precejšnje notranje razslojenosti).

B. SOODLOČANJE MANJŠINE PRI URESNIČEVANJU SKLOPA POSEBNIH PRAVIC NARODNOSTNIH PRAVIC

Temeljni element oblikovanja manjšine kot subjekta lastnega razvoja je prvenstveno povezan s sodelovanjem manjšine pri načrtovanju uresničevanja sklopa posebnih pravic manjšin. Onemogočanje pripadnikov manjšine, da sodelujejo v tem procesu ne pomeni le ohranjanje neenakopravnosti, temveč kaže tudi na to, da manjšina ni priznana kot subjekt soodločanja o lastni usodi.

Množica razlogov govori v prid tezi, da je tovrstni položaj slovenske manjšine v Italiji v dobri meri podoben uvodni opredelitvi. Vse te vzroke pa bi bilo konec koncev možno opredeliti kot enostranskost v procesu odločanja manjšine. Enostranskost se primarno kaže v težnjah, da se ta problematika razrešuje skozi strankarske forme odločanja. V procesu uresničevanja sklopa posebnih pravic manjšine lahko torej pripadnik slovenske manjšine sodeluje le, če primerno strankarsko vnovči svojo ideološko naravnost.

Ne glede na zelo pomembno vlogo političnih strank v italijanskem družbenem življenju, tudi tistih, h katerim težijo Slovenci, ni dovolj, da se soodločanje manjšine uresničuje le skozi različna strankarska načela in poglede. In to ne samo zato, kar v tako porazdeljenem procesu soodločanja lahko kaj hitro postanejo »politični drobiž«, kar je, žal, mogoče mnogokrat opaziti ob številnih volitvah in ob sklepanju upravnih zavezništev. Soodločanje manjšine o lastni usodi mora preseči strankarske okvire v prvi vrsti zato, ker kompleksnost manjšinske problematike močno presega okvire ideološkosti, oziroma patronata katerekoli politične stranke.

S tem seveda ne mislimo na to, da bi se morali Slovenci pri uresničevanju posebnega sklopa pravic narodnosti oddaljiti od delovanja v strankah, ki jim ideološko in svetovnonazorsko pripadajo. Nasprotno, glede na vlogo političnih strank si je treba še bolj prizadevati, da se izvoli še večje število pripadnikov slovenske manjšine na listah različnih strank.

Vendar pa je potrebno v luči kompletiranja koncepcije o soodločanju manjšine pri uresničevanju sklopa posebnih pravic narodnostnih manjšin, omejenemu strankarskemu vidiku soodločanja dodati vsaj še dva:

1. popolno uresničitev pravice slovenske manjšine do »ustrezne zastopanosti« v vseh državnih organih, katerih delovanje vpliva na obstoj in razvoj manjšine. To obliko zastopanosti je treba izpeljati mimo strankarskega načela o delitvi mest izključno na podlagi statistično ugotovljene moči strank, številčnosti večinskega naroda in številčnosti manjšine. Glede na to, da bi zaradi kompleksnosti narodnostno-manjšinske problematike zelo težko našli področje vodenja in upravljanja, ki ne bi bilo tako ali drugače povezano z razvojem manjšine je jasno, da ostaja zelo skromen seznam tistih delovnih področij, na katerih naj predstavniki manjšine ne bi bili vključeni;

2. oblikovanje posebnih institucionaliziranih oblik soodločanja manjšine, ki naj bi bile sestavljene v celoti ali pretežno iz pripadnikov slovenske manjšine. Sestavo bi morale določati organizacije slovenske manjšine mimo strankarske

oziroma svetovno-nazorske razdrobljenosti. Namen ustanavljanja teh posebnih institucionaliziranih, državno in družbeno priznanih oblik, ki naj bi bil v celovitem spremljanju razvoja uresničevanja sklopa posebnih pravic ter v predlaganju ustreznih rešitev, ki naj bi imele v procesu uresničevanja sklopa posebnih pravic, v primerjavi s stališči večinskega naroda in države, enakopraven, če že ne odločujoč status.

Oblikovanje enotnih stališč slovenske manjšine je primarnega pomena za boljše soodločanje v okviru političnih strank in skozi »ustrezno zastopanost« manjšine v državnih organih.

Da ostajajo takšna razmišljanja, žal, zgolj na nivoju teoretičnega razglabljanja, ni težko ugotoviti. Saj ne deluje (po krivdi upraviteljev) niti do sedaj edina institucionalizirana oblika posebnega izražanja potreb slovenske manjšine v Italiji — konzulta za proučevanje vprašanj slovenske manjšine pri upravi občine Gorica. Pa čeprav ima zgolj posvetovalni značaj.

Če po prikazu obeh ravni možnega soodločanja pripadnikov slovenske manjšine v italijanski družbi naredimo krajši sklep, velja ugotoviti, da se soodločanje pojavlja v zelo rudimentalni obliki. In to tako zaradi nizke stopnje soodločanja pripadnikov slovenske manjšine o italijanskih družbenih zadevah nasploh (kar je primarno posledica statusov in vlog, ki jih imajo v italijanski družbi), in drugič zato, ker so v bistvu odrinjeni iz procesa uresničevanja sklopa posebnih pravic manjšin, saj manjšina še vedno ni priznana kot subjekt odločanja o njeni lastni usodi.

Riassunto

LA POLITICA MINORITARIA E LA PARTECIPAZIONE DELLA MINORANZA NAZIONALE

Gli appartenenti alla minoranza nazionale sono costantemente messi a confronto con la formazione dei due ruoli sociali, cioè come appartenenti alla società italiana ed in particolare come appartenenti alla minoranza nazionale slovena. La partecipazione degli appartenenti alla minoranza al processo della formazione della politica minoritaria, va trattata da ambedue i punti di vista.

Fermandoci prima alla questione della partecipazione alle decisioni da parte degli appartenenti alla minoranza slovena come membri della società italiana, vale a constatare, che l'estensione della loro facoltà di partecipare alla formazione della politica globale italiana, primariamente dipende dalla loro posizione sociale nella società italiana. La loro posizione sociale invece si basa sul ruolo che assumono nella ripartizione sociale del lavoro.

Numerosi argomenti favoriscono la tesi, che anche nel processo dell'attuazione dei diritti legittimi delle minoranze, la minoranza slovena »gioca un ruolo subordinato«. Questo fenomeno primariamente si esprime nelle tendenze di risolvere questa problematica mediante gli organi decisionali dei partiti. L'appartenente alla minoranza slovena dunque non può partecipare al processo dell'attuazione dei diritti particolari spettanti alla minoranza slovena che »incassando« appositamente il proprio orientamento ideologico in un partito politico.

Al fine di garantire la diretta partecipazione della minoranza slovena al processo dell'attuazione dei diritti particolari spettanti alle minoranze, è necessario aggiungere alla tesi sopra citata, almeno due aspetti:

1. completa attuazione del diritto legittimo della minoranza slovena di »un'adeguata partecipazione« a tutti gli organi dello stato, la cui attività influisce l'esistenza e lo sviluppo della minoranza. Questa forma della partecipazione va realizzata all'infuori del principio politico, alla base del quale i posti agli organi dello Stato vanno ripartiti esclusivamente considerando la forza dei singoli partiti, statisticamente constatata;

2. la formazione delle forme speciali della partecipazione della minoranza che dovrebbero essere interamente, o in maggior parte, costituite dagli appartenenti alla minoranza slovena. I membri di questi organismi speciali debbono essere nominati dal Consiglio regionale del Friuli-Venezia Giulia/Furlanija-Juljska krajina su designazioni effettuate dalle organizzazioni socio-economiche e culturali, in cui si esprime la minoranza slovena.

Queste forme speciali vanno costituite allo scopo di seguire interamente lo sviluppo dell'attuazione dei diritti particolari e nello stesso tempo di proporre apposite soluzioni. Nel processo dell'attuazione dei diritti particolari della minoranza slovena la posizione dei suddetti organismi è decisionale rispetto alle posizioni della nazione maggioritaria e dello Stato.

La formazione della minoranza come soggetto del proprio sviluppo, è principalmente collegata con l'attuazione delle forme della partecipazione, fin'ora esposte. Il fatto che la minoranza slovena è esclusa dal processo di pianificazione ed attuazione dei diritti particolari spettanti alle minoranze significa, che la minoranza continua a non essere riconosciuta come soggetto della formazione del proprio destino.

Summary

POLICIES RELATIVE TO NATIONAL MINORITIES AND CO-DECISION-MAKING OF MINORITIES

Members of a national minority constantly have two interweaving roles: as members of the Italian society as a whole and, additionally, as members of the Slovene national minority. Therefore the participation of the members of the minority in the process of social decision-making should be treated from both standpoints. If we begin to examine the question of co-decision of members of the Slovene minority as members of the Italian society, we state that the scope of their co-decision arises primarily from the social status they have in the Italian society. The social status in turn arises primarily from the place that the members of the minority occupy in the social division of labour.

The basic element shaping the minority as a subject of its own development is primarily connected with the participation of the minority in planning the realization of the complex of special rights of the minority. Prevention of members of the minority to co-operate in this process does not only preserve the inequality but also points to the fact that the minority is not acknowledged as the subject co-deciding about its fate.

A variety of reasons corroborate the thesis that such a position of the Slovene minority in Italy largely resembles the introductory statement. But, after all, these reasons could be stated as being one-sided in the process of decision-making of the minority. The one-sidedness is seen primarily in the tendencies to solve these problems in the parties' forums for making decisions. Thus, a member of the Slovene minority can participate in the process of realizing the complex of special minority rights only if he takes advantage of his ideologic orientation in the party properly.

In order to complete the concept of co-decision-making of the minority in realizing the complex of special rights of national minorities, it is necessary to add to the above-mentioned party aspect at least two others:

1. Complete realization of the right of the Slovene minority to be «appropriately represented» in all bodies of State character, the activities of which influence the existence and development of the minority. This form of representation should be achieved by eliminating the party principle of conferring the posts exclusively on the basis of statistically determined strength of individual parties, of the number of majority nation and the number of minority.

2. Formation of special institutionalized forms of co-decision-making of minority which should consist entirely or mostly of the members of the Slovene minority. The structure should be determined by organizations of the Slovene minority, no attention being paid to the disunion of parties or of the world views. The purpose of establishing special institutionalized forms, acknowledged by State and society, should be to follow the development of the implementation the complex of special rights and to suggest the proper solutions which should have, in the process of realizing the complex of special rights, in comparison with the standpoints of the majority nation and of the State, an equal if not even a decisive status.

Darij Cupin

VPRAŠANJE MATERIALNE PODLAGE MANJŠINE V FUNKCIJI NARODNOSTNEGA RAZVOJA

Vse narodne in družbene skupnosti živijo ter se razvijajo v kompleksu družbenih odnosov, ki se ustvarjajo med posamezniki. Družbeni odnosi se v času spreminjajo in so močno odvisni od gospodarskega razvoja, ki ga je družba dosegla, oziroma od usmeritev, ki označujejo temeljne proizvodne dejavnosti v družbeni skupnosti. Zgodovinski proces nastajanja in spreminjanja določene vrste družbe ter odnosov med družbenimi dejavniki oblikujejo posamezni proizvodni faktorji glede na večji ali manjši vpliv, ki ga imajo v družbi.

Navzočnost dveh narodnih skupnosti na istem ozemlju pomeni tudi navzočnost obeh narodnosti v proizvodnih in nasploh gospodarskih dejavnostih. Razmerja in odnosi dveh skupnosti v omenjenih dejavnostih odločilno vplivajo na formiranje določenega tipa družbe oziroma stopnjo razvitosti in demokratičnosti družbenih odnosov.

Manjšinska narodna skupnost, ki živi v državi drugega naroda, ohranja temeljne nacionalne značilnosti matičnega naroda, od katerega živi ločena. Vendar mora vzporedno s tem prevzemati vrsto družbenih, gospodarskih in prostorskih prvin večinskega naroda, s katerim živi na istem ozemlju. Od vsebine in intenzivnosti tega pojava je v veliki meri odvisen nacionalni razvoj manjšine. Od stopnje demokratičnosti države oziroma večinskega naroda pa je odvisno, ali se ta pojav spreminja v narodno asimilacijo pripadnikov manjšine ali ne.

Manjšinsko narodno skupnost torej v pomembni meri označujejo družbeno-gospodarske prvine — kot posledica lastnega zgodovinskega razvoja ali vsiljene od večinskega naroda — in so izjemno pomembne za življenje manjšine. Od njene gospodarske moči, od njene materialne osnove je odvisno, kakšen bo njen celovit družbeni, kulturni in narodni razvoj.

Zavest o tem je bila v življenju slovenske narodne skupnosti v Italiji v različnih obdobjih različno močna. Danes je precejšnja, kar dokazujejo veliki naporji za krepitev materialne osnove manjšinske skupnosti, ne moremo pa tega trditi za vsa pretekla desetletja, ko se je v sicer drugačnih okoliščinah posvečala veliko večja pozornost drugim področjem manjšinskega življenja.

Prepričanje, da je za manjšino gospodarska trdnost pomembna in da je mogoče z zaviranjem gospodarske rasti manjšine zavirati tudi njeno narodno rast, nedvomno že dolgo navdihuje politiko in odnos večinskega naroda. Zgodovinski razvoj v zadnjih sto letih kaže, da so se politični in gospodarski krogi, ki so najmočneje vplivali na dogodke na današnjem narodnostno mešanem ozemlju Italije, zmeraj odločno upirali gospodarski rasti slovenske narodnostne skupnosti, da bi tako zavrli njeno splošno narodno rast.

Današnji položaj Slovencev v Italiji označuje precejšnja gospodarska odvisnost od večinskega naroda. Ta odvisnost izvira iz zgodovine teh krajev.

Splošna gospodarska rast današnjega nacionalno mešanega območja se je pospešeno pričela razvijati v drugi polovici prejšnjega stoletja, ko sta se v skladu s kapitalističnimi zakoni začeli razvijati predvsem mesti Trst in Gorica. Gospodarska pobuda je bila zaradi objektivnih razlogov predvsem v rokah srednjih in višjih meščanskih slojev, ki so pretežno govorili italijansko in delno nemško. Razcvet sekundarnih in terciarnih dejavnosti v obeh mestih je potreboval ogrom-

no delovne sile in je privabil veliko število prebivalcev iz naravnega slovenskega zaledja. Te prebivalce je mesto predvsem v prvem obdobju v precejšnji meri tudi poitalijančilo. V gospodarskem razvoju, ki je bil večji v mestih kakor na deželi, se je začela asimilacija predvsem gospodarsko odvisnega slovenskega prebivalstva.

Vendar se je vzporedno s splošnim nacionalnim prebujanjem Slovencev v tistem obdobju začela širiti tudi njihova gospodarska dejavnost in rast v mestih Trst in Gorica. Posledica tega je bila večja narodna odpornost slovenskega prebivalstva. Ta proces je bil povezan z razvojem splošnih družbenih in kulturnih dejavnosti Slovencev. Vedno več je bilo kulturnih društev, ustanov, gledališč, čitalnic, časopisov in revij, kulturnih sedežev, slovenskih privatnih šol. Na ta razvoj je bistveno vplivala materialna rast skupnosti, saj je gmotno pripomogla h krepitvi družbenih in kulturnih dejavnosti. Gospodarska dejavnost Slovencev je torej zmanjšala asimilacijske pritiske in ustvarila ugodne razmere za razvoj živahnjšega kulturnega in nasploh narodnega življenja.

Ni moj namen prikazovati gospodarsko rast Slovencev v tistem zgodovinskem obdobju. Vendar ne morem mimo dejstva, da je takratno izredno živahno narodno življenje Slovencev na območjih, ki so danes v Italiji, odsevalo materialno rast skupnosti in je tesno povezano z njo. Slovenci so bili gospodarsko navzoči v obrtništvu, proizvodnih dejavnostih, kmetijstvu in ribištvu, zavarovalništvu, trgovinskih in pomorskih dejavnostih ter v bančništvu, ki je, kot vselej, izražalo moč drugih gospodarskih panog. Tik pred prvo svetovno vojno so te gospodarske dejavnosti pri Slovencih tako porasle, da se je italijansko prebivalstvo čutilo nacionalno ogroženo. Kot primer naj navedem moč slovenskih oziroma bolj slovanskih denarnih zavodov, ki so v tistih letih — če upoštevamo običajne bančne parametre — v bistvu dosegli, če ne celo presegle finančno moč italijanskih zavodov.

Italijanski element se je temu procesu — zavedajoč se njegovega vpliva na narodnostno rast Slovencev — odločno uprl in ga skušal na vse načine ovirati. Višek je taka politika dosegla v razdobju fašizma, ki se je zato, da bi uničil slovenski življenjski namenil izkoreniniti celotno gospodarsko osnovo Slovencev. Zato je načrtno razpuščal slovenske zadrage in gospodarske organizacije, zaplenjal njihovo imovino ter premoženje. V tistih temačnih letih, ko so tudi bili izgnani najpomembnejši gospodarski kadri, je fašizem zadal slovenskemu gospodarstvu smrtni udarec.

Po drugi svetovni vojni so se pričela prizadevanja za oživetev in obnovitev slovenskih gospodarskih struktur. Vendar so se oblasti in odločujoči politični krogi tudi v novih okoliščinah ponovno uprli gospodarskemu razvoju Slovencev, sicer ne tako brutalno kot v preteklosti, pač pa z bolj prefinjenimi upravnimi instrumenti. Na Goriškem in Tržaškem se je taka politika kazala predvsem na nekaterih področjih. Najprej je treba omeniti zanemarjanje in oviranje gospodarskih pobud Slovencev. Zgovoren dokaz za to so dogodki okrog ustanovitve in razvoja osrednjega slovenskega bančnega zavoda v Trstu, ki je komaj pred nekaj leti dobil status polnopravne banke, a še danes nima vseh potrebnih pooblastil za nemoten razvoj. Še posebej je treba opozoriti na ogromen obseg v večini primerov nepotrebnih in neupravičenih razlastitev slovenske zemlje za »javno korist«; te so močno prizadele morda najpomembnejšo narodno in materialno osnovo manjšine in so hudo omejile možnosti za obstoj in razvoj tradicionalnih gospodarskih dejavnosti manjšine. Drugi ukrep te politike je diskriminacija Slovencev pri zaposlovanju. Nedvomno velja to za javni sektor (šole, občinski, pokrajinski, deželni uradi in službe, policija in finančna straža in drugo), ki predvsem v obmejnem pasu daje izredno veliko možnosti za zaposlovanje. Nadalje bi bilo

potrebno omeniti diskriminacijo perifernih območij, ki je najhuje prizadela Beneško Slovenijo in Rezijo, dve območji, ki sta bili od nekdaj kompaktno slovenski. Zaradi dirigirane gospodarske nerazvitosti se je iz teh krajev izselila več kot polovica prebivalstva, v glavnem mladi ljudje, ki so bili prisiljeni izseliti se, da bi našli delo ali v razvitejših krajih Italije ali v tujini. Veliko izseljevanje je seveda ubožalo ta območja in jih tudi narodnostno močno prizadelo.

Gospodarsko zamenjavo tistih predelov in panog, kjer živijo in delajo Slovenci, zaviranje raznih njihovih gospodarskih pobud ali panog, v katerih so Slovenci v večji meri udeleženi, razlaščenje slovenske zemlje ter diskriminacija pri zaposlovanju Slovencev — to je bila dolga leta po vojni politika vodilnih političnih in gospodarskih krogov.

Cilj te politike je bil spraviti manjšino v gospodarsko odvisnost, oslabil jo in s tem laže asimilirati.

Govoriti o obstoju narodne manjšine v okviru katerekoli družbe pomeni govoriti predvsem o enakopravnosti te skupnosti v družbi večinskega naroda. Pojem enakopravnosti je mogoče razlagati različno, vendar je manjšini zagotovljena dejanska enakopravnost le, ko je ne ogrožajo asimilacijski pritiski, torej ko so odstranjeni vsi dejavniki, ki povzročajo in pospešujejo narodno asimilacijo. Zato je treba manjšini zagotoviti možnost, da se lahko upre vsem asimilacijskim pritiskom. Na kratko lahko sklenemo, da v družbi, ki je resnično demokratična, ni asimilacije oziroma asimilacijski procesi so navzoči le v družbi, ki ni avtentično demokratična. In eden izmed osnovnih razlogov in dejavnikov za asimilacijske pritiske je nedvomno gospodarska odvisnost oziroma gospodarsko diskriminiranje manjšine.

Slovenci v Italiji se že vsa povojna leta borijo za zakonsko priznanje in zaščito pravic, kot to predvideva italijanska ustava. Nekatere stranke in organizacije so predstavile svoje zakonske osnutke in vlada je poverila posebni komisiji nalogo, da izdela stališča za tak zakon. V razpravah omenjene komisije so bile priznane nekatere specifične značilnosti slovenske manjšine (jezik, kultura), ki jih je treba zaščititi; odločno pa so italijanski člani komisije odklonili priznanje pravic na širšem družbeno-ekonomskem področju. Izraženo je bilo stališče, da ni mogoče govoriti o posebnih potrebah in značilnostih Slovencev na gospodarskem področju in s tem zelo povezane prostorske politike. Zato naj ne bi bilo nobenega razloga, da bi se manjšina vključevala v aktivno soustvarjanje oziroma soodločanje pri ekonomski in teritorialni politiki na nacionalno mešanem območju. Zagovorniki teh manjšini nasprotnih tez se opirajo na trditve, da je italijanska družba osnovana na kapitalistični ureditvi, ki temelji na svobodni tržni konkurenci, ta pa vsakemu posamezniku — ne glede na njegovo narodno identiteto — daje enake možnosti za materialno uveljavitev. Priznanje posebnega odnosa do gospodarskih in prostorskih značilnosti pravijo, bi kršilo pravilo svobodne konkurence in povzročilo motnje na tržišču.

Svobodno tržišče je v današnjih razmerah razvoja industrijskih družb gola retorika. Realnost opozarja na vse večjo vlogo organizacij (med katerimi pripada prvo mesto državi in njenim ustanovam), ki uveljavljajo svoje težnje po vplivanju na tržišče. V tem smislu danes javna uprava, ki pretežno snuje in izvaja prostorsko in delno tudi gospodarsko politiko, usmerja s svojimi intervencijami vsa družbeno-gospodarska gibanja. To občuti manjšina na lastni koži, ko država in odločujoči družbeno-gospodarski in politični krogi na dominantnem položaju ne kažejo razumevanja za specifične potrebe in značilnosti manjšine.

V prepričanju in zavesti, da pomeni krepko gospodarstvo materialno osnovo za vsestranski obstoj in razvoj, si torej Slovenci v Italiji in njihove organizacije prizadevajo uveljaviti lastne gospodarske pobude ter učinkovitejšo organiziranost.

V tej zvezi je treba omeniti pomembne strokovne organizacije, ki se ukvarjajo z gospodarsko tematiko, to so: Slovensko deželno gospodarsko združenje, Kmečka zveza in delno Slovenski raziskovalni inštitut. Hkrati Slovenci zahtevajo, da se prizna specifičnost in pomen gospodarstva manjšine, ki je eden izmed dejavnikov za nemoten obstoj, in da se v tem smislu upoštevajo izražene zahteve.

Kakšne so te zahteve in na katerih načelih temeljijo?

Temeljna stališča izraža dokument Slovenske kulturno gospodarske zveze o pravicah slovenske narodne skupnosti v Italiji.

Eden izmed temeljnih pogojev za preprečevanje sprememb etničnega značaja in asimilacije na narodno mešanem ozemlju — je poudarjeno — je ohranitev ter razvoj gospodarstva slovenske narodne skupnosti in njenih pripadnikov.

Zato mora zaščitni globalni zakon predvideti ukrepe normativne, upravne in finančne narave za ohranitev slovenskih gospodarskih dejavnosti, za njihov razvoj in za nove pobude. Glede tega so bili podani nekateri konkretni predlogi: ustanovi naj se poseben organ za specifične gospodarske probleme manjšine, v katerem morajo imeti odločilno besedo pripadniki manjšine; da se vsaj delno nadomestijo izgube, ki jih je predvsem zaradi fašizma doživela slovenska narodna skupnost, naj se ustanovi poseben finančni rotacijski sklad, iz katerega bi se črpala sredstva za gospodarske pobude manjšine.

Zagotovljena mora biti enakopravnost pri soodločanju o splošnih smernicah gospodarskega razvoja širše družbene skupnosti. Zato morajo država, dežela, pokrajine, medobčinske skupnosti, občine in javne ustanove v skladu s svojimi pristojnostmi pritegniti izvoljene predstavnike in zastopnike najbolj reprezentativnih organizacij slovenske narodne skupnosti k soodločanju o ukrepih, ki bi kakorkoli učinkovali na prostor, na katerem živijo Slovenci, ter na socialne in gospodarske razmere v tem prostoru. Naloga večinske skupnosti torej je, da izoblikuje tak sistem soodločaja o načinu reševanja skupnih problemov, da obstoj in razvoj narodne manjšine ne bo več ogrožen in izpostavljen asimilaciji ter raznarodovanju.

Pri razlaščanju površin, gospodarskih objektov in struktur, ki so last pripadnikov slovenske narodne skupnosti, v korist celotne družbe mora biti lastnikom in uživalcem jusarskih pravic zagotovljeno neposredno soodločanje o namembnosti površin in ustrezna soudeležba. Za narodnostno škodo, ki jo povzroča prostorska izguba, pa je treba slovenski narodni skupnosti zagotoviti ustrezno trajno nasprotno uslugo. Zgodovinski procesi so pokazali, da je manjšina brez osnovnega teritorija obsojena na postopno propadanje in izumiranje. Teritorij in bivalna strnjjenost pomenita močan gospodarski potencial, ki omogoča razvoj primarnih in drugih dejavnosti, hkrati pa je močan jez pred asimilacijo. Zato je treba razlaščanje omejiti na minimum. S temi vprašanji so povezane vojaške služnosti, ki povzročajo veliko škodo na prostoru, kjer živijo Slovenci v Videmski pokrajini. Država mora omejiti ta pojav ter vojaške služnosti čimprej odpraviti.

Posebno skrb je treba posvetiti vprašanju slovenskih izseljencev in ukrepom, ki bi pospešili njihovo vrnitev na domača tla. Na tujem jim je treba nuditi potrebna sredstva za kulturni in jezikovni razvoj. Vključiti je treba njihove organizacije v soodločanje pri reševanju njihovih problemov. To vprašanje je še posebej pereče za Beneško Slovenijo in Rezijo, ki ju je pojav izseljenstva najgloblje prizadel, saj je odhod več kot polovice prebivalstva hudo okrnil možnosti za družbeni in narodni obstoj ter razvoj.

To so temeljne zahteve v odnosu do države in javnih ustanov. Treba je omeniti tudi nekatera temeljna načela, ki morajo voditi delovanje manjšine na gospodarskem področju.

Med temi je treba posebej poudariti nadaljnje prizadevanje za uresničevanje politike odprte meje, politike čimvečjega obmejnega sodelovanja, gospodarske

integracije tega območja s svojim naravnim zaledjem, to je politike, ki ji pravimo politika realizacije osimskih sporazumov. Taka usmeritev pomeni zagotovilo za gospodarski razvoj dežele Furlanije-Juljske krajine, posebej ožjega obmejnega pasu. Perspektiva te politike nudi tudi objektivne in subjektivne možnosti, da se manjšina vanjo vključi in da si v njej najde svoj gospodarski prostor. Osimskim sporazumom nasprotna politika pomeni gospodarsko in politično izolacijo z vrsto negativnih posledic za celotno deželo in tudi za obstoj manjšine, posledic, ki jih je manjšina že občutila v daljšem povojnem obdobju. Zato mora slovenska narodna skupnost še bolj povezovali svoje razvojne perspektive in prizadevanja z uresničevanjem politike in duha osimskih sporazumov. Vzporedno s tem pomenijo njeni gospodarski naporji tudi aktivnejše vključevanje v gospodarsko stvarnost celotne dežele Furlanije-Juljske krajine.

Gospodarske pobude mora manjšina še bolj uskladiti in jih uresničevati v okviru dolgoročno zastavljenih razvojnih načrtov, ki bodo zagotovili večjo učinkovitost akcije.

Manjšina si mora prizadevati, da si kot subjekt ustvarja celovito gospodarsko strukturo z navzočnostjo v vseh sektorjih gospodarskega delovanja. Popolnejša gospodarska struktura bo manjšini zagotovila trdnjšo materialno osnovo. Razumljivo pa je, da je v teh prizadevanjih treba posebno razvijati tiste dejavnosti in oblike, kot na primer združništvo, ki so za manjšino tradicionalne.

Temelj za učinkovito gospodarsko rast je načrtno delo, ki ne zanemarija pomembnih z gospodarstvom povezanih dejavnosti. To so predvsem kadrovanje, usmerjeno izobraževanje, študijske in raziskovalne naloge na področju gospodarstva in utrjevanje strokovnih družbeno-gospodarskih organizacij. Zaradi objektivnih pomanjkljivosti v uradni šolski strukturi, ki prizadevajo Slovence v Italiji (pomanjkanje slovenskih šol v Videmski pokrajini) premalo strokovnih smeri v šolskem sistemu na Tržaškem in Goriškem), si je treba s kadrovske politiko in usmerjenim izobraževanjem prizadevati za celovitejši izobraževalni sistem, ki bo ustvarjal primerne kadre za gospodarske dejavnosti. Nikakor si namreč ni mogoče zamisljati celovite gospodarske rasti brez lastnih strokovno usposobljenih kadrov.

Za dolgoročneje načrtno razvijanje gospodarskih temeljev je neobhodno potrebno več strokovnega dela in več znanstveno raziskovalnega dela v gospodarstvu in v vseh družbenih vejah, ki so tesno povezane z gospodarstvom. Predvsem je treba poiskati možnosti za tesnejše vključevanje narodno mešane regije v gospodarstvo in hkrati zasledovati komparativne prednosti tega prostora, na katerem se srečujeta italijanski in jugoslovanski gospodarski sistem.

Pri pospeševanju lastnega gospodarskega razvoja, ki naj razreši vprašanje materialne podlage manjšine v funkciji narodnostnega razvoja, se manjšinska narodna skupnost ne more naslanjati na kakšen že obstoječi univerzalni model gospodarskega razvoja. Kot vsaka družbena skupnost si mora ustvariti lasten gospodarski sistem, ki ji bo najbolj ustrezal, ki bo odseval njene specifične značilnosti in hkrati reševal njene potrebe.

Kakor je vsem jasno in na splošno priznано načelo, da narodnostno življenje manjšine najbolj specifično izražajo prvine, kot so jezik, kultura, šola, mora postati jasno tudi to, da se te prvine narodnostnega življenja ne morejo ohraniti in utrditi brez materialne osnove. Zato je vsaka manjšina zapisana počasnejši ali hitrejši smrti, če ne skrbi za svojo gospodarsko rast.

Riassunto

LA QUESTIONE DELLA BASE MATERIALE DELLA MINORANZA IN FUNZIONE DELLO SVILUPPO NAZIONALE

La presenza delle due comunità nazionali sullo stesso territorio significa anche la presenza di ambedue le nazioni nelle attività produttive ed economiche in generale, siccome la minoranza benché conservi le proprie caratteristiche nazionali è costretta a subire una serie degli elementi sociali, economici ed ambientali della nazione maggioritaria. Lo sviluppo nazionale della minoranza in gran parte dipende dal grado e dall'intensità con cui questa s'incorpora nell'ambito economico della nazione maggioritaria. Se questo fenomeno poi si trasforma all'assimilazione nazionale o meno, dipende dal grado della democraticità della nazione maggioritaria.

Nella vita della comunità slovena in Italia la consapevolezza di questo fatto era nei diversi periodi presente in un modo diverso, siccome la base materiale della minoranza molte volte era postposta alle altre sfere della vita minoritaria, il che non vale per la politica nonché per l'atteggiamento della nazione maggioritaria la quale sempre si rendeva conto che frenando lo sviluppo economico della minoranza si può frenare pure il suo sviluppo nazionale.

La forte dipendenza economica dalla nazione maggioritaria caratterizza la posizione attuale degli Sloveni in Italia. La loro posizione è storicamente condizionata dal ruolo che avevano nel passato quando per le ragioni oggettive l'iniziativa economica dipendeva soprattutto dalle classi borghesi medie e superiori, la maggior parte delle quali era di nazionalità italiana oppure tedesca. Parallellamente al risveglio nazionale generale degli Sloveni nella seconda metà del secolo scorso cominciò a rafforzarsi anche la loro presenza economica. Gli Sloveni rafforzarono la loro consistenza nazionale sviluppando le attività sociali e culturali e così l'assimilazione diminuì.

L'elemento italiano decisamente si oppose a questo processo tentando in ogni modo d'impedire il suo svolgimento. Tale politica giunse al suo culmine nel periodo del fascismo. Finita la seconda guerra mondiale furono intrapresi gli sforzi diretti a rianimare e ricostruire le strutture economiche slovene ai quali si opposero le autorità e le forze politiche dirigenti servendosi degli strumenti amministrativi raffinati (le espropriazioni non necessarie ed ingiustificabili, l'impedimento e la trascuratezza delle iniziative economiche degli Sloveni, la discriminazione nel collocamento al lavoro, il sottosviluppo sistematicamente pianificato dei paesi limitrofi, soprattutto della Benecia/Benečija e della Resia/Rezija e simile) volendo spingere la minoranza allo stato di dipendenza e d'indebolimento e in questo modo agevolare il processo di assimilazione.

Gli Sloveni in Italia durante tutto il periodo del dopoguerra combattono per il riconoscimento legislativo e la protezione dei diritti quanto previsto dalla Costituzione italiana. L'attivazione della discussione parlamentare sulle presentate proposte di legge significa un passo avanti verso il riconoscimento di alcuni diritti, anzitutto quelli culturali e linguistici, mentre la sfera dello sviluppo economico è rimasta del tutto trascurata. Poiché l'affermazione ufficiale che la società italiana fondata sul sistema capitalistico che a suo modo si basa sulla concorrenza di mercato, offre ad ogni individuo senza considerare la sua identità nazionale — le stesse possibilità dell'affermazione economica. Il riconoscimento di un atteggiamento particolare nei confronti delle caratteristiche economiche ed ambientali pertanto potrebbe comportare la violazione della legge di concorrenza di mercato nonché i disturbi del mercato. Nella situazione attuale, dopo gli interventi decisivi da parte dello stato e delle altre organizzazioni nel mercato, tali tesi risultano pura retorica.

Il documento dell'Unione culturale economica slovena include le posizioni fondamentali delle organizzazioni slovene nonché le loro proposte concrete riferentisi alla portata della situazione economica e dello sviluppo della comunità slovena in Italia.

Summary

MATERIAL BASIS OF THE MINORITY IN THE FUNCTION OF NATIONAL DEVELOPMENT

The presence of two national communities on the same territory also means that both of the nationalities take part in manufacturing and other economic activities, because the minority, though preserving its national characteristics, is compelled to accept numerous social, economic and regional elements of the majority nation. The national development of the minority depends to a large extent on how much the minority participates in the

economic sphere of the majority nation; on the other hand, this participation may change into national assimilation if the majority nation is not democratic enough.

In various periods of time the Slovenes living in Italy were more or less aware of these facts, since the material basis of the minority has often been neglected in comparison with the other facets of minority life; however, this does not apply to politics and to the attitude of the majority nation, which has always been well aware of the fact that holding back the economic growth of the minority can entail holding back the national growth of the minority.

The present situation of the Slovenes living in Italy is marked by their considerable economic dependence upon the majority nation, which is historically conditioned, since in the past, due to objective reasons, the economic incentive was mostly in the hands of the middle and higher bourgeois classes who were mostly Italian — and partly German — speaking. But parallel with the common national awakening of the Slovenes in the second half of the past century, their economy began growing and spreading. The Slovenes strengthened nationally, the common social and cultural activities were developing, the assimilation of the Slovenes was decreasing.

The Italian side was diametrically opposed to the economic development of the Slovenes and resorted to all the available means to obstruct it. Such politics reached its highest level in the period of fascism. After the Second World War the efforts began at the revival and renewal of the Slovene economic structures, while the administration and the deciding political circles resisted it by using their refined administrative instruments (unnecessary and unjustified expropriations, hindrances and neglect of the economic initiatives of the Slovenes, discrimination in employment, discrimination and planned economic standstill, especially in Venetian Slovenia/Beneška Slovenija and in the valley of Resia/Rezija etc.), with the purpose of making the minority economically dependent, weak and consequently more easily assimilable.

The Slovenes in Italy have been struggling the whole post-war period for the legal acknowledgment and protection of their rights as stated in the Italian Constitution. The debate in the Parliament on the bills shows a certain progress in the matter of cultural and linguistic rights; nevertheless, the economic development is completely neglected as the official statement has become prominent claiming that the Italian society is based on capitalist system founded on the free commercial competition which offers each individual — regardless of his national identity — the same economic opportunities. Therefore the acknowledgement of a special attitude towards the economic and regional characteristics supposedly damage the free competition and cause disturbances on the market. Such these are, of course, purely rhetoric, in the actual conditions of explicit interventions of the State and of other organizations on the market.

Convinced and conscious that firm economy represents the material basis for a wholesome existence and many-sided development, the Slovenes in Italy and their organizations make efforts to promote their own economic incentives and to organize themselves more efficiently. They also strive for recognition of the specific character and importance of the economy of the minority.

In the Document proposed by the Slovene Cultural and Economic Association the Slovene organizations have summarized their basic standpoints and also concrete proposals in connection with the importance of the economic situation and of the development of the Slovene national community in Italy.

Nada Vilhar

DESKRIPTIVNI PREGLED REŠITEV V GLOBALNI ZAKONODAJI ZA DRUŽBENOEKONOMSKO PODROČJE

Področje, kjer prebivajo Slovenci v Italiji, je z gospodarskega vidika razdeljeno na dve coni: v 8. socioekonomsko cono, v katero spadata Tržaška in Goriška pokrajina, ki to cono tudi v celoti sestavljata, ter v 6. socioekonomsko cono, v katero spada del Videmske pokrajine in z njo vred Beneška Slovenija. Pogled na sedanje stanje gospodarstva na teh področjih kaže, da je v Tržaški in Goriški pokrajini razvit predvsem terciarni in sekundarni gospodarski sektor, medtem ko v Videmski pokrajini in Beneški Sloveniji prevladuje primarni sektor, razmahnila pa se je tudi obrtniška dejavnost.

Ekonomska enakopravnost je gotovo temeljni pogoj za dejansko enakopravnost v mednacionalnih odnosih, kar velja tudi za enakopravnost narodnih manjšin. Ni enakopravnih odnosov med narodi in torej tudi ne med narodnostno večino in manjšino, če niso ustvarjeni vsaj temeljni pogoji za enakopravnost v ekonomski sferi.¹

Socialnoekonomski vidik enakopravnosti narodnih manjšin se vedno bolj uveljavlja kot posebno področje človekovih pravic. Te pravice je treba po državah zaščititi z ustrezno zakonodajo, z normativnimi akti na ravni mednarodnih organizacij pa zavezati države, da bodo pri izvajanju te zaščite upoštevale načela mednarodnega pakta o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah v posameznih državah ter drugih sporazumov, ki so bili sprejeti v okviru sistema OZN in v drugih mednarodnih organizacijah. Vrsta dejavnikov vpliva na uveljavljanje družbeno-ekonomske enakopravnosti narodnih manjšin, od prizadevanj za usklajevanje stopnje gospodarske razvitosti posameznih območij v državah do prizadevanj za popestritev in razširitev ekonomskih in drugih odnosov med državami nasploh, posebej med sosednimi državami in njihovimi obmejnimi območji, naseljenimi večinoma z etnično mešanim prebivalstvom.²

Osinski sporazum, zlasti sporazum o pospeševanju gospodarskega sodelovanja med Socialistično federativno republiko Jugoslavijo in republiko Italijo s prilogami, je ustvaril trdne temelje za trajno in solidno gospodarsko sodelovanje med Italijo in Jugoslavijo in odprl na obmejnem območju možnosti za nove oblike gospodarske in tehnološke integracije, ki bodo izboljšale življenjske razmere obmejnega prebivalstva. Osinski sporazumi pomenijo tako pomembno etapo v odnosih med Jugoslavijo in Italijo, kar se nedvomno mora pokazati tudi v položaju slovenske narodnostne skupnosti v Italiji.

Po podpisu, odobritvi in ratifikaciji osimskih sporazumov je dozorel čas za sprejetje zakonskih določb, ki naj celovito, ozemeljsko in področno, brez razlike in diskriminacij opredelijo v najširšem demokratičnem duhu skupinske in posameznikove narodnostne pravice, da bi se začela graditi vsebinska in formalna enakopravnost kot podlaga za nemoten razvoj, so poudarili v »Dokumentu o pravicah slovenske narodnostne skupnosti v Italiji«, ki ga je sprejela Slovenska kulturno-

¹ Dr. Ernest Petrič: Mednarodnopravno varstvo narodnih manjšin, Založba Obzorja, Maribor 1977, str. 309.

² Razprave in gradivo, Ljubljana, november 1981, št. 13—14, Marija Ambrožič-Počkar: Socialnoekonomski vidik enakopravnosti narodnih manjšin v nekaterih predvsem evropskih državah.

gospodarska zveza leta 1979. Slovenske organizacije so svoje zahteve in predloge s področja gospodarstva v omenjenem dokumentu oblikovale v 4. točki — Prostor in gospodarstvo:

»Ohranitev in razvoj gospodarstva slovenske narodnostne skupnosti in njenih pripadnikov na narodno mešanem ozemlju je eden izmed osnovnih pogojev za preprečevanje sprememb etničnega značaja in asimilacije.

Država, dežela in druge ustanove morajo sprejeti v soglasju s predstavniki slovenske narodnostne skupnosti ukrepe normativnega, upravnega in finančnega značaja za ohranitev slovenskih gospodarskih dejavnosti, za njihov razvoj in za nove pobude. Država, dežela, pokrajine, medobčinske skupnosti, občine in javne ustanove morajo v skladu s svojimi pristojnostmi pritegniti izvoljene predstavnike in zastopnike najbolj reprezentativnih organizacij slovenske narodnostne skupnosti k soodločanju o ukrepih, ki bi kakorkoli učinkovali na prostor, na katerem živijo Slovenci, ter na socialne in gospodarske razmere v tem prostoru.

Za površine, gospodarske ter druge objekte in strukture na prostoru, ki so last pripadnikov slovenske narodne skupnosti in ki so jim odtujene v korist celotne družbe, morata biti zagotovljena lastnikom in uživalcem jusarskih pravic neposredno soodločanje o namembnosti površin in ustrezna soudeležba. Slovenski narodnostni skupnosti pa morajo biti zagotovljene ustrezne trajne protiusluge za narodnostno škodo, ki jo prinaša prostorska izguba.

Posebno skrb je treba posvetiti vprašanjem slovenskih izseljencev in ukrepom za pospeševanje pogojev za njihovo vrnitev na domača tla. Na tujem jim je treba nuditi potrebna sredstva za kulturni in jezikovni razvoj. Vključiti je treba njihove organizacije v postopek soodločanja pri reševanju njihovih problemov.

Država mora pospešiti odpravo vojaških služnosti, ki prizadevajo prav posebno veliko gospodarsko škodo na prostoru, kjer živijo Slovenci v Videmski pokrajini.«

Predlagane rešitve v zakonskih osnutkih

Predloženi zakonski osnutki v večini primerov vsebujejo posebno poglavje o družbeno-ekonomskem razvoju z izjemo zakonskega predloga. Krščanske demokracije, v katerem gospodarstvo ni omenjeno. Ti zakonski osnutki so:

1. Zakonski načrt Slovenske skupnosti o globalni zaščiti slovenske narodne manjšine v Italiji, predložen 3. 6. 1977;

2. Zakonski osnutek Komunistične partije Italije: »Norme za zaščito italijanskih državljanov slovenskega jezika«, 6. 6. 1978;

3. Zakonski predlog Socialistične stranke Italije »Posebne norme za zaščito slovenske jezikovne skupine«, 20. 6. 1979;

4. Predlog ustavnega zakona Liste za Trst: »Norme za zaščito furlanske, slovenske in nemške etnično-jezikovne manjšine avtonomne dežele Furlanije-Julijske krajine«, 15. 7. 1980 — umaknjen.

Vsebinsko predlaganih rešitev v zakonskih osnutkih bomo razdelili v naslednje sklope: očuvanje prostora, gospodarski razvoj, soodločanje manjšine, zaposlovanje, emigracije.

OČUVANJE PROSTORA

Zakonski osnutek KPI v svojem četrtem poglavju »Družbenogospodarski razvoj in pooblastila deželi« obravnava vsebinsko »deželnih načrtov posegov za družbenogospodarski razvoj slovenske manjšine«. ³

Po 23. členu morajo v teh načrtih določiti:

³ Zakonski osnutek Komunistične partije Italije: »Norme za zaščito italijanskih državljanov slovenskega jezika«.

a) »posege za zaščito okolja, za ovrednotenje zgodovinsko kulturnega bogastva slovenske skupnosti in za kakovostno izboljšavo in razširjanje javnih storitev;

b) zaščitne ukrepe v zvezi z uporabo ozemlja in za ohranjanje ter obnovo zgodovinskih središč, spomenikov in zgradb posebne zgodovinske in arhitektonske vrednosti;

c) posebne norme za omejitve uporabe zemljišč v primeru nekmetijskih dejavnosti in za določitev oblik soudeležbe lastnikov zemljišč pri teh dejavnostih ali zamenjavo ter/ali odškodnine v izjemnih primerih razlastitve oziroma začasne ali trajne zasedbe zemljišč;

d) ukrepe v primeru zaseganja zemljišč jusarskega značaja, o tem, kako naj zainteresirane občine uporabljajo sklade, namenjene odplačilu odtujene dobrine, in za to, da bo skupnost, ki je uživala jusarske pravice, uporabljala za te nastale pobude.«

Zakonski načrt Slovenske skupnosti v svojem 20. členu poudarja:

»Osnutki gospodarsko-družbenega in urbanističnega načrtovanja ter njihova izvajanja na ozemlju, na katerem živi slovenska etnična skupina, se morajo držati načela, da ne spremenijo etničnega značaja omenjenega ozemlja.

V primerih, ko je treba zaradi ugotovljenih potreb javne koristi razlastiti nepremičnine ali uvesti služnosti ali vinkulacije nad njimi, se mora predhodno slišati mnenje zainteresiranega prebivalstva bodisi neposredno bodisi prek organov krajevne uprave (področnih ali občinskih) ter je treba upoštevati morebitne predloge, ki skušajo preprečiti, obiti ali vsaj omejiti škodo na lastnini, nasadih, napravah in obratih podjetja.«⁴

Zakonski predlog Socialistične stranke v 11. členu zagotavlja: »Programski socio-gospodarski načrti na kateremkoli nivoju: državnem, deželnem, pokrajinskem, občinskem itd. in njihove uresničitve na jezikovno mešanem območju v Tržaški, Goriški in Videmski pokrajini morajo upoštevati osnovni princip, da ne spreminjajo narodnostne karakteristike na omenjenem območju.«⁵

Tudi predlog ustavnega zakona Liste za Trst v svojem 4. členu »jamči tako posameznikom kot manjšinskim skupnostim v primeru razlastitev pravično odškodnino za povzročeno gospodarsko škodo.«⁶

GOSPODARSKI RAZVOJ

Po 23. členu zakonskega osnutka KPI morajo »večletni deželni načrti posegov za družbenogospodarski razvoj slovenske manjšine« določiti:

a) »kreditne olajšave, podpore, spodbudne prispevke za posamezne veje gospodarstva ter kriterije izplačevanja skladov;

b) ukrepe za spodbujanje gospodarske dejavnosti zadružnega ali združevalnega značaja med kmeti-rejci, ribiči, obrtniki, trgovci in malimi podjetniki, kakor tudi pobude za agroturizem;

c) posege v podporo tradicionalni dejavnosti s posebnim poudarkom na kmetijstvu, živinorejo in agroturizem«.

V zakonskem osnutku Slovenske skupnosti govori o gospodarskem razvoju 20. člen: »V skladu z načelom člena 45 ustave se bo z najprimernejšimi sredstvi

⁴ Zakonski načrt Slovenske skupnosti o globalni zaščiti slovenske narodne manjšine v Italiji.

⁵ Zakonski predlog Socialistične stranke Italije: »Posebne norme za zaščito slovenske jezikovne skupine.«

⁶ Predlog ustavnega zakona Liste za Trst: »Norme za zaščito furlanske, slovenske in nemške etnično-jezikovne manjšine avtonomne dežele Furlanije-Julijske krajine« — umaknjen.

pospeševalo in krepilo ustanavljanje zadrug za gospodarski razvoj in za zaščito koristi prebivalstva ter bo zavarovan razvoj obrtništva«.

Predlog ustavnega zakona Liste za Trst v 4. členu »prepoveduje gospodarski razvoj v škodo manjšinskih jezikovnih skupnosti«.

SOODLOČANJE MANJŠINE

Kot smo lahko opazili, se večina zakonskih osnutkov zavzema za zaščito in ohranitev etničnega značaja ozemlja, na katerem živi slovenska etnična skupina. Zato nekateri zakonski osnutki ponujajo naslednje rešitve:

Zakonski načrt Slovenske skupnosti v 20. členu poudarja, da bi »v ta namen moralo biti vključeno v pristojne organe primerno število predstavnikov omenjene etnične skupine, kateri bodo izbrani med izvedenci v specifičnih zadevah ter med najbolj zainteresiranimi socialnimi kategorijami«.

Zakonski predlog Socialistične stranke Italije v 11. členu v nadaljevanju prav tako poudarja, da je »v ta namen treba zaposliti primerno število pripadnikov slovenske jezikovne skupnosti v kompetentne organe, izbranih po posvetu s skupinami, ustanovami in socialno-političnimi organizacijami, v katerih opravljajo svojo dejavnost pripadniki slovenske etnične skupnosti, ki jim je dana možnost soodločanja«.

Tudi 24. člen zakonskega osnutka KPI jamči »neposredno sodelovanje slovenske manjšine pri oblikovanju in izvajanju načrtov posegov« z ustanovitvijo posvetovalne komisije, ki je »izraz slovenske manjšine«.

ZAPOSLOVANJE

»Da bi slovenska jezikovna skupnost uresničila lastni enakopravni razvoj, je dana prednost vključevanju slovenskih pripadnikov v ustanove, javne organe in urade na jezikovno mešanih območjih in s pogoji in zahtevo pa poznavanju italijanskega in slovenskega jezika. Za realizacijo zgoraj navedene norme je potrebno izvesti v vseh razpisih za delovna mesta ali v razpisnih izpitih za nazive ustni in pisni preizkus znanja slovenskega jezika«, so poudarili v 10. členu zakonskega osnutka Socialistične stranke Italije.

Tudi 20. člen zakonskega načrta Slovenske skupnosti zagotavlja, da je »v vsakem primeru zajamčena prednostna pravica pri zaposlitvi na morebitna nova delovna mesta za tiste, ki imajo stalno bivališče na omenjenem območju, ter prednostna pravica za gospodarske in zasebne dejavnosti«.

Zakonski osnutek KPI med deželnimi načrti posegov omenja tudi »posege za kakovostno izboljšanje in številčno povečanje delovnih mest na jezikovno mešanih področjih«.

Predlog ustavnega zakona Liste za Trst v 4. členu »jamči jezikovnim skupinam možnost dela na ozemlju, na katerem prebivajo po tradiciji« ter v nadaljevanju zagotavlja, da »pripadnike jezikovnih skupnosti, uslužbence javne uprave, državnih ustanov in drugih koncesijskih javnih uprav ne smejo premestiti brez privolitve izven ozemlja, kjer po tradiciji manjšina živi«.

EMIGRACIJE

Vprašanja emigracije se dotika samo 36. člen predloga ustavnega zakona Liste za Trst, in sicer pravi: »Pripadnikom jezikovnih manjšin, ki so zaradi dela emigrirali izven jezikovno mešanega območja, je omogočen povratek, ki jim ga zagotavljajo država in deželi Furlanija-Juljska krajina in Veneto z raznimi finančnimi intervencijami in davčnimi olajšavami«.

Sklep

Po tem, ko smo analizirali predlagane rešitve v zakonskih osnutkih, lahko ugotovimo, da se za nadvse pomembno vprašanje zaščite in ohranitve etničnega značaja ozemlja zavzemajo v vseh zakonskih osnutkih, ki obravnavajo gospodarsko področje, hkrati pa tudi poudarjajo pomembnost soodločanja manjšine v teh vprašanjih. Glede gospodarskega razvoja predlagata konkretne rešitve le zakonski osnutek KPI in zakonski načrt Slovenske skupnosti, zavzemata pa se predvsem za razvoj kmetijstva, obrtništva in trgovine. Predlog ustavnega zakona Liste za Trst se tega vprašanja samo dotika »s prepovedjo gospodarskega razvoja v škodo manjšinskih jezikovnih skupnosti«. Zakonski predlog Socialistične stranke Italije pa tega vprašanja ne obravnava. Industrija pomeni osnovni gospodarski sektor in temelj za gospodarski razvoj vsakega področja, vendar predloženi zakonski osnutki v svojem gospodarskem delu ne predlagajo konkretnih rešitev za razvoj industrijskih dejavnosti.

Predloženi zakonski osnutki v svojem gospodarskem delu poudarjajo pomembnost zaposlovanja in predlagajo vrsto rešitev za enakopravno vključevanje slovenske narodnostne skupnosti na nova delovna mesta. Vprašanje emigracije je predvsem v Videmski pokrajini pomemben problem, ki mu je treba posvetiti posebno skrb. Toda med predloženimi zakonskimi osnutki ponuja rešitev tega vprašanja samo predlog ustavnega zakona Liste za Trst.

Riassunto

L'ANALISI DESCRITTIVA DELLE SOLUZIONI CONTENUTE NELLE PROPOSTE DI LEGGE DELLA TUTELA GLOBALE RIGUARDANTI GLI ASPETTI ECONOMICI E SOCIALI

Gli Accordi di Osimo, specialmente l'Accordo sulla promozione della collaborazione fra la Repubblica Socialista Federativa di Jugoslavia e la Repubblica d'Italia con i suoi Allegati, crearono le basi solide di una collaborazione economica stabile e permanente tra Italia e Jugoslavia. Inoltre aprirono le possibilità alle nuove forme dell'integrazione economica e tecnologica sul territorio confinario che renderebbero migliori le condizioni di vita della popolazione residente nella zona di frontiera. Gli Accordi di Osimo rappresentano una fase molto importante dello sviluppo dei rapporti italo-jugoslavi il che deve indubbiamente rispecchiarsi anche nella posizione attuale della comunità slovena in Italia.

Nel »Documento dei diritti della Comunità nazionale slovena in Italia« adottato dall'Unione culturale economica slovena nell'anno 1979, viene accentuato che con la firma, l'approvazione e la ratifica degli Accordi di Osimo sono maturati i tempi per mettere in atto un serio impegno di adottare delle disposizioni legislative che dovrebbero stabilire integralmente su tutto il territorio ed in tutte le sfere, senza differenze e eliminando la discriminazione razziale nel senso più ampio e nello spirito democratico i diritti nazionali spettanti alla minoranza come collettività nonché ai singoli appartenenti alla stessa e così arrivare a porre le basi di una eguaglianza effettiva e formale che servirebbe da base di uno sviluppo tranquillo. Il documento quindi presenta le richieste e le proposte economiche delle organizzazioni slovene.

La gran parte delle proposte di legge presentate contiene un capitolo particolare trattante lo sviluppo socio-economico, tranne la proposta della Democrazia Cristiana che nemmeno non fa accenno alla questione economica. Le presettate soluzioni della legge di tutela globale riguardanti gli aspetti economici e sociali trattano alcune questioni molto importanti:

— tutte le proposte di legge trattanti gli aspetti economici favoriscono la salvaguardia, che vuol dire la tutela e la conservazione del carattere etnico del territorio e nello stesso tempo mettono in rilievo l'importanza del diritto della minoranza di partecipare alle decisioni sul piano economico;

— soltanto le proposte di legge del Partito Comunista e dell'Unione slovena propongono le soluzioni concrete in merito allo sviluppo economico. La proposta di legge costituzionale della Lista per Trieste fa soltanto un breve accenno alla questione mentre la proposta di legge del Partito Socialista italiano non la tratta nemmeno.

— le proposte di legge nella parte trattante gli aspetti economici mettono in rilievo l'importanza di fornire alla minoranza la possibilità d'impiego. Ne propongono una serie di soluzioni per gli appartenenti alla comunità slovena offrendo loro secondo il principio di parità di diritto i nuovi posti di lavoro;

— la questione di emigrazione viene accennata unicamente dalla proposta di legge costituzionale.

Summary

DESCRIPTIVE SURVEY OF THE SOLUTIONS IN THE GLOBAL LEGISLATION IN THE SOCIO-ECONOMIC FIELD

The Osimo Agreement, especially the Agreement on Promoting the Economic Co-operation between the Socialist Federal Republic of Yugoslavia and the Republic of Italy with its annexes, has created firm bases for a permanent and solid economic co-operation between Italy and Yugoslavia, and opened the possibilities of new ways of economic and technological integration in the frontier region which will improve the living conditions of the people along the border. Thus the Osimo Agreement represents an important step in the relations between Yugoslavia and Italy which should undoubtedly be reflected also in the situation of the Slovene national community living in Italy.

After the Osimo Agreement had been signed and ratified, the time has come to pass the legal provisions which should thoroughly determine the common and individual nationality rights, concerning regions and provinces, without making differences and discriminations, in the most democratic spirit. Thus the real and formal equality could gradually be built as a basis for an undisturbed development, was emphasized in the Document on the Rights of the Slovene National Community in Italy, adopted by the Slovene Cultural and Economic Association in 1979. The Slovene organizations formulated their demands and proposals in the field of economy in the foregoing document.

The bills contain in most cases the chapter on the socio-economic development with the exception of the bill proposed by the Christian Democracy which does not mention the economy. The solutions suggested in the global legislation in the socio-economic field refer to some important questions:

— the most important questions of protection and preservation of the ethnic character of the region are promoted in all bills treating of the economic field. At the same time the importance of co-decision-making of minority in these questions is emphasized;

— in connection with the economic development the concrete solutions are suggested only in the bill of the Communist Party of Italy and the bill of the Slovene Union. The proposal of the Constitutional Law of the List for Trieste (Lista per Trieste) only slightly touches on this problem, while the bill of the Socialist Party of Italy does not discuss this question;

— in their economic parts the bills emphasize the importance of employment and suggest a series of solutions for the Slovene national community to enjoy equality in getting newly-created jobs;

— the question of emigration is mentioned only in the proposal of the Constitutional Law of the List for Trieste/Lista per Trieste.

Aleš Lokar

GOSPODARSKO SODELOVANJE OBMEJNIH PODROČIJ ITALIJE IN JUGOSLAVIJE IN MOŽNOSTI VKLJUČEVANJA SLOVENSKE NARODNOSTNE SKUPNOSTI V ITALIJI

1. Obmejno gospodarsko sodelovanje po obmejnih sporazumih med Italijo in Jugoslavijo

Za gospodarsko sodelovanje na obmejnem področju med Italijo in Jugoslavijo so dokajšnjega pomena preferencialni (prednostni) sporazumi o obmejnem sodelovanju, ki so nastali v povojnem obdobju na podlagi različnih družbeno-gospodarskih in političnih pobud.

Osnova za gospodarsko sodelovanje in izmenjavo med obema jadranskima državama sta gospodarski sporazum iz let 1963, ki ga je omogočilo članstvo obeh držav v GATT (General Agreement on Tariffs & Trade) — sledilo mu je medsebojno priznanje klavzule »najugodnejše obravnavane države«, in pa prvi (1970) ter drugi (1980) sporazum EGS—Jugoslavija.¹

Obmejni sporazumi so nastali pred opisanimi mednarodnimi sporazumi in neodvisno od njih, vendar pa jih omenjajo in implicite ponovno potrjujejo kot lokalne izjeme v celotni sliki razmerij med Italijo in Jugoslavijo. Že sam GATT² predvideva takšne izjeme in jih označuje za »obmejni promet«,³ sporazum EGS—Jugoslavija iz leta 1980 pa z 28. členom izrecno izraža »ne vplivanje« tega sporazuma na posebne režime, ki so nastali v prejšnjih obdobjih.

Na obmejnem področju med Italijo in Jugoslavijo imamo tri obmejne sporazume: tržaški, videmsko-goriški in pa sejemski sporazum Alpe-Adria.

Prva dva sta nastala v prvem povojnem obdobju, in sicer iz nujnosti, da ne bi povsem ustavili tradicionalnih prometnih tokov med mestnimi središči Trsta, Gorice in Čedadu ter njihovim tradicionalnim podeželjem, ki jih je ločila meja po druoi svetovni vojni. V Trstu so ti sporazumi nastali še v času Zavezniške vojaške uprave (ZVU) med posameznimi deli Svobodnega tržaškega ozemlja (STO), v Gorici pa na podlagi sporazuma, ki sta ga Italija in Jugoslavija podpisali leta 1949. Tržaški in videmsko-goriški sporazum sta dobila sedanjo obliko 31. marca 1955 kot dela novega globalnega pravilnika o gospodarskih odnosih med obema državama.^{4,5} Sporazum Alpe-Adria pa so podpisali leta 1962 in urejuje sejemske posle Alpe-Adria v Ljubljani.

Tržaški in videmsko-goriški sporazum sta si zelo podobna po strukturi: zajemata obmejna področja na Goriškem in Tržaškem na obeh straneh meje, dolo-

¹ Commissione della Comunita' Europea «Accordo di Cooperazione tra la Comunita' Economica Europea e la Repubblica Socialista Federativa di Jugoslavia», 1980.

² General Agreement on Tariffs and Trade, Vol. 1, Lake Success, New York: United Nations, 1977.

³ HOCEVAR T., »The Impact of Italo-Yugoslav Frontier Trade Agreements on the Expansion and Liberalization of East-West Trade«, Seventh Annual Southern Conference of Slavic Studies, October 25—26, 1968, University of Virginia.

⁴ LOKAR A., »Prospettive di sviluppo dei regimi di scambio preferenziali nel Friuli-Venezia Giulia«. Raziskava, ki jo je avtor opravil za deželo Furlanijo-Julijsko krajino leta 1980.

⁵ VRŠAJ E., »La cooperazione economica Italia-Jugoslavia«, Ed.: Mladika, Trst, Ul. Donizetti 3.

čata blagovne kontingente in obvezujeta podjetja, ki trgujejo po njihnih določilih, da imajo sedež na obmejnem območju ter da opravljajo plačila na tako imenovanih »avtonomnih računih« pri Italijanski banki (Banca d'Italia) v Trstu oziroma Gorici. Obračunavajo jih v nekonvertibilnih lirah in zanje ne predvidevajo možnosti manipulativnih kreditov. Zato jih je treba letno uravnovešati. Morebitne salde je mogoče prenašati na naslednje leto na isti račun ali pa na generalni račun italijansko-jugoslovanske izmenjave.

Blagovne liste so označene s črkami A, B, C in D.

Lista A se nanaša na imena proizvodov in na kontingente, ki jih je moč uvoziti v Italijo na obmejno področje. Ta spisek vsebuje skupino 0⁶ (prehrambeni proizvodi in žive živali), 1 (pijače in tobak) ter »druge proizvode«, ki jih je moč uvažati po carinskih predpisih splošnih sporazumov med Italijo in Jugoslavijo. Menjava po tem spisku potemtakem, s carinskega vidika, ni nič drugačna od običajne italijansko-jugoslovanske menjave, če izvezemo plačilo po avtonomnem računu.

Lista B se nanaša na kontingente, ki jih je moč uvažati v Jugoslavijo s tržaškega in goriškega področja. Vsebuje proizvode skupin 0 (prehrambeni proizvodi in žive živali), 4 (olja in maščobe), 5 (kemijski in farmacevtski proizvod), 6 (produkci, ki jih razvrščamo po surovini; posplošeno bi lahko dejali, da so to v glavnem polizdelki, ki se uporabljajo za nadaljnjo predelavo), 8 (proizvodi s stilo in/ali napredno tehnologijo).

Na listi C so proizvodi, ki jih je moč brez carine izvažati v Italijo iz Jugoslavije. To so proizvodi skupin 0 (prehrambeni proizvodi in žive živali), 1 (pijače), 5 (kemični proizvodi), 6 (proizvodi, razvrščeni po surovini; polizdelki), 8 (pohištvo). Ti proizvodi so ozko kontingentirani in jih je moč porabiti le na tržaškem področju.

Lista D se nanaša na italijanske proizvode, ki jih je moč brez carine uvoziti v Jugoslavijo. Tudi ti so ozko kontingentirani in jih je moč porabiti izključno na področjih Buj, Kopra, Sežane in Nove Gorice. Na tem spisku so skupine 0 (prehrambena, rastline), 1 (pijače), 5 (kemijski proizvodi), 6 (proizvodi/polizdelki, ki jih razvrščamo po surovini), 7 (stroji in transportna sredstva), 8 (tehnološko in stilistično razviti proizvodi).

Goriški sporazum ne vsebuje določil brezcarinskega uvažanja v Italijo, kar se uravnoveša z dejstvom, da lahko Gorica brez carine uvažata (brezcarinsko področje — Zona Franca) iz katerekoli države, ne le iz Jugoslavije, po vnaprej določenih letnih kontingentih.

Izvajanje tržaškega sporazuma je pokazalo, da so fiksni, z zakonom določeni kontingenti, izraženi v lirski vrednosti (razen pri živini, kjer je kontingent izražen

⁶ Uporabljali bomo mednarodno blagovno klasifikacijo SITC, ki je običajna v mednarodni trgovini. Po tej klasifikaciji se proizvodi najprej delijo na deset osnovnih skupin:

- 0 — prehrambeni proizvodi in žive živali;
- 1 — pijače in tobak;
- 2 — neprehrambene surovine, razen goriv;
- 3 — goriva, maziva in energetske surovine;
- 4 — olja in masti živalskega in rastlinskega izvora;
- 5 — kemični proizvodi;
- 6 — polizdelki, ki jih določamo po surovini;
- 7 — stroji in transportna sredstva;
- 8 — razni proizvodi visoke tehnologije in/ali stila (mode);
- 9 — blago in transakcije, ki jih ne označujemo po vrsti.

Opisane glavne skupine so nadalje razvrščene še po podskupinah z dvema, tremi, štirimi in celo petimi številkami, kar omogoča določanje več tisoč različnih vrst proizvodov po dokaj specialnih skupinah.

Bibliografija:

- Standard International Trade Classification, United Nations Statistical Papers, Series M, N. 10; 2nd Ed.
- SITC Revised, UN Statistical Papers, Series M, N. 34.

v teži), hiba tega instrumenta v mednarodni menjavi in prometu. Blagovna menjava med dvema državama je namreč odvisna od obojestranske notranje ponudbe in povpraševanja, ta pa se spreminja v skladu z razvojem notranje gospodarske strukture v obeh državah. Razen tega pa je jasno, da se kontingenti, izraženi z vrednostjo, v obdobju visoke inflacijske stopnje količinsko kaj hitro zmanjšujejo. Spreminjanje teh kontingentov, kar lahko izvede le državni zakon, pa je izredno zamudno opravilo, ki po navadi stopi v veljavo šele nekaj let po začetnem dogovoru. Tako je bil recimo tovrstni sporazum z dne 31. marca 1955 spremenjen z izmenjavo not med obema vladama 10. februarja 1978. Državni zakon je bil sprejet komaj 29. novembra 1980, a objavljen v italijanskem uradnem listu šele 15. decembra 1980. Šele 22. januarja 1981 so ustrezni uradi v Trstu in Gorici prejeli nove kontingente za liste C in D, ki zamenjujejo prejšnje kontingente z dne 30. aprila 1969. Novi kontingenti za listo C dosegajo vrednost 13.000 milijonov lir, od česar je 88 % proizvodov iz skupine 0 (prehrambeni proizvodi in žive živali), 2,3 % iz skupine 1 (pijače), 1,4 % iz skupine 2 (celuloza), 1,2 % iz skupine 5 (kemijski proizvodi, PVC), 0,4 % iz skupine 6 (manjši kovinski proizvodi), 1,9 % iz skupine 7 (stroji in transportna sredstva) ter 4,7 % iz skupine 8 (stilni in tehnološko napredni proizvodi). V resnici pa je danes ta vrednost precej višja, ker je kontingent za živino in meso izražen v teži, to se pravi 5700 t, kar ne ustreza več vrednosti 9700 milijonov lir ob sklenitvi sporazuma, temveč približno današnjim 22.000 milijonom lir.

Iz opisanega je razvidno, da sestavljajo blagovno strukturo, ki jo Jugoslavija ponuja Italiji na podlagi liste C, pretežno tradicionalni prehrambeni, predvsem mesni izdelki in surovine. Le obrobno se uveljavljajo industrijski proizvodi raznih vrst, kljub popolni liberalizaciji uvoza, to se pravi brezcarinskemu tretmaju na italijanskem tržišču.

Isti predpisi navajajo tudi listo D s skupnim kontingentom 13.000 milijonov lir. Od tega je 1,9 % v skupini 0, 0,5 % v skupini 1, 0,07 % v skupini 3, 35,9 % v skupini 5, 39,5 % v skupini 6, 9,6 % v skupini 7, 11,5 % v skupini 8 in 0,9 % v skupini 9.

Lista D je namenjena brezcarinskemu izvozu v Jugoslavijo in je njena blagovna struktura precej drugačna, pač v skladu z italijansko ponudbo in jugoslovanskim povpraševanjem: pretežno so to kemijski proizvodi, polizdelki (kar združuje skupno več kot 75 % raznih vrst blaga), stroji ter tehnološko in stilno napredni proizvodi. Dejansko pa se lista D ne izkorišča tako intenzivno kot lista C kljub ugodnostim brezcarinskega režima. Razloge bomo omenili pozneje.

Omenili smo že, da sporazuma vsebujeta še listi A in B, vsaka za skupni kontingent 11.000 milijonov lir. Vendar sta ti listi le bolj simboličnega pomena, ker so v njima navedeni kontingenti le indikativnega značaja in jih je moč poljubno prekoračiti, če veljajo za blago, ki ga izvažamo in uvažamo po teh listah, normalni carinski predpisi. Tudi blagovne strukture niso posebno pomembne, ker listi vsebujeta na koncu seznama blaga še postavko »drugo blago«, za katero je predviden dokaj visok kontingent za 1360 (uvoz) oziroma 880 (izvoz) milijonov lir.

Zakaj se vztraja pri teh listah, bo razjasnilo nadaljevanje te razprave.

Slabo stran teh sporazumov, ki je v glavnem, kakor smo dejali, povezana s težavnim in dolgotrajnim usklajevanjem, ki ga zahtevajo spremembe v gospodarskih odnosih, skušajo odpraviti na razne načine. Razpravljajo o predlogu, da bi mešana komisija, ki občasno pregleduje in uravnava delovanje avtonomnih računov, svoje predloge lahko spreminjala z vladnimi dekreti brez dolgotrajnega postopka parlamentarne odobritve. To bi dokaj skrajšalo čas med ugotovitvijo

po nujnosti za spremembo, izdelavo predloga, sprejetjem le-tega in odobritvijo, kar bi seveda omogočalo hitrejše prilagajanje sporazumov stvarnim razmeram.

Tretji italijansko-jugoslovanski sporazum Alpe-Adria, ki so ga podpisali leta 1962, je deloma lahko izkoristil negativne izkušnje prejšnjih sporazumov. Zanj se določajo kontingenti in blagovne liste vsako leto posebej. Uporabljajo ga lahko le podjetja, ki sodelujejo na letnem sejmu Alpe-Adria v Ljubljani, pozneje pa le tista podjetja, ki so v prejšnjem letu zadovoljivo izpolnila svojo kvoto izvoza in uvoza. Na papirju je torej sporazum Alpe-Adria ustrežnejši. Če se potem dejansko ni uspel razviti, kakor bi se lahko, je to povezano, verjetno oziroma predvsem, kakor bomo še videli, z dejanskim notranjim jugoslovanskim gospodarskim položajem, ki onemogoča širše devizno razpolaganje in brezcarinsko uvažanje blaga iz inozemstva. Širšo razmahnitev trgovanja v obeh smereh po tem sejemskem sporazumu ovira dejstvo, da sta kvoti za uvoz in izvoz strogo usklajeni.

2. Dejansko delovanje obmejnih sporazumov

Da bi prikazali dejansko delovanje obmejnih sporazumov, smo pripravili tabeli 1, 2 in sliko 1.

Tabela 1: GIBANJE NA TREH PREFERENCIALNIH OBMEJNIH SPORAZUMIH IN PRI-MERJAVA Z GLOBALNO ITALIJANSKO-JUGOSLOVANSKO TRGOVINO V MILIJONIH DOLARJEV**

Leto	Celotna blagovna izmenjava po treh sporazumih	Indeks rasti (64 = 100)	V odst. celotne ital.-jugosl. izmenjave	Struktura treh sporazumov v odstotkih		
				Trst	Videm-Gorica	Alpe-Adria
1964	45,0	100,0	14,7	39,7	45,2	15,1
1965	30,0	68,7	11,0	41,5	43,8	14,7
1966	32,8	72,9	9,6	48,8	46,7	4,5
1967	31,8	70,7	7,0	41,5	46,7	11,8
1968	19,6	43,6	4,4	50,5	51,7	17,4
1969	19,1	42,4	3,5	52,5	23,2	24,2
1970	30,5	67,8	4,8	62,7	19,1	18,2
1971	42,0	93,3	6,7	60,4	26,1	13,5
1972	37,0	82,2	5,2	65,9	19,1	15,0
1973	35,4	78,7	3,5	63,3	15,2	21,5
1974	35,1	78,0	2,7	86,3	12,6	21,1
1975	43,8	96,9	3,5	64,9	16,7	18,4
1976	55,3	122,9	4,1	63,0	24,4	12,8
1977	61,4	136,4	3,6	58,8	26,4	14,8
1978	61,5	136,7	4,5	66,1	19,0	14,9
1979	100,1	222,4	5,2	70,0	20,8	9,2
1980	121,7	270,4	5,7	72,8	19,7	7,5
1981	175,6*	390,2	9,6	67,5	28,5	4,0

* Sporazum Alpe-Adria je tu vračunan kot kontingent in ne kot dejanska realizacija, ker ta v trenutku izdelave te tabele še ni bila dokončno znana.

** Račun je bil izdelan na podlagi srednje letne paritete med liro in dolarjem, objavljene v statistikah mednarodne trgovine OECD.

Tabela 1 prikazuje kvantitativni obseg izmenjave po treh sporazumih v sedemnajstih letih od prve večje jugoslovanske reforme leta 1964 in leta 1965 do leta 1981.

Podatki so v milijonih ameriških dolarjev in ne v lirah, kot se to dela v navadnih prikazih prometa po obmejnih sporazumih, kar ima nekaj prednosti: omogoča neposredno primerjavo tako z globalno italijansko-jugoslovansko izmenjavo kakor tudi s širšimi tokovi mednarodne blagovne izmenjave. Omogoča pa tudi

delno deflacijo navedenih vrednosti, če sta bili v tem obdobju inflaciji domačih valut, lire in dinarja, višji od dolarske.

Indeks rasti, prikazan v drugi koloni te tabele, je torej nekoliko realnejši od tistega, ki bi ga izračunavali v lirskih vrednostih, saj bi pri tem v realno rast zaradi inflacije lire vračunavali tudi navidezno rast. Obračuni dolar—lira so bili opravljeni po srednjih vrednostih, k jih letno prinašajo statistike mednarodne trgovine OECD.

Sam indeks rasti treh sporazumov v sedemnajstih letih, od leta 1964 do 1981, kaže naslednje: če vzamemo leto 1964 za osnovo, potem opazamo, da je izmenjava po obmejnih sporazumih padala nekako do leta 1969 na manj kot polovico začetne vrednosti, v obdobju 1970—1975 se je stabilizirala približno pri 80 % začetne izmenjave, šele leta 1976 je preseгла to količino, krepko naraščala v osemdesetih letih in se lani skoraj za štirikrat povečala v razmerju z letom 1964.

Splošno je znano, da se je mednarodna trgovina v tem dolgem obdobju izredno povečala po vsem svetu, zato že ta prvi podatek kaže, da naraščanje prometa po obmejnih sporazumih ni bilo posebno veliko.

To dejstvo prav plastično razberemo iz naslednje navpične vrste, ki prikazuje količinsko izmenjavo po obmejnih sporazumih v odstotkih globalne izmenjave med Italijo in Jugoslavijo: vidimo, da ti podatki padajo od skoraj 15 in 11 odstotkov globalne izmenjave na začetku opisanega obdobja na minimalne vrednosti v letih 1969 (3,5 %), 1974 (2,7 %), 1975 (3,5 %), 1977 (3,6 %), šele v zadnjih štirih letih pa začenejajo zopet pomembno naraščati, tako da so lani dosegli skoraj deset odstotkov globalne izmenjave, to se pravi, da se je pomen obmejnih sporazumov približal pomenu, ki so ga imeli na začetku obdobja.

Dnevni tisk je vsa ta leta ponavadi objavljala dokaj zmagoslavne novice o naraščanju obmejne izmenjave. Podatki za obmejne prednostne sporazume kažejo, da to ne drži, razen v začetnem in končnem obdobju našega pregleda so imeli obmejni sporazumi le manjši pomen v italijansko-jugoslovanskem prometu.

Zadnje tri navpične vrste tabele 1 prikazujejo odstotni prerez sporazumov po treh računih: Trst, Videm-Gorica in Alpe-Adria. Jasno opazamo dokaj stalno preminenco tržaškega dela nad goriškim, ki je nekoliko šibkejši, in Alpe-Adria, ki je najšibkejši del.

Razlogi za to so, mislim, predvsem v notranjem jugoslovanskem gospodarskem razvoju, povezanem z obstojem brezcarinskih kontingentov.

Občasno pomanjkanje deviznih sredstev v Jugoslaviji verjetno ne dovoljuje širše izmenjave po sporazumu Alpe-Adria; lista C na tržaškem sporazumu pa omogoča jugoslovanskemu gospodarstvu dokaj ugodne iztržke na italijanskem tržišču na podlagi brezcarinskega režima. Goriško-videmski sporazum pa za jugoslovanske izvoznike ni tako ugoden, ker kontingenti goriške brezcarinske proste cone (Zonan franca) omogoča prost uvoz od koderkoli in ne le iz Jugoslavije. Se pravi, da ima po tržaškem sporazumu jugoslovansko gospodarstvo v nekem smislu monopolen položaj, kar omogoča, kakor je znano iz osnov ekonomike, najvišji možni učinek.

Da bi dobili popolno sliko, bi morali upoštevati seveda še koncentracijo podjetij, njihovo poslovno usmerjenost in produktivnost v Trstu oziroma Gorici, saj verjetno tudi ta činitelj precej vpliva na gospodarsko učinkovitost obeh sporazumov.

Brezcarinski del izmenjave ustvarja vsekakor dovolj močan »pritisk« in »motor« za obmejne posle, ne more pa biti edini razlog zanje. To vidimo že po tem, da obsega tozadevni celotni kontingent po tržaškem sporazumu komaj polovico (26.000 milijonov lir) izmenjave v letu 1979, tretjino v letu 1980 in petino v letu 1981; dejansko pa še veliko manj, če upoštevamo, da se lista D uporablja v manjšem obsegu.

Obe gospodarstvi morata torej imeti še druge razloge, ki silijo podjetja v izmenjavo po sporazumih, saj je izmenjava po listah A in B normalno carinska in je edina dejanska posebnost uporaba avtonomnega računa.

Položaj postane jasnejši, če si ogledamo ne le izmenjavo samo, pač pa grafikon na sliki 1, ki prikazuje odstotno rast oziroma padec izmenjave, vsako leto v primerjavi s prejšnjim: obmejna izmenjava je narisana črtkano, globalna pa polno. To je neke vrste »elastičnost« izmenjave v času (diferencialno spreminjanje v odstotkih).

Očitno se tako obmejna kakor tudi globalna izmenjava gibljeta v nekih ciklikih, ki pa nimajo vedno iste smeri: v letih 1965 do 1969 sta ciklusa skoraj vzporedna, čeprav se vrednosti obmejnih sporazumov nižje in celo negativne, kar kaže ne le na manjšo rast izmenjave, ampak celo na padce, pozneje pa se ciklusa v glavnem križata (1970—1978), zopet uskladita med leti 1978 in 1980 (vendar je tokrat globalna izmenjava pod obmejno, kar kaže na šibkejšo naraščanje globalne izmenjave), v letu 1981 se zopet križata in usmerita krepko narazen, kar pomeni procentualno naraščanje obmejne izmenjave in padanje globalne.

Opisani pojav kaže na dejstvo, da obmejna izmenjava pogosto raste, kadar pada globalna in obratno.

Dolgoročno gledano pa opazamo, da je procentualno naraščanje iz leta v leto pri globalni izmenjavi v rahlem padcu, pri obmejni v naraščanju, kakor se kaže iz izenačenja podatkov s premicama najmanjših kvadratov:

$$y = 0.39 \times + 16.14 \text{ za globalno izmenjavo}$$

in pa

$$y = 3.025 \times - 15.27 \text{ za obmejno}$$

Obseg italijansko-jugoslovanske blagovne izmenjave se ne giblje premočrtno, ampak periodično niha, toda to se dogaja izmenično po globalnem in po obmejnih sporazumih. To sicer ni »železni« zakon, ker najdemo v njem tudi precejšnje izjeme, kakor se običajno dogaja v gospodarskih pojavih, je pa vsekakor dokaj značilno. Očitno se izmenjava v določenih obdobjih in v določeni meri seli iz globalnih sporazumov v obmejno, v drugih obdobjih pa je pojav obraten.

Razlog za pojav je v zadnji instanci lahko povezan le s plačilno-bilančnim stanjem obeh držav oziroma celotne EGS, kolikor je Italija s carinskega vidika članica te gospodarske formacije.

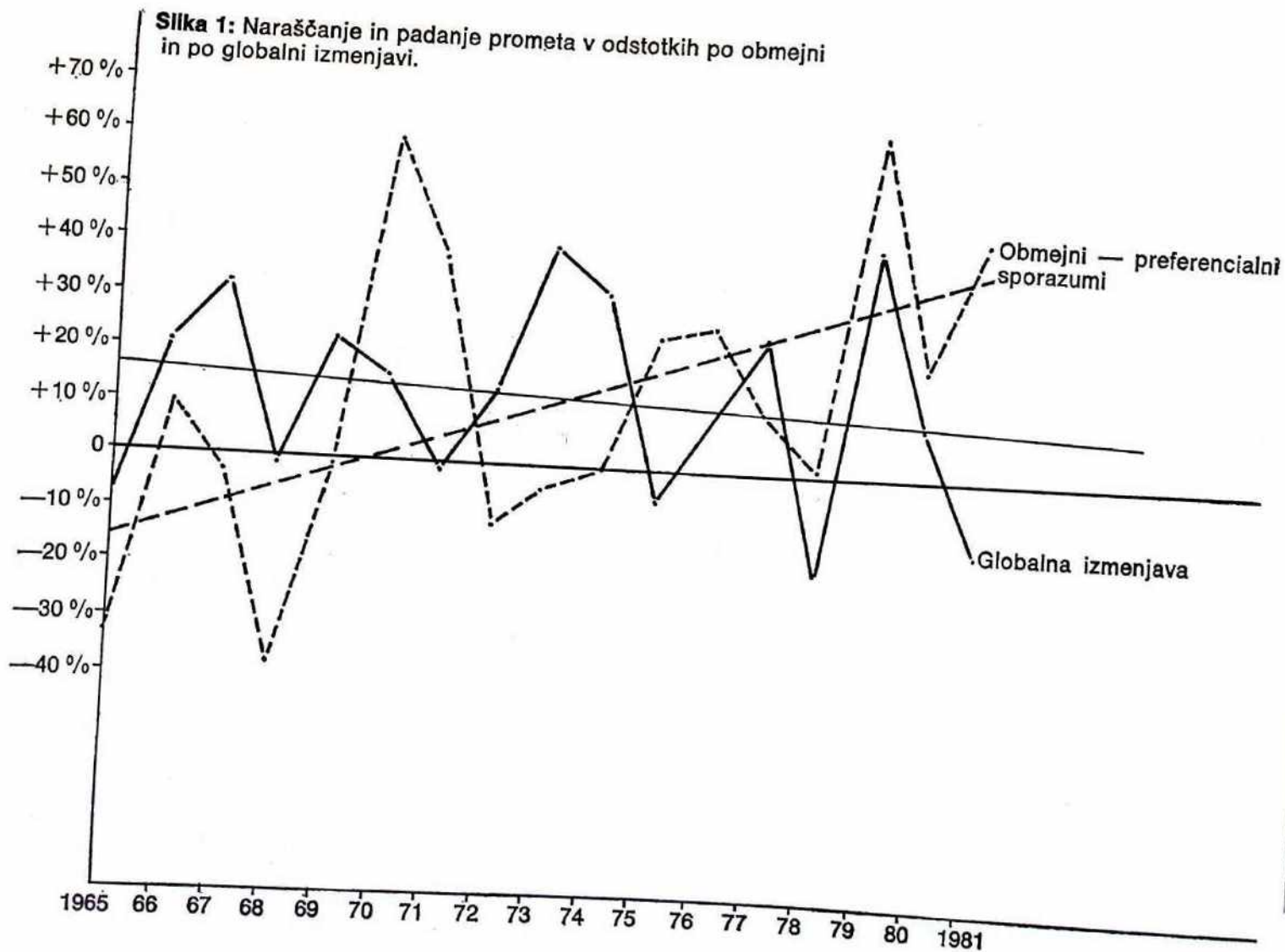
Stvar bi lahko postavili tudi takole: globalni račun izmenjave med obema državama »pretresajo« liberalnejša in restriktivnejša obdobja, odvisno od notranjih plačilnobilančnih situacij. V liberalnih obdobjih je globalni račun ugodnejši mednarodno-gospodarski inštrument in se promet seli nanj.

Zakaj so v takšnem obdobju obmejni sporazumi za podjetnike manj zanimivi? Zato pač, ker določajo nekaj vinkulacij, ki blagovne operacije odbijajo, ker jih kratkomalo dražijo: predvsem morajo operacije izvajati podjetja s sedeži na obmejnem področju, ki si seveda zaračunavajo svoje marže pri poslih. Ta pa povišuje cene izmenjanih proizvodov. Kljub določilom obmejnih sporazumov je treba namreč realistično računati z dejstvom, da le manjši del teh proizvodov proizvedejo na obmejnem področju, ki z industrijskega vidika ni posebno pomembno. Podjetja na obmejnem področju se zato v glavnem le posredniki, ki se v posle vključujejo po sili razmer, to se pravi zaradi določil sporazumov.

Druga limita teh sporazumov se v neki meri kontingenti, predvsem pa klirinški saldo, ki seveda ovira prosto razmahnitev in razvoj poslov na temelju čiste ponudbe in povpraševanja.

V restriktivnih obdobjih globalnega računa pa postanejo mahoma obmejni sporazumi, kljub opisanim vinkulacijam, ugodnejši inštrument poslovanja in promet se začneja prelivati prek njih.

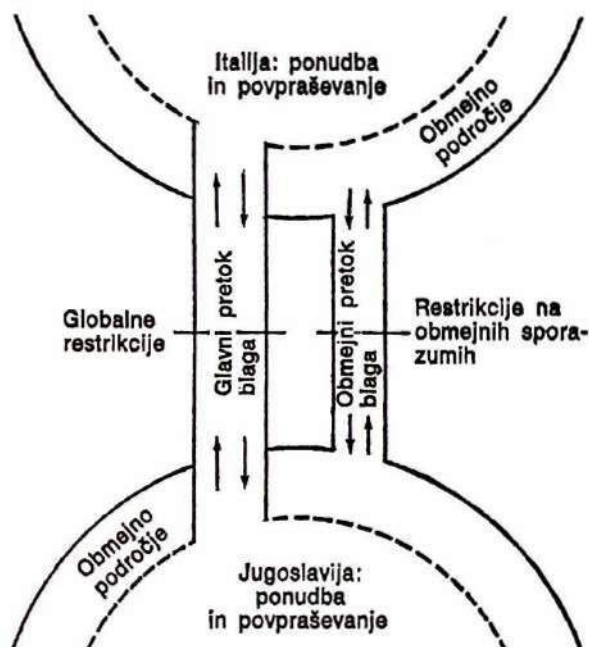
Slika 1: Naraščanje in padanje prometa v odstotkih po obmejni in po globalni izmenjavi.

S sistemskega vidika si lahko to resničnost zamislimo kot pretok (fluks), ki poteka po dveh »kanalih«, globalnem in obmejnem. V obeh stojita jezova z višino, ki jo lahko uravnavamo. Količina pretoka po obeh kanalih je odvisna od celotne količine pretoka, kar je po svoje odvisno od ponudbe in povpraševanja v obeh sosednjih gospodarskih resničnostih. Razporeditev količine v enem ali drugem kanalu pa je odvisna od relativne višine jezov: kadar je globalni jež višji od obmejnega, se začne pretok vlivati prek »obmejnega« kanala in obratno (slika 2).

Slika 2:

Sistemski prikaz obmejne in globalne izmenjave.

Kaj pa je »jez« na globalnem računu?

Če hočemo to pojasniti, moramo upoštevati ne le ovire carinske narave: države danes dokaj uporabljajo necarinske restrikcije. Ko zaide Italija v plačilno-bilančne težave, uvede ponavadi za uvoz blaga takoimenovane brezobrestne pologe pri Italijanski banki (Banca d'Italia), ki podražijo posle, kar brezobrestni pologi podjetja precej stanejo, še posebej v hudo inflacijskih obdobjih. Jugoslavija pa uvede kratkoma uvozna dovoljenja in prisilno oddajo deviz. Prepoved uvoza posle ne le ovira, ampak celo onemogoča, oddaja deviz pa ukinja edino korist, ki jo pogosto imajo podjetja od prodaje v tujini.

Te ovire pa v glavnem ne veljajo za obmejne sporazume, deloma iz političnih, deloma iz gospodarskih razlogov. Jugoslovanskim podjetjem, recimo, ni potrebno oddajati prisluženih deviz Narodni banki, ker lire ostajajo v Italiji na avtonomnih računih in jih je moč v celoti uporabljati za nakupe v Italiji sami, jugoslovanska vlada pa tudi nima razloga, da bi prepovedala uvoz po teh računih, saj je plačilno-bilančno ravnovesje na njih zagotovljeno. Tudi Italija ni uvedla posebnih pologov za posle po avtonomnih računih, deloma ker bi to bilo v nasprotju z duhom »preferencialnosti« teh inštrumentov gospodarskega sodelovanja med obema državama,

deloma pa zato, ker je pretok blaga v tem prometu minimalen v primerjavi z globalnim in zato državi ne more prizadejati večje škode oziroma ne more bistveno vplivati na njeno plačilnobilančno stanje. Za Italijo kakor za Jugoslavijo namreč velja, da se avtonomni računi že po samem načinu delovanja avtomatično usklajeni.

Ta usklajenost je sicer v svobodnejšem ozračju izmenjave in gospodarstva precejšnja ovira, v hujših časih pa prednost, kar prek mehanizma lokalizacije podjetij v obmejnem pasu koristi obmejnemu gospodarstvu: naraščajo posli za ta podjetja, naraščajo zasluški, raste število poslov, naraščata zaposlenost in dohodek. Člani manjšinske skupnosti, ki obvezno obvladajo oba jezika pa imajo v tem gospodarskem prostoru že — in samo — zaradi tega prednostni položaj, bodisi kot podjetniki ali delodajalci, bodisi kot delojemalci oziroma uslužbenci.

3. Blagovna struktura

Blagovna struktura izmenjave po preferencialnih (prednostnih) obmejnih sporazumih in njen razvoj v zadnjem obdobju (1977—1981) sta prikazana v tabeli 2. Podana je tudi primerjava z blagovno strukturo globalne izmenjave med Italijo in Jugoslavijo v celotnem desetletju 1969—1978.

Tabela 2: BLAGOVNA STRUKTURA V PROMETU MED ITALIJO IN JUGOSLAVIJO PO GLOBALNEM RAČUNU IN PO PREFERENCIALNIH SPORAZUMIH

Blagovni sektor SITC	Globalni rač. 1969—1978	Uvoz v Italijo						Globalni rač. 1969—1978	Izvoz iz Italije					
		Trst		Gorica-Videm		Alpe-Adria			Trst		Gorica-Videm		Alpe-Adria	
		1977	1981	1977	1981	1977	1981		1977	1981	1977	1981	1977	1981
0, 1, 4	37,5	65,1	58,7	68,3	50,6	73,8	76,2	3,5	4,7	12,1	1,6	9,1	0,2	3,4
2	25,9	9,0	15,2	0,3	34,0	0,0	12,8	4,2	14,8	24,3	0,0	6,2	0,0	0,0
3	2,3	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,9	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0
5	3,6	0,6	4,5	0,8	3,9	0,5	0,7	10,6	23,3	38,3	19,2	42,0	8,6	13,7
6	21,7	19,6	19,3	3,5	6,5	24,7	7,8	30,4	9,9	9,4	12,4	16,8	29,6	31,7
7	6,7	4,4	1,4	0,01	0,0	1,0	2,6	41,9	40,5	13,2	60,4	19,0	31,1	29,2
8	2,3	0,8	0,9	1,4	4,7	0,0	0,0	7,4	6,7	1,2	5,9	6,7	30,2	22,1
9	0,1	0,3	0,1	1,9	0,0	0,0	0,0	0,1	0,03	0,3	0,02	0,2	0,0	0,0

Deset let uvoza v Italijo kaže da odpade vsekakor levji delež na prehranske proizvode, neprehranske surovine in polizdelke (skupine 0, 1, 4, 2 in pa 6), ki znašajo skupaj 85 % celotnega uvoza. Med ostalimi 25 % pripada prvo mesto strojem (6,7 % celotnega uvoza), drugo kemijskim proizvodom (3,6) ter stilnim in tehnološko naprednim proizvodom (2,3 %).

Na preferencialnih sporazumih je ta slika nekoliko drugačna: veliko višji je odstotek prehranskih proizvodov in nižji odstotek neprehranskih surovin in polizdelkov.

Vendar opažamo, da se, v glavnem, v petletju 1977—1981 položaj tudi na preferencialnih sporazumih postopoma prilagaja globalni sliki s težnjo, da bi se povečale kvote proizvodov skupin 2, 5, 7 in zmanjšale kvote skupin 0, 1, 4 (prehranski proizvodi).

Menimo, da je globalni račun v desetletju 1969—1978 vernejša slika sil ponudbe in povpraševanja v obeh državah, saj prek njega stopa v stik celotna najširša paleta produktivnih in porabnih sil v obeh državah. To še posebej v obdobjih relativne liberalizacije.

V obdobjih pa, ko so obmejni računi restriktivnejši od globalnega, se s prometom na njih ukvarja le manjše število podjetij z obmejnega področja. Blagovna struktura na teh sporazumih pomeni tedaj tudi posebno specializacijo podjetij, ki se s tem prometom ukvarjajo na obmejnem področju. To kaže tudi dejstvo, da so razlike od računa do računa, kar spet govori o razlikah med podjetji v Gorici in Trstu ter tistimi, ki delujejo po sejemskem sporazumu Alpe-Adria (recimo v letu 1977).

V obdobjih pa, ko postanejo ti računi liberalnejši, navali nanje, kakor smo že dejali, tisti promet, ki bi se v navadnih razmerah razvijal po globalnem računu, in to seveda z angažiranjem obstoječih podjetij v obmejnem pasu, a tudi z odpiranjem novih, če je potrebno.

Seveda se to dogaja tako, da se prenaša nanje deloma tudi tista blagovna struktura, ki je vernejši odsev ponudbe in povpraševanja v obeh državah, to se pravi, jugoslovanskega blaga, ki je konkurenčno in zaželeno na italijanskem tržišču, in italijanskega, ki je konkurenčno in zaželeno na jugoslovanskem. Razumljivo je torej, da se v takšnih obdobjih blagovne strukture po globalnem in po preferencialnih računih približujejo.

Oglejmo si še blagovno strukturo italijanskega izvoza.

Že na desetletnih podatkih opažamo, da je italijanski izvoz veliko bolj uravnotežen od uvoza in razporejen po vseh možnih blagovnih vrstah: proizvodi 0, 1, 4 (prehrambeni) zavzemajo komaj 4,7 % izvoza, kar kaže na majhen delež agrarnih proizvodov v italijanskem izvozu v Jugoslavijo, neprehrambene surovine komaj 4,2 %, energetski proizvodi 1,9 %, kemijski proizvodi 10,6 %, polizdelki 30,4 %, stroji 41,9 %, stilni in tehnološko napredni proizvodi po 7,4 %. Gospodarsko razmerje med Italijo in Jugoslavijo ostaja slej ko prej takšno, da je Jugoslavija tradicionalni dobavitelj nekaterih surovin, Italija pa raznovrstne tehnologije in polizdelkov za industrijo.

Če to strukturo primerjamo s sporazumi, opažamo višji in naraščajoč izvoz prehrabrenih proizvodov, dokaj visok in naraščajoč izvoz surovin (celo 24,3 % leta 1981 po tržaškem sporazumu), dokaj visok in naraščajoč izvoz kemijskih izdelkov in polizdelkov, pač pa nižji in padajoč izvoz (razen pri Alpe-Adria) strojev in stilnih ter tehnoloških proizvodov.

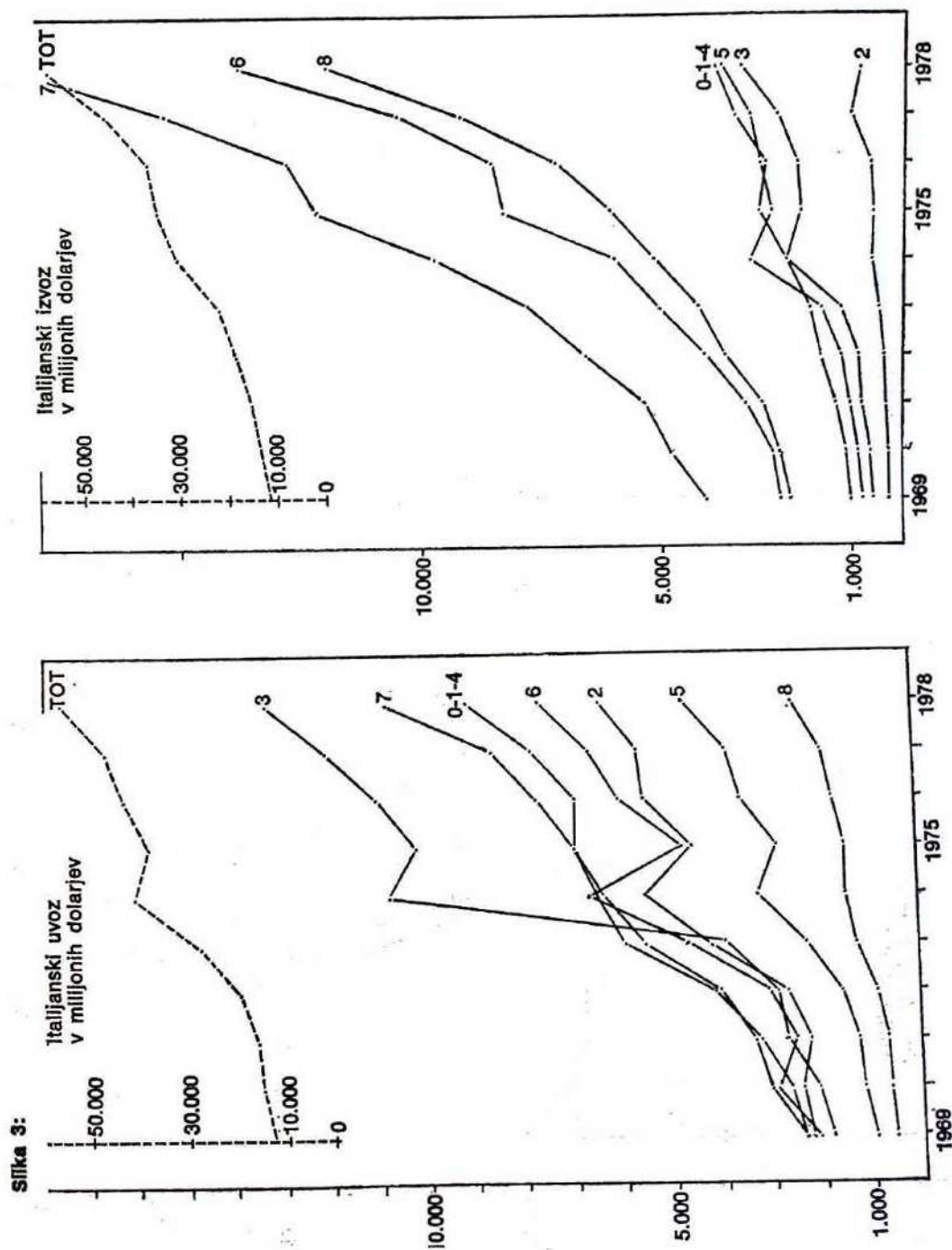
V sporazumih je torej slika nekoliko drugačna: v zadnjem času jih jugoslovansko gospodarstvo uporablja tudi za uvoz nekaterih surovin.

Menimo, da je treba to dejstvo povezati z jugoslovanskimi uvoznimi restrikcijami. Te so prizadele celotni uvoz in podjetja morajo izkoriščati celo obmejne sporazume ter italijansko tržišče za uvoz teh proizvodov kljub verjetnosti, da niso nastali na italijanskem proizvodnem področju ter jih je morala še prej tudi Italija uvoziti. Ponavljamo pa tudi že prej izrečeno mnenje, da je razlog za razlike med obmejno in globalno situacijo v specializaciji podjetij, ki se ukvarjajo z opisanimi posli, predvsem v restriktivnejših obdobjih življenja in delovanja opisanih sporazumov. V liberalnejših obdobjih, kot je sedanje, se struktura spreminja glede na širše potrebe obeh gospodarstev in seveda glede na količino in kakovost restrikcij na globalnem računu.

4. Sklepi

Preferencialnih obmejnih sporazumov med Italijo in Jugoslavijo ni moč obravnavati ločeno od globalne menjave med obema državama ne le zato, ker so prvi del druge, ampak tudi zato, ker podatki kažejo, da sta obe vrsti izmenjave komplementarni in funkcionalni: zelo pogosto narašča promet po obmejnih sporazumih, kadar globalna menjava pada ali stagnira in obratno.

To je povezano z restrikcijami in z večjo ali manjšo liberalizacijo obojestranskega prometa, kar je po svoje zopet v zvezi z notranjim plačilnobilančnim položajem obeh gospodarstev.

in surovin, predvsem mesa. To je seveda precej prizadelo prav Jugoslavijo, ki si je bila z izvozom mesa ustvarila dokaj solidno plačilnobilančno stanje z Italijo in EGS. Že te prve restrikcije so nekoliko oživile prej stagnirajoče obmejne sporazume.

V naslednjem desetletju smo bili priče prilagajanja zapadnih gospodarstev novo nastali situaciji.

Za Italijo to lepo prikazuje slika 3 o italijanskem izvozu in uvozu blagovnih vrstah v milijonih dolarjev od leta 1979 do 1978. V letu 1974 poskoči uvoz energije na prvo mesto v italijanskem uvozu,⁷ prehrambeni proizvodi (0, 1, 4) pa zdrknejo na tretje mesto.

Opazamo, da se italijanska proizvodna struktura dokaj žilavo sooča z nastalo krizo. To kažejo krivulje izvoza, in sicer s hitrim naraščanjem prav najkvalitetnejših blagovnih skupin, tistih, v katere je vdelenega največ tehnološkega, stilnega znanja, okusa in človeškega dela: 7 (stroji in prometna sredstva), 6 (izdelki, ki jih uvrščamo po surovini, to so v bistvu polizdelki, ki jih uporabljamo za nadaljnjo predelavo in uporabo) in 8 (proizvodi, v katere je vdeleno tehnološko in stilno znanje), medtem ko ostale skupine začenjajo prav v tem obdobju močno zaostajati za prej opisanimi in se razdalja med prvimi in drugimi veča. Od leta 1969 do leta 1978 se izvoz strojev poveča za štiri in pol krat, izvoz polizdelkov za petkrat, izvoz stilnih in tehnološko naprednih proizvodov pa za šestkrat. Petrolejski šok je bil boleč za Italijo, a tudi koristen. Bil je pravi, pravcati zdravilni udarec: očitno se je italijanska produkcijska struktura premaknila za korak naprej. Italija je postala povsem zrela industrijska dežela, ki uvaža v glavnem surovine in energijo, jih spreminja v tehnološko in stilno napredne izdelke ter izvažata v zameno za prve. Da ji to v povprečju uspeva, kaže saldo trgovinske bilance: ta je bil najnižji prav v letu 1974 in je znašal —5% kosmatega narodnega dohodka, toda že leta 1978 je bil zopet pozitiven. Seveda je bilo treba občasno poseči tudi po restriktivnih ukrepih, vendar menimo, da se lahko izreče sodba, da je italijansko gospodarstvo kot celota dobro prestalo ta izpit: z izredno velikim številom predvsem majhnih in najmanjših podjetij, z najrazličnejšimi organizacijskimi strukturami od nekaterih multinacionalnih družb do državnih podjetij, od zadrug do zasebnih podjetij, od obrtništvu do tako imenovanega »črnega dela«, predvsem pa s hitrim nastajanjem vedno novih in propadanjem starih podjetij je pokazalo, da se lahko hitro prilagodi še tako slabemu položaju. Prav hitro nastajanje novih podjetij in propadanje starih omogoča prilagajanje gospodarstva novim razmeram: stare tehnologije in vodstvene koncepte morajo zamenjati nove, iniciativne, to je bistvo vsakega napredka.

Slika 4 pa kaže isto situacijo v zvezi z jugoslovanskim gospodarstvom za isto obdobje. Na levi strani opazamo nezadržno rast uvoza, predvsem iz skupin 7 (stroji in prometna sredstva) in 3 (energija), ki pa mu na desni ne sledi podoben tempo izvoza. Sicer slika ni povsem negativna, predvsem kar se tiče strukture. Tudi Jugoslavija je začela izvažati predvsem proizvode iz skupin 7, 6 in 8 (stroje, polizdelke ter tehnološko napredne proizvode, podobno kakor Italija), mimo tega pa je pri Jugoslaviji pomemben še izvoz iz skupin 0, 1, 4 (prehrambeni proizvodi), vendar je tempo naraščanja izvoza v vseh teh sektorjih prepočasen v primerjavi s težnjami po uvozu, kar ima seveda za nujne posledice restrikcijo. Njihova sled se pozna tudi na krivuljah uvoza v posameznih blagovnih sektorjih, ki kažejo več prelomov in padcev, posebno skupina 6 (polizdelki), 5 (kemijski proizvodi), 2 (surovine), 0, 1, 4 (prehrana), celo 7 (stroji). Na splošno pa prav to zadnje področje kaže nezadržno

⁷ LOKAR A., »Propensione alla cooperazione economica tra Italia e Jugoslavia — Analisi per settori merceologici«. Raziskava, izdelana za družbo »Trieste-Consult« v Trstu.

težnjo po naraščanju, dokaz za veliko povpraševanje po strojih, tehnologiji, investicijski mrzlici, volji do razvoja.

Tej volji pa na drugi strani gospodarske resničnosti jugoslovanske dežele ne sledi adekvatna produktivnost vloženi sredstev, ki naj bi dajala rezultate tudi v zunanji trgovini.

Blagovni saldo je bil negativen v vseh letih od 1970 do 1977, nihajoč med 4 in 10 odstotki kosmatega narodnega dohodka. To so velike številke, ki jih ni lahko kriti: niso dovolj prilivi od raznih servisov, kakor sta turizem ali transport, ni dovolj delo jugoslovanskih delavcev v tujini, potrebni so še inozemski krediti, iz katerih izvira današnja huda jugoslovanska zadolženost v tujini.

Vendar pa so občasno potrebni še restriktivni ukrepi, ki naj bi brzdali močno povpraševanje po tujem blagu, predvsem tehnologiji. Manj pa se je doslej jugoslovanska gospodarska politika ukvarja z možnostjo, da bi izboljšala svojo globalno ponudbo z večjo produktivnostjo celotnega gospodarstva, ki bi jo omogočale najrazličnejše organizacijske oblike podjetij, podobno kakor so to storili z vidnim uspehom v Italiji. Menim, da globalne produktivnosti ni moč reševati z enim samim organizacijskim modelom, ki ne ustreza za najrazličnejše zahteve in zmožnosti populacije in njene kulturne ravni. To je seveda zapleteno vprašanje, ki vodi mimo okvira te razprave, in se ga zato tukaj ne moremo lotiti.

V tej celotni sliki, kakor smo jo doslej prikazali, so se obmejni sporazumi izkazali za precej koristen inštrument mednarodnega trgovanja in sodelovanja, saj je bila njihova funkcija v glavnem ta, da so pomagali premeščati težave, pred katerimi se je znašla izmenjava obeh držav v kriznih, restriktivnih obdobjih. Posebej koristni pa so bili še za obmejno področje, saj se z njihovim prometom lahko ukvarjajo le podjetja, ki imajo sedež na tem področju. Že sama obmejna izmenjava pa zahteva znanje obeh jezikov, zaradi česar pomenijo ti sporazumi tudi zelo ugodno možnost za člane slovenske narodnostne skupnosti v Italiji, kar se kaže tako v deležu podjetij, ki se ukvarjajo z obmejnimi prometom, kakor tudi v deležu bančnih zavodov, ki posredujejo te posle, Slovenska Tržaška kreditna banka je recimo v letu 1981 posredovala 35 % vseh poslov po tržaškem avtonomnem računu, kar je največji delež vseh bančnih zavodov v Trstu, ki se ukvarjajo s tem prometom.

Seveda bi obmejni sporazumi lahko veliko več nudili obmejnemu gospodarstvu, če bi se prek njih razvijalo ne le trgovinsko posredništvo, katerega gospodarski učinek na obmejno področje in njegovo prebivastvo je omejen, ampak tudi industrijsko sodelovanje, ki omogoča delovne procese, zaposlovanje bolj kvalificirane delovne sile, uvajanje tehnologije in, ne nazadnje, veliko večji delež dohodka.

Kako bi bilo mogoče doseči ta cilj? Jasno je, da bi obmejni sporazumi morali postati predvsem bolj fleksibilni in prilagodljivi raznim situacijam na terenu: potrebno bi bilo zvišati kvote vsaj v skladu s splošnimi inflacijskimi težnjami, če ne še v večjem odstotku, da bi se obmejno področje bolj uveljavilo v izmenjavi med obema državama: treba pa bi bilo tudi hitro spreminjati liste glede na potrebe obeh gospodarstev. Zato bi bilo ugodno, če bi te operacije lahko opravljal kakšen lokalni urad ali forum, ki bi bil točno seznanjen z vsakokratno situacijo. Se pravi, da bi bilo potrebno imeti več avtonomije pri uravnavanju in vodenju obmejne izmenjave. Vprašanje zase pa je seveda političnogospodarska volja obeh držav, da v vsakem primeru izvzame avtonomne račune iz problemov svoje notranje gospodarske politike in tako dopusti tisto stabilnost v obmejnem gospodarstvu, ki je osnovni pogoj za razvijanje dejavnosti, ki zahtevajo ne le kratkoročne, ampak tudi in predvsem dolgoročno investiranje.

Viri: — Gospodarska zbornica Slovenije, Oddelek za obmejno izmenjavo.

— Jugoslovanska izvozna in kreditna banka Beograd, Poslovna enota Koper, Izpostava v Trstu.

— Statistički godišnjak Jugoslavije, 1981, Savezni zavod za statistiko, Beograd, Kneza Miloša 20.

— Mesečni pregled privredne statistike SFRJ, 1982, I, Savezni zavod za statistiko, Beograd, Kneza Miloša 20.

— Statistics of Foreign Trade, Series A & C, OECD/OCDE, Division des Statistiques économiques et des Comptes nationaux 2, ure Andre Pascal 75775 Paris Cedex 16 France.

— Statistica mensile del commercio con l'estero Dic. 1981 anno 47°, V serie n. 12.

Riassunto

LA COLLABORAZIONE ECONOMICA DELLE AREE CONFINARIE D'ITALIA E JUGOSLAVIA E POSSIBILITÀ D'INSERIMENTO PER IL GRUPPO NAZIONALE SLOVENO IN ITALIA

L'autore esamina il principale strumento di collaborazione economica confinaria tra Italia e Jugoslavia, e cioè gli scambi preferenziali confinari, che si svolgono sui cosiddetti conti autonomi: quello di Trieste/Trst, quello di Udine/Videm-Gorizia/Gorica e l'accordo fieristico Alpe-Adria.

Dopo una breve descrizione formale e storica degli accordi, viene svolta un'analisi approfondita del loro reale funzionamento dal 1964 al 1981. Al riguardo, è interessante soprattutto il confronto delle variazioni differenziali degli scambi preferenziali con quelli svolti sul conto globale, percentualmente di anno in anno. Il fenomeno starebbe ad indicare con una certa significatività, che gli scambi tra i due stati tendono a migrare alternativamente dal conto globale a quelli preferenziali, secondo il crescere o il decrescere delle restrizioni al traffico internazionale cui sono costretti i due stati di volta in volta.

Gli accordi preferenziali dimostrano pertanto di rappresentare uno strumento utile alle economie dei due Paesi adriatici, seppure i giornali abbiano talvolta riportato valutazioni esagerate sulla loro importanza, più un'espressione di desideri che della realtà delle cose. La struttura merceologica degli scambi sui conti autonomi invece non si discosta essenzialmente da quella globale: l'Italia vi si presenta soprattutto con una domanda per le materie prime ed i prodotti alimentari jugoslavi, la Jugoslavia invece, una domanda di tecnologia, semilavorati ed anche — recentemente — di materie prime reperibili sul mercato italiano.

Nella misura in cui una certa parte degli scambi italo-jugoslavi si riversa attraverso gli accordi preferenziali, essi rappresentano degli elementi utili all'economia confinaria, soprattutto data la clausola di coinvolgimento di imprese locali, ciò che risulta utile pure ai membri del gruppo nazionale sloveno in Italia, chiamati naturalmente a parteciparvi, a causa del loro bilinguismo.

Summary

ECONOMIC CO-OPERATION OF THE BORDERLANDS IN ITALY AND YUGOSLAVIA AND POSSIBILITIES THAT THE SLOVENE NATIONAL COMMUNITY SHOULD HAVE A DUE ECONOMIC SHARE IN ITALY

First of all the author discusses the main instrument of the economic frontier co-operation between Italy and Yugoslavia, that is, preferential, frontier traffic which is carried out through the so-called autonomous accounts: the agreement of Trieste/Trst and of Gorizia/Gorica-Udine/Videm and the fair contract of Alpe-Adria.

First the formal side of these agreements and a short history of their formation is described; it is followed by the analysis of the activities based upon these agreements in the period between the years 1964 and 1981. From this point of view it is most interesting to compare differential changes in preferential and global exchange expressed in percentage separately for each year. The comparison shows that the exchange between the two countries alternately moves from the global account between Italy and Yugoslavia to preferential ones and vice versa and that it depends upon greater or smaller restrictions in international turnover that both countries are obliged to introduce.

Preferential agreements are consequently a useful instrument for the economy of both the Adriatic countries, although in the newspapers we could often read too high appraisals of these agreements. They were more wishes how these agreements should function

rather than their actual functioning. The trade structure of exchange based on the autonomous accounts does not essentially differ from the global one: Italy chiefly requires Yugoslav raw materials and food products, while Yugoslavia for technology, semi-manufactured products, and also — particularly lately — for some raw materials.

As a considerable part of Italian and Yugoslav exchange is carried out via preferential agreements, these means are useful also in the frontier economy, especially because there is a clause on exchange through the firms with their seats in the frontier area. This is also useful to the members of the Slovene national minority living in Italy as they are naturally called to take part in this activity because of their bilingualism.

Lucijan Vuga

VLOGA OBMEJNEGA PROSTORA PRI URESNIČEVANJU ENOTNOSTI SLOVENSKEGA KULTURNEGA IN GOSPODARSKEGA PROSTORA

I. Uvod z opredelitvijo nekaterih izhodišč

V tej razpravi, in tudi v resnici, imamo opraviti z dvema prostoroma: obmejni prostor je podprostor širšega slovenskega prostora, zamejski slovenski prostor pa je podprostor istega prvotnega prostora. Čeprav se bomo v tem delu bolj malo naravnost ukvarjali s slovenskim podprostorom v Italiji, se bo očitno nemogoče izogniti določenim primerjavam z njim, zlasti pa z drugim, celotnim prostorom Slovenije, ki je nedvomno federalna enota SFRJ, vendar je za obseg te razprave bistveneje ohraniti stik z njo.

Prostor, ki ga tu obravnavamo, ni le fizična, geografska kategorija, temveč celota socialnih, gospodarskih, prostorskih, političnih, etničnih in drugih pojavnosti. Zaradi prepletanja mnogih dejavnikov je često silno težko diskretno opredeliti njihovo težo in vpliv, pokažejo pa se določljive sintetične ugotovitve, ocene in opredeljenosti, ki so lahko dovolj dobra osnova za kasnejšo razširitev.

Najpomembneje je, da ta prostor spoznamo kot determinanto ljudi, prebivalcev in da so vsi pravni, moralni in materialni efektivni, ki so na razpolago za ta prostor, namenjeni njim.

Obmejnost, meja, mejaštvo in tudi zamejstvo so rezultat mednarodnopravne ureditve prostora med državama; odnosi med ljudmi ob meji na eni ali drugi strani pa so odvisni od dinamike razmer znotraj posamezne države ali med državama. Zato tudi govorimo o uresničevanju posameznih dogovorov, pogodb in podobnega, kar med državama obstaja v pravnem življenju. Govorimo pa tudi o uresničevanju enostranskih pravnih ali tudi moralnih, humanitarnih, socialnih obveznostih do obmejnega prebivalstva.

V našem posebnem primeru gre za t. i. manjšino v večinskem italijanskem narodu; ta manjšina ima svoje poselitvene, etnične, gospodarske in druge posebnosti, vendar ima nekaj skupnega tudi z večinskim narodom. Po drugi strani se ta slovenska manjšina v Italiji v marsičem razlikuje od matičnega slovenskega naroda, ki živi v drugi državi, Jugoslaviji. Ima pa marsikaj skupnega s tem matičnim narodom, npr. jezik in kulturo sploh, pa gospodarsko povezano infrastrukturo, gospodarsko tradicijo itd. Popolnoma očitno je, da je za nekatere stvari treba zagotoviti enotnost razvoja, npr. za jezik. Za nekatera druga področja pa je tolmačenje možnosti in potrebnosti enotnega razvoja odvisno od političnega in moralnega prepričanja družbenih in političnih sil in gibanj.

Skladno z načeli naše socialistične, samoupravne družbe, s politiko aktivnega miroljubnega sožitja in v duhu sklenjenih meddržavnih sporazumov, dogovorov in pogodb smo sprejeli načelo enotnosti slovenskega kulturnega in gospodarskega prostora.

In končno pridemo še do vprašanja, ki je pravzaprav vsebina pričujočega razmišljanja, kakšno vlogo ima pri tem naš obmejni prostor.

2. Vloga obmejnega prostora

VLOGA obmejnega (pod)prostora je neposredno odvisna od URESNIČEVANJA enotnosti slovenskega kulturnega in gospodarskega prostora. Torej gre za

delovanje, aktivnost in ne za pasiven odnos — treba je nekaj vložiti, da bi se uresničilo načelo, ki smo si ga zastavili. Seveda ne mislimo na enkratno dejanje — proglasitve enotnosti slovenskega kulturnega in gospodarskega prostora, temveč že v zasnovi zavestno pristajamo na realističen koncept postopnosti uresničevanja. Pa tudi to, da govorimo o resničnosti, ki naj sledi splošnosti in neoprijemljivosti načela o enotnosti, terja od nas, da spregovorimo:

— o uresničevanju ne kot deklaraciji in

— o vloženi silah in sredstvih, ki so potrebna za tako vlogo obmejnega prostora.

Očitno gre torej za realne duhovne in gmotne sile, ki lahko oživijo tak ali drugačen koncept.

Zato se bomo morali lotiti obdelave prav teh silnic, ki pogojujejo vlogo obmejnega prostora. Pri tem izhajamo tudi iz prepričanja, da razločnost pri uporabi dveh izrazov KULTURA in GOSPODARSTVO, ko je treba natančneje opredeliti enotnost, ni zgolj slučajna, ampak globoko vsebinska ter sistemska; izhaja iz materialističnega pojmovanja vloge ekonomske podstat pri dogajanjih v družbeni nadstavi.

Še nekaj o pojmovanju ENOTNOSTI. Nedvomno ni mišljena nikakršna toga, enkratna in vseobsegajoča popolnost, pač pa enotnost, ki jo dopuščajo dane politične, gospodarske in druge razmere. Zato so že nastajala, nastajajo in bodo nastajala različna tolmačenja, pretehtavanja in razmejevanja te enotnosti — odvisno tudi od nazorskih in drugih izhodišč ljudi, ki se pojavljajo posredno ali neposredno v procesu ustvarjanja te ENOTNOSTI. Takšni konflikti, razhajanja, različni poudarki itd. so del vsakdanjega življenja. Ocenjevati napačnost ali pravilnost pri pojmovanju »enotnosti«, še bolj pa pri njenem praktičnem izvajanju, je sila tvegano ne glede na raven v političnem ali družbenem okolju, kjer se taka črna ali bela ocena oblikuje. Nedvomno moramo ENOTNOST razumeti relativno in bi zato ne imelo smisla truditi se za precizno formulacijo.

Tega ne bi smeli razumeti kot sprenevedanje ali izogibanje trudu, da bi tako preciznost dosegli. Veliko, zlasti praktičnih, izkustev je pokazalo, da bi bilo od takih definicij več škode kot koristi. Mogoče zveni trdo, vendar je res, če rečem, da bi bil tak pristop dogmatski. Marsikatera v preteklosti uspešno uresničena zamisel bi se skoraj zanesljivo razpletla manj ugodno, če bi obveljale definicije.

Tudi je res, da ima obmejni prostor svojsko vlogo, ki jo moramo spoznati in ovrednotiti.

3. Nekatere geopolitične razmere

Pri uresničevanju vloge, ki jo ima obmejni prostor, moramo oceniti nekatere specifičnosti, ki so nedvomno bolj ali manj učinkovite.

Meja poteka od morja mimo Trsta ob gosto naseljenem, močno urbaniziranem področju; nato pa teče vse do Gorice čez redko naseljeni Kras.

Na področju Gorice je meja speljana skozi mesto, med hišami in ulicami, kjer si sosedje lahko »gledajo v lonec«.

Takoj za Gorico, po kratkem hribovitem vzponu na Sabotin, meja zavijuga med briškimi vasmi, ki jih določa zdaj eni, zdaj drugi državi. To so rodovitni, obdelani, gosto naseljeni predeli.

Od tod pa teče meja po zelo redko naseljenem območju, ali še bolje, skoraj v celoti po nenaseljenem gorskem, hribovitem svetu vse do tromeje z Avstrijo.

Mirne duše lahko zaključimo, da poteka pretežni del meje po nenaseljenem, pustem zemljišču. Še več, nad polovico meje poteka po težko prehodnem gorskem terenu.

Kaj se lahko dogaja med sosednjima področjema, ki ju ločuje taka meja? Očitno so ljudski in drugi stiki omejeni na nekatere laže prehodne točke, prehode ali odseke; to ne velja le za fizični promet oseb in blaga, ampak tudi za informacije: radio, TV itd., saj je gorski svet za te komunikacije sila neprikladen.

Brez posebnega npora lahko ugotovimo, da je komunikativnost dokaj visoka na odseku med Koprom in Trstom, na odseku Gorice, nato Goriških Brd, v ozkem prehodu po dolini Nadiže na Tolminskem, dokaj slabo prehodna sta prelaza Učaja in Predel, in končno je še prehod pri Ratečah. Pri tem nismo gledali na te prehode kot na mejne postaje med državama, ampak kot na naravno prehodna področja. Naravno odprtega terena za lahko komuniciranje med ljudmi je torej zelo malo. Zlasti neugoden je celotni predel meje, ki poteka po Tolminskem in Gorenjskem.

Če bi hoteli na taki meji izraziteje delovati vsi tisti, ki so za to poklicani, potem je več kot očitno, da je potreben večji materialni in subjektivni napor.

Pregled značilnih odsekov meje glede na komunikativnost:

Trbiž	TS	Rateče—Jesenice
Kanalska dolina	TS	Dolina Save Dolinke
Rezija	NP	Trenta
Beneška Slovenija	TS	Tolminsko
Čedad (Videm)	TS	Tolmin
Furlanska nižina	ŠO	Brda
Gorica	NS	Nova Gorica
Goriška ravnina	ŠO	Goriški Kras
Tržaško-tržiška obala	TS	Sežanski Kras
Trst	ŠO	Koper

Legenda:

TS — točkovni stiki
 NP — ni prehodno
 ŠO — široko odprto
 NS — neposredni stik

Meja z Italijo:

	Skupaj	Suhozemne	Rečne	Morske
	202 km	172 km	30 km	—

Od tega po občinah zaokroženo:

Koper	9 %
Sežana	15 %
Nova Gorica	30 %
Tolmin	40 %
Jesenice	6 %

POLITIČNO-TERITORIALNA RAZDELITEV OZEMLJA

Politično teritorialna razdelitev ozemlja na obeh straneh meje, drugače zasnovana ne le zaradi različnega družbenega sistema, v mnogočem dodatno prispeva k težavam pri komuniciranju. Občine so v Italiji praviloma dokaj manjše od naših občin. Pri tem seveda ne gre zgolj za velikost teritorija, ampak tudi za pristojnosti na gospodarskem, družbenem in političnem področju. V Italiji so še vmesne teritorialne tvorbe — pokrajine (province). Tako imamo ob meji: Tržaško, Goriško in Videmsko pokrajino, ki bi jih po neki logiki lahko vzporejal z našimi občinami: se-

žansko, koprsko, novogoriško, tolminsko in jeseniško. Dežela Furlanija-Juljska krajina bi skladno s tem ustrezala republikli Sloveniji. Za sedaj se tudi politični in drugi stiki rangirajo skladno s to primerjavo. Ni pa vselej tako togo, zlasti kadar gre za slovenske občine v Italiji, velikost in drugi parametri niso tako pomembni. Na naši strani imamo tudi medobčinske oblike povezovanja, ki so svojske in niso upravno-politične tvorbe; vendar imajo na nekaterih področjih in v določenih okoliščinah dokajšen koordinativni vpliv, čeprav niha časovno in od primera do primera. Tako se severnoprimska regija z obmejnimi občinami Tolmin, (Jesenice) in Nova Gorica ter neobmejnima Idrijo in Ajdovščino stika z Goriško in Videmsko pokrajino, južnoprimska regija z obmejnima občinama Sežano in Koprom ter neobmejnima Izolo in Piranom pa s Tržaško pokrajino.

Pripomba o tej politično-teritorialni razdelitvi ni nepomembna, če jo soočimo s izhodišči naše zunanje politike, ki naj bi jo gradili iz komune, iz baze. Ni tako redko, da posamezne odločitve preskakujejo občine ali življenjske interese ljudi v krajevnih skupnostih. Spomnimo se samo neustreznega urnika mejnih prehodov in njihove ustrezne kategorizacije — in vendar na nekaterih področjih rabijo skoraj izključno ljudem ob meji.

PROMETNE POVEZANOSTI

Med najbolj kritične prometne probleme sodijo ceste. To so na obeh straneh ugotovili že velikokrat. Zlasti na naši strani pa ostaja le pri formalni ugotovitvi, in to tudi v osimskih sporazumih, ki posvečajo temu vprašanju velko pozornosti. Zlasti severnoprimska regija je odrezana od ostale Slovenije in Jugoslavije. Pri tem ni pomembno le to, da vodijo tod prometni tokovi med zahodno in vzhodno Evropo ter Orientom, kar postaja še bolj občutno z vstopom Grčije in Turčije v EGS. Tudi področni promet je zelo močan — le za primerjavo: s področja Nove Gorice je promet tolikšen kot v koprski luki.

Tudi železniški promet je zlasti v severnoprimski regiji neustrezno orientiran, kar je zgodovinska podedovanost: železnico so gradili za potrebe Avstro-ogrske, danes pa živimo v Jugoslaviji in so naše prometne potrebe orientirane prečno na prejšnje poti. Samo za ilustracijo naj navedemo, da je:

dolžina železniške proge v naravi

Ljubljana—Jesenice—Nova Gorica	153,2 km
Ljubljana—Sežana—Nova Gorica	154,1 km
če bi imeli primernejšo progo	
Ljubljana—Vrhniko—Nova Gorica	78,7 km

Problem pa je še veliko hujši zaradi neugodnega terena in so virtualne dolžine naslednje:

smer vzhod—zahod

Ljubljana—Jesenice—Nova Gorica	843,1 km
Ljubljana—Sežana—Nova Gorica	785,7 km
Ljubljana—Vrhniko—Nova Gorica	78,7 km

torej 90 % prihranek v korist ustrežnejše proge; v smeri zahod—vzhod pa bi bil prihranek 70 do 75 %, hkrati bi bila proga ugodnejša tudi za smer proti Kopru.

V prometno mrtvem kotu je Tolminska, pa tudi za Idrijo ne moremo reči kaj boljšega.

Skratka, za celoten severnoprimorski predel ugotovljamo silno slabe prometne povezave z notranjostjo Slovenije in Jugoslavije, kar nedvomno zmanjšuje pomen obmejnega prostora pri uresničevanju enotnega kulturnega in gospodarskega prostora.

4. Pogoji obmejnega prostora za uresničevanje enotnosti

DEMOGRAFSKA GIBANJA

Najpomembnejši dejavnik obmejnega sodelovanja je prebivalstvo. Kakšno je stanje na naši strani obmejnega podprostora: Preglednica 1. prikazuje časovno verigo gibanja števila prebivalstva; v Sloveniji je v obdobju od 1948 do 1981 narastlo prebivalstvo za 30,8 %, to je v 33 letih za 444.247 ljudi, kar je nedvomno ugodno, čeprav gre deloma za notranjo jugoslovansko migracijo. Drugače pa je v SPR (severnoprimorska regija), kjer je v enakem časovnem razdoblju demografski prirastek vsega 11 %; v JPR (južnoprimorska regija) je sicer nekoliko boljše, vendar še vedno pod povprečjem Slovenije in znaša 19,8 %. Znotraj posameznih regij sta kritični občini Tolmin, ki vseh 33 let nazaduje, in občina Idrija, kjer se težnja k nazadovanju pojavlja v zadnjih 10 letih.

Očitno se razmere popravljajo v JPR, kjer se število prebivalcev večja nad rastjo v Sloveniji v zadnjih desetih letih, medtem ko število v SPR še vedno zaostaja. Tako je v obdobju od 1971 do 1981 ko je število prebivalcev v Sloveniji naraščalo in doseglo 9,1 % višjo raven, v JPR bila ta stopnja celo 14,5 %, medtem ko je bila v SPR le 4,5 %, torej precej nižja kot v Sloveniji. Res imamo v SPR občino Nova Gorica, ki celo nekoliko presega republiško povprečje, saj ima 10 % rast, vendar tudi to ne kompenzira negativnih gibanj v celoti tega prostora. Pri že tako redko naseljenem področju, ki je še izrazito neugodno zemljepisno oblikovano, so taka upadanja prebivalstva zelo zaskrbljujoča.

In ne le to, če pogledamo tudi naravna gibanja prebivalstva, ki kažejo vitalnost posameznih prostorov (gl. tab. 2), vidimo, da je ta s 5,9 v JPR rahlo nad slovenskim povprečjem, ki je 5,8 prirastka na 1000 prebivalcev, nasprotno pa je v SPR dokaj nizek s 3,1 na 1000 prebivalcev. Pa tudi na Jesenicah je s 5,6 nižji kot v Sloveniji. Da Tolmina, ki ima negativno usmeritev sploh ne omenjamo. Tudi druge neobalne občine niso veliko boljše — razen Ajdovščine; zanimivo pa je, da so obalne občine dokaj nad slovenskim povprečjem.

Oglejmo si še selitvena gibanja (gl. tab. 3). Tudi pri tem je SPR na slabšem, saj se priselita na tisoč prebivalcev le 2, medtem ko se na tisoč prebivalcev v JPR priseli 8,1 človek, kar je daleč nad republiškim povprečjem, ki je 2,8. Tudi na Jesenicah ni v redu. Pri priseljenih je iz drugih republik v SPR 86 %, v JPR je njihov delež v priselitvenem porastu 56 %, medtem ko gre na Jesenicah prirast prebivalstva iz priselitev zgolj na račun drugih republik. Poglejmo še, kakšna je poseljenost obmejnega področja (gl. tab. 4). Pretežni del same meje je razen na dveh urbaniziranih točkah v Kopru in Novi Gorici, precej redkeje naseljen, kot je republiško povprečje. To pomeni, da je mejni prostor, če upoštevamo še geografske razmere, slabo komunikativen. Tudi gostota naselij, ki s politično-administrativno mrežo krajevnih skupnosti itd. lahko pospešeno deluje pri odprtosti meje, je na prevladujočem odseku meje redkejša kot v Sloveniji; to praviloma ne velja za obalni del.

Iz vsega tega lahko sklepamo, da je demografski dejavnik neugoden, da se z leti praviloma ne izboljšuje, in to zlasti ne na tistem najdaljšem odseku, ki je tudi geografsko najtežji, tj. v severnoprimorski regiji.

MESTA OB MEJI

Značilno je, da ima italijanska stran tik ob meji ali pa nedaleč stran nekaj velikih in večjih mest:

	Preb. v mestu	Štev. občin	Preb. v pokraj.	Gost. preb.
Pokrajina Trst	262.929	6	294.662	1.387
Pokrajina Gorica	42.748	25	146.937	315
Pokrajina Videm	103.051	137	531.244	108

Ta mesta so središča pokrajin. (Pokrajine Pordenone nismo omenili.) Poleg teh pa so še pomembna mesta:

Tržič (Monfalcone)	30.000 prebivalcev
Cedad	18.000 prebivalcev
Trbiž	6.000 prebivalcev

Ta mesta so pomembna gospodarsko-politična, kulturna in administrativna središča; zaradi tega in ker ležijo na meji, so močna nasprotna utež mestom na naši strani, ki so precej manjša; razvila so se po vojni zaradi specifičnih potreb tega prostora in nimajo vse tiste urbane opreme, ki jo mesta praviloma morajo imeti, niti nimajo take moči kot mesta onstran meje. Dokajšen napredek in vitalnost naših mest sta očitna, vendar to ni dovolj.

Ob meji so naslednja naša mesta (gl. tab. 5):

	Štev. preb.	Mesto po velik. v SRS
Koper	23.683	5
Jesenice	19.519	8
Nova Gorica	19.326	9

Druga mesta ob meji, ki pa niso rangirana:

Izola	9.775 prebivalcev
Idrija	6.808 prebivalcev
Piran	4.931 prebivalcev
Sežana	4.811 prebivalcev
Tolmin	3.403 prebivalcev
Bovec	1.582 prebivalcev

Tako majhnih mest na italijanski strani praviloma nismo niti našli, nam pa tudi tako majhne urbane tvorbe velko pomenijo.

Proces urbanizacije se je pri nas začel šele po vojni in se še ni končal; čeprav se tudi na italijanski strani dogajajo zanimive spremembe — pojav Pordenoneja, stagnacija in celo nazadovanje Trsta in Gorice — ima vse to svoje geografske, politične in druge razloge.

Nova Gorica je po hitrosti rasti drugo mesto v SRS (gl. tab. 6), od 4.970 prebivalcev leta 1948 je zrastle na 19.326 prebivalcev v letu 1981 — skoraj za štirikrat; pri tem naj omenimo, da bo Nova Gorica v naslednjih dvajsetih letih doživela urbanistični dialektični preskok: z zlitjem Šempetra, Vrtojbe, Volčje Drage, Bukovice v enovito mestno tvorbo. Hitro rastejo tudi Sežana, Koper in Tolmin. Vendar moramo ponovno opozoriti na dokaj šibko mestotvornost večine naših obmejnih mest.

Ce upoštevamo, da je v primerjavi s Trstom in Vidmom, kot središčem pokrajine, naša Ljubljana razmeroma daleč in da so komunikacije še revne, ne le prometnice, ampak tudi TV domet itd., si lahko predstavljamo kako neenakopravno so porazdeljene gravitacijske energije v obmejnem prostoru tostran in onstran meje. Zato je toliko bolj presentljivo, da marsikdo na republiški ali zvezni ravni tega ne razume. To so objektivne okoliščine, ki nujno terjajo ustrezno politiko. Ce smo do kraja dosledni, lahko tudi ponovimo, da so npr. osimski sporazumi, pa tudi kasnejši sporazum EGS-Jugoslavija, dosledno navajali obmejno prebivalstvo kot pomemben faktor, kateremu je potrebno s primernimi ukrepi olajšati dejstvo, da biva na meji. Življenje na meji prav gotovo tudi utesnjuje in omejuje.

KULTURNA OSNOVA PROSTORA

Ne bomo podajali popolne analize kulturnih temeljev v tem prostoru, temveč le nekatere značilnosti.

Najprej nekaj o profesionalnih temeljih kulture. Kultura brez ustrezne profesionalizacije ostaja folklor, kot je tudi narobe res-profesionalizem brez širokega amaterizma zapira kulturo v slonokoščeni stolp. Knjižnice kot silno pomembne ustanove so posejane ob vsej meji, imamo tudi dve pomembnejši knjižnici v Novi Gorici in Kopru; delujejo sodobnejše oblike knjižnične ponudbe, kot so bibliobusi ipd. Podatki za Slovenijo (gl. tab. 7) kažejo nadpovprečno število knjig iz knjižnic na prebivalca, vendar so razlike med posameznimi občinami. Normalno je in bo, da imata središči Koper in Nova Gorica z osrednjima knjižnicama višjo gostoto, vendar bi morale vse druge občine imeti — po našem mnenju — nadpovprečno število knjig na prebivalca, da bi lahko ustregle tudi potrebam onstran meje — seveda ob uvajanju novih in domiselnejših ponudb knjige. Bolj zaskrbljujoče je stanje knjižnic kot stavb in prostorov. Za primer naj povemo, da je dobršen del knjižnega sklada novogoriške knjižnice skoraj nedostopen v skladiščih, kar onemogoča delovanje knjižnice v tem prostoru. To pereče vprašanje se vleče od leta 1947 in vse doslej so bile okoliščine take, da so imeli drugi objekti prednost... Pošteno povejmo, da je ta prostor po priključitvi ostal — ne po svoji krivdi — brez kulturnih, zdravstvenih, gospodarskih itd. osnov in da iz lastnih sil vse do danes kljub vsem uspehom še ni uspel, in še lep čas ne bo, nadoknaditi, kar je bilo zamujeno ali celo uničeno pod fašizmom.

Silno pomembne so tudi ustanove, ki delujejo profesionalno: **muzeji** v Kopru in Novi Gorici, **arhiva** prav tam — spet v slabih prostorskih okoliščinah, **zavoda za spomeniško varstvo** — to je vse za področje kulturne dediščine; njihov skupni problem so omejene gmotne možnosti za posege pri ohranjanju te dediščine.

Posebej je treba obravnavati **Primorsko dramsko gledališče**, ki je preseglo pomen regionalnega gledališča in sodi v vrh slovenskih gledališč z jugoslovansko reputacijo; vendar smo tu spet pri vprašanju prostorov, ki naj bi gledališču omogočili nadaljnji razvoj.

Naštevanje problemov v profesionalni kulturi se zdi precej rutinsko, vendar gre za iz preteklosti podedovano hudo slabost, ki temu prostoru onemogoča opravljati obmejne naloge. Tudi lokalni tisk je v obmejnem prostoru silno pomemben, saj mora obravnavati dokaj občutljivo problematiko; ne da bi ga posebej primerjali z drugo stranjo, lahko mirne duše rečemo, da nismo naredili dovolj, vendar ne po krivdi tistih, ki se trudijo in zgorevajo pri tem delu, ampak zaradi napačnega pojmovanja širše družbene skupnosti, ki enako obravnava obmejni tisk kot kateregakoli drugod... Revialni tisk je v preteklem obdobju močno nihal in še vedno ni dosegel tistega, kar bi ta prostor moral imeti; to velja tako za teritorialno pripadnost pišočih kot tudi za odmevnost — pravzaprav edine revije Srečanja.

Gostota radijskih in TV naročnikov ne kaže vse problematike medija (glej tabelo 7). Vprašanja so slišnost in vidnost kot tudi področni studiji, aktualnost oddaj itd. Že primerjava s stanjem radijskega in TV standarda na drugi strani pokaže koliko moramo še storiti. Vendar ponovno pripominjamo, da to niso lokalistični problemi v slabem smislu besede . . .

Slabost kulturnega amaterizma je, da je enostransko razvit. Pevska kultura je množična, to je že primorska tradicija. Druge oblike amaterskega delovanja pa so prepuščene posameznim entuziastom.

Amaterske kulturne manifestacije ob meji so zato večinoma pevske prireditve, kar vsekakor ni dovolj.

INTELEKTUALNI POTENCIAL OBMEJNEGA PROSTORA

Izobraževalni stroj je neposredno povezan s kulturnim življenjem; med seboj se prepletata, dopolnjujeta in oplajata.

Zaradi objektivnih okoliščin so na italijanski strani na sami meji ali prav blizu nje velika mesta in s tem pomembni izobraževalni potenciali, medtem ko je pri nas drugače. Poskusi, da bi z dislociranimi oddelki posameznih fakultet in visokih šol dosegli ta obmejni prostor, so naleteli na velike gmotne in druge težave in zaradi tega na hudo različne učinke. Živa so vprašanja, ali je to sploh primerno in prav. Zvečine z doseženim nismo zadovoljni, zlasti ker gre pri tem za decentralizacijo mreže raziskovalnih inštitutov itd. Kako naprej? Nekaj se dogaja na relacijah univerz Ljubljana—Trst in nekaterih institucij. Obmejni prostor je pri tem bore malo udeležen — objektivni opazovalec bo seveda ugotovil — s čim pa naj bo udeležen? To je res! Vendar je tudi res, da obmejna podprostora nista uravnovežena.

Tudi struktura zaposlenih (gl. tab. 8) je neugodna za celoten obmejni pas — tu smo po deležu strokovnjakov z visoko izobrazbo med vsemi zaposlenimi v celoti pod republiškim povprečjem, ta pa je pod jugoslovanskim povprečjem. Prav to zbuja zaskrbljenost, da imamo zlasti v severnoprimorski regiji nadpovprečno visok delež nekvalificiranih in polkvalificiranih med zaposlenimi, kar v kombinaciji z drugimi elementi, ki jih bomo spoznali v nadaljevanju, prav gotovo ne daje rožnate slike.

Tudi število študentov na 1000 prebivalcev je v Sloveniji v primerjavi z Jugoslavijo nižje, v severnoprimorski regiji nižje, v južnoprimorski regiji pa višje kot v Sloveniji. **Pomeni, da se zlasti v SPR nadaljuje negativna usmeritev. To je tudi v zvezi z demografskimi gibanji v Sloveniji in v regijah ter občinah (gl. tab. 10), kjer je očitna zveza med večjim deležem šolajočih se otrok in manjšim prirastkom.**

Temu primeren je tudi nizek inovacijski potencial obmejnega prostora, saj se ukvarja z inovacijami razmeroma manj delavcev kot v Sloveniji (gl. tab. 11), glede inovacijskih efektov pa je SPR slabša od JPR.

O razvojnih programih OZD v obmejnem prostoru lahko trdimo, da so pre malo usmerjeni v nove kvalitete in preveč v kvantitetno širjenje. Novo prodira zelo počasi in v tem stabilizacijskem obdobju se še bolj pozna pomanjkanje sodobnih programov.

GOSPODARSKI ELEMENTI OBMEJNEGA PROSTORA

Odstotek zaposlenih v združenem delu in v samostojnem osebem delu (brez delodajalcev) je po občinah zelo različen (gl. tab. 12). V SRS je zaposlenih 42,4 % vseh prebivalcev, medtem ko jih je v SPR 40, %, pač pa v JPR celih 44,9 %, na Jesenicah pa celo 48,2 %. Opozoriti velja na nekatere metodološke probleme, ki zaradi migracij nastajajo pri zajemanju teh podatkov. Tudi znotraj posameznih regij so velike razlike: v SPR ima npr. Nova Gorica 47,3 %, Ajdovščina pa 31,8 %; podobno je v JPR v Kopru 48 %, v Sežani pa 36,6 %.

S sociološkega vidika je zelo pomemben odstotek zaposlenih žensk z vsemi posledicami za navade družinskega življenja, enakopravnost med spoloma itd.; tu sicer med republiko in regijami ni velikih razlik, znatne pa so razlike med posameznimi občinami in se gibljejo v primerjavi s SRS (44,3% vseh zaposlenih so ženske) od 40,1% v Sežani oziroma 37,6% na Jesenicah, do 54,2% v Izoli oziroma 49,3% v Tolminu.

Tudi stopnja zaposlenih v gospodarstvu ne kaže pomembnejših odstopanj med regijami, znatnejša pa so med občinami. Tako ima republika 82,4% vseh zaposlenih v gospodarstvu, ob meji pa so občine kot Koper z 78,1% ali Sežana z 90,9% zaposlenimi v gospodarstvu. Odstotek delavcev, ki so zaposleni v samostojnem osebnem delu (brez delodajalcev), t. j. pri obrtnikih ipd., ni velik in znaša . SRS le 2,7% ,med mejnimi občinami pa so naslednji razponi: na Jesenicah 1,3%, v Izoli pa 3,4%. Torej se večina družbenega proizvoda le ustvarja v združenem delu.

Zelo pomemben pokazatelj (gl. tab. 12) je tudi delež zaposlenih v industriji (k temu so prišteti tudi delavci v rudarstvu). Tu so znatne razlike že med regijami, še veliko večje pa med posameznimi občinami. To je silno pomembno, saj se v razmerah, kakršne vladajo v družbeno-ekonomskih odnosih, takšna gospodarska struktura odraža v celotnem spletu alokacije družbenega proizvoda, investicijske politike itd. Medtem ko je v SRS 43,7% vseh zaposlenih v industriji in rudarstvu, jih je po naših občinah:

SPR 49,9 %	Nova Gorica	48,4 %
	Ajdovščina	48,8 %
	Idrija	54,1 %
	Tolmin	53,6 %
JPR 29,7 %	Sežana	37,6 %
	Koper	26,9 %
	Piran	9,0 %
	Izola	53,4 %
	Jesenice	43,8 %

Takšne razlike vplivajo tudi na odnose med občinami, regijami, saj se nasprotujoči si interesi kažejo na najrazličnejše načine in v posameznih okoliščinah. Od tod tudi ena izmed razlag za antagonizme, ki se pojavljajo v tem prostoru.

Če pogledamo še narodni dohodek, vendar ne v vseh njegovih substančnih in strukturnih posebnostih, bomo opazili (gl. tab. 13), da ustvarja obmejni prostor 13,3% vsega narodnega dohodka SRS, čeprav je tu le 12,8% slovenskega prebivalstva. To se kaže tudi v narodnem dohodku na prebivalca, ki pa je spet različno alociran med občinami. Če je bil narodni dohodek leta 1979 v SRS 90.800 din na prebivalca, so se druge občine zvrstile takole:

SPR 88.855	Nova Gorica	104.771 din/preb.
	Ajdovščina	84.717 din/preb.
	Idrija	77.996 din/preb.
	Tolmin	59.495 din/preb.
JPR 98.441	Sežana	90.402 din/preb.
	Koper	101.965 din/preb.
	Piran	104.772 din/preb.
	Izola	93.996 din/preb.
	Jesenice	104.349 din/preb.

Razpon je torej znaten, mnogokratnik med Novo Gorico z najvišjim in Tolminom z najnižjim narodnim dohodkom znaša na prebivalca kar 1,76. **Takšna objektivna danost v materialih osnovah družbe in njene posledice v tem prostoru, ki ima svoje specifično poslanstvo, nedvomno niso vselej pozitivne.**

Naj se dotaknemo še dveh zadev, ki nakazujeta možnosti za reševanje gospodarskih problemov zaradi enostranske razvitosti, alokacije narodnega dohodka itd.

Investicije so v tem stabilizacijskem trenutku prav gotovo omejene in bodo, kot kaže, še nekaj časa. Vendar se pričakuje tudi vsebinsko drugačen način financiranja — mislimo na združevanje sredstev na samoupravnih osnovah. Zgolj za razmišljanje pogledjmo (gl. tab. 18), kakšni so lokacijski faktorji za nove investicije, ki so bili analitično ugotovljeni pri 50 investicijah v SRS in kažejo, kolikšne so verjetnosti za združevanje sredstev v obmejnem prostoru.

Investitorji v SRS menijo, da je pri novih investicijah zelo pomemben promet. In prav prometne razmere so na našem področju najneugodnejše, zlasti v severnem obmejnem predelu.

O investicijah moramo reči še nekaj. Iztrošenost osnovnih sredstev (gl. tab. 14) v celotnem obmejnem podprostoru v primerjavi s SRS sicer ni kritična. Če znaša v SRS sedanja vrednost osnovnih sredstev v primerjavi z nabavno vrednostjo 46,2 % , je ta v SPR tudi 46,2 %, v JPR celo 50,1 %, na Jesenicah pa le 38,7 %. Pa tudi po občinah je iztrošenost različna; sedanja vrednost osnovnih sredstev je v Izoli z 59,3 % ugodna, medtem ko je v Ajdovščini 38,1 % že alarmantna, pa tudi v Novi Gorici, kjer se je v zadnjem desetletju ogromno investiralo, a le v nekaj kapitalno intenzivnih objektov, stanje ni razveseljivo. Zlasti bo potrebno obnoviti opremo, ki je dražja, pri izrabi pa tehnološko zahtevnejša in tržno-ekonomsko občutljiva zaradi svetovnega trga.

Pri investicijskih naporih v preseku leta 1979 (gl. tab. 15) opazamo, da je celotno obmejno področje manj kot ostala Slovenija investiralo za ohranjanje aktivnosti osnovnih sredstev.

Značilen pokazatelj gospodarske dejavnosti na nekem področju je tudi gradbeništvo. Tu nas zanima bolj v funkciji demografskih gibanj. V zadnjih nekaj letih se gradbeništvo bistveno spreminja zaradi stabilizacijskih gibanj, kljub temu pa opazamo v letu 1979 nadpovprečno stanovanjsko dejavnost v obmejnem prostoru; preseneča le, da je dokaj slabša na Tolminskem kljub popotresni obnovi, kar ima prav gotovo razlog v negativnih demografskih gibanjih a Tolminskem.

Čeprav skoraj četrtina vsega železniškega prometa poteka v tem podprostoru (gl. tab. 17), pa tudi na cestne tovarne kapacitete odpade pomemben delež.

NEKATERI POMEMBNI RAZVOJNI VIDIKI OBMEJNEGA PROSTORA

Poleg znanih dejstev o možnostih, ki jih nudi obmejno sodelovanje, zlasti še seveda gospodarsko sodelovanje, je prav, da opozorimo na nekaj dejstev in projektov, ki lahko bistveno vplivajo na nadaljnjo organizacijo v tem prostoru in tudi na obeh straneh meje — seveda z vsemi posledicami na socialni, gospodarski in prostorski vidik v tem predelu.

Na sliki 1 so prikazane velike gospodarske koncentracije blizu obmejnega prostora ali v njem samem, pri čemer je očitno, da je milanski industrijski bazen relativno zelo blizu našemu področju, na drugi strani pa je zagrebški industrijski bazen. Možnosti našega vmesnega prostora so zaradi tega izredne.

Na sliki 2 so cestne povezave, tako ali drugače zasnovane, pripravljene za izgradnjo, delno zgrajene ipd., vendar se zlasti na najbolj občutljivem področju od Postojnskih vrat do meje, zlasti do meje pri Novi Gorici, izgradnja ni niti

začela. To pomeni, da bomo v najboljšem primeru do leta 1995 brez ustrezne cestne infrastrukture — z vsemi posledicami, ki iz tega izhajajo. Podobno je z železniškimi povezavami, ki so orientirane tako, kot jih je terjal geopolitični položaj pred stoletjem. Povezava po Vipavski dolini v smeri Nova Gorica—Ajdovščina—Vrhnika—Ljubljana bi bistveno in pozitivno spremenila vse prometne odnose v tem prostoru.

Tudi izgradnja vodne poti Jadran—Donava, ki jo predvidevajo osimski sporazumi (sl. 4), je — tako se zdi — še daleč. Ni naš namen, da bi tu utemeljevali ali zavračali ta projekt. Očitno pa je, da bi izgradnja takega objekta odločilno posegla v prostor, kar bi morali ne le tehnično in finančno ovrednotiti, ampak ga prav toliko ali še bolj obdelati tudi sociološko, ekološko itd.

4. Sklep

Že v uvodu smo napovedali, da se naloge ne bomo lotili v celoti, ker tega ne dovoljujeta niti priložnost niti obseg. Obdelali smo le tista vprašanja, ki so posebej značilna in pomembna. Nekaterih se nismo niti dotaknili: npr. narodnostne strukture prebivalstva na naši strani, kje se pojavlja italijanska narodnost, kako uresničujemo njene pravice itd.

Prav tako nismo preučevali prometa na mejnih prehodih, njegovo intenzivnost, strukturo, spremembe, trgovine v obmejnem prostoru, gospodarskih stikov in podobnega. Izpustili smo tudi politične, športne, šolske in druge stike. Zanimale so nas pač možnosti, prek katerih obmejni predprostor lahko vpliva na enotnost slovenskega kulturnega in gospodarskega prostora. Vprašanja, ki smo jih pri tem obravnavali, so se nam zdela najpomembnejša.

Uresničevanje enotnosti slovenskega prostora niti na naši strani ni lahko; dognali smo vrsto stvari, ki kažejo, da tudi ta prostor ni enoten, oziroma da je le načelo, ki ga dialektično uresničujemo.

Kot je postalo očitno — tudi Osima zaradi tega nismo obdelali! In še zadnje pojasilo: do določene mere bi bilo dobro vključiti pri razširjenem razmišljanju tudi tisti del Istre, ki je tesneje povezan z obmejnimi prostorom — v našem primeru to ni bilo potrebno.

Bistvena ugotovitev je, da potrebujemo za uspešno izvajanje vloge obmejnega (pod)prostora pri uresničevanju enotnosti slovenskega kulturnega in gospodarskega prostora ustrezno infrastrukturo, primerno geografskim in drugim posebnostim, ki se tu pojavljajo. In razviti moramo tiste potenciale, ki naj v konkretnih okoliščinah dopuščajo pretok vplivov s širšega zaledja skozi ta podprostor, oziroma da ta podprostor sam ustrezno vpliva. Sicer bi se obmejni podprostor pojavil kot prepreka, ki bi jo bilo treba preskočiti . . .

Opomba: Izraza severnoprimska in južnoprimska regija sta mi zoprna — vendar sem ju vseeno uporabljal. Udomačila sta se v družbenopolitičnem življenju. Sicer pa bi se morali domeniti, kako naj govorimo: Goriška, Posočje, Tolminsko-Goriško-Vipavska ali kar Primorska za severni del in Obala, Obalno-Kraški, Slovenska Istra za južni del? Tudi to je posledica zgodovinske preteklosti.

Tabela 1: PREBIVALSTVO OB POPISIH

	1948	1953	1961	1971	1981	Indeks	
						1981 1948	1981 1971
SRS	1,439.800	1,503.427	1,591.523	1,727.137	1,884.047	130,8	109,1
SPR	106.057			112.695	117.765	111,0	104,5
Nova Gorica	43.128	45.113	46.843	51.459	56.609	131,1	110,0
Ajdovščina	21.260	22.025	21.392	21.572	22.581	106,2	104,7
Idrija	17.067	17.541	17.598	17.733	17.565	102,9	99,1
Tolmin	24.602	24.677	23.503	21.931	21.010	85,4	95,8
JPR	77.663			81.258	93.030	119,8	114,5
Sežana	25.113	24.666	24.015	22.966	23.484	93,5	102,3
Koper	30.675	25.530	29.228	35.445	41.887	136,5	118,2
Piran	12.292	9.365	11.410	12.359	15.233	123,9	123,3
Izola	9.583	7.750	9.339	10.488	12.426	129,7	118,5
Jesenice	20.374	23.218	26.016	27.551	30.925	151,8	112,2

Opomba: Samo 7 občin je še nazadovalo v SRS v letih 1971/1981.

Vir: Statistični letopis SRS 1981.

Tabela 2: NARAVNO GIBANJE PREBIVALSTVA 1980

	Rojstva		Smrti		Naravni prirastek na 1000 prebivalcev
	skupaj	na 1000 prebivalcev	skupaj	na 1000 prebivalcev	
SRS	30.327	15,8	19.053	10,0	5,8
SPR	1.787		1.424		3,1
Nova Gorica	856	15,1	648	11,5	3,6
Ajdovščina	369	16,2	222	9,8	6,4
Idrija	278	16,0	218	12,6	3,4
Tolmin	284	13,3	336	15,8	-2,5
JPR	1.388		831		5,9
Sežana	324	13,8	315	13,4	0,3
Koper	638	15,1	317	7,5	7,6
Piran	226	14,8	119	7,8	7,0
Izola	198	16,5	80	6,7	9,8
Jesenice	473	15,8	300	10,1	5,7

Vir: Statistični letopis SRS 1981.

Tabela 3: SELITVENO GIBANJE PREBIVALSTVA 1980

	Priseljeni				Izseljeni				Selitveni + —	Koefficient selit. preb. 1000 p.
	skupaj	iz drugih občin	iz drugih republik	iz tujine	skupaj	v druge občine	v druge republike	v tujino		
SRS	—	—	11.623	360	—	—	6.064	646	5.273	2,8
SPR	1.194		372		954		165		240	2,0
Nova Gorica	657	453	193	11	320	237	65	18	337	6,0
Ajdovščina	243	127	110	6	266	194	64	8	—23	—1,0
Idrija	98	83	14	1	172	160	10	2	—74	—4,3
Tolmin	196	132	55	9	196	164	26	6	0	0
JPR	1.951		700		1.387		386		564	8,1
Sežana	396	254	139	3	250	142	87	21	146	6,2
Koper	774	429	333	12	587	397	166	24	187	4,4
Piran	423	219	202	2	280	189	86	5	236	15,6
Izola	358	226	26	6	270	219	47	4	88	7,4
Jesenice	489	175	314	—	472	311	159	2	17	0,6

Vir: Statistični letopis SRS 1981.

Tabela 4: POSELJENOST OBMEJNEGA PODROČJA

	Površina (km ²)	Število prebivalcev na km ²	Število naselij	Gostota naselij na 10 m ²
SRS	20.256	93,0	5.982	2,95
SPR	2.321	45,7	374	0,62
Nova Gorica	605	93,6	133	2,20
Ajdovščina	352	64,1	61	1,73
Idrija	425	41,3	63	1,48
Tolmin	939	22,4	117	1,25
JPR	1.044	74,4	294	2,82
Sežana	698	33,6	172	2,46
Koper	273	153,4	101	3,70
Piran	45	338,5	11	2,44
Izola	28	443,8	10	3,57
Jesenice	375	82,5	31	0,83

Vir: Statistični letopis SRS 1981.

Tabela 5: DESET NAJVEČJIH MEST V SRS 1981

OSTALA MESTA OB MEJI Z ITALIJO

Zap. št.	Mesto	Število prebivalcev	Mesto	Število prebivalstva
1.	LJUBLJANA	252.396	IZOLA	9.775
2.	MARIBOR	124.704	IDRIJA	6.808
3.	CELJE	39.579	PIRAN	4.931
4.	KRANJ	33.338	SEŽANA	4.811
5.	KOPER	23.683	TOLMIN	3.403
6.	VELENJE	22.681	BOVEC	1.582
7.	NOVO MESTO	19.601		
8.	JESENICE	19.519		
9.	NOVA GORICA	19.326		
10.	TRBOVLJE	17.083		
	Skupaj 10 mest v SRS	571.910 → 71,4 %	Do mestnega prebivalstva ob meji	93.838 (16,4 %)
	Vsega mestnega prebivalstva v SRS	800.708 ↑	Do mestnega prebivalstva ob meji	93.838 (11,7 %)

Opomba: Vseh mest je po Zakonu o upravno-teritorialni razdelitvi SRS 51.
Vir: Statistični letopis SRS 1981.

Tabela 6: RAST MEST V SRS V OBDOBJU 1948/1981 (MESTA V SRS PO ZAKONU O UPRAVNO-TERITORIALNI RAZDELITVI)

Zap. št.	Mesto	Število prebivalcev		
		1948	1981	Indeks
	SRS (SKUPAJ MESTA)	387.592	800.708	206,6
1.	VELENJE	3.220	22.681	704,4
2.	NOVA GORICA	4.970	19.326	388,8
3.	SEŽANA	1.244	4.811	386,7
4.	ZALEC	1.150	4.340	377,4
5.	RAVNE NA KOROŠKEM	2.253	8.037	356,7
6.	KOČEVJE	2.991	9.296	310,8
7.	DOMŽALE	3.461	10.120	292,4
8.	KOPER	8.236	23.683	287,5
9.	KRŠKO	2.360	6.595	279,9
10.	BREŽICE	1.349	3.761	278,8
11.	MURSKA SOBOTA	4.573	12.082	264,2
12.	SLOVENJ GRADEC	2.695	7.035	261,0
13.	NOVO MESTO	7.532	19.601	260,2
14.	SLOVENJSKE KONJICE	1.755	4.564	260,1
15.	TOLMIN	1.320	3.403	257,8

Vir: Statistični letopis SRS 1981.

Tabela 7: NEKATERI INDIKATORJI KULTURNEGA ŽIVLJENJA

	1	2	2/1	3	1/3	4	1/4	
	štev. preb. 1981	letno* štev. obiskovalcev v kinemat. 1980 (000)	obisk letno na prebivalca	Naročniki na radio** 1980 (000)		Naročniki na TV 1980 (000)		štev. knjig v splošno izob. knjiž. na preb. (1980)
SRS	1.884.047	8.651	4,6	538,3	3,5	518,4	3,6	1,37
SPR	117.765	483	4,1	33,1	3,6	32,3	3,6	1,63
NOVA GORICA	56.609	197	3,5	16,8	3,4	16,9	3,3	1,93
AJDVOŠČINA	22.581	139	6,1	4,9	4,6	4,6	4,9	0,98
IDRIJA	17.565	52	3,0	4,9	3,6	4,7	3,7	2,16
TOLMIN	21.010	95	4,5	6,5	3,2	6,1	3,4	1,06
JPR	93.030	471	5,1	27,5	3,4	28,2	3,3	2,24
SEŽANA	23.484	55	2,3	7,1	3,3	6,6	3,6	1,19
KOPER	41.887	261	5,2	12,3	3,4	12,6	3,3	3,12
PIRAN	15.233	113	7,4	4,4	3,5	5,0	3,0	1,77
IZOLA	12.426	87	7,0	3,7	3,4	4,0	3,1	1,85
JESENICE	30.925	132	4,3	9,9	3,2	10,7	3,5	1,9

Opomba: * Vpliv turistov zlasti v obmorskih občinah.

** Tega seveda ne kaže število sprejemnikov.

Vir: Statistični letopis SRS 1981.

Tabela 8: DELEŽ STROKOVNJAKOV Z VISOKO IZOBRAZBO V STRUKTURI VSEH ZAPOSLENIH

Država	Število strokovnjakov z visoko izobrazbo število vseh zaposlenih v združenem delu	Delež strokovnjakov z visoko izobrazbo v strukturi vseh zaposlenih v letu 1971 (%)	% nekvificiranih in polkvificiranih
SSSR		7,8	
Bolgarija		5,9	
Madžarska		5,6	
Romunija		5,4	
Poljska		5,1	
ČSSR		4,4	
NDR		3,9	
Jugoslavija		(1974) 5,3	(1976) 32,0
Slovenija		(1972) 3,7	(1978) 4,2 38,0
SPR*	1.394/45.570	(1978) 3,1	41,8
Tolmin	138/ 6.375	(1978) 2,2	44,0
Idrija	181/ 5.985	(1978) 3,0	48,7
Nova Gorica	920/26.472	(1978) 3,5	41,0
Ajdovščina	155/ 6.738	(1978) 2,3	36,9
JPR	1.313/39.832	(1978) 3,3	36,9
Sežana	189/ 8.156	1978) 2,3	36,9
Koper	794/19.702	(1978) 4,0	34,7
Piran	223/ 6.523	(1978) 3,4	33,5
Izola	107/ 5.451	(1978) 2,0	48,6

Opomba: * V SPR sta všteti tudi občini Ajdovščina in Idrija, ki sicer ne mejita neposredno na Italijo, vendar sodita v enovit regijski prostor.

Vir:

1. IB št. 6—7 1971 Zavod SRS za družbeno planiranje.
2. Statistični podatki po občinah SRS, Zavod SRS za statistiko (V. zvezek, maj 1982).

Tabela 9: PRIKAZ NEKATERIH KADROVSKIH POKAZATELJEV

	Prebivalstvo (1978) (v 000)	Število študentov			Število študentov na 1000 preb.		
		rednih	izrednih	skupaj			
Bosna in Hercegovina	4.133	35,5	26,5	62,0	1978	15,0	
Črna gora	582	4,5	4,0	8,5		14,5	
Hrvatska	4.576	55,0	19,0	74,0		16,2	
Makedonija	1.836	33,5	13,0	46,5		25,6	
Slovenija	1.813	20,5	9,0	29,5	1979 v 000	16,4	
Srbija	9.028	136,5	83,0	219,5		24,3	
ožja	5.499	86,0	44,0	130,0		23,5	
Kosovo	1.527	30,5	17,0	47,5		30,9	
Vojvodina	2.002	20,5	22,5	43,0	1980	21,4	
JUGOSLAVIJA	21.968	285,5	154,0	439,5		20,0	
SPR	117.765			1.840		1979	15,7
Nova Gorica	56.609			898			15,8
Ajdovščina	22.581			273	12,1		
Idrija	17.565			261	14,8		
Tolmin	21.010			408	1980	19,5	
JPR	93.030			1.592		17,1	
Sežana	23.484			283		12,0	
Koper	41.887			765		18,2	
Piran	15.233			294	1981	19,3	
Izola	12.426			250		20,2	

Viri:

1. IB št. 6—7, 1981, Zavod SRS za družbeno planiranje.
2. Statistični letopis SRS 1981.

Tabela 10: PREGLED ŠOLAJOČEGA SE PREBIVALSTVA

(Op.: primerjaj tab. 9 — Korelacija z naravnim prirastkom prebivalstva)

	1	2	3	2/1	3/1
	Št. učencev v osnovnih šolah 79/80	Št. dijakov v srednjih šolah v občini 79/80	Število študentov visokih šol po občini stalnega biv. 80/81	%	%
SRS	217.993	89.423	25.862	41,0	11,9
SPR	12.955	5.146	1.736	39,7	13,4
Nova Gorica	6.215	3.714	898	59,8	14,4
Ajdovščina	2.734	568	273	20,8	10,0
Idrija	1.969	456	261	23,2	13,2
Tolmin	2.037	408	304	20,0	14,9
JPR	9.575	4.376	1.591	45,7	16,6
Sežana	2.332	283	282	12,1	12,1
Koper	4.592	2.555	765	55,6	16,7
Piran	1.411	981	294	69,5	20,8
Izola	1.244	559	250	44,9	20,1
Jesenice	3.102	1.243	426	40,1	13,7

Opomba: Podatek daje sliko o številu dijakov (ne glede na stalno bivališče) v srednjih šolah določene občine in zato kaže migracijo učencev.
Vir: Statistični letopis SRS 1981.

Tabela 11: PREGLED INOVACIJSKE DEJAVNOSTI V OZD, KJER SE TA DEJAVNOST POJAVLJA

1979	Zaposleni v OZD, ki imajo inovac. dejav.	% delavcev v teh OZD, ki se ukvar- jajo z inov.	Delež celotnega prihodka od prih. inovacij	Poraba 000 sred. za inov. % prihod.	Število predlaganih inovacij	% OD vseh zaposl. v obč. je v teh OZD
SRS	120.000	9.726 8,1 %	2,6 %	2.056.000 2,2 %	3.230	15,0 %
SPR	7.174	295 4,1 %	...	13.175 0,3 %	285	15,2 %
Nova Gorica	4.772	227 4,6 %	0,7 %	11.595 0,3 %	259	17,8 %
Ajdovščina	760	59 7,8 %	—	—	—	10,6 %
Idrija	819	8 1,0 %	—	1.580 0,3 %	3	12,8 %
Tolmin	823	1 0,1 %	—	1.552 0,4 %	23	12,3 %
JPR	2.687	200 7,4 %	...	39.882 2,7 %	38	6,4 %
Sežana	637	48 7,5 %	—	11.632 2,7 %	9	7,4 %
Koper	1.848	66 3,6 %	2,8 %	28.250 2,7 %	29	9,2 %
Piran	202	86 42,6 %	—	—	—	2,8 %
Izola	—	—	—	—	—	—
Jesenice	1.094	387 35,4 %	5,2 %	37.713 6,9 %	78	7,3 %

Vir: Statistični letopis SRS 1981.

Tabela 12: DELAVCI V ZDRUŽENEM DELU IN V SAMOSTOJNEM OSEBNEM DELU 1980

	Delavci (000)		Združeno delo (000)			% v samo- stojnem osebnem delu*	% zaposlenih prebivalcev	% zaposlenih v industriji in rudarstvu
	skupaj	% ženske	skupaj	%	% gospodarstvo			
SRS	798,0	44,3	776,2	98,1	85,1	1,9	40,0	49,9
SPR	47,1	44,4	46,2	97,3	82,4	2,7	42,4	43,7
Nova Gorica	26,8	42,6	26,4	98,5	85,9	1,5	47,3	48,4
Ajdovščina	7,2	44,3	7,0	97,2	87,1	2,8	31,8	48,8
Idrija	6,4	46,9	6,3	98,4	80,1	1,6	36,4	54,1
Tolmin	6,7	49,3	6,5	97,0	85,2	3,0	31,9	53,6
JPR	41,8	44,0	40,8	97,6	82,5	2,4	44,9	29,7
Sežana	8,6	40,1	8,4	97,7	90,9	2,3	36,6	37,6
Koper	20,1	42,8	19,7	98,0	78,1	2,0	48,0	26,9
Piran	7,2	43,1	7,0	97,2	83,5	2,8	47,4	9,0
Izola	5,9	54,2	5,7	96,6	84,3	3,4	47,2	53,4
Jesenice	14,9	37,6	14,7	98,7	87,0	1,3	48,2	43,8

Opomba*: Delavci, zaposleni pri obrtnikih in zasebnih delodajalcih.

Vir: Statistični letopis SRS 1981.

Tabela 13: NARODNI DOHODEK 1979

	Narodni dohodek (000.000) din				Narodni dohodek prebivalca	
	narodni dohodek	delež narod. doh. v nar. doh. SRS v %	zduženo delo	delež združ. dela v narod. doh. v %	% od SRS	(din/preb.)
SRS	171.105	100	156.577	91,5	90.800	100
SPR	10.464	6,1	9.361	89,5	88.855	97,9
NOVA GORICA	5.931	3,5	5.364	90,1	104.771	115,4
AJDOVŠČINA	1.913	1,1	1.699	88,8	84.717	93,3
IDRIJA	1.370	0,8	1.223	89,3	77.996	85,9
TOLMIN	1.250	0,7	1.075	86,6	59.495	65,5
JPR	9.158	5,3	8.433	92,1	98.441	108,4
SEŽANA	2.123	1,2	1.893	89,2	90.402	99,6
KOPER	4.271	2,5	4.003	93,7	101.965	112,3
PIRAN	1.596	0,9	1.489	93,3	104.772	115,4
IZOLA	1.168	0,7	1.048	89,7	93.996	103,5
JESENICE	3.227	1,9	3.098	96,0	104.349	114,9

13,3 |

Vir: Statistični letopis SRS 1981.

Tabela 14: STANJE OSNOVNIH SREDSTEV OZD S PODROČJA GOSPODARSTVA

	Nabavna vrednost v mio din	Sedanja vrednost	
		v mio din	v % nabavne vrednosti
SRS	716.605	331.305	46,2
SPR	48.481	22.419	46,2
NOVA GORICA	34.348	15.628	45,5
AJDOVŠČINA	5.173	1.971	38,1
ODRIJA	4.207	2.303	54,7
TOLMIN	4.753	2.517	53,0
JPR	45.345	22.712	50,1
SEŽANA	10.846	5.625	51,9
KOPER	16.512	8.364	50,7
PIRAN	15.118	7.022	46,4
IZOLA	2.869	1.701	59,3
JESENICE	28.620	11.063	38,7

Vir: Statistični bilten SDK SR Slovenije, Centrala Ljubljana, februar 1982.

Tabela 15: OSNOVNA SREDSTVA IN USTVARJENE INVESTICIJE 1979

	Aktivna osnovna sredstva	mio din (%)	Ustvar. invest. v osnovna sred. in sred. skup. porabe	mio din (%)	2/1 (%)
	1		2		3
SRS	411.117	100	57.215	100	13,9
SPR	28.045	6,8	3.378	5,9	12,0
NOVA GORICA	16.984		1.876		11,0
AJDOVŠČINA	3.820		387		10,1
IDRIJA	2.451		429		17,5
TOLMIN	4.790		686		14,3
JPR	27.743	6,7	3.215	5,6	11,6
SEŽANA	7.113		691		9,7
KOPER	9.626		1.952		20,3
PIRAN	9.162		316		3,4
IZOLA	1.842		256		13,9
JESENICE	15.658	3,8	921	1,6	5,9
		17,3		13,1	

Opomba: Tu gre prav gotovo za prerez dogajanj le v enem letu — do-ločno v letu 1979 — in je podatek treba tako tudi ocenjevati.
Vir: Statistični letopis SRS 1981.

Tabela 16: GRADBENA DEJAVNOST 1979

	Vrednost opravljenih del v mio din	% vrednost 1 v družbeni lasti	% vrednost 1 za stanovanja	% vrednost 3 za stanov. v druž. lasti	Štev. končanih in nedokon. stanovanj	Prebiv. na štev. končanih in nedokon. stanovanj			
	1	2	3	4	5	6			
SRS	40.216	34.309	85,3	10.440	25,9	5.359	51,3	55.381	34
SPR	2.728	2.352 ^ž	86,2	718	26,3	368	51,2	3.889	30
NOVA GORICA	1.379	1.260	85,2	440	29,7	232	52,7	2.075	27
AJDOVŠČINA	275	184	66,9	113	41	26	23,0	816	28
IDRIJA	325	303	93,2	69	21,2	53	76,8	519	34
TOLMIN	649	604	93,2	96	14,8	57	59,4	479	44
JPR	2.701	2.354	87,1	740	27,4	421	56,9	4.386	21
SEŽANA	595	486	81,7	187	31,4	84	44,9	1.012	23
KOPER	1.545	1.422	92,0	337	23,3	228	67,6	2.369	18
PIRAN	336	291	86,6	101	30,0	58	57,4	475	32
IZOLA	225	115	68,9	115	51,1	51	44,3	530	23
JESENICE	663	529	83,5	170	26,8	86	50,6	734	42

Vir: Statistični letopis SRS 1981.

Tabela 17: PROMET 1980

	Železniški skupni promet blaga (000) t	Število tovornih avtomobilov	Število osebnih avtomobilov	1 Delež v prometu SRS	2 Delež v tovornjakih SRS	3 Prebivalcev na avtomobil
	1	2	3	4	5	6
SRS	20.620	28.455	416.448	100 %	100 %	4,5
SPR	1.134	1.858	30.984	5,5 %	6,5 %	3,8
Nova Gorica	1.080	1.062	18.124			3,1
Ajdovščina	—	350	4.940			4,6
Idrija	—	217	3.806			4,6
Tolmin	54	229	4.114			5,1
JPR	2.001	1.779	25.733	9,7 %	6,2 %	3,6
Sežana	196	331	6.488			3,6
Koper	1.805	980	12.360			3,4
Piran	—	229	3.736			4,1
Izola	—	239	3.149			3,9
Jesenice	1.470	249	6.337	7,1 %	0,9 %	4,9
				▼ SPR + JPR + JES = 22,3 %	▼ SPR + JPR + JES = 13,6 %	

Vir: Statistični letopis SRS 1981.

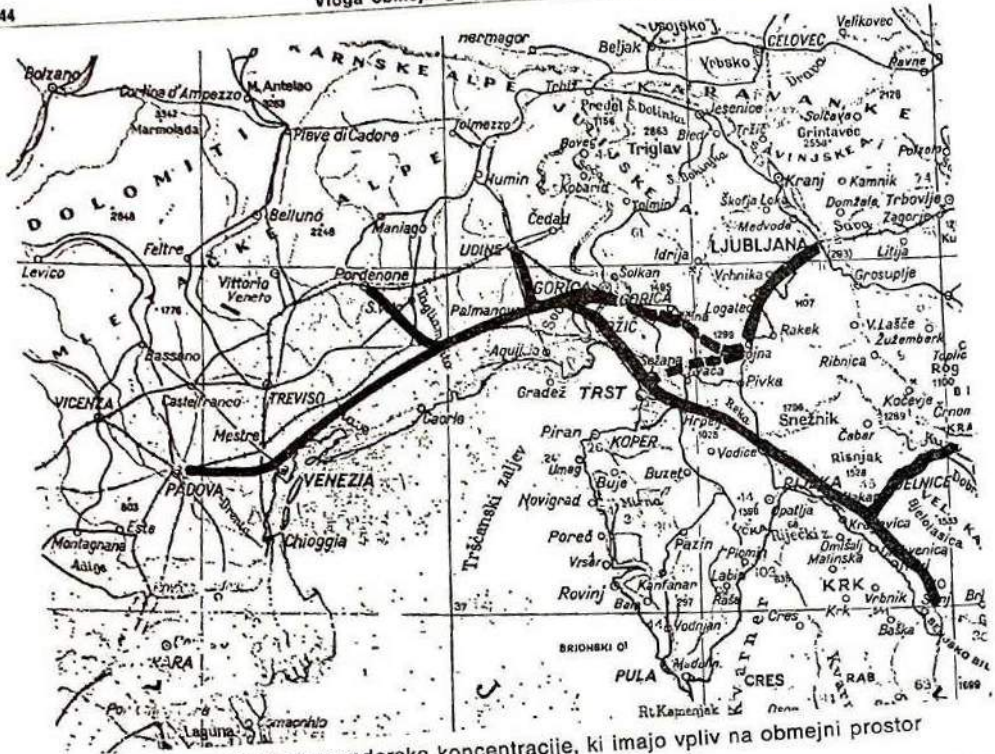
Tabela 18: LOKACIJSKI FAKTORJI ZA NOVE INVESTICIJE V SRS
 (na vzorcu 50 investicij v SRS)

Faktor							OCENA	
	Nepomembno	%	Pomembno	%	Zelo pomembno	%	Total	%
Financiranje	13	26	18	36	19	38	50	100
Energija*	6	12	29	58	15	30	50	100
Voda	19	38	16	32	15	30	50	100
Promet	—	—	24	48	26	52	50	100
Delovna sila	4	8	18	36	28	56	50	100
Surovine	26	52	19	38	5	10	50	100
Tržišče	28	56	15	30	7	14	50	100
Komunalna oprema	8	16	18	36	24	48	50	100
Naselitveni odnosi	11	22	26	52	13	26	50	100
Varovanje okolja	25	50	13	26	12	24	50	100
Urb. teh. pogoji	8	16	16	32	26	52	50	100
Zemljišče	—	—	22	44	28	56	50	100
Skupaj	148		234		218		600	100

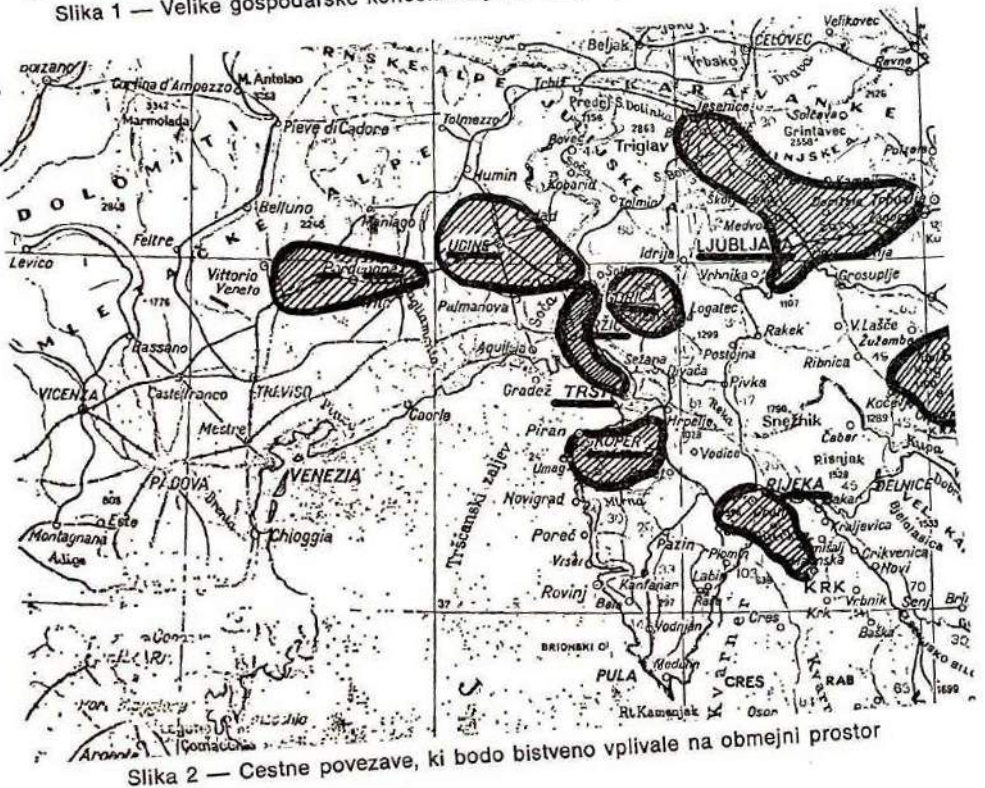
Opomba*: Opozoriti velja, da se je verjetno vpliv energije v kratkem času radikalno spremenil — prav tako je treba kritično oceniti druge dejavnike, saj so se razmere z gospodarskim položajem zaobrile.

Vir: IB št. 4, 1980, Zavod SRS za družbeno planiranje.

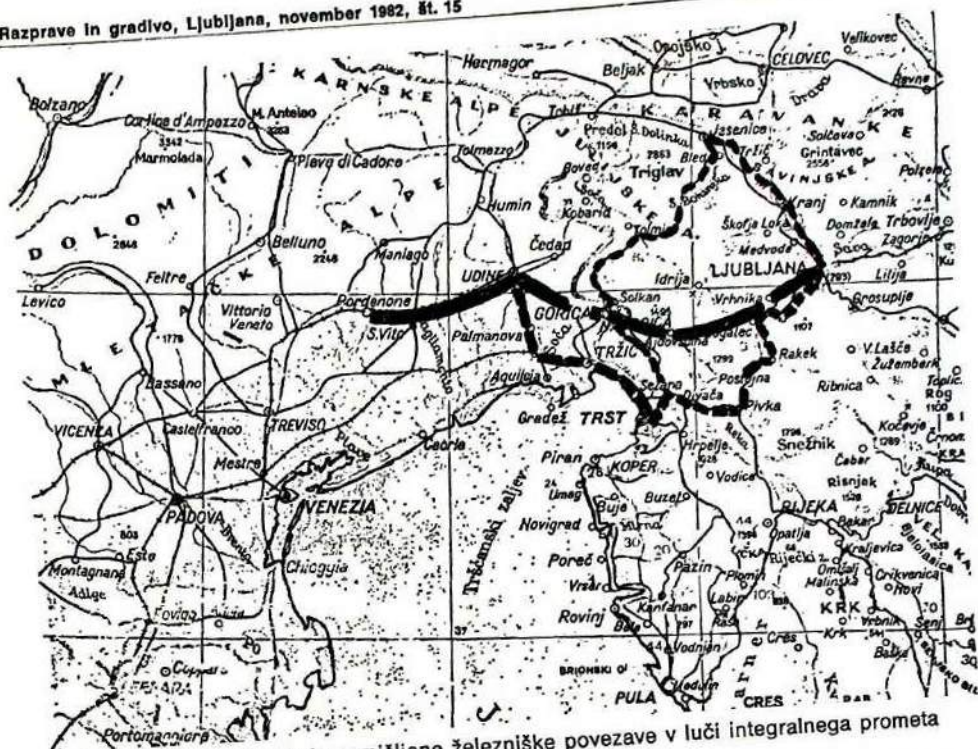
Opomba: Sliki 1 in 2 na strani 144 sta zamenjani.

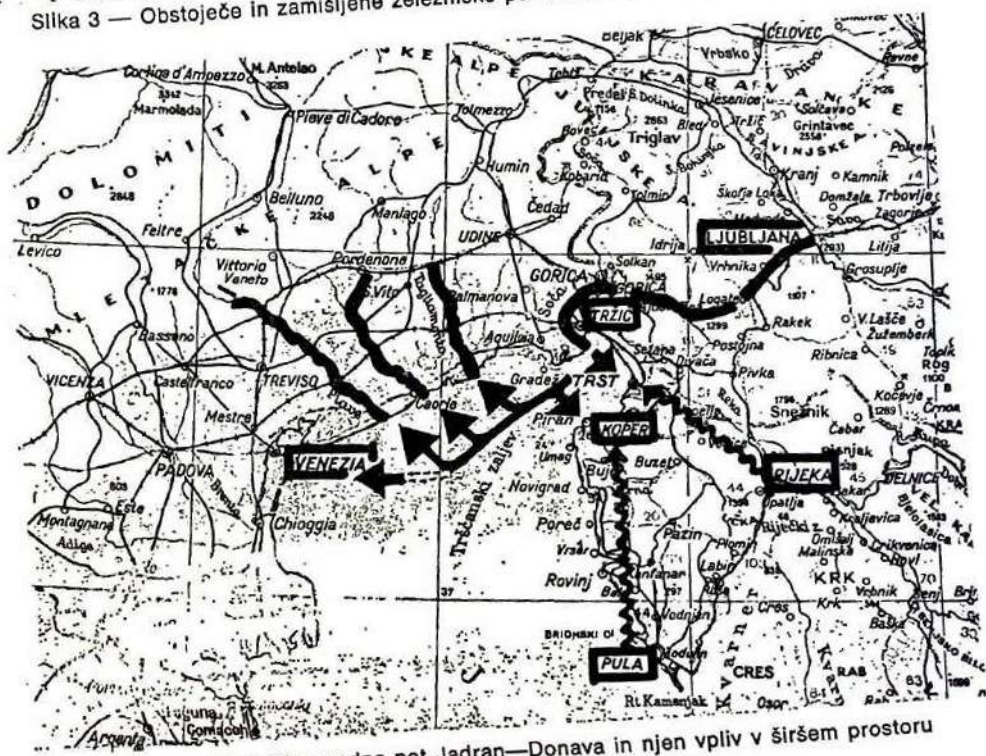
Slika 1 — Velike gospodarske koncentracije, ki imajo vpliv na obmejni prostor

Slika 2 — Cestne povezave, ki bodo bistveno vplivale na obmejni prostor

Slika 3 — Obstoječe in zamišljene železniške povezave v luči integralnega prometa

Slika 4 — Hipotetična vodna pot Jadran—Donava in njen vpliv v širšem prostoru severnega Jadrana

Riassunto

IL RUOLO DELL'AREA CONFINARIA NELL'ATTUAZIONE DELL'UNIFICAZIONE DELL'AREA CULTURALE ED ECONOMICA SLOVENA

Evidentemente abbiamo da fare con più aree, di cui l'area confinaria presenta una sub-area dell'area slovena più ampia nonché lo spazio oltre il confine presenta una sub-area di quell'area principale. Ed eccone la ragione perché parliamo della necessità della loro unificazione.

L'attuazione dell'unificazione dell'area slovena si riferisce pure alla sub-area confinaria, vuol dire, all'area situata da questa parte del confine, sul territorio della R. S. F. di Jugoslavia. C'è da notare che una tale realizzazione non è del tutto facile, siccome nemmeno l'area confinaria nel paese della nazione madre non è unificata. La disunione si esprime in diversi modi, cioè non soltanto nella situazione economica, culturale e demografica, ma si sta anche riflettendo in altri aspetti della vita.

La costituzione di una infrastruttura adattata alle particolarità geografiche ed altre caratteristiche del territorio è necessaria per poter svolgere con successo il ruolo della già menzionata sub-area confinaria nell'attuazione dell'unificazione dell'area slovena culturale ed economica. Si deve sviluppare tutti quei potenziali che nelle circostanze concrete ci possano permettere agli influssi dalla retroterra più ampia di manifestarsi attraverso questa sub-area, d'altra parte la sub-area confinaria a suo modo deve essere in grado di poter influenzare da sola il rafforzamento dell'unificazione. Altrimenti la sub-area confinaria appare come un ostacolo che va saltato sul piano del rapporto tra: l'area confinaria con la nostra minoranza da parte italiana e l'area centrale della nazione madre.

La relazione analizza il ruolo della Primorska (Littorale/Obala, Carso/Kras, Gorizia/Goriška, Vipacco/Vipavska, Tolmino/Tolminska) e di una parte della Carniola/Gorenjska (Jesenice) nell'attuazione dell'unificazione dell'area slovena culturale ed economica, senza riguardo al confine.

Summary

THE ROLE OF THE BORDERLAND IN THE REALIZATION OF THE UNIFORMITY OF THE SLOVENE CULTURAL AND ECONOMIC SPHERE

It is evident that we have to deal with several areas. The borderland in Yugoslavia is a subsection of the larger Slovene area just as the borderland in Italy is a subsection of this original area; this is the reason why we talk about the necessity to unify them. Thus the realization of the uniformity of the Slovene area refers also to the borderland in Yugoslavia. This is not easy because the area in the mother country is not uniform. Diversity is shown in different ways and includes the economic, cultural, demographic and other aspects.

We need an appropriate infrastructure that will correspond with geographic and other particularities in order to carry out successfully the function of the autochthonous borderland in Yugoslavia in realizing the uniformity of the Slovene cultural and economic area. Here we have to develop such potentials as allow the exchange of influences from the larger Slovene inland area through this borderland in concrete situations. Or, to say in another way, this border area should be able to create itself the influence appropriate for the strengthening of uniformity. Otherwise this border area can become a hindrance that should be avoided on the territory of the borderland with our minority on the Italian side, and of the main area of the autochthonous nation.

The discussion analytically treats the conditions of the region of Primorska (Obala, Kras, Goriška, Vipavska, Tolminska) and partly of the region of Gorenjska (Jesenice) concerning the realization of the uniformity of the Slovene cultural and economic area regardless of the frontier.

Samo Pahor

**POLOŽAJ SLOVENSKEGA JEZIKA V FURLANIJI-JULIJSKI KRAJINI
IN PROBLEMI NJEGOVEGA UVELJAVLJANJA V JAVNOSTI
TER V UPRAVNO-PRAVNIH POSTOPKIH**

Italija ni samo pravna država temveč tudi domovina prava. V svojem pravnem sistemu priznava načelo pridobljenih pravic (**diritti acquisiti**), načelo pravne gotovosti (**certezza del diritto**), enotnost državnega ozemlja (**La Repubblica, una e indivisibile...**, čl. 5 ustave), zaščite jezikovnih manjšin (**La Repubblica tutela con apposite norme le minoranze linguistiche**, čl. 6 ustave) in še marsikaj drugega. Končno obsega Italija prav tista tla, na katerih je zrasel znameniti in temeljni pravni izrek **Acta sunt servanda**.

Po tem splošnem uvodu si oglejmo pravne vire, na katerih temeljita položaj in javna raba slovenskega jezika v Furlaniji-Juljski krajini.

Prvi vir je prav gotovo naravno pravo. S tem da obstaja človek, ki jezik govori, obstaja tudi njegova pravica, da ga govori, in s tem da je ta človek občan, državljan, obstaja tudi njegova pravica, da se na organe občine, države obrača v svojem jeziku in da prejema od le-teh odgovore in sploh vsakovrstna sporočila v svojem lastnem jeziku.

Ker je Italija država, v kateri je krščanska vera državna vera (čl. 7 ustave), mogoče ni odveč omeniti, da temeljita pravica do rabe slovenščine in njena enakopravnost z italijanščino tudi na božjem pravu in njegovih interpretacijah. Sv. Duh je dal apostolom moč, da so govorili vse jezike, drugi vatikanski koncil pa je priznal vsem jezikom enako dostojanstvo v bogoslužju (*Sacrosanctum concilium*, 4. 12. 1963, členi 36, 39, 54, 63, 76, 78, 101, 113). Sicer pa je že pred več kot sto leti Anton Martin Slomšek ugotovil, da so vsi jeziki nastali po božji volji in so si zato enakovredni in enakopravni.

Na naravnem pravu osnovana enakopravnost jezikov je bila na ozemlju, kjer živi znotraj meja italijanske republike slovenska jezikovna manjšina, že večkrat potrjena tudi s pozitivnimi pravnimi predpisi.

Na področju Goriške in Tržaške pokrajine ter v Kanalski dolini jo je potrdil znameniti 19. člen ustavnega zakona z dne 15. novembra 1867. Tega člena avstrijske ustave sicer vse do konca monarhije niso izpolnile v celoti, zlasti ne tam, kjer so v sistemu obsežne deželne avtonomije dejansko vladali krajevni elementi. Sodeč po izjavah pristojnih organov kraljevine Italije po italijanski zasedbi Primorske in Kanalske doline od guvernerja Petitti di Roreto novembra 1918 do zunanjega ministra Tittonija 27. 10. 1919, kralja Viktorja Emanuela III, 1. 12. 1919 in zunanjega ministra Sforze v parlamentarni razpravi o rapalski pogodbi od 24. do 27. 11. 1920, pa bi bili lahko pričakovali popolno izpolnitev določb 19. člena avstrijske ustave po priključitvi Primorske in Kanalske doline kraljevini Italiji. Potem je bilo nekoliko drugače, toda to ne spada v pričujoči spis.

Po drugi svetovni vojni je bilo vsem jasno, da je treba ponovno potrditi naravno pravico Slovencev do rabe lastnega jezika. Za Slovence, ki so že od prej pripadali Italiji ali pa naj bi ji ponovno pripadli, se mirovna konferenca ni posebej angažirala, za Slovence, ki naj bi pripadli Svobodnemu tržaškemu ozemlju, pa je v stalnem statutu STO (VI. priloga mirovne pogodbe) v 7. členu določila, da sta uradna jezika Svobodnega ozemlja italijanščina in slovenščina.

Za Slovence, ki so že od prej pripadali Italiji (tako imenovani beneški Slovenci) ali so ponovno pripadli Italiji (v Goriški pokrajini in v delu Tržaške pokrajine), je poskrbela sama italijanska republika z znamenitim 6. členom ustave. Tu je vredno poudariti, da so v razpravi v ustavodajni skupščini oziroma v ustrezni komisiji izrecno poudarili, da se 6. člen ustave nanaša samo na francosko, nemško in slovensko manjšino, nihče pa ni niti znil o kaki omejitvi veljavnosti na samo Goriško pokrajino.¹

Drugo dejstvo, ki ga je vredno poudariti v zvezi z ustavo, je, da je ustavodajna skupščina z deseto prehodno določbo sicer odložila ustanovitev avtonomne dežele Furlanije-Juljske krajine, toda v isti sapi je zahtevala takojšnje izvajanje zaščite jezikovnih manjšin v skladu s 6. členom.

V coni A Svobodnega tržaškega ozemlja so se nekatera vprašanja javne rabe slovenskega jezika urejala pod pritiskom slovenskega javnega mnenja *via facti* brez kakršnegakoli javno razglašenega predpisa (na primer izključno slovenska letna šolska izpričevala in dvojezične osebne izkaznice), druga z ukazi ZVU (raba slovenščine pri poslovanju občinskih svetov v občinah Devin-Nabrežina, Zgonik, Repentabor in Dolina na osnovi ukaza št. 183 z dne 2. 9. 1949) in njihovo interpretacijo (raba slovenščine v poslovanju občinskih uprav).

Prvi dokument, ki se je sistematično lotil vprašanja javne rabe slovenščine na Tržaškem je tako poseben statut z dne 5. 10. 1954, II. priloga spomenici o soglasju z istega dne. Ker ta dokument vsebuje razčlenjene in v glavnem nedvoumne določbe o javni rabi slovenskega jezika, ga mislim uporabiti za osnovo pri analizi javne rabe slovenščine. Zato v celoti navajam njegov 5. člen, ki obravnava javno rabo slovenščine.

»Pripadniki jugoslovanske etnične skupine na območju pod italijansko upravo in pripadniki italijanske etnične skupine na območju pod jugoslovansko upravo bodo lahko svobodno uporabljali svoj jezik v osebnih in uradnih odnosih z upravnimi in sodnimi oblastmi vseh območij. Imeli bodo pravico prejemati od oblasti odgovore v istem jeziku, pri ustnih odgovorih bodisi neposredno ali po tolmaču; v korespondenci morajo oblasti zagotoviti vsaj prevod odgovora.

Javnim dokumentom, nanašajočim se na pripadnike teh etničnih skupin, vštevši sodne rzsodbe, bo priložen prevod v ustreznem jeziku. Isto velja za uradna obvestila, javne razglase n publikacije.

V tistih volilnih okrajih tržaške občine in v tistih občinah na območju pod italijansko upravo, v katerih tvorijo pripadniki jugoslovanske etnične skupine znaten del (najmanj četrtino) prebivalstva, bodo napisi na javnih ustanovah ter imena krajev in ulic v jeziku jugoslovanske etnične skupine kakor tudi v jeziku oblasti, ki ima v rokah upravo; v tistih občinah na območju pod jugoslovansko upravo, v katerih tvorijo pripadniki italijanske etnične skupine znaten del (najmanj četrtino) prebivalstva, bodo ti napisi in imena v italijanskem jeziku, kakor tudi v jeziku oblasti, ki ima v rokah upravo.«

Ceprav so te določbe v glavnem nedvoumne, jih mislim tu nekoliko razčleniti, predvsem zato, da bodo bralci natanko spoznali, kako jasne so in da bodo mogli laže oceniti neizvajanje in kršitev teh določb oziroma izkrivljenost uradne interpretacije. Pri tej razlagi se mislim strogo držati določila italijanskega civilnega zakonika o interpretaciji zakona (12. člen splošnih določb o zakonu), ki se glasi:

¹ O omejitvi bi bilo mogoče sklepati iz rabe izraza Venezia Giulia, če ga upoštevamo v njegovem ožjem pomenu, kakršnega ima zdaj v imenu avtonomne dežele. Med razpravo v ustavodajni skupščini pa je bila še zelo razširjena raba tega izraza v širšem pomenu, ki je obsegal tudi Videmsko pokrajino. Tre Venezie so sestavljale Venezia Tridentina (današnja dežela Tridentinska-Južna Tirolska), Venezia Euganea (današnja dežela Veneto) in Venezia Giulia (današnja dežela Furlanija-Juljska krajina).

Pri izvajanju zakona ni mogoče temu pripisovati drugega pomena, razen tistega, ki izhaja iz pomena posameznih besed glede na njihovo medsebojno zvezo in iz namena zakonodajalca.

Izraz **svobodna uporaba jezika v osebnih in uradnih odnosih z upravnimi in sodnimi oblastmi** lahko v našem primeru pomeni le eno: da lahko človek bodisi kot zasebnik bodisi kot organ oblasti uporablja slovenščino v odnosih z oblastmi. Na primer državljan, ki zaprosi za obrtno dovoljenje, za potni list, državljan, ki prijavi svoje dohodke ali zločin, odvetnik pri obrambi interesov svojega klienta, šolski ravnatelj v odnosih s šolskim skrbnikom, župan v odnosih s prefektom itd. Da pomeni izraz v uradnih odnosih javnega funkcionarja, ki pri svojih stikih z drugimi organi oblasti uporablja slovenščino, izhaja povsem jasno iz omembe osebnih odnosov, ki očitno niso zasebni stiki, za katere ne more nobena oblast določati, v katerem jeziku se bodo razvijali. Če državljan povabi policajca, tudi v službenem času, na kavo ali na pivo, če didaktični ravnatelj povabi šolskega skrbnika na piknik, res ni oblasti, ki bi mogla odločati, v katerem jeziku se bosta pogovarjala. In vendar je obveljala uradna razlaga z omejitvami, o katerih bomo še govorili, da Slovenec sme rabiti slovenski jezik samo v primerih, ko stopa v stik z oblastmi kot zasebnik.

Izraz **v korespondenci morajo oblasti zagotoviti vsaj prevod odgovora** je enako jasn. Angleški **at least**, italijanski **almeno**, slovenski **vsaj** pomenijo, da bi moral biti odgovor praviloma v istem jeziku kot vloga, kot minimalni ukrep pa je predpisan prevod, ki naj spremlja odgovor v drugem jeziku. Če bi stavek ne imel tega pomena, bi bil izraz **at least** povsem odveč.

V drugem odstavku sta dva izraza, ki ju je mogoče tolmačiti različno. Predvsem lahko širše ali ožje pojmujeemo izraz **javni dokumenti, ki se nanašajo na pripadnike ... etničnih skupin**. Ožja razlaga bi upoštevala samo osebne dokumente (osebno izkaznico, vozniško dovoljenje, zdravstveno knjižico, potni list, potrdilo o cepljenju in podobno). Širša razlaga pa bi upoštevala vsaj vse javne dokumente, v katerih so pripadniki manjšine poimensko navedeni (matična knjiga, zemljiška knjiga, kataster, spisek davkoplačevalcev in podobno), lahko pa tudi vse javne dokumente, ki se nanašajo tudi na pripadnike manjšine (na primer osnutek regulacijskega načrta, osnutek sklepa občinskega sveta in podobno).

Drugi izraz, ki ga je mogoče tolmačiti na več načinov, je izraz **uradne/javne publikacije**: so to uradni listi, sejni zapisniki, sklepi občinskih in drugih svetov ali mogoče uradni katalog razstave, ki jo je priredil občinski muzej, bibliografija, ki jo je izdala javna knjižnica. Pri tem odstavku pa je treba opozoriti še na nekaj zelo pomembnega glede na uradno tolmačenje in izvajanje. V odstavku ni ne duha ne sluha o kakršnikoli ozemeljski omejitvi uradnih obvestil, javnih razglasov in publikacij, pa vendar so se v praksi z redkimi izjemami tudi za to vrsto ukrepov vedno upoštevale teritorialne omejitve iz naslednjega odstavka.

Tretji odstavek 5. člena posebnega statuta je prav tako jasn kot prejšnja dva, nudil pa je veliko več možnosti za izigravanje. V tem odstavku je očitno napor, da se vsaj deloma izniči ukaz ZVU št. 183/1949 in se vsaj v tistem delu tržaške občine, kjer prebiva znaten del slovenskega prebivalstva (najmanj četrtina), zagotovijo napisi na javnih ustanovah ter imena krajev in ulic v jeziku manjšine. Veliko možnosti za izigravanje nudi tu izraz volilni okraji. Tržaška okolica je bila za časa Avstrije razdeljena na 6 volilnih okrajev in izvajanje tretjega odstavka 5. člena posebnega statuta na osnovi številčnega razmerja med Slovenci in Italijani ob popisu leta 1910 bi zagotovilo rabo slovenščine povsod, razen v ožjem središču mesta (delež Slovencev po okrajih je bil leta 1910: v 1. kraju — 49,1 %, v 2. kraju — 33,9 %, v 3. kraju — 50,1 %, v 4. kraju — 61,2 %, v 5. kraju — 89,1 %, v 6. kraju — 93,6 %).

Italijanska stran je ponovno trdila, da italijanski pravni sistem ne pozna volilnih okrajev, in odločno je odklanjala rezultate popisa prebivalstva iz leta 1910 kot merilo za številčno razmerje med slovenskim in italijanskim prebivalstvom. Če je odklanjanje rezultatov popisa prebivalstva iz leta 1910 zaradi časovne oddaljenosti vsaj rahlo upravičeno, pa tako argumentiranje glede volilnih okrajev vsiljuje vprašanje, ali se ni mogoče italijanska stran za posebni statut že pogajala z namenom, da ga ne bo izvajala, ali, kot so temu rekli Latinci, mala fide?

Na tem mestu naj omenim še sklop dejstev, ki je dolgo močno oviral izvajanje s posebnim statutom sprejetih obveznosti. Londonski sporazum je bil predložen obema vejama italijanskega parlamenta ob razpravi o bilanci zunanjega ministrstva 8. oziroma 19. oktobra 1954 in je bil že takrat neformalno ratificiran, vendar nikoli objavljen v uradnem listu. Enako ni bil objavljen v uradnem listu pravilnik mešanega odbora za izvajanje posebnega statuta, ki sta ga ratificirali obe vladi. Spomenica o soglasju je bila indirektno ratificirana tudi z odlokom generalnega vladnega komisarja za tržaško ozemlje št. 190 od 11. 6. 1956. Komisarjeva zakonodajna dejavnost je bila sicer po mnenju nekaterih pravnikov nezakonita, toda njena nezakonitost je bila sanirana s 70. členom ustavnega zakona št. 1 z dne 31. 1. 1963. Italijanske vlade so vedno trdile da londonska spomenica o soglasju ne potrebuje ratifikacije, italijanska sodišča so vedno trdila, da nima nobene veljave, ker ni formalno ratificirana, pravniki pa so trdili, da je spomenica veljavna v mednarodnem pravu, čisto brez učinka pa v notranjem pravu.² Mislim, da je na dlani, da gre tu za hote ustvarjeno pravno negotovost.

Za Slovence v vsej avtonomni deželi Furlaniji-Juljski krajini temelji pravica do javne rabe slovenskega jezika na 6. členu ustave. In to ne samo zaradi splošnega zagotovila, da republika štiti jezikovne manjšine, temveč tudi zaradi splošne interpretacije, ki jo je dala temu členu dosedanja zakonodaja, in zaradi specifične interpretacije, ki jo je prav v zvezi z javno rabo slovenščine dalo ustavno sodišče. Tako v Aosti kot na Južnem Tirolskem je izenačenje manjšinskega jezika z državnim osnovni ukrep za izvajanje 6. člena ustave, ustavno sodišče pa se je v razsodbi št. 28 z dne 20. 1. 1982 izreklo, da spada pravica do uporabe lastnega jezika v odnosih z oblastmi v okvir minimalne zaščite, ki pripada državljanu še pred izdajo specifičnih predpisov za izvajanje ustavne določbe. Obe interpretaciji seveda temeljita na dejstvu, da brez izenačenja manjšinskega jezika z državnim ni mogoče doseči namena ustavne določbe — zaščite jezikovne manjšine.

Ravnanje državnih organov glede na izvajanje 6. člena ustave v odnosu do slovenske jezikovne manjšine vsebuje vse elemente kršenja tega temeljnega dokumenta. Zadnji odstavek ustave namreč določa: **Ustavo bodo morali zvesto spoštovati kot temeljni zakon republike vsi državljani in državni organi.**

Vlada kot izvršni državni organ, ki mora skrbeti, da se izvršujejo določbe zakonov in med temi na prvem mestu določbe temeljnega zakona-ustave, ni nikoli predložila parlamentu zakonskega osnutka za zakon, ki bi izvedel z X. prehodno določbo ustave predvideno zaščito jezikovnih manjšin v deželi Furlaniji-Juljski krajini. Ko se je s skoraj petnajstletno zamudo začela razprava o osnutku ustavnega zakona-statuta avtonomne dežele Furlanije-Juljske krajine, vlada ni poskrbela, da bi statut vseboval specifične določbe o zaščiti slovenske manjšine, kot vsebujeta posebna statuta Doline Aoste in Tridentinske-Južne Tirolske specifične določbe za zaščito francoske oziroma nemške jezikovne manjšine, temveč se je zadovoljila s ponovitvijo garancij, ki jih daje že 3. člen ustave.³ In to kljub

² To pravno zmedo podrobno analizira **Daniele Bonamore** v knjigi *Disciplina giuridica delle istituzioni scolastiche a Trieste e Gorizia*, Giuffrè, Milano 1979, na straneh 125—156.

³ To ugotavlja **Livio Paladin** v knjigi *Commento alla Statuto della Regione Friuli-Venezia Giulia*, De Bianco, Udine 1964, na strani 14.

ponovnim razsodbam ustavnega sodišča, da je zaščita jezikovnih manjšin v izključni pristojnosti osrednjih državnih organov, da se zagotovi enako ravnanje z vsemi manjšinami.

Poleg tega je vlada v parlamentarni razpravi o posebnem statutu avtonomne dežele Furlanije-Juljske krajine dne 18. 10. 1962 trdila: **Il governo desidera, infine, precisare che la norma dell'art. 3 dello statuto non può interessare la provincia di Udine, poichè nel suo territorio non esistono minoranze di lingua slovena, ma soltanto gruppi di popolazioni di lingua italiana che usano, nelle relazioni familiari, un dialetto sloveno.** Ker je te besede izrekel v imenu vlade Giuseppe Medici, nekdanji prosvetni minister, ne pride v poštev domneva, da bi izhajale iz ignorance, iz nepoznavanja razmerja med jezikom in narečjem in vsemu svetu sprejetega načela, da se jezikovna pripadnost presoja predvsem po jeziku (narečju), ki ga človek uporablja v družinskem krogu. Ostaja tako le domneva, da je šlo za zavesten poizkus zavajanja.

Parlament kot zakonodajni organ države vse do danes ni izglasoval zakona, ki bi vseboval izvršne predpise za izvajanje 6. člena ustave v odnosu do slovenske jezikovne manjšine, čeprav je bilo od 11. 8. 1970 predloženih samo v poslanski zbornici kar deset zakonskih osnutkov.

Predsednik republike, kot porok za izvajanje ustave, ni nikoli naslovil na parlament poslanice, da bi ga opozoril na hudo pomanjkljivost.⁴

Tu bi se bilo treba nekoliko pomuditi pri vprašanju, zakaj se 6. člen ustave tiče tudi beneških Slovencev, čeprav se vlada trudi vsaj od leta 1954, da bi dokazala nasprotno.⁵ Ustava pozna pojem jezikovne manjšine in torej zadošča pripadnost drugi jezikovni skupini, da nastane pogoj za to, da se določene skupine državljanov tiče določba 6. člena ustave. Ko bi bila ustava uporabljala pojem narodna manjšina, bi bilo mogoče zahtevati kot pogoj prisotnost neke narodne zavesti in, če bi že bilo prav nujno, tudi separatističnih teženj.⁶ Tako pa povsem zadošča pripadnost slovenski jezikovni skupini, ki so jo neizpodbitno dokazali

⁴ Ustavno sodišče pravi v razsodbi št. 28 z dne 20. 1. 1982 na strani 5: **Questa situazione di carenza, di cui è doveroso sottolineare la gravità, rende dunque necessaria la pronuncia di questo Corte.**

⁵ Publikacija **Documenti di vita italiana**, ki jo je izdajal **Centro di documentazione della Presidenza del Consiglio dei Ministri della Repubblica Italiana**, je v 28. številki iz marca 1954 objavila na straneh 2169—2174 spis **I gruppi linguistici sloveni in Italia**. O Slovencih v Videmski pokrajini piše na strani 2170: **Per quanto riguarda la provincia di Udine è da ricordare che la lontana originale slava di tale popolazione ha più che altro un valore storico. Questa è infatti da tempo, perfettamente assimilata alla popolazione italiana, tanto che nel 1866, in occasione del plebiscito indetto per decidere l'unione o meno di tale zona all'Italia, si ebbe un solo voto contrario all'annessione. A riprova di questa assimilazione è anche da rilevare che durante la guerra 1915—1918 non si ebbe in tutta la zona un solo disertore. Te trditve potrebujejo nekaj dopolnil. Prvič: niso vsi Slovenci v Videmski pokrajini leta 1866 glasovali za Italijo in bili v vojni v letih 1915—1918 zvesti italijanski vojaki. Slovenci iz Kanalske doline so bili priključeni Italiji šele leta 1919, in sicer brez plebiscita. Drugič: plebiscit leta 1866 ni odločal o priključitvi Veneta k Italiji, ker je bila ta odločena že z dunajsko mirovno pogodbo z dne 3. oktobra 1866. Tretjič: zvestoba državi je lahko za kako bolno glavo argument, s katerim lahko državljanu odrekaš uživanje kakršnekoli pravice.**

⁶ Da imamo v Rimu hudo bolne glave, ki mislijo, da je separatizem pogoj za uživanje ustavnih pravic, dokazuje pismo, ki ga je 3. novembra 1962 pisal poslanec Giulio Pastore, predsednik medministrskega odbora za izredna javna dela v severni in srednji Italiji, Gustavo Burattiju, tajniku italijanske sekcije Mednarodnega združenja za zaščito ogroženih jezikov in kultur (AIDLICM). V njem namreč med drugim piše: **La concessione di una seconda lingua, oltre quella materna, è stata finora accordata esclusivamente a quelle regioni a statuto speciale che potevano rappresentare, nell'immediato dopoguerra, una grave minaccia per l'integrità dello Stato.** To besedilo je z ustreznim kmentarjem objavil Sergio Salvi v knjigi **Le lingue tagliate**, Rizzoli, Milano 1975, na straneh 24—25.

rezultati popisov prebivalstva v letih 1901, 1911 in 1921 in končno zgoraj navedena vladina izjava iz leta 1962.

Kako je sedaj z javno rabo slovenščine v italijanski republiki?

Da ne bo nesporazumov, naj najprej pojasnim, da je treba v obmejnih krajih strogo ločiti dva pojavi: javno rabo slovenščine zaradi domačih državljanov in javno rabo slovenščine zaradi morebitne navzočnosti jugoslovanskih državljanov. Tako dobimo nekatere slovenske napise na mejnih prehodih, v vsem obmejnem pasu od Trbiža do Jamelj pa večjezične prepovedi o uporabi daljnogledov, foto-grafske aparatov in skiciranja tudi s slovenskim besedilom.

Za Videmsko pokrajino ni mogoče navesti, izven zgornjih izjem, skoraj ničesar, ker je javna raba slovenščine skrajno omejena.

Za Goriško in Tržaško pokrajino bom navedel primere javne rabe slovenščine oziroma nasprotovanj javni rabi slovenščine sistematično po vrstnem redu, po katerem obravnava to snov 5. člen posebnega statuta z dne 5. 10. 1954, in z notranjo razdelitvijo po sektorjih pristojnosti.

I. RABA SLOVENSKEGA JEZIKA V ODNOSIH Z OBLASTMI

A. Zasebniki (osebe in društva)

1. Občinski uradi

Pri ustnih stikih z občinskimi uradi je mogoče v skoraj vseh manjših občinah, vključno s tistimi v Videmski pokrajini, govoriti slovensko, če je občinski uslužbenec, s katerim imamo opraviti, domačin. Seveda to ni posledica nobenega zaščitnega ukrepa, temveč naključje, kot v vsaki manjši italijanski občini, kjer lahko stranka govori z uslužbencem domačinom v svojem narečju. Izjema so predvsem občinski tajniki, ki največkrat niso domačini.⁷ V večjih občinah, s tržaško na čelu, je to skoraj nemogoče, razen v kakem perifernem uradu, tudi če ima občina uslužbene prevajalce in tolmače za slovenski jezik. Vsaj v tržaški občini je bilo že večkrat mogoče ugotoviti, da mnogi uslužbenci sploh niso vedeli za obstoj uradnega tolmača. Obratno, človeka, ki jih nagovori slovensko, kaj radi ne preveč prijazno zavrnejo, da je Trst v Italiji.

Pri pisnih stikih z občinskimi uradi v Videmski pokrajini ni mogoče uporabljati slovenščine. V Goriški pokrajini je to mogoče v glavnem le v treh občinah s pretežno slovenskim prebivalstvom. V Tržaški pokrajini je to možno v štirih občinah, ki jih določa ukaz ZVU št. 183 iz leta 1949 in svoj čas je bilo možno tudi v tržaški občini, ki je odgovor opremila s slovenskim prevodom. Zapletljaji z vlogo

⁷ Za zasebno rabo v javnosti bi ne smelo biti nobenih problemov in vendar so oziroma še obstajajo diskriminacijski predpisi. Tako je na primer zanimivo, da pravilnik občinskih pokopališč občine Trst v izdaji iz leta 1972 v svojem 71. členu prepoveduje postavitev nagrobnih napisov, ki bi ne bili v italijanščini ali latinščini, pa čeprav je ZVU že leta 1949 s svojim ukazom dovolila nagrobne napise v drugih jezikih. Prepoved se sicer ne izvaja, napisana pa je. Zanimiva je tudi prepoved razobešanja dvojezičnih italijansko-slovenskih transparentov tržaških pristaniških delavcev ob proslavi petdesetletnice delovne organizacije z ukazom župana z dne 21. 5. 1981, prot. št. V/1—14/P/32-81. Nastop proti enakopravnosti slovenščine je tudi stajlišče pristojnega urada, da volilni znak Slovenske skupnosti ne more imeti samo slovenskega napisa. Kot pozitiven ukrep je mogoče navesti sklep tržaškega občinskega sveta št. 709 z dne 22. 7. 1967, da se pri dvojezičnih napisih trgovin in drugih obratov obdavči samo italijanski apis, če je napis v tujem jeziku zgolj prevod onega v italijanskem.

⁸ Zaradi težav z občinskimi tajniki, ki ne znajo slovensko, je občinski svet v Doberdobi 25. 8. 1982 izglasoval resolucijo, ki jo je poslal goriški prefekturi in notranjemu ministrstvu. O tem je poročal Primorski dnevnik 5. 9. 1982, št. 190 (11.318).

Kmečke zveze z dne 5. 8. 1982 na tržaškega župana kažejo, da danes ni več tako. Župan je namreč dopis zavrnil, ker ni bil podpisan priloženi italijanski prevod.⁹

2. Pokrajnski uradi

V Vidmu že zaradi splošnega nepoznavanja slovenskega jezika ni možna ne ustna ne pisna raba slovenščine. V Gorici in Trstu je za ustne stike v slovenščini znatno manj možnosti kot v manjših občinah, za pisne pa je vsaj v Trstu poskrbljeno z nastavitvijo prevajalca.

3. Konzorciji krajevnih ustanov

Rimska vlada je zelo ponosna na to, da je veterinarskemu konzorciju občin Devin-Nabrežina, Zgonik in Repentabor že leta 1961 dovolila, da vstavi v razpis natečaja za namestitev veterinarja zahtevo, da ta obvlada slovenščino, in da je leta 1977 dovolila, da 4. člen statuta konzorcija predvideva rabo slovenščine pri dejavnosti konzorcija.¹⁰

Zdravstveni konzorcij Tržaške pokrajine je v 6. členu svojega statuta predvidel rabo slovenščine pri svoji dejavnosti. Tržaški prefekt je 24. 6. 1976 odobril statut glede na to, da so v konzorcij vključene občine, ki jih omenja ukaz ZVU št. 183 iz leta 1949.

4. Deželni uradi

V deželnih uradih je kaj težko, da bi naleteli na slovenskega uslužbenca. Zato je raba slovenščine pri ustnih stikih v bistvu nemogoča. Za pisne stike razpolaga dežela z več prevajalci, vendar odgovarja izključno v italijanščini in brez prevoda. Dogodilo se je že tudi, da so ob izročitvi vloge nagovarjali stranko, naj jo napiše v italijanščini, da jo bo mogoče prej rešiti.

5. Državni uradi

Državni uradi v glavnem nimajo osebja, ki bi znalo slovensko. Izjema so tržaška prefektura in deželni šolski urad, ki imata vsak svojega prevajalca, ter goriško in tržaško šolsko skrbništvo, ki imata na osnovi 7. člena zakona št. 932 z dne 22. 12. 1973 na razpolago nekaj slovenskih šolnikov. Vendar je znan vsaj en primer z konca leta 1977, da je šolsko skrbništvo v Gorici zavrnilo slovenski dopis. V zadnjem času je obvezno vložiti nekatere prošnje na tiskanih obrazcih, za tisk slovenskih obrazcev pa nihče ne poskrbi. Obe šolski skrbništvi sta brez uslužbenca, ki bi opravljal posle tolmača (tržaško šolsko skrbništvo ga je nekoč imelo), in zato danes niso možni ustni stiki s šolskima skrbnikoma in odgovornimi funkcionarji v slovenskem jeziku. Vladni komisar v deželi Furlaniji-Juljski krajini sprejema slovenske dopise in opremi italijanski odgovor s slovenskim prevodom. Isto velja za prefekturo v Trstu, ki je *de facto* isti urad. Zanimivo bi bilo videti, kaj bi se zgodilo, če bi vladni komisar dobil dopis v slovenščini iz Goriške ali Videmske pokrajine. Za prefekturo v Gorici ni znano, da bi sprejemala slovenske vloge.

Kvestura in policijski komisariati v Trstu sprejemajo, ne vedno brez težav, slovenske prošnje za prepustnice in potne liste. Trojezični obrazec prepustnice pa izpolnijo samo v italijanščini. Tudi obrazce za tovrstne prošnje imajo samo v italijanščini.

⁹ O tem je poročal Primorski dnevnik 2. 9. 1982, št. 187 (11.315). Opravičilo o administrativnem spodrsrlaju (Primorski dnevnik 18. 9. 1982, št. 201 (11.329)) je spričo poznejše zavrnilve slovenskega telegrama (Primorski dnevnik 9. 10. 1982, št. 219 (11.347)) dokaj šibko.

¹⁰ Pismo ministra za zdravstvo z dne 6. 10. 1961, št. 300/6/85. C/484 in pismo predsedstva vlade z dne 21. 7. 1977, št. 200/5209/T/622/9.

Okrožnica generalnega vladnega komisarja za tržaško ozemlje št. 97/59 z dne 28. 2. 1959 in okrožnica vladnega komisarja v deželi Furlaniji-Juljski krajini št. 447/70 z dne 26. 6. 1970 vsebujeta navodila vodjem javnih uradov v Tržaški pokrajini o tolmaču pri ustnih stikih, sprejemanju slovenskih vlog in odgovornih s prevodom v slovenski jezik. Kljub temu ali morda prav zaradi tega (saj gre samo za okrožnici, okrožnice pa so najnižja stopnja predpisa) je bilo mogoče velikokrat ugotoviti, da cela vrsta javnih uradov nima tolmačev in celo tudi ne prevajalcev, sicer ne bi vračali slovenskih vlog z utemeljitvijo, da nimajo prevajalca.

Za rabo slovenskega jezika pri ustnih stikih s finančno intendantco, z okrajnim uradom za neposredne davke, s katastrskim uradom, z eraričnim tehničnim uradom in s carinsko pravilo manjka osnovni pogoj. Slovenske vloge vsaj nekateri izmed teh uradov praviloma sprejemajo, odgovarjajo pa samo v italijanščini brez slovenskega prevoda.

Posebno poglavje je vprašanje slovenskih oziroma dvojezičnih obrazcev za pripravo dohodkov in za plačilo davčnega predujma t. i. samoobdavčenje). Na zahtevo državljana je finančna intendantca v Trstu od leta 1972 do leta 1977 razmnoževala po nekaj izvodov slovenskega obrazca za prijavo dohodkov (od leta 1975 obrazec 740). Leta 1978 takega obrazca ni več razmnožila z ustno utemeljitvijo, da je z ratifikacijo osimske pogodbe prenehal veljati posebni statut z dne 5. 10. 1954. V pisni obrazložitvi pa je zapisano, da osimska pogodba ne predvideva nobene specifične obveznosti za Italijo, da bi zahtevala izpolnitev prijave dohodkov v slovenskem jeziku.¹¹ Leta 1976 je bilo uvedeno tako imenovano samoobdavčenje. Ob prijavi dohodkov davkoplačevalec izračuna, kolikšen davek bi moral plačati in vplača ustrezní znesek pri katerikoli banki s posebnim obrazcem, katerega en izvod priloži prijavi dohodkov, drugega pa obdrži kot potrdilo. Na prošnjo, da bi bili na razpolago tudi dvojezični obrazci, je finančna intendantca 8. 5. 1976 odgovorila (dopis št. 17178/VI), naj se prizadeti obrne na Tržaško kreditno banko v ulici Filzi 10.

Odkar ni več slovenskih obrazcev za prijavo dohodkov, prizadeti ne prijavlja več svojih dohodkov, pač pa vsako leto ob roku, ko bi bilo treba predložiti prijavo, razpošlje na več naslovov (finančnemu ministrstvu, predsedstvu vlade, zunanjemu ministrstvu in ambasadi SFRJ v Rimu; občasno tudi finančni intendantci v Trstu, okrajnemu uradu za neposredne davke v Trstu, pokrajinskemu ravnateljstvu zaklada v Trstu, zakladnemu ministrstvu in drugim) ugotovitev, da je bil 5. člen posebnega statuta oziroma 8. člen osimske pogodbe ponovno kršen, z obljubo, da bo prijavil svoje dohodke za preteklo leto, takoj ko bo prejel slovenski ali dvojezični italijansko-slovenski obrazec za prijavo dohodkov. Kljub splošno znanim razlogom za tako ravnanje je 21. 12. 1981 okrajni urad za neposredne davke v Trstu sprožil proti njemu postopek z obrazcem 7/740 v . . . italijanščini. Na zahtevo po slovenskem prevodu obrazca z dne 15. 1. 1982 in na slovenski priziv na davčno komisijo prve stopnje z dne 5. 3. 1982 še ni nobenega odgovora.

¹¹ Dopis Okrajnega urada za neposredne davke z dne 4. 9. 1978, št. 7968/Dir., sporoča sledeče besedilo dopisa Finančne intendantce v Trstu z dne 29. 8. 1978, št. 21286/VI: **Con riferimento ai vari esposti del contribuente Samo PAHOR, si comunica, per opportuna conoscenza, e con incarico di informarne l'interessato, che il Ministero delle Finanze, Direzione Generale delle II. DD., interpellato al riguardo, con nota n. 6/5351, Div. VI, del 26. 6. 1978, ha rappresentato l'impossibilità di autorizzare la stampa dei modelli di dichiarazione dei redditi in lingua slovena, in quanto il trattato di Osimo non prevede alcun specifico obbligo per l'Italia di fare redigere la dichiarazione in questione in tale lingua. Lo stesso ha fatto, peraltro, riserva, di esaminare la possibilità di predisporre i modelli di dichiarazione in edizione bilingue allorché l'apposito comitato misto italo-jugoslavo, previsto dall'art. 7 del trattato di cui sopra, adottati, nell'ambito dei criteri per il mantenimento del livello di protezione, determinazione in tal senso.**

Finančna straža ima sicer osebje, ki zna slovensko, toda to zaradi stikov z jugoslovanskimi državljani. Če spregovori z njo v slovenščini italijanski državljan, se lahko dogodi, da skrajno nevljudno odgovori, da smo v Italiji in podobno. Pri tem dokazuje, da je ni nihče poučil o obveznostih, ki izhajajo iz mednarodnih pogodb in iz državne ustave. Poveljstvo finančne straže pa na slovensko vlogo odgovori zelo hitro in odgovor opremi s slovenskim prevodom.

6. Poštna uprava

Če dobimo za okencem slovenskega uslužbenca, lahko pri ustnih stikih s poštnimi uradi uporabljamo slovenščino tako v Goriški kot v Tržaški pokrajini. Poštna uprava pa poskrbi namenoma za namestitev uslužbencev, ki obvladajo slovenščino, samo v štirih občinah, ki jih navaja ukaz ZVU št. 183 iz leta 1949, in v tržaški zgornji okolici. Pri drugih okencih in po upravnih uradih lahko ustna raba slovenščine povzroči tudi precej ostre in nevljudne reakcije. Na slovenske pisne vloge odgovarja poštna uprava v italijanščini in brez slovenskega prevoda.

Posebej je treba obravnavati odnos poštne uprave do napisov na pošiljkah. O rabi slovenskih krajevnih imen in slovenskih nazivov za javne urade je nekoč menila, da je nezakonita, ker posebni statut ne predvideva slovenskih imen ulic in krajev ter slovenskih napisov na javnih uradih tam, kjer ni vsaj ena četrtina prebivalstva slovenska.¹² V zadnjih časih je poštna uprava do slovenskih naslovov v glavnem tolerantna, vendar še vedno prihaja do izpadov posameznih uslužbencev. Primer že omenjene vloge Kmečke zveze, ki so ji naslov **Župan občine Trst** prevedli v **Parroco Opicina**, je zelo zgovoren.

7. Zemljiškoknjižni urad

Deželni zakon št. 38 z dne 22. 7. 1977 predvideva možnost, da naj bi kandidat za mesto funkcionarja v zemljiškoknjižnem uradu opravil fakultativni izpit iz slovenščine ali nemščine. Zanimivo bi bilo vedeti, ali je bila ta možnost uresničena in kako vpliva na možnost ustnega in pisnega občevanja v slovenščini.

8. Davčna izterjevalnica

V Italiji ne pobirajo davkov državni organi, temveč imajo pobiranje davkov v zakupu zasebniki ali denarni zavodi. V občinah, ki jih navaja ukaz ZVU št. 183, je bilo že pred mnogimi leti v glavnem poskrbljeno za možnost ustne in pisne rabe slovenščine in davčna izterjevalnica je uporabljala dvojezične obrazce (znana je tiskovina **Opomin zamudnim davkoplačevalcem** iz leta 1956). V tržaški občini so na zahtevo državljana od leta 1970 do leta 1975 uporabljali nekatere obrazce v slovenščini. Nato pa so tako poslovanje ukinili z utemeljitvijo, da davčna izterjevalnica ni organ oblasti in da se je določbe posebnega statuta zato ne tičejo. To stališče je potrdil z dopisom z dne 6. 4. 1976 tudi finančni intendat. Ker je državljan nehal plačevati davke, je davkarija poskušala priti do dolgovanih vsot z rubežem in dražbo, potem pa je zaradi težav v zvezi z rabo slovenščine odsto-

¹² Dopis pokrajinskega ravnateljstva Uprave pošte in telekomunikacij z dne 8. 9. 1975, št. 11576/2059/II/442-Ra, se glasi: *In riscontro al foglio sopra distinto, si informa la S. V. che, giusta le chiarificazioni dell'Ufficio Relazioni Internazionali della Direzione Generale P. T. »nella zona sotto l'Amministrazione Italiana le iscrizioni sugli Enti Pubblici ed i nomi delle località e delle strade saranno nella lingua del gruppo etnico jugoslavo oltre che nella lingua dell'Autorità Amministrativa, in quelli distretti elettorali del Comune di Trieste o negli altri Comuni nei quali gli appartenenti al detto gruppo etnico costituiscono un elemento rilevante (almeno un quarto) della popolazione«. Ciò posto, la richiesta della S. V. di effettuare versamenti in conto corrente postale usando la lingua slovena o scritturazioni bilingui nella compilazione del bollettini di versamento non può trovare accoglimento.*

pila od te poti. Uporabila je rubež pri tretjem, to je, zasegla je ustrezno vsoto pri državljanskem delodajalcu, ki je v konkretnem primeru prosvetno ministrstvo v Rimu. Postopku je bilo treba ugovarjati na rimskem okrajnem sodišču. Potem ko je priziv v prvem primeru leta 1976 propadel, je sodišče sprejelo priziv v drugem in tretjem primeru in z odločbami z dne 19. 1. 1981 (št. 17601/1980) in z dne 5. 12. 1981 (št. 23603/1981) proglasilo ničnost postopka zaradi kršitve 5. člena posebne statuta z dne 5. 10. 1954, ki je bil potrjen z ratifikacijo osimske pogodbe 10. 11. 1975.

9. Sodišče

V uvodu je bilo že navedeno stališče sodstva, da londonski sporazum in z njim posebni statut, nima nobene veljave, ker ni bil ratificiran. Zaradi tega so sodišča vedno vztrajala pri popolni veljavnosti 122. člena civilnega postopka in 137. člena kazenskega postopnika, ki predpisujeta rabo italijanskega jezika, drugi pa predvideva tudi kaznovanje osebe, ki italijansko zna, pa noče govoriti, ali trdi, da ne zna.

Tržaško okrožno sodišče je sicer že 22. 10. 1974 razsodilo, da je bil posebni statut z dne 5. 10. 1954 ratificiran z odlokom generalnega vladnega komisarja v Trstu št. 1 z dne 31. 1. 1963, vendar je trdilo, da je raba slovenščine dopustna samo v upravnih in sodnih uradih, ne pa v katerikoli okoliščini družbenega življenja. Vendar pa ta razsodba ni preprečila, da bi ne bil obtoženec zaradi rabe slovenskega jezika v sodni dvorani obtožen kršitve 137. člena kazenskega postopnika.¹³

Šele 8. 3. 1977 je okrožno sodišče v Trstu sprejelo zahtevo, da predloži ustavnemu sodišču vprašanje ustavnosti 137. člena kazenskega postopnika. Ustavno sodišče se je izreklo 20. 1. 1982 z razsodbo št. 28. Razsodba je znaten prispevek k pravni negotovosti, saj po eni strani trdi, da inkriminirani člen ni protiustaven, po drugi strani pa trdi, da njegovega tretjega odstavka (o kaznovanju oseb, ki poznajo italijanski jezik) ni mogoče izvajati, ko gre za pripadnike slovenske manjšine na Tržaškem (italijanska republika naj bi bila ena in nedeljiva!) Da ustavno sodišče ni opravilo v celoti svoje dolžnosti, dokazuje ravnanje okrožnega sodišča v Trstu na razpravi 3. 5. 1982, ko je potrdilo obsodbo, ki v bistvu temelji na vprašanju veljavnosti 5. člena posebne statuta in 137. člena kazenskega postopnika, pred tem pa je predsednik sodišča izgnal obtoženca iz sodne dvorane, ker je govoril slovensko in s tem . . . kalil miren potek sodne razprave. Dejstvo, da je okrajno sodišče še isti mesec in v isti stavbi prav s sklicevanjem na razsodbo ustavnega sodišča oprostilo obtoženca, ki naj bi bil kriv kršitve 137. člena kazenskega postopnika, samo potrjuje ugotovitev o pravni zmedii. V dokaz različnega ravnanja in nedoslednosti naj navedem še kak primer. Okrajni sodnik dr. Cilento

¹³ Razsodba okrožnega sodišča v Trstu z dne 22. 10. 1974, št. 757/74, R. G. N. 117/74 App., pravi v utemeljitvi med drugim: *La Impugnata sentenza non merita censura. Il memorandum d'intesa sottoscritto a Londra il 5.10.1954 cui fa riferimento l'appellante ratificato con decreto del Commissario Generale del Governo di Trieste il 31. 1. 1963 n. 1 non può nè deve essere riguardato come un mezzo legalitario per sottrarsi ai doveri ed alle responsabilità scaturenti dalle leggi interne dello Stato Italiano. In base all'art. 5 del memorandum sopra menzionato gli appartenenti al gruppo etnico jugoslavo hanno diritto di rivolgersi alle Autorità Amministrative e giudiziarie italiane nella loro lingua di origine e di riceverne risposta nella stessa lingua; ma appare ovvio che ciò può essere fatto in sede opportuna come ad esempio presso gli uffici amministrativi o giudiziari non certo in ogni circostanza della vita collettiva, per sottrarsi all'osservanza delle leggi di Polizia o di traffico le cui norme tutelano in via elettiva l'ordine e la sicurezza e che per far una propria peculiarità non possono soffrire remore di sorta senza di che ne verrebbe meno la stessa efficacia, compromettendo il normale ed ordinato svolgimento della vita sociale.*

je 5. 5. 1975 z odredbo št. 1010/75 na osnovi 122. člena civilnega postopnika zavrnil slovensko vlogo, nato pa dodal: **SI traduca a richiesta in lingua slovena**. Okrajni sodnik dr. Fraticelli pa je 6. 8. 1975 z odredbama št. 1898/75 in 1900/75 zavrnil dve slovenski vlogi, ne da bi dopustil možnost, da se njegovi odredbi prevedeta na zahtevo stranke v slovenski jezik. V brk zakonu št. 568 z dne 14. 7. 1967 in sodnim tolmačem za slovenski jezik, ki so bili imenovani na njegovi osnovi! V tej zvezi je treba poudariti, da je parlament že leta 1974 z zakonom št. 108 zavezal vlado, da pripravi nov kazenski postopnik, ki bo predvideval, da se pripadniki manjšin zaslišujejo v svojem in da se v istem jeziku pišejo zapisniki zaslišanj.

B. Organi oblasti (individualni in zborni)

1. Individualni organi

V Goriški in Tržaški pokrajini je mogoče navesti samo uradno dopisovanje med šolami s slovenskim učnim jezikom in vsaj v nekaterih primerih med župani občin s pretežno slovenskim prebivalstvom ter med šolami in nekaterimi občinami. V odnosih z drugimi organi oblasti se slovenščina uveljavlja le v dvojezični glavi na pisemskem papirju šol in omenjenih občin.

Po pravici povedano obstaja tudi uraden dokument, ki predvideva dvojezično dopisovanje med ravnateljstvi in nadzorništvom slovenskih šol na Goriškem na eni in šolskim skrbništvom v Gorici na drugi strani. Ker pa dokument v bistvu ni zagotavljal pravice do rabe slovenščine, temveč je le nalagal dvojno delo, se verjetno predpis ni nikoli izvajal.¹⁴

Vprašanje rabe slovenščine v dopisovanju med šolami s slovenskim učnim jezikom ter deželnim šolskim uradom in šolskima skrbništvoma v Gorici in v Trstu je bilo na novo zastavljeno leta 1974 v komisiji, ki jo predvideva 9. člen zakona št. 932 z dne 22. 12. 1973. Predsedstvo vlade je odgovorilo, da 5. člen posebnega statuta predvideva rabo slovenščine v odnosih med prebivalci Tržaške pokrajine, ki pripadajo manjšini, ko nastopajo »uti singuli«, in upravnimi ter sodnimi oblastmi; ni pa predvidena raba slovenskega jezika v odnosih med organi, ki opravljajo javne funkcije (posebno če nimajo sedeža v Tržaški pokrajini).¹⁵

Znan je tudi primer, ko je šolsko skrbništvo v Trstu zavrnilo slovenski dopis namestnika ravnatelja slovenskega učiteljišča.

2. Zborni organi

Pri zbornih organih je treba razlikovati dva različna položaja. Članom zbornih organov, zlasti ko gre za manj pomembne organe, je pogosto dovoljeno, da uporabljajo slovenski jezik, čeprav se obračajo, seveda na sejah zbornega organa, na nadrejene individualne organe, ki niso člani zbornega organa (na primer, ko se član rajonskega sveta obrača na prisotnega župana ali občinskega odbornika ali ko se član komisije po 9. členu zakona 932/1973 obrača na deželnega šolskega skrbnika). Ni pa dovoljena raba slovenščine v uradnih stikih zbornega organa kot celote z drugimi organi.

Glede pravice izvoljenega predstavnika, člana zbornega organa, da govori slovensko, je treba ugotoviti, da ta pravica ni zagotovljena v senatu in poslanski zbornici, ni zagotovljena v deželnem svetu, ni zagotovljena v videmskem, goriškem

¹⁴ Šolsko skrbništvo v Gorici je 22. 9. 1947 sporočilo z dvojezičnim dopisom št. 2315 ravnateljstvom slovenskih srednjih šol in šolskemu nadzorništvu sledeče: **Prosim Vas, da od danes naprej pišete dopise naslovljene na tukajšen urad v italijanščini in slovenščini.**

¹⁵ Dopis predsedstva vlade z dne 16. 4. 1975, št. 200/10209/TR 622/9.

in tržaškem pokrajinskem svetu (s tem še ni rečeno, da v nekaterih izmed njih ob izjemnih priložnostih ni tolerirana). Poseben položaj je v Kraški gorski skupnosti, ki je s svojim statutom, sprejetim s sklepom št. 2 z dne 7. 12. 1976, zagotovila pravico do rabe slovenščine članom svoje skupščine in če gre za stike z uradi in organi skupnosti, tudi prebivalstvu ozemlja, na katerem deluje, toda statut po skoraj šestih letih še ni stopil v veljavo, ker ga pristojni deželni organ še ni odobrila. Raba slovenščine ni zagotovljena niti v goriškem niti v tržaškem občinskem svetu, medtem ko se v občinskih svetih občin Doberdob, Sovodnje in Števerjan tolerira raba slovenščine pri razpravi, medtem ko mora biti zapisnik izključno v italijanščini. Ob posebno razgretih razpravah se tudi v nekaterih občinskih svetih v Videmski pokrajini uporablja slovenščina, vendar gre tudi predvsem za toleriranje pod silo razmer.

Raba slovenščine je z dokaj zavito formulacijo zagotovljena samo članom rajonskih svetov v tržaški občini, medtem ko so članom rajonskih svetov v goriški občini to pravico leta 1980 odrekli, potem ko so jim jo šest let priznavali.¹⁶ Vladi se je zdelo vredno, da obvesti znano komisijo za proučevanje zaščite slovenske manjšine tudi o obstoju pisma, s katerim je predsednik deželnega odbora 9. 1. 1976 sporočil predsedniku skupščine 4. prometnega bazena v Tržiču, da je umestno, da prvi seji skupščine izjemoma prisostvuje tolmač zaradi morebitne potrebe po slovenskem izražanju, ker spadajo v ta bazen tudi občine, ki jih navaja ukaz ZVU št. 18 iz leta 1949.

Ta znameniti ukaz govori prvenstveno o občinskih svetih, toda zdi se, da v njihovo dejavnost vključuje celotno delovanje občinskih uprav. Glasi se takole: **V občinah Devin-Nabrežina, Dolina, Zgonik in Repentabor se smejo posli občinskega sveta zaradi pripravnosti voditi v slovenščini in se smejo spisi o njih sestavljati v slovenščini poleg uradnega jezika. Ti posli in spisi o njih so veljavni**

¹⁶ Statut rajonskih sosvetov v tržaški občini, odobren s sklepom občinskega sveta z dne 20. junija 1969, št. 302 (spremenjen s sklepom z dne 19. decembra 1969, št. 817), določa v 13. členu: *Quando particolari condizioni ambientali lo richiedano, nello svolgimento delle sedute vengono rispettate le legittime esigenze degli interessati, mediante la congeniale e libera possibilità di espressione.* Za četrtno svete v goriški občini je občinski svet s sklepom z dne 8. aprila 1974 določil: *I consiglieri ed i cittadini hanno diritto di esprimersi nella loro lingua d'uso.* Ko je 15. februarja 1980 občinski svet prenesel to določbo v novi pravilnik četrtinskih svetov je pokrajinski nadzorni odbor 3. aprila 1980 črtal ustrezní člen, češ da je protizakonit. Tako ravnanje pokrajinskega nadzornega odbora verjetno ne gre jemati toliko kot posledico priziva občinskega svetovalca MSI, temveč bolj kot posledico vladne politike do rabe slovenščine v izvoljenih upravnih organih na Goriškem. V tem oziru je dovolj zgovorna okrožnica goriške prefektore županom iz Števerjana in Doberdoba z dne 25. avgusta 1979: *Per opportuna notizia si informa che la Presidenza del Consiglio del ministro ha, di recente, di fatto fin qui fatto pervenire il proprio autorevole avviso in ordine alla questione dell'uso della lingua slovena negli atti ufficiali delle amministrazioni elettive locali. La predetta Presidenza, dopo aver ribadito il principio dell'ufficialità della lingua italiana in più occasioni solennemente affermato dai supremi organi dello Stato e ribadito dalla Corte costituzionale, ritiene che prescindendo da considerazioni di carattere meta-giuridico non vi è dubbio che provvedimenti legislativi statali ed altri regionali intesi alle istituzioni di scuole d'insegnamento sloveno e a fine di circolazione stradale sono stati resi possibili in quanto riferiti a minoranze di lingua slovena presenti nelle provincie di Trieste e Gorizia e trovano la prima fase giuridica negli impegni derivanti all'Italia dallo Statuto speciale annesso al Memorandum d'intesa di Londra 1954. Tale considerazione non implica però conseguenze di ordine giuridico circa l'uso della lingua slovena negli atti ufficiali del Comune, per il quale rimane la vigenza del preaccennato principio della ufficialità della lingua italiana. Si soggiunge ad ogni buon fine che il funzionamento della commissione speciale di studio per i problemi interessanti la minoranza di lingua slovena nel Friuli-Venezia Giulia, tra i quali quello concernente l'uso dello sloveno nei suoi vari aspetti, è stato recentemente prorogato al 31 dicembre 1979. Pregasi accusare un cenno di ricevuta e di assicurazione circa l'avvenuta diramazione di conseguenti istruzioni al segretario comunale.*

v vse namene, le da morajo biti uradna sporočila uradom izven občine bodisi v italijanščini ali v italijanščini in slovenščini.

Kot je bilo leta 1949 prepovedano občinskim svetom (oziroma upravam) navedenih občin, da bi dopisovale samo v slovenščini, tako je bilo leta 1977 prepovedano zavodnemu svetu slovenskega učiteljskega združenja v Trstu. Ko je 17. 10. 1977 šolski skrbnik zavrnil (prot. št. 14456) slovensko pisano protestno resolucijo navedenega sveta, je ugotovil, da gre za uradni organ, ki ga predvideva in ureja odlok predsednika republike, in kot tak je dolžan sestavljati svoje spise v italijanskem in slovenskem jeziku.

V zvezi z zbornimi organi se zastavlja tudi vprašanje rabe slovenščine pri notranjem poslovanju, ki ga posebni statut ne obravnava. Ukaz št. 183 predvideva, da so veljavni, če so sestavljeni v slovenščini poleg uradnega jezika (**in agglunta alla lingua ufficiale**, pravi italijansko besedilo ukaza). Učiteljski in profesorski zbori slovenskih šol na Tržaškem so pisali seje zapisnike vedno izključno v slovenščini (izjema, toda ne vedno, so bili zapisniki izpitnih komisij ob zaključnih izpitih). Na Goriškem so pisali zapisnike v slovenščini in jih vsaj ponekod v celoti prevajali v italijanščino. V zadnjem času je prišlo do nekaterih sprememb, o katerih pa ni mogoče povedati nič, ker jih krije uradna tajnost. Ob tem se postavlja vprašanje ali je mogoče urejati vprašanje rabe manjšinskega jezika, ki bi moralo biti rešeno z ustavnim zakonom, z zaupnim dopisom, ko pa je razglasitev nekega predpisa bistveni pogoj njegove veljavnosti. Postavlja se tudi vprašanje, ali ni bila novost uvedena z zaupnim dopisom prav zato, da bi se onemogočilo njeno osporavanje po sodni in politični poti.¹⁷

Zaradi popolnosti podatkov o stanju slovenščine naj omenim še deželni zakon št. 11 z dne 3. 3. 1977, ki predvideva deželne prispevke šolskim zbornim organom, skupščinam in odborom staršev ter sindikatom osebja šol s slovenskim učnim jezikom za stroške prevajanja.

Prav tako podatki ne bi bili popolni, če ne bi opozoril na poseben pojav pri rabi slovenščine v zbornih organih. Kjer je sploh poskrbljeno za tolmača, tam se prevajajo samo slovenski posegi v italijanščino, ne pa obratno. S tem se pravica pripadnika manjšine, da govori v svojem jeziku in sprejema odgovore v istem jeziku, enostavno sprevrže v zagotovitev, da so slovenski poseg razumeli jezikovno omejeni člani zbornega organa. Pa vendar bi bilo treba za izvajanje zaščitnega ukrepa prevajati vsaj posege predsedujočega, ki v nasprotju z ostalimi, s katerimi po običajnih pravilih zbornih organov ni dialoga, na nek način odgovarja posameznim govornikom.

II. JAVNI DOKUMENTI, VŠTEVŠI SODNE RAZSODBE, URADNA OBVESTILA, JAVNE RAZGLASE IN PUBLIKACIJE

A. Javni dokumenti

1. Osebni dokumenti

Med številnimi javnimi dokumenti so gotovo v največji meri osebni dokumenti tisti, ki **se nanašajo** na vsako posamezno osebo.

Edini osebni dokument, ki je tudi v slovenskem jeziku na vsem ozemlju, kjer prebivajo v Italiji Slovenci, je tako imenovana prepustnica po videmskem spora-

¹⁷ Po italijanskem pravnem sistemu stopijo zakoni in pravilniki v veljavo 15. dan po objavi v uradnem listu. Predpisi in upravni akti, ki se tičejo šol in šolskega osebja pa so objavljeni tudi v uradnem vestniku prosvetnega ministrstva. To je v bistvu zaupna publikacija (na vsakem snopiču piše **per uso d'ufficio**), ki v prvem delu objavlja zakone, odloke, pravilnike in druge splošne odredbe, v drugem delu pa upravne akte.

zumu o maloobmejnem prometu. Toda še tiste maloštevilne besede, ki bi lahko bile vpisane v trojezični obrazec tudi v slovenskem jeziku (sedež kvesture, ki je dokument izdala, oznaka višine, barva oči, rojstni kraj, naslov in ime meseca v datumu) so vpisane samo v italijanščini (tudi ko gre za občane štirih občin iz ukaza ZVU št. 183).

Potni listi so enako kot po vsej državi v italijanščini, francoščini, angleščini in nemščini. Če sta francoščina in angleščina upoštevani kot svetovna jezika, je treba za nemščino takoj ugotoviti, da bi imele prednost pred njo španščina, ruščina in kitajščina kot glavni in pomožni jeziki OZN. Če pa gre za upoštevanje z ustavo zaščitene manjšine, moramo ugotoviti, da smo Slovenci v primeru z Valdostanci in Južnimi Tiroinci diskriminirani tudi tu.

Osebnne izkaznice imajo dvojezične tiskovine samo v štirih občinah tržaške pokrajine, na katere se nanaša ukaz ZVU št. 183, ime rojstnega kraja, stalnega bivališča, naslov, državljanstvo, zakonski stan, poklic, postava, barva las in oči ter posebni znaki pa so označeni samo v italijanščini. Izvor te dvojezične izkaznice pa ne gre iskati v pismu predsedstva vlade št. 200/830/T/622/11 z dne 7. 2. 1958 in v pismu notranjega ministrstva št. 10/12435/12982/F(1) z dne 27. 3. 1958, kot bi se dalo sklepati po dokumentaciji, ki jo je vlada nudila tako imenovani komisiji Cassandro, temveč v ukrepih *de facto* ZVU, ki je pod pritiskom slovenskega javnega mnenja že takoj po vojni izdala štirijezične osebne izkaznice (angleško, italijansko, slovensko in hrvaško), po ustanovitvi STO pa dvojezične osebne izkaznice (italijansko in slovensko). Za sedaj je res mogoče oporekati, da osebne izkaznice niso obvezen dokument, toda v bližnji prihodnosti naj bi dobili obvezne osebne izkaznice in tedaj bomo resnično videli, koliko italijanska vlada spoštuje sprejete obveznosti.

Že sedaj pa je za vse polnoletne državljane obvezno potrdilo o dodelitvi davčne številke, ki ni dvojezično niti v že večkrat omenjenih štirih občinah.

Seveda ni dvojezična še cela vrsta osebnih dokumentov, ki sicer niso splošno obvezni, vendar jih iz potrebe ima večji del prebivalstva. Ne da bi si domišljjal, da bom pri naštevanju izčrpen, bom navedel samo delovno in zdravstveno knjižico, vozniško dovoljenje, orožni list, rojstni list, poročni list, potrdilo o cepljenju (obveznem), volilno potrdilo; za del moških pa pride v poštev tudi vojaška odpustnica, vsaj odkar večina mladeničev odsluži vojaški rok v domači pokrajini in tako vsaj del slovenskih mladeničev na ozemlju, kjer je osimska pogodba potrdila veljavnost londonskega sporazuma o soglasju in njemu priloženega posebnega statuta.

2. Kolektivni poimenski dokumenti

Zgoraj navedene dokumente hranimo doma ali pa jih nosimo s seboj in je že zato posebej očitno, da se nanašajo na nas; obstajajo pa še drugi javni dokumenti, ki se neizpodbitno nanašajo na nas, saj nosijo naše ime. Med temi nimajo slovenskega prevoda (da omenimo samo nekatere) rojstna, poročna in mrliška matična knjiga, volilni, davčni in naborni sezname, katastrski vpisi in zemljiška knjiga.

3. Splošni javni dokumenti

Končno pa se ne more zanikati, da se nanašajo na pripadnike jugoslovanske etnične skupine (če naj rabim definicijo posebnega statuta) tudi drugi javni dokumenti, ki ne vsebujejo imen posameznikov. V uvodu sem že omenil vsakovrstne regulacijske načrte oziroma njihove osnutke, v kolikor odobreni regulacijski načrti spadajo prej med uradne razglase ali javne publikacije v najširšem pomenu

beseede. Tu bi navedel še katastrske mape in osnutke deželnih zakonov, vse gradivo za seje izvoljenih predstavnikov (osnutki sklepov občinskih in pokrajinskih organov, osnutki proračunov in obračunov krajevnih ustanov in dežele). Seveda seznam s tem še ni zaključen.

Tu verjetno razen regulacijskih načrtov štirih občin iz ukaza ZVU št. 183 ni prav nič opremljeno s slovenskim prevodom.

4. Sodne razsodbe

Zgoraj smo videli, da je tržaško okrožno sodišče že 22. 10. 1974 priznalo (sicer zelo nerodno), da je bil posebni statut z dne 5. 10. 1954 posredno ratificiran. Tudi smo videli, da je rimsko okrajno sodišče potrdilo 19. 1. 1981 in 5. 12. 1981 popolno veljavnost posebnega statuta. Kljub temu pa še ni znano, da bi bila kdaj kaka razsodba prevedena v slovenščino, niti v primeru, ko je sodnik pozitivno sprejel razsodbo ustavnega sodišča z dne 20. 1. 1982. Edina lastovka, ki oznanja tako možnost, je sklep že navedene odredbe okrajnega sodnika dr. Cilenta: **Na zahtevo naj se prevede v slovenski jezik.** Vendar, če stranka sproži postopek v slovenščini, ali je res nujno izrecno zahtevati slovenski prevod odgovora?

B. Uradna obvestila

1. Poimenska uradna obvestila

V to kategorijo spadajo vsa tista obvestila, ki jih prejema posameznik poimensko sam ali hkrati z drugimi. To so lahko vabila na seje občinskih in pokrajinskih svetov ter deželnega sveta, na seje raznih občinskih, pokrajinskih in deželnih komisij, poziv na sodno razpravo, obvestilo o deponiranju sodne razsodbe, razna uradna oznanila (notifiché), poziv davčnega urada ali občinske uprave, da se na določen dan in uro zglesiš v tej in tej sobi zaradi informacij, in podobno.

Na tem področju priznavajo slovenščini mesto, ki ji gre, le štiri občine iz ukaza ZVU št. 183, že omenjene (I. B. 2) tri občine v Goriški pokrajini in deželni šolski urad kot sklicatelj komisije po členu 9 zakona št. 932/1973. Izjemoma in po dolgotrajnem zahtevanju je za slovenski prevod uradnega obvestila poskrbela tudi tržaška občina. Pri vseh drugih uradih in organih slovenščina ne pride do veljave.

2. Splošna uradna obvestila

V to kategorijo spadajo trajna uradna obvestila bodisi na prostem bodisi v javnih zgradbah in v javnih lokalih. To so lahko različne prepovedi (odlaganja smeti, netenja ognja, ustavljanja vozil, kopanja, ribolova, fotografiranja, kajenja, igranja hazardnih iger) ali opozorila (kažipoti, enosmerna cesta, padanje kamenja, urniki uradov, muzejev, knjižnic, tržnic in drugih javnih ustanov pa napisi na vratih posameznih uradov in odde'lov itd.).

Na tem področju upoštevajo slovenščino štiri občine iz Tržaške pokrajine in tri občine iz Goriške pokrajine, omenjene v prejšnji točki, ter slovenski kulturni domovi. Dvojezični napis na vratih urada za slovenske šole na šolskem skrbništvu v Trstu pa je po vsej verjetnosti premalo, da bi šteli ta državni urad med ustanove s pravilnim odnosom do slovenščine. Da so v šolah s slovenskim učnim jezikom vsi napisi v slovenščini, je tako samo po sebi umevno in omenjam samo zaradi čim popolnejše informacije.

Samo na področju smerokazov sta nekaj napravili tudi Goriška in Tržaška pokrajina. Njuno ravnanje pa ni kaj hučo premočrtno izvajanje že velikokrat razglašanih načel. Tako je goriška pokrajinska uprava sredi februarja 1982 snela v Brdih štiri dvojezične kažipote, ki jih je bila postavila le kak mesec prej. Tržaška

pa je že pred leti ugotovila, da je na pokrajinskih cestah 40 točk, kjer je treba označiti smer proti Trstu. Zato je odstopila od prvotnega sklepa, da bodo vsi smerokazi na pokrajinskih cestah dvojezični, in postavila le dva dvojezična kaži-pota za Trst. Še ta dva pa na čim manj vidnem mestu.

Značilna za prizadevanje, da bi se kolikor mogoče izognili dvojezičnosti, je zadeva napisnih tabel na postajališčih avtobusnega omrežja pokrajinskega prevoznega konzorcija za Tržaško pokrajino. Ker so v konzorciju tudi 4 znamenite občine iz ukaza ZVU št. 183, je bilo takoj očitno, da bodo morali biti napisi na postajališčih tudi slovenski, ker pa je neizbežno, da so napisi enotni v vsej pokrajini, bi to pomenilo posejati sveto mesto Trst z dvojezičnimi italijansko-slovenskimi napisi. Med iskanjem rešitve so ostale vse table samo s številkami avtobusnih linij, po približno enem letu in pol pa so le odkrili genialno rešitev in zdaj piše na vseh avtobusnih postajališčih **bus**.

Posebno kričeče pa je preziranje slovenščine v tržaškem občinskem muzeju v Rižarni, kjer izzveni odsotnost slovenščine na vseh obvestilih javnosti (ne v napisih k eksponatom) kot posmeh veliki večini v Rižarni ubitih, ki so prišli tja prav zato, ker so se borili za enakopravnost Slovencev in slovenščine.

C. Javni razglasi

Že v uvodu sem navedel, da se proti jasnemu besedilu posebnega statuta, v mnogih primerih aplicira tudi na javne razglase ozemeljska omejitev, ki jo naslednji odstavek 5. člena posebnega statuta predvideva za napise na javnih ustanovah in za imena krajev ter ulic. Tržaška občina in državni uradi razobešajo javne razglase v slovenščini samo v tržaški zgornji okolici in v Lonjerju. Izjemoma jih je kdaj videti v Podlonjerju, le nekaj desetim metrov vstran od meje katastrske občine Lonjer, še bolj izjemoma visi eden na sedežu rajonskega centra pri Sv. Ivanu, zaradi kratkotrajnega razobešanja pa lahko štejemo za še bolj izjemno prisotnost slovenskega javnega razglasa na volišču št. 245 v učilnici slovenske osnovne šole Oton Župančič ob upravnih volitvah 6. in 7. junija 1982. V tem se posebno odlikuje vojaška oblast, ki pošilja na slovenske višje srednje šole samo italijanske razglase.

Sicer pa so vojaške oblasti že pred več desetletji dokazale, kako je mogoče izigravati pravico do slovenskih razglasov. Dne 3. julija 1960 je poveljnik tržaškega vojaškega okrožja poslal občini Devin-Nabrežina 20 izvodov razglasa o vpoklicu pod orožje v italijanščini in 2 izvoda istega razglasa v slovenščini (razmerje 10 : 1). V skladu z ukazom obrambnega ministrstva pa je prepovedal, da bi bila slovenska razglasa razobešena ob državni cesti. Dne 24. junija 1960 je poveljnik nabornega urada v Trstu poslal isti občini po 15 izvodov razglasov o naboru v italijanščini in po 5 izvodov istih razglasov v slovenščini (razmerje 3 : 1). V spremnem dopisu je predpisal, da v Nabrežini slovenski razglasi ne smejo biti razobešeni ob državni cesti, v Devinu pa nikjer.¹⁸ To se je pripetilo v občini, ki jo omenja ukaz ZVU št. 183 in v kateri je bilo celo po uradnem štetju leta 1961 še 48,6 % prebivalstva slovenskega jezika. Čeprav danes niso več znani taki skrajni primeri, bi bilo vseeno zanimivo ugotoviti številčno razmerje med italijanskimi in slovenskimi izvodi posameznih javnih razglasov.

¹⁸ Dopis vojaškega okrožja v Trstu z dne 3. 6. 1960, prot. št. 2330/2/SR/Ord. se glasi: *Trasmetto, uniti alla presente, n° 20 manifesti del Ministero della Difesa — Esercito di chiamata alle armi del III° scaglione classe 1938 per l'Esercito e n° 2 manifesti in lingua slovena, traduzione integrale dei primi. — Tutti i suddetti manifesti dovranno essere affissi improrogabilmente a partire dalle prime ore del giorno 4/6/1960 preavvisando che, come da ordini M. D. E. non saranno tollerati manifesti in lingua slovena lungo la strada nazionale, mentre negli altri territori di codesto Comune i manifesti in lingua slovena dovranno essere*

Posebna vrsta javnih razglasov so javni dokumenti, ki postanejo definitivni šele potem, ko so bili določen čas razobešeni na oglasni deski pristojnega urada ali deponirani na ogled javnosti v kakem uradu, oziroma dokumenti, ki morajo biti razobešeni na oglasni deski organa, ki je njihov avtor. To so lahko prednostne lestvice pri razpisih javnih služb, regulacijski načrti, sklepi občinskih in pokrajinskih svetov, sejni zapisniki nekaterih šolskih zbornih organov. Tudi tu smo daleč od tega, kar predvideva posebni statut z dne 5. 10. 1954, če izvzamemo že večkrat navedene občine in zborne organe slovenskih šol.¹⁹

Tretja vrsta javnih razglasov so objave v listu zakonskih objav, ki ga izdajajo prefekture. Tu dobimo razglase prefekture, okrajnega sodišča (zemljiško-knjižne in zapuščinske zadeve), razglase o ustanovitvi podjetij in družb, o menjavi delničarjev, sklice občnih zborov podjetij in kreditnih zavodov in podobno. V Tržaški pokrajini je prefektura po dolgem času pristala na to, da objavlja razglase zasebnih strank tudi v slovenščini, in tako objavlja v ločeni seriji brezplačno slovensko besedilo razglasov, ki so bili v redni seriji že objavljeni v italijanščini proti plačilu.

Č. Javne publikacije

Na prvem mestu je treba tu omeniti uradni list oziroma vestnik. Še preden so zavezniki prevzeli upravo cone A, je Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor za Slovensko Primorje in Trst s 30. majem 1945 ustanovil dvojezični slovensko-italijanski Uradni list za Tržaško okrožje, Goriško okrožje in mesto Trst. Slovensko in italijansko besedilo je bilo avtentično. Po takem zgledu je tudi zavezniška vojaška uprava objavljala svoj uradni list razen v angleščini in italijanščini tudi v slovenščini. Kot poseben del uradnega lista so izhajale tudi objave. Potem ko je leta 1954 prevzela upravo pretežnega dela cone A italijanska republika, je generalni vladni komisariat za tržaško ozemlje izdajal v slovenščini uradni vestnik z vidnim napisom **slovenski prevod**. Kot drugi del vestnika so izhajale uradne objave. Po ustanovitvi avtonomne dežele Furlanije-Julijske krajine in namestitvi njenih organov je vladni komisariat v deželi Furlanija-Julijska Benečija izdal eno samo številko uradnega vestnika (jasno, z napisom **slovenski prevod**). Zdaj, ko je zaživela avtonomna dežela, ki je dobila avtonomijo zaradi prisotnosti slovenske manjšine, smo prišli Slovenci z dežja pod kap. Avtonomna dežela slovenskega prevoda svojega uradnega vestnika ne tiska, temveč ga razmnožuje kot tipkopol. Od 16. 11. 1964 do 4. 9. 1965 je izhajal v publikaciji **Dežela Furlanija-Julijska Benečija, Obvestila in dokumentacija deželnega tiskovnega urada, Prevodi s samostojnim štetjem**. Od 9. 10. 1965 do 21. 3. 1966 je izhajal kot dodatek in od 18. 4. 1966 do 15. 4. 1973 kot priloga k nezaporednim številkam zgoraj navedene publikacije. Od 3. 5. 1973

accoppiati agli originali in lingua italiana. — I manifesti dovranno essere collocati in posizione elevata onde impedire deterioramento e manomissioni. — L'affissione dovrà essere eseguita a perfetta regola d'arte ed al completo, è tollerato il 5 % di perdita. — Dopis naborne komisije v Trstu z dne 24. 6. 1960, prot. št. 646/2/R, se glasi: Trasmetto N° 15 manifesti in lingua italiana, N° 5 manifesti in lingua slovena, N 15° calendari in lingua italiana, N° 5 calendari in lingua slovena. I manifesti e calendari in lingua slovena verranno affissi abbinati a quelli in lingua italiana solo nella frazione di Aurlisina, ma non dovranno essere affissi lungo la strada nazionale. Nella frazione di Dulno saranno affissi solo in lingua italiana.

¹⁹ Odlok generalnega vladnega komisarja za Tržaško ozemlje z dne 21. 2. 1955 je določil, da se od dneva njegove objave (objavljen je bil 1. 3. 1955) veljavnost zakonov Italijanske republike raztegne na Tržaško ozemlje z depozitom slovenskega prevoda v uradu za pravne zadeve pri generalnem vladnem komisariatu. Zanimivo bi bilo preveriti, ali je bil ta odlok kdaj preklican ali drugače razveljavljen oziroma do kdaj so bili slovenski prevodi zakonov deponirani pri uradu za pravne zadeve. Ne izključujem možnosti, da bi ugotovili, da veljavnost cele vrste zakonov ni bila nikoli zakonito raztegnjena na Tržaško ozemlje.

naprej izhaja v publikaciji **Dežela Furlanija-Juljska Benečija, Kronike, Prevodi**. Do konca leta 1976 je imela ta publikacija samostojno štetje, od začetka leta 1977 pa izhajajo posamezne številke kot **Supplemento al numero xy del Notiziario informazioni e documentazione**. Da bi bila mera degradiranja popolnejša, objavlja ta publikacija od začetka leta 1979 samo še prevode deželnih zakonov, od ostalih predpisov in drugih besedil, ki jih objavlja italijanski izvornik deželnega uradnega vestnika, pa objavlja samo naslove ali telegrafske povzetke.

Šolska skrbništva so dolžna letno izdajati stalež osnovnošolskih učiteljev. Goriško in tržaško šolsko skrbništvo ga kljub slovenskim učiteljem izdajata samo v italijanščini.

Zbornice za trgovino, industrijo, obrt in kmetijstvo izdajajo vrsto uradnih publikacij, ki so vse brez slovenskega prevoda.

Zbornice posameznih svobodnih poklicev (odvetnikov, zdravnikov, časnikaerjev, geometrov itd.) izdajajo uradne sezname članov, ki so vsi brez slovenskega prevoda.

Seznam uradnih, poluradnih in neuradnih publikacij organov oblasti in javnih ustanov in korporacij (to bi utegnila biti precej popolna definicija pojma javnih publikacij iz posebnega statuta), ki izhajajo brez slovenskega prevoda, z zgornjimi primeri seveda še zdaleč ni izčrpan. Vse kaže, da deželni zakon št. 20 z dne 14. 3. 1973, ki predvideva, da dežela lahko prispeva v višini 75 % k stroškom, ki jih imajo občine, pokrajine in njihovi konzorciji za prevajanje, tiskanje in razobešanje razglasov, obvestil in sporočil ter s postavljanjem in vzdrževanjem tabel v slovenskem jeziku, ni bistveno vplival na izpolnjevanje pravic manjšine.

III. NAPISI NA JAVNIH USTANOVAH TER IMENA KRAJEV IN ULIC

A. Napisi na javnih ustanovah

Da gre tu za napise na pročeljih stavb, v katerih imajo sedež javne ustanove, oziroma na tablah ob vratih in nad vrati takih stavb, je popolnoma jasno. Mogoče je težje določiti, kaj vse spada v pojem javnih ustanov. Gotovo vsi državni, deželni, pokrajinski in občinski uradi, uradi konzorcijev pokrajin in občin, uradi gorskih skupnosti, poštni uradi, železniške postaje, šole, policijski komisariati in postaje, sedeži karabinjerskih in financarskih enot, vojašnice, bolnišnice, javne knjižnice in muzeji, ustanove zdravstvenega in socialnega varstva in še marsikaj.

Tako v Goriški kot v Tržaški pokrajini dobimo slovenske napise na sedežih že večkrat omenjenih treh oziroma štirih občin in na slovenskih šolah. V Tržaški pokrajini bi lahko ugotovili celo pozitiven odklon od določb posebnega statuta, saj imajo slovenske šole slovenski napis tudi tam, kjer slovensko prebivalstvo ne dosega 25 % vsega prebivalstva. Zato pa nimajo slovenskega napisa italijanske šole niti v skoraj povsem slovenskih naseljih niti tam, kjer je med učenci znaten del Slovencev. V tržaški občini so v zgornji okolici delno opremljeni s slovenskimi napisi sedeži občinskih izpostav oziroma rajonskih svetov. In to je vse. Pa vendar je samo na področju, kjer vojaške oblasti razobešajo slovenske razglase, 12 enot karabinjerjev z enim poveljstvom in 11 enot finančnih stražnikov z dvema poveljstvom, sedem železniških postaj in devet poštnih uradov (pri teh bi se našla tudi kakšna izjema).

Pri imenih javnih ustanov se pojavlja vprašanje, kako pisati njihovo ime v uradnih publikacijah, ki so v slovenščini. Slovenski prevod uradnega vestnika vladnega komisariata za tržaško ozemlje je imel vedno napis **Commissariato generale per il Territorio di Trieste**. Tudi slovensko vabilo na mednarodno konferenco o manjšinah leta 1974 nosi samo napis **Provincia di Trieste**.

B. Imena krajev in ulic

1. Imena krajev

Pri vprašanju krajevnih imen je treba razlikovati pravni in politični vidik.

S pravnega vidika se od časov fašizma ni spremenilo popolnoma nič. Še vedno je polnovejaven kraljevi odlok št. 800 z dne 29. 3. 1923, s katerim so bila poitalijančena krajevna imena. Zgodilo se je le to, da so z odlokom predsednika republike št. 43 z dne 4. 1. 1968 zamenjali leta 1942, ob zatonu fašizma, izmišljeno ime Poggioreale del Carso z imenom Villa Opicina iz rosnih let fašizma. Rimski vladi se je ta ukrep zdel prispevek k izvajanju posebnega statuta z dne 5. 10. 1954 in kot takega ga je predstavila tako imenovani komisiji Cassandro. Nič drugačno ni ravnanje cele vrste uradnih organov z imenom zaselka Pesek. Zaradi svoje nepomembnosti v času fašizma je tudi v uradni obliki ostal Pesek, vendar ga mnogo organov oblasti piše Pese. Pred časom je Narodna in študijska knjižnica v Trstu opozorila sodno oblast na to protizakonito ravnanje, sodna oblast pa je prijavo preprosto dala *ad acta*.²⁰

Z ustanovitvijo avtonomne dežele Furlanije-Julijske krajine leta 1963 je zakonodajna pristojnost za krajevna imena prešla na deželo.²¹ Odlok predsednika republike št. 834 z dne 9. 8. 1966, ki je uredil prenos te pristojnosti na deželo, je v 8. členu določil, da preidejo pristojnosti državnih organov na področju toponomastike na deželno upravo. Dežela pa v šestnajstih letih od navedenega odloka predsednika republike še ni storila ničesar na tem področju. Deželna vlada je sicer 5. 11. 1968 predložila deželnemu svetu osnutek zakona (št. 27) o opravljanju upravnih pristojnosti na področju toponomastike, vendar se ni nikoli potrudila, da bi osnutek postal zakon. Posamezni svetovalci oziroma svetovalske skupine pa so doslej predložile naslednje zakonske osnutke:

22. 9. 1969 svetovalci Movimento Friuli osnutek št. 82 za ustanovitev deželne študijske komisije za toponomastiko,

9. 12. 1970 svetovalci KPI Lovriha, Godnič in drugi osnutek št. 180 za povrnitev imen občin v deželi v izvorno obliko,

1. 2. 1974 svetovalci KPI Lovriha in drugi osnutek št. 34 z isto vsebino,

19. 11. 1980 svetovalec Democrazie Proletarie Cavallo osnutek št. 229 za spremembo imen občin in določbe v zadevi toponomastike,

20. 11. 1980 isti svetovalec osnutek št. 232 za spremembo imena občine Videm,

20. 11. 1980 isti svetovalec osnutek št. 233 za spremembo imena 162 občin v Videmski, Pordenonski in Goriški pokrajini.

Dejstvo, da sta izmed dežel s posebnim statutom pristojni za toponomastiko samo Dolina Aosta in Tridentinska-Južna Tirolska, jasno kaže, da je ta pristojnost v tesni zvezi s prisotnostjo slovenske manjšine.²² Toda odnos dosedanjih deželnih vlad do vprašanja toponomastike je svetovalec Cavalla pripravil do tega, da zanika zvezo med 6. členom ustave in 3. členom deželnega statuta na eni ter svojimi predlogi na drugi strani, v osnutku št. 229 pa izrecno izključuje iz obsega predlaganega zakona občine Tržaške in Goriške pokrajine, ki se jih tičejo spomenica o soglasju z dne 5. 10. 1954 in drugi zaščitni predpisi. V seznamu ni niti pretežno slovenskih občin v Videmski pokrajini, medtem ko predlaga, da bi bile tudi s sloven-

²⁰ V telefonskem imeniku za tržaško pokrajino za leto 1982—1983 je naselje zapisano v seznam krajev (na strani 300) kot **Pesek**, pri navedbi postojank finančne straže (na strani 151) kot **Distaccamento di Pese** in **Vallco di Pese**, pri navedbi policijskih postaj (na strani 219) kot **Valico stradale di Pese**.

²¹ Ustavni zakon št. 1 z dne 31. 1. 1963 člen 5, točka 19, in člen 7, točka 3.

²² **Livio Paladin, Commento allo Statuto della Regione Friuli-Venezia Giulia, Del Bianco, Udine 1964, str. 48.**

skim imenom uradno označene občine Trbiž, Naborje-Ovčja vas, Neme, Fojda, Tavorjana, Ahten, Praprotno, Dolenje in Gorica.

S političnega vidika naj bi bil položaj znatno boljši. Slovenska krajevna imena so na dvojezičnih tablah predvsem ob vhodih v naselja treh že večkrat imenovanih občin v Goriški pokrajini in štirih občin Tržaške pokrajine, ki jih navaja ukaz ZVU št. 183 iz leta 1949. Poleg tega so slovenska krajevna imena na dvojezičnih tablah ob vhodih v pretežno slovenska naselja v občini Gorica (Pevma, Podgora, Štandrež, Šentmaver) treh naselij v občini Trst in nekaj zaselkov v občini Milje. Za te zadnje je treba reči, da bi pri strogem izvajanju posebnega statuta niti ne mogle biti postavljene, ker v miljski občini slovensko prebivalstvo ne dosega ene četrtine celotnega prebivalstva.

Za pravilno oceno političnega vidika tega vprašanja je vsekakor treba upoštevati nekaj zelo značilnih dejstev. V tržaški občini so dvojezične table nameščene ob vhodih v tri naselja: Bazovica, Križ in Trebče. Toda kako so nameščene! Predvsem so bile povsod postavljene daleč za tablam samo z italijanskim imenom kraja: od 97 do 323 metrov. Poleg tega so bile postavljene skoraj povsod na slabo vidna mesta. Končno so prometni znaki (omejitev hitrosti, prepoved trobljenja) ostali ob tablah samo z italijanskim imenom. To pa v govorici stvari pomeni, da so samo te table uradne. Drugi primer, ki lahko pripomore k pravilni oceni političnega vidika, je tale: 23. 4. 1982 zjutraj so se na vidnem mestu ob vhodih v naselja Kontovel, Križ in Prosek pojavile table z italijanskim in slovenskim imenom kraja. Občinska uprava jih je odstranila v 24 urah. Tudi v Križu, kjer jih je, sicer na zelo slabo vidnem mestu, že sama postavila.

Kot pri imenih na javnih ustanovah se tudi pri imenih krajev zastavlja vprašanje njihove rabe v javnih dokumentih in publikacijah. Tako je avtonomna turistična ustanova iz Trsta pred leti izdala turistični propekt z naslovom **Trieste in njegova pokrajina**, višek pa je dosegla tržaška pokrajinska uprava, ki je na slovensko vabilo na mednarodno konferenco o manjšinah dala natisniti **Trieste 10-14 Julija 1974**.

2. Imena ulic

Pri imenih ulic (trgov in drugih podobnih javnih površin) je treba razlikovati dva elementa: oznako prostora, za katerega ime gre (ulica, trg, drevored, klanec, stopnišče itd.), in ime (osebnosti, dogodka, kraja itd.), ki ta prostor loči od drugih. Verjetno ni nobenih zadržkov za to, da trdimo, da poimenovanje javnega prostora po slovenski osebnosti še ni slovensko poimenovanje, kot pimenovanje po italijanski osebnosti še ni italijansko poimenovanje (na primer Park Arturo Toscanini v Ljubljani).

Če na tak način opredelimo, kdaj imamo opraviti s slovenskimi imeni ulic, potem imamo slovenska imena ulic samo v treh že večkrat omenjenih občinah Goriške pokrajine. Kajti v goriški občini gre le za po slovenski osebnosti imenovan trg ali ulico, tržaški primer pa zasluži malo širšo obdelavo, da bo mogoča pravilnejša ocena. V letu 1966 ali 1967 so se v občinskem odboru dogovorili, da bodo v pretežno slovenskem naselju v zgornji okolici poimenovali tri ulice po slovenskih osebnostih. Izdelan je bil predlog za tri ulice na Opčinah, ki so bile poleg Trsta edino naselje v občini z ulicami. Končno so ta imena dodelili Bazovici, kjer so sedaj **Via Igo Gruden**, **Via Dragotin Kette** in **Via Srečko Kosovel**. Pri vseh treh imenih je tudi samo italijanska oznaka **poeta**. Po zgornji opredelitvi slovenskega poimenovanja ulice česa takega nimamo niti v naselju, za katerega je ista občinska uprava z napisi ob vhodih priznala, da zadošča pogoju o deležu slovenskega prebivalstva iz tretjega odstavka 5. člena posebnega statuta z dne 5. 10. 1954.

Zgornji pregled nam kljub svoji nepopolnosti omogoča, da o ravnanju organov italijanske republike lahko ugotovimo naslednje:

1. **Zavajanje.** Poizkus, da bi spremembo izmišljenega italijanskega krajevnega imena iz leta 1942 v poitalijančeno krajevno ime iz leta 1923 predstavili kot ukrep za zaščito manjšine, je vsaj zavajanje, če ne abotnost. Isto velja za trditev bivšega ministra Medicija, da italijanski državljani, ki v družinskih stikih govorijo slovensko narečje, ne govorijo slovenskega jezika.

2. **Kršitev načela Pacta sunt servanda.** Republiška ustava je stopila v veljavo 1. 1. 1948. Od tedaj je minilo že skoraj 35 let, ne da bi bilo za izvajanje 6. člena za Slovence storjeno karkoli. Londonska spomenica o soglasju in z njo posebni statut je stopila v veljavo 26. 10. 1954. Od tedaj je minilo skoraj 28 let, ne da bi bila Italija kaj dosti storila za izpolnjevanje njunih določb, ki se tičejo slovenske manjšine. Prej bi lahko trdili, da se je krepko potrudila, da bi čimmanj naredila. Osimska pogodba je bila ratificirana v italijanskem parlamentu 14. 3. 1977. Prav nič ne kaže na skorašnje izpolnitev obveznosti do slovenske manjšine.

3. **Kršitev ustave.** Iz desete ustavne prehodne določbe jasno izhaja dolžnost, da se v deželi Furlaniji-Juljski krajini takoj začne izvajati 6. člen ustave. Pa se ni ne leta 1948 ne kdaj kasneje. Celo na zakon o ustanovitvi slovenskih šol, ki so ob povratku italijanske uprave v Gorico leta 1947 že obstajale, je bilo treba čakati štirinajst let. Tudi priložnost, ki jo je nudila leta 1963 ustanovitev avtonomne dežele, je bila zavržena.

4. **Kršitev 12. člena določb o zakonu na splošno.** Ne manjka primerov, da so se tolmačili predpisi, zlasti posebni statut, drugače kot izhaja iz dobesednega pomena besedila in proti namenom, zaradi katerih so bili predpisi sprejeti. To velja zlasti za vprašanje volilnih okrajev, za ozemeljske omejitve iz 3. odstavka 5. člena posebnega statuta in za pravico Slovencev, da kot organi oblasti uporabljajo slovenščino.

5. **Kršitev načela o pridobljenih pravicah.** Odrekanje pravice do slovenske prijavnice dohodkov, do slovenskega davčnega lista, do uporabe slovenščine v rajonskih svetih občine Gorica, reduciranje slovenskega besedila uradnega vestnika po veljavnosti slovenskega besedila, po vsebini in po grafični in tiskarski samostojnosti.

6. **Kršitev načela o pravni gotovosti.** Tudi rzsodba ustavnega sodišča z dne 20. 1. 1982 spada med številne poteze raznih državnih organov, ki so vsaj ves čas od 26. 10. 1954 dalje vzdrževale pri življenju pravno negotovost, ki je znatno olajševala izigravanje sprejetih obveznosti glede pravic slovenske manjšine.

7. **Kršitev načela enotnosti državnega ozemlja.** Ne samo razlikovanje med Slovenci v Videmski pokrajini in v ostalih dveh pokrajinah, temveč tudi vzdrževanje različnega režima pravic v Goriški in Tržaški pokrajini ter v različnih občinah Tržaške pokrajine je v bistvu atentat na enotnost državnega ozemlja.

8. **Dosežki v prizadevanju za enakopravnost Slovencev in slovenščine.** V glavnem, le z redkimi izjemami, ki imajo le postranski pomen, uživa slovenski jezik v javni rabi le tiste pravice, ki jih je pridobil z oboroženim bojem v letih 1941 do 1945 ali neposredno po vojni zaradi teže, ki jo je slovenska skupnost pridobila v narodnoosvobodilnem boju. Pogostno navajanje ukaza ZVU št. 183 iz leta 1949 dokazuje, da so bila vsa poznejša prizadevanja Slovencev za enakopravnost v bistvu jalova. Nastop in uveljavitev Liste za Trst potrjujeta to ugotovitev v tem smislu, da je bila politika pridobivanja naklonjenosti italijanskih demokratičnih množic v šestdesetih in sedemdesetih letih vsaj v Trstu čisto brez učinka.

Če naj iz vsega tega potegnem operativni sklep, potem mislim, da je vsekakor treba spremeniti metode v prizadevanjih za enakopravnost slovenščine, če hoče-

mo resnično doseči to, kar sicer trdimo, da bi radi dosegli, saj z dosedanjimi metodami res nismo prišli daleč.

Riassunto

LA SITUAZIONE DELLA LINGUA SLOVENA NEL FRIULI-VENEZIA GIULIA/FURLANIJA-JULIJSKA KRAJINA E I PROBLEMI CONNESSI CON IL SUO USO PUBBLICO E NEI PROCEDIMENTI AMMINISTRATIVI E GIUDIZIARI

L'Italia non è soltanto uno stato di diritto ma pure la patria del diritto. Nel proprio ordinamento giuridico essa riconosce il principio dei diritti acquisiti, della certezza del diritto, dell'unità del territorio dello Stato, della tutela delle minoranze linguistiche. Infine l'Italia abbraccia il suolo su cui ebbe origine la famosa e fondamentale massima giuridica **Pacta sunt servanda**.

Le fonti di diritto su cui si basano la posizione e l'uso pubblico della lingua slovena nel Friuli-Venezia Giulia/Furlanija-Juljska krajina sono il diritto naturale e il diritto divino (Anton Martin Slomšek, 1800—1862) ha spiegato con argomenti teologici la pari dignità di tutte le lingue. L'eguaglianza delle lingue che si basa sul diritto naturale è stata più volte confermata sul territorio su cui vivono gli Sloveni da norme positive a partire almeno dall'art. 19 della legge fondamentale del 15. 11. 1867. Poi ci sono stati l'art. 7 dello Statuto permanente del T. L. T., l'art. 6 della Costituzione Italiana, rinforzato dalla X. norma transitoria, i vari ordini del GMA.

Il primo documento che abbia esaminato in modo sistematico l'uso pubblico della lingua slovena è stato lo Statuto speciale del 5. 10. 1954. Esso viene perciò usato come griglia per l'analisi della situazione dell'uso pubblico della lingua slovena.

Ne esce un quadro desolante per la Repubblica italiana. Risultano infatti violati tutti i principi citati all'inizio e in più la 12. disposizione sulla legge in generale che non permette di attribuire alla legge altro senso che quello fatto palese dal significato proprio delle parole secondo la connessione di esse, e dalla intenzione del legislatore. Salvo che non si voglia sostenere che la Repubblica italiana nell'introdurre l'art. 6 nella propria Costituzione e nel firmare lo Statuto speciale del 5. 10. 1954 e il Trattato di Osimo del 10. 11. 1975 abbia agito in mala fede.

La ferme volontà dell'Italia di non stare ai patti, dimostrata dai gravissimi ritardi nel darne attuazione (1. 1. 1948, 26. 10. 1954, 14. 3. 1977), dovrebbe convincere gli Sloveni in Italia che è ora di cambiare i metodi.

Summary

SITUATION OF THE SLOVENE LANGUAGE IN FRIULI-VENEZIA GIULIA/FURLANIJA-JULIJSKA KRAJINA AND THE PROBLEMS OF ITS USE IN PUBLIC AND ADMINISTRATIVE AND LEGISLATIVE PROCEDURES

Italy is not only a legal State but also the cradle of law. In its legal order it admits the principle of the acquired and guaranteed rights, of the unity of the State area, of protection of minorities, since after all Italy occupies the area where the well-known and fundamental legal principle **Pacta sunt servanda** originates.

Natural law (Anton Martin Slomšek 1800—1862) explained with theologically provable reasons the equality of dignity of all languages are those legal sources on which the position of the Slovene language and its use in public in Friuli-Venezia Giulia/Furlanija-Juljska krajina are based. On the area inhabited by the Slovenes, the equality of languages based upon natural law, has been confirmed by the positive norms several times, from article 19 of the fundamental Act of 15 November 1867, to article 7 of the permanent Statute of the Free Territory of Trieste/Trst; then article 6 of the Italian Constitution, reinforced by the 10th transitory law and various decrees of the Allied Military Government.

The Special Statute of 5 October 1954 has been the first document that systematically examined the use for the Slovene language in public, therefore it also serves to use the basis for the analysis what is the position of the Slovene language in public. The picture we get from the analysis is disastrous for the Italian Republic. Hence follows that all

above-mentioned principles are violated, together with article 12 which does not permit to add to the law a meaning other than that, evident from the wording itself and from the legislator's purpose unless we wish to support the statement that the Republic of Italy acted dishonestly when it included article 6 in its Constitution, signed the Special Statute on 5 October 1954 and the Osimo Agreement on 10 November 1975.

By postponing the advancement (1 January 1948, 26 October 1954, 14 March 1977) That should also convince the Slovenes living in Italy that it is high time they changed the method.

Albina Nečak-Lük

**FUNKCIJA JEZIKA NA NARODNOSTNO MEŠANIH OBMOČJIH
GLEDE NA PREDLOŽENE REŠITVE ZA SLOVENCE V ITALIJI**

Eden konstitutivnih elementov naroda je jezik. Ta element lahko označimo kot osnovni dejavnik v razvoju človekove osebnosti in naravno sredstvo, ki povezuje posameznika s kulturo njegovega naroda. Zato je jezik pomemben faktor notranjz kohezije skupine. K ohranitvi in razvoju jezika so ob politični in materialni podpori naravnane številne kulturne in družbene institucije naroda.

Narodnostne skupine, ki živijo ločeno od matičnega naroda, so z vidika ohranitve svojih etničnih značilnosti, med njimi na prvem mestu jezika in kulture, v posebnem položaju. Vprašanje jezikovne enakopravnosti je pri njih tudi vprašanje narodnostne enakopravnosti in svobodnega razvoja narodnostne individualnosti.

Ohranitev kulturne identitete teh skupnosti se neporedno povezuje z ohranjanjem in razvojem njihovega jezika kot osnovnega sredstva, prek katerega se ta kultura izraža in ga hkrati opredeljuje. Prav po vlogi in položaju jezika, po pogostosti in ravni družbene rabe, ki ju ta jezik dosega na območjih, kjer narodna manjšina živi, je mogoče sklepati, kakšni so odnosi med dvema skupnostma in v kolikšni meri je narodnim manjšinam olajšano ali otežkočeno ohranjati svoje etnične, jezikovne in kulturne značilnosti. Šele v okoliščinah, ko enakopravnost vseh državljanov izvira iz pravice in dejanskih možnosti, da živijo v skladu s svojo kulturo in v vsakdanjih zasebnih in družbenih stikih uporabljajo materin jezik na območju, kjer živijo, je namreč mogoče pričakovati, da bo jezik narodnostne skupnosti dosegel visoko komunikacijsko vrednost in takšen družbeni status, da se bodo pripadniki te skupnosti lahko v tem jeziku vključevali v splošni družbeni, kulturni, tehnološki in znanstveni razvoj celotne družbene skupnosti.

Vendar tudi v družbah, ki povezujejo narodnostno enakopravnost narodnih manjšin s splošnim napredkom celotne skupnosti, obstaja poleg jezikovnih dejavnikov še veliko dejavnikov družbene narave, ki razvoj določenega jezika pospešujejo ali mu stojijo na poti. Iz dejstva, da jezik in kultura nista statična pojava, dokončno oblikovana enkrat za vselej, temveč se razvijata in spremljata razvoj na vseh področjih človekovega delovanja, izhaja, da ležijo prav v družbenih okoliščinah, v oblikah institucionalne ureditve, torej tam, kjer ima družbena funkcija jezika svoje najširše razsežnosti, tudi možnosti za razvoj določenega jezika ali njegovo stagnacijo in postopno opuščanje.

Zaradi neposrednega stika z jezikom širše skupnosti in pa v zadnjem času vse intenzivnejše komunikacije na družbeni ravni, ki jo prinaša tehnološki napredek, narašča v prvi vrsti med pripadniki narodnih manjšin, potreba po poznavanju jezika širše skupnosti, kar jim omogoča večjo prostorsko in družbeno mobilnost. Tako postaja čedalje več pripadnikov narodnih manjšin dvojezičnih. Pojav spremlja in pospešuje socialna prestrukturacija velikih delov prebivalstva. Poleg svojega socialnega položaja takšno prebivalstvo največkrat zamenja tudi območje bivanja. Demografsko etnična in s tem jezikovna sestava novega okolja je ponavadi bistveno drugačna, čeprav gre za narodnostno mešano območje. S spremembo oziroma pridobitvijo novega repertoarja družbenih vlog je treba ustrezno dopolniti tudi jezikovni repertoar. Če niso zagotovljene ustrezne družbene razmere za rabo materinega jezika v novem položaju, bo jezik širše skupnosti postal sprazumevalni jezik pri opravljenih družbenega pomena in na delovnem mestu. Procesni zamenjave

družbenih vlog in v neugodnih razmerah zamenjave jezika so, kar zadeva narodnostno skupnost kot celoto, sicer dolgotrajni, vendar neizbežni. Če rabi materin jezik čedalje bolj predvsem za sporazumevanje znotraj skupine in v družinskem krogu, drugi jezik, jezik širše skupnosti, pa za komuniciranje v družbenem in javnem življenju na institucionalni ravni, vodi takšna dvojezičnost k postopnemu opuščanju materinega jezika. Če se materin jezik uporablja le v okviru narodnostne skupnosti in domačega ognjišča in če je izločen iz območja širšega družbenega dogajanja, tak jezik stagnira, onemogočen mu je razvoj, saj je rezerviran samo za komunikacijo v določenem segmentu človekovega življenja in delovanja.

Družbena mobilnost je pripadnikom narodnostnih skupnosti v tem primeru zagotovljena za ceno odrekanja materinemu jeziku. Le malo je namreč narodnih manjšin, ki živijo v takšnih etnično demografskih, gospodarskih, kulturnih in družbeno-političnih razmerah, da lahko komunikacijo, ki izhaja iz celotnega repertarja njihovih družbenih vlog, opravljajo v materinem jeziku. Komunikacija v družbi namreč zahteva skladnost med posameznikovo vsakokratno vlogo v družbi in izbiro določene jezikovne zvrsti oziroma določenega jezika, kadar gre za dvojezičnega govorca. Odnosi podrejenosti in nadrejenosti med različnimi etničnimi skupinami (med večinskim narodom in narodno manjšino) na družbeno ekonomskem in političnem področju se reproducirajo na področju rabe jezika, in sicer v smislu primernosti uporabe jezika večine ali manjšine glede na govorni položaj, temo pogovora, govorca in njegovo vlogo, sogovorca in njegovo vlogo in tako dalje. Neenakopravnost na področju vključevanja v delo in odločanje, ki je zasnovano na razlikovanju glede na etnično in jezikovno pripadnost, poraja neenakopravne odnose tudi na področju rabe jezika. V takšnih razmerah se jeziki drugorodnih etničnih skupnosti v posamezni deželi lahko obdržijo le v primeru, da je vzpostavljeno funkcionalno ravnotežje, kar zadeva primernost rabe jezika večine oziroma jezika manjšine, oziroma kadar izbira jezika ustreza družbeni vlogi govorca v danem govornem položaju. Tako odseva delitev funkcij med dvema jezikoma različnih etnikumov poudarjeno neskladje na področju delitve dela in razredne rasklojenosti družbe. Brez posebnih, četudi komplementarnih norm in vrednot, ki bi vzpostavile in vzdrževale funkcionalno ločenost govornih variant, bi tisti jezik oziroma varianta, ki ima to srečo, da je izrazilo glavnih gibanj socialnih sil, iztisnila druge.¹ Tako pa je z ločenimi funkcijami, ki jih opravljata dva jezikovna sistema v govornem repertoarju dvojezičnega govorca v okviru manjšinske skupnosti in izven nje, zagotovljen obstoj obema: enemu za komunikacijo o tako imenovanih družbeno pomembnih zadevah, oziroma za komunikacijo na formalni ravni — to je seveda jezik večine — in drugemu za sporazumevanje o manj pomembnih zadevah oziroma za komunikacijo na neformalni ravni — to je jezik manjšine. Takšen položaj njegovega jezika je za pripadnika narodne manjšine sila nespodbuden. Gre za subjektivni občutek povezave med jezikom in narodnostjo, ko človek podzavestno dojema dogajanja, pri katerih ni navzoč njegov jezik, oziroma kjer ni možno vključevati ta jezik v komunikacijo, kot dogajanja, ki ne izhajajo neposredno iz življenja njegove narodnostne skupnosti in jo le posredno zadevajo, ter se zato ne more tvorno vključevati v odločanje o tem dogajanju.

V primeru neurejenega pravnega statusa jezika manjšine ter njegovega neenakega družbenega statusa obsegajo ta dogajanja celoten spekter družbeno-političnega in gospodarskega življenja.

Delitev funkcij med dvema jezikoma v komunikaciji dvojezičnih pripadnikov narodnih manjšin je na narodnostno mešanih območjih neizbežna, dokler je njihov jezik neznanka za sodržavljane druge narodnosti, s katerimi se vsak dan sreču-

¹ J. Fishman, *Sociolinguistics, a brief introduction*, Mass. 1972.

jejo na delu in pri opravljanju zadev družbenopolitičnega pomena pa tudi pri zadovoljevanju osebnih potreb.

Zato lahko kot zgrešeno označimo podmeno, da je mogoče jeziku narodne manjšine popraviti družbeni status in dvigniti njegovo družbeno vrednost samo s prizadevanji pripadnikov manjšine in s samozavestnim odnosom govorcev do lastnega izraznega sredstva.² V neurejenih razmerah na normativni ravni in nenakopavnih razmerah na družbeni ravni se zdi to praktično nemogoče. Odnos dvojezičnega posameznika do obeh jezikov namreč opredeljuje po eni strani njegova komunikativna sposobnost v vsakem od njiju in pa možnost uporabe vsakega od njiju. Ob tem ne gre le za aktualni normativno pravni status določenega jezika, temveč tudi za položaj, ki sta ga jezik in skupnost, ki ga govori, imela v preteklosti. Predstave in stereotipi, ki imajo svoje korenine v zgodovinskih okoliščinah, v katerih sta dve narodnosti skupnosti ustvarjali medsebojne odnose in skupni modus vivendi, vplivajo tudi na odnos do jezikov obeh skupnosti. Tudi preseganju negativnih vplivov iz preteklosti bi morala zato veljati vsa pozornost širše družbene skupnosti kakor tudi aktiven odnos manjšinjske skupnosti.

Razvijanje dvojezičnosti med pripadniki večinskega naroda pa je po predstavah večine držav obskurna in nepotrebna zadeva. Čeprav je usvajanje oziroma znanje jezikov priznано kot družbeno koristno in potrebno, je pri jezikih narodnih manjšin največkrat prepuščeno odočitvi posameznika, da, po navadi iz zelo raznovrstnih pobud, usvoji jezik svojega bližnjega sosa in sodelavca. Drugačna družbena praksa je izjemna, čeprav naletimo v neposredni soseščini na pojav razširjene dvojezičnosti tudi med večinskim narodom — mislimo na primer Južne Tirolske — vendar gre v tem primeru za nekoliko specifičen položaj narodne manjšine v družbenopolitičnem, gospodarskem in normativno-pravnem pogledu. To se kaže tudi pri družbenem statusu tega jezika.

Položaj slovenske narodnostne skupnosti v isti državi je, predvsem kar zadeva njegovo družbeno in gospodarsko pa tudi politično komponento, takšen, da ne spodbuja k zanimanju za izrazno sredstvo te skupnosti. »Da družbeni položaj slovensčine še danes ni enak položaju italijanščine, dovolj jasno kaže dejstvo, da pada celotno breme dvojezičnosti skoraj izključno na Slovence ... Zato je vsak stik med Slovencem in Italijanom zapolnjen z eno ali drugo vrsto italijanskega jezika. Tako je raba slovenskega jezika omejena zgolj na notranjo komunikacijo med pripadniki manjšine.«³ Raziskovalkina trditev velja za Slovence na Tržaškem, gotovo pa drži tudi za Slovence na Goriškem in še toliko bolj za tiste v Slovenski Benečiji.

Na narodnostno mešanih območjih lahko postane jezik narodne manjšine (seveda z ustreznimi vrstmi glede na govorne položaje) primerno sredstvo za opravljanje vseh družbenih vlog pripadnikov manjšin le ob učinkoviti normativni in družbenopolitični podpori celotne skupnosti ter ob razvoju vseh, tudi višjih vrst materinščine, kar omogoča po eni strani razvita kulturna dejavnost, po drugi strani pa oplajanje jezika v živem stiku z jezikovno oziroma narodno matico.

V splošnem pa prizadevanja držav za zaščito jezikov narodnih manjšin ne presegajo zagotovitve o pravici pripadnikov narodnih manjšin, da uporabljajo materin jezik v stikih s politično-upravnimi in sodnimi oblastmi, bodisi prek dvojezičnega osebja bodisi s pomočjo tolmačev, in o uporabi tega jezika v šoli, bodisi da je učni predmet ali pa učni jezik. Enakopravnost med jezikoma manjšine in večine na delovnem mestu je za večino držav še vedno tabu tema.

² O tem piše Janko Malle: Ali dvojezičnost lahko spodrine materinščino? Slovenski vestnik, št. 41, 15. oktobra 1982, str. 7.

³ Gruden Živa, Prispevek k poznavanju jezikovne situacije tržaških Slovencev. Jezik in slovstvo, št. 3, 1976/1977, str. 76.

V tej zvezi je vsekakor zanimiva pobuda italijanskih sindikatov. Na meddeželnem zasedanju CGIL o vprašanih etničnih in jezikovnih manjšin v Italiji je bilo namreč sprejeto stališče, da mora sindikat prilagoditi svoje delovanje tako, da bodo lahko delavci, pripadniki manjšin, v svojem jeziku celovito predstavili svoje interese in potrebe.⁴

V Italiji je bilo več predlogov o rabi slovenskega jezika na institucionalni ravni. Tudi tiste, ki so bili sprejeti na kateri od lokalnih ravni, so organi višje instance zavrnil. Tako je bilo na primer s predlogi o rabi slovenščine v občinskem svetu občine Milje in občine Krmin, s predlogom o rabi slovenskega jezika v organih zdravstvene enote v Trstu in z drugimi pobudami za ureditev normativnega statusa slovenščine v javni rabi. Pravkar je deželno upravno sodišče Furlanije-Juljske krajine zavrnilo oziroma izničilo odločitev tržaškega pokrajinskega sveta s 16. maja 1977, po kateri »svetovalci slovenskega jezika lahko govorijo v materinem jeziku«.⁵ Prav tako se oblasti niso mogle sprijazniti z rabo slovenščine na sestankih skupščine goriške krajevne zdravstvene enote.⁶

Tako lahko danes navedemo le dva pravna predpisa, ki urejata rabo slovenskega jezika na ravni družbenopolitičnih institucij in v širši javnosti. Gre za odlok zavezniške uprave št. 183 iz leta 1949 in pravilnik o delovanju rajonskih svetov v občini Trst, 8. aprila 1976, člen 27.⁷

Predlogi zakonov, ki so jih predložile politične stranke, pomenijo poskus podati celovito izhodišče za urejanje družbenega statusa slovenščine ter njenega mesta na širši družbeni ravni.

Zakonski načrti za zaščito slovenske narodnostne skupnosti v Italiji obravnavajo med drugim tudi vlogo in mesto slovenskega jezika na območju Furlanije-Juljske krajine po posameznih področjih. Podrobnejše se bomo ustavili ob določilih o rabi jezika na javnem mestu z vidika pravice pripadnika slovenske narodnostne skupnosti, da uporablja svoj materin jezik, ter z vidika institucionalnih možnosti, da pripadnik slovenske narodnosti to pravico tudi uresničuje. Iz navedenih teoretskih izhodišč namreč sledi, da vprašanje enakopravnosti jezikov narodnostno oziroma jezikovno mešanih območjih obsega dve ravni:

1. pripadniku narodnostne skupnosti je omogočena nemotena raba materinega jezika znotraj lastne skupnosti;

2. zagotovljene so takšne okoliščine, da je mogoče uporabljati ta jezik tudi na vseh ravneh in v vseh ustanovah, ki so namenjene zadovoljevanju potreb državljanov obeh narodnosti. Ob tem bomo na druga področja (šolstvo, kultura, itd.), ki jih obravnavajo zakonski predlogi, posegli le, v kolikor so povezana z rabo slovenskega jezika v javnosti.

Ob pregledu zakonskih osnutkov je treba ugotoviti, da z izjemo osnutka Krščanske demokracije ne omejujejo določil o rabi slovenskega jezika na javnem mestu le na Tržaško in Goriško pokrajino ter da predvidevajo, da bo odločanje o uresničevanju predloženih določil v pristojnosti deželnega sveta Furlanije-Juljske krajine.

⁴ Silvano Goruppi: Dal sindacato un »progetto globale« per la minoranze etniche in Italia, L'Unità, št. 133, 24. junija 1982, str. 13.

⁵ IL TAR non consente l'uso dello sloveno nel Consiglio provinciale di Trieste. Respinto dopo 5 anni il ricorso dell'amministrazione provinciale. Bolletino d'informazioni degli Sloveni in Italia, 16—31 ottobre 1982, str. 2.

⁶ Pokrajinski nadzorni odbor je prepovedal rabo slovenščine na sejah skupščine KZE. Proti takšnemu stališču je protestiral pokrajinski svet SSK. Primorski dnevnik, 3. novembra 1982, str. 3.

⁷ Glej dokumentacijo RIG 15, poglavje B, 5. Raba jezika v izvoljenih organih. Predpisi, ki urejajo rabo slovenskega jezika pri delu posameznih posvetovalnih organov, ki naj bi uredili položaj slovenske skupnosti v Italiji, nimajo takšnih družbenih razsežnosti.

Zakonski načrti za zaščito slovenske skupnosti v Italiji obravnavajo na prvem mestu rabo slovenskega jezika v javnosti, torej na institucionalni ravni. Nekatere politične stranke so vprašanju rabe slovenskega jezika posvetile posebna poglavja⁸ oziroma so ga postavile v člene takoj za predstavitev prebivalstva in prostora, ki ga zadeva zakonski načrt.⁹ Načrt PSI neposredno posega na področje jezika, vendar ne navaja zapored vseh členov o javni rabi slovenščine.¹⁰

Določila zakonskih osnutkov obravnavajo rabo slovenskega jezika na javnem mestu, v javni upravi vseh vrst in stopenj, v državnih, deželnih, medobčinskih, občinskih uradih in ustanovah ter na sodiščih na ustni in pisni ravni. Opredeljujejo jezik korespondence teh organov oziroma obliko obrazcev, pečatov itd., in pa jezikovno usposobljenost delavcev, določajo način označevanja zgradb, v katerih delujejo ustanove v javnimi pooblastili, ter označevanje sedežev drugih organizacij, način poimenovanja in označevanja ulic in mest.

Načelna izhodišča o položaju slovenskega jezika v Furlaniji-Juljski krajini posameznih strank se razlikujejo. Načrta KPI in PSI izhajata iz načela o »izenačenosti« slovenskega in italijanskega jezika.¹¹ Ob tem predlagatelj osnutka KPI podobno kot predlagatelj PSI, ki sicer govorijo o jezikovno mešanih območjih Tržaške, Goriške in Videmske pokrajine, niso podrobneje določili ozemlja, na katerem naj velja »izenačenost« obeh jezikov, pač pa so opredelitev ozemlja v skladu z ustavnim zakonom prepustili AD Furlaniji-Juljski krajini. Iz enakih načel o »izenačenosti« jezikov jezikovnih manjšin je izhajal tudi predlog Gruber Bencove,¹² ki je v eksplikaciji vsebine predloga v členu 2, točka a) poudarjal »enako družbeno dostojanstvo jezikov jezikovnih manjšin, kakor ga ima italijanski jezik«.

Zanimivo je, da načelnega izhodišča o izenačenosti slovenskega jezika z uradnim italijanskim ne vsebuje zakonski načrt Slovenske skupnosti, temveč se načelno omejuje na pravico do svobodnega izražanja v svojem jeziku, ki ga jamči ustava: »Posebej jim je priznana in zajamčena pravica, da svobodno izražajo v slovenskem jeziku svoje misli z ustno in pisno besedo ter z vsakršnim drugim sredstvom.¹³ Predvidevamo lahko, da gre za pomoto, saj v zakonskem predlogu Slovenske skupnosti iz leta 1972 najdemo to načelo že v prvem členu.¹⁴

Predlog Krščanske demokratske stranke poudarja dejstvo, da je v Furlaniji-Juljski krajini uradni jezik italijanski jezik in ob tem dopušča državljanom slovenske jezikovne skupine rabo slovenskega jezika v stikih z lokalnimi administrativnimi in sodnimi oblastmi.¹⁵ Obseg pravice do rabe materinega jezika je tem državn-

⁸ Zakonski osnutek Komunistične partije Italije »Norme za zaščito italijanskih državljanov slovenskega jezika«; Prvo poglavje: Uporaba jezika, člani 4 do 9.

Zakonski načrt Slovenske skupnosti o globalni zaščiti slovenske narodne manjšine v Italiji; drugo poglavje: Raba slovenskega jezika v javnih uradih in javnih napisih, člani 5—9.

⁹ Zakonski osnutek Krščanske demokracije »Tutela e valorizzazione del gruppo linguistico sloveno nel Friuli-Venezia Giulia«, člani 2 do 7.

Predlog ustavnega zakona Liste za Trst, poimenovan po poslanki Aurelii Gruber Benco, ki je tekst zakona predložila parlamentu. »Norme za zaščito furlanske, slovenske in nemške etnično-jezikovne manjšine Avtonomne dežele Furlanije-Juljske krajine« vsebuje določila o rabi jezika v členih od 2 do 14 ter v posameznih členih v okviru poglavja III. o posebnih normah za slovensko jezikovno manjšino.

¹⁰ Zakonski predlog Socialistične stranke Italije »Posebne norme za zaščito slovenske jezikovne skupine«, člani 1, 2, 9, 10.

¹¹ Predlog KPI, člen 2, predlog PSI, člen 1.

¹² Predlog Gruber Bencove, člen 3.

¹³ Zakonski načrt SSK, člen 2.

¹⁴ Zakonski predlog SS-SDZ, ki ga je deželni svetovalec Slovenske skupnosti dr. Drago Stoka predložil marca 1972 deželnemu svetu avtonomne dežele Furlanije-Juljske krajine. V: Slovenci v Italiji po drugi svetovni vojni, Ljubljana 1975, str. 579—584.

¹⁵ Predlog Krščanske demokracije, člen 2.

ljanom določen glede na kraj bivanja (določata ga tabeli A in B) v dveh variantah za Tržaško in Goriško pokrajino. Razlike za območja iz tabele A oziroma tabele B segajo na področje pisne rabe slovenskega jezika, obveznega slovenskega poimenovanja in označevanja ulic in krajev ter rabe slovenščine glede na družbeno vlogo govorca (raba slovenščine je državljanom slovenskega jezika omogočena na območju iz tabele A, kadar nastopajo v vlogi strank, medtem ko je na območju iz tabele B raba slovenskega jezika ustrezna tudi, kadar opravljajo družbeno vlogo političnega delavca — dopuščena je, recimo, raba slovenščine na zasedanju občinskega sveta).

Po poudarkih, ki jih postavljajo posamezni zakonski predlogi, bi lahko sodili, da so nekateri predlagatelji z določili, ki zagotavljajo vsestransko navzočnost slovenskega jezika na območju, kjer živijo tudi Slovenci, želeli zagotoviti slovenskemu jeziku tudi ustrezen družbeni status in ga dejansko izenačiti z italijanskim. Drugim je šlo predvsem za to da dosežejo, da bodo Slovenci lahko nemoteno uporabljali materin jezik v stikih z oblastjo. Predlog Krščanske demokracije pa izžareva napor, da bi se čimbolj približala tistemu minimumu pravic, ki jih je pripravljena v stikih z oblastmi zagotoviti tudi tujcu.

Treba pa je opozoriti, da noben zakonski predlog ni pripravljen tako, da bi pripadnikom slovenske narodnosti zagotavljal opravljanje celovitega repertoarja družbenih vlog v njihovi materinščini. Tako na primer predlog Slovenske skupnosti opredeljuje strankino pravico do rabe slovenskega jezika v organih javne uprave in pred sodišči na ustni in pisni ravni. Hkrati pa to pravico omejuje z določilom, po katerem imajo stranke pravico zahtevati pisne izdelke tudi v slovenskem jeziku.¹⁶ Torej pravica do ustne in pisne rabe slovenščine ni samodejna, temveč jo je mogoče uresničiti le, če prizadeta stranka tako zahteva.

Podobno je zasedbo delovnih mest na območjih in v ustanovah, kjer je predpisana uporaba slovenskega jezika. Iz formulacije, da je treba zajamčiti ustrezno število mest »za kandidate slovenskega jezika«,¹⁷ je mogoče razbrati, da gre hkrati tudi za državljane slovenske narodnosti. Predlog Slovenske skupnosti je v tem primeru širši, saj zahteva osebe »s popolnim znanjem slovenskega jezika«,¹⁸ medtem ko govori predlog PSI o »državljanih, ki znajo italijanski in slovenski jezik«. ¹⁹ Ob tem je treba opozoriti, da je po celotnem konceptu predlog KPI najbližnje takšnim rešitvam, ki na širši družbeni ravni stimulirajo pozitiven odnos do slovenskega jezika in skrbijo za njegov družbeni status. Z zahtevo, da mora vlada »spodbujati spoznavanje slovenskega jezika med italijanskim prebivalstvom, ki živi v avtonomni deželi Furlaniji-Juljski krajini«²⁰ daje pobudo za razvoj dvojezičnosti tudi med pripadniki italijanske narodnosti in s tem izhodišče za doseganje enakopravnega družbenega statusa za slovenski jezik.

Zanimivo, in lahko bi rekli, značilno je, da noben zakonski predlog ni povezal določil o rabi slovenskega jezika v javnosti s potrebo po razvijanju tega jezika v sodelovanju z jezikovno matico. Posamezni predlogi sicer narekujejo sodelovanje z narodno matico, vendar gre za sodelovanje, ki naj spodbudi sodelovanje slovenske skupnosti in matičnega naroda na področju kulture.²¹ Tudi predlog KPI, ki sicer upošteva potrebo po izobraževanju v Jugoslaviji, jezikovnega izpopolnjevanja izrecno ne omenja.²²

¹⁶ Predlog SSK, člani 5, 6, 7.

¹⁷ Predlog KPI, člen 8.

¹⁸ Predlog Slovenske skupnosti, člen 8.

¹⁹ Predlog PSI, člen 10.

²⁰ Predlog KPI, člen 10, točka 9.

²¹ Predlog SSK, člen 15, Predlog KPI, člen 21.

²² Predlog KPI, člen 10, točke 6, 8.

Sklenemo lahko, da noben zakonski predlog za zaščito slovenske skupnosti v Italiji ne nudi optimalnih možnosti za izenačitev družbenega statusa slovenskega jezika, kakor smo jih nakazali v teoretskih izhodiščih. Vendar je treba poudariti, da je ob današnji normativni praznini na tem področju ureditev položaja slovenščine v okviru globalnega zakona toliko bolj potrebna. Zakonodajalec, ki bi želel tvorno prispevati k enakopravnosti slovenskega jezika v javni rabi, bo lahko izbral v predloženih osnutkih najboljše rešitve.

Riassunto

LA FUNZIONE DELLE LINGUE NELLE AREE MISTINAZIONALI ALL'ESAME DELLE SOLUZIONI NORMATIVE PROPOSTE PER GLI SLOVENI IN ITALIA

Il contatto diretto con la lingua della comunità più vasta nonché la comunicazione sempre più viva sul piano sociale suscitano l'emergere della necessità sempre più presente tra gli appartenenti alle minoranze nazionali di conoscere la lingua della comunità più vasta. È l'unico modo che offre la possibilità di promuovere una loro maggior mobilità spaziale e sociale. Il pericolo che gli appartenenti alla minoranza nazionale non possano salire la scala sociale che abbandonando la madre lingua, sta nel bilinguismo diffuso tra gli appartenenti alla minoranza, e nell'insistere degli appartenenti alla nazione maggioritaria sulla necessità di comunicare solo nella loro lingua. La presente relazione analizza le conseguenze della ripartizione delle funzioni tra due lingue, eseguita considerando il ruolo sociale che assume il singolo parlante, appartenente alla minoranza nazionale, caso per caso, e ribadisce l'importanza della stretta connessione della lingua con l'appartenenza nazionale nonché l'importanza della posizione sociale della lingua della minoranza nazionale.

Anche i meccanismi della tutela sociale, tra l'altro, contribuiscono a parificare il valore sociale delle lingue delle minoranze nazionali, rendendo possibile all'appartenente alla minoranza nazionale l'uso della madre lingua sia nella vita privata che nella vita pubblica o sociale. Tale uso è forse possibile garantire fino ad una certa misura, collocando il personale bilingue in tutti gli uffici aventi funzioni e compiti pubblici e sociali. I migliori risultati potranno essere raggiunti sviluppando e diffondendo il bilinguismo tra tutta la popolazione residente nell'area mistinazionale e facendo strada alla parità della posizione sociale delle lingue delle minoranze nazionali.

Le proposte di legge per la tutela della comunità nazionale slovena, secondo la terminologia italiana, della comunità linguistica slovena nella Regione Friuli-Venezia Giulia/Furlanija-Juljska krajina che furono presentate al Parlamento dal Partito Socialista italiano e dal Partito Comunista italiano nonché la proposta, più tardi ritirata, dalla Gruber Benco contengono le posizioni, di principio, volte a parificare la lingua slovena a quella ufficiale, cioè alla italiana. La proposta dell'Unione slovena accanto a quella Democrazia Cristiana (per quanto questa sia scarsa nei confronti della comunità slovena) regolano l'uso pubblico della lingua slovena e l'uso al livello sociale, garantendo un interprete ufficiale oppure il personale bilingue. Dai testi delle proposte è evidente che l'influsso di tale personale si attende soprattutto dalla comunità slovena, siccome solo il Partito Comunista prevede che il Governo contesterà la diffusione della lingua slovena tra la popolazione italiana residente nella Regione Autonoma del Friuli-Venezia Giulia/Furlanija-Juljska krajina.

Summary

FUNCTION OF LANGUAGES ON NATIONALLY MIXED AREAS REFERRING TO THE PROPOSED NORMATIVE SOLUTIONS FOR THE SLOVENES IN ITALY

Direct contact with the language of the larger community and more and more intensive communication on the social level cause the increasing need among the members of the national minority to master the language of the larger community. This is the only way that greater spatial and social mobility is rendered possible to them. Bilingualism exists among the members of the minority but the persistence of the majority to communicate only in their language brings danger, that the members of the national minority will achieve social promotion by giving up their mother tongue. The article analyses the con-

sequences that follow from the distribution of functions between two languages according to the social role of the speakers. The article calls attention to the connection between a language and national membership, and calls attention also to the meaning of the social status of the language of the national minority.

Instruments of social protection, which enable the use of the mother tongue to a member of the national minority in performing his private, as well as public roles can help that the language of the minority nation can become socially equal to the language of the majority. This can be achieved to a certain extent by means of bilingual staff on all posts where one performs public and social activities. But even more profitable equal social status of languages of national minorities can be achieved by developing bilingualism among all the inhabitants that live on the nationally mixed areas.

The bills for the protection of the Slovene national, or, according to the Italian terminology, of the Slovene linguistic community in the Friuli-Venezia Giulia/Furlanija Julijska krajina region, that were presented in the Italian parliament by the Socialist Party of Italy, and by the Communist Party of Italy, as well as the withdrawn proposition of the deputy Gruber Benčo contain fundamental standpoints on the equalization of the Slovene language with the official Italian one. The proposition of the Slovene union and of the Christian Democracy (although the latter is parsimonious for the Slovene community) regulate the use of the Slovene language in public and on the social level by means of interpreters or by bilingual staff. But from the wording of the proposition it can be inferred, that the proponents expect that the bilingual staff will be chiefly the members of the Slovene minority. Only the proposition of the Communist Party of Italy mentions that the government will promote the knowledge of the Slovene language also among the Italian inhabitants who live in the Friuli-Venezia Giulia/Furlanija Julijska krajina region.

Pavel Stranj

**NAJAKTUALNEJŠI PROBLEMI NA VZGOJNO-IZOBRAŽEVALNEM PODROČJU
V TAKO IMENOVANIH GLOBALNO VARSTVENIH ZAKONSKIH OSNUTKIH
IN V NJIH PREDLAGANIH REŠITVAH V LUČI STVARNIH POTREB MANJŠINE**

Prva povojna leta je prizadevanja slovenske narodne skupnosti na področju šolstva s slovenskim učnim jezikom označeval boj za ohranitev obnovljenih šolskih struktur. Po letu 1954 je prvo fazo zamenjal boj za priznanje ustaljenih šol, ki je privedel leta 1961 do sprejetja prvega zakona o slovenskem šolstvu (zak. št. 1012 z dne 19. julija 1961) in dvanajst let pozneje do drugega zakona (zak. št. 932 z dne 22. decembra 1973), ki je delno dopolnjeval prvega.

Danes so novi in stari nerešeni problemi na področju vzgoje in izobraževanja Slovencev v Italiji del celotnega problema zakonske zaščite manjšine. To je priložnost, da se ne le dokončno opredelijo načela in njihov način izvajanja glede šol s slovenskim učnim jezikom, ampak tudi priložnost, da se problematika vzgoje in izobraževanja vključi in poveže s celovitim razvojem slovenske narodne skupnosti v Italiji.

Problematika šol s slovenskim učnim jezikom se je predolgo obravnavala kot svet zase, ki je povezan z italijanskim šolskim sistemom le z nekaterimi upravnimi vezmi in šele prek teh tudi z italijansko družbeno stvarnostjo. Dejstvo je, da je upravna struktura šol s slovenskim učnim jezikom res precej posredno povezana z italijansko družbeno dinamiko, a za žive sile te ustanove, za dijake, njihove starše, za šolnike in drugo osebje je resnica drugačna. Šola je skupni imenovalec večine mladih slovenskih družin in prek njih se učinek splošnih in lokalnih družbenih razmer prenaša na šolsko strukturo ter oblikuje potrebe slovenske narodne skupnosti v Italiji v različnih razmerah, kjer živi.

V bistvu gre za to, ali gledamo na šolo kot na izključno kulturno ustanovo, ki je bistvenega pomena za manjšino, ker obnavlja nekatere etnične značilnosti, kot sta jezik in kultura, ali pa upoštevamo tudi njeno širšo funkcijo, ko poleg skupne kulture in idejne osnove nudi članom neke skupnosti tudi nove proizvodjalne sile, ki imajo potem celo vrsto nadaljnjih učinkov na kulturne in družbene odnose znotraj skupnosti in tudi izven nje.

Slovenska šola ima poleg vseh navedenih družbenih vlog in značilnosti italijanskega šolskega sistema še specifično, manjšinsko komponento. To je treba upoštevati, a na račun te vloge se ne smejo zanemarjati ali celo prezreti vse druge.

Ta načelni odnos do šolske ustanove ima vrsto pomembnih posledic v odnosu in v obravnavi problematike in vloge šole s slovenskim učnim jezikom v Italiji, in to ne le pri večinskem narodu, ampak tudi med samimi Slovenci.

* * *

Šole s slovenskim učnim jezikom se pred začetkom 38. leta svojega delovanja predstavljajo na prvi pogled kot zelo razvita, vsebinsko in ozemeljsko razvejana struktura; kajti trenutno obstaja v Italiji:

- 40 otroških vrtcev; 30 na Tržaškem in 10 na Goriškem;
- 51 osnovnih šol, 37 na Tržaškem in 14 na Goriškem (nekaj jih je združenih);

— 8 nižjih srednjih šol; 7 na Tržaškem (dve imata oddeljene razrede) in ena na Goriškem;

— 7 višjih srednjih šol, 4 na Tržaškem in 3 na Goriškem, ob čemer so upoštevane le samostojne šole (in sicer znanstveni liceji, trgovski tehnični zavod, učiteljsišče in strokovna šola industrijske smeri na Tržaškem ter klasični licej, učiteljsišče in strokovna šola trgovske smeri na Goriškem). Skupno deluje na teh 7 šolah 14 smeri. Pred tremi leti je nastal tudi Slovenski deželni zavod za poklicno izobraževanje.

V resnici ta šolska mreža ne zadostuje niti po teritorialnem merilu niti po številu različnih razpoložljivih študijskih smeri.

Slovenci nimajo niti enih otroških jasli; na Goriškem je le ena nižja srednja šola; največje pomanjkljivosti pa so na ravni srednjih šol. Do leta 1969 je bila struktura srednjih šol s slovenskim učnim jezikom dejansko ista kot pred prvo svetovno vojno: obstojale so le obe gimnaziji, učiteljsišče in trgovska šola in še te so bile neenakomerno razporejene med Trstom in Gorico. To stanje je pomenilo stalno deformiranje slovenskega izobraževanja, ko se je v posamezne smeri vpi-sovalo tudi po desetkrat več dijakov kot na ustrezne šole z italijanskim učnim jezikom, ki so nudile širšo paleto smeri.

Na Tržaškem, kjer je slovenska srednješolska struktura še najbolj popolna (lani je delovalo 9 smeri), je stanje tako, da se na istih 9 smeri na italijanskih šolah vpisuje 70 % italijanskih dijakov; v SR Sloveniji pa se na smeri, podobne našim 9, vpisuje približno 75 % dijakov.

Kot omenjeno, lahko za zadnja leta ugotovimo nekaj spodbudnih korakov naprej, tako v ozemeljskem kot v vsebinskem dopolnjevanju šolske mreže. Razveseljiva je obnova osnovne šole v Ronkah na Goriškem ter odprtje novih smeri na trgovskem tehničnem zavodu kot tudi podaljšanje tečajev na tržaški industrijski strokovni šoli iz triletnih v petletne.

Koraki naprej pa ne smejo slepiti, kajti trenutno je šola s slovenskim učnim jezikom pred dvema velikima preizkušnjama, ki bosta bistveno odločali o njenem nadaljnjem razvoju.

Prva je demografska kriza, ki je privedla do začasne ukinitve nekaterih osnovnih šol na Tržaškem in na Goriškem (Štivan in Dolenje) in so jo drugod začasno zajezile uvedba celodnevniš šol oziroma delitev razredov med dve bližnji, enako šibki šoli. Upadanje rojstev pa bi verjetno zahtevalo še drugačne pobude, kajti problem ni le ohraniti neko šolo in delovna mesta učiteljev, ampak tudi otrokom primerno socializacijo in vzgojo.

Druga »preizkušnja« je bližnja reforma višje srednje šole v Italiji, ki naj bi s poenotenjem zelo razvejanega in diferenciranega srednjega šolstva podaljšala obdobje obveznega šolstva in poenostavila ter hkrati racionalizirala usmerjanje mladih v vedno bolj specifično poklicno ali študijsko smer. Reforma bo imela pozitiven učinek tudi za Slovence v Italiji, če ne bo mednje preskopo delila predvidenih smeri.

Po tem bežnem pregledu najaktualnejših vprašanj, ki nastajajo v okviru obstoječe šolske strukture v slovenskem jeziku, je nujno pregledati še sintezo zahtev in potreb, ki jih prinaša ta šolska struktura, da bi dejansko izvajala svojo funkcijo tako, kot jo pojmujejo slovenske organizacije, slovenska narodna skupnost v Italiji in kot izhaja iz raznih izjav in posegov njenih izvoljenih predstavnikov.

Prvi in osnovni problem je čimvečja avtonomija pri upravljanju šol s slovenskim učnim jezikom, kar naj bi dajalo tej strukturi prožnost, da se naglo prilagaja družbenim spremembam in rešuje nujna vprašanja lastnega izobraževalnega razvoja.

Ob tako avtonomni upravi šolske strukture bi bila laže dosegljiva ozemeljska popolnost šolskega omrežja, zlasti razširitev šol s slovenskim učnim jezikom na Videmsko pokrajino in dopolnitev strukture s tehničnim zavodom industrijske smeri.

Za slovensko narodno skupnost bi to bila osnova, potrebna da bi lahko posvetila večjo skrb pedagoški in izobrazbeni kvaliteti šolske strukture, kar je bistveno v dvojezičnem okolju, kakršno je okolje velike večine učencev iz šol s slovenskim učnim jezikom. Vprašanje kvalitete nudene vzgoje in izobraževanja, ne le glede slovenskega jezika, je doslej ostajalo precej omejeno na nekatere pobude v smeri dodatnega izobraževanja šolnikov, a zahtevalo bi več pozornosti. Ni pretirana trditev, da bi šolnik, ki obravnava dvojezično mladino, moral imeti nekaj dodatnih pedagoških inštrumentov, poleg nadpoprečnega poznavanja obeh jezikov, ki jih uporabljajo dijaki; priprava in pogoji, po katerih se sprejemajo v službo slovenski šolniki, pa so precej oddaljeni od idealnih meril.

Bistveni element za uspešen razvoj manjšinske šole je intenzivnost stikov z matično domovino, z njenimi kulturnimi ustanovami in šolami. Stiki in predvsem redno vpisovanje na tečaje in v šole v SR Sloveniji bi morali biti čimbolj razviti, kar najprej zahteva odpravo vseh ovir na tej poti, zlasti težavnost postopka za priznanje diplomskih naslovov, doseženih v SR Sloveniji, v Italiji.

Potreb in problemov je še, a omenjen naj bo le še eden: pomen stikov med šolo in širšo družbeno stvarnostjo slovenske manjšine v Italiji, vraščenost šole v tkivo obstoječe kulturne — in ne le kulturne — organiziranosti, pri čemer bi morala biti zelo pomembna vloga voljenih predstavniških organov, ki jih je italijansko šolstvo uvedlo leta 1974 in ki lahko imajo za slovensko šolo še poseben pomen. Ti organi bi morali biti predhodnica v težavni nalogi, ki čaka vse napredne sile na območju, kjer živijo Slovenci v deželi Furlaniji Julijski krajini, namreč podreti zidove kulturnega in jezikovnega geta, v katerem so bili Slovenci zaprti vso povojno dobo. Italijanska mladina namreč, tudi če bi hotela, ne bi v šoli našla nobene možnosti za spoznavanje slovenskih sosedov, za razumevanje slovenske kulture in zgodovine. Brez poznavanja pa je sožitje zelo krhko, kot dokazujejo protislovenske manifestacije, ki so v lanskem šolskem letu, po daljšem premoru, spet onesnažile obmejni kulturni prostor.

Po teh splošnih razmišljanjih in ocenah nekaterih vidikov vloge in problemov šol s slovenskim učnim jezikom v Italiji pogledimo, kaj predvidevajo in kako odgovarjajo na vse to zakonski osnutki posameznih strank, o katerih razpravlja italijanski parlament, in iz katerih bo, v bolj ali manj kompromisni sintezi, izšel neki zakon o globalni zaščiti.

Zakonskim osnutkom posameznih strank je bil v tem pregledu dodan tudi dokument, ki ga je sprejela Slovenska kulturno gospodarska zveza na svojem XII. občnem zboru leta 1979. Ta dokument nima značaja zakonskega osnutka, ampak vsebuje stališča te pomembne slovenske organizacije o tem, kaj bi moral vsebovati zaščitni zakon.

V pregledu zakonskih osnutkov je bil izpuščen osnutek, ki ga je predložila poslanka Liste za Trst Gruber Benco, kajti maja 1982, med volilno kampanjo za tržaške občinske in pokrajinske volitve, ga je njena stranka umaknila.

Obraavnani so zadnji osnutki posameznih strank, kajti odkar je bil 24. aprila 1970 predložen v senatu prvi osnutek (KPI) do zadnjega, ki ga je predložila stranka krščanske demokracije 12. februarja letos, je minilo dvanajst let in v tem času so nekatere stranke precej korenito preoblikovale svoje osnutke.

Prva ugotovitev, ki izhaja že iz bežnega pregleda posameznih besedil, je, da med dokumenti obstaja izredna raznoličnost, tako v izbiri obravnavanih problemov kot v predlaganih rešitvah. Razen nekaterih uvodnih načelnih izjav ne nudijo

štiri upoštevana besedila zakonskih osnutkov ter dokument SKGZ skoro nobene skupne točke oziroma sorodne med predlaganimi rešitvami.

Vsebinsko vseh besedil bi lahko razdelili na pet glavnih poglavij in tako pomenotili zgradbo posameznih zakonskih besedil. Poglavja bodo naslednja: 1) načelna stališča o slovenskem šolstvu, 2) splošna vprašanja v zvezi s posameznimi stopnjami šol, od otroških vrtcev do univerze, poleg tega pa še določbe v zvezi s šolniki, učbeniki, programi, stiki s šolo v matični domovini in vključevanjem slovenske kulture v programe italijanskih šol, 3) uprava šol s slovenskim učnim jezikom, 4) vloga voljenih organov, 5) posebni organi za razvoj didaktike in 6) ostalo.

I.

Prvo poglavje te naše komparativne analize obsega načelna stališča in izjave o šoli s slovenskim učnim jezikom ter potrjuje veljavnost prejšnjih dveh zakonov o slovenski šoli.

Če med načela postavimo tudi stališče o teritorialni razširjenosti šol s slovenskim učnim jezikom, ugotovimo prvo bistveno razliko. Medtem ko vsa druga besedila bolj ali manj eksplicitno poudarjajo pravico Slovencev v Videmski pokrajini do pouka v lastnem jeziku, je v besedilu Krščanske demokracije ta pravica vezana na nekaj pogojev.

V otroških vrtcih Videmske pokrajine naj bi zadostovala zahteva staršev, da se v učne načrte uvedejo kulturne navade, podane v domačem narečju. Postopek je tako preprost zato, ker tu še ne gre za pravi pouk slovenskega jezika ali sploh pouk v slovenskem jeziku, kajti zakon postavlja zelo sporno pedagoško in kulturno stališče o rabi domačega narečja (»krajevna slovenska govorica«).

Zakonski osnutek Krščanske demokracije nato v svojem 9. členu obravnava postopek, po katerem naj bi bilo mogoče uvesti pouk slovenščine v osnovne šole. Tokrat ni govora o narečju, ampak o slovenskem jeziku, vendar ne v rednem pouku, marveč v »okviru izvajanja organskega programa didaktičnega eksperimentiranja«. Postopek za uvedbo takega programa bi ne bil preprost; poskušajmo ga opisati: prvi pogoj je zahteva staršev,

- nato se ministrstvo posvetuje s pristojnimi deželnimi organi,
- nato ministrstvo določi navodila za pripravo, odobritev in izvajanje programa ter
- navodila za usmeritev pouka slovenskega jezika in pogoje za imenovanje učiteljev.

Otroci bi po tem eksperimentiranju morali pokazati določene zadovoljive rezultate, kajti ti so pogoj za nadaljnjo razširitev v uvajanju slovenskega jezika v šole Videmske pokrajine.

Medtem ko govori osnutek KD pri osnovnih šolah le o »poučevanju slovenskega jezika«, bi na srednjih šolah lahko ustanovili »tečajje s slovenskim učnim jezikom«. Poleg že omenjenega pogoja (uspešnost vsaj petletnega eksperimentalnega obdobja) pa bi bili za tako razširitev potrebni še drugi pogoji:

- ugotovljena bi morala biti »dejanska potreba« po razvoju ustreznega šolstva,
- dokazana bi morala biti tudi zahteva staršev in dijakov.

Šele tedaj bi se lahko za srednje šole v Videmski pokrajini sprožil mehanizem, ki je predviden tudi za ustanavljanje novih srednjih šol na Tržaškem in Goriškem, kjer že obstajajo. In sicer:

- zahteva pristojne občine,
- napotek-priporočilo okrajnih šolskih svetov,
- mnenje pokrajinskega šolskega sveta ter

- mnenje komisije, ki je po 9. členu zakona 932/73 pri deželnem šolskem skrbništvu pristojna za vprašanja v zvezi s šolami v slovenskem jeziku,
- dejansko ugotovljene potrebe.

Zakonski osnutek KD ne predvideva nič novega v zvezi z izvoljenimi organi, kakršna sta okrajni in pokrajinski šolski svet; zato je vlogo teh dveh organov treba ocenjevati prej kot oviro kot pa kot olajšavo pri izvajanju celotnega postopka, ki dobiva precej absurdne razsežnosti. Tolikšne kompliciranosti postopka za uvedbo slovenskega jezika gotovo ne more opravičiti razloga, ki jo KD navaja v predgovoru zakonskega osnutka, namreč: »Zaradi nepremostljivih didaktičnih težav ni mogoče preiti na enostavno razširitev tiste ureditve (ki velja za Tržaško in za Goriško) tudi za nekatera območja Videmske pokrajine. Mislimo na dejstvo, da je slovenski jezik na teh območjih le redko kje znan, pač pa so razširjene krajevne govornice, ki izhajajo iz istega jezikovnega korena. Iz te razlike izhajajo (...) razlike v predlogih.«

Če bi Krščanska demokracija predlagala enaka merila tudi za območja, kjer so v rabi italijanska narečja, bi bil tak postopek razumljiv; ker pa tega ne izvajajo, je jasno, da s kompliciranim postopkom poskuša zavirati razvoj in utrjevanje slovenskega jezika, nikakor pa zaščititi neke krajevne značilnosti. Zavračanje in zaviranje izvajanja osnovnih etničnih pravic je zavito v razlaganje spornih načel vsebinske, organizacijske in oblikovne postopnosti.

V zvezi s problemom ustanavljanja novih slovenskih šol sta pomembni pripombi, ki se pojavljata v besedilih osnutkov KPI in KD, ki predvidevata znižanje obstoječih norm glede minimalnega števila učencev, potrebnega za odprtje novega razreda ali nove šole. To pojasnilo, čeprav ne predlaga novih norm, je zelo važno za slovensko šolsko populacijo, kajti obstoječe norme določajo meje števila učencev v razredu od 20 do 32, za šolo pa od 500 do 1600. Ob takih normah bi, perspektivno, Slovenci lahko ustanovili zelo malo razredov in nobene šole.

II.

Med splošnimi problemi, ki tvorijo drugo primerjalno poglavje te analize, se za otroške vrtce najbolj zanima predlog Slovenske skupnosti. Medtem ko predlog KPI govori le o dopolnitvi mreže vrtcev, dokument SKGZ pa se zavzema tudi za ustanovitev slovenskih jasli, predlaga Slovenska skupnost, da bi vsi vrtci prišli pod enotno, državno upravo, dobili naj bi posebna didaktična ravnateljstva, katerim bi načelovali slovenski nadzorniki.

Glede osebja sta najbolj izčrpna osnutka KPI in PSI, ki podrobneje opredeljujejo pravice slovenskih šolnikov (PSI) in dolžnost države, da poravnajo še obstoječe diskriminacije v urejanju poklicnega staleža slovenskih šolnikov (KPI).

O učnih načrtih navajajo nekateri osnutki le postopek sprejetja, ravno tako za učbenike šol s slovenskim učnim jezikom; le osnutek KPI dodaja tem splošnim normam o učnih načrtih še bistveno pripombo: da »ustrezajo zgodovinskim, kulturnim in jezikovnim posebnostim slovenske manjšine in njenim specifičnim potrebam«.

O prisotnosti slovenščine in slovenske problematike govorijo osnutki KPI in Slovenske skupnosti ter dokument SKGZ. Besedili prvih dveh se zavzemata za primerno zastopstvo v vodilnih upravnih organih visokošolskih ustanov v deželi Furlaniji-Juljski krajini, podrobneje pa naštevata tudi nekatere predmete, ki bi jih morale deželne univerze vključiti v svoje programe.

Dokument SKGZ se posebej zanima za dodatno izobraževanje slovenskih študentov v smeri spoznavanja specifičnih terminologij s posebnimi pripravljalnimi tečaji ter kot edini poziva k poglobitvi sodelovanja med univerzami v deželi Furlaniji-Juljski krajini ter SR Sloveniji.

Med splošne izobraževalne probleme spada kot poseben sklop tudi vprašanje stikov med sosednjima državama na področju izobraževanja in posebej šolskega sodelovanja. Z izjemo Krščanske demokracije in Socialistične stranke, ki o tem v svojih osnutkih molčita, druga besedila precej soglasno zahtevajo finančno olajševanje nadaljnega študija dijakov slovenskih šol v šolah in na univerzah v Sloveniji oziroma v Jugoslaviji; ta zahteva po možnosti šolanja v matični domovini zveni, čeprav ni tako formulirana, kot pravica, in iz takega pojmovanja izhaja tudi v vseh treh navedenih besedilih nujnost, da se z zakonom priznajo jugoslovanske diplome in drugi študijski naslovi.

Splošno pospeševanje različnih kulturnih stikov, vsakovrstne izmenjave, zlasti pa na šolskem področju, so logično dopolnilo vseh prejšnjih zahtev.

Ob koncu tega drugega sklopa problemov najdemo v osnutku KPI ter v dokumentu SKGZ še eno zelo pomembno zahtevo, ki je druga besedila, torej večina, ne upoštevajo: uvajanje poučevanja slovenskega jezika in kulture v italijanske šole na vsem narodnostno mešanem ozemlju.

III.

Razen osnutka Slovenske skupnosti vsebujejo vsi drugi dokumenti precej jasna, čeprav različna stališča glede oblike, ki naj bi jo dobila samostojnejša uprava šol s slovenskim učnim jezikom na narodnostno mešanem območju.

V osnutku KPI je predlog, da pristojno ministrstvo imenuje višjega skrbnika z deželno pristojnostjo; izbere ga iz trojice kandidatov, ki jih predlaga deželni svet za slovenske šole, o katerem bo govor pozneje. Ta urad bi bil razčlenjen v tri pokrajinske sekcije s sedeži na posameznih že obstoječih pokrajinskih šolskih skrbništvih; vodili bi jih ravnatelji ali stalni profesorji, ki bi jih imenovalo ministrstvo na podlagi enakih predlogov kot za slovenskega višjega skrbnika.

Socialistična stranka predlaga deželnega podnadzornika, ministrstvo naj ga izbere iz trojice, ki jo sestavljajo predstavniki slovenske jezikovne skupnosti v treh pokrajinskih šolskih svetih ter v deželnem šolskem svetu, ki se za to in še za nekaj priložnosti sestajajo na skupnem zasedanju.

Krščanska demokracija predlaga za upravljanje služb v zvezi s šolami s slovenskim učnim jezikom, ne da bi podrobneje opredeljevala kompetence, vlogo skrbnikovega namestnika, ki bi bil izbran iz seznamov inšpekcijskega, vodilnega in učnega osebja. V Videmski pokrajini pa bi eksperimentiranje upravljal posebni urad pri videmskem šolskem skrbništvu. Vodil bi ga višji funkcionar, »ki popolnoma obvlada slovenski jezik«.

Dokument SKGZ kratko in jasno poudarja, da mora slovenska šola imeti svojo lastno ureditev, ki naj bo s posebnimi slovenskimi deželnimi in pokrajinskimi organi neposredno povezana z ministrstvom za javno vzgojo. Ti organi morajo imeti pristojnost pokrajinskega in deželnega skrbništva in morajo biti avtonomni pred sorodnimi italijanskimi uradi.

IV.

Glede izvoljenih šolskih organov, ki so se pojavili v italijanskem šolskem sistemu ob koncu šolskega leta 1973/74, molči le osnutek KD. Daleč najbolj razčlenjeno stališče in predloge prinaša besedilo komunističnega osnutka, ki ga tu povzemamo v nekoliko skrženi obliki.

Kot jamstvo za avtonomijo in razvoj slovenske šole se predvideva ustanovitev deželnega sveta za slovensko šolo. Sestava tega organa naj bi ustrezala sestavi vodstvenih organov šolskih okrajev, katerih ozemlje zadeva več pokrajin in občin. To voljeno telo bi torej imelo zelo široko predstavniško vlogo, saj bi vključevalo

poleg vseh šolskih komponent tudi predstavnike občin, sindikatov ter raznih kulturnih in gospodarskih organizacij po ključu, za katerega predvideva komunistično besedilo v členu 13 tudi nekatere popravke glede na splošne državne norme. Tudi pristojnosti deželnega sveta za slovensko šolo bi bile široke, kajti segale bi od vrtecev vse do predstavnika v upravnem svetu deželnih univerz.

Z manj splošnimi vprašanji bi se ukvarjali pokrajinski šolski sveti, za katere predvideva osnutek KPI okrepitev slovenskega predstavnštva. Mnenje deželnega sveta je obvezujoče za ostale javne oblasti, mnenje pokrajinskega šolskega sveta o vprašanih, ki zadevajo Slovence, pa mora v večini glasov vsebovati tudi večino slovenskih glasov, sicer ne velja. Po zakonskem predlogu KPI naj bi se v Videmski pokrajini upravna struktura prilagajala opisani vzporedno z razvojem slovenskega šolstva na območju.

Zakonski osnutek Slovenske skupnosti predvideva ustanovitev poleg drugih teritorialno opredeljenih šolskih organov še vzporedne, slovenske dvojnice; PSI pa predvideva obvezno navzočnost slovenskih predstavnikov v pokrajinskih šolskih svetih, izvoljenih iz vrst slovenskih šolnikov, ne da bi podrobneje pojasnjeval obseg te navzočnosti. Po zakonskem osnutku PSI naj bi se slovenski predstavniki v posameznih pokrajinskih svetih posebej sestajali na medpokrajinskih zasedanjih v zvezi s pomembnejšimi vprašanji, kot so učni načrti, ustanavljanje ali ukinjanje šol, iz teh predstavnikov naj bi bil izbran podnadzornik za slovenske šole, ki bi skupaj s kolegi odločal tudi o zadevah glede osebja itd.

Stališče v dokumentu SKGZ je spet nekaka sinteza vseh prejšnjih predlogov: »Slovenska šola mora imeti avtonomne deželne in druge izvoljene organe namesto okrajev in pokrajinskih šolskih svetov za italijanske šole.«

Glede praznine, ki zeva v demokrščanskem osnutku na tem mestu velja še enkrat poudariti, da medtem, ko osnutek KD ne omenja izvoljenih organov in torej ne daje nobenega jamstva za demokratičnejšo udeležbo Slovencev v višjih forumih teh pomembnih predstavnških telesih, pripisuje pa tem organom precejšnjo vlogo na drugem mestu, ko je treba odločati o uvajanju slovenščine v šole in še posebej v šole Videmske pokrajine.

V.

Samo KPI in KD predvidevata ustanovitev deželnega zavoda za raziskovanje, eksperimentacijo in pedagoško izobraževanje za šole s slovenskim učnim jezikom (KD ga imenuje nekoliko drugače: deželni zavod za vzgojo in raziskovanje, eksperimentacijo in usposabljanje za šole s slovenskim učnim jezikom). Glede na specifične probleme slovenske šole, ki so bili navedeni na uvodnih straneh, je jasno, da bi taka ustanova imela velik pomen za razvoj pedagoške in splošnejše izobrazbene kvalitete šol s slovenskim učnim jezikom, zlasti v zvezi z dvojezično stvarnostjo, v kateri delujejo. Dvojezičnost pomeni večje možnosti in večje kulturno bogastvo dvojezičnega prebivalstva, a dokler se jezikovna in kulturna dvojezičnost ne obvlada do določene mere, je lahko prej vir motenj in problemov kot pa privilegijev.

Osnutek KD predvideva delovanje slovenske različice te ustanove, ki že obstaja na deželni ravni, za celotno šolsko strukturo v Gorici.

VI.

Osnutek Slovenske skupnosti predvideva tudi možnost ustanovitve tečajev s slovenskim učnim jezikom za slovenske dijake-delavce. Ta odstavek odpira celotno problematiko poklicnega izobraževanja v slovenskem jeziku, ki je bila doslej v uvodu le omenjena kot ena izmed komponent celovitosti slovenske šolske strukture.

V zvezi s poklicnim izobraževanjem je treba poudariti, da država prepušča to področje izobraževanja posameznim deželam. Dežela Furlanija Julijska krajina je leta 1978 sprejela prvi zakon o poklicnem izobraževanju, ki naj bi konkretiziral njene pristojnosti in izoblikoval inštrumente za njih izvajanje. Letos julija pa je bil v deželnem svetu izglasovan drugi splošni zakon o istem argumentu, ki prvega dopolnjuje ali spreminja glede na izkustvo, pridobljeno v prvih štirih letih izvajanja.

Vloga dežele je v okviru poklicnega izobraževanja trojna:

1. prek lastne ustanove za poklicno izobraževanje (IRFoP) naj bi organizirala tečaje, ki so koristni za gospodarski razvoj območja in sploh ustrezajo potrebam posameznih gospodarskih panog; podobne ustanove pa lahko ustanavljajo tudi privatniki oziroma razne strokovne, sindikalne, manjšinjske in druge organizacije; naloga dežele pri tem je, da vsklajuje programe teh organizacij, nadzoruje njihovo delo in jim nudi finančno kritje, kajti poklicno izobraževanje mora biti po zakonu brezplačno,

2. dežela lahko izvaja vlogo, opisano v prejšnji točki le, če organizirano in podrobno sledi zaposlovalnim potrebam in je v ta namen organizirala poseben center, ki opravlja tromesečne analize zaposlovalnih trendov po območjih,

3. nujno dopolnilo prejšnjima dvema točkama je poklicno usmerjanje med mladimi, ki končujejo obvezno šolanje, tudi to vlogo opravlja dežela prek ekipe psihologov.

Ob sprejetju prvega zakona o poklicnem izobraževanju se je pet slovenskih organizacij (Slovensko deželno gospodarsko združenje, Kmečka zveza, Sindikat slovenske šole, Slovenski raziskovalni inštitut in Dijaška matica) povežalo ter ustanovilo že omenjeni Slovenski deželni zavod za poklicno izobraževanje v prepričanju, da bi taka ustanova bolj ustrezala slovenskim potrebam, kot če bi sam IRFoP vključeval med svoje splošne programe tudi tečaje za Slovence. Problem ni namreč kot na državnih šolah jezik, v katerem naj bi bil pouk. Pri poklicnem izobraževanju je bistvo izbira tečajev, ki so v določenem trenutku najaktualnejši za zaposlovalne potrebe in razmere slovenske narodne skupnosti.

Deželni inštrumenti, ki naj bi povezovali šolo z gospodarstvom, v ničemer ne upoštevajo specifičnih slovenskih razmer in ravno tako nezadostno upoštevajo probleme, ki nastajajo zaradi številčne omejenosti slovenske šolske populacije.

Letna generacija slovenskih učencev niha med številom 350 in 400 (za Tržaško in Goriško pokrajino skupaj). Vsi ti učenci končajo obvezno šolanje, potem pa se jih po zadnjih podatkih Slovenskega raziskovalnega inštituta, nad 80 % vpiše v višje razrede slovenskih šol; nekaj odstotkov se jih vpiše na italijanske šole, zaposli pa se jih približno 15 %.

Tak razvoj poprečne šolske poti Slovencev v Italiji ne odpira le vrste vprašanj o razvoju poklicnega šolstva, ampak tudi nekaj načelnih vprašanj o tem, katero bi bilo pravilno razmerje med dijaki, ki se zaposlijo, in tistimi, ki nadaljujejo študij.

Razpravljanje o teh vprašanjih bi nas vodilo stran od začrtane teme, problematika poklicnega izobraževanja pa je bila omenjena, čeprav je v zakonskih osnutkih globalne zaščite skoraj ni (ker spada v deželno pristojnost in je bila ravnokar — slabo — na novo definirana vsaj za naslednje petletje), zaradi svoje splošne pomembnosti v okviru vzgojnoizobraževalne problematike manjšinjskega razvoja.

Poseben status je imela doslej tudi slovenska glasbena šola, za katero se zavzema le dokument SKGZ. Iz zasebne ustanove bi »Glasbena matica«, ki deluje v treh pokrajinah, morala postati javna in avtonomna, če njenega položaja ne bo rešila nova reforma višje srednje šole, ki je pred vrati.

Sklep

Po primerjavi vprašanj, ki se jih zakonski osnutki za zaščito slovenske narodne skupnosti v Italiji dotaknejo na področju vzgoje in izobraževanja, postajajo obrisi za rešitev bistvenih problemov slovenskega šolstva v Italiji jasnejši.

Če se Slovincem prizna pravica do pouka v materinem jeziku, je treba hkrati ustvariti pogoje, da se ta pravica lahko uresniči, in prvi izmed teh pogojev je avtonomija slovenske šolske strukture, ki naj se izraža v obstoju podobnih organov, kakršni obstajajo za ostale šole in z istimi pristojnostmi. Tu niso mišljeni le državni funkcionarji na ravni pokrajinskih in deželnega skrbnika, ampak tudi vsi izvoljeni predstaviški organi, ki po splošnosti vsebinskih in teritorialnih kompetenc presegajo zavodne svete.

Ozemeljska in strukturalna izpopolnitev omrežja šol s slovenskim učnim jezikom mora biti sestavni del načel o pravici do izobrazbe v lastnem jeziku. Res je, taka šola se ne more ustvariti čez noč in se tudi ne sme postaviti kot že izvršeno dejstvo pred skupnost, ki naj bi bila subjekt take strukture. Toda postopnost, ki jo nakazuje zakonski predlog KD, vodi v čisto drugačno smer pojmovanja postopnosti, v smer, kjer se vloga subjekta prizadete skupnosti utesnjuje v birokratske kalupe. Iz obrazložitve predloga izhaja, da se je država, ki prizadeti skupnosti doslej ni pomagala pri njenem narodnostnem razvoju, odločila, da bo v prihodnje ovirala prizadevanja njenih najbolj ozaveščenih članov. Dokaz za tak odnos je, da ni upoštevala nobenega izmed dosedanjih naporov slovenskih organizacij v Videmski pokrajini, ki naj bi v smislu eksperimentiranja in iskanja postopnih korakov pripeljali do prave šole s slovenskim učnim jezikom.

Bližnja reforma višjih srednjih šol mora zagotoviti slovenski narodni skupnosti celotno strukturo smeri in stopenj študija. Slovenski predstavniki morajo biti stalni člani upravnih odborov deželnih univerz in te morajo obogatiti svoje tečaje ne le v funkciji izpolnjevanja pravic slovenske narodne skupnosti, ampak tudi v funkciji svoje vloge kulturnega in raziskovalnega središča na enem izmed evropskih križpotij.

Nujnost priznanja jugoslovanskih diplom izhaja že iz uvodnega načela o pravici do šolanja v lastnem jeziku, za šolo narodnostne manjšine pa ima taka pravica daljnosežnejše učinke. Popolno pripravo za poučevanje slovenščine lahko daje le ljubljanska univerza; profesorjev na slovenskih šolah v Italiji, ki so diplomirali v Ljubljani pa je izredno malo ravno zaradi zamudnosti in zapletenosti postopka nostrifikacije.

Poklicno izobraževanje mora učinkovito in prožno dopolnjevati glavne šolske strukture in mora imeti možnost, da posega na vsa področja majšinskega gospodarskega, kulturnega in družbenega življenja mimo številčnih norm, ki določajo minimalno število učencev za priznanje tečajev.

Slovenska kultura in jezik morata postati dosegljiva tudi večinskemu narodu. To važno zblíževalno vlogo mora izvesti šola in praznino, ki zeva na tem področju v vsem obmejnem pasu, moramo šteti kot dolg javnih oblasti ne le do Slovencev, temveč predvsem do večinskega naroda.

Če se slovenska narodna skupnost v Italiji ne bo gospodarsko, kulturno in družbeno razvijala, če se bodo lokalne politične in širše državne razmere poslabšale, bo to imelo nedvomno negativne posledice na slovensko šolo, na priliv otrok (zlasti tistih, ki izhajajo iz narodnostno mešanih zakonov), na njeno kvaliteto ter na vlogo, ki jo bo opravljala pri oblikovanju novih slovenskih rodov. V precejšnji meri pa velja tudi obratno: šola lahko in mora vplivati na kulturni, družbeni in, vsaj posredno, gospodarski razvoj manjšine. Za to vlogo mora biti usposobljena in opremljena. Po odnosu, ki ga imajo oblasti večinskega naroda do manjšinske šole, zlahka spoznamo tudi odnos, ki ga imajo do manjšine v celoti.

Riassunto

LE QUESTIONI SCOLASTICO-EDUCATIVE CONTENUTE NELLE PROPOSTE DI LEGGE SULLA TUTELA DEGLI SLOVENI IN ITALIA E LE LORO SOLUZIONI CONFRONTATE CON LE ESIGENZE DELLA MINORANZA

L'analisi sintetica della situazione scolastica degli sloveni in Italia rivela una struttura notevolmente evoluta, ma ancora insufficiente di fronte alle esigenze dello sviluppo, e in parte anche al diritto fondamentale di disporre dell'insegnamento elementare nella propria lingua materna.

Per poter espletare il ruolo specifico di una scuola operante in un ambito mistilingue è necessaria una completezza strutturale e sostanziale che hanno il loro presupposto in una gestione autonoma.

Segue un'analisi comparata dei contenuti delle proposte di legge presentate dai partiti PCI, DC, PSI, Slovenska skupnost — Unione slovena e del documento elaborato dalla SKGZ (Unione culturale economica slovena) che delinea gli elementi considerati fondamentali per una tutela adeguata.

Dal confronto emerge una grande disparità sia dei temi considerati che delle soluzioni prospettate. Il punto più controverso è certamente l'istituzione delle scuole con lingua di insegnamento slovena nella provincia di Udine/Videm alla quale la proposta DC oppone una complessa rete di condizioni. Tra i punti per i quali le proposte registrano una maggior convergenza va menzionato l'assetto di una gestione più autonoma della struttura scolastica fruita dagli sloveni, sebbene anche per questo punto non siano pochi i dubbi che i testi non dissipano.

Nel complesso, l'insieme delle proposte, tocca quasi tutte le questioni aperte relative al problema scolastico degli sloveni in Italia e permette di definire i contorni di quella che sarebbe una soluzione completa.

Summary

THE MOST URGENT PROBLEMS IN THE FIELD OF EDUCATION AND INSTRUCTION IN THE SO-CALLED BILLS ON GLOBAL PROTECTION AND THE SOLUTIONS PROPOSED REGARDING THE NEEDS OF THE MINORITY

The author proceeds from the synthetic survey of the school problems of the Slovene national community living in Italy. The school structure is fairly but still inadequately developed, to fulfill the needs for the development and in some instances for the basic rights to education in mother tongue.

The Slovenes demand the autochthonous administration for these schools. The accomplishment of the territorial, as well as of the structural network should enable schools to fulfill all the functions they have in the nationally mixed region.

The author further analyses and compares the contents of the bills on protection of the Slovenes living in Italy, which were suggested by the following parties: the Communist Party of Italy, the Socialist Party of Italy, the Christian Democracy, and the Slovene Union, as well as of the Document of the Slovene Cultural and Economic Association.

The comparison points to the variety of the problems that have been considered, as well as of the proposed solutions. The hardest disputes were provoked by discussions on the establishment of the Slovene schools in the Udine/Videm province, to which the bill of the Christian Democracy puts forward a dense network of conditions and procedures. The most similar attitude was achieved in regard to the question of the administrative structure which should provide for the schooling in the Slovene language of instruction, although the suggested texts allow many doubts as regards the real form, competence and limits of the suggested organs.

Each bill pays attention to certain questions, while the Document of the Slovene Cultural and Economic Association which is not a bill but a standpoint of the Slovene organization, points out the principles, directions and the extent of the rights which the minority ought to have in the sphere of instruction.

The commentary at the end sums up the questions arising in individual chapters as it proceeds from the points of view of the parties and of the minority needs.

Suzana Pertot-Legiša

RAZVOJNE DILEME SLOVENSKE ŠOLE OB REFORMI VIŠJE SREDNJE ŠOLE V ITALIJI

Reforma višje srednje šole¹ sodi med najbolj pereča vprašanja, ki tarejo italijansko šolstvo in ga rešujejo že dolga leta. O reformi višje srednje šole je bil govor že v povojnih letih, kot resno vprašanje pa se zastavlja vsaj od leta 1962, ko so preosnovali nižjo srednjo šolo,² ki je odtlej enotna, obvezna in brezplačna. Tedaj se je namreč zelo jasno pokazala potreba, da se višje srednje izobraževanje prilagodi strukturi, pedagoškimi kriterijem in vzgojno-izobraževalnemu delu enotne nižje srednje šole.

Struktura italijanske višje srednje šole je danes izredno diferencirana. Obstaja namreč več tipov šol: klasični licej, znanstveni licej (realka), učiteljsišče, tehnične, umetnostne in poklicne šole. Tehnično in poklicno ter v nekoliko manjši meri tudi umetnostno področje se razvijajo v celo vrsto smeri in podsmeri. Osnovala te kompleksne strukture pa sega v zgodovino, temelje zasledimo namreč v Gentilejevem zakonu iz leta 1923.

Gentilejev zakon je določal pet smernic višjega srednjega izobraževanja: klasični, znanstveni in ženski licej, učiteljsišče in tehniške šole dveh različnih vrst. Gentilejeva reforma je slonela na aristokratskem pojmovanju kulture in izobraževanja; višja srednja šola naj bi bila dostopna samo nekaterim, in sicer najboljšim po sposobnostih in razredni pripadnosti. V skladu s temi načeli je reforma podkrepila humanistično usmerjenost italijanske šole in prvorazrednim šolam postavila za cilj pripravo na univerzitetni študij. Šole niso bile namreč na isti ravni in niso nudile enako popolne in enako dovršene izobrazbe. Vsaki šoli je bila določena družbena vloga. Klasični licej je bila elitna šola, namenjena mladini iz boljših družin. Njen cilj pa je bil pripraviti vodilni kader in kader intelektualcev. Znanstveni licej ni bil enakovreden klasičnemu. Obiskovali naj bi ga otroci vplivnejših trgovcev in industrijcev. Tu so se oblikovali kadri, ki naj bi v družbi zavzemali manj pomembna, a še vedno vodilna mesta. Tehniški zavodi so pripravljali tehnike. Učiteljsišče je pripravljalo kadre, ki naj bi bili podrejeni in zvesti državi. Ženski liceji pa so bili ustanovljeni z namenom, da bi ženski mladini dajali možnost višje srednje izobrazbe, ne da bi ji dopuščali prehod na univerzo.

Taka je bila v glavnih potezah šolska struktura, ki si jo je zamislil Gentile in ki v bistvu velja še danes. Zakoreninjena je tudi v mentaliteti ljudi, saj npr. klasični licej še vedno uživa ugled elitne šole, poklicna šola pa velja za drugorazredno.

O zastarelosti in družbeni pogojenosti takega šolskega sistema je govor že celo vrsto let in, kot že rečeno, še posebno od leta 1962 dalje. S preosnovo nižje srednje šole je bila vsem dijakom dana možnost, da se po obveznem delu odločijo za nadaljevanje študija. To je povzročilo večji vpis v višje srednje šole in torej velike kvantitativne spremembe. Večje število dijaške populacije je sprožilo krizo sistema, ki je bil ustvarjen za ožji krog uporabnikov ali celo za maloštevilne privilegirance. Kvantitativnim spremembam niso sledile kvalitativne in kmalu se je

¹ Italijanska višja srednja šola ustreza srednji šoli po jugoslovanskem šolskem sistemu.

² Nižja srednja šola ustreza zadnjim trem letnikom osemletke.

pokazala neustreznost zasnove, ciljev, vsebin, didaktičnih metod in ne nazadnje tudi neustreznost strokovne priprave šolnikov.

Oblast se je počasi odzivala na zahteve po reformi višje srednje šole. Vprašanje je bilo predmet razprav, vendar so vsakič sprejeli le delne ukrepe, ki jih tu ne kaže naštevati. Ti pa vsekakor niso rešili vprašanja neprilagojenosti šolske strukture množičnemu povpraševanju po izobrazbi in prevrednotenju le-te. V sedemdesetih letih je bilo namreč jasno, da pojmovanje izobraževanja, kakor odseva iz italijanskega šolstva, ne more ustrezati sodobnim družbenim zahtevam. Izoblikovalo se je stališče, da je treba odpraviti ostro razmejitev med poklicim usposabljanjem in šolskim izobraževanjem, za katerega je veljalo, da obsega predvsem nekakšno enosmerno pojmovano »splošno kulturo«, ki pa je v nasprotju z zahtevami po posodabljanju znanja v smislu znanstvenega in tehnološkega napredka.

Ker je slovenska šola v Italiji le italijanska šola s slovenskim učnim jezikom, veljajo zgornje ugotovitve tudi za slovensko višjo srednjo šolo. Dodati pa je treba, da je bila od povojnih let do šolskega leta 1968/69, ko so Slovenci začeli dobivati nove smeri, slovenska višja srednja šola okrnjena in da tudi sedaj ne zadošča niti glede na teritorialni vidik niti na razvejenost študijskih smeri. Če že višje srednje izobraževanje ne ustreza zahtevam večinskega naroda, nudi nepopolna struktura slovenske višje srednje šole še manj izobrazbenih možnosti.

Razpravo o reformi višje srednje šole so z mrtve točke spravila prizadevanja sindikalnih in učiteljskih organizacij, dijaškega gibanja, strokovnjakov, strank. Tako so stranke ustavnega loka KD, KPI, PRI, PSDI in PSI v prvem trimesečju leta 1975 (KPI sicer prvič že leta 1972) predložile poslanski zbornici vsaka svoj zakonski osnutek o reformi višje srednje šole. V sedmi zakonodajni dobi (1976 do 1979) je poslanska zbornica odobrila skupno besedilo zakonskega osnutka za reformo višje srednje šole. Kazalo je, da se bo reforma le začela, pa jo je zaustavila predčasna razpustitev parlamenta. Leta 1979 so stranke KD, KPI, PRI in PSI ponovno predložile združeno besedilo iz leta 1978, vendar vsaka s svojimi predlogi. Od junija 1980 je vsebino osnutka obravnavala ustrezna parlamentarna komisija. Julija letos pa je poslanska zbornica odobrila novo besedilo. Zakonski postopek se bo sedaj nadaljeval z razpravo v senatu.

Besedilo zadnjega zakonskega osnutka (št. 1998) izraža splošne vzgojne smotre pouka. Višja srednja šola naj prispeva k celotnemu razvoju posameznega dijaka, naj ga usposablja za kritično presojo, spodbuja njegovo sodelovanje pri demokratičnem razvoju družbe. Hkrati naj posreduje dijaku znanje na najvišji ravni in ga usposobi za stvarno vključitev v svet dela oziroma za nadaljevanje študija.

Reformirana višja srednja šola naj bi nadomestila obstoječe liceje, tehnične zavode in učiteljišče. Kriterije za vključitev poklicnih zavodov v novo strukturo pa bo vlada izdelala naknadno, in sicer v roku nekaj mesecev.

Reforma se bo uresničevala postopno in bo terjala več časa. Če se bo zakonodajni postopek zaključil v tem letu, bodo verjetno prvi razredi reformirane višje srednje šole začeli delovati leta 1985.

Zakonski osnutek predvideva poenotenje in poenostavitev sedanje strukture višje srednje šole. Dijak, ki bo zaključil obvezni del, bo imel na izbiro štiri izobrazbena področja, ki se bodo delila v več smeri.

Področje

UMETNOSTNO PODROČJE

JEZIKOVNO-LEPOSLOVNO
PODROČJE

Smer

— glasbena smer
— likovna in ambientalna smer

— klasična smer
— moderna smer

Področje**Smer**

PODROČJE DRUŽBENIH VED

- pravno-upravna smer
- gospodarsko-poslovna smer
- turistična smer
- smer humanističnih, psiholoških in družbenih ved

NARAVOSLOVNO, MATEMATIČNO IN TEHNOLOŠKO PODROČJE

- kemijska in kemijsko-predelovalna smer
- biološko-zdravstvena smer
- fizikalno-kemijska smer
- matematično-računalniška smer
- fizikalno-mehanska smer
- fizikalno-elektronska smer
- fizikalno-elektrotehniška smer
- gradbeniško in teritorialno ureditvena smer
- smer za prevoze

Ob vpisu dijak izbere študijsko smer. V prvih dveh letih posluša predmete, ki so skupni vsem smerem, in dva predmeta specifične smeri. Taka razporeditev naj bi dijaka usmerjala in mu nudila možnost, da preveri svojo izbiro.

Predmetnik v naslednjih treh razredih sestavljajo skupni predmeti, predmeti posameznih smeri, izbirni predmeti in dejavnosti.

Med petletnim študijem se krčijo ure skupnih predmetov, množijo pa ure smernih predmetov. V četrtem in petem letniku je predvideno delo v laboratoriju in uvajanje delovne prakse, ki naj se izvaja v sodelovanju z družbenimi in delovnimi organizacijami na teritoriju.

Skupni predmeti naj bi med drugim prispevali k ustvarjanju enotne kulturne ravni. Učni načrti omenjenih predmetov naj bi bili torej enaki za vse smeri, čeprav je v zakonskem osnutku predvidena možnost, da se — v skladu s cilji posameznih smeri — skupni predmeti porazdelijo različno.

Besedilo ne poimenuje predmetov in se ne zaustavlja ob učnih načrtih, to bo pač predmet kasnejših določb. V osnutku je govor le o nekih splošnih tematikah, ki naj bi se obravnavale v okviru splošnih predmetov. Ti naj bi posredovali znanja z različnih področij (npr. literature, zgodovine filozofije, tehnologije itd.), in sicer z vidika zgodovinskega in znanstvenega razvoja posameznih ved. Cilj takega študija naj bi bil posredovati dijaku čimveč izraznih sredstev in inštrumentov za analizo.

Novost so tudi izbirni predmeti in dejavnosti. Voljeni šolski sveti ali pa skupine vsaj dvajsetih dijakov lahko predlagajo profesorskemu zboru uvedbo predmetov oziroma dejavnosti, ki niso predvidene v osrednjem učnem načrtu. Izbirne dejavnosti in predmeti imajo lahko največ 10 % celotnega urnika.

Šolanje se na tej stopnji zaključi s končnim izpitom,³ pri katerem pridejo v poštev vsi predmeti zadnjega letnika. O pogojih za vpis na univerzo bodo odločale kasnejše določbe, ki pa bodo upoštevale tako ustroj univerze kakor tudi skladnost med smermi višje srednje šole in posameznimi fakultetami.

Struktura višjega srednjega izobraževanja naj ne bi bila toga. Dijaki bodo imeli možnost, da se prepisujejo na drugo smer. Dijak, ki si bo premislil ob za-

³ Novi zakon odpravlja izraz maturo in uvaja izraz diplomski izpit, ki pa lahko v slovenskem okolju povzroči zmedo, saj se ta izraz uporablja za zaključni izpit univerzitetnega študija.

ključku prvega ali drugega letnika, bo lahko obiskoval dopolnilne tečaje, ki ga bodo usposobili za nadaljevanje šolanja na drugi smeri. V zadnjih treh letnikih pa so za prestop na drugo smer predvideni neke vrste sprejemni izpiti. Prav tako so taki izpiti predvideni za tiste študente, ki se ob zaključku višje srednje šole nameravajo vpisati na fakulteto, ki ni v skladu s smerjo, na kateri so dovršili do-tedanji študij.

Predvideni so tudi popoldanski in večerni tečaji za dijake-delavce (vsaj 15 študentov za en razred) in pa možnost povratka v določen razred višje srednje šole tako za dijake kakor tudi za delavce, ki so obiskovali poklicne tečaje. Za te pa bodo prirejali predhodne dopolnilne tečaje.

Takšna naj bi bila, v glavnih obrisih reformirana višja srednja šola, na katero bi se morali pripraviti šolniki. Zanje je predvideno strokovno izpopolnjevanje, pri katerem sodelujejo deželni pedagoški inštituti.

Zakonski osnutek omenja učno osebje med drugim tudi v zvezi s poučevanjem izbirnih predmetov in dejavnosti ter tujega jezika. Za poučevanje izbirnih predmetov in dejavnosti se na posameznih zavodih in le za določen rok lahko zaposlijo tudi strokovnjaki, ki niso šolniki po poklicu. Za poučevanje tujega jezika pa je možno pridobiti tudi tuje državljanke.

Uresničitev reforme bodo spremljali deželni šolski uradi in deželni šolski sveti, ki bodo ustanovljeni za to in za upravljanje učnega osebja na tej stopnji šole.

Predvidena je tudi ustanovitev parlamentarne komisije, v kateri bodo so-razmerno zastopane vse parlamentarne skupine. Komisija bo kontrolni organ pri izdelavi odlokov, s katerimi naj bi vlada — po pooblastilu parlamenta — uredila vsa vprašanja, ki jih zakon pušča odprta (učni načrti, urnik ipd.).

V osnutku so manjšine omenjene le v nekaterih členih. 10. člen nosi naslov Pravičje jezikovnih manjšin. Določa, da se na območju, na katerem živijo manjšine, prilagodijo učni načrti tako, da bodo zagotovili primeren razvoj študija jezika in kulture posameznih manjšin. V drugem delu člena so bile sprejete vse zahteve južnih Tirolcev. V 11. členu pa so bile sprejete skoraj vse zahteve Valdostancev.

Na prvi odstavek 10. člena se zakonodajalci sklicujejo v 6. in 27. členu, ko gre za predpise o minimalnem številu dijakov, ki je potrebno za uvedbo izbirnih predmetov in dejavnosti, oziroma o minimalnem številu dijakov, ki je potrebno, da se odpre nova šola. Številčne omejitve namreč ne veljajo za šole, kjer je učni jezik različen od italijanskega.

O Slovencih pa zakonski osnutek sploh ne govori. Pri tem je treba omeniti, da je Sindikat slovenske šole že v prejšnji zakonodajni dobi v zvezi s to reformo izoblikoval nekatere zahteve, ki naj bi v čim večji meri zagotovile Slovincem možnost višjega srednjega izobraževanja v slovenskem jeziku. Sindikat je svoja stališča in predloge za dopolnilo zakona naslovil na ustrezno senatno komisijo in pristojne organe. Sindikatu je po tej poti sledila slovenska komisija pri deželnem šolskem skrbniku. Ob ponovni razpravi o reformi višje srednje šole je tudi sindikat ponovno izdelal nekatere zahteve in jih poslal pristojnim organom poslanske zbornice. Prizadevanja pa so bila očitno zaman.

Ugotavlja se, da prvi odstavek 10. člena slovenski narodnostni skupnosti v Italiji ne jamči vseh izobraževalnih možnosti. Člen namreč ne zagotavlja pouka v materinem jeziku, medtem ko bi bilo potrebno, da se dijakom zagotovi družbena in poklicna izobrazba, ki je v skladu s potrebami po zaščiti in razvoju jezikovne skupine. To pomeni popolno poznavanje materinega jezika in sredstev, ki zagotavljajo poznavanje življenja, kulture in zgodovine manjšine in matičnega naroda.

Že iz zgornjih ugotovitev izhaja, da je bistveno, da se v vsaki pokrajini, kjer živijo Slovenci, jamči možnost izobrazbe v vseh predvidenih smereh, saj je med

drugim dolžnost države, da omogoči državljanom izobrazbo v vseh vrstah in stopnjah šol, kot jamči 33. člen ustave.

Zakon bi torej moral zagotoviti Slovincem popolno strukturo višje srednje šole. V primeru da določena smer ne obstaja, bi moralo biti državljanu omogočeno, da obiskuje enakovredno šolo v Sloveniji. Pridobljena diploma naj bi bila v Italiji priznana.

V novo strukturo višje srednje šole bi bilo treba zagotoviti prehod tako s poklicnega zavoda J. Štefan kakor tudi iz Glasbene matice. Zato naj bi bila slovenski glasbeni šoli dana možnost, da postane državna šola, kot je to predvideno za občinske in pokrajinske umetniške šole.

Da se Slovincem zagotovi čim širša možnost izobraževanja, bi bilo potrebno odpraviti vse številčne omejitve, tudi tiste, ki so v zvezi z ustanavljanjem tečajev za dijake-delavce.

Potrebno bi tudi bilo, da bi slovenski zavodi razpolagali s finančnimi sredstvi, ki jih zakonski osnutek predvideva za večinske zavode z najmanjšim možnim številom dijakov (500).

Možno naj bi tudi bilo nastaviti strokovnjake — tuje državljane, in sicer ne le za pouk tujih jezikov, pač pa tudi za poučevanje drugih predmetov oziroma dejavnosti.

Potrebno bi bilo, da bi pri prilagajanju splošnih določb potrebam slovenske narodnostne skupnosti sodelovali posebni slovenski šolski organi, in sicer slovenski deželni šolski svet in intendant za slovenske šole, ki naj bi slovenski jezik odlično obvladal. Posebej bi sodile v pristojnosti slovenskega deželnega šolskega sveta naslednje naloge:

Slovenski deželni šolski svet naj bi imel besedo pri prilagajanju splošnih učnih načrtov potrebam slovenske šole in pri načrtovanju pobud za dopolnilno izobraževanje šolnikov. V okviru dopolnilnega izobraževanja naj bi bila dana možnost, da šolsko osebje obiskuje izpopolnjevalne tečaje v Sloveniji, kar se delno že dogaja v okviru mednarodnih določb. Seveda bi moralo biti obiskovanje tečajev priznано.

Omenjeni organ naj bi določal o odprtju oziroma ukinitvi smeri slovenske višje srednje šole in o porazdelitvi tehničnega, znanstvenega in didaktičnega materiala slovenski šoli. Določil naj bi tudi kriterije, po katerih bi se izvajala delovna praksa. Slovenskim dijakom pa naj bi bilo možno opravljati delovno prakso tudi v Sloveniji. Svet naj bi tudi izdelal kriterije za potek dopolnilnih tečajev in sprejemnih izpitov tako pri prepisu iz ene smeri slovenske višje srednje šole v drugo kakor tudi pri povratku v slovensko višjo srednjo šolo.

Da bi se za manjšine čim bolje rešila vsa vprašanja, ki jih zakon pušča odprta, bi kazalo, da bi v parlamentarni komisiji, ki bo nadzorovala izvedbo odlokov v zvezi s temi vprašanji, sodelovali tudi predstavniki tistih manjšin, ki jih italijanska država priznava.

Besedilo zakonskega osnutka čaka še razprava v senatu in od te bo odvisno, v kolikšni meri bo slovenski narodnostni skupnosti zagotovljena pravica do višjega srednjega izobraževanja.

Ali bo zakon korenito spremenil sedanjo strukturo, ali bo višja srednja šola ustrezala splošnim smotrom, ki so izraženi v besedilu osnutka, bo odvisno od tega, kako bo reforma dejansko izpeljana.

Zadnje besedilo ima namreč nekaj senčnih plati. Naj navedem le nekaj primerov. Če naj prvi dve leti usmerjata mlade, je vprašljivo, ali ne bi bilo umestnejše, da bi dijak izbral študijsko smer ob koncu drugega razreda. Nevarnost je namreč v tem, da se že v prvem letniku tvorijo razredi, ki bodo homogeni glede na smer. To pa bi bilo v nasprotju s principom enotnosti višje srednje šole.

Če se skupni predmeti različno porazdelijo po smereh, je vprašljivo, kaj pomeni beseda skupni in kako lahko skupni predmeti, ki dejansko ne bi bili skupni, prispevajo k ustvarjanju enotnega kulturnega nivoja.

Predvidevajo, da bo v senatu posebno živahna razprava o vključitvi poklicnih zavodov v strukturo višje srednje šole. Nekateri namreč menijo, da poklicni zavodi ne spadajo v to strukturo. Če bi iz senata izšlo tako besedilo, bi bilo to dejansko v nasprotju z načelom, da je višja srednja šola enotna.

Pri uresničevanju reforme bo imelo bistveno vlogo tudi strokovno izpopolnjevanje učnega kadra, ki ga zakonsko besedilo sicer predvideva. Zaželeno bi bilo, da bi bile pobude v tem smislu ustrezne, da se ne bodo šolniki tudi tokrat le formalno prilagodili zakonu in okrožnicam, kot se je dogajalo ob uvajanju novih smernic v obvezni šoli. Jasno je namreč, da brez širše kulturno-družbene in znanstvene strokovnosti učnih kadrov ni mogoče doseči nikakršno preosnovo šole. Če bo strokovno izpopolnjevanje pomanjkljivo, tvegamo, da se bodo šolniki razočarani umaknili do vseh, tudi kakovostnih smernic, ker ne bodo razpolagali s sredstvi, da bi jih uresničevali.

Seveda bo celo vrsto drugih problemov predstavljala preureditev zgradb, porazdelitev smeri in vse, kar je s tem povezano.

Uspeh reforme pa bo, ne nazadnje, močno odvisen od osrednjih učnih načrtov. Iz teh bo razvidno, če se bodo slošni smotri, ki so izraženi v zakonskem osnutku, mogli uresničiti. Lahko da bodo tudi programi reformirane višje srednje šole prav tako okvirni, kot so programi za obvezno šolo. Potrebno pa bi bilo tako načrtovanje vzgojno-izobraževalnega dela, ki ustreza sodobnim pedagoškim spoznanjem. V tem smislu bi si bilo želeli odprtih modelov, katere bi bilo mogoče prilagajati spreminjajočim se zahtevam družbe. To bi bilo posebno pomembno za slovensko šolo, saj bi nudilo možnost take prilagoditve vsebin in oblik dela, ki bi ustrezale družbenemu in gospodarskemu razvoju slovenske narodnostne skupnosti in ki bi stvarno prispevale k njenemu razvoju.

Riassunto

IL DILEMMA DELLO SVILUPPO DELLA SCUOLA SLOVENA ALLA LUCE DELLA RIFORMA ITALIANA DELLA SCUOLA MEDIA

In Italia la struttura della scuola media superiore deriva dalla riforma Gentile del 1923 che fu l'espressione di una concezione aristocratica della cultura. Attualmente la scuola media superiore appare rigida e caratterizzata da una molteplicità di istituzioni parallele, in essa è inoltre tutt'ora evidente il parallelismo con la stratificazione delle classi sociali. Dal 1962, anno in cui fu istituita la nuova scuola media unica che mise in luce l'inadeguatezza di tali ordinamenti, sono stati elaborati vari progetti di riforma. In luglio la Camera ha votato un nuovo testo di legge per la riforma della secondaria superiore che dovrebbe portare alla semplificazione dell'attuale sistema. La scuola media superiore sarà unitaria e si articolerà in quattro grandi aree suddivise complessivamente in 17 indirizzi. Alla comunità slovena il testo di legge non offre però sufficienti garanzie e opportunità d'istruzione. Di norma dovrebbe essere garantita la presenza di tutti gli indirizzi, previsti dalla legge, in lingua slovena. In tal senso dovrebbe essere ammessa alla statizzazione anche la scuola musicale slovena gestita dalla Glasbena matica di Trieste/Trst. Per gli istituti d'istruzione secondaria dovrebbe essere prevista la deroga al numero degli studenti in tutti i casi in cui la legge pone dei limiti numerici. Per la realizzazione degli obiettivi della scuola secondaria superiore con lingua d'insegnamento slovena e per la gestione del personale di detta scuola, dovrebbe essere istituito un apposito consiglio scolastico regionale e presso l'ufficio scolastico regionale un posto di intendente scolastico (con perfetta conoscenza della lingua slovena) per le scuole con lingua d'insegnamento slovena. Viene specificato in merito a che cosa dovrebbe essere sentito il parere del consiglio scolastico regionale per la scuola slovena. Vengono inoltre indicate anche altre competenze che tale organo dovrebbe avere. Si segnalano pure altre proposte volte a garantire alla comunità nazionale

slovena il pieno diritto all'istruzione secondaria. In che misura verrà data questa garanzia dipende ora dal dibattito al Senato. La realizzazione degli obiettivi della nuova scuola superiore sarà comunque subordinata alle modalità dell'attuazione della riforma.

Summary

DILEMMAS ON THE DEVELOPMENT OF THE SLOVENE SCHOOLING AND THE REFORM OF THE HIGHER SECONDARY SCHOOL IN ITALY

The structure of the Italian higher secondary school developed on the basis of Gentile's reform in the year 1923 which was the reflection of the aristocratic concept of culture. The higher secondary school seems rigid today. A multitude of parallel institutions is typical of it. It is evident that the school system takes account of social stratification. Since 1962 when a new uniform secondary school system was introduced, that pointed to the weaknesses of such a type of organisation, a number of different plans for the school reform were worked out. In July the new act on the reform of the higher secondary school that will simplify the school system was passed by the Parliament.

The higher secondary school will be uniform, divided in four large educational fields that will be further divided in 17 orientations. The draft does not guarantee all possibilities of instruction to the Slovene community. All orientations, stipulated by the Act ought to be guaranteed to the Slovene language too. In this sense The Slovene School of Music directed by Glasbena matica (Philharmonic Society) in Trieste/Trst ought to be nationalized, too. Exceptions should be stipulated for secondary school institutions in all cases where the Act defines the number of schools. A special Regional school council ought to be established for the attainment of the purposes of higher secondary school with the Slovene language of instruction and for the management of this kind of school. And, a member of the Regional school office should also be a school-inspector with perfect knowledge of the Slovene language. It is precisely defined in which cases it will be necessary to consider the opinion of the Regional school council. Besides, also other competences that such a body should have, are defined. Other suggestions are presented there that will guarantee a full right to secondary school instruction to the Slovene national community. It depends upon the discussion in the Senate, to what extent this assurance will be fulfilled. In any case a new form of the higher secondary school will depend upon the way of realizing the reform.

Filibert Benedetič

VPRAŠANJE KULTURNO-PROSVETNEGA RAZVOJA SLOVENSKE NARODNOSTNE SKUPNOSTI V ITALIJI

Leta 1964, skoraj dvajset let po ustanovitvi republike Italije, je bila v skladu z ustavnimi določbami o državni decentralizaciji ustanovljena tudi dežela Furlanija-Juljska krajina. Zaradi različne etnične sestave njenega prebivalstva, ki šteje vzdolž državne meje med republiko Italijo in Socialistično federativno republiko Jugoslavijo več kot sto tisoč Slovencev, ji je bil priznan status avtonomne dežele s posebnim statutom (**regione autonoma a statuto speciale**). Italijanski parlament je torej priznal načelo diferenciacije po narodni pripadnosti, saj so poleg Slovencev, katerih vsestranska vitalnost in kulturna prvobitna izraznost sta svojevrstni značilnosti tako imenovane zgodovinske narodne manjšine,¹ tu tudi Furlani, ki pa predstavljajo še težko določljivo stvarnost.² V deželi Furlaniji-Juljski krajini obstaja na meji z Avstrijo tudi nemška narodnostna skupnost, številčno sicer dokaj skromna.

Ob tej naravni in splošno sprejeti obrazložitvi se je v zadnjem času pojavila drugačna teza. Sergio Coloni, vplivni član vodstva stranke **Democrazia Cristiana** v deželi Furlanija-Juljska krajina, je v Trentu 31. 8. 1981 v svojem posegu na okrogli mizi o vprašanju zaščite jezikovnih manjšin, ki živijo v Italiji, izjavil: »La Regione fu allora istituita ad autonomia speciale per questioni che riguardavano inanzitutto l'appartenenza territoriale di Trieste e di parte dell'Istria« (Takrat so ustanovili deželo s posebno avtonomijo predvsem z ozirom na odprta vprašanja ozemeljske pripadnosti Trsta in dela Istre).³

Ustanovitev Furlanije-Juljske krajine je prvič omogočila, da so se združili vsi Slovenci znotraj ozemlja z enotno administrativno ureditvijo. V dolgem procesu demokratizacije so tedaj nastali tudi premiki v zvezi s priznanjem Slovencev kot narodnostne skupnosti. Ti premiki so bili pomembni zlasti za Slovence v Videmski pokrajini, ki so v narodnostnem in socialnem pogledu veliko bolj ogroženi kot Slovenci na Tržaškem in Goriškem. Seveda ni šlo za kakšne velike spremembe, saj za Slovence v Videmski pokrajini še do danes ni šol v materinem jeziku, toda pojavilo se je vsaj spoznanje, da pripadajo slovenski narodnosti skupnosti v Italiji. Sredi tistih šestdesetih let se je s procesom demokratizacije uveljavilo tudi novo razpoloženje, ki je omogočilo svobodnejši pretok kulturnih vrednot med sosednjimi narodi, večje sodelovanje, boljše medsebojno poznavanje in iskrenejše spoštovanje med subjekti posameznih kultur.

Vsekakor gre za zanimiv splet različnih svetov, ki so vsak zase prispevali k plemenitenju kulturne izraznosti, s katero se ta zemlja lahko ponaša. Velike pomanjkljivosti v zgodovinopisju pa žal onemogočajo objektivno presojo o izvorihih,

¹ V italijanski terminologiji se zadnje čase uveljavlja izraz **minoranza nazionale storica** (zgodovinska narodna manjšina) za tiste narodnostne skupnosti, ki živijo na obmejnih področjih v dotiku z državno stvarnostjo svojega matičnega naroda. Kot take so priznane: slovenska narodnostna skupnost v Furlaniji-Juljski krajini, nemška narodnostna skupnost na Tridentinskem-Gornjem Poadižju in francoska narodna skupnost v Deželi Aosta. V vseh drugih primerih, z večjo ali manjšo naklonjenostjo, se uporablja izraz **minoranza linguistica** (jezikovna manjšina).

² Glej v aktih kulturnega srečanja **Furlani in Slovenci: dva naroda — dve kulturi**, Oglej, 22. maja 1982; organizirale občine Oglej, Piran in Kraška gorska skupnost.

³ Revija Most 63/64, str. 137, Trst.

razvoju in konsolidaciji kulturnih ter družbeno-političnih struktur avtohtonega prebivalstva. Tako je na primer z navajanjem prisotnosti in deleža slovenske komponente, ki jo italijansko zgodovinopisje v glavnem ignorira. Tak pristop potvarja edinstvene značilnosti tukajšnjega bivanjskega prostora in ljudi v njem, hkrati pa potvarja tudi izvirne elemente njegove kulturne biti. Resnična zgodovina te naše zemlje še ni bila napisana. Gre torej za vprašanje zgodovinopisja in osnovnih postavk znanosti, ki ni znanost, če ne izhaja iz neizpodbitnih virov stvarne pojavnosti. Tak pristop je namreč značilen za zavojevalce oziroma za tiste, ki s temelja trdnega zakona močnejšega vsiljujejo svojo voljo. To pa je povsem nekaj drugega, sicer zmeraj usodno pričujočega v zgodovini človeštva, in zgodovinar, ki ne ločuje kulturnih karakteristik, izhajajočih iz vrednot narodne biti, od političnih karakteristik nacionalistično etatistične prevlade, opravlja propagandistično vlogo v izključno korist zavojevalca. Takšno ravnanje nenehno povzroča nova krizna žarišča, kajti vsa prizadevanja nacionalistično etatistične prevlade, da bi odpravila kulturne vrednote narodne biti katerekoli skupnosti, v tej skupnosti, uradno odpisani, ustvarjajo obrambne nasipe in utrjujejo odpor. Narodove zakonitosti so temelj kulture človeštva, ki edina nosi v sebi seme življenjske biti, prostorsko in časovno vseobsegajočega.⁴

* * *

Pri iskanju temeljnih izhodišč za proučevanje kulturnega izraza slovenske narodnostne skupnosti v Italiji ne smemo prezreti gradiva dr. Andreja Budala, zbrana v skromno opremljeni knjigi z naslovom *Odmevi z roba*.⁵ Že sam naslov knjige označuje bivanjsko karakteristiko narodnostne skupnosti, v različnih samostojnih spisih v njej pa so zbrani osnovni podatki o konsistenci, značaju in pogonskih silnicah kulturnega življenja in boja tržaških Slovencev po drugi svetovni vojni. V njej najdemo tudi pomembne navedbe o širšem kontekstu slovenskega kulturnega življenja in boja na dotikališču med različnima svetovoma, slovanskim s severa in latinskim z juga. Pri tem so še zlasti dragocene navedbe o organski povezanosti s preteklostjo in o vseskozi pričujočem duhu ljudskega izročila v položaju, v katerem je kultura stalno izpostavljena sovražnemu razpoloženju do Slovencev in sploh do vsega slovanskega sveta. Knjiga torej pomaga odkrivati nedopovedljivost položaja slovenskega človeka, ki danes živi v novi stvarnosti tako imenovane manjšine, hkrati pa navaja pretresljivo podobo o njegovem boju za obstoj, za ohranitev identitete in za razvoj lastne kulturne biti. Posamezni spisi so v knjigi razvrščeni v kronološkem zaporedju od leta 1948 do 1966 in prikazujejo položaj slovenske kulturne stvarnosti v razdobju, ki ni za Slovence nič manj kritično od prejšnjih.

Ne da bi se podrejal strogi znanstveni metodi preučevanja kulture slovenske narodnostne skupnosti v Italiji, želim že pri samem skiciranju njenih karakterističnih potez navesti žarišča, iz katerih se razvijajo skladne podobe resničnega stanja. Podoba, ki izhaja iz knjige *Odmevi z roba*, je v tem pogledu zgovorna in resnična, zato opozarjam nanjo kot na nenadomestljiv pripomoček pri preučevanju kulturne zgodovine tega svojevrstnega prostora.

V zvezi z naslovom pričujoče študije, v katerem sta med seboj povezana izraza kultura in prosveta, je treba najprej razložiti vsebinske značilnosti te naše posebne terminologije. V sestavku z naslovom *O napredni ljudski kulturi*⁶ je dr. Andrej Budal zapisal: »Kultura ustvarja kulturne vrednote, prosveta pa jih razširja.

⁴ Ibidem, op. 2, primerjaj s sestavkom F. Benedetiča.

⁵ Andrej Budal, *Odmevi z roba*, Založba Obzorja, Maribor, in Založništvo tržaškega tiska, 1967.

⁶ Ibidem, str. 104.

Prosveta hoče ljudstvo prosvetiti ali ga razsvetliti s tem, da mu kulturne vrednote posreduje, mu jih približa, mu jih razlaga in ga usposobi, da si jih popolnoma prisvoji. « To ločevanje posameznih vlog znotraj enotne zasedbe plemenite igre, imenovane kultura, je treba sprejemati **cum grano salis**. Kultura je namreč rezultanta najrazličnejših vzvodov, ki skupaj poganjajo izredno občutljiv mehanizem. Končno je vse podrejeno načelu vzroka in učinka. Ne gre torej jemati stvari z vidika vrednostnih meril, kar se sicer večkrat dogaja tudi med kulturniki samimi, pač pa z vidika nalog znotraj fenomena. Razlika med tistimi, ki kulturne vrednote ustvarjajo, in tistimi, ki jih razširjajo, ne zadeva bistva kulturnosti — vseobsegajočega pojma, enako veljavnega tako za ene kot za druge — temveč opravljanje posameznih nalog v okviru enotnega ustvarjalnega procesa.

Prosvetno delovanje je zato bistvena postavka kulturnega izraza slovenske narodnostne skupnosti v Italiji. Termin prosveta se je med drugim uveljavil kot svojevrsna karakteristika ljudskosti v kulturi med slovanskimi narodi, ki se tudi po tem razlikujejo od drugih. Organska povezanost z narodom je prvi pogoj za kulturno ustvarjalnost, imperativ, ki poganja življenje. Zaradi te specifične vrednosti izraza menim, da ni bila utemeljena odločitev o preimenovanju Slovenske prosvetne zveze v Zvezo slovenskih kulturnih društev⁷ pred leti, čeprav so pobudniki s tem hoteli ovrednotiti prosvetno delo in ga poistovetiti s kulturo na najvišji stopnji. Toda prosveta je kultura na najvišji stopnji in žlahtnost izraza razodeva njeno neposredno povezanost z ljudstvom.

Razprava o kulturno-prosvetnem razvoju slovenske narodnostne skupnosti v Italiji mora zato izhajati iz jasnih izhodišč. Bolj kot za prikaz statističnih podatkov o številu ustanov in organizacij, ki se ukvarjajo s kulturo, o njihovem delovanju, bolj kot za navedbo imen posameznih ustvarjalcev z vseh področij umetnosti, ansamblov, skupin, da ne omenjam še drugih izrazov kulture z najrazličnejših področij njene pojavnosti, gre tu za preučitev morfoloških značilnosti bivanjskega prostora in novih dimenzij, v katerih slovenski človek živi kot sin slovenskega naroda oziroma kot pripadnik slovenske narodnostne skupnosti v Italiji.

Želim tedaj poudariti, da je potrebno vztrajati pri konceptu naroda in kulture, kajti vprašanje se v glavnem ne tiče priznavanja temeljnih vrednot kulture v filozofskem pogledu, pač pa priznavanja biti samega naroda v njegovem konkretnem bivanjskem prostoru. Posebni procesi, ki so pogojevali rojstvo, utrjevanje in razvoj slovenskega naroda kot kulturnega subjekta, so še zlasti na tem razvodju med romanskim in slovanskim svetom potekali v stalnem krču zaradi pritiska prevladujočega upravno-gospodarskega in političnega elementa, vselej brezobzirnega v težnji ohraniti in poiskati nove privilegije ter profit.

Tako je nastal usodni razkol med privilegiranim prevladujočim slojem in veliko brezpravno množico. Vzroki za ta razkol tičijo torej v zakonitostih družbenega sistema, ki temelji na načelu profita in služi velikim gospodarsko-političnim interesom. Poseg avstro-ogrske cesarice Marije Terezije, ki je botrovala hitremu gospodarskemu in demografskemu razvoju Trsta, je v tem pogledu zelo zgovoren Enzo Bettiza, priznani italijanski sodobni intelektualca, po rodu Dalmatinec, prenikav kulturno-politični novinar in publicist, je v svojem romanu **Il fantasma di Trieste** (Tržaška prikazen) zapisal: »Izviramo iz odloka spretno kuharice, iz tistega **imprimaturja**, ki je omogočil poskus usposobiti neki portič, po naravi nehvaležen, od zgodovine pozabljen, izpostavljen udarom vetrov, od kamenja in robide obkoljen. (...) Lahko rečemo, da smo v dveh stoletjih izdelali iz nič, iz kamnov in iz morja kos umetnega mesa, gnojni stvor, ki je postal eno izmed najbolj norih žarišč

⁷ Občni zbor Slovenske prosvetne zveze, ki se je odvijal v gledališču »F. Prešeren« v Boljuncu 27. maja 1980.

evropske sodobnejše civilizacije. (. . .) Kakšen nacionalizem torej? Bi znali povedati, kakšen? O kakšnem nacionalizmu neki mi Tržačani lahko blebečemo, ko ne vemo niti tega, s kakšno krvjo smo v resnici spočeti in pomešani?«⁸

Ta fenomen se je pri nas začel vraščati v zavest novega človeka z nastopom »pomladi narodov« na polovici prejšnjega stoletja. Ko se je po letu 1848 v osrčju Evrope, urejene po starem vzorcu kraljevega cesarstva, začela uveljavljati zavest o narodni identiteti in o pravicah vsakega ljudstva, da se svobodno razvija v elementarnih, bistvenih sestavinah svoje lastne kulture, so tudi v naših krajih nastali prvi, odločni premiki. Med slovenskim, vselej zapostavljenim ljudstvom, je tedaj začela nastajati organizirana oblika kulturnega življenja, ki je ob delu in naporih vnetih domoljubov privedla do bogatega razcveta dolgo zatrtih klic narodne prebujе. Velikim socialnim neskladjem med različnimi družbenimi sloji na našem obmejnem ozemlju, tj. med povsem privilegiranimi in izrazito zapostavljenimi, so se pridružila tudi neskladja etnične narave, saj smo bili Slovenci izrjnjeni iz javnega življenja, prezirani in preganjani, posebno v mestnih središčih in še zlasti v Trstu, ki se je po svojem bliskovitem gospodarskem in demografskem vzponu iz časov stare Avstrije s prihodom Italije izrodil v mesto nasilja, globokih protislovij, nerazrešljive začasnosti in odmiranja.⁹ Srednjeveško pravilo *cuius regio illius religio* ob primerno moderni preinterpretaciji terminov še zmeraj velja, kajti družbenih ureditev ne uravnavajo kulturne vrednote človekove biti, pač pa načelo politično-ekonomske prevlade in izkoriščanja delovnega človeka.

Slovensko komponento, ki je še ob izbruhu prve svetovne vojne obsegala zelo široke plasti avtohtonega prebivalstva, je v takih razmerah močno načela asimilacija in potujčevalni pritiski prevladujočih meščanskih slojev, ki so temeljili v nacionalističnih interesih in velikem dotoku imigracije. Demografsko stagnacijo je ob tolikem dotoku uravnavalo odseljevanje avtohtonega prebivalstva, v velikem številu tudi slovenskega, ki se je razkropilo na vse strani daleč po svetu. Zunanji činitelji so tako spreminjali morfološko sestavo bivanjskega prostora, prevladujoči meščanski sloji pa vse do danes izrabljajo neskladja etničnega značaja, zato da z njimi zakrivajo lastne odgovornosti za goboko družbeno-gospodarsko krizo in hkrati očuvajo svoje privilegije. Usodni razkol, ki povzroča stalne spopade na izmišljenem bojišču narodnostne mržnje, izhaja v resnici iz globokih protislovij v družbeno-politični ureditvi in neizprosni zakonitosti gospodarskega sistema, temelječega na profitu.

Slovenski človek mora zmeraj izbirati med dvema alternativama: ostati Slovec, kar ga sili v nenehen boj za ohranitev lastne kulturne identitete, ali pa se otresti teh skrbi, teh težav, razočaranj in se potujčiti. Italijan seveda nima takih problemov, ker njemu ne preti nevarnost, da bi se potujčil. Ne bom se dotikal vprašanja njegovega kulturnega izraza, ki ima povsem drugačna zgodovinska izhodišča, če nič drugega že to, da pripada prek petdesetmilijonskemu narodu. Na drugi strani je številčno neprimerno manjši slovenski narod, vmes pa slovenska narodnostna skupnost, tako imenovana manjšina. Toda številčnost in politično-administrativna prevlada nista pogoj za kulturo. Lahko sicer pomembno vplivata na raztapljanje

⁸ Enzo Bettiza, *Il fantasma di Trieste*, Milano, Longanesi, str. 52—53. Citat v izvirniku: »Alla nostra origine non c'è che la bolla della scaltra massaia, l'imprimatur che promosse l'edizione sperimentale di un porticciuolo per natura ingrato, abbandonato dalla storia, battuto dal vento, circondato da sassame e sterpaglia. (. . .) Si può dire che in due secoli abbiamo formato dal nulla, dai sassi e dal mare, un pezzo di carne artificiale, un bubbone ch'è diventato uno dei focolai più matti della recente civiltà europea. (. . .) Quale nazionalismo d'altronde? Quale, me lo sa dire lei? Noialtri triestini di quale nazionalismo possiamo cianciare, quando non sappiamo neppure di che sangue in realtà siamo fatti e mischiati?«

⁹ Primerjaj z gradivom v priložnostnem zborniku *Sv. Jakob, zgodovinski razgledi po življenju Slovencev v tržaškem delavskem okolju*, Trst, Založništvo tržaškega tiska, 1980.

življenjskih sokov prvobitnih vrednot bivanjskega prostora, ni pa nujno, da pri tem povsem uspeša. Nasprotno, zgodovina človeštva dokazuje, da bolj ko neka skupnost zlorablja številčnost in iz nje izhajajočo politično-administrativno prevlado, močnejša postaja življenjska moč ponižanega kulturnega subjekta.

V tem našem prostoru, kjer že toliko stoletij druga ob drugi živijo različne etnične komponente avtohtonega prebivalstva, se še niso udomačili pojmi o specifičnih vrednotah kulturne identitete, kulturne zavesti in kulturnega subjekta. Problemi nastajajo že pri samem pojmovanju narodne pripadnosti, saj odnos večinskega naroda do tega vprašanja izhaja izključno iz političnega načela državljanske pripadnosti. Z drugimi besedami, pojem narodnosti se izenačuje s pojmom državljanstva, ki vse uravnava na skupni imenovalc anagrafskega seznama italijanskih državljanov. Ta temeljni administrativni akt, iz katerega izhajajo vsi postopki iz družbene ureditve in državljanjskih pravic, ne ve za karakteristiko narodne pripadnosti, oziroma ne upošteva najplemenitejše dobrine človekove biti, ki se ji pravi kulturna identiteta. Pri tem se spomnimo vsaj na poitalijančevanje imen in priimkov, pačenje izvornih slovenskih oblik hkrati z odklanjanjem oziroma nepriznavanjem slovenskega črkopisa.¹⁰

V uvodu v slovensko slovnico lahko preberemo naslednji pomembni stavek: »Vsak omikan narod si ustvari knjižni jezik, posodo, ki vanjo izliva čustva in misli, da se ne izgube, marveč ohranijo poznejšim rodovom.« Sporočanje v materinem jeziku je torej prvi pogoj za uveljavitev kulturne biti vsakega naroda. Vsako neposredno sodelovanje Slovencev v manifestacijah večinskega oziroma italijanskega naroda zato naleti na težave in zapreke, ki jih je bilo do danes težko premostiti. Slovenski jezik je namreč večinoma veljal za tujega in zelo kompliciranega, če že ne za manjvrednega, kot nekakšen žargon težakov, mlekaric, brezpravne raje. K temu je pripomoglo tudi nepoznavanje stvarnosti narodov Jugoslavije in odnos do Slovenije, češ da kot neznatna regionalna tvorba nima pogojev za enakovredno sodelovanje v družbi samostojnih kadrov. Zaradi tega usodnega nesporazuma, izhajajočega iz občutljivosti in kulturne nedorečenosti, je položaj tako imenovanega manjšinca še toliko težji. Toda ne gre samo za našo občutljivost, povsem naravno za pripadnike svojevrstnega obmejnega ozemlja, pač pa predvsem za zavest o nezamenljivi dobrini, enako veljavni pod slehernim soncem. Med temeljne pravice vsake narodnostne skupnosti sodi priznanje domovinske enakopravnosti materinemu jezikovnemu izrazu za vse državljane. Gre torej za težave in zapreke, ki jih je še zmeraj težko premostiti, saj zahteva po priznanju in rabi slovenskega jezika povzroča med Italijani veliko zadrego in reakcije nestrpnosti.¹¹

Tak odnos do jezika manjšine izničuje iskrena prizadevanja, da bi se v teh krajih končno uveljavila kulturna zavest v pravem pomenu besede. Iz nje namreč izhaja potreba po svobodnem komuniciranju med ljudmi, kar pa seveda ni zgolj mehaničen akt. Svobodno komuniciranje je možno, če se poznajo in spoštujejo kulturne značilnosti vseh tistih skupnosti, ki se po svojem etničnem izvoru razlikujejo od večinskega naroda in pripadajo njegovi državni stvarnosti kot ena izmed komponent avtohtonega prebivalstva.

V praksi uveljavljeno načelo, ki določa, da je jezik večinskega naroda edino zakonito sredstvo sporočanja v javnem življenju, ustvarja paradoksalno situacijo v kulturni stvarnosti celotnega prostora. Pripadnik manjšine po sili razmer lahko že **a priori** obvlada kulturno izraznost večinskega naroda in tako razpolaga z ne-

¹⁰ Primerjaj z govorom F. Benedetiča na Prešernovi proslavi 7. februarja 1982 v Kulturnem domu v Gorici.

¹¹ Glej v aktih II. deželne konference o kulturnih dejavnosti — 2^a Conferenza regionale sulle attività culturali, Avtonomna dežela Furlanija-Juljska krajina, Gorica, 27.—28. februarja 1981.

posrednimi sredstvi zaznav in presoje. Večinski narod pa, ki odklanja poznavanje kulturne izraznosti manjšine, ostaja nujno v podrejenem položaju. Italijan ne samo da ne pozna človeka, ki tako kot on prebiva v istem prostoru, temveč ga niti ne razume, in to ne glede na uveljavljeni postopek izključnega komuniciranja v italijanskem jeziku.

Ta paradoks ustvarja velika neskladja v kulturni izraznosti tega našega bivanjskega prostora. Narodno in kulturno ogrožena komponenta avtohtonega prebivalstva, ki pripada tako imenovani zavedni manjšini, se mora zato zelo truditi in bojevati, da bi ohranila svoje vrednote in dosegla njihovo priznanje. Stalna angažiranost te vrste, ki ni samo narodnoobrambna, krepki kulturno vitalnost in odpira širša obzorja. Narodnoobrambno delovanje je med drugim žlahtna postavka našega kulturnega programa. Tako imenovani večinski narod, ki razpolaga z vsemi sredstvi družbenopolitične oblasti, pa se stalno spoprijema s kulturno nedorečenostjo in zapiranjem. Tako smo priče tudi drugemu fenomenu, nič manj značilnemu za to svojevrstno kulturno stvarnost. Med tržaškimi osebnostmi, ki so se uveljavile v italijanskem kulturnem prostoru, je mnogo takih, ki niso italijanskega rodu. Gre za kategorijo ljudi, ki so iz različnih vzrokov izgubili kulturne vrednote materinega jezikovnega izraza, v veliki večini primerov zaradi podrejenega položaja manjšine, nepriznane, omalovaževane in izrinjene iz javnega življenja. Ob socialni ogroženosti so nastajali tudi manjvrednostni kompleksi. Ti ljudje seveda neradi govorijo o svojem izvoru in se proglašajo za Italijane v skladu s teorijo, da narodno pripadnost lahko svobodno izbiraš s kulturo, oziroma da je to stvar individualne kulturne izbire. Ta pojav bolj ali manj poznajo na vsakem narodnostno mešanem ozemlju; ob nacionalističnih ukrepih večinskega, prevladujočega naroda proti manjšini, gre v mnogih takih primerih tudi za janičarsko reakcijo ali nekakšen sindrom manjšine, kot bi temu lahko rekli z izrazom, ki se je uveljavil za označevanje psiholoških mutacij stockholmskih talcev in njihovega postopnega poistovetenja z ugrabitelji.

Zaskrbnjujoče je tudi stalno odhajanje mnogih kulturnih ustvarjalcev. Tullio Kezich, v Italiji priznani filmski kritik, publicist, dramatik, ki je kot večina drugih pomembnih kulturnih ustvarjalcev zaradi brezodmevnosti in mačehovskega odnosa domačega okolja odšel »v svet«, je v drobni knjigi **Svevo e Zeno — vite parallele** (Svevo in Zeno — vzporedni življenji,¹² z grenkobo zapisal: »Toda Svevo in Zeno sta doživela preizkušnjo odločilnih let med starim in novim, med včerajšnjim svetom in prvimi znamenji drugega sveta, v katerem se bo genocid uveljavil kot zakon. In mi ju gledamo kot preroka 'vedrega obupa' (z izrazom drugega tržaškega velikega Žida),¹³ na ozadju njunega mesta, razžrtega in osiromašenega, med starši, ženami, tasti, svakinjami, svaki, bratrance, sestričnami, nečaki, prijatelji, znanci, ki vsi skupaj tvorijo blodno vojsko preteklosti.«

Z ureditvijo spornih vprašanj med Italijo in Jugoslavijo ob podpisu osimskih sporazumov je kazalo, da se bo položaj izboljšal. Toda namesto da bi odločno pristopili k reševanju globoke družbeno gospodarske krize in razvoju kulturne zavesti v duhu stvarnih postavk sporazuma, so spretni tribuni zlasti v Trstu zlorab-

¹² Tullio Kezich, **Svevo e Zeno — vite parallele**, Milano, Scheiwiller, 1970, str. 11. Citat v izvorniku: »Ma Svevo e Zeno hanno vissuto anni decisivi fra il vecchio e il nuovo, tra il mondo di ieri e i primi annunci di un altro mondo dove il genocidio diventerà legge; e noi guardiamo come profeti di 'serena disperazione' (per chiamarla come un altro grande ebreo triestino) sullo sfondo della loro città straziata e depauperata, fra genitori, mogli, suoceri, cognate, cognati, cugini, cugine, nipoti, amici, conoscenti che formano tutti insieme l'esercito spettrale del passato«.

¹³ Tu je mišljen pesnik Umberto Saba z zbirko **La serena disperazione** (Vedri obup), ki jo je napisal v letih 1913—1915.

Ijali široke plasti prebivalstva in razglašali mobilizacijo za zaščito mesta pred tako imenovano balkanizacijo z neprikritim namenom, da tako ohranijo ogrožene privilegije starega merkantilističnega meščanstva. Kulturne vrednote slovenskega naroda in drugih narodov Jugoslavije se prikazujejo kot nevarnost zloglasne balkanizacije. Isto velja za zahtevo slovenske narodnostne skupnosti o rabi materinega jezika v javnem življenju. Okrog te zahteve, ki mora biti uvrščena med temeljne določbe tako dolgo pričakovanega in žal ne sprejetega zakona o globalni zaščiti, nastajajo stalni spori in spopadi. Da ne bi navajal trnove poti uveljavljanja slovenskega materinega jezikovnega izraza, ostajam samo pri zgovornem primeru žolčne reakcije tržaškega občinskega odbora na dvojezične transparente, ki jih je Tržaška pristaniška družba dala razobesiti po mestu v počastitev 50-letnice svojega obstoja. Občinski odbor je dal nalog, sicer brezuspešno, da se transparenti odstranijo, češ da so »strumentalistična provokacija proti zavesti, zgodovini in krvi celotnega mesta«.

Zavest, zgodovina, kri — take in podobne parole zunaj stvarnih vrednot kulturne biti uporabljajo razni tribuni, ki bi hoteli izsušiti življenjske sokove avtohtonih korenin na ozemlju, kjer slovenski človek živi skupaj z italijanskim že več kot tisoč let. V pogledu stvarnih vrednot kulturne biti pa te parole pomenijo nekaj povsem drugega, kar slovenski človek s svojo vitalnostjo na novo izpričuje dan za dnem. Gre za izpraševanje vesti, za katarzo, za naravnavanje kompasa po zakonitostih naravnega, ne pa umetnega magnetnega polja. To je ta plemenita vloga kulture, ki edina lahko povzdigne človeka iz fosilnega stanja v dimenzijo življenja.

V takih razmerah ni lahko biti kulturnik oziroma delovati v prid kulture. Ni lahko za Slovence, toda tudi Italijan ima s tem velike težave. Njegova največja težava je, da ostaja brez odmeva tako koncipirana vloga kulture in vsak njegov še tako plahi poskus sporazumevanja, kadar ni samo glas vpjiočega v puščavi, italijanska stran ostro obsoja in ožigosa kot izdajstvo. Vsa ta moja izvajanja izhajajo iz ekstremnih situacij, ki pa, žal, vseskozi pogojujejo tukajšnjo stvarnost. Nekulturen odnos in stalni poskusi netiti narodnostno mržnjo s parolami lažnega italijanstva, kot na primer z zgoraj navedenim primerom tistih nekaj dvojezičnih transparentov, razobešenih po Trstu, da ne govorim o pravcatih pogromih proti zahtevi o priznanju domovinskih pravic slovenskemu jeziku, niso zgolj redki primeri.

Vse to terja od kulturnika, da je stalno angažiran in da se nenehno spopada z družbeno-političnimi in gospodarskimi interesi prevladujočega meščanstva. Nosilci te prevlade, kot že rečeno, s svojega privilegiranega položaja neprestano potvarjajo resnično podobo bivanjskega prostora in ljudi v njem, zlasti glede na prispevek Slovencev, ki so od začetka oblikovali bogastvo celotnega ozemlja. Ob vsaki priložnosti se enosmerno navajajo parole zavest, zgodovina, kri. »Toda ali ni del te zavesti, zgodovine, krvi tudi slovenski in splošno slovanski? In koliko Tržačanov, generacija za generacijo, ni utrpelo korenitih sprememb pod težkim bremenom lastne eksistence — koliko? — podvrženih neprestanemu strahu, zasramovanjem, pripravljenih sprejemati nedopovedljive žrtve, da bi se lahko izkopal iz podzemlja in sinovom zagotovili boljše življenje; koliko Tržačanov, izpostavljenih bedi, naporom v pristanišču, delavnicah, velikih skladiščih, ki so skozi ponižanja revežev zaman iskali možnost, da bi se odkupili v iznakaženju mlinskih kamnov mestal izgubila se je tako sladka pesem, ki je matere niso mogle več iztisniti iz srca, izgubili so se sinovi, ki so izbrali pota velikega sveta in pozabili. Kri se je pomešala. Ni se bilo tedaj mogoče izogniti prisilni izbiri, prav tako kakor ni bilo to mogoče tistim, ki so ostali zvesti svoji identiteti. Vsekakor je možno odstraniti izvorna imena z nagrobnih kamnov na naših pokopališčih, prepo-

vedati pesmi slovesa na pogrebih, raba slovenskega jezika lahko še naprej velja kot žalitev večine, toda nikakor ne bo mogoče povsem izrvati neke kulture in jo umetno nadomestiti z njenim zanikanjem.«¹⁴

Spričo takih bivanjskih razmer je še bolj presenetljiva vitalnost slovenske narodnostne skupnosti v Italiji, ki venomer spodbuja k ustvarjalnosti in uveljavljanju pristnih ljudskih vrednot. Kulturno-prosvetna dejavnost, množično in celovito organizirana na vsem ozemlju, kjer živi slovenski človek, ni samo naravna posledica narodnoobrambne nuje, pač pa tudi, rekel bi še predvsem, značajska poteza posebnega naroda, ki je pod stalno tujo gospodarsko in družbeno-politično prevlado uspel ohraniti svoje bistvo s sredstvi duhovne omike, kot so delavnost, poštenost, spoštovanje italijanskega sosesa, pa čeprav je temu popolnoma tuja kulturna karakteristika slovenskega človeka. Težke eksistenčne razmere tedaj so v slovenskem človeku izostrile prirojeni samoobrambni čut in v njem razvile posebno modrost, ki je v vsakem primeru tudi njegova najpomembnejša kulturna karakteristika. Ne da bi se spuščali v analizo sicer težkega vprašanja potujčevanja ali nasprotnega pojava nacionalistične nestrpnosti, pri čemer je med drugim treba ločevati med nacionalizmom kot življenjskim obrambnim sredstvom nepriznanih, zaničevanih, podjarmljenih in smrti zapisanih narodnih skupnosti, in nacionalizmom kot zavojevalnim sredstvom fašističnega kova, je ta modrost, ki se v neprestanem boju za življenje krepi in razvija, največja garancija za njegovo bit. Iz radikalnih konceptov narodnostne mržnje in neizbežnosti fizičnega spopada v smislu istenja pojma nacije s pojmom države se je prek te modrosti razvil nov koncept, ki mora postati osnovno izkodišče za nadaljnji kulturni razvoj pri nas in v svetu: to je koncept o enotnem kulturnem prostoru, ki znotraj sebe združuje vse pripadnike iste narodne skupnosti. Na tem konceptu je moč graditi edino ustvarjalno alternativo proti nacionalističnemu zavojevanju oziroma asimilaciji, ki jo vsiljuje večina v stvarnosti, kakršna je dejansko naša.

Vsaka manjšina oziroma narodnostna skupnost, ki živi izven geopolitičnih meja državne stvarnosti matičnega naroda, je žarišče napetosti in zaskrbljujoče začasnosti, kadar jo večinski narod posiljuje z instrumenti potujčevanja. V duhu helsinške listine o miru in sodelovanju v Evropi, iz katere se je oblikovala predloga osimskih sporazumov, pametni ljudje nepravilno opozarjajo na potrebo po priznanju in zaščiti kulturnih vrednot, ki izhajajo iz karakteristik narodovih posebnosti. To priznanje in ta zaščita pa pomenita urejevanje problemov brez zavojevalnih vojaških pohodov za premikanje državnih meja. Koncept o enotnem kulturnem prostoru manjšine in matičnega naroda je vrednota, ki druži narode nad vsemi umetnimi pregradami v razsežnostih duhovne omike in osvobajajočega hu-

¹⁴ Primerjaj z govorom F. Benedetiča v tržaškem občinskem svetu 12. junija 1981. Citat v izvorniku: »Ma una parte di questa coscienza, di questa storia e di questo sangue non è forse composta anche dall'elemento sloveno e slavo in generale? E quanti triestini non hanno subito generazione per generazione trasformazioni radicali attraverso l'assillo della propria esistenza, fatta di continue paure, di soggezioni, di mortificazioni, di sacrifici indicibili per uscire dal sottosuolo e garantire ai propri figli una vita migliore, l'assillo della miseria, delle fatiche al porto, nei cantieri, nei grandi magazzini, attraverso l'umiliazione dei poveri che tentano invano il riscatto nella macina sconciante della città. Si sono così perduti i dolci canti delle tante madri che non ebbero più cuore di intonare, si sono perduti i figli che scelsero le vie del grande mondo e dimenticarono, il sangue si mischiò e la scelta fu forzata, ineluttabile, come forzata e ineluttabile fu la scelta di coloro che rimasero fedeli alla propria identità. Non è forse il caso di meditare un po', di chiarire questo tragico equivoco? Si potranno eliminare i nomi originari dalle tombe dei nostri cimiteri, si potranno vietare i canti di addio nelle cerimonie funebri, si potrà forse continuare a considerare l'uso della lingua slovena come offesa della maggiornaza, ma non si potrà in alcun modo sradicare del tutto una cultura, sostituendola artificialmente con la negazione della stessa«.

manizma. Kulturno-prosvetni razvoj slovenske narodnostne skupnosti v Italiji izhaja prav iz tega koncepta, ki mora biti hkrati tudi osnovna zahteva kulturnega programa tako matičnega kot večinskega naroda.

Zaradi vsega tega je moč govoriti o posebnem prispevku zamejskih Slovencev v enotnem kulturnem prostoru. Ustvarjalni zagon in bogato kulturno življenje v Gorici in Trstu, kakor tudi neugasljiva iskra domačijske ljubezni v Benečiji, Reziji in Kanalski dolini, ki so v narodnostnem pogledu najbolj prizadete in izpostavljene, so svojevrstna in dragocena karakteristika splošne podobe slovenske kulture od narodne prebuje dalje.¹⁵ V vsakem primeru pa se je bilo zmeraj težko sprijazniti z dejstvom statusa manjšinca in zato je povsem naravno, da je v hudih časih fašistične vladavine slovenski človek ustvarjal kulturo upora in brezkompromisnega boja za življenje v okviru lastne države proti genocidnemu pohodu države tujih zavojevalcev.

Danes lahko govorimo o trdno začrtanih mejah na našem zemljevidu, toda istočasno moramo govoriti tudi o svojevrstni stvarnosti narodnostne skupnosti, ki živi zunaj države matičnega naroda. Njen ustvarjalni zagon ob nujnosti neprestane angažiranosti v vsakodnevnem kontaktu z italijanskim svetom vnaša v enotni slovenski kulturni prostor nove elemente, ki blagodejno vplivajo na njegovo splošno podobo. Po drugi strani kultura slovenske narodnostne skupnosti v Italiji srka najzlahtnejše sokove tudi iz matične domovine. To stalno pretakanje kulturnih dobrin utemeljuje koncept enotnega kulturnega prostora, ki se mora uveljaviti kot tista alternativa, o kateri sem že govoril. Osimski sporazum je v tem pogledu glavno izhodišče za novo kvaliteto kulturnega življenja in sodelovanja ne samo med dvema sosednjima državama, ampak zlasti in predvsem novo kvaliteto kulturnega življenja ljudi, ki jih državne meje, etatiistična logika in zgodovinska usoda postavljajo v položaj kulturnih ambivalentnosti z vlogo posrednikov.

Riassunto

I PROBLEMI DELLO SVILUPPO CULTURALE DELLA MINORANZA NAZIONALE SLOVENA IN ITALIA

Ogni minoranza, ovvero gruppo nazionale, che vive fuori dei confini geopolitici della realtà statale della propria nazione di origine, rappresenta un focolaio di tensione e di preoccupante provvisorietà quando la nazione maggioritaria le usa violenza con gli strumenti della snazionalizzazione. Tali sono le prevaricazioni di ogni tipo cui sono stati sottoposti gli Sloveni di questi singolari territori di confine, dove da sempre risiedono uomini e culture di diversa estrazione etnica. I conflitti sociali con il sopravvento di egemonie in ordine agli interessi, di carattere mercantile e emporiale, specialmente a Trieste/Trst, dove l'Impero austro-ungarico promosse con la sua crescita uno sviluppo vertiginoso, hanno relegato le masse popolari autoctone, composte buona parte da Sloveni, in condizioni critiche di degrado e di emarginazione. Il conseguente processo di assimilazione degli Sloveni potè essere in parte arginato dalla loro vitale operosità in stretta connessione con i valori specifici degli impulsi culturali, propri al carattere stesso di quel popolo. L'impegno fondamentale viene pertanto riposto nella ricerca di poter comunicare liberamente tra le singole identità nazionali che qui si incontrano, nel rispetto più profondo dei valori inscindibili della cultura e della madrelingua.

Nello spirito della Dichiarazione di Helsinki sulla pace e collaborazione in Europa, uomini saggi insistentemente richiamano l'attenzione sulla necessità di riconoscere e tutelare i valori culturali, derivanti dalle caratteristiche peculiari dei singoli popoli. Questo riconoscimento e tutela significano risolvere i problemi senza dover far ricorso agli eserciti per spostare i confini statali.

¹⁵ Primerjaj z monografijo F. Benedetiča o zgodovini slovenskega gledališča v *Enciclopedia monografica del Friuli-Venezia Giulia* (Monografiska enciklopedija Furlanije-Julijske krajine) pod geslom *Teatro sloveno*, III. knjiga, IV. del, ki jo izdaja Istituto per l'Enciclopedia del Friuli-Venezia Giulia. Videm.

Il concetto dello spazio culturale unitario tra la minoranza e la nazione di origine rappresenta un valore che unisce i popoli aldisopra delle barriere artificiali in una dimensione, dove lo spirito civile e la creatività liberatrice dell'umano risiedono a pieno diritto. Lo sviluppo culturale della minoranza nazionale slovena in Italia deriva da questo concetto che deve rappresentare allo stesso tempo anche uno dei punti fondamentali del programma culturale sia della nazione di origine che della nazione maggioritaria.

Summary

DILEMMAS ON CULTURAL DEVELOPMENT OF THE SLOVENE NATIONAL COMMUNITY IN ITALY

Each minority or national community living outside the geopolitical borders of the State its mother nation lives in, is the focus of tension and temporality causing anxiety when the majority nation tries to assimilate it. Such were also various forms of violence which the Slovenes were to suffer in several borderlands in which people and cultures differing in ethnic origin had been living from time immemorial. The autochthonous people, among them many Slovenes, were suppressed and pushed to the edge of social life by social conflicts in which the law of the stronger has won, connected with commercial interests and interests of the world market, especially in Trieste/Trst where the rise of the empire of Austro-Hungary caused a very fast development. The Slovenes could at least partly stop the process of assimilation that followed, with their life force closely linked with their own values of cultural incentive, which are characteristic of these people. The basic task is to start free communication among different nationalities that meet on this area. This effort for communication should be based upon deep respect for the inseparable values of culture and mother tongue.

In the spirit of the Helsinki Document on Peace and Co-operation in Europe, reasonable people constantly warn how important it is to acknowledge and protect cultural values deriving from the particular characteristics of individual nations. If these nations were acknowledged and protected many problems could be solved, without military marches and without changing State borders.

The notion of uniform cultural area between the minority and its mother nation represents a value which unites nations in a dimension where culture and liberating creativity exist, above the artificially built barriers. The cultural development of the Slovene national minority in Italy is derived from this concept which must be at the same time one of the basic demands in the cultural programme of the mother nation, as well as of the majority nation.

Saša Žabjek

**PREGLED V OSNUTKIH ZAKONA ZA GLOBALNO ZAŠČITO SLOVENCEV
V ITALIJI PONUJENIH REŠITEV NA PODROČJU KULTURE**

Vsak narod, večmilijonski ali nekajtisoči, večinski ali manjšinski, teži k samoohranitvi in razvoju. Pri tem pa imata v določenih zgodovinskih obdobjih, poleg gospodarskih in političnih odnosov, pomembno vlogo še kulturni in ideloški faktor. In če je »narodna kultura način življenja naroda, ni svobode niti narodne enakopravnosti brez samostojnega obstoja in razvoja narodne kulture«,¹ kulture, ki je neločljivo povezana z vsakdanjim življenjem, s posameznimi vidiki v vsakem sistemu. Že v 1. členu deklaracije o načelih mednarodnega kulturnega sodelovanja je zapisano, da ima vsaka kultura »dostojanstvo in vrednost, ki ju je treba spoštovati«,² kar se nanaša tudi na kulturo narodnih manjšin. Pri tem je treba upoštevati, da narodnim manjšinam kot skupinam, ki se s svojimi kulturnimi, jezikovnimi in etničnimi značilnostmi ločijo od ostalega dela prebivalstva države, v kateri živijo, za neoviran razvoj ne zadošča le formalna zagotovitev uživanja splošnih človekovih pravic in svoboščin. V večini primerov manjšine namreč obkrožata jezik in kultura širše družbene skupnosti, ki dajeta družbenemu, gospodarskemu in političnemu življenju prostora, v katerem živijo, svoj ton; življenje se izraža skozi njen jezik in je prežet z njenimi kulturnimi vrednotami. Narodnim manjšinam je torej treba zagotoviti posebne pogoje obstoja in razvoja. Pripadniki manjšine in manjšina kot celota naj bi imeli možnost ohranjati svoje kulturne značilnosti in jezik, kar pa v konkretnih pogojih ni mogoče brez podpore in razumevanja širše družbene skupnosti.

Manjšinski narod je posebno občutljiv na področje materinega jezika, ki je tudi temelj in izrazno sredstvo njegove kulture. Zato je za obstoj in razvoj vsake narodne manjšine nujno potrebno šolstvo v materinem jeziku, ki je najučinkovitejše sredstvo za ohranitev njenih osnovnih značilnosti, njene vitalnosti, družbene in politične afirmacije ter doprinaša h krepitvi kulturne identitete posamezne narodne manjšine. Ohranjanje kulturne dediščine, razvoj lastne kulture in aktivno vključevanje v kulturno politiko — vse to so elementi, ki sooblikujejo družbeno zavest celotne narodnostne skupnosti. In jezik ni le sredstvo, ki zagotavlja obstoj in razvoj nekega naroda, ampak je tudi sredstvo, ki omogoča komuniciranje in s tem sodelovanje na različnih področjih. Komuniciranje in sodelovanje prinašata boljše medsebojno poznavanje, ki je pomemben element miru in sodelovanja med narodi, posebno v prostoru kot je evropski, ki združuje toliko narodov z različnimi kulturami, tradicijami in vrednotami, narode, za katere so določeni skupni pogledi kot npr. tisti, ki so bili oblikovani v sklepni listini helsinške konference, nujni, saj omogočajo mirno sožitje med njimi, ne glede na različne družbeno-politične sisteme ali geopolitične meje.

Narodnim manjšinam mednarodni akti priznavajo splošno pravico do lastne kulture ter do vzgoje in izobraževanja, vsaka država pa je na svoj način pristopila k razreševanju problema, da narodno manjšino zaščiti pred asimilacijo, ji zago-

¹ Suvar, S.: Nacionalna kultura kao element i faktor nacionalnog pitanja. Socializam i nacionalno pitanje, Centar za aktualni politički studij, Zagreb, 1970, p. 170.

² Human Rights, A Compilation of International Instruments of the United Nations, United Nations, New York, 1973, p. 103.

tovi enakopravnost v razvoju kultur in pripadnikom manjšin omogoči, vedno in povsod, rabo materinega jezika. Zaščita narodnih manjšin je zelo različna, celo znotraj posameznih držav: na primer v Italiji. Italijanska ustava v 3. in 6. členu sicer postavlja pravno osnovo za sprejem nadaljnjih podrobnejših predpisov za stvarno zagotovitev pravic manjšin, ki živijo na njenem ozemlju (te predpise že imajo npr. Nemci na Južnem Tirolskem ali Francozi v Dolini Aoste), manjšine v Furlaniji-Juljski krajini pa podrobnejših predpisov še niso dobile. 3. člen deželnega statuta le zelo splošno priznava enakost vsem državljanom in varstvo njihovih etničnih in kulturnih značilnosti, ne glede na to, kateri jezikovni manjšini pripadajo. Globalni zakon za zaščito slovenske narodnostne skupnosti v Furlaniji-Juljski krajini naj bi torej prispeval k njeni ohranitvi in bodočemu razvoju. Pripravljeni so bili številni zakonski osnutki, ki med drugim vsebujejo norme za zaščito in razvoj narodne kulture, ki je pri Slovencih bogata, z dolgo tradicijo, svojstvena, pa vendar prežeta z vplivi večinskega, matičnega in sosednih narodov.

Slovenska kultura v Italiji se lahko pohvali tako s profesionalno dejavnostjo kot tudi ljubiteljsko, ki se razvija v krogu različnih kulturno-prosvetnih društev v skoraj vsakem kraju, kjer živijo Slovenci v vseh treh pokrajinah: od dramskih, pevskih, glasbenih, folklornih do športnih društev. Slovenska beseda (narečna ali knjižna) in z njo kultura, se ohranjata in razvijata s pomočjo številnih kulturnih manifestacij in seveda zahvaljujoč založniški in publicistični dejavnosti ter slovenskemu radijskemu programu, kot tudi v povezovanju s širšim slovenskim prostrom (v skladu z meddržavnim programom o kulturno-prosvetnem sodelovanju, še več pa neposredno, posebno ob meji, kjer so vsakdanji stiki med posameznimi nosilci kulturne dejavnosti že ustaljena oblika medsebojnega sodelovanja) oziroma sosednim italijanskim in tudi furlanskim ter nemškim prostorom. Slovenska zamejska kultura, ustvarjalna in poustvarjalna, ljubiteljska ali profesionalna, je poseben del slovenske kulture, del, ki je kljub vsem težavam ohranil svojo svobodo in življenjsko moč in je ena izmed tistih kultur, ki daje (čeprav še v manjši meri, posebno tisti del, katerega izrazno sredstvo je jezik) in je obenem sposobna sprejemati; kot taka naj bi tudi našla svoj prostor v zakonu za globalno zaščito.

Predlogi zakona za globalno zaščito Slovencev v Furlaniji-Juljski krajini kažejo na bolj ali manj pozitiven odnos posameznih strank do slovenske narodnostne skupnosti v Italiji in so zato tudi na kulturnem področju različni: od zelo splošnega predloga KD, ki ne navaja posebnih ukrepov za ohranitev in razvoj slovenske kulture (v 1. členu omenja le okvirno »pravico do zaščite in ovrednotenja etnično-kulturnih značilnosti, tradicij in jezika«³) do komunističnega, ki slovenski kulturni dejavnosti izrecno zagotavlja »polno avtonomijo«⁴ (člen 17) in celo poseben program, ki naj bi ga vlada soglasno z deželo Furlanijo-Juljsko krajino pripravila vsaki dve leti. Program naj bi pripomogel k poglobljanju odnosov med italijansko in slovensko kulturo ter obenem podpiral poznavanje slovenskega jezika in širjenje slovenske kulture tudi med tiste prebivalce Furlanije-Juljske krajine, katerih materin jezik je italijanski (člen 22), tako kot boljše medsebojno poznavanje kulture manjšinskega in večinskega naroda predvideva dokument SKGZ »z vključevanjem vsega, kar odraža kulturno identiteto slovenske narodnostne skupnosti v Italiji v kulturno stvarnost narodnostno mešanega ozemlja, jim omogočiti obstoj in razvoj ter pospešiti njihovo poznavanje v italijanskem svetu«.⁵

³ Tutela e valorizzazione del gruppo linguistico sloveno nel Friuli-Venezia Giulia. Atti parlamentari, Disegni di legge e relazioni — Documenti, Roma, 1982.

⁴ Norma di tutela per i cittadini di lingua slovena. Atti parlamentari, Disegni di legge e relazioni — Documenti, Roma, 1980.

⁵ Dokument o pravicah slovenske narodnostne skupnosti v Italiji, SKGZ, Razprave in gradivo, 9/10, Ljubljana, Inštitut za narodnostna vprašanja, 1979, p. 225.

Z večjo naklonjenostjo predlogi obravnavajo potrebo po kulturnih stikih z matičnim narodom (KPI, SSK in celo kasneje umaknjeni predlog A. Gruber Benco ne le, da je podpiral razvoj odnosov z matičnim narodom, ampak je celo predvideval ustrezno podporo⁶).

Vsi predloženi osnutki predvidevajo določeno financiranje kulturne dejavnosti slovenske narodne manjšine: predlog KPI v 17. in 18. členu predvideva financiranje in posebno komisijo, ki naj bi skrbela za to; predlog PSI v 7. členu zagotavlja financiranje «skladno z dejavnostjo in potrebami»⁷ in predlog SSK v 17. členu pravico do javnega financiranja. Vprašanje pa je, če ti ukrepi zadoščajo, kajti pomanjkanje finančnih sredstev in splošno pomanjkljivo financiranje manjšinske kulturne dejavnosti, tudi po sprejemu deželne zakona za razvoj in širjenje kulturne dejavnosti (legge regionale, št. 68, 8. 9. 1981) je danes eno izmed tistih nerešenih vprašanj, s katerim se nosilci slovenske kulture vsakodnevno srečujejo in ki jih često primora, da svoje skrbno pripravljene programe prilagajajo skromnemu finančnemu položaju (v najtežjem položaju je Stalno slovensko gledališče iz Trsta, ki je neprestano na robu finančnega zloma). Zato bodo rešitve morale biti dovolj široke, da pokrijejo celotno paleto finančnih problemov slovenske manjšinske kulture.

Predloga KPI in PSI dodatno predvidevata, da bi slovenska narodna manjšina za razvijanje svoje kulturne dejavnosti lahko uporabljala primerne javne zgradbe (člen 17 predloga KPI) oziroma, da bi država celo skrbela za njihovo izgradnjo na jezikovno mešanih področjih (člen 8 predloga PSI). To bi bilo dobrodošlo marsikateremu kulturnemu ali športnemu društvu, ki zdaj deluje v nemogočih prostorskih razmerah, posebno v Videmski pokrajini, kjer Slovenci za ohranitev in nadaljnji razvoj svoje oživljene kulturne dejavnosti nujno potrebujejo tudi primerne prostore. Predlog A. Gruber Benco je bil glede tega vprašanja še ugodnejši, saj je predvideval, da bi »država, dežela in pokrajine pospeševale ustanavljanje in razvoj tistih institucij, ki skrbijo za ohranitev in razvoj jezikovnega in kulturnega bogastva jezikovnih manjšin, kot so gledališča, knjižnice, muzeji, raziskovalni inštituti, kjer le-te obstajajo« (člen 12). V nobenem predlogu pa ni omenjena zahteva Slovencev, da slovenskim kulturnim društvom vrnejo kulturne domove, ki so jih izgubili v času fašizma ali jim vsaj z ustrezno odškodnino povrnejo škodo.

Na koncu dodajmo še predlog PSI, ki v 14. členu predvideva vključevanje predstavnikov slovenskih kulturnih organizacij v posvetovalne organe in organe odločanja na jezikovno mešanih področjih Tržaške, Goriške in Videmske pokrajine. Vsi ti organi bi tako morali upoštevati posebne zahteve in potrebe slovenske narodne manjšine. Noben predlog pa ne omenja zahteve Slovencev, da država poskrbi za dokončno ureditev pravnega statusa in priznanje temeljnih slovenskih kulturnih ustanov.

Osnutki zakona za globalno zaščito na področju kulture ne prinašajo bistvenih novosti. Večinoma se zadovoljujejo z zagotavljanjem nekaterih osnovnih pravic za ohranitev in razvoj slovenske kulture, ne da bi jih dovolj podrobno razdelali. Bodočnost slovenske kulture v Italiji bo seveda odvisna tudi od sprejetega zbira uredb globalnega zakona, ki ji bodo omogočale širšo ali ožjo dejavnost, odvisno od statusa, ki ga bodo priznavali slovenski kulturi, financiranja (ki bi moralo zagotavljati slovensko kulturno-prosvetno dejavnost na celotnem ozemlju, kjer ži-

⁶ Norme per la difesa delle minoranze etnico-linguistiche, friulana, slovena e tedesca della Regione autonoma Friuli-Venezia Giulia. Atti parlamentari, Disegni di legge e relazioni — Documenti, Roma, 1980.

⁷ Norme speciali di tutela del gruppo linguistico sloveno. Atti parlamentari, Disegni di legge e relazioni — Documenti, Roma, 1980.

vijo Slovenci in še posebej dejavnost Stalnega slovenskega gledališča, ki ne le da pokriva slovenski prostor v Furlaniji-Juljski krajini, daje deželi svoj pečat, ampak sega in bogati kulturno dejavnost tudi tostran meje), ureditve prostorskih problemov, možnosti participacije narodne manjšine pri odločanju na kulturnem področju širšega prostora, kot tudi stikov z matico (kajti prav pomoč s strani matičnega naroda omogoča hitrejši in boljši razvoj manjšinske kulture, ki mora biti sposobna sama ustvarjati svojo kulturo — ki se z drugo slovensko kulturo povezuje v enoten slovenski kulturni prostor — in obenem imeti možnosti ter sposobnosti za kvalitetno poustvarjalno dejavnost) in večinskim narodom. Narodna manjšina črpa življenjske sokove v svoji kulturni biti, ki lahko obstaja in se razvija le v danih pogojih, zato njen boj za obstoj in razvoj ne bo zaključen s sprejemom zakona za globalno zaščito, niti ne s smiselno vključitvijo posebnih pravic v statut dežele, ampak šele s popolnim priznanjem italijanske države, da je dežela Furlanija-Juljska krajina »domovina« vseh, ki v njej živijo — tudi Slovencev.

Viri:

- Klopčič, V.: Kulturne pravice kot človekove pravice. Vestnik koroških partizanov, Ljubljana, 11, 1977, 2, p. 48—51.
- Manjšine most med narodi. Republiški komite za informiranje, Ljubljana, 1980.
- Nečak-Lük, A.: Pravo na razvitak kulturnih i drugih etničkih karakteristika nacionalnih, etničkih i jezičkih manjina. Razprave in gradivo, 13/14, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 1981, p. 139—147.
- The Ohrid Seminar on Minorities, Macedonian Review Editions, Skopje, 1977.
- Petrič, E.: Mednarodnopravno varstvo narodnih manjšin, Obzorja, Maribor, 1977.
- Strukelj, I.: Jezik in manjšinske pravice. Razprave in gradivo, 13/14, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 1981, p. 149—156.
- Suvar, S.: Nacionalna kultura kao elemenat i faktor nacionalnog pitanja. Socializam i nacionalno pitanje, Centar za aktualni politički studij, Zagreb, 1970.

Riassunto

L'ESAME DELLE SOLUZIONI SUL PIANO CULTURALE COMPORTE NELLE PROPOSTE DI LEGGE DELLA TUTELA DEGLI SLOVENI IN ITALIA

In certi periodi storici, il fattore culturale ed ideologico svolge un ruolo altresì importante che le relazioni economiche e politiche. Le minoranze nazionali essendo comunità speciali con caratteristiche culturali, linguistiche ed etniche estrinseche diverse dalla comunità che sta alla base dello stato ove esse risiedono, ovviamente hanno bisogno delle condizioni specifiche di esistenza e di sviluppo. Gli appartenenti alla minoranza e la minoranza come collettività dovrebbero avere la possibilità di conservare le proprie caratteristiche culturali e la propria lingua, il che nelle condizioni concrete non è realizzabile senza sostegno e comprensione della comunità più vasta.

Gli atti internazionali riconoscono alle minoranze un diritto generale alla propria cultura nonché all'educazione ed all'istruzione nella propria lingua. I singoli stati però, ognuno a modo suo, affrontano la problematica minoritaria, cioè la questione di proteggere la minoranza dall'assimilazione, di assicurarle l'uguaglianza del diritto nello sviluppo della cultura ed altresì di garantire agli appartenenti alla minoranza la possibilità di usare sempre e dappertutto la loro lingua.

Numerose proposte di legge per la tutela globale degli Sloveni nella Regione Friuli-Venezia Giulia/Furlanija-Juljska krajina comportano, tra l'altro, alcune norme in materia della tutela e dello sviluppo della cultura nazionale slovena, ricca di varietà e diversità con un'antica tradizione e nello stesso tempo aperta agli influssi della nazione maggioritaria, di quella originaria nonché delle nazioni vicine.

Le proposte dei singoli partiti, più o meno positive nei confronti della comunità nazionale slovena, sono diverse anche nei riguardi della tutela della cultura, benché non apportino delle novità sostanziali. Per la maggior parte si limitano a garantire alcuni diritti fondamentali alla conservazione ed allo sviluppo della cultura, senza approfondire il problema.

Summary

SURVEY OF THE PROPOSED SOLUTIONS IN THE DOMAIN OF CULTURE IN THE BILLS ON GLOBAL PROTECTION OF THE SLOVENES IN ITALY

In certain historical periods cultural and ideologic elements have, besides economic and political factors, an important role for self-preservation and development of the nation. As communities differing with their culture, language, and ethnic characteristics from other population of the State they live in, national minorities should be ensured special conditions of existence and development: they should have the possibility to preserve their cultural characteristics and their language which depends upon the support and understanding of the broader social community.

National minorities are acknowledged general right to their culture and to education and instruction by international law. Nevertheless, if the States are not obliged to protect the national minorities from assimilation and to ensure the equality in the development of their cultures, and to make possible for their members to use, always and in all places, their mother tongue. Various bills that have been prepared for global protection of the Slovenes living in Friuli-Venezia Giulia/Furlanija-Juljska krajina, since 1970, comprise among others also the provisions on protection and development of their national culture. The culture of the Slovenes, having a long tradition, is peculiar but influenced by the majority nation, the mother nation and the neighbouring ones.

The bills point out the more or less positive relation of individual parties to the Slovene national community and are, therefore, different in the domain of culture, too. But they do not bring anything essentially new. In most cases they are granting only some fundamental rights to preserve and develop the Slovene culture without working it out in details.

Peter Beltram

SREDSTVA JAVNEGA OBVEŠČANJA V PREDLOGIH ZA GLOBALNO ZAŠČITO

Z izkoriščanjem vedno večjih možnosti, ki jih ponujajo množični mediji, se je področje javnega obveščanja in komuniciranja trdno ustoličilo na enem pomembnejših mest vsakdanjega družbenega dogajanja. Raziskave, študije in razprave o pomenu in vplivu sredstev množičnega obveščanja na procese demokratizacije, odločanja, oblikovanja politične kulture, javnega mnenja na eni strani in proučevanje prodiranja novih vsebin in oblik kulture, razvedrila ter širjenja obzorja znanja in poznavanja na drugi, so izoblikovali celo vrsto ved in znanosti, ki ponujajo vedno nove poglede na raznovrstnost te problematike. V vrednotenju vpliva množičnih medijev in v vse možne oblike manipuliranja, izkoriščanja in ideologizacije, kar je vse pogostejša tema družboslovnih raziskav, se ne bomo spuščali, lahko pa brez pretiravanja trdimo, da so množični mediji, poleg skoraj celotnega, izredno pomembnega področja obveščanja, zaobsegli tudi velik del področja sprejemanja kulturnih dobrin in drugih oblik izkoriščanja prostega časa, pomemben pa je tudi njihov delež pri izobraževanju.

S stališča narodnostnih manjšin je pravica do uporabe lastnih sredstev množičnega obveščanja prav gotovo eden od pogojev za enakopravno vključevanje njenih pripadnikov v družbeno okolje večinskega naroda in za ohranitev ter razvijanje njihove narodnostne identitete. Vlogo sredstev obveščanja lahko v tej zvezi razdelimo na tri področja:

— **vir informacij v materinem jeziku** (dogajanja v svetu, v družbi, v kateri manjšina živi, obveščanje o življenju in delu manjšine in njenih pripadnikov, dogodki v državi matičnega naroda);

— **kulturno poslanstvo** (razvijanje jezika v drugačnem družbenem okolju, podpiranje kulturnih iniciativ, objavljanje literarnih del, spremljanje in vrednotenje kulturnih dosežkov matičnega naroda);

— **osveščanje** o potrebi po ohranjanju in razvijanju narodnostne identitete in upiranju asimilacijskim težnjam.

V kolikšni meri bo narodnostni skupnosti uspelo izkoristiti možnosti, ki jih nudijo množični mediji v njihovem lastnem jeziku, je najtesneje povezano z odnosom, ki ga večinski narod goji do narodnostne manjšine kot skupnosti in njegovo pripravljenostjo zagotoviti tiste pravice, ki so nujno potrebne za obstoj in delovanje množičnih medijev v jeziku narodnostne manjšine. Tu imamo v mislih potrebo po določeni stopnji institucionalizacije, subvencioniranja manjšinskega tiska, vključevanje programov v jeziku manjšine v že obstoječe programske sheme radia in televizije, pomoč pri vzpostavljanju lastnih radio-televizijskih mrež in omogočanje spremljanja programov matičnega naroda. Vse to presega zgolj pravico do lastnih medijev, saj vključuje tudi posebne zakonske ureditve in določene materialne izdatke.

Na tej točki se prelamlja miselnost nekaterih plasti večinskega naroda o strpnosti do sodržavljanov, ki se po narodnostnih značilnostih razlikujejo od večine in te značilnosti na svoj način izpričujejo, v odpor do zavestnega, normativnega opredeljevanja »privilegijev« — nuditi manjšini »več« kot ima večina.

Pravico do uporabe materinega jezika narodnostne, etnične ali jezikovne manjšine v sredstvih javnega obveščanja moramo tako opazovati iz dveh zornih

kotov. Po enem jo lahko uvrstimo med pravice, ki izvirajo iz osnovnih dokumentov in postavk mednarodnega prava,¹ raznih drugih mednarodnih sporazumov in osnovnih ustavnih načel posameznih držav z demokratično ureditvijo,² po drugem pa jo moremo uvrstiti v sklop t. i. posebnih pravic, ki naj zagotavljajo pripadnikom manjšin enake možnosti vsestranskega razvoja, kar pa zahteva določeno zakonsko ureditev znotraj držav, v katerih manjšine živijo. Tudi te pravice so urejene z nekaterimi normami mednarodnega prava.³

V mednarodnopravnih aktih pravica do uporabe jezika manjšine v sredstvih javnega obveščanja ni eksplicitno opredeljena. Izjema so nekateri dvostranski sporazumi, med katerimi moramo tukaj v prvi vrsti omeniti posebni statut — dodatek londonski spomenici o soglasju med vladami Italije, Združene kraljevine, Združenih držav in Jugoslavije iz leta 1954, ki v svojem 4. členu pravi:

»Etnični značaj in neoviran kulturni razvoj jugoslovanske skupine na območju pod italijansko upravo kakor tudi italijanske etnične skupine na območju pod jugoslovansko upravo bosta zaščiteni.

a) Te etnične skupine bodo imele pravico do lastnega tiska v svojem materinem jeziku.«⁴

Kljub temu, da ta pravica še ni del obstoječega občega mednarodnega prava, je vendar jasno, da, »kadar je manjšinski jezik uveljavljen s kakim mednarodnopravnim ali notranjim aktom kot uradni jezik na določenem območju, ni moč mimo ugotovitve, da to seveda vključuje tudi množično obveščanje v tem jeziku.«⁵

Pravico do množičnega obveščanja v manjšinskem jeziku, po našem mnenju, vključujejo tudi tisti akti, ki priznavajo jezik manjšine na določenem območju kot enakopraven, kljub temu, da je kot uradni jezik opredeljen samo jezik večinskega naroda.

Sredstva javnega obveščanja v Italiji

Italijanska republika niti v svoji ustavi, zakonih niti v posebnem statutu avtonomne dežele Furlanije-Juljske krajine nima člena, ki bi izrecno opredeljeval enakopravnost slovenskega jezika z italijanskim⁶ (še toliko manj je slovenščina priznana kot uradni jezik), vendar pa je v skladu s šestim členom svoje ustave in po prej naštetih kriterijih vseeno dolžna zagotavljati slovenski narodnostni skupnosti pravico, da uporablja materin jezik tudi v sredstvih javnega obveščanja. Ta obveznost, ki izhaja predvsem iz dvostranskih sporazumov med Italijo in Jugoslavijo,⁷ pa ne zajema samo pravice do objavljanja v slovenskem jeziku, ampak vključuje tudi posebno skrb, ki jo morajo vladni organi posvečati sredstvom javnega obveščanja v slovenskem jeziku.

¹ 2. člen Splošne deklaracije o človekovih pravicah; 1. in 5. člen mednarodne konvencije o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije.

² Npr. 2. in 21. člen ustave republike Italije.

³ 27. člen mednarodne konvencije o državljskih in političnih pravicah, del sklepne listine helsinške konference, ki govori o narodnih manjšinah in regionalnih kulturah; 6. člen ustave republike Italije: »Republika ščiti jezikovne skupine s posebnimi normami«.

⁴ »Slovenci v Italiji po drugi svetovni vojni«, p. 551.

⁵ Dr. Ernest Petrič: »Mednarodnopravno varstvo narodnih manjšin«. Sociološka in politološka knjižnica št. 7. Obzorja, Maribor, 1977, p. 286.

Jeziki narodnosti so uveljavljeni kot uradni, npr. v ustavi SFRJ in v statutih dvo- in večjezičnih območij v SFRJ.

⁶ 3. člen posebnega statuta avtonomne dežele F-Jk se glasi: »V deželi je priznana enakopravnost vseh državljanov, ne glede na to, kateri jezikovni skupini pripadajo, in zaščita njihovih etničnih in kulturnih značilnosti«.

⁷ Posebni statut k londonski spomenici o soglasju in oslmski sporazum.

Na področju sredstev javnega obveščanja so bili sedaj sprejeti trije zakoni in en zakonski odlok, ki vsebujejo tudi določila, pomembna za slovensko narodnostno skupnost. Prvi je še iz leta 1956⁸ in se nanaša na slovenski program radia Trst A, drugi pa opredeljuje regionalni televizijski program (RAI 3) in zagotavlja v njem tudi program v slovenskem jeziku.⁹ O tem govori tudi zakonski odlok, oba pa določata, da mora biti na obmejnih, dvojezičnih območjih zagotovljen sprejem radijskih in televizijskih programov sosednjih držav.¹⁰

V Zakonu o založništvu je poseben odstavek, ki predvideva za dnevnike, ki se v celoti ali delno tiskajo v francoskem, ladinskem, slovenskem ali nemškem jeziku, za petnajst odstotkov višji prispevek pri cení papirja kot za italijanske dnevnike.¹¹

Obstoječi položaj javnega obveščanja Slovencev v Italiji v njihovem materinem jeziku lahko najbolje prikažemo, če naštejemo vse izdaje periodičnega tiska, ki izhajajo v slovenskem jeziku na območju Furlanije-Julijske krajine.

Na prvem mestu moramo vsekakor omeniti edini dnevnik, ki izhaja v slovenskem jeziku izven matične domovine, to je **Primorski dnevnik**. Izhaja že od leta 1945 in obsega celotno področje obveščanja: zajeti skuša vso problematiko Slovencev v Italiji, seznanja bralce z dogodki v zamejstvu, sledi važnejšim dogodkom v matici, obvešča o življenju drugih zamejskih Slovencev. Na področju mednarodnega in notranjega italijanskega obveščanja opozarja in sledi naprednim tokovom. Primorski dnevnik izdaja Založništvo tržaškega tiska.

Tednik **Gospodarstvo** piše predvsem o gospodarskih vprašanjih v zamejstvu, v Italiji, Jugoslaviji in o gospodarskih odnosih v obmejnem področju. Ima tudi posebno rubriko o slovenskih kmetijskih vprašanjih.

Zelo pomemben je štirinajstdnevnik **Novi Matajur**, ki izhaja v Čedadu v založbi Založništva tržaškega tiska. Namenjen je beneškim Slovincem in objavlja prispevke tudi v beneškem narečju in v italijanščini.

Periodična glasila so še: **Delo**, glasilo Komunistične partije Italije za slovensko narodno manjšino, **Novi list**, glasilo Slovenske krščanske socialne zveze, **Dom**, ki ga izdajajo slovenski duhovniki v Benečiji, tednik **Katoliški glas**, ki izhaja v Gorici in zastopa konservativna stališča, **Skupnost**, glasilo edine slovenske politične stranke, Slovenske skupnosti, in mesečnik **Dan**.

Založništvo tržaškega tiska izdaja tudi štirinajstdnevnik **Bollettino d'informazioni degli Sloveni in Italia**, ki v italijanskem jeziku obvešča večinski narod o pomembnejših dogodkih v zvezi z bojem Slovencev za priznavanje narodnostnih pravic.

Poleg naštetih periodičnih izdaj izhajajo še nekatere revije: **Galeb** je namenjen najmlajšim, **Mladika** je strogo katoliška revija z reakcionarnimi stališči, **Most** — revija za kulturna in družbena vprašanja, **Zaliv** — revija za književnost in kulturo, ki na polemičen način poizkuša postavljati boj za slovenstvo zunaj okvira družbeno-politične stvarnosti in zunaj povezave z naprednimi političnimi tokovi (vključno z obdobjem NOB), **Pastirček**, strogo versko obarvani mladinski list, in **Literarne vaje**, v katerih slovenski dijaki objavljajo svoje literarne prispevke.

Slovinci v Italiji izdajajo še vrsto občasnih glasil. To so v večini primerov glasila raznih kulturno-prosvetnih in drugih društev (Modri val, Naš glas, Jambor, Leteči zmaj), župnijski listi (Štandrežki zvon, Glasilo slovenskih verskih občestev,

⁸ Zakon št. 308, 14. april 1956.

⁹ Zakon št. 103, 14. april 1975.

¹⁰ Zakonski odlok št. 3, 22. januar 1975; Zakon št. 103 v členih 19 in 20, zakonski osnutek pa v členu 21 a.

¹¹ Zakon o založništvu, št. 416, 5. avgust 1981.

Vijolica), dijaški listi (L. S. D., Mlaj) in nekatera občinska glasila (Števerjanski vestnik, Škedenjske novice).

Omeniti moramo še dva koledarja: na prvem mestu je **Jadranski koledar**, ki ga izdaja Založništvo tržaškega tiska in ki s pregledi, ocenami in analizami enkrat letno povzema dogajanja na raznih področjih življenja in dela pripadnikov slovenske narodnostne skupnosti v Italiji. **Trinkov koledar** izdajajo beneški duhovniki. Za narodnostno osveščanje beneških Slovencev je zelo pomemben. Med drugim objavlja tudi literarne prispevke beneških otrok. V Gorici izhaja tudi **Koledar** goriške Mohorjeve družbe.

Slovenci v Kanalski dolini za sedaj še nimajo svojega rednega glasila, čeprav pomeni že občasno glasilo župnije iz Ukev »**Ukve**«, ki izhaja v slovenskem in italijanskem jeziku, ogromen napredek za osveščanje Slovencev v tem delu Furlanije-Juljske krajine. Potrebe po obveščanju v slovenskem jeziku kanalski Slovenci deloma zadovoljujejo z glasili, ki jih izdajajo koroški Slovenci, deloma pa s slovenskimi časopisi, ki izhajajo v Italiji. Omeniti velja, da v tem območju zelo slabo deluje dopisništvo, čeprav imajo tako Primorski dnevnik, Radio Trst A kakor tudi ljubljansko Delo in Primorski dnevnik novinarje, ki so zadržani za spremljanje dogajanj tudi v Kanalski dolini.

Slovenci v Italiji imajo tudi svojo **tiskovno agencijo Alpe Adria**, ki obsega celotno območje Furlanije-Juljske krajine in z informacijami oskrbuje tudi RTV Koper.

Radijski in televizijski signal ne obsega vsega italijanskega območja, kjer živijo Slovenci. Najslabše je v Kanalski dolini in deloma v Benečiji. V Kanalski dolini lahko poslušajo tudi slovenski Radio Celovec, težje pa Radio Trst A in ljubljanski radijski program. S sprejemanjem televizijskih programov je še nekoliko slabše, in to celo za programe italijanske RAI. Tudi televizije Koper ni moč spremljati na celotnem območju (zopet je najslabše v Kanalski dolini in Benečiji), čeprav bi morala prav ta televizijska postaja z nekaterimi oddajami opravljati pomembno funkcijo na obmejnem območju vsaj dotlej, dokler ne bodo stekle oddaje v slovenskem jeziku na tretjem programu RAI.

Predlagane rešitve v zakonskih predlogih

1. Enakopravnost jezika

Predloženi zakonski osnutki v večini primerov že v prvem členu opredeljujejo enakopravnost slovenskega jezika z uradnim, italijanskim: »V avtonomni deželi Furlaniji-Juljski krajini je slovenski jezik izenačen z uradnim italijanskim jezikom.«¹² Zakonski predlog Liste za Trst,¹³ poudarja, poleg izenačenosti, tudi enak družbeni status (vrednotenje, spoštovanje¹⁴) jezika. Nekoliko drugače opredeljuje enakopravnost zakonski predlog Slovenske skupnosti, ki nima posebnega člena, govori pa o pravici uporabe slovenskega jezika na raznih področjih (uradi, javni napisi, slovenske šole).¹⁵ Podobno govori o uporabi jezika tudi zakonski predlog KD.¹⁶

¹² Predloga KPI, Socialistične stranke in Liste za Trst.

¹³ »Norme za zaščito slovenske, furlanske in nemške etnično-jezikovne manjšine avtonomne dežele Furlanije-Juljske krajine« — umaknjen.

¹⁴ »pari dignità sociale...«

¹⁵ V prvem osnutku, predloženem 1972, je bila v prvem členu opredeljena izenačenost slovenskega jezika z uradnim jezikom, v sedanjem pa je to zamenjala pravica do svobodnega izražanja v slovenskem jeziku.

¹⁶ Predlog KD za »zaščito in ovrednotenje slovenske jezikovne skupine v Furlaniji-Juljski krajini«.

V osnutku KPI je v tej zvezi pomemben še en člen, ki govori o uporabi slovenskega jezika:

»V natečajih za mesta, rezervirana za italijanske državljane slovenskega jezika in pri izpitih za vpis v seznam poklicnih novinarjev, lahko kandidati, na lastno zahtevo, opravijo pisni in ustni izpit v slovenščini. V vsakem primeru pa se vsekakor zahteva poznavanje italijanskega jezika« (člen 8, 4. odstavek).

2. Sredstva množičnega obveščanja

Najbolj določno označujeta področje množičnega komuniciranja zakonska predloga Komunistične partije Italije in Slovenske skupnosti.

Prvi govori o tem v 19. in 20. členu:

»RAI TV spodbuja tudi z ustanovitvijo ustreznih produkcijskih centrov razvoj radijskih in televizijskih oddaj v slovenskem jeziku. V Furlaniji-Julijski krajini RAI TV organizira svoje organike in strukture tako, da bosta zajamčeni kulturna in funkcionalna avtonomija programov in poročil v slovenskem jeziku (19. člen).

»Država priznava poleg prispevkov, ki jih predvideva zakon o založniški dejavnosti, še posebne prispevke v podporo tisku in založniški dejavnosti v slovenskem jeziku v Italiji. V Furlaniji-Julijski krajini morajo državna podjetja in podjetja z državno soudeležbo kakor tudi vse javne ustanove, ki oglašajo v italijanskih časopisih, v enaki meri oglašati tudi v sorodnih časopisih v slovenskem jeziku« (20. člen).

V zakonskem osnutku Slovenske skupnosti beremo:

»Slovenski radijski postaji Radio Trst A bosta priznana avtonomija in status drugega radijskega omrežja. Podobno bo zajamčena avtonomija sporedov televizijskih oddaj v slovenskem jeziku, ki jih predvideva člen 21 zakonskega odloka z dne 22. januarja 1975, št. 3« (člen 16).

»Slovenska združenja in ustanove kulturnega, umetniškega, znanstvenega, vzgojnega, razvedrilnega, športnega, socialnega in podpornega značaja imajo pravico, da jim pristojni javni organi podelijo materialno in finančno pomoč, ki jo uživajo podobne ustanove, ki delujejo v vsedravnem merilu. Podobna pravica pripada za izdajanje knjig, revij, časopisov in periodičnega tiska, kulturnega, umetniškega, znanstvenega, političnega in vzgojnega značaja v slovenskem jeziku« (člen 17).

Tudi socialistična straka v svojem zakonskem predlogu govori o tem, da mora država posvečati posebno skrb, med drugimi institucijami in združenji slovenske narodnostne skupnosti, tudi področju radia in televizije, tisku in publikacijam v slovenskem jeziku, kar vključuje tudi skrb za materialno podlago v skladu z njihovo dejavnostjo (člen 7).

V zakonskem predlogu Liste za Trst so sredstva množičnega obveščanja omenjena v drugem členu, in sicer je omenjena »pravica do kulturnega razvoja, razvoja tiska in sredstev množičnega komuniciranja v njihovem jeziku«.

V zakonskem predlogu Krščanske demokracije sredstva množičnega komuniciranja niso omenjena.

Slovenske organizacije so svoje zahteve in predloge oblikovale v »Dokumentu o pravicah slovenske narodnostne skupnosti v Italiji« (SKGZ, 8. aprila 1979).

O množičnem komuniciranju je zapisan poseben odstavek:

»Radijska in televizijska sredstva množičnega obveščanja morajo dobiti svojo upravo in programsko avtonomijo v okviru javne radijske in televizijske mreže.

Država mora zagotoviti slovenski narodnostni skupnosti finančna sredstva, ki naj omogočijo informiranje in založniško dejavnost v slovenskem jeziku, da bi se odpravila njena objektivna gospodarska slabost na tem področju.

Množičnim sredstvom informiranja je treba omogočiti, da so, ne glede na jezik, dejavnik razumevanja in dobrega sožitja na narodnostno mešanih področjih dežele Furlanije-Juljske krajine» (6. člen).

Prikazani členi, ki v zakonskih osnutkih govorijo o sredstvih javnega obveščanja v slovenskem jeziku, se razlikujejo predvsem v dveh postavkah:

1. medtem ko je v zakonskem predlogu Liste za Trst omenjena samo pravica do razvoja tiska in sredstev množičnega komuniciranja, je v osnutkih KPI, socialistične stranke in Slovenske skupnosti izražena tudi obveznost zagotavljanja posebnih materialnih sredstev;

2. samo osnutka KPI in Slovenske skupnosti govorita o funkcionalni avtonomiji programov in poročil v slovenskem jeziku.

Obe navedeni postavki sta izraženi tudi v dokumentu, ki ga je izdala SKGZ.

Riassunto

I MEZZI D'INFORMAZIONE PUBBLICA NELLE PROPOSTE DI LEGGE DELLA TUTELA GLOBALE

I mezzi d'informazione pubblica della minoranza nella madre lingua sono di particolare importanza per lo sviluppo della lingua, delle attività culturali, per conservare l'identità nazionale e per poter incorporarsi nell'ambito sociale della nazione maggioritaria su basi di parità di diritto. Il diritto di disporre dei propri mezzi di massa deve essere trattato da due lati, vuol dire, da un lato il diritto va inserito nel capitolo dei diritti fondamentali dell'uomo e delle libertà civili stabiliti dai numerosi atti ed accordi internazionali, d'altro lato invece questo diritto va inserito nel cosiddetto complesso dei diritti particolari, il cui pieno godimento deve garantire lo Stato, ove la minoranza risiede, con l'ordinamento costituzionale e legislativo speciale. Questi diritti particolari devono riflettere l'attenzione che la nazione maggioritaria dedica alla nazione minoritaria in qualità di una comunità, comprendenti soprattutto alcune soluzioni di carattere istituzionale e materiale.

La Repubblica d'Italia deve garantire alla minoranza tutte le condizioni essenziali dello sviluppo dei mezzi d'informazione pubblica in lingua slovena sia in virtù degli accordi internazionali e bilaterali sia in virtù della sua propria Costituzione.

Finora vi sono state approvate alcune leggi molto importanti, riferentisi alla regolazione dei mezzi d'informazione pubblica in lingua slovena (si tratta soprattutto delle due leggi sulla radiodiffusione e la legge sull'editoria) però non sono ancora poste in essere tutte le loro norme (per esempio: istituzione di un programma televisivo giornaliero regionale in lingua slovena, la possibilità di ricevere le trasmissioni radiofoniche e televisive su tutto il territorio ove risiedono gli Sloveni e simile).

Gli articoli che appaiono nelle proposte di legge presentate riferentisi ai mezzi d'informazione pubblica presentano le richieste differenti:

— quasi tutte le proposte riconoscono il diritto di sviluppare la propria stampa (tranne quella della Democrazia Cristiana) però soltanto le proposte del Partito Comunista Italiano, del Partito Socialista e dell'Unione slovena prevedono la garanzia dei diritti particolari di godere di adeguati sostegni finanziari;

— soltanto le proposte del Partito Comunista italiano e dell'Unione slovena prevedono l'autonomia funzionale sia dei programmi che dei servizi giornalistici in lingua slovena.

Summary

COMMUNICATION MEDIA IN THE BILLS ON GLOBAL PROTECTION

The communication media in mother tongue are of great importance to the national minority in order to develop language, culture, to preserve national identity and to be included as equal into the social sphere of the majority nation. The right to its own communication media should be treated from two points: on one hand this right is one of the fundamental human and civic rights which are defined by numerous international acts and agreements. On the other hand this right can be inserted in the complex of the so-called special rights which must be granted the minorities by the States where the minorities live by special constitutional and legal regulation. These special rights include a special

attention the majority nation must pay to the national minority as a community and it includes especially certain institutional and material solutions.

The Republic of Italy is obliged to assure all the conditions necessary for the development of the communication media in the Slovene language on the basis of international and bilateral agreements, as well as on the basis of its Constitution.

So far some important laws have been passed which include also the regulation of the communication media in the Slovene language (especially the following two — the law on radiodiffusion and the law on publishing activities), but all stipulations contained in these laws have not been realized so far (the programme in Slovene in the regional television programme, the possibility of receiving the radio and television broadcasts in the whole area where the Slovenes live, etc.).

In the bills there are articles speaking of the communication media which differ mainly in two provisions:

— the right to develop the press is mentioned in nearly all the bills (except in the bill of the Christian Democracy), nevertheless, only the bills of the Communist Party of Italy, the Socialist Party of Italy, and the Slovene Union presume the assurance of the special material rights;

— only the bills of the Communist Party of Italy and of the Slovene Union speak of the functional autonomy of the programmes and of the news in the Slovene language.

Dušan Jakomin

SLOVENSKA CERKEV V ZAMEJSTVU IN SLOVENSKA NARODNA SKUPNOST

»Tesna povezanost Cerkve s človeško skupnostjo se v različnih okoljih izraža različno, kajti ničesar resnično človeškega ni, kar Cerkve ne bi zanimalo.«

Tako beremo v važnem koncilskem dokumentu, tako se dogaja v posameznih krajih in okoliščinah.

Le če sprejmemo to načelo in ga prenesemo v našo stvarnost, lahko razumemo, zakaj se Cerkev zanima za izrazito politični dogodek, kakor je osimski sporazum.

Naravno je, da pozdravljamo vsako zблиžanje in vsako dejanje, ki pomaga odstranjevati morebitna trenja ali spore, toliko bolj, če uveljavljajo nove ugodne razmere za zблиžanje in razvoj prijateljstva ter sodelovanja. Zato naj bo dobrodošel osimski sporazum, če pomeni utrditev miru, medsebojno spoštovanje, vsestransko sodelovanje. Naša zemlja je bila predolgo in prevečkrat prizorišče bojov, nasilja, obračunavanja, sporov ipd., zato je čas, da stopimo v novo poglavje miro-ljubnega sožitja med tu živečima narodoma.

Slovenski duhovniki, ki danes živimo in delujemo v zamejstvu, se zavedamo, da smo neposredni nasledniki tiste slovenske duhovščine, ki je opravila nadvse pomembno in edinstveno nalogo v obrambi slovenskega naroda in v odporu proti fašizmu in nacizmu; zavestno je sprejela nase, da so jo sovražniki našega naroda preganjali, zapostavljali in obračunavali z njo; živela je z ljudstvom in mu bila močna in skoraj edina opora.

Minila so leta, novi časi so prinesli nove razmere (razen nekaterih primerov v Beneški Sloveniji). Cerkev ni več zatočišče slovenskemu človeku — kar je prav — toda vloga slovenskega duhovnika ostaja še vedno pomembna. Naj se tu omejimo le na tista področja duhovniškega delovanja, ki niso izrazito verske in duhovne narave, ki pa vplivajo na narodnostno in splošno družbeno življenje Slovencev v zamejstvu.

Marsikdaj je slovenski duhovnik spodbudil kulturno delovanje: na romanjih je slovenski človek prvič ponesel slovensko besedo in pesem po Evropi in je to sploh prvi fizični stik med njo in slovenskim človekom, ki živi v zamejstvu; začetek revije pevskih zborov — odraslih in otrok; kulturno delo v nekaterih delih našega ozemlja — to je le nekaj primerov delovanja, ki ga je začel duhovnik. Prve pobude so doživele posnemanje. Zraven cerkve je duhovnik zidal domove za razvoj družabne in kulturne dejavnosti.

Tudi v pluralističnem sestavu današnje družbe si duhovnik prizadeva za koristi slovenskega človeka.

Ne pozabimo še dejstva, da se vse bogoslužje opravlja v slovenskem jeziku, kar pomeni za ljudi, ki ne obiskujejo slovenskih predstav in ne berejo slovenskih časopisov, edini stik in rabo slovenskega jezika.

V vseh pojavih našega družbenega življenja vidimo tudi slovenskega duhovnika — od sprejemov do kulturnih nastopov po raznih odrih.

Razčlenimo še nekatere pomembnejše dogodke.

Slovenski duhovnik se je moral tudi znotraj Cerkve same bojevati za priznanje in uveljavitev svoje enakopravnosti. Slovenskega duhovnika ni tepel samo tujec, temveč tudi del cerkvene hierarhije.

Prav pri tem ima velike zasluge msgr. dr. Jakob Ukmar, ki je umrl leta 1971, star 93 let. Od začetka tega stoletja do svoje smrti je bil odločen branilec in glasnik svojega ljudstva. Izdal je več publikacij, bil je klen govornik, sestavljal je razne spomenice, namenjene Vatikanu in raznim osebnostim, močno je vplival na slovensko duhovščino. Kot jurist je v zakonodajo za tržaško Cerkev vnesel zahteve in potrebe slovenske Cerkve. Prav on je v glavnem formuliral posamezne člene zakonov za tržaško sinodo, ki je bila 14.—16. septembra 1959. leta. Prejšnja tržaška sinoda je bila pred 350 leti. Vnesene pravice slovenske Cerkve so ostale marsikje mrtva črka, toda dozorevanje novih dogodkov, predvsem prihod novega škofa v Trst in tržaško škofijsko zborovanje sta v resnici odprla novo dobo v tržaških cerkvenih razmerah.

Slovenska Cerkev v zamejstvu uživa vso podporo in razumevanje najvišje cerkvene hierarhije: škof Alfredo Battisti v videmski škofiji, pokojni nadškof Pietro Coccolin na Goriškem in škof Bellomi v Trstu so si prizadevali in si prizadevajo za rast in razvoj slovenske Cerkve v svojih škofijah.

Škof Lorenzo Bellomi je prišel v Trst decembra 1977 in se je z njim začelo novo razdobje. Prva njegova skrb je bila spoznati slovenski jezik, upoštevati in priznati slovensko Cerkev povsod, med drugim je njegova želja, da bi postala stolnica sv. Justa glavna cerkev tudi za slovenskega človeka.

Od 7. do 10. decembra 1978 je bilo v Trstu škofijsko zborovanje z naslovom: Kristjani iz oči v oči (v italijanščini: Cristiani a confronto). Poseben odbor je omogočil vsakemu Tržačanu, da se vpiše po želji v eno izmed desetih komisij. Četrta komisija z naslovom »Dušnopastirska vprašanja slovenskih vernikov« je specifično in izključno obravnavala vprašanja slovenske tržaške Cerkve. V tej komisiji so sodelovali slovenski in italijanski člani. V posebni izdaji so izšli pripravljani akti in sklepi zborovanja. Za nas so važni predvsem sklepi 4. komisije — (glej knjigo Trieste — Cristiani a confronto, stran 177).

Sedaj se slovenska Cerkev v zamejstvu, predvsem na Goriškem in Tržaškem, v manjši meri v Slovenski Benečiji zaradi krajevnih razmer, razvija v smislu potrebne avtonomije, v skladu z načelom: »Enotnost v raznolikosti«.

Pod vodstvom sedanjega škofa uživa slovenska Cerkev na Tržaškem enakopravnost; pokojni nadškof Pietro Coccolin jo je priznaval tudi goriški Cerkvi.

Slovenska duhovščina v Slovenski Benečiji se zelo požrtvovalno trudi za povezavo vere z realnim življenjem ter skuša, kakor v preteklosti, biti navzoča povsod, kjer se porajajo vprašanja, ki so povezana z usodo tamkajšnjega ljudstva.

Nastopila je enotno leta 1977 na prvem zborovanju duhovščine videmske škofije in predstavila poseben dokument. Spregovorila je tudi leta 1977 na podobnem zborovanju, ko je učinkoviti nastop dr. Z. Clavore zbudil večje zanimanje za Benečijo.

Zadnja leta se uveljavlja bilten DOM. V tem glasilu sodelujejo duhovniki in laiki ter tako povezujejo vse župnije in hkrati dokazujejo zrelost vernikov s tega ozemlja.

Za slovenske vernike na Goriškem bo vedno ostalo nenadomestljivo središče Katoliški dom, ki je že v 25 letih svojega obstoja in delovanja dokazal izredno žilavost in podjetnost goriških rojakov.

Omenjena avtonomija in zrelost slovenske Cerkve v zamejstvu sta prinesli nove odgovornosti in večjo angažiranost, ki jih omogoča le sodelovanje številnih laikov, posebno mladih, kar se pred leti ni dogajalo, vsaj v taki meri ne.

Vendar s sedanjim stanjem ne moremo biti zadovoljni.

Največji problem je pomanjkanje slovenskih duhovnikov; ni novih moči, ki bi izpolnile vrzel, ki nastane po smrti slovenskega duhovnika. Nismo še dosegli tiste

sprave in idealnega sožitja, da bi se Slovenci in Italijani počutili kot bratje v isti hiši.

Razvoj dogodkov nam daje upanje v vedno večjo odprtost.

Vse delovanje slovenskega duhovnika sloni na teh treh temeljih: popolna opora in zaupanje pri škofih, povezanost med duhovniki ter opora pri tistem delu ljudstva, ki se zaveda pomena slovenskega duhovnika, predvsem v njegovem izrazito duhovniškem delovanju.

Slovenski človek — verni ali neverni — priznava ta pomen za danes in za prihodnost...

Riassunto

LA COMUNITÀ ECCLESIALE SLOVENA NEL LITTORALE E LA COMUNITÀ SLOVENA

»Le gioie e le speranze, le tristezze e le angosce degli uomini d'oggi, dei poveri soprattutto e di tutti coloro che soffrono, sono pure le gioie e le speranze, le tristezze e le angosce dei discepoli di Cristo, e nulla vi è di genuinamente umano che non trovi eco nei loro cuore«.

Così leggiamo nel noto documento conciliare; questo è il segno dei tempi della Chiesa cattolica e della stragrande maggioranza del clero. Quindi tutto che favorisce l'avvicinamento tra i popoli e la pacifica convivenza tra di loro è segno di particolare attenzione da parte della Chiesa.

Il sacerdote sloveno si muoveva su questa scia già in precedenza, attento agli avvenimenti, specie quelli dolorosi, sopportandone le conseguenze col suo popolo. Pensiamo solamente al triste periodo del fascismo, quando il sacerdote sloveno gli si oppose con tutte le forze prendendo le difese del suo popolo perseguitato.

La missione primaria del sacerdote sloveno è stata integrata dal suo impegno personale nel campo della cultura in primo luogo fino ad esserne in certi casi il promotore, seguito da imitatori. Accanto all'edificio della chiesa ha costruito il centro di cultura chiamato significativamente: dom, cioè casa.

Questo modo di agire da parte del sacerdote sloveno ha oggi il pieno appoggio da parte dei vescovi delle tre diocesi: triestina, goriziana e udinese.

Momento importante nella vita ecclesiale di Trieste/Trst è stato il Convegno diocesano: Trieste: cristiani a confronto. I lavori si sono suddivisi in dieci commissioni; la quarta trattava esclusivamente il problema pastorale degli sloveni arrivando a conclusioni veramente importanti, basti consultare gli atti del convegno che sono usciti più tardi.

Per il sacerdote sloveno persiste sempre però una preoccupazione e cioè la mancanza di vocazioni sacerdotali. Questa mancanza però è alleviata da un buon numero di laici che si sentono coinvolti nelle responsabilità del lavoro pastorale.

Summary

SLOVENE CHURCH AND SLOVENE NATIONAL COMMUNITY

»The followers of Christ share joy and hope, grief and sorrows with people of today especially with those who are poor and those who suffer and all human in man's nature finds echo in their hearts«.

These are the words from the well known council document. Special attention of the Church was devoted to all activities that lead to the friendship and peaceful coexistence between nations.

The Slovene priest had already followed these guidance when he carefully observed events, particularly those sad ones the consequences of which he had to suffer with his nation. We need only think of the fascist era when the Slovene priest had to use all his strength to defend his persecuted nation.

The Slovene priest supplemented his initial mission with his personal efforts specially in the field of culture. In certain cases he became even an initiator of the Slovene culture, and there were many who followed him. He built a cultural center beside the church and purposely called it DOM (the Home).

The activities of this kind on the part of the Slovene priest have always been fully supported by the bishops of three bishoprics: of Trieste/Trst, Gorizia/Gorica and of Udine/Videm.

The episcopal meeting in Trieste/Trst which bore the title »The Christians face to face«, represents a very important event in the life of the Church in Trieste/Trst. Ten commissions worked on different questions. The fourth commission treated spiritual and pastoral questions of the Slovene believers exclusively and it arrived at really important decisions. It will suffice if we read the subsequently published documents of the meeting. The greatest difficulty of the Slovene clergy, constantly present, is the lack of Slovene priests. So, quite often, a number of laymen assume the responsibilities for spiritual and pastoral work.

Sonja Novak-Lukanovič, Saša Žabjek

KULTURNO-PROSVETNO SODELOVANJE S PRIPADNIKI SLOVENSKE NARODNE MANJŠINE V FURLANIJI-JULIJSKI KRAJINI

Zbliževanje med narodi in sodelovanje sta, kljub mejam, zgodovini, jeziku ali tradicijam, ki sicer ločujejo državo od države, narod od naroda, tista nuja, ki omogoča boljši in hitrejši razvoj, narodnim manjšinam pa celovit jezikovni in kulturni obstoj. Sodelovanje na različnih področjih prinaša boljše medsebojno poznavanje, ki po svoje prispeva h krepitvi miru in sodelovanja med narodi. Sodelovanje na kulturno-prosvetnem področju je resda samo ena izmed oblik stikov, vendar pomeni neprecenljivo vez med narodi, posebno še med narodno manjšino in matico. Tudi države udeleženke KEVS-a so se v sklepni listini med drugim zedinile in opredelile pomen sodelovanja in izmenjave na področju kulture in izobraževanja. Na koncu so posebno poudarile vlogo, ki jo pri takšnem sodelovanju lahko odigrajo manjšine: »Države udeleženke, ki priznavajo, da narodnostne manjšine ali regionalne kulture lahko prispevajo k sodelovanju med njimi na raznih področjih kulture (izobraževanja), rameravajo olajšati njihov prispevek ob upoštevanju legitimnih interesov njihovih članov, če takšne manjšine ali kulture obstajajo na njihovem ozemlju.«¹ Obe določili sta sicer samo deklarativno-politične narave, vendar države udeleženke zavezujejo, da ju spoštujejo in uresničujejo.

Težnja po jezikovnih in kulturnih stikih ter povezanosti z ustreznimi ustanovami in dejavnostmi v matični državi, ki pripadnikom narodnih manjšin zagotavljajo, da se ohranjajo kot posebne narodnostne skupnosti, se pojavlja tudi pri narodnih manjšinah, ki živijo v popolnoma drugačnih družbeno-gospodarskih razmerah kot matični narod. Seveda stiki z matico ne smejo pomeniti zapiranja narodne manjšine pred okoljem, ki jo obdaja, nasprotno, manjšina, katere življenje poteka v okviru družbeno-gospodarskih odnosov države, v kateri živi, mora prispevati tudi k njeni ustvarjalnosti in družbenemu življenju. Na drugi strani pa preprečevanje teh stikov ogroža narodnostno samobitnost manjšine in je v svojem bistvu poseben vidik asimilacijske politike.

Položaj narodne manjšine je v veliki meri odvisen od odnosa države, v kateri živi, do manjšinske problematike, posredno pa nanj vpliva tudi splošna raven odnosov med državo, v kateri živi, in državo matičnega naroda. Dobri odnosi se odražajo v širini in možnostih stikov ter povezanosti narodne manjšine z matico in odločilno prispevajo k samemu obstoju in razvoju narodne manjšine.

Narodna identiteta posamezne manjšine temelji tudi na ohranjanju jezika, kulturnih vrednot in tradicij. Le tista kultura je življenjsko močna, ki je sposobna dajati in sprejemati, zato se mora povezovati z drugimi narodnimi kulturami, ne v smislu kulturnega unitarizma, ki duši narodne kulture ali jih prisilno asimilira v neko nadnacionalno kulturo, ampak v smislu medsebojnega plodnega bogatenja. To še toliko bolj velja za manjšinsko kulturo, za katero je značilno in nujno dvojno povezovanje: s kulturo prostora, v katerem manjšina živi, torej s kulturo večinskega naroda in s kulturo matičnega naroda, čeprav to povezovanje in sodelovanje prinašata s seboj vrsto vprašanj, ki še niso popolnoma razrešena.

Že sam položaj narodnih manjšin, ne glede na obstoječe razlike med njimi, »zahteva posebne ukrepe, skrb in pomoč, da bi lahko živeli enakopravno z drugim

¹ Sklepna listina, Konferenca o varnosti in sodelovanju, Helsinki, 1975, p. 22—23.

prebivalstvom in ohranjali svojo narodnostno, kulturno, jezikovno ipd. identiteto».² Za takšne ukrepe se bori tudi slovenska narodna manjšina v Italiji, kajti samo skrb in pomoč, posebno če sta izraženi le z besedami, ji ne zadoščata. Na bolj ali manj ugodno oblikovanje manjšinske zakonodaje pa lahko med drugim vplivata tudi trdnost in razsežnost vezi med narodno manjšino in njeno matico. Ob pričetku parlamentarne razprave o predlogih zakona o globalni zaščiti slovenske narodne manjšine v Italiji se zdijo dolgoletne pobude Slovencev in italijanskih demokratičnih strank na pragu prvega uspeha, ki bo dosežen šele z dokončnim sprejemom zakona in seveda odvisen od njegove vsebinske razsežnosti.

Predlogi osnutkov zakona o globalni zaščiti Slovencev posameznih italijanskih političnih strank in zahteve Slovencev, kot sta jih izrazili SKGZ in SSK, so glede kulturno-prosvetnega sodelovanja različni, nekateri ga sploh ne omenjajo (npr. predloga PSI in KD). Tisti, ki ga omenjajo, poudarjajo njegov pomen za kulturni in jezikovni razvoj slovenske narodne manjšine in nato sodelovanje različno razčlenjujejo: dokument SKGZ postavlja zahtevo po »tesni in nepretrgani povezanosti s kulturnim življenjem matičnega naroda«³ in po »priznavanju v Jugoslaviji doseženih diplom na poklicnem področju«⁴ kot tudi dodatno izobraževanje zaradi spoznavanja specifičnega izrazoslovja in opozarja na poglobitev sodelovanja med univerzami v Furlaniji-Juljski krajini in SR Sloveniji. 15. člen osnutka SSK se zavzema za »olajšave stikov s središči in kulturnimi ustanovami SR Slovenije . . .«,⁵ zahteve po priznavanju diplom izrecno ne omenja več. Med osnutki, predloženimi v osmi zakonodajni dobi, le predlog KPI potrjuje možnost razvoja prosvetno-kulturnih stikov slovenske narodne manjšine z matičnim narodom. V 10. členu zahteva zagotovitev štipendiranja, oziroma financiranja izobraževanja pripadnikov slovenske narodne manjšine na šolah vseh stopenj v Jugoslaviji in tudi priznavanje tu doseženih diplom. V 21. členu pa predvideva »poenostavljenje upravnih postopkov in carinske oprostitve za začasno ali dokončno uvažanje ali izvažanje kulturnih dobrin in umetnostnih sredstev«.⁶ Celo A. Gruber Benco je v svojem umaknjem predlogu v 6. členu podpirala razvoj stikov slovenske narodne manjšine s »kulturnim okoljem ustreznega jezika v drugi evropski državi«⁷ in tudi enakovrednost diplom.

Predlogi osnutkov zagotavljajo slovenski narodni manjšini v Italiji določene pravice na področju šolstva in kulture, pri tem pa premalo **eksplicitno** poudarjajo neposredne žive stike narodne manjšine z matico, stike, ki omogočajo, da se jezik in kultura, ki nista statična, razvijata in prilagajata razvoju na naravoslovnem, tehnološkem in družboslovnem področju in tako pripadniku narodne manjšine omogočata, da se enakopravno vključuje v vse sfere družbenega življenja države, v kateri živi in države matičnega naroda ter mu odvzema občutek manjvrednosti in primerjavi z jezikom in kulturo večinskega naroda.

Slovenska narodna manjšina v Italiji, v nasprotju z italijansko in madžarsko narodnostjo v SR Sloveniji, nima ustavno zagotovljenih stikov z matičnim narodom, stikov, ki pospešujejo njen kulturni in jezikovni razvoj, kar pa ne pomeni,

² Petrič, E.: Mednarodnopravno varstvo narodnih manjšin, Obzorja, Maribor, 1977, p. 78.

³ Dokument o pravicah slovenske narodnostne skupnosti v Italiji, SKGZ, Razprave in gradivo, 9/10, Ljubljana, Inštitut za narodnostna vprašanja, 1979, p. 225.

⁴ Ibidem

⁵ Tutela globale della minoranza slovena. Atti parlamentari, Disegni di legge e relazioni — Documenti, Roma, 1980.

⁶ Norme di tutela per i cittadini italiani di lingua slovena. Atti parlamentari, Disegni di legge e relazioni — Documenti, Roma, 1980.

⁷ Norme per la difesa delle minoranze etnico-linguistiche, friulana, slovena e tedesca della Regione autonoma Friuli-Venezia Giulia. Atti parlamentari, Disegni di legge e relazioni — Documenti, Roma, 1980.

da takšni stiki, posebno na kulturno-prosvetnem področju, ne obstajajo. Nasprotno, kulturno-prosvetno sodelovanje med SR Slovenijo in Furlanijo-Juljsko krajino, oziroma s tam živečimi pripadniki slovenske narodne manjšine, poteka na treh različnih ravneh:

A. na meddržavnem na osnovi programov prosvetnega in kulturnega sodelovanja med SFR Jugoslavijo in Republiko Italijo. Triletni programi izhajajo iz kulturnega sporazuma, sklenjenega med obema državama 3. 12. 1960 v Rimu. Sporazum ne vsebuje posebnih členov, ki bi se nanašali na kulturo slovenske narodnostne skupnosti v Italiji. Določa pa recipročnost vseh aktivnosti (člen 13). Do zdaj je bilo podpisanih devet programov, zadnji med njimi 6. 5. 1982 za obdobje 1982—1984. Samo dva izmed njih vsebujeta poseben člen, ki se izrecno nanaša na slovensko narodno manjšino, čeprav pomenita le droben del nujno potrebnih stikov narodne manjšine z matico:

— v sedmem programu, ki je veljal za obdobje 1974—1976, člen 52 določa, da bosta obe strani s svojimi notranjimi predpisi podpirali vse oblike kulturne dejavnosti in izmenjave slovenske in hrvaške manjšine v Italiji, oziroma italijanske narodnosti v Jugoslaviji, vendar je prav del, ki se nanaša na sodelovanje za celotno deželo Furlanijo-Juljsko krajino in s tem tudi za Slovence, pogojen, ker morajo sodelovanje krajevnih administrativnih oblasti — občine, pokrajine in dežele — po italijanskih zakonih odobriti italijanske centralne oblasti;

— člen 57 devetega programa sicer ne govori izrecno o sodelovanju, vendar je le-to vključeno v dokaj široko in ohlapno zagotovilo o uresničevanju pobud za kulturni razvoj slovenske narodne manjšine v Italiji oziroma italijanske narodnosti pri nas, ker prav pomoč matičnega naroda omogoča hitrejši in boljši razvoj manjšinske kulture in izobraževanja. Tako se na primer prav zaradi neurejene ekvivalence diplom pogloblja pomen enoletnega štipendiranja za strokovno izpopolnjevanje učiteljev, ki poučujejo na šolah s slovenskim učnim jezikom ter tako vnašajo v svoje delo specifični metodično-didaktični način poučevanja. Člen odpira še možnosti krajevnih oblasti, da skrbijo za različne oblike sodelovanja ob predhodnem soglasju odgovornih organov. Poleg tega že 54. člen zagotavlja, da bosta obe strani olajšali sodelovanje na kulturnem področju med italijansko krajevno upravo (deželo, pokrajinami in občinami) in jugoslovanskimi družbeno-političnimi skupnostmi (republikami, pokrajinami in občinami), kar posredno velja tudi za Furlanijo-Juljsko krajino in v njej živeče Slovence, čeprva jih izrecno ne omenja.

Zanimivo je, da osmi program, ki je bil podpisan 14. 7. 1977 za obdobje 1977—1979, torej že po ratifikaciji osimskih sporazumov, slovenske narodnostne skupnosti ne omenja posebej, kljub 52. členu predhodnega programa, in se nanjo nanaša le posredno, čeprav se je neposredno dotika posebno v tistih členih, kjer govori o podpiranju sodelovanja med posameznimi kraji — npr. med Gorico in Novo Gorico (člen 71) — oziroma o podpori neposrednemu sodelovanju, temelječemu na neposrednih dogovorih (člen 72) ob izpolnjevanju že znanega pogoja: predhodne odobritve italijanskih centralnih oblasti (člen 74). To po svoje pričča o težavah, ki sta jih imeli podpisnici programa pri usklajevanju določil, ki se nanašajo na narodne manjšine oziroma narodnosti in o postopnosti, s katero njihova vloga prodira v zavest politične javnosti.

B. na regionalnem v okviru kulturnega sodelovanja treh sosednih dežel SR Slovenija-Furlanija-Juljska krajina-Koroška in komisije za kulturo, informacije, znanost in izmenjavo mladinskih skupin leta 1978 ustanovljene delovne skupine Alpe-Jadran, ki povezuje dežele alpskega loka, med njimi SR Slovenijo in Furlanijo-Juljsko krajino. Manjšina tu ni posebej izpostavljena, čeprav je v samo sodelovanje vključena.

Regionalno kulturno sodelovanje treh dežel je bilo posebno dobro razvito v 60. letih, ko je z izmenjavo gostovanj opernih in filharmoničnih ansamblov, likovnih razstav . . . močno povečalo medsebojno poznavanje treh svetov, ki se tu srečujejo: slovanskega, romanskega in germanskega, vendar se je z leti počasi izživel. Vse tri dežele so zato pripravile novo, drugačno zasnovo medsebojnega sodelovanja, ki predvideva vsaki dve leti celovito predstavitev več različnih področij (likovna razstava INTART, srečanje pisateljev, filmska prireditve, knjižnična razstava, nastop glasbenih ansamblov) v vseh treh sodelujočih deželah.

Kulturna komisija delovne skupine Alpe-Jadran pripravlja najrazličnejše kulturne prireditve: likovne razstave, gledališke predstave, glasbene prireditve, strokovne razprave . . ., s katerimi ne želi samo predstaviti kulturne dejavnosti posameznih dežel udeleženk, ampak počasi ustvariti iz vseh skupnih elementov tisto trdno vez, ki bo omogočala boljše medsebojno sodelovanje in približati vsem posebnosti posameznih kultur, da bodo s tem odpadli še tisti vzroki (npr. jezikovni), ki so do zdaj onemogočali boljše medsebojno povezovanje in sodelovanje. Slovenska narodna manjšina bi lahko in bi tudi morala dane možnosti takšnega sodelovanja dodobra izkoristiti tako v okviru dežele, v kateri živi, kot enotnega slovenskega kulturnega prostora.

C. neposredno na osnovi neposrednih dogovorov, tudi sodelovanje, ki ga obstoječi meddržavni program načeloma podpira, čeprav ga posebej ne navaja: na primer, sodelovanje s slovensko narodnostno skupnostjo prek slovenskih zamejskih organizacij in združenj na različnih kulturnih prireditvah (kot Primorska poje), tudi tistih, ki poleg Slovencev vključujejo še italijansko govoreči del prebivalstva (različne športne prireditve . . .), kakor tudi stiki posameznih šol na skupnih kulturnih in športnih prireditvah oziroma pri izmenjavi strokovnih mnenj. Izkušnje kažejo, da seminarji, ki potekajo po meddržavnem programu, zamejske učitelje ne zadovoljujejo popolnoma, ker so po obliki dejansko le ciklusi strokovnih predavanj akademikov in pedagogov, in vse pre malo vključujejo praktične vidike poučevanja na slovenskih šolah v Italiji.⁸ Za pedagoške delavce so zato zelo koristna občasna predavanja strokovnjakov iz matične domovine, ki se nanašajo na določeno specifično temo (npr. predavanja kot so jih organizirali strokovni delavci Zavoda za šolstvo — OE Nova Gorica o časovni razporeditvi učne snovi za slovenski jezik in matematiko).

Slovenci v Italiji imajo, drugače kot koroški ali porabski Slovenci, poleg ljubiteljske razvito tudi profesionalno kulturno dejavnost s profesionalnimi ustanovami, ki jim sicer zagotavljajo kvalitetnejše ustvarjanje in poustvarjanje, pa vendar kulturna dejavnost tudi tam še vedno večinoma temelji na ljubiteljski dejavnosti, ki sega v prav vsak slovenski kraj od Kanalske doline do Milj. Ta množičnost v kulturni dejavnosti se kaže tudi v neposrednem kulturnem sodelovanju, predvsem v obmejnih krajih kot tudi med pobratenimi mesti in celo našimi krajevnimi skupnostmi ali pod okriljem Zveze kulturnih organizacij Slovenije. Ta pripravlja konkretne vsakoletne programe kulturnih stikov in sodelovanja s slovenskimi kulturnimi organizacijami, društvi in ustanovami, ki delujejo izven SR Slovenije, izhajajoč iz potreb, možnosti in hotenj slovenske narodnostne skupnosti in upoštevajoč specifične razmere, v katerih živijo, delajo in kulturno delujejo. Programi predvidevajo na primer posredovanje strokovne in organizacijske pomoči nosilcem kulturne dejavnosti, vzgojo strokovnih in organizacijskih kadrov na različnih seminarjih, pomoč pri izvajanju prireditvene in gostovanjske dejavnosti . . . Po-

⁸ Pertot-Legiša, S.: Oblike sodelovanja med Italijo in Jugoslavijo na področju manjšinskega šolstva s posebnim ozirom na strokovno izpopolnjevanje šolnikov. Pedagoški list, 2/3, Trst, 1982, p. 13.

dobne programe v podporo različnim neposrednim oblikam kulturnega sodelovanja najdemo v samoupravnih aktih vsake obmejne regije, občine in krajevne skupnosti ter v programih posameznih kulturnih društev, še več pa je sodelovanja, ki se razvija vsakodnevno brez kakršnihkoli programov, največkrat ostane celo nezabeleženo, kot preprost odraz potreb ljudi s te ali one strani meje, kajti sodelovanje ni in ne sme biti nikoli le enosmerno.

Pri vsej različnosti kulturno-prosvetnega sodelovanja med SR Slovenijo in Furlanijo-Julijsko krajino oziroma s slovensko narodno manjšino je največkrat prav neposredno sodelovanje tisto, ki sprotno odgovarja zahtevam narodne manjšine, ne samo zaradi zemljepisne bližine in večje zgodovinske povezanosti, ki brez dvoma k temu pripomoreta, ampak preprosto zaradi večje zavzetosti ljudi, da ne glede na državno mejo s skupnimi močmi ohanjajo in razvijajo slovensko besedo in z njo slovensko kulturo. Neposredno sodelovanje sicer še vedno niha in je stihijsko, prepogosto odvisno od pobud, zagnanosti in dobre volje posameznih nosilcev, često z le minimalno finančno podporo, pa vendar je njegov pomen nesporen: dopolnjuje že preozke okvire meddržavnega kulturno-prosvetnega sodelovanja, nakazuje smeri, ki bi jim moralo slediti regionalno sodelovanje in vzpostavlja tiste pristne jezikovne in kulturne vezi med matico in narodno manjšino, ki pri narodni manjšini dvigajo samozavest s tem, da lahko enakopravno postavlja ob bok italijanski kulturi ali jeziku svojo kulturo in svoj jezik ter izobrazbeno raven svojih pripadnikov, ki je na eni strani pomembna v odnosu do integracije z večinskimi narodom, na drugi pa zaradi avtonomije slovenske narodnostne skupnosti. Zato bi tudi neposredno kulturno-prosvetno sodelovanje moralo biti deležno večje vsestranske podpore. To sodelovanje najbolje odraža vsakdanji utrip kulturnega življenja in se prav zaradi svoje odvisnosti od trenutnega položaja, potreb in zahtev narodne manjšine morda zdi preveč preprosto, malenkostno in zato zanemarljivo. Toda ne, vezi, ki so jih dolga leta tkali tudi z neposrednim kulturno-prosvetnim sodelovanjem, na primer Tolminci z beneškimi in kanalskimi Slovenci, društva in posamezniki iz obeh Goric in okolice ali Trsta in zaledja, so po eni strani obujale in krepile narodnostno zavest, po drugi pa gradile za tamkajšnje življenje tako pomembno pot, da je danes ne moremo več in tudi ne smemo zapreti.

Viri

- Petrič E.: Mednarodnopravno varstvo narodnih manjšin, Obzorja, Maribor, 1977.
 Vukas, B.: Etničke manjine i međunarodni odnosi, Školska knjiga, Zagreb, 1978.
 Devetak, S.: Odnos med matico in manjšino — pogled na sodelovanje Slovenije s slovensko narodnostno skupnostjo v Avstriji. 13. koroški kulturni dnevi, 28.—30. 12. 1981, Klagenfurt/Celovec.
 Domej, T.: O stikih med manjšino in matico iz zornega kota koroških Slovencev, Razprave in gradivo, 13/14, Ljubljana, Inštitut za narodnostna vprašanja, 1981, p. 223—226.
 Narodne manjšine danes, svetovno in meddržavno sodelovanje za izboljšanje zaščite narodnih, etničnih in drugih manjšin, Sodobnost, 7, Ljubljana, 1974, p. 638—669.

Riassunto

LA COLLABORAZIONE CULTURALE — EDUCATIVA CON GLI APPARTENENTI ALLA MINORANZA SLOVENA NELLA REGIONE FRIULI-VENEZIA GIULIA/FURLANIJA-JULIJSKA KRAJINA

Malgrado i confini, la storia, la lingua nonché le tradizioni che dividono gli stati e le nazioni, l'umanità si è ormai resa conto, in misura significativa, delle opportunità di avvicinarsi e di collaborare. L'avvicinamento tra le nazioni e la loro collaborazione rappresentano oggi una necessità che alle nazioni offre le possibilità per uno sviluppo più rapido e migliore e alle minoranze nazionali addirittura le possibilità per uno sviluppo più rapido e migliore e alle minoranze nazionali addirittura le possibilità di esistere.

La tendenza di stabilire i contatti linguistici e culturali nonché i legami con i centri della cultura nello stato originario è sempre presente nelle minoranze nazionali sebbene vivano nelle condizioni socio-economiche del tutto diverse della nazione originaria, perché questi contatti e legami garantiscono agli appartenenti alle minoranze nazionali la loro conservazione come comunità nazionale particolare.

Le proposte di legge della tutela globale degli Sloveni in Italia, formate dai singoli partiti politici e le esigenze slovene, presentate dall'Unione culturale economica slovena e dall'Unione slovena apportano concetti diversi della collaborazione culturale-educativa. Queste proposte peraltro alla minoranza nazionale garantiscono certi diritti sul piano scolastico e culturale, però non ribadiscono in modo abbastanza esplicito i suoi rapporti diretti e vivi con il paese originario.

La collaborazione attuale della RS di Slovenia con gli appartenenti alla minoranza nazionale slovena residenti nella Regione Friuli-Venezia Giulia/Furlanija-Julijaska krajina si svolge a tre livelli diversi, cioè: livello interstatale, quello regionale ed infine direttamente tra la popolazione delle due regioni.

La collaborazione diretta è fra tutte queste forme della collaborazione culturale — educativa proprio quella che quotidianamente accontenta le esigenze della minoranza nazionale slovena in modo più efficace, completando i quadri, ormai troppo stretti, della collaborazione interstatale. Nello stesso tempo indica alla collaborazione regionale le direzioni da seguire e stabilisce quei contatti linguistici e culturali spontanei tra la minoranza e la nazione originaria, che alla minoranza nazionale danno la consapevolezza del proprio valore.

Summary

CULTURAL AND EDUCATIONAL CO-OPERATION WITH MEMBERS OF THE SLOVENE NATIONAL MINORITY IN FRIULI-VENEZIA GIULIA/FURLANIJA-JULIJSKA KRAJINA

Rapprochement among nations and co-operation are, in spite of borders, history, language or traditions that separate states and nations, the need which enables better and faster development, and even existence to national minorities.

National minorities living in socio-economic circumstances completely different from those in which their mother nation lives, tend to have language and cultural contacts and links with the suitable institutions and activities in their mother country which assure that members of national minorities remain special national communities. Bills on global protection of the Slovenes as having been stated by the Slovene Cultural and Economic Association and the Slovene Union, differ as to cultural and educational co-operation.

The national minority living in Italy is assured certain rights in the domain of instruction and culture, while the importance of direct contacts of the national minority with its mother nation is not enough emphasized.

The SR of Slovenia and Friuli-Venezia Giulia/Furlanija-Julijaska krajina and members of the Slovene national minority living in this region respectively, co-operate in the fields of culture and education on three different levels: between the States, regions and directly.

Among various ways of cultural and educational co-operation between the SR of Slovenia and Friuli-Venezia Giulia/Furlanija-Julijaska krajina and the Slovene national minority respectively, the direct co-operation corresponds most often to actual demands of the national minority; it completes the frames of bilateral cultural and educational co-operation which have become too narrow, and points out to direction which should lead to the regional co-operation and establish the true language and cultural links between the mother nations and the national minority which contribute to deeper self-consciousness of the national minority.

Vera Klopčič

MANJŠINSKO VPRAŠANJE V URADNIH STIKIH MED REPUBLIKO ITALIJO IN SFR JUGOSLAVIJO PO RATIFIKACIJI OSIMSKIH SPORAZUMOV*

Uvod

Namen tega prispevka je prikazati, kako so bila določila o manjšinskem varstvu iz osimskih sporazumov obrazložena ob ratifikaciji v obeh državah in kako so se uveljavljala in tolmačila v uradnih stikih med Italijo in SFR Jugoslavijo po ratifikaciji leta 1977.

Kot izhodišče sem vzela tekst sporazumov kot izraz skupne volje obeh strani, nato sem podala še stališča, ki so bila izražena v vsaki državi posebej v ekspozicijah zunanjih ministrov ob ratifikaciji. Navedla sem tudi ob ratifikaciji sprejete resolucije, ki po svoji vsebini zavezujejo vlade držav in so torej obvezujoče. Nato sem analizirala skupna sporočila z naslednjih uradnih srečanj na najvišji ravni med SFRJ in Italijo:¹

Forlani-Minić, Beograd, 6.—7. junij 1977

Forlani-Vrhovec, Beograd, 11.—13. januar 1979

Minić-Forlani, Rim, 14.—16. november 1977

Pertini-Tito, Beograd, 11.—14. oktober 1979

Vrhovec-Colombo, Rim, 10.—11. julij 1980

Mijatović-Pertini, Rim, 17.—19. december 1980

Colombo-Vrhovec, Beograd, 13.—14. november 1981

Pri analizi teh dokumentov sem se oprla predvsem na naslednje elemente:

- vloga manjšin v dvostranskih odnosih;
- priznanje mednarodne obveznosti (obveznost spoštovanja tako preambule kot člena 8);
- pripravljenost izboljšati položaj manjšin z notranjimi ukrepi;
- priznavanje manjšine kot subjekta;
- teritorialni obseg zaščite;
- pomen stikov manjšine z matičnim narodom.

Analiza naj bi pokazala, kako so se ti elementi izražali v uradnih stikih med predstavniki obeh držav na najvišji ravni.

1. Določila o manjšinah v osimskih sporazumih²

Preambula, četrta alineja:

Pogodbenci... »potrjujeta svojo privrženost načelu največjega možnega varstva državljanov-pripadnikov manjšin, ki izvira iz njunih ustav in njune notranje zakonodaje in ga vsaka stran uresničuje avtonomno, pri čemer se ravna tudi po načelih Ustanovne listne Združenih narodov, univerzalne deklaracije o človekovih

* Prirejena verzija je bila objavljena v Mednarodni politiki št. 781, z dne 16. 10. 1982, str. 21—23.

¹ Vir so mi bila skupna sporočila, pripravljena za tisk in objavljena v »Delu«. Ob tem naj opozorim na terminološko razliko, saj osimski sporazumi govorijo o manjšinah oziroma o etničnih skupinah, skupna sporočila pa o narodnostnih manjšinah. V tem prispevku bom v kontekstu dvostranskih odnosov uporabljala izraz »manjšina« tako za slovensko manjšino v Italiji kot za italijansko narodnost v Jugoslaviji.

² Tekst sporazumov citiran po knjigi Osimski sporazumi, Založba Lipa, Koper 1977, strani 327—337.

pravicah, konvencije o preprečevanju vseh oblik rasne diskriminacije in univerzalnih paktov o človekovih pravicah«.

Člen 8

»Tokrat, ko neha veljati posebni statut, priložen k londonskemu memorandumu o soglasju z dne 5. oktobra 1954, izjavi vsaka stran, da bo ohranila v veljavi notranje ukrepe, ki jih je že sprejela pri izvajanju omenjenega statuta, in da bo v okviru svojega notranjega prava zagotovila pripadnikom zadevnih manjšin enako raven varstva, kot jo je določal posebni statut, ki neha veljati.«

Že samo dejstvo, da so določila o varstvu manjšin zapisana že v preambuli, je pomembno, saj kaže, da sta se obe državi zavedali, kako pomembno je to vprašanje za izvajanje celotnih sporazumov. Tu sicer ne bomo razpravljali o vsebini obveznosti iz mednarodnih aktov, naštetih v preambuli, vendar naj omenim, da navajajo praktično vse do sedaj sprejete akte, ki so v mednarodnem merilu relevantni za manjšine.

Tukaj sicer niso izrecno navedena določila helsinške listine, vendar pa je v preambuli v naslednji alineji izraženo prepričanje, da »bo to prispevalo h krepitvi miru in varnosti v Evropi«, torej logično sledi, da je treba upoštevati tudi določila helsinške listine o narodnih manjšinah.

Lahko torej povzamemo, da sta se državi zavezali zagotoviti varstvo manjšin, tako na podlagi sprejetih mednarodnih dokumentov kakor tudi na notranji ravni, ter da bosta v tem duhu še vnaprej gradili možnosti za uresničitev »največjega možnega varstva državljanov — pripadnikov manjšin«.

2. Ekspozeji zunanjih ministrov in resolucije, sprejete ob ratifikaciji

Ob ratifikaciji sta obe strani zagotovili spoštovanje pravic manjšin ter poudarili pripravljenost za nadaljnje izboljšanje njihovega položaja.

A. V ZVEZNI SKUPŠČINI

Miloš Minić, podpredsednik zveznega izvršnega sveta in zvezni sekretar za zunanje zadeve, je v svojem ekspozeju na seji zvezne skupščine dne 1. marca 1977 med drugim dejal:³

... »Pravice in zaščito jugoslovanske manjšine v Italiji in italijanske narodnosti v Jugoslaviji zagotavlja skupaj s preambulo 8. člen pogodbe ...«

... »S tem se pozitivno ureja vprašanje, ki mu v odnosih med državama SFRJ pripisuje izreden pomen ...«

... »Obveznost v zvezi z ohranitvijo stopnje zaščite, predvidene s statutom, pa je natančno določena **mednarodna obveznost** obeh držav ...«

... »Cenimo pripravljenost italijanske strani, da pozitivno uredi vprašanje v zvezi s položajem, enakimi pravicami in globalno zaščito slovenske narodnostne manjšine na **vsem območju** avtonomne pokrajine Furlanije in Julijske krajine ...«

»Obe strani bosta vzdrževali stike za izboljševanje položaja in pravic respektivnih narodnostnih manjšin ...«

Med postopkom za ratifikacijo je zvezni zbor skupščine SFRJ sprejel resolucijo,⁴ s katero je naložil zveznemu izvršnemu svetu: . . .

— »da spremlja in zagotovi uresničevanje pravic italijanske narodnostne manjšine v Jugoslaviji v skladu z načeli in določili ustave SFRJ, ustave SR Slovenije in ustave SR Hrvatske ter tudi v skladu s to pogodbo, ki njej in njenim

³ Ekspoze je objavljen v knjigi Osimski sporazumi, str. 113—128.

⁴ Ibidem, str. 154—155.

pripadnikom zagotavlja po načelu maksimalne zaščite popolno enakopravnost z drugimi narodi, narodnostmi in delovnimi ljudmi SFRJ glede ekonomsko-socialnega in kulturnega razvoja, vključno s pravico do ohranjanja in razvoja kulturne dediščine ter pravico do **lastnih kulturnih institucij** in vzdrževanja stikov z matičnim narodom;

— da zlasti pospešuje vse oblike sodelovanja med SFRJ in republiko Italijo, ki prispevajo k ekonomskemu, socialnemu in kulturnemu razvoju slovenske manjšine v Italiji in varstvu njenih pravic, ohranjanju ter razvoju njene kulturne dediščine in kulturnih institucij, kakor tudi vzdrževanju stikov z matičnim narodom«.

B. NA ITALIJANSKI STRANI

Minister za zunanje zadeve v italijanski vladi Arnaldo Forlani je v ekspoziciji ob predlogu zakona za ratifikacijo osimskih sporazumov v poslanski zbornici italijanskega parlamenta dne 17. decembra 1976⁵ ob obravnavi četrte alineje preambule poudaril, da se »soočata dva aspekta te teme:

— v prvi vrsti je ustavni temelj in notranje pravo, ki vsebuje načelo kar najširše možne zaščite državljanov-pripadnikov manjšinskih etničnih skupin . . . , v drugi vrsti je usklajenost notranjega pravnega reda z mednarodnimi pravnimi viri z območja človekovih pravic, ki navdihujejo eno in drugo pogodbeno stran . . .«

V govoru v senatu italijanskega parlamenta⁶ 24. februarja 1977 pa je Forlani med drugim dejal:

»... Ustava naše republike predpisuje, da je treba načelo varstva etničnih skupin uveljaviti z normami notranjega prava. In ker ustava SFRJ vsebuje analogno načelo . . . , je bilo to skupno načelo slovesno omenjeno tudi v **preambuli** pogodbe.«

»... Določilo o varstvu jezikovnih manjšin, predvideno v 6. členu italijanske ustave, zagotavlja neko dodatno svobodo . . . , to je načelo visoke državne vrednote, ker predstavlja zavračanje vsakršne **raznarodovalne politike**.«

»... V tej perspektivi . . . izjavljam, da bo v Italiji še naprej zagotovljena vsem **državljanom-pripadnikom slovenske etnične skupine** v kar največji možni meri uporaba ustavnega načela varstva jezikovnih manjšin . . .«

»... Takšno ravnanje je usklajeno tudi z načeli in normami o človekovih pravicah, sprejetih v OZN, ki jih je Italija podpisala.«

»... Prav tako bo z ustreznimi ukrepi še vnaprej zagotovljen razvoj kulture ter svojstvenih značilnosti slovenske etnične skupine.«

»... Prepričani smo, da bo tej politični usmeritvi sledila analogna usmeritev z jugoslovanske strani glede uporabe ukrepov . . . **povsod tam**, kjer v sosednji državi živijo državljani italijanske etnične skupine . . .«

Glede več resolucij, sprejetih v italijanskem parlamentu, se bom omejila na tiste, ki so bile sprejete kot obveznost. To so:

Resolucija, sprejeta v poslanski zbornici dne 17. decembra 1976,⁷ ki določa:

»Poslanska zbornica . . . ,
zavezuje vlado:

2. da poskrbi za ustrezne instrumente za zagotovitev popolne enakopravnosti, svobodnega razvoja in globalne zaščite slovenske narodnostne manjšine, ki živi v deželi Furlaniji-Juljski krajini;

⁵ Ibidem, str. 184—211.

⁶ Ibidem, str. 272—287.

⁷ Ibidem, str. 294—296.

3. da s požitvijo kulturne izmenjave pospešuje kar najširši razvoj stikov med pripadniki italijanske etnične skupine v Istri in matično deželo»;

Resolucija, sprejeta v senatu dne 24. februarja 1977⁸:

»Senat,

... poziva vlado:

1. da pomaga širšemu razvoju odnosov med italijansko etnično skupino v Istri in matičnim narodom s požitvijo kulturne izmenjave;

2. da ustvari ugodnejše pogoje za popolno enakost v pravicah in za globalno zaščito slovenske manjšine, ki živi v deželi Furlaniji-Juljski krajini . . .«

Ob obravnavi sprejetih aktov pa je treba omeniti tudi Spomenico, ki jo je v senatu dne 24. februarja 1977. leta sprejela italijanska vlada kot priporočilo⁹, in obravnava še ne uresničene pravice slovenskega prebivalstva ter zavezuje vlado:

»da čimprej, vendar pa najkasneje v 18 mesecih pripravi globalni zakon, ki naj slovenski manjšini v Italiji zagotovi popolno varstvo, vse možnosti razvoja, njeno popolno izenačenje in popolno priznanje«.

Lahko torej povzamemo, da sta obe strani ob ratifikaciji osimskih sporazumov:

1. potrdili pomen urejanja manjšinskega vprašanja;

2. priznali, da je to tudi mednarodna obveznost;

3. poudarili interes obeh držav za vzdrževanje stikov z manjšino v sosednji državi in pomen stikov med matico in manjšino za ohranjanje identitete manjšine;

4. ker ureja vprašanje manjšin notranje pravo, sta obe strani poudarili nujnost globalne zaščite za slovensko manjšino v Furlaniji-Juljski krajini (tudi v teritorialnem obsegu), prav tako pa tudi za italijansko narodnost v SFRJ na celotnem področju, kjer živi.

Iz sprejetih resolucij izhaja, da sta vladi obeh držav prevzeli odgovornost in skrb za izvajanje ukrepov za zagotovitev pravic manjšin.

3. Poudarki o manjšinskem vprašanju iz skupnih sporočil

V obdobju po osimskih sporazumih so o manjšinskem vprašanju razpravljali pri vseh uradnih stikih med predstavniki SFRJ in republike Italije na najvišji ravni in ga omenjali v vseh skupnih poročilih.

V vseh skupnih poročilih so obravnavali vlogo manjšin pri razvoju dvostranskih stikov.

Tako sta npr. ob Miničevem obisku v Rimu ministra Minić in Forlani v skupnem poročilu z dne 16. novembra 1977. leta: »izrazila prepričanje, da je politika obeh držav do slovenske narodnostne manjšine v Italiji in italijanske v Jugoslaviji v duhu osimskih sporazumov **dinamičen dejavnik** razvoja jugoslovansko-italijanskega sodelovanja in prijateljstva, ki bo postajal čedalje močnejši«.

Ob Forlanijevem obisku v Jugoslaviji pa sta ministra Vrhovec in Forlani v skupnem poročilu z dne 14. januarja 1979. leta: »ugotovila, da imata manjšini pozitivno vlogo v razvoju dobrih sosedskih odnosov med državama«.

V vseh drugih skupnih poročilih »je potrjen pomen njihove pozitivne vloge pri krepitevi vezi med obema državama«.

Sodelovanje na področju kulture, izobraževanja in šolstva, ki je pomembno za obe narodnostni manjšini, so obravnavali v poročilih ob Miničevem obisku v Rimu (skupno poročilo 16. 11. 1977) in ob Forlanijevem obisku v Jugoslaviji

⁸ Ibidem, str. 229—301.

⁹ Ibidem, str. 304—305.

(skupno poročilo 14. januarja 1979 — Vrhovec-Forlani) ter izrazili skladnost stališč o krepitvi tega sodelovanja.

V poročilih so izražena tudi stališča o nadaljnjem prizadevanju za izboljšanje položaja manjšin, in sicer:

»... obe strani bosta še naprej pospeševali... zboljšanje položaja manjšin« (skupno poročilo Minić-Forlani, Rim, 16. nov. 1977);

»... in potrdila, da se obe državi zavzemata za nadaljevanje politike, s katero naj bi še izboljševali položaj narodnostnih manjšin« (skupno poročilo Forlani-Vrhovec, Beograd, 14. januar 1979);

»... Obe strani sta potrdili pripravljenost, da v duhu Osima in v okviru ustavnih ureditev obeh držav v **sodelovanju s predstavniki** manjšin uresničujeta politiko in izvajata učinkovite ukrepe za izboljšanje njihovega položaja in razvoja« (skupno poročilo Pertini-Tito, Beograd, 14. oktober 1979);

»... Ministra sta potrdila, da sta državi v celoti pripravljene v duhu osimskih sporazumov in v okviru lastne ustavne ureditve uresničevati politiko v sodelovanju s predstavniki obeh manjšin in sprejemati učinkovite ukrepe za njun vsestranski razvoj« (skupno poročilo Vrhovec-Colombo, Rim, 11. julij 1980);

»... Obe strani sta potrdili trdno odločenost, da v skladu z osimskim duhom in v okviru svojih ustavnih ureditev ob sodelovanju s predstavniki manjšine uresničujejo politiko vsestranskega razvoja in sprejemajo učinkovite ukrepe, katerih cilj je povečati pravice pripadnikov slovenske narodnostne manjšine v Italiji in italijanske narodnosti v Jugoslaviji« (skupno poročilo Mijatović-Pertini, Rim, 19. december 1980);

»... Ponovno so potrdili pripravljenost obeh strani, da v skladu z manjšinskimi določili osimskih sporazumov in v sodelovanju s predstavniki manjšin uresničujejo politiko uveljavljanja pravic, položaja in vsestranskega razvoja manjšin. V tem smislu je jugoslovanska stran izrazila pričakovanje, da bo čimprej sprejet ustrezen zakon o globalni zaščiti slovenske manjšine, ki bo upošteval njeno manjšinsko integriteto in zagotovil celovito uresničevanje njenih pravic« (skupno poročilo Colombo-Vrhovec, Beograd, 14. november 1981).¹⁰

Ob obravnavanju določil osimskega sporazuma o manjšinah z mednarodnega vidika je v skupnem poročilu ob obisku Cvijetina Mijatovića v Rimu (skupno poročilo Mijatović-Pertini, Rim, 19. december 1980) zapisano:

»V tej zvezi so še posebej opozorili na določila četrtega odstavka preambule in 8. člena osimskega sporazuma. Izrazili so skupno prepričanje, da takšen razvoj manjšin pomembno prispeva k medsebojnemu sodelovanju, zblizovanju in krepitvi vzajemnega zaupanja in prijateljstva med državama«.

Druga skupna poročila preambule ne omenjajo posebej.

Sklep

Ugotovimo lahko, da je skupna značilnost vseh uradnih poročil:

- kontinuiteta priznavanja obveznosti;
- raven splošnosti, saj se ni govorilo o tem, kako naj se konkretno uresničujejo določila osimskih sporazumov o zaščiti manjšin;
- pogloblja se razlika med deklariranim priznanjem obveznosti ter dejansko pripravljenostjo za izvrševanje teh obveznosti in sprejemanje obvezujočih ukrepov na notranji ravni. Znano je namreč, da do sedaj še ni bil dosežen napredek pri sprejemanju zakona o globalni zaščiti Slovencev v Furlaniji-Juljski krajini in da

¹⁰ To je prvi primer v besedilih skupnih poročil o manjšinskem vprašanju, da je ena izmed strani ločeno izpostavila posamezno vprašanje uresničevanja osimskih sporazumov. (Vprašanje je ostalo brez odgovora.)

celo nekatere predlagane rešitve tega vprašanja ne ustrezajo načelom, ki so bila sprejeta v Osimu. Kaže, da je uresničevanje osimskih določil o manjšinah na italijanski strani zašlo v krizo in da bo ureditev tega vprašanja zahtevala v prihodnje posebne napore na obeh straneh. Poudariti velja tudi dejstvo, da sta obe strani pridajali velik pomen uresničevanju osimskih sporazumov (in v tem kontekstu tudi manjšinskih določil) kot primeru konkretnega uresničevanja načel helsinške listine. Vsiljuje se misel, da so težave, v katere je zašlo uresničevanje helsinške listine v Evropi, oslabile tudi elan za izvajanje osimskih sporazumov na italijanski strani, zlasti pa upoštevanje mednarodne razsežnosti manjšinskega vprašanja pri utrjevanju in krepitvi varnosti in sodelovanja v Evropi.

Riassunto

LA QUESTIONE MINORITARIA NEI RAPPORTI UFFICIALI TRA LA REPUBBLICA D'ITALIA E LA R. S. F. DI JUGOSLAVIA DOPO LA RATIFICA DEGLI ACCORDI DI OSIMO

La relazione illustra l'interpretazione delle disposizioni degli Accordi di Osimo riferenti alla tutela delle minoranze in entrambi gli stati firmatari al momento della ratifica e l'attuazione e l'interpretazione delle disposizioni nei rapporti ufficiali tra la Repubblica d'Italia e la R. S. F. di Jugoslavia dopo la ratifica nel 1977.

Il testo degli Accordi quale espressione della volontà unanime degli stati contraenti ci serve come punto di partenza dell'analisi. In seguito vengono trattate le posizioni delle parti contraenti dichiarate al momento della ratifica nelle relazioni dei ministri degli esteri. Ci sono indicate anche le risoluzioni accolte nel momento della ratifica il cui contenuto produce nei riguardi dei governi degli stati firmatari un obbligo e sono quindi impegnative e alla fine la relazione analizza le relazioni unitarie delle riunioni ufficiali a livello supremo tra la Repubblica d'Italia e a R. S. F. di Jugoslavia negli anni 1977—1982.

Nell'analisi dei documenti menzionati furono presi in considerazione anzitutto gli elementi seguenti:

- il ruolo delle minoranze nei rapporti bilaterali
- l'adozione dell'obbligo internazionale (obbligo di rispettare tanto il Preambolo quanto l'articolo 8 del Trattato di Osimo)
- la disposizione a migliorare la posizione delle minoranze servendosi degli strumenti legislativi interni
- l'estensione territoriale della tutela
- l'importanza dei contatti delle minoranze con la nazione madre

La presente analisi ha l'intento di dimostrare la misura in cui questi elementi si esprimono nei rapporti tra i rappresentanti degli stati contraenti a livello supremo.

Summary

MINORITY QUESTION IN THE OFFICIAL CONTACTS BETWEEN THE REPUBLIC OF ITALY AND THE SFR OF YUGOSLAVIA AFTER THE RATIFICATION OF THE OSIMO AGREEMENT

The article points out the way the provisions on the minority protection dealt with in the Osimo Agreement were interpreted at the ratification in both States and the way they were put in value and interpreted in the official contacts between Italy and Yugoslavia after the ratification in 1977.

The starting point of the analysis is the text of the treaty as the expression of the common will of both sides, then the sandpoints which were expressed in each State separately in the exposés of both foreign ministers at the ratification are dealt with. The resolutions, accepted at the ratification, which by their contents bind the governments of both States and are therefore obliging, are given; consequently, the common reports from the following official meetings at the highest level between the SFR of Yugoslavia and Italy during the years 1977—1982 are analysed.

The analysis of these documents, payed special attention to:

- the function of minorities in bilateral contacts

— the acknowledgment of international obligations (the obligation of respect for the preambula, as well as article 8)

— the readiness to improve the position of minorities by internal measures

— the acknowledgement of minority as a subject

— territorial scope of protection

— significance of the contacts between minority and its mother nation.

The purpose of the analysis is to point out how these elements have been expressed in the official contacts between the representatives of both States at the highest level.

Riccardo Ruttar

ANALIZA DEMOGRAFSKEGA POLOŽAJA V VIDEMSKI POKRAJINI

Beneška Slovenija v okviru dežele Furlanije-Juljske krajine je poseben primer s celo vrsto dejavnikov in spremenljivk, zaradi katerih je demografska analiza tega področja zelo zanimiva in obenem zelo zapletena. Analiziral bom stanje prebivalstva, ki živi na ozemlju dvanajstih občin, kjer tudi prebiva in se priznava največji del slovenske skupnosti v Furlaniji:

Dreka (Drenchia), Grmek (Grimacco), Podbonesec (Pulfero), Špeter (S. Pietro al Natsione), Sv. Lenart (S. Leonardo), Sovodnje (Savogna), Srednje (Stegna) v Nadiških dolinah, Praprotno (Prepotto), Tavorjana (Torreano), Tipana (Taipana), Bardo (Lusevera) in Rezija (Resia).

Problematika, ki je skupna vsem tem občinam, izhaja iz nerazvitosti in iz demografskega osiromašenja; ti dejavniki so sprožili verižno reakcijo številnih z njimi povezanih pojavov, so vzrok in posledica nazadovanja, ki je značilno za vse oblike življenja na tem ozemlju.

Z analizo lahko posežemo v leto 1871 (ko je bilo prvo ljudsko štetje po priložnosti leta 1866). Takrat je Benečija (Slavia — tako jo bom na kratko imenoval) štela 26.041 prebivalcev. Leta 1911, torej štirideset let kasneje, je dosegla svoj zgodovinski višek, ko je štela 34.323 prebivalcev.

V zadnjih desetletjih prejšnjega stoletja je vzporedno s postopnim demografskim razvojem v ostalih predelih Italije neprestano naraščalo tudi število prebivalstva v tem delu. To je omogočala v tistem obdobju precej uravnotežena življenjska raven kmečkega okolja, ki je bilo sicer zaostalo, a je vseeno zagotavljalo zadostne dohodke.

V prvi svetovni vojni so s tem, ko so sorazmerno z vojaškimi operacijami množično novačili za delo zmožne može v osrednje dele cone, zadali močan udarec že tako slabotnim lokalnim proizvodnim strukturam, še posebej živinoreji.

Beneška Slovenija si po številnih vojnih izgubah ni mogla več opomoči, bodisi zaradi spremenjenih splošnih gospodarskih razmer in zaradi številnih od zgoraj vsiljenih določb bodisi zaradi prepuščenosti sami sebi, kljub rahlemu demografskemu naraščanju v povojnem obdobju. Izseljevanje postane edini varnostni ventil. Psihološka navezanost, ki je ljudi zadrževala na njihovi zemlji, je bila spodkopana enkrat za vselej. Leta 1931 je bilo tu še 30.968 prebivalcev, do leta 1936 je število upadlo na 28.977.

Obdobje fašizma je s svojo politiko in vojno, ki je sledila, še poslabšalo že tako kočljiv položaj. Demografsko naraščanje po 2. svetovni vojni je pripeljalo do take narodno-gospodarske politike, ki je pospeševala in načrtovala izseljevanje.

V času prvih začetkov furlanske industrije in industrijskega razvoja obnovljene Evrope so Slovencem dodelili vlogo rezervne delovne sile v procesu kapitalistične koncentracije; po svoje je bilo to tudi pretveza za uničenje podrejene manjšine, ki je bila pripravljena na oltar tujega razvoja žrtvovati svojo lastno etnično identiteto.

Upadanja, ki je sledilo izseljevanju in dnevni migraciji proti industrializiranim področjem dežele, ni bilo več mogoče zadržati: 30.000 oseb leta 1951; 25.700 leta 1961; 17.300 leta 1971; 15.741 leta 1979.

Na žalost ne razpolagamo s podatki o ljudskem štetju iz leta 1981, vendar vse kaže, da je parabola upadanja vse bolj strma.

Prebivalstvo naseljuje približno le 10 % ozemlja pokrajine in živi v 151 naseljenih središčih in 116 naseljenih jedrih (po oceni ISTAT). Videmska pokrajina ima 637 središč in 587 jeder, na ozemlju prej omenjenih dvanajstih občin je torej 23,7 % vseh naseljenih središč in 19,8 % naseljenih jeder. Treba je poudariti, da je v primerjavi z ostalim ozemljem pokrajine gostota prebivalstva v teh naseljih več kot dvakrat večja. Kljub temu deželni urbanistični načrt predvideva, da bo ta predel gozdarsko-živinorejski.

Razdelitev prebivalstva po starostnih razredih kaže naslednje vrednosti:

Starostni razred nad 65 let	1951	8,87 %	} A
	1961	10,96 %	
	1971	16,83 %	
Starostni razred pod 15 let	1951	25,55 %	} B
	1961	16,88 %	
	1971	16,00 %	

Indeks staranja (razmerje v odstotkih med A in B) je bil v letu 1971 dvakrat večji od pokrajinskega (0,65 %).

Demografsko gibanje v letih 1969—1979

V obdobju od leta 1969 do leta 1979 so v dvanajstih občinah, ki jih obravnavamo, zabeležili povprečen demografski padec 24,4 % (večji upad prebivalcev moškega spola — 26,6 % — kot upad prebivalcev ženskega spola — 22,2 %). Dreka (Drenchia) — 49,8 %, Bardo (Lusevera) — 43,3 %, Grmek (Grimacco) — 38 %, Srednje (Stregna) — 34,7 %, Podbonesec (Pulfero), Tipana (Taipana) in Sovodnje (Savogna) — 30 %, Sv. Lenart (S. Leonardo) — 18,8 %, Rezija (Resia) — 12,3 %, Praprotno (Prepotto) — 10,7 %, Špeter (S. Pietro al Natsione) — 9,2 %, Tavorjana (Torreano) — 8,2 %.

Mimogrede povedano, sedem občin Nadiških dolin s Praprotnim (Prepotto), Tavorjano (Torreano) in deloma Čedadom (Cividale) je homogena cona in tvori gorsko skupnost Nadiških dolin.

Zaradi vključitve Čedada v gorski komprenzorij so uradni demografski podatki zelo zabrisani. Te želje po homogenosti so razlike tako izravnale, da podatki v nobeni pokrajinski ali deželni analizi ne kažejo dejanskega stanja.

Programiranje na temelju statističnih podatkov, ki je prikazano v zadnji analizi, ne zajema dejanskih razsežnosti problema Benečije. Po drugi strani pa ta izraz, ki nam je sicer tako drag, izgubi ves svoj pomen, ko ga prenesemo v jezik načrtovanja gospodarskega razvoja.

Poglobimo demografsko analizo.

Naravno demografsko stanje pokaže vso razsežnost nazadovanja te dežele. Če vzamemo za primerjavo 100 rojenh v letu 1969, opazimo v naslednjih letih postopno upadanje, dokler se v letu 1979 ne zmanjša za polovico: v tem letu je bilo 7,4 rojenh na 1000 prebivalcev, medtem ko je umrljivost obdržala razmerje 20,5 na 1000 prebivalcev: torej skoraj trije umrli na vsakega rojenega.

Postopoma je upadlo tudi migracijsko gibanje, tako po številu izseljenih kot priseljenih. Vseeno je migracija v letih 1976—1978 rahlo narasla. Ta rezultat je deloma posledica migracijskih gibanj, ki so sledila potresu v letu 1976. Dejansko beležimo močan porast izseljencev povratnikov. Pojav opažamo od leta 1971 dalje. Do tega leta je bilo izseljevanje v tujino znatno močnejše v primerjavi s priseljevanjem. V zadnjih letih pa izseljevanje v tujino letno ne presega dveh do treh desetih. Iz tega lahko sklepamo, da vzrok za demografsko upadanje ni več izseljevanje v tujino, ki je le stranska posledica izseljevanja v preteklosti, temveč

Tabela 1:

PREBIVALCI, KI SO MED LETI 1871 DO 1979 PREBIVALI V:

Občina	1871	1881	1901	1911	1921	1931	1936	1951	1961	1971	1979
Dreka	1.036	1.278	1.389	1.424	1.562	1.458	1.285	1.392	1.128	599	431
Grmek	1.324	1.560	1.570	1.670	1.780	1.621	1.543	1.737	1.645	929	841
Podbonesec	3.258	3.492	3.779	3.991	4.066	3.864	3.681	3.735	3.306	2.237	1.991
Sv. Lenart	2.188	2.382	2.639	2.623	2.637	2.424	2.222	2.283	2.077	1.375	1.249
Špeter	2.811	3.182	3.313	3.525	3.544	3.039	3.077	3.088	2.842	2.331	2.122
Sovodnje	1.820	2.017	2.078	2.026	2.143	2.044	1.867	2.077	1.741	1.226	1.059
Srednje	1.616	1.710	1.805	2.000	1.908	1.908	1.722	1.883	1.554	952	804
Tavorjana	2.661	2.775	3.151	3.505	3.607	3.357	3.234	3.404	2.918	2.352	2.396
Praprotno	1.969	1.958	2.247	2.230	2.316	2.142	2.041	2.036	1.536	1.160	1.096
Bardo	2.249	2.318	2.645	2.942	2.923	2.596	2.288	2.228	1.910	1.140	966
Rezija	2.537	3.703	3.952	4.671	3.695	3.114	2.994	3.350	2.830	1.805	1.622
Tipana	2.574	2.800	3.255	3.700	3.597	3.401	3.023	2.841	2.258	1.251	1.165
Skupaj	26.041	29.175	31.823	34.323	33.778	30.968	28.977	30.054	25.745	17.387	15.742
Prebivalstvo Italije	27,303.000	28,953.480	32,965.504	35,845.048	38,449.000	41,651.617	42.993.602	47,515.537	50,623.569	54,134.846	56,828.511

Tabela 2:

NASELJENO PREBIVALSTVO

Občina	Leto	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979
Dreka	858	833	584	552	525	511	505	483	458	448	431	
Grmek	1.356	1.348	928	936	912	898	882	869	849	836	841	
Podbonesec	2.844	2.738	2.238	2.213	2.165	2.136	2.096	2.086	2.056	2.030	1.991	
Sv. Lenart	1.538	1.500	1.373	1.357	1.346	1.325	1.292	1.282	1.279	1.276	1.249	
Špeter	2.338	2.292	2.330	2.248	2.219	2.201	2.169	2.145	2.147	2.170	2.122	
Sovodnje	1.510	1.472	1.220	1.190	1.172	1.150	1.124	1.116	1.115	1.093	1.059	
Srednje	1.232	1.202	951	942	905	902	867	854	845	833	804	
Tavorjana	2.607	2.618	2.332	2.356	2.417	2.398	2.404	2.389	2.394	2.384	2.396	
Praprotno	1.228	1.183	1.183	1.155	1.148	1.148	1.127	1.128	1.141	1.125	1.096	
Bardo	1.705	1.411	1.138	1.081	1.040	1.026	1.000	957	975	976	966	
Rezija	1.850	1.945	1.800	1.769	1.737	1.710	1.654	1.622	1.627	1.620	1.622	
Tipana	1.766	1.703	1.233	1.245	1.247	1.249	1.234	1.228	1.232	1.191	1.165	
Skupaj	20.832	20.245	17.310	17.044	16.833	16.654	16.354	16.159	16.118	15.982	15.742	

preseljevanje prebivalstva iz obravnavanih občin v druge občine, torej na tista področja, kamor je usmerjeno dnevno preseljevanje.

Podatki iz leta 1979 kažejo v vseh 12 občinah naslednje razmerje: rojeni 116, umrli 322, priseljeni 383, odseljeni 405.

Indeks letnih sprememb naseljenosti od leta 1971 dalje presenetljivo enakomerno upada. Če izhajamo iz indeksa 100 v letu 1969, pridemo do vrednosti 75 v letu 1979. Če bi demografski razvoj sledil temu ritmu, bi v 75 letih prišli do števila nič.

Tudi demografski razvoj, kakor ga lahko predvidevamo z moderno tehniko na temelju podatkov o naravnem stanju iz zadnjih ljudskih štetij, ne more dati zanesljivih rezultatov, saj se je pokazalo, da je bilo število prebivalstva že v letu 1971 precej nižje od števila, predvidenega za leto 1981. Da bi lahko predvideli demografski razvoj, bi bilo treba upoštevati številne in zapletene spremenljivke, čeprav kazatelji predvidevajo skupen padec 12,15%, z različnimi odstopanji v tistih občinah v dolinah, ki nimajo pomembnejših središč. Absolutne spremembe prebivalstva v obdobju od leta 1961 do 1971 so po višinskih pasovih beležile 12% upadanje v dolini (med 100 in 200 metri nadmorske višine), 18% v pasu 200—300 metrov nadmorske višine in 57% v višjih pasovih.

Bolj ko so kraji oddaljeni od središč, bolj so prepuščeni sami sebi. Pojav je pomemben in vedno pogostejši, kar bodo na žalost potrdili tudi rezultati zadnjega ljudskega štetja, ko bodo znani.

Postopno umiranje starejšega dela prebivalstva je sicer pomembno dejstvo, vendar je upadanje rojstev veliko bolj zaskrbljujoče. Oba pojava moramo zopet povezati z izseljevanjem, ki ga pojmuje nekoliko drugače kot pred desetletjem. Sedaj so mladi tisti, ki, brž ko se lahko poročijo, zapustijo družine in si ustvarijo samostojen dom izven rodni krajev in bliže delovnemu mestu, ker v dolinah ne najdejo možnosti za življenje in delo.

Osnovni problem je kvalitativna struktura prebivalstva. Niti kratkoročno niti srednjeročno obdobje ne ponujata rešitve, še posebej, če bodo ostali nespremenjeni parametri deželnega in pokrajinskega načrtovanja in če bodo pri določanju razvojnih načrtov lokalne ustanove še vedno imele tako malo besede.

Oslabljeno prebivalstvo, ki le težko ustvarja življenjska središča v svojih okvirih, potrebuje dobro oskrbo, zanje pa pogosto skrbijo »zdravniki«, ki skrivoma uporabljajo evtanazijske postopke kot nepogrešljivo zdravilo.

Ljudstvo, ki so ga oropali zgodovine, priče ponosne preteklosti, si bo le težko opomoglo le z lastnimi silami.

Kljub temu slovenska skupnost v Videmski pokrajini kaže neko novo življenjsko silo in novo sposobnost za boj. Če bo italijanska zakonodaja uresničila idealna načela, ki so temelj republike, je morda še nekaj upanja.

Opomba: Popolnejša analiza je bila predstavljena na srečanju v Passarianu in objavljena v »Atti del Convegno „Linee per la rinascita ed un diverso sviluppo della Slavia Friuliana“«. Passariano, 24. maj 1980. Editoriale Stampa triestina, Trieste, 1980 (a cura dello Slovenski raziskovalni inštitut).

Riassunto

ANALISI DELLA SITUAZIONE DEMOGRAFICA NELLA PROVINCIA DI UDINE/VIDEM

La decima parte del territorio della provincia di Udine/Videm, è ancora attualmente abitato in prevalenza da sloveni. L'analisi demografica riguarda dodici comuni della fascia confinaria Nord orientale (Valli del Natisone/Nadiža, del Torre/Tor, Val Canale/Kanalska dolina, del Judrio/Ildrija, Resia/Rezija). Sottosviluppo e grave depauperamento demogra-

fico caratterizzano negativamente questa zona; il fenomeno si è aggravato in particolare nell'ultimo trentennio.

Demograficamente il massimo storico è stato registrato nel 1911 con 34.323 abitanti residenti. Nel 1951 vi erano ancora 30.000 abitanti con un indice d'invecchiamento di 0,41 (esprimente il rapporto tra le percentuali delle classi d'età di oltre i 65 anni e quelle di inferiori di 15 anni). Tale indice nel 1971 era 1,05.

Tra il 1969 e 1979 i dodici comuni hanno registrato una perdita complessiva del 24,4% con punte massime del 49,8% per Drenchia/Dreka e 43,4% per Lusevera/Bardo. Nel 1979 la natalità registrava 7,4 nati per 1000 abitanti, contro 20,5% di morti. Il movimento migratorio in uscita dalle valli segue le direttrici del lavoro pendolare, mentre l'emigrazione estera esprime valori positivi, in quanto il numero dei rientri è superiore agli espatri già dall'inizio del decennio.

Se l'andamento demografico dovesse seguire il ritmo degli ultimi otto anni, si arriverebbe allo zero in 75 anni. La perdita demografica manifesta proporzione diretta con le fasce altimetriche (—56,7% per la fascia oltre i 700 m s. m.; —12% tra 100 e 200 m s. m.).

Il motivo più evidente del fenomeno è da attribuirsi all'abbandono in cui è stato lasciato il territorio, in quanto escluso da ogni programma di sviluppo in favore delle popolazioni che han trovato nel lavoro pendolare la prima e più forte spinta verso il trasferimento in massa verso la pianura. Le prime iniziative economiche sorte recentemente con capitale misto italo-jugoslavo fanno sperare in un'inversione di tendenza.

Summary

ANALYSIS OF THE DEMOGRAPHIC SITUATION IN THE PROVINCE OF UDINE/VIDEM

The Slovenes populate one-tenth of the whole number of inhabitants in the Udine/Videm province. Demographic analysis was made in twelve communities along the north-western border (the valley of Natisone/Nadiža, the valley of Torre/Tor, Val Canale/Kanalska dolina the valley of Iudrio/Idrija, and Resia/Rezija). It is characteristic of this area that it is undeveloped and heavily demographically impoverished. The situation deteriorated especially in the last 30 years. In the year 1911 the greatest number of inhabitants was recorded, namely 34.323 people. In 1950 only 30.000 inhabitants lived there. The index of ageing (proportion between the number of inhabitants older than 65 and the number of those under 15 expressed in percentage) was 0,41. In the year 1971 it increased up to 1,05.

In the decade between 1969 and 1979 the average per cent of fall of the number of inhabitants was 24,4 in the twelve communes treated. The greatest demographic decrease was recorded in Drenchia/Dreka, namely 49,9% and in Lucevera/Bardo 43,3%. In 1979 the survey of the number of births showed 7,4% born to 20,5% dead to 1000 inhabitants. Migration is strong, particularly the daily one, while emigration is now smaller for from the beginning of the decade the number of returned emigrants is greater than number of emigrants.

In case the demographic development followed the rhythm of the last years, we should come to zero in 75 years. The demographic decrease is in straight proportion with the zones of altitude (56,7% in places that are 700m above sea-level, 12% in places that are 100—200 m above sea-level).

The basic reason for this phenomenon can be found in the fact that this area was a border one and excluded out of all programmes for development that should be in favour of inhabitants. So people emigrated towards the lowland, particularly to avoid driving to and from their work.

The influx of the mixed Italian and Yugoslav capital represents the first economic steps which can stand for the turning-point in the development of the area.

Ferruccio Clavora

GOSPODARSKI POLOŽAJ IN PERSPEKTIVE GOSPODARSKEGA RAZVOJA SLOVENCEV V VIDEMSKI POKRAJINI

Položaj, v katerem se je znašla Beneška Slovenija, ni samo posledica splošnih protislovij razvoja v Italiji, temveč tudi določene politične težnje, da bi izbrisali slovensko skupnost, ki že stoletja živi v Videmski pokrajini.

Potem ko politika mirne asimilacije ni dosegla pričakovanih rezultatov, je postala nujna bolj radikalna akcija, s katero bi fizično iztrebili italijanstvu furlanskih ljudstev tujo skupnost.

Zgodovina Beneške Slovenije je vrsta okoliščin, s katerimi so želeli oslabiliti in nato celo izničiti slovensko skupnost. Niti v zadnjem času (v zadnjih 20 letih) programi, sicer usmerjeni v načrtovanje, ne prinašajo predlogov za obnovo, s katero bi zagotovili nadaljnji razvoj. Kot dokaz tej trditvi navajam naslednja dela: »Raziskava za komprezorijski načrt Julijskega alpskega predgorja«, ki ga je izdelal Ente friulano di Economia Montana (Furlanski zavod za gorsko gospodarstvo), »Področni načrt za kmetijsko ovrednotenje Julijskega alpskega predgorja«, ki ga je izdelal E.R.S.A. (Deželni zavod za razvoj kmetijstva), in »Načrt deželnega razvoja«, ki ga je pripravil deželni odbor.

Še posebej zadnja dva dokumenta vsebinsko zanikata celo teoretično možnost za drugačno razvrstitev proizvodnih dejavnikov. Tako torej dejansko zanikata v načelih že potrjeno namero, da bi določili drugačne razvojne postopke, kakor veljajo sedaj. V teh dokumentih pa ne manjka zaščitnih določil, vendar gre za zaščito okolja na škodo zaščite prebivalstva — zaščito prostora z daljnosežnim namenom dokončno kolonizirati našo zemljo, kar bi koristilo izključno samo industrializiranemu področju dežele, ki si mora za prežvljanje konca tedna zagotoviti zeleno področje, torej naravni park.

Lahko govorimo o nekem načrtovanju, čeprav je še preveč prikrito, nejasno izraženo in ga prizadeto prebivalstvo ni sprejelo. To načrtovanje so kljub vsemu uresničevali centralistično in z birokratskimi sredstvi. Kot že običajno na jezikovno mešanih področjih je tudi na tem področju načrtovanje nastalo po volji prevladujočega razreda, volji, povezani z značajem in z interesi prevladujoče narodnosti. Zaradi tega načrtovanja je največ utrpelo ljudstvo, ki le s težavo razume mehanizme nerazvitosti glede na to, da so krajevne možnosti obubožane, premalo poudarjene in premalo ocenjene. Predvsem nima možnosti kulturnega in jezikovnega izražanja.

Izključna raba enega jezika kot edinega dovoljenega, ki tako izključuje vse druge iz javnega življenja (v družbenih, kulturnih, gospodarskih in političnih odnosih), na jezikovno mešanih področjih ne pomeni samo razvrednotenje jezika manjšine, ampak mnogo več: ker je jezik manjšine izrjnen iz krogov oblasti, so iz teh krogov izključeni tudi tisti, ki ga govore. Z drugimi besedami, prevladovanje na jezikovnem področju, torej nasprotovanje med prevladujočim in prevladanim jezikom, odseva tudi iz razmerja med prevladujočo in prevladano družbeno strukturo.

Opažamo pa nov pojav. Del naše skupnosti, ne tako nepomemben, se je zavedel, da položaj skupnosti ni brezizhoden, čeprav obstaja na obrobem področju. Ta nova zavest se je izoblikovala ob povratku določenega števila izseljencev, ki so se bili neposredno srečali z drugačnimi proizvodnimi sistemi, z boljšimi živ-

ljenjskimi razmerami in z drugačnim kulturnim življenjem. Izseljenci povratniki so prinesli nove ideje, oživili z njimi svoje okolje in odprli nove, do sedaj morda neslutene poti, ki lahko odločilno usmerijo sedanji razvoj. Potem ko so prerasli obdobje neškodljivih folkloristično-kulturnih zahtev, se je v njih izoblikovala in razvila drugačna politična zavest, ki naj bi se sedaj soočila in pomerila z resničnostjo.

Problem, s katerim se srečamo na tej točki, lahko izrazimo z naslednjim vprašanjem: katero razvojno strategijo oziroma kakšno načrtovanje, izhajajoč iz neposrednega poznavanja okolja in samopoznavanja prebivalstva bi bilo treba izdelati, da bi objekti načrtovanja postali njegovi subjekti? Izhodišče za zadovoljitev dejanskih potreb ljudi je množica kulturnih instrumentov, s katerimi razpolagamo (posebej jezikovna raznolikost), pri tem pa ne bi zgolj obnavljali obstoječe — kot da gre za indijanski rezervat — temveč bi izdelali razvojno strategijo obstoječega.

To torej pomeni, da ne gre za obnovo folkloristične in tradicionalistične arheologije, temveč za poseg na družbeno-gospodarski in politično-kulturni ravni, tako da bi vsak posameznik, izhajajoč iz samega sebe, s svojimi posebnostmi prispeval kar največ in hkrati prav iz te nove diferenciacije skupnosti črpal bogastvo virov in vrednot.

V našem primeru je nujno, da ima alternativni razvojni model etični poudarek: Slovencem v Videmski pokrajini je treba vrniti samozaupanje, dostojanstvo, spodbuditi v njih veselje do vsakdanjega družbenega delovanja, skromnega, vendar učinkovitega, naučiti jih uporabljati vsa sredstva, ki so jim na razpolago, in razvijati svoje, do sedaj neizkoriščene možnosti.

Razvoj ljudske ustvarjalnosti zahteva preobrat oblasti. Vsaka osnovna družbena skupnost bi morala biti sposobna urejati svoje lastne zadeve in reševati svoje notranje probleme v okviru same skupnosti, kar je bistvo avtonomije in samoupravljanja. Zamisel o preobratu oblasti torej ne pomeni nič novega. Vedno se je pojavljala kot del tradicije demokratičnih ljudskih gibanj. Novo pa je večje število znamenj, ki kažejo na prerod krajevnega delovanja v okviru celotnega področja. Kljub težavam, protislovjem in omejitvam teh gibanj pa je volja za delovanje na krajevni ravni izhodiščna točka za novi način usmerjanja naše prihodnosti.

Treba je opozoriti na dejstvo, da ima preizkušanje nekega razvoja v bistvu globok političen pomen, vendar pa krajevna avtonomija še ne pomeni, da želimo ustvariti neko samozadostno skupnost. Razvoj, ki temelji na osnovnih skupnostih, je dialektičen proces, katerega krajevne, pokrajinske, narodne in mednarodne razsežnosti delujejo in medsebojno vplivajo druga na drugo.

Za nastanek drugačnih razvojnih poti je potreben kulturni prerod, ki naj bi temeljil na načelu vrednotenja kulturne raznolikosti kot nenadomestljivega vira ustvarjalnosti. Med drugim izraža bogastvo človeštva kakor tudi temeljno človekovo potrebo po pripadnosti neki skupini, ki se sama sebe zaveda in je tudi na splošno priznana in spoštovana.

Znano je, da pomeni ozemlje Beneške Slovenije, ki geografsko sovпада s področjem Julijskega alpskega predgorja, za Furlanijo nekakšno posebnost: kot najzahodnejši greben dinarskega geografskega sistema, ki se v obliki rtiča nagiba nad Furlansko nižino.

Beneška Slovenija ne ohranja samo fizične značilnosti tega sistema, temveč tudi antropogeografske slovenske značilnosti, kot so ljudska kultura, naselja, upodabljalna umetnost itd. etnične skupine, ki že 1300 let živi na tem prostoru. Ta skupina se samo z močjo, ki jo črpa iz odnosov z rodnimi kraji in iz njihove bližine, upira pritiskom asimilacije, ki jo skuša izničiti. Med teritorialnimi in antropogeografskimi posebnostmi naj opozorimo predvsem na naslednje:

1. Prostor, ki se neustrezno imenuje gorski, je v resnici večinoma ravninsko-gričevnat, z razsežnimi travnatimi površinami. Razlike v višini so zelo majhne v primerjavi z ravnino, v katero se z dolinskimi brazdami globoko zajedata Furlanska nižina in Soško hribovje.

2. Prostor je zaradi pedološko-klimatskih razmer zelo primeren za razvoj poljedelstva. Ugodne razmere so pospešile gojenje močnih domačih kultur. Poljedelstvo na tem področju pa so vedno dopolnjevali še drugi proizvodni sektorji. Najpomembnejši med njimi so tisti, ki so vezani na izmenjavo tudi na širšem področju in med zelo različnimi gospodarskimi vejami.

3. Ta prostor ima zelo bogato zakladnico kulturnih spomenikov, kulturnih ležišč, del upodabljalno umetnosti, arhive, ljudsko kulturo itd., ki kažejo značilnosti izvirne kulture. Po mnenju znanstvenikov so se te značilnosti ohranjemale zaradi nepretrgane povezanosti med prebivalstvom tega področja in matično deželo skozi vsa pretekla stoletja.

4. Stanovanjska in proizvodna središča s svojimi preskrbovalnimi in funkcionalnimi mrežami so ustvarile organizacijski sistem, ki je razvejan po vsem ozemlju in z nekaj vozlišči sega celo v najvišje predele. Ta vozlišča so imela v zgodovini funkcijo neodvisnih mest in komprenzorijev, četudi so funkcionalno povezana s podobnimi obmejnimi furlanskimi in tolminskimi sistemi.

5. Ta prostor ima dobre povezave s Slovenijo, izjemen pa je njegov položaj v primerjavi z mestno-industrijskim videmskim sistemom, s katerim se povezuje prek Čedadada in Čente na kratki razdalji 30 kilometrov. Področje tvori poseben mestni sistem, vzporeden videmskemu, ki ga hkrati dopolnjuje, torej ni njemu podrejeno predmetje.

6. Kar zadeva socialno-kulturne vidike etnične skupine, ki je skozi stoletja modro upravljala ta prostor z oblikami samouprave, katerih sicer drugje ne srečavamo, je treba poudariti tradicionalno sposobnost skupine, da se vključuje tako v slovensko kot v italijansko in furlansko okolje in tako dobiva nov pomen v odločujočih družbeno-gospodarskih dogodkih v korist Furlanije in še posebej čedadjskega in videmskega prostora.

Beneška Slovenija si je zaradi pomena, ki ga je imela v zgodovini, ustvarila bogato, polno in samostojno družbeno življenje. Bila je nekakšno stičišče v medsebojni, ne samo trgovinski, izmenjavi med Furlansko nižino in slovenskim ozemljem. S tem je med drugim tudi prispevala k zgodovinskemu oblikovanju Čedadada in k razvoju širokega dela videmskega področja.

Strukture Beneške Slovenije so trenutno resnično zelo neurejene in neuravnotežene. Do tega so jo pripeljale določene politične odločitve, ki so pretrgale njihovo delovanje in s tem tudi naravni proces obnove in razvoja. Predmet bi nedvomno obtičal med vrsticami zgodovinskih proučevanj, ko bi v zadnjih letih v okviru mednarodnih odnosov ne bile nastale pomembne spremembe, ki so to vprašanje spravile na površje in nas spodbudile k razmišljanju o njegovem prihodnjem razvoju.

Logično je domnevati, da bo izvajanje osimskih sporazumov, predvsem tistega dela, ki zadeva Furlanijo, s sodelovanjem med pogodbenicama za usklajen razvoj obmejnih področij, ki so skupnega interesa, pripomoglo prav k tedanjemu obnavljanju Beneške Slovenije.

Ne mislimo, da bi za Beneško Slovenijo morali najti kakšno novo vlogo. Ponovno naj bi le prevzela svojo nekdanjo naravno zgodovinsko in geografsko vlogo. Pri tem pa naj bi se ponovno ovrednotile in obnovile njene družbene strukture, ki naj bi nudile oporo etnični skupini, ki jih je ustvarila, in pomagale razvijati njene možnosti samoupravljanja in solidarnosti s tistimi, s katerimi je delila usodo več kot 1000 let.

Za nastanek obnovitvenega procesa v Beneški Sloveniji so potrebne popolnoma drugačne politične odločitve od tistih v preteklosti, ki so to ozemlje potisnile v nekakšen mrtvi kot. Odgovor na potrebe, ki izhajajo iz vprašanj obnove in pretrda furlanskega prostora, ki ga je prizadel potres, pomeni vloga Beneške Slovenije v okviru mednarodnega sodelovanja, da postane področje, na katerem bi preizkušali, uporabljali in razporejali nove tehnologije, s katerimi bi obnovili ob potresu prizadeto fizično in naravno okolje.

Da bi takšen program lahko uresničili, je treba ponovno ovrednotiti okvir zastarelih in preživelih družbenih struktur in tako oblikovali mestni sistem z lastnim gospodarstvom, da bi bilo vzporedno čedadskemu in videmskemu in bi ga hkrati tudi dopolnjevalo. S tem bi izpolnili svoje poslanstvo in hkrati postavili nekakšen temelj za politično delovanje, katerega cilj je rešiti področje pred obdobjem, ki mu jo izrekata omenjena dokumenta: Deželni urbanistični načrt in Razvojni načrt dežele.

Menimo, da je skrajni čas, da bi v razvojni načrt dežele uvedli, tudi s konkretno uveljavitvijo 3. člena deželnega statuta, posebna določila za družbeno-gospodarsko zaščito slovenske skupnosti. Pri tem bi bilo treba za to območje vnaprej določiti ustrezne organizacijske ukrepe, in sicer v skladu s potrebami same skupnosti. Nastopil je tisti politični in programski moment, ko je treba ustanoviti družbeno-gospodarski komprenzorij, ki naj bi združeval čim večje možno število občin Videmske pokrajine s slovenskim prebivalstvom. Prepričan sem, da je najboljši tak razvoj, kot ga uresničuje prizadeto prebivalstvo samo, saj najboljše izrablja razpoložljiva sredstva, se nekako prilagaja okolju in ga spreminja, ne da bi ga uničilo. Ta razvoj se torej uresničuje v duhu diahronične solidarnosti s prihodnjimi rodovi.

Sprva je avtonomija veljala za individualno moralno načelo, potem pa je postala sestavni del razvojne etike, ki v okviru priznanega in sprejetega družbeno-kulturnega sveta zahteva popolno uresničevanje človeka prek individualnih in kolektivnih načrtov, katerih cilj je zadovoljiti osnovne potrebe vsega prebivalstva.

Avtonomija popolnoma zaupa, da bo človeška družba sama zmogla spoznati in rešiti svoje probleme, ne da bi se na široko odprla navzven in sprejela tujo pomoč. S tem ko se odločimo za avtocentrični vzorec razvoja, še zdaleč ne ustvarjamo nekakšnega samozadostnega sistema, temveč do najvišje mere izkoriščamo sile neke skupine, tako da jih vlagamo v proces odprtega sodelovanja, ki je drugi nosilni element našega projekta. Na ta način se tudi kultura otrese svoje odvisnosti, ki skupnosti vsiljuje vrednote, vzorce in cilje, ki niso njeni.

Cilj je torej urbanistična rešitev infrastrukturnega dolinsko-rečnega sistema Nadiže, Soče in Idrijce, ki je do pred nekaj stoletji trgovsko in kulturno povezoval Furlanijo in Kranjsko (Gorenjsko) z oskrbovalnimi mrežami Čedadada, Tolmina in Škofje Loke. Komprenzorij postane z ozemeljsko restrukturacijo podaljšek ene od nositeljic razvoja 6. družbeno-gospodarske cone in obenem sestavni del širšega transregionalnega prostora.

Ta prostor, ki ga je zelo jasnovidno opredelil že Simonitti in ga označil kot »Park z Julijci«, bi ponovno postavil v ospredje pot, ki je povezovala dve evropski geografski pobočji, kar je še sedaj videti v naselbinskih sistemih, v strukturalno-figurativni organizaciji, v jeziku in kulturi ljudstva. Zaradi vsega tega bi lahko bil park z obeh strani Julijcev, zlasti od Čedadada do Škofje Loke, kulturno homogena in ozemeljsko enotna stvarnost in bi kot nekakšen makrostrukturalni vzorec uveljavljal velik družbeni projekt in nov odnos človek-okolje. Poleg tega bi tudi vodil v uravnotežen družbeno-gospodarski razvoj prizadetih območij v vseh proizvodnih sektorjih.

Do obnove te celovitosti, četudi podkrepnjene z določili osimskih sporazumov, očitno ne more priti drugače kot v okviru neke skupnosti, ki živi v najboljših demografskih in kulturnih razmerah.

Za tak razvoj so nujno potrebne določene pobude, čeprav omejene in uresničene le z lastnimi sredstvi, ki naj bi omogočile ponovno fizično in kulturno oblikovanje naše skupnosti. Za takšne pobude pa so nujni enotni smotri različnih kulturnih, družbenih, gospodarskih in političnih komponent.

Poglejmo nekaj konkretnih pobud, ki so temeljnega pomena za razvoj:

1. formirati podjetniške strukture, tudi javne, ki bodo zajele celotno ozemlje in tako sprožile aktivne obnovitvene procese s postopnim odpravljanjem dnevne migracije in z načrtovanjem vračanja izseljencev in njihovih družin;

2. krepiti distribucijske mreže električne energije;

3. razvijati stanovanjska področja kot tudi selektivno politiko pri obnovi in ovrednotenju že obstoječega. Za ta sektor bi bilo treba pozorno proučiti uredbe Evropske gospodarske skupnosti o tem vprašanju;

4. smotrno organizirati neformalno gospodarstvo;

5. sprožiti dejansko in vsebinsko aktivno politiko turizma, ki naj pravilno uveljavi vrednotenje lepote pokrajine kot tudi kulturnih in zgodovinskih posebnosti kompenzorija brez širokosrčne dobrodelne zaščitne in zato neučinkovite podpore;

6. obnoviti kmetijske možnosti kompenzorija kot tudi možnosti donosne tradicionalne domače obrti. V kmetijske razvojne načrte bi moralo s poskusnimi projekti poseči deželno gozdarsko gospodarstvo;

7. izkoristiti možnosti, ki jih razvojnim projektom ponuja Evropska gospodarska skupnost, zlasti z evropskim programom poskusnih projektov za boj proti revščini, ki so jih sprejela številna mnogo bolj razvita področja.

Pot do uresničitve bo dolga in težavna. Sile, ki nasprotujejo našemu napredku, bodo naš razvoj skušale ovirati. Hkrati pa se zavedamo, da vse le ni več odvisno samo od nas, čeprav se bomo iz predora, v katerega so nas potisnili, lahko rešili le sami z lastno voljo.

Riassunto

LA SITUAZIONE ECONOMICA E LE PROSPETTIVE DELLO SVILUPPO ECONOMICO DEGLI SLOVENI NELLA PROVINCIA DI UDINE/VIDEM

La storia della Slavia friulana è un lungo susseguirsi di momenti coercitivi tutti indirizzati all'indebolimento e poi all'annullamento di questa Comunità.

Il nodo politico di un futuro sviluppo della Comunità slovena della Provincia di Udine/Videm sta nel pieno recupero da parte di questa Comunità della propria coscienza nazionale. In questo caso il modello di sviluppo si fonda necessariamente su una premessa di carattere etico: ridare agli Sloveni la fiducia in sé stessi, restituire loro dignità, inculcare loro il gusto dell'azione civica, quotidiana, modesta ma efficace, insegnare loro ad utilizzare i mezzi a disposizione, a sviluppare le loro potenzialità, ora assopite.

Solo una Comunità al meglio della propria condizione demografica e culturale può essere in grado di rispondere alla nuova sfida che la Storia le ha lanciato con il Trattato di Osimo e cioè quello di essere zona ponte tra i due sistemi politico-economici ai quali è indivisibilmente legata: l'Italia e la Jugoslavia.

Non si tratta di inventare un qualche ruolo nuovo, ma semplicemente restituire alla Slavia quel suo naturale ruolo storico e geografico attraverso la valorizzazione riparatoria e riutilizzazione delle sue strutture civili a sostegno e svolgimento delle sue potenzialità di autogestione.

L'autonomia è parte integrante di questa diversa etica dello sviluppo che postula la piena realizzazione dell'essere umano attraverso progetti individuali e collettivi che mirano alla soddisfazione dei bisogni fondamentali di tutta la popolazione.

Summary

ECONOMIC SITUATION AND PROSPECTS OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE UDINE/VIDEM PROVINCE

The history of the Venetian Slovenia is marked by a series of events with which the Italian government wished to weaken and then even destroy the Slovene community.

The revival of the Slovene national consciousness brings the political solution to further development of the Slovene community in the Udine/Videm province. This model of development is based on ethnic presumption: self-confidence and dignity should be returned to the Slovenes, enthusiasm over limited but effective social activities should be awakened in them, they should be taught to make use of all means that are available to them and that they should take advantage of actual possibilities.

Only a community which has the best possible demographic and cultural conditions can answer to the historical challenge that was brought forward by the Osimo Agreement. The Venetian Slovenia/Beneška Slovenija thus became a bridge between two different economic and political systems, Italian on one hand and Yugoslav on the other, which it is inseparably connected with.

It is not the matter of a new function. The Venetian Slovenia/Beneška Slovenija should only assume again its former natural historical and geographical function with new appreciation and revival its social structures which would serve as a support for the development of its selfmanaging possibilities.

Autonomy is a constituent part of this ethics which demands a full realization of a man by means of individual and collective plans which should meet the basic needs of the people.

Paolo Petricig

POLITIČNI POLOŽAJ BENEŠKE SLOVENIJE GLEDE NA POBUDE ZA SLOVENSKO IZOBRAŽEVANJE IN VARSTVO NA PODROČJU ŠOLSTVA

Še pred kratkim so celo zunanji opazovalci menili, da je slovensko vprašanje v Videmski pokrajini že rešeno z izrazom »dokončna asimilacija«. Občutne izgube na jezikovnem področju in razpoke v demografski trdnosti so pokazale, da narodnostna zavest upada. Zdelo se je, da je »dokončna« rešitev v končni fazi.

Škoda se je še bolj očitno kazala pri posamezniku z njegovim zavračanjem narodnostne identitete, predvsem zavesti o skupnem izvoru Slovencev v Videmski pokrajini in Slovencev v drugih dveh pokrajinah ter slovenskega naroda. Vse to je odsevalo tudi iz pomanjkanja volje slovenske etnične skupine, da bi zahtevala svoje manjšinske pravice.

Edina možna pot v teh razmerah je bila: proces postopnega odpiranja in ponovno odkrivanje korenin in narodnostne identitete slovenskega prebivalstva. Nosilci tega procesa so bili kulturni delavci, slovenski duhovniki in levo usmerjene stranke.

Če bi se ta proces razvijal izvirno in neprisiljeno, bi, kot določeni zgodovinski procesi, zahteval dolgo časovno obdobje, da bi s postopnim širjenjem slovenske kulturne »elite«, ki bi ta razvoj vodila, lahko uresničili programe za zaščito kulture, tradicij in lokalnih govorov. Nekateri pripominjajo, da uresničevanja načrta ni bilo mogoče zavlačevati v nedogled, ker bi slej ko prej prišlo do nekega »skoka«.

Proces sta pospešila dva dogodka: osimski sporazumi in pričetek razprav o predlogu za zakonsko zaščito slovenske manjšine. To je bil pravi politični »skok«, ki zaradi mnogih nasprotujočih si silnic še vedno učinkuje.

Vodilne organizirane skupine so se lotile poskusa, da bi politično razjasnile predloge zakona za globalno zaščito. K poskusu niso uspele pritegniti celotnega slovenskega prebivalstva. Zainteresirani nacionalistični krogi so namreč zaščito ljudem predstavili kot nekaj negativnega, vsiljenega, kot kulturno izenačevanje in kot napad na posebnosti slovenske etnične skupine.

Nepričakovan pričetek razprave o konkretnih predlogih je razkril vrsto nasprotnikov. Znotraj same skupnosti so se ponovno pojavile protislovenske skupine. V razdobju med 1978 in 1980 se je tudi v Benečiji razširila kampanja proti slovenski manjšini in proti osimskim sporazumom, katere nosilci so bili večinoma pripadniki Krščanske demokracije, ki je v teh krajih večinska stranka.

Zdelo se je, da ima stranka dve železi v ognju: Cassandrovo komisijo v Rimu, kjer je z zavlačevanjem v nedogled podaljševala sprejem zaščite; na lokalnem prizorišču pa je nasprotovala odpiranju, ki je s podpisom osimskih sporazumov postalo nujno.

Prebivalstvo se je znašlo v zelo neugodnem položaju. Politično se je razdelilo med tiste, ki so razpravo o zaščiti in že celo sam pojem slovenske manjšine zavračali, in tiste, ki so vse to podpirali. Prav ta druga skupina pa se je okrepila kljub političnim preobratom, kot je na primer očitno protislovenska Cicerijeva akcija zbiranja podpisov, in kljub nesposobnosti, da bi svojo dejavnost razvejala in razširila po vsem področju. Opomogla si je s popotresno obnovo ob pomoči Slovenije, s poskusi gospodarskih pobud na osnovi mešanega kapitala in z zmagovitimi listi v petih občnah s slovenskim ali mešanim prebivalstvom v obmej-

nem področju. V okviru teh dogodkov je vstop katoliških demokratov, vpisanih ali ne v slovenske organizacije, sprožil novo politično dinamiko v Krščanski demokraciji.

S tem novim pristopom je Krščanska demokracija (v kateri je kljub vsemu dozorevalo nagnjenje, da bi nekako sprejela načelo zaščite Slovencev v Videmski pokrajini, čeprav je hkrati skušala omejevati njegov obseg) vsaj uradno pokazala, da želi zavreti šovinistična nasprotovanja. Nameravala je omejiti vpliv italijanske Komunistične in Socialistične stranke in njuno politiko povezovanja obmejnih področij na osnovi slovenskega vprašanja. Krščanska demokracija se je oddaljila na primer od zahteve po referendumu za zaščito in od odstopanj nekaterih članov in poudarjala razliko med Slovenci v Videmski pokrajini in Slovenci v drugih dveh pokrajinah, razliko, ki prinaša tudi drugačne zakonske rešitve.

Rezultati v Benečiji kljub temu niso podobni tistim v Trstu, čeprav smo bili priče »skoku«, ki je zelo zaposlil voditelje slovenskih organizacij in jih prisilil, da bolj natančno razjasnijo posamezna stališča.

Dodamo naj, da je v tem obdobju dežela Furlanija-Julijska krajina sprejela nekaj zakonov, ki prinašajo tudi določeno finančno obveznost. Razumljivo je, da razprava ni bila vedno lahka. Slovenci so prevzeli pomembno nalogo, da pozitivno izkoristijo svoje možnosti v odnosih z institucijami ter političnimi in sindikalnimi silami. Tu gre predvsem za zakone o emigraciji, o pravici do šolanja, do kulturne dejavnosti in strokovnega izobraževanja.

Ti zakoni so (po konferenci o jezikovno-etničnih skupinah v Videmski pokrajini) jasno priznali slovensko manjšino v Nadiški dolini, Terski dolini, Reziji in Kanalski dolini. V teh deželnih zakonih pa je že mogoče zaslutiti tudi poskus, da bi Slovence odvrnili od njihovih prvotnih ciljev: zakona o globalni zaščiti in uresničevanja osimskih sporazumov.

Kljub vsemu je treba priznati, da so Slovenci v tem odnosu z deželo uspeli odkriti nova področja boja, ki še niso izkoriščena. Hkrati se je pokazala potreba po drugačni organizaciji slovenskih združenj. V kritičnem obdobju reorganizacije SKGZ so prišli na dan tudi notranji problemi. Reševanje mnogih izmed njih je prineslo precej pozitivnih vplivov, med drugim tudi na kulturno rast, mnogi pa so celo neposredno vplivali na reševanje nekaterih vprašanj.

Tudi pobude za kulturni razvoj Benečije se uvrščajo v ta celoviti položaj, ki je bil pogoj in je deloma tudi pospešil programe za izobraževanje v slovenščini. Še zdaleč pa ne moremo trditi, da smo z razvojem na tem področju lahko zadovoljni.

Zdi se, da je obdobje tečajev slovenskega jezika manifestativnega značaja končano. Danes Zavod za slovensko izobraževanje skrbi za močno razvejano delovanje, čeprav včasih časovno omejeno.

Leta 1981 smo prav zaradi teh pobud uspeli zbrati 185 tečajnikov (izmed teh jih je 127 tečaje obiskovalo redno), med njimi 66 otrok (45 rednih tečajnikov), večinoma iz Špetra, Čedadu, Tipane in Grmeka.

Leta 1982 smo imeli v Špetru, Čedadu, Grmeku, Tipani in Bardu 134 vpisanih (88 rednih obiskovalcev), med njimi 51 otrok (31 rednih tečajnikov). Nasprotno pa je Kanalska dolina na področju slovenskega šolstva razvila svojo dejavnost in pri tem dosegla pomembne politične uspehe, kot na primer nastop občinskega odbornika, ki je spregovoril v slovenščini na zaključni prireditvi glasbene šole in tečaja slovenščine.

Z našimi pobudami ne moremo zagotoviti množičnega razširjenja slovenskega opismenjanja, ker te zajemajo samo neznamenat odstotek prebivalstva, se omejujejo na majhen del ozemlja Benečije in ker bi nam primanjkovali slovenski

učitelji, če bi se slovensko izobraževanje razvijalo bodisi zaradi našega avtonomnega posega ali zaradi dobronamernih posredovanj državnih institucij.

Za sedaj smo ostali samo pri pobudah, ki so, čeprav ustaljene, še vedno prehodne narave. Dejstvo, da so le prehodne, nas sili k razmišljanju o nadaljnjem razvoju našega položaja.

Dejansko stanje pa ovira določene dejavnosti, predvsem področje dela z najmlajšimi. Urnik dejavnosti se na primer križa z urnikom raznih izvenšolskih dejavnosti ali šolskih obveznosti, poleg tega pa so šole še vedno nezaupljive do teh pobud. Tako nastaja vprašanje organizacije in posegov vanjo. Na primer v glasbeni šoli v Špetru bi lahko v okviru izvenšolskih dejavnosti našli za pouk slovenskega jezika več možnosti kot doslej. Pri tem nas ovira naša organizacijska omejenost in včasih neodločnost. Manjšina bi vsekakor najbolje dopolnila izkušnje, ki so si jih pridobili nekateri centri na tem ozemlju, če bi razrešila obstoječe organizacijske probleme.

Razen spodbujanja k rabi narečja med otroki moramo omeniti še kulturna letovanja, na katerih poučujejo tudi slovenski jezik. Po navadi Študijski center Nadiža za tako petindvajsetdnevno letovanje uspe zbrati od 100 do 120 otrok. Otroci prisostvujejo pouku slovenskega jezika po skupinah.

Zavod za slovensko izobraževanje usklajuje vse že omenjene dejavnosti v sodelovanju s kulturnimi združenji. Razvija tudi svojo kulturno dejavnost s tem, da posveča veliko truda raziskovanju, navezovanju stikov, pripravi strukturiranega jezikovnega gradiva in geografskih in zgodovinskih študij okolja in šolskih publikacij. Obenem Zavod za slovensko izobraževanje izvršuje svojo upravno nalogo v odnosu z institucijami, deželo, s pokrajino in z občinami, ki v okviru omenjenih deželnih zakonov lahko dajejo politična in finančna jamstva.

Na splošno se Zavod za slovensko izobraževanje trudi, da njegova dejavnost, potrjena od SKGZ, čimprej obrodi sadove. Pri tem se opiramo na podatke, ki jih je zbral in obdelal Slovenski raziskovalni inštitut iz Čedad. Podatki iz vzorca staršev kažejo zanimivo razmerje njihove naklonjenosti do slovenskega izobraževanja v Nadiških dolinah.

Ko vse te točke povežemo z vprašanjem zakonske zaščite slovenske manjšine, je očitno, da največ pričakujemo od rešitve problema šolstva v Videmski pokrajini. Potem ko je v februarju Krščanska demokracija predstavila svoj predlog zakona, postaja vprašljiva ureditev slovenskega izobraževanja tudi zato, ker predlog Krščanske demokracije glede ureditve šol s slovenskim učnim jezikom zaostaja za poročilom paritetne skupine Cassadrove komisije, katere poročilo (Rizzovo poročilo) nudi nekaj zanimivih možnosti, čeprav so tudi te še vedno nezadovoljive.

Organi SKGZ so se o tem gradivu jasno izrazili, čeprav se zdi, da razprava o tem še vedno ni zaključena. Ni še popolnoma dozorela zavest o nevarnosti, da bi bila rešitev na šolskem področju v Benečiji drugačna kot na deželni ravni. Nekateri politični krogi zagovarjajo »valdostanski« način rešitve problema, ki se zdi načelno pravilen.

Za to rešitev se zavzema tudi dokument, ki so ga na srečanju v Špetru pred kratkim predstavile sekcije italijanske Socialistične stranke Nadiške in Terske doline ter Rezije. Morda bo ta pobuda rodila realnejšo in konkretnejšo razpravo o šolstvu. Vendar je pri tem treba opozoriti na nevarnost, da bi se razprava pod pritiskom predloga Krščanske demokracije pomikala na vedno nižjo stopnjo. Predlog Krščanske demokracije v bistvu predvideva samo načrte o eksperimentalnem poučevanju slovenščine na zahtevo staršev učencev osnovnih šol, rabo narečja v vrtcu in po možnosti neobvezne tečaje v srednjih šolah.

Razprava o teh problemih bi zahtevala več prostora. Pripomnimo naj, da bo razprava pozneje in morda še z večjo močjo zajela organe SKGZ Videmske pokrajine, in to prav zato, ker so med glavnimi političnimi komponentami: socialistično, katoliško in komunistično dozoreli različni predlogi za rešitev šolskega vprašanja v okviru zakona za globalno zaščito slovenske manjšine.

Zavedati se je treba, da se ta razprava povezuje z rapravo o predlogih za zakon v parlamentu in bo tako na vsak način pomenila neki novi politični »skok«, ker mora biti v kratkem zaključena in v vse prej kot nevtralnem položaju, saj je pod močnim vplivom različnih tokov. Tu je potrebno potrditi dokument komisije za šolstvo SKGZ za Videmsko pokrajino. Dokument izhaja iz dveh temeljnih zahtev:

1. enotna zakonska rešitev na področju šolstva v okviru zakona za zaščito, z odpiranjem šol s slovenskim učnim jezikom na osnovi vpisov, in to ne glede na normative o minimalnem številu učencev;

2. avtonomija slovenskega šolskega sistema v deželi Furlaniji-Juljski krajini ter še zlasti ustanovitev deželnega organa za slovenske šole s posebnim uradom za Videmsko pokrajino, ki bi mu načeloval funkcionar s slovenskim materinim jezikom s pristojnostmi namestnika skrbnika.

Ta predlog se nam za sedaj zdi najpreprostejši in najbolj stvaren, saj je tudi Rizzova skupina pri teh točkah pokazala določeno naklonjenost. Na vsak način bo razpravo o slovenskem izobraževanju potrebno podpreti z lastnimi pobudami in verjetno tudi z lastnim samostojnim predlogom.

Rezultati ne bodo odvisni samo od kvalitete našega predloga, temveč močno tudi od gospodarskega, družbenega in kulturnega položaja, v katerem se bo znašla manjšina. V prvi vrsti bo nanje vplivala zavednost družin in celotne družbe na našem ozemlju.

Riassunto

LA SITUAZIONE POLITICA NELLA SLAVIA FRIULANA/BENEŠKA SLOVENIJA IN RELAZIONE ALLE INIZIATIVE PER L'ISTRUZIONE SLOVENA E LA TUTELA IN CAMPO SCOLASTICO

Non è lontano il tempo in cui il processo di attuata assimilazione degli Sloveni nella Provincia di Udine/Videm appariva terminato. Le gravi perdite in campo linguistico e le falle aperte nella consistenza demografica furono indici della caduta della coscienza nazionale. Tutto questo si evidenziava anche nella mancanza di volontà di rivendicare, da parte del gruppo etnico, i diritti di minoranza.

L'unica via d'uscita, in queste condizioni, fu: un processo di graduale sensibilizzazione e riscoperta delle radici e dell'identità nazionale della popolazione slovena. Questo processo aveva i suoi portatori in operatori culturali, sacerdoti sloveni e partiti di sinistra. Due fatti portarono ad una accelerazione del processo: gli Accordi di Osimo e l'attivazione della discussione sulle proposte per la tutela legislativa della minoranza slovena. La scissione provocata dalle questioni emerse all'occasione di questi due fatti impegnò tanto i loro sostenitori quanto gli avversari, tutti riuniti nella Democrazia Cristiana, il partito dirigente della Provincia di Udine/Videm. Una volta rafforzati i gruppi sostenenti la tutela della comunità slovena e la collaborazione confinaria, anche la politica del partito doveva addattarsi un po' alle circostanze per dimostrare, almeno ufficialmente, di voler frenare le punte sciovinistiche. Ai detti fatti, che indubbiamente sono positivi per la comunità slovena in questo periodo, c'è da aggiungere, l'attuazione di alcune leggi nella Regione Friuli-Venezia Giulia/Furlanija-Juljska krajina (legge sull'emigrazione, legge sul diritto allo studio, sulle attività culturali e la formazione professionale). Siccome dette leggi sono di un certo impegno finanziario forniscono agli Sloveni una possibilità di operare positivamente sulle loro capacità di rapporto con le istituzioni e le forze politiche e sindacali. Con tutto ciò gli Sloveni riuscirono ad individuare nuovi spazi di lotta ed a formare nuove iniziative e programmi.

L'istruzione fu uno dei campi d'attività più allargati in questo periodo. L'Istituto per l'istruzione slovena in questo campo provvede alle attività capillari che includono anzitutto

i corsi di lingua slovena, i sostegni all'espressione dialettale, lo sviluppo delle attività culturali, le ricerche, l'elaborazione degli studi storici e dell'ambiente e le pubblicazioni per le scuole.

Della discussione sulle proposte di legge per la tutela globale si aspettava in primo luogo la soluzione del problema scolastico nella Provincia di Udine. La posizione è fondata su due richieste essenziali presentate dalla Commissione per la scuola della Unione culturale economica slovena (SKGZ) per la Provincia di Udine/Videm.

1. L'unitarietà della soluzione legislativa in materia scolastica nella legge di tutela con l'attivazione della scuola con lingua d'insegnamento slovena sulla base dell'iscrizione.

2. L'autonomia del sistema scolastico sloveno nella Regione Friuli-Venezia Giulia/Furlanija-Juljska krajina

Questa proposta ci pare la più realistica; i risultati dipenderanno in gran parte dalla situazione economica, sociale e culturale nella quale la minoranza verrà a trovarsi.

Summary

POLITICAL SITUATION IN VENETIAN SLOVENIA/BENEŠKA SLOVENIJA REGARDING THE SLOVENE INSTRUCTION AND PROTECTION OF THE SLOVENE SCHOOLING

It seemed not long ago the final assimilation of the Slovenes in the Udine/Videm province came to an end. Heavy losses in the linguistic field, denial of national identity by certain individuals pointed at the decline of the national consciousness. That was reflected also in the lack of will of the Slovene national community to demand its minority rights.

The only possible way in this situation was to start the process of renewed disclosure of the roots and of the national identity of the Slovene population. The bearers of this process were cultural workers, Slovene priests and left-wing parties. The process was promoted by two events: The Osimo Agreement and the beginning of discussions on the bill on the Global Protection of the Slovene minority. Different views on this subjects resulted in greater activity of the supporters as well as the opponents who mostly gathered around Christian Democracy, the strongest party in the Udine/Videm province. As the power of authorities, which stood for the protection of the Slovene national minority and for the collaboration along the border, increased, the policy of the party had to adjust to it somewhat in order to show at least officially that it wishes to restrain the chauvinistic antagonism. These, for the Slovene community in any case positive facts, were also added in this period to some acts in the Friuli-Venezia Giulia region/Furlanija-Juljska krajina (The Emigration Act, Act on the Right to instruction, to Cultural Activities, and to vocational instruction) which with their material obligations gave the change to the Slovenes to profit from their opportunities in the relations with institutions and political and trade union forces. All that resulted in newly revealed fields for struggle and shaping of new incentives and programmes.

Education is one among the fields of activity that strongly developed. The Institute for the Slovene instruction provides for various activities, most of all it organises courses of the Slovene language, encourages the use of dialects, it takes an active part in cultural events, investigates and prepare historical studies of environment and publications for schools. In the discussion about the bill On the Global Protection it is expected the problem of the Slovene instruction in the Udine/Videm province be solved. The standpoint of the commission for instruction of the Slovene Cultural and Economic Association for the Udine/Videm province is based on two demands:

1. Uniform legal solution on the field of instruction within the Act on the Protection, namely the establishment of schools with the Slovene language of instruction where the number of schools should depend upon the number of registered pupils.

2. The autonomy of the Slovene instruction system in the Friuli-Venezia Giulia/Furlanija-Juljska krajina region.

This proposal seems to us the most realistic; its results, however, will depend to a large extent upon economic, social, and cultural situation in which the minority will find itself.

Peter Beltram

KANALSKA DOLINA

Najsevernejši del videmske pokrajine, kjer še živijo Slovenci je Kanalska dolina, ki leži med Julijskimi in Karnskimi Alpami ter Karavankami in jo sestavljata dolini rek Ziljice in Bele. Proti jugu je dolina zvezana prek prelaza Predel z zgornjo Soško dolino, s spodnjo Ziljsko dolino pa jo veže okoli tri kilometre dolga soteska ob Ziljici med Trbižem in Vrati.

V zgodovini je najvzhodnejši del Kanalske doline vedno spadal k upravnim enotam s središčem v Ljubljanski kotlini, ostali del pa pod vojvodino Koroško. Po prvi svetovni vojni je Italija v londonskem paktu zahtevala zase le zahodni del Kanalske doline, kasneje pa je, po razpadu Avstro-Ogrske, svoje zahteve razširila na vse ozemlje. Razlogi za zahteve niso bili narodnostni, saj do leta 1918 na tem ozemlju Italijanov sploh ni bilo, ampak izključno strateški. S saintegermainsko mirovno pogodbo in rapalskim dogovorom je Italija dobila vse zahtevano ozemlje.

Skoraj do konca srednjega veka je bila dolina naseljena skoraj izključno samo s Slovenci. Med 15. in 17. stoletjem so se nekateri kraji začeli ponemčevati,¹ vendar so vseeno vse do sredine 19. stoletja tri občine ostale popolnoma slovenske, pa tudi v drugih je bil delež slovenskega prebivalstva znaten.² Približno takšna razmerja so se ohranjala vse do konca prve svetovne vojne.³

Ko je Kanalska dolina prišla pod Italijo, so Italijani »vsekakor porabili vsa sredstva, da bi dolino poitalijančili. Vsa uredniška mesta, javne in poldržave službe so bile na razpolago samo za Italijane. Polastili so se tudi gospodarskih podjetij in v Trbižu namestili močno vojaško garnizijo. V šolah so poučevali izključno le italijanski učitelji, le v slovenski občini Žabnica so še pustili nemškega.«⁴ Posledice te asimilacijske politike so bile z vidika ohranjanja narodnostne zavesti katastrofalne. Slovenščina se je zaprla v domove, kjer je postopoma izgubljala izrazno moč. Ker se otroci niso imeli kje učiti jezika svojega naroda, se je uporaba skrčila zgolj na vsakdanje potrebe občevanja v govorni obliki, sposobnost pisnega izražanja je zamrla. Vedno večja gospodarska moč v rokah Italijanov in Nemcev je izrinila dejavnosti Slovencev na obrobna in manj produktivna delovna področja, kar je postopoma pripeljalo do izrazite ekonomske zaostalosti in temu primerne družbene strukture. Ko je italijanska družba po drugi svetovni vojni in kasneje vsaj deloma začela pristajati na reševanje manjšinske problematike, je blija narodnostna zavest pri kanalskih Slovencih že skoraj na dnu, možnosti za njeno obujanje pa minimalne zaradi razredčenosti prebivalstva, ki se je v precejšnjem številu izselilo, nepoznavanje jezika in kulture in izrazito zaostale družbeno-ekonomske strukture.

Danes je Kanalska dolina upravno razdeljena na občini Trbiž in Naborjet-Ovčja vas, obsega pa še del občine Tablje. Slovenci živijo predvsem v krajih Ukve, Žabnica in Ovčja vas.

¹ Ker se je povečala vloga doline kot prometnega križišča, se je s tem povečal tudi obseg tranzitne trgovine in z njo uradništva; velik delež pri naseljevanju Nemcev pa je imela tudi vojaščina.

² Slovenske občine so bile Lipalja vas, Ukve in Žabnica, popolnoma nemški pa je bil le obmejni kraj Tabelj (ali Pontabelj).

³ Vir: Bogo Grafenauer: »Kanalska dolina«, Slovenci v Italiji.

⁴ Tudi tam.

Gospodarsko dejavnost v teh treh vaseh lahko razdelimo na področja: kmetijstvo z gozdarstvom, storitvene dejavnosti in turizem.

Kmetijstvo je osnovna dejavnost v vseh treh vaseh. Poljedelstvo se je zaradi racionalizacije proizvodnje, ki ji hriboviti predeli ne morejo zadostiti,⁵ v precejšnji meri umaknilo živinoreji, razvito pa je tudi gozdarstvo. Planinsko pašništvo, ki je bilo v nekaterih vaseh (npr. Ukvah) tako razvito, da so se vasi v celoti za vse poletje preselile na planino, se je še ohranilo, vendar nekoliko upada. Zelo pomemben vir dohodkov je turizem, in to predvsem po zaslugi božje poti na Višarje.

Prav zaradi izrazite kmetijske usmerjenosti Kanalčane toliko bolj skrbi predlog državnega okvirnega zakona o ustanovitvi narodnega parka trbiških Alp, ki naj bi v občinah Trbiž, Naborjet in Tabelj obsegal 23 tisoč hektarjev ozemlja.⁶ Prepričani so, da bi omejitve v zvezi z zaščito narave lahko močno zmanjšale možnosti za razvoj osnovnih dejavnosti, predvsem gozdarstva in pašništva.

Med vami, v katerih živijo Slovenci, obstajajo nekatere razlike glede na razporeditev gospodarskih dejavnosti, kar odseva tudi v temu ustrezni družbeno-ekonomski strukturi. Ukve so še najbolj navezane na tradicionalno kmetijstvo, ki je dobilo v Ovčji vasi že sodobnejše oblike, poleg tega pa ga tu dopolnjuje še razvita turistična dejavnost. V Žabnicah se najbolj prepletajo različne gospodarske dejavnosti: kmetijstvo, turizem in storitvena področja, kar izraža vedno močnejšo povezanost Žabnic s Trbižem, tako da postajajo vsebolj naselje obmestnega tipa. Kot lokalno središče ima Trbiž za tamkajšnje prebivalstvo velik pomen, saj se več kot polovica vseh, ki se vozijo na delo izven domače vasi, vozi v Trbiž (na Trbiž).⁷ Vozaštvo je sploh velik problem v celotni Kanalski dolini. Posamezne vasi nimajo pravih možnosti za odpiranje delovnih mest, tako da iščejo prebivalci delo v večjih središčih. Seveda je to s stališča ohranjanja slovenstva pereče, saj po eni strani pospešuje procese asimilacije, po drugi strani pa se otroci, ki se šolajo v slovenskih šolah, npr. v Gorici, le redko vračajo v svoje okolje, ker nimajo ustreznih možnosti za zaposlitev.

Jezikovna situacija je taka: v Ukvah približno 70 % ljudi kot občevalni jezik doma uporablja slovenščino, v Ovčji vasi nekaj manj kot polovica in v Žabnicah ena tretjina. Na tem izrazito narodnostno mešanem področju so še tri jezikovne skupine: italijanska, nemška in furlanska. Slovenci so najbolj večjezični, saj se lahko sporazumevajo v treh ali celo štirih jezikih, najbolj ozki pa so Italijani, ki po večini znajo samo svoj jezik, kar pa je razumljivo. Število Slovencev, ki se lahko izražajo v slovenščini tudi v pisni obliki, je seveda manjše.⁸

Leta 1976 so v Kanalski dolini organizirali prvi tečaj slovenščine, kar je bilo za tamkajšnje razmere velikega pomena. Potekal je izven rednega šolskega pouka. V teh letih so se tečaji pomnožili in so sedaj organizirani že v Ukvah, Žabnicah, Lipalji vasi in Rablju. Letos je na njih sodelovalo že 60 otrok.⁹ Pomembno pri tem je tudi stališče Krščanske demokracije v Ukvah, ki se zavzema za uvedbo pouka slovenščine kot predmeta v redni izobraževalni proces.¹⁰

Po zaslugi najaktivnejših pobudnikov oživiljanja slovenske narodnostne identitete se je v zadnjih letih na tem področju začela postopoma krepiti slovenska zavest. Poleg že omenjenih tečajev slovenščine je steklo tudi organizirano kul-

⁵ Samo 1,6 % površine odpade na njive in vrtove in le 10,2 % na travnike. Vir: že omenjeni članek Boga Grafenauerja.

⁶ »Narodni park v Kanalski dolini«, Primorske novice, 29. 1. 1982.

⁷ Vir: Gradivo za manjšinsko konferenco za Videmsko pokrajino, Primorski dnevnik, 14. april 1978.

⁸ Vir: Gradivo za manjšinsko konferenco v Videmski pokrajini.

⁹ Gorazd Vesel: »Uvajanje pouka slovenščine za otroke v Kanalski dolini«, Primorski dnevnik, 17. 4. 1982.

¹⁰ »KD v Ukvah za pouk slovenščine«, Primorski dnevnik, 3. 2. 1982.

turno-prosvetno delovanje: zelo aktivno deluje društvo Lepi vrh s sekcijami, med katerimi je verjetno najuspešnejši pevski zbor Planinka, velikega pomena pa je tudi glasbena šola, ki jo obiskuje že lepo število slovenskih otrok in na kateri poučujejo tudi učitelji iz Slovenije. Na letošnji sklepni prireditvi glasbene in slovenske šole je bil zelo odmeven nastop občinskega odbornika, ki je navzoče nagovoril v slovenskem jeziku.¹¹

Nekaj besed o sredstvih množičnega obveščanja. V Ukvah občasno izhaja večjezični župnijski list »Ukve«, ki pa seveda ne zadošča potrebam po obveščanju v slovenskem jeziku. Zato Kanalčani precej berejo slovenske časopise, ki izhajajo na Koroškem pa tudi na Tržaškem in Goriškem. Radijski in televizijski signali težko prodirajo v dolino. Slišnost je slaba, to velja predvsem za Radio Trst A, nekaj bolje pa je z Radiom Celovec. V Kanalski dolini oddaja tudi zasebna radijska postaja »Radio Valcanale« v nemškem jeziku, ki po eni strani moti sprejemanje slovenskih postaj, po drugi pa s svojo vsebino krepi nemškutarstvo. Prek novega pretvornika na Peči se je v zadnjem času izboljšala vidnost programa TV Koper, nekoliko bolje pa se vidi tudi ljubljanski program.

Kanalski Slovenci in njihovi najzavednejši pobudniki se čutijo pri svojih prizadevanjih nekoliko odrinjeni od ostalih Slovencev, ki živijo v Italiji. Čeprav so »od tradicionalnih in pomembnih kulturno-političnih središč Slovencev v Italiji zemljepisno najbolj oddaljeni, in so zaradi zemljepisnih in zgodovinskih razlogov bliže koroškim Slovincem, v zemljepisnem in narodnem pogledu pa tudi bliže Gorenjcem«¹² in tako precej sodelujejo s Slovenci na Koroškem, to ne more preseči politične, kulturne in gospodarske vezanosti na italijanski prostor in na Slovence, ki živijo v tem prostoru. Kakor ostali Slovenci v Videmski pokrajini tudi Kanalčani nimajo zagotovljenih nobenih narodnostnih pravic; zato morajo biti nastopi in pobude za oblikovanje in uveljavljanje ustreznih zaščitnih ukrepov skupni in usklajeni. Prav tako bi morali pri izredno pozitivnih pobudah za oživitve gospodarskega potenciala Slovencev v Videmski pokrajini bolj upoštevati tudi možnosti Kanalske doline. Pri tem ostajajo še mnoge neizkoriščene možnosti tudi za sodelovanje s SR Slovenijo, predvsem v obliki obmejnega sodelovanja in skupnih vlaganj.

Kanalski Slovenci skozi slovensko besedo, s pošiljanjem otrok na tečaje slovensčine in v slovenske šole, s kulturno-prosvetno dejavnostjo postopoma vedno jasneje izražajo svojo narodnostno pripadnost. Korak dalje pri krepitvi temeljev te zavesti pa bo mogoč le ob izrazitejši podpori in sodelovanju z drugimi Slovenci v Italiji in z matičnim narocom.

Riassunto

LA VAL CANALE/KANALSKA DOLINA

La fascia confinaria all'estremo Nord della Provincia di Udine/Videm, dove ancora residono gli Sloveni, si chiama la Val Canale/Kanalska dolina. Finita la prima guerra mondiale, la Valle diventò italiana. In quel periodo gli Sloveni furono sottoposti al processo dell'assimilazione forzata che gradualmente li relegava in condizioni critiche di sottosviluppo economico. Nel contempo perdevano la loro identità nazionale, la loro conoscenza della madre lingua e della propria cultura.

Il processo del risveglio nazionale nella Valle iniziò nei tempi recenti, parallelamente alle altre parti della Provincia di Udine/Videm nelle quali residono gli Sloveni. I corsi della lingua slovena, le attività culturali e d'istruzione nonché in parte la rianimazione delle

¹¹ »Sklepna prireditve v Ukvah«, Primorski dnevnik, 15. 6. 1982.

¹² Gorazd Vesel: »Vprašanja Slovencev v Kanalski dolini«, Primorski dnevnik, 31. januar 1982.

strutture economiche, accanto all'attività efficace dei promotori del risveglio nazionale, pian piano facevano risorgere la coscienza nazionale slovena. C'è da mettere in rilievo che agli Sloveni della Val Canale i diritti nazionali non sono garantiti e che la posizione socio — economica della Valle come tale pone i limiti alle possibilità dello sviluppo economico e nello stesso tempo anche alle possibilità del collocamento al lavoro. A tutto ciò vanno aggiunti anche alcuni interventi nella pianificazione ambientale (parco nazionale, servitù militari) limitanti le possibilità di sviluppo degli Sloveni.

Molte possibilità ancora latenti stanno nella loro capacità di rapporto con gli altri Sloveni residenti in Italia nonché nella capacità di collaborazione con la nazione originaria.

Summary

VAL CANALE/KANALSKA DOLINA

The northernmost part of the Udine/Videm province where the Slovenes still live, is called Val Canale/Kanalska dolina. After the First World War the valley was annexed to Italy and it was the time of strong assimilation which gradually caused the loss of national identity, ignorance of the language and culture and economic decline. The national revival of the Slovenes in Val Canale/Kanalska dolina started recently and parallel to the other parts of the Udine province. Courses of the Slovene language, activities in the field of culture and instruction, and partly also the revival of economic slowly began to raise the Slovene consciousness, however with strong support of the most active national enlighteners. It is necessary to stress that the Slovenes in Val Canale/Kanalska dolina do not have any granted nationality rights and the political and economic situation in the valley restricts economic growth and employment. Here we have to add also some encroachments upon regional planning (a national park military services) restricting the development of the Slovenes.

Nevertheless there are still many possibilities of renewing connections with other Slovenes who live in Italy and in collaboration with the mother country.

GRADIVO — DOCUMENTI — DOCUMENTS

Izbor in redakcija: Miran Komac

Izhodiščni namen pričujočega dokaj obsežnega dokumentacijskega gradiva je bil: ugotoviti, v kolikšni meri je italijanska država uresničila vsebino sklopa posebnih pravic manjšin, oziroma, v kolikšni meri je italijanska država prek ustreznih normativnih zagotovil omogočila slovenski manjšini, da se ohrani in razvija kot posebna, samobitna družbena skupnost.

Da bi se ugotovil dejanski odnos italijanske države do slovenske manjšine nasploh ter do njene pravne zaščite še posebej, je bilo nujno potrebno izvesti primerjavo med doseženo ravniyo zaščite in ravniyo zaščite, ki jo terja slovenska manjšina sama oziroma njene organizacije. Zato smo sklopu »pozitivnih rešitev« dodali še določila mednarodnega prava in obseg zahtev, ki jih postavlja slovenska manjšina prek lastnih organizacij ali prek nekaterih strank večinskega naroda.

Gradivo, ki naj bi nas pripeljalo do tega cilja, smo spravili v dva okvira: prvi je časovne narave, saj smo se odločili za izbor gradiva od leta 1975 dalje. Ta časovna opredelitev (podpis osimskega sporazuma) je bolj simbolična, saj je slovenska manjšina obstajala že mnogo pred Osimom in bi bilo zato upravičeno pričakovati, da bo italijanska država temu primerno razrešila »slovensko vprašanje«. Prav zaradi tega dejstva smo pri nekaterih sklopih problemov naredili manjšo izjemo, tako da smo v izbor vnesli tudi dokumente, ki presegajo omenjeni časovni in vrednostni okvir.

Drugi okvir pa je prostorske narave: v izbor smo vključili le »pozitivne rešitve«, opustili pa smo množico praznih obljub italijanskih politikov vseh stopenj, da bo vprašanje slovenske manjšine rešeno pozitivno, pa tudi prikaz vseh upravičenih zahtev slovenske manjšine, ki jih je italijanska država zavrnila — da o ostalih oblikah diskriminacije niti ne govorimo. Prikaz tega negativnega odnosa bi namreč presegel ne samo obseg pričujoče dokumentacije, temveč celotnega zbornika.

Nič novega ne bomo ugotovili, če povemo, da obstaja precejšnja razlika med do sedaj uresničeno ravniyo in vsebino posebnega sklopa pravic slovenske narodnostne manjšine v Italiji in upravičenimi zahtevami slovenske manjšine. Da bi bila ta razlika čimbolj očitna bralcem in vsem možnim prihodnjim analitikom, smo gradivo razdelili po posameznih vsebinskih področjih in ga temu primerno opremili z vmesnimi naslovi.

Iz tega dokaj obilnega izbora dokumentacije lahko ugotovimo nekaj značilnih »prijemov«, ki jih uporablja italijanska država pri uresničevanju sklopa posebnih pravic slovenske narodnostne manjšine.

Najprej bi lahko ugotovili, da uresničuje ustrezna določila mednarodnega prava na način, za katerega ni mogoče trditi, da ustreza smislu načela »in bona fide«. Menimo, da je italijanska praksa v nasprotju s prvim odstavkom člena 10 ustavne republike Italije, ki pravi: »L'ordinamento giuridico italiano si conforma alle norme del diritto internazionale generalmente riconosciute«. Ta praksa pa tudi pomeni, da Italija ne izvršuje obveznosti, ki jih je sprejela v bilateralnih sporazumih; »pripravljenost«, da te obveznosti uresniči, pa je Italija potrdila ob vseh političnih stikih z Jugoslavijo, tako na najvišji kot tudi na lokalni ravni.

Rezultat takšnega sprenevedavega obnašanja italijanske države do slovenske manjšine se kaže v zelo parcialnem normativnem reguliranju sklopa posebnih

pravic narodnostnih manjšin. To parciálnost je mogoče analizirati tako v teritorialnem kot tudi vsebinskem obsegu.

Prva raven se kaže v teritorialni kategorizaciji slovenske manjšine (delitev manjšine na Slovence v Tržaški, Goriški in Videmski pokrajini), pri čemer Slovenci v Videmski pokrajini še niso dosegli statusa »priznane manjšine«; po drugi strani pa se ta kategorizacija kaže v nekakšnem »rezervatnem« načinu obravnavanja slovenske manjšine oziroma v ohranjanju etnocentristične formule, po kateri so urbanizirana okolja centri italijanstva, medtem ko je Slovincem njihov narodni status priznan samo na periferiji in v »zaledju«. Ob tem ne gre spregledati niti poskusov, da bi se tema dvema faktorjema dodal še faktor številčnega stanja.

Pričujoči obseg dokumentacije nam odkriva tudi vse pomanjkljivosti na področju vsebinskega uresničevanja sklopa posebnih pravic slovenske narodnostne manjšine. Glede na to, da so različni avtorji tovrstno problematiko v tem zborniku obdelali zelo kompleksno, je seveda povzemanje ugotovitev na tem mestu nepotrebno. Poudarimo naj le, da je iz pričujočega izbora dokumentacije razvidna nujna potreba po čim prejšnjem sprejetju »globalnega zakona«, ki naj odpravi obstoječe nedorečenosti. Globalni zakon pa pomeni le prvo fazo na poti do celotnega priznanja slovenske manjšine, kajti celotnost in globalnost je mogoče doseči le ob popolni realizaciji vsebine »paketa SKGZ«.

A. TEMELJNI MEDNARODNO-PRAVNI VIRI ZAŠČITE SLOVENSKE NARODNO-STNE MANJŠINE V ITALIJI

1. MIROVNA POGODBA, SKLENJENA V PARIZU 10. FEBRUARJA 1947 MED ZAVEZNIŠKIMI SILAMI NA ENI TER ITALIJO NA DRUGI STRANI

15. člen

Italija bo ukrenila vse potrebno, da bo vsem, ki žive pod italijansko suverenostjo, ne glede na raso, spol, jezik ali vero, zagotovila uživanje

človekovih pravic in temeljnih svoboščin, v številni svobodo izražanja mnenja, svobodo tiska in objavljavanja, veroizpovedi, političnega mnenja in javnih shodov.

Vir: Međunarodni ugovori Federativne narodne republike Jugoslavije, izdanje ministarstva inostranih poslova, 1947, št. 4

2. POSEBNI STATUT

(Priloga II memoranduma o soglasju med vladami Italije, Združene kraljevine, Združenih držav in Jugoslavije o svobodnem tržaškem ozemlju, memorandum je bil podpisan v Londonu, 5. oktobra 1954)

Ker je skupni namen italijanske in jugoslovanske vlade, da zagotovita pravice človeka in osnovne svoboščine brez diskriminacije glede rase, spola, jezika in vere na območjih, ki pridejo pod njuno upravo po določbah te Spomenice o soglasju, je bil dosežen sporazum v naslednjem:

1. V upravljanju svojih zadevnih območjih bodo italijanske in jugoslovanske oblasti ravnale v skladu z načeli Splošne deklaracije o pravicah človeka, ki jo je sprejela Generalna skupščina ZN 10. decembra 1948, da bi lahko vsi prebivalci obeh območij brez diskriminacije v celoti uživali osnovne pravice in svoboščine, naštetih v zgoraj omenjeni deklaraciji.

ENAKOST V PRAVICAH

2. Pripadniki jugoslovanske etnične skupine na območju, ki ga upravlja Italija, in pripadniki italijanske etnične skupine na območju, ki ga upravlja Jugoslavija, bodo uživali enake pravice in ravnanje kakor ostali prebivalci obeh območij.

Ta enakost pomeni, da bodo uživali:

a) enakost z drugimi državljani glede političnih in državljanjskih pravic kakor tudi drugih pravic človeka in osnovnih svoboščin, zajamčenih s členom 1;

b) enake pravice v pridobivanju ali opravljanju javnih služb, funkcij, poklicev in časti;

c) enakost glede stopanja v javne in upravne službe; v tem oziru se bosta italijanska in jugoslovanska uprava ravnali po načelu, da bo jugoslovanski etnični skupini, oziroma italijanski etnični skupini pod njuno upravo omogočeno, da bosta pravično zastopani na upravnih položajih, zlasti na področjih, kakor so šolski inšpektorati, kjer gre zlasti za korist teh prebivalcev;

d) enakost ravnanja v opravljanju svojih dejavnosti ali poklicev v kmetijstvu, trgovini, industriji ali na kakem drugem področju, kakor tudi v organiziranju in vodenju poslov gospodarskih združenj in organizacij v te namene. Takšna enakost v ravnanju se bo nanašala tudi na vse davke in dajatve. V tem oziru si bodo lahko ljudje, ki se zdaj ukvarajo s kako dejavnostjo ali poklicem, pa nimajo potrebne diplome ali spričevala za opravljanje teh dejavnosti, v štirih letih od dneva parafiranja te Spomenice o soglasju pridobili potrebno diplomu ali spričevalo. Teh ljudi ne bo nihče ovrnil v opravljanju njihove dejavnosti ali poklica zato, ker nimajo potrebnih dokumentov, razen v primeru, če si jih niso pridobili v omenjenem obdobju štirih let;

e) enakost v ravnanju pri uporabi jezika, kakor je določeno v spodaj navedeni točki 5;

f) enakost z drugimi državljani na splošnem področju socialnega skrbstva in pokojnin (dajatve za primer bolezni, pokojnine za primer starosti,

invalidske pokojnine, v številni pokojnine za vojne invalide in pokojnine članom družin tistih, ki so padli v vojni).

PREPOVED NETENJA NACIONALNE MRZNJE

3. Netenje nacionalne in rasne mrznje je na obeh območjih prepovedano in vsako dejanje takšne vrste bo kaznovano.

TISK, PROSVETA, KULTURA

4. Etnični značaj in neoviran kulturni razvoj jugoslovanske skupine na območju pod italijansko upravo, kakor tudi italijanske etnične skupine na območju pod jugoslovansko upravo, bosta zaščiteni.

a) Te etnične skupine bodo imele pravico do lastnega tiska v svojem materinem jeziku;

b) prosvetne, kulturne, družbene in športne organizacije obeh skupin bodo lahko svobodno delovale v skladu z veljavnimi zakoni. Takšne organizacije bodo deležne enakega ravnanja kakor druge ustrezne organizacije na zadevnih območjih, zlasti glede uporabe javnih poslopij, radia in pomoči iz javnih finančnih sredstev; italijanske in jugoslovanske oblasti pa si bodo prizadevale zagotoviti takšnim organizacijam stalno uživanje ugodnosti, ki jih uživajo zdaj, ali drugih enakopravnih ugodnosti.

POUK V MATERINEM JEZIKU

c) Obe skupini bosta imeli pouk v materinem jeziku v otroških vrtcih, v osnovnih, srednjih in strokovnih šolah. Takšne šole bodo v vseh krajih območja pod italijansko upravo, kjer so otroci, ki pripadajo jugoslovanski etnični skupini, in v vseh krajih območja pod jugoslovansko upravo, kjer so otroci, ki pripadajo italijanski etnični skupini. Italijanska in jugoslovanska vlada sta sporazumni, da bosta sedanje šole, kakor so našete v priloženem seznamu, vzdrževali za etnične skupine na območjih pod njuno upravo in se posvetovali v mešanem odboru, predvidenem v zadnjem členu tega statuta, preden bi katero teh šol zaprli.

Te šole bodo uživale enakost v ravnanju z drugimi šolami istega tipa na območju pod upravo Italije oziroma Jugoslavije glede zagotovitve učbenikov, poslopij in drugih gnotnih sredstev, števila in položaja učnih moči kakor tudi priznavanja diplom. Italijanske in jugoslovanske oblasti bodo ukrenile vse potrebno, da bo zagotovljeno, da bodo v teh šolah poučevali učne moči, ki imajo isti materin jezik kakor učenci.

STALNOST UČNIH MOČI

Italijanske in jugoslovanske oblasti bodo brez odlašanja izdale vse tiste zakonske predpise, ki bi utegnili biti potrebni, tako da bi bila stalna organizacija teh šol urejena v skladu s predhodnimi določbami. Učitelji in profesorji, kate-

rih govorni jezik je italijanski, pa so bili na dan parafiranja te Spomenice o soglasju zaposleni kot učne moči v šolstvu območja pod jugoslovansko upravo, ter učitelji in profesorji, katerih govorni jezik je slovenski, pa so bili omenjena dne zaposleni kot učne moči v šolstvu območja pot italijansko upravo, ne bodo odpuščeni s svojih položajev zato, ker nimajo potrebnih učnih diplom. Te izredne določbe se ne bodo uporabljale kot precedens, niti ne bo nihče zahteval njih uporabe v drugih primerih, razen v zgoraj omenjeni kategoriji. Jugoslovanske in italijanske oblasti bodo storile v okviru svojih veljavnih zakonov vse primerne ukrepe, da bi zgoraj omenjenim učnim močem zagotovile možnost, da si bodo na način, predviden v zgoraj omenjenem 2. d. členu, pridobile kvalifikacije za isti status kakor redni člani učnega osebja.

Učni programi teh šol ne smejo biti obrnjeni v smer, ki bi nasprotovala narodnemu značaju učencev.

UPORABA JEZIKA V ODNOSIH Z OBLASTMI

5. Pripadniki jugoslovanske etnične skupine na območju pod italijansko upravo in pripadniki italijanske etnične skupine na območju pod jugoslovansko upravo bodo lahko svobodno uporabljali svoj jezik v osebnih in uradnih stikih z upravami in sodnimi oblastmi obeh območij. Imeli bodo pravico prejemati od oblasti odgovore v istem jeziku pri ustnih odgovorih, bodisi neposredno ali po tolmaču; v korespondenci morajo oblasti zagotoviti vsaj prevod odgovora.

Javnim dokumentom, nanašajočim se na pripadnike teh etničnih skupin, vstevši sodne razsodbe, bo priložen prevod v ustreznem jeziku. Isto velja za uradna obvestila, javne razglase in publikacije.

JAVNI NAPISI

V tistih volilnih enotah tržaške občine in v tistih drugih občinah na območju pod italijansko upravo, v katerih prebiva znaten del pripadnikov jugoslovanske etnične skupine (najmanj četrtina) prebivalstva, bodo napisali na javnih

ustanovah ter imena mest in ulic v jeziku jugoslovanske etnične skupine kakor tudi v jeziku oblasti, ki ima v rokah upravo; v tistih občinah na območju pod jugoslovansko upravo, v katerih prebiva znaten del pripadnikov italijanske etnične skupine (najmanj četrtina) prebivalstva, bodo ti napisali in imena v italijanskem jeziku kakor tudi v jeziku oblasti, ki ima v rokah upravo.

ZAJAMCEN GOSPODARSKI RAZVOJ

6. Gospodarski razvoj jugoslovanskega etničnega prebivalstva na območju pod italijansko upravo in italijanskega etničnega prebivalstva na območju pod jugoslovansko upravo bo zagotovljen brez diskriminacije in ob pravični razdelitvi razpoložljivih denarnih sredstev.

7. Na območjih, ki prideta pod civilno upravo Italije ali Jugoslavije, niso dovoljene nobene spremembe meje osnovnih administrativnih enot z namenom, da bi ogrozili etnično sestavo ustreznih enot.

MESANI ODBOR

8. Ustanovljen bo poseben mešani jugoslovansko-italijanski odbor, da bo pomagal in dajal nasvete o vprašanih, ki se tičejo jugoslovanske etnične skupine na območju pod italijansko upravo in italijanske etnične skupine na območju pod jugoslovansko upravo. Odbor bo tudi proučeval prošnje in vprašanja posameznih pripadnikov ustreznih etničnih skupin glede uporabe tega statuta.

Jugoslovanska in italijanska vlada bosta omogočili odboru, da bo obiskoval območja pod njuno upravo, in mu nudili vse olajšave pri izpolnjevanju njegovih dolžnosti.

Obe vladi se zavezuje, da bosta takoj začeli pogajanja o podrobnih predpisih za poslovanje odbora.

London, 5. oktobra 1954

Dr. Vladimir Velebit, l. r.
Manlio Brosio, l. r.

Vir: Službeni list SFRJ, Mednarodni ugovori, Beograd, 1954, br. 6, str. 7—9

3. DOLOČILA OSIMSKEGA SPORAZUMA, KI SE NANAŠAJA NA SLOVENSKO NARODNO-STNO MANJŠINO

a) Pogodba med Socialistično federativno republiko Jugoslavijo in Republiko Italijo, podpisana v Osimu (Ancona) 10. novembra 1975

PREAMBULA

Pogodbenci, ki sta prepričani, da miroljubno sodelovanje in dobri sosedski odnosi med državama ter njihovimi narodi ustrezajo bistvenim interesom obeh držav, in menja, da so doslej sklenjeni sporazumi ustvarili pogoje za nadaljnji razvoj in krepitev njihovih medsebojnih odnosov,

in prepričani, da so enakopravnost med državama, odstopanje od uporabe sile in dosledno spoštovanje suverenosti, teritorialne integritete in nedotakljivosti meja, miroljubno reševanje sporov, nevmešavanje v notranje zadeve drugih držav, spoštovanje temeljnih pravic in svoboščin ob izpolnjevanju vseh mednarodnih obveznosti v dobri veri — podlaga za ohranitev miru in mednarodne varnosti in za razvoj prijateljskih odnosov in sodelovanja med državami,

ter potrjuje, da svojo privrženost načelu največjega možnega varstva državljanov — pripadnikov

manjšin, ki izvira iz njihovih ustav in njihove notranje zakonodaje in ga vsaka stran uresničuje avtonomno, pri čemer se ravna tudi po načelih ustanovne listine Združenih narodov, univerzalne deklaracije o človekovih pravicah, konvencije o preprečevanju kakršnihkoli oblik rasne diskriminacije in univerzalnih paktov o človekovih pravicah.

8. CLEN

Takrat, ko neha veljati specialni statut, priložen londonskemu memorandumu o soglasju z dne 5. oktobra 1954, izjavi vsaka stran, da bo ohranila in veljavi notranje ukrepe, ki jih je že sprejela pri izvajanju omenjenega statuta, in da bo v okviru svojega notranjega prava zagotovila pripadnikom zadevnih manjšin enako raven varstva, kot jo je določal specialni statut, ki neha veljati.

Vir: Uradni list SFRJ, Mednarodne pogodbe, Beograd, 1977, št. 1, str. 2 in 6

b) Izmenjava pism o nostrifikaciji diplom

Podpredsednik Zveznega izvršnega sveta
in zvezni sekretar
za zunanje zadeve SFR Jugoslavije
Osimo (Ancona), 10. novembra 1975

Gospod minister,
čast mi je potrditi, da sva se sporazumela, da bomo čimprej sklenili sporazum o priznavanju fakultetnih diplom.

Delegaciji, ki bosta imenovani za ta namen, bosta začeli pogajanja v šestih mesecih od uveljavitve pogodbe med našima dvema državama, ki je bila podpisana dne 10. novembra 1975.

Gospod minister, izvolite sprejeti izraze njegovega globokega spoštovanja.

Miloš Minić, s. r.

Njegova ekscelenca
gospod Mariano Rumor,
minister za zunanje zadeve
Republike Italije

Osimo (Ancona), 10. novembra 1975

Vir: Uradni list SFRJ, Mednarodne pogodbe, Beograd, 1977, št. 1, str. 68

c) Pomembnejši akti, sprejeti v italijanskem parlamentu ob ratifikaciji osimskih sporazumov

SPOMENICA, KI SO JO PREDLAGALI SENATORKA GHERBEZ IN DRUGI

V senatu je italijanska vlada dne 24. februarja 1977 sprejela kot priporočilo naslednjo spomenico:

Sklicujoč se na načela, navedena v 8. členu republiške ustave, ki zagotavlja varstvo jezikovnih manjšin, in v 3. členu specialnega statuta Avtonomne dežele Furlanije-Juljske krajine, ki priznava enakost pravic in stopnja nasproti vsem državljanom, ne glede na to, kateri jezikovni skupini pripadajo;

poudarjajoč vrednost in pomembnost pogodbe, sklenjene v Osimu med Italijo in Jugoslavijo, katere preambula zavezuje k najširšemu možnemu varstvu državljanov — pripadnikov etničnih skupin, ki naj se uresničuje na avtonomen način, ter na podlagi ustav, ki veljajo v dveh državah, in njune notranje ureditve, kakor tudi na podlagi načel, vsebovanih v konvenciji o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije, listine OZN, splošne deklaracije in splošnih aktov o pravicah človeka, pogodbe, katere 8. člen predvideva, da Italija in Jugoslavija prevzameta obveznosti, ki nastopijo ob prenehanju veljavnosti določil posebnega statuta, priloženega londonskemu memorandumu o soglasju in ob nastopu veljavnosti zakona o ratifikaciji pogodbe.

upoštevajoč, da slovensko prebivalstvo še ne uživa temeljnih pravic, kakor so:

— uporaba materinščine v javnih uradnih in voljenih svetih,

— avtonomija lastnih šol, kakor tudi možnost razpolaganja s šolami vseh smeri in stopenj, ki so potrebne glede na njihove zahtevke;

— izenačenje in popolno finančno ter pravno priznanje njihovih kulturnih institucij;

— da je še vedno diskriminirano in razdeljeno v kategorije glede na to, kateri provinci pripadajo;

— da ne razpolaga z zakonom, ki bi mu zagotavljal popolno varstvo in vsestranski razvoj njegovih dejavnosti in njegovih etničnih značilnosti;

v skladu z demokratičnimi težnjami prebivalstva Furlanije-Juljske krajine in že utrjenim pričanjem, da se morajo pravice slovenske manjšine rešiti v okviru demokratičnega razvoja države,

senat zavezuje vlado,

da čimprej, vendar pa najkasneje v 18 mesecih, pripravi globalni zakon, ki naj slovenski manjšini v Italiji zagotovi popolno varstvo, vse možnosti razvoja, njeno popolno izenačenje in njeno popolno priznanje.

Predlagatelj spomenice so bili senatorji Gherbez (PCI), Lepre (PSI) in Caretoni (neodvisna leвица)

Minister za zunanje zadeve
Republike Italije

Gospod minister,
čast mi je potrditi, da sva se sporazumela, da bomo čimprej sklenili sporazum o priznavanju fakultetnih diplom.

Delegaciji, ki bosta imenovani za ta namen, bosta začeli pogajanja v šestih mesecih od uveljavitve pogodbe med našima dvema državama, ki je bila podpisana dne 10. novembra 1975.

Gospod minister, izvolite sprejeti izraze njegovega globokega spoštovanja.

Mariano Rumor, s. r.

Njegova ekscelenca
gospod Miloš Minić,
podpredsednik Zveznega
izvršnega sveta in zvezni
sekretar za zunanje zadeve
SFR Jugoslavije

RESOLUCIJA, KI SO JO PREDLAGALI SENATOR BARTOLOMEI IN DRUGI

V senatu je italijanska vlada dne 24. februarja 1977 sprejela kot obvezo naslednjo resolucijo: Senat,

v tem, ko daje pooblastilo za ratifikacijo sporazuma med Italijo in Jugoslavijo,

jemlje na znanje rezultate, ki so bili doseženi na pogajanjih s Socialistično federativno republiko Jugoslavijo, v cilju, da bi dosegli splošno, zadovoljivo in dokončno ureditev spornega mejnega vprašanja med dvema državama, ki jo potrjuje osimska pogodba,

jemlje na znanje, da sporazum o sodelovanju, povezan s takšno ureditvijo, dopušča izredno opredelitev in obvezo, da se v duhu dobrega sosedstva in prijateljstva med dvema državama uredijo vprašanja, ki so velikega pomena za gospodarski razvoj odnosnih obmejnih področij,

jemlje na znanje, da bodo morali na podlagi uresničene ureditve primerni kulturni, socialni in ekonomski sporazumi priversti do ukrepov ter v določenem številu do nujnih in neodložljivih del, ne glede na redno zakonodajo in upravo prizadetih ozemelj ter prebivalstva in na podlagi nadaljnje potrebe, ki bi se utegnile pokazati v prihodnosti,

v duhu obvez, izhajajočih iz italijanske ustave, ki se srečujejo z obvezami, katere Jugoslavijo zavezujejo na podlagi njene ustave; v duhu obvez, ki izhajajo iz pripadnosti Druženim narodom ter ob spoštovanju nedavnih dispozicij, ki sta jih dve državi sprejeli s podpisom sklepne listine v Helsinkih, poziva vlado:

1. da pomaga širšemu razvoju odnosov med italijansko etnično skupno v Istri in matičnim narodom s pozitivno kulturne izmenjave;

2. da ustvari ugodnejše pogoje za popolno enakost v pravicah in za globalno zaščito slovenske manjšine, ki živi v deželi Furlaniji-Juljski krajini;

3. da razporedi primerna finančna sredstva za pospešeno povračilo odškodnine, predvidene z zakonskimi določili za premoženje, ki so ga zapustili juljski begunci, in sicer tako, da bi bilo to poglavje, ki je odprto že več kot trideset let, dokončno zaključeno;

4. glede na zaskrbljenost, ki so jo izrazili v Trstu zaradi ekonomske, trgovske in industrijske prihodnosti luškega prostora:

a) da v soglasju s krajevnimi ter deželnimi organi in upravami, ob upoštevanju potreb zainteresiranega prebivalstva, pospešeno pristopi k preučevanju modalitet za uveljavitev proste cone z jugoslovansko vlado, s posebnim poudarkom na skladnosti zemljišča, ki je namenjeno njenemu sedežu, z odnosom do ekoloških posledic, ki bi jih njena uresničitev utegnila povzročiti, ter ob upoštevanju, v okviru predvidene sodelovanja, ekonomskih in družbenih

vprašanji ter italijanske zaščite dela, ki jo ta ureditev dopušča;

b) da tržaško luko spremeni s operativnimi strukturami in potrebnimi cestnimi ter železniškimi povezavami in ji zagotovi tiste pravne, upravne in davčne instrumente, ki jo bodo usposobili za preferenčno prometno točko na Jadranu, ne le za italijansko stran, temveč za blago širokega izvora iz podonavskega bazena, s tem pa ji zagotovi tehnično in ekonomsko konkurenčnost;

c) da poskrbi za takojšnje financiranje in za pristop k izvedbi načrtov, ki zadevajo podvojitve pontabeljske železnice (Videm—Trbiž—Beljak), dovršitev avtomobilske ceste Videm—Trbiž—meja, pri čemer naj zlasti upošteva, da je za to izvedbo načrt že izdelan in odobren;

d) da čim prej poskrbi za vse druge izpolnitve, ki so zapisane v pogodbi in v sporazumu ter za druge ukrepe, ki bi se pokazali nujni, zato da bi se Trstu in področjem, ki nanj gravitirajo s te in z druge strani meje, omogočil najustreznejši razvoj.

Predlagatelji resolucije so bili senatorji Bartolomei (DC), Perna (PC), Ariosto (PSDI), Cipellini (PSI), Spadolini (PRI) in Anderlini (neodvisna levica)

RESOLUCIJA, KI STA JO PREDLAGALA POSLANCA CUFFARO IN LOMBARDI

V poslanski zbornici je italijanska vlada dne 17. decembra 1976 sprejela kot priporočilo naslednjo resolucijo:

Poslanska zbornica, sklicujoč se na 6. člen ustave Republike Italije, ki poudarja načelo varstva jezikovnih manjšin, katero je treba uveljaviti z ustreznimi predpisi,

ob upoštevanju 3. člena statuta Avtonomne dežele Furlanije-Juljske krajine, ki, izražajoč pretežno usmeritev julijskega in furlanskega prebivalstva, potrjuje, da je v deželi priznana enakost glede pravic in postopka nasproti vsem državljanom, katerikoli jezikovni skupini pripadajo, z varstvom ustreznih etničnih in kulturnih značilnosti;

poudarjajoč, da predstavlja rešitev vprašanja pravic slovenske manjšine v Italiji preizkusni kamen za italijansko demokracijo;

znova potrjuje pomembnost osmlega sporazuma med Italijo in Jugoslavijo, ki v preambuli zagotavlja, da sta pogodbeni strani sklenili ta sporazum, potrjujoč svojo privrženost načelu maksimalne možne zaščite državljanov — pripadnikov etničnih skupin, ki izhaja iz njihovih sutav in iz njune notranje ureditve in ki jo vsaka od obeh strani uresničuje samostojno, pri čemer ju navdihujejo tudi načela ustanovne listine Združenih narodov, splošne deklaracije o človekovih pravicah, konvencije o preprečevanju vseh oblik rasne diskriminacije in splošnih aktov o pravicah človeka;

upoštevajoč, da 8. člen pogodbe v trenutku, ko preneha veljati posebni statut, priložen londonskemu memorandumu o soglasju, vključuje obveznost obeh strani, da v celoti prevzemata dolžnosti, ki iz njega izhajajo;

ker meni, da se vprašanje slovenske manjšine zastavlja v globalnem merilu in torej ne zajema le tržaške pokrajine, ampak tudi goriško in videmsko;

ob poudarku, da so bili že pred leti parlamentu predloženi zakonski predlogi za globalno rešitev vprašanja slovenske manjšine v Italiji in da je treba mnogo zadev še rešiti, kakor so: uporaba jezika v voljenih skupščinah, izpolnitve šolskih institucij ter avtonomije slovenske šole, uvedba radio-televizijskih programov, uresničevanje gospodarske in socialne politike, usmerjene k razvoju etničnih značilnosti manjšine in okrepitevi njenih kulturnih institucij,

zavezuje vlado, da čimprej predloži zakonske ukrepe za globalno zaščito slovenske manjšine v Italiji.

Predlagatelj resolucije sta bila poslanca Antonio Cuffaro (PCI) in Riccardo Lombardi (PSI)

RESOLUCIJA, KI SO JO PREDLAGALI POSLANEC PICCOLI IN DRUGI

V poslanski zbornici je italijanska vlada dne 17. decembra 1976 sprejela kot obvezo naslednjo resolucijo:

Poslanska zbornica, v trenutku, ko podaja pooblastilo za ratifikacijo osimskih sporazumov, ki rešujejo sporno ozemelsko in pravno vprašanje med Italijo in Jugoslavijo, ter — potrjujoč usmeritev, ki zvirata iz helsinške konference — postavlja premise za nadaljnje plodno sodelovanje med dvema državama, kljub različnosti njune mednarodne opredelitve, priznavajoč,

a) da izvrševanje sporazuma o sodelovanju prav zaradi izvornosti izhodišč zahteva od obeh strani posebno obveznost sodelovanja in skupen napor za reševanje kompleksnih vprašanj, ki pa so velikega pomena za ekonomski razvoj celotnega zainteresiranega prostora,

b) da uresničevanje ekonomskega dela sporazuma terja ustrezne in nagle ukrepe za zaželeno takojšnjo pozitivno gospodarstva severovzhodne regije države, še zlasti tržaške in goriške pokrajine, zato da bi prevzeli novo in sodobno vlogo v Evropi,

c) da praktična uresničitev mešane industrijske cone, predvidene z režimom »punti franchi« tržaške luke, narekuje skrbno obravnavo vprašanj ekološke, urbanistične in pravne narave ter zahteva stroge odločitve tako glede lokacij, kakor glede proizvodnih dejavnosti,

zavezuje vlado:

1. da ukrene vse potrebno, da bosta v soglasju z deželni oblastmi ter na podlagi veljavnih zakonov, kakor tudi novih pooblastilnih predpisov, zagotovljena vsem državljanom, ki so neposredno prizadeti z ureditvijo meje med Italijo in Jugoslavijo, najširša zaščita pravic in ustrezno nadomestilo za škodo, ki so jo utrpeli;

2. da poskrbi za ustrezne instrumente za zagotovitev popolne enakopravnosti, svobodnega razvoja in globalne zaščite slovenske narodnostne manjšine, ki živi v deželi Furlaniji-Juljski krajini;

3. da s pozitivno kulturne izmenjave pospešuje kar najširši razvoj stikov med pripadniki italijanske etnične skupine v Istri in matično deželo;

4. da se pred odločitvami za izvrševanje ekonomskih sporazumov ter pred izdajo ustreznih pooblastil odlokov pred deželo Furlanije-Juljske krajine ter krajevnih uprav v tržaški in goriški pokrajini posvetuje s prizadetim prebivalstvom;

ter poverja parlamentarni komisiji, ustanovljeni na podlagi 3. člena zakona o ratifikaciji, nalogo, da v soglasju z deželo Furlanije-Juljsko krajino, ob temeljiti konzultaciji zainteresiranih krajevnih uprav ter poglavitnih gospodarskih in družbenih kategorij dežele poglobljeno obravnava vprašanja v zvezi z izvajanjem sporazumov in še zlasti sporazuma o gospodarskem sodelovanju, zato da bi prispevala k polni usklajenosti legitimnih interesov prebivalstva dežele, bodisi s pooblastilnimi odloki za izvrševanje sporazumov, bodisi z izvajanjem nadaljnjih stikov sodelovanja med Italijo in Jugoslavijo.

Predlagatelj resolucije so bili poslanci Piccoli (DC), Natta (PCI), Lombardi (PSI), Preti (PSDI) in Bandiera (PRI).

B. TEKSTI USTAVNIH IN DRUGIH AKTOV ITALIJANSKEGA NOTRANJEGA PRAVA, KI SE NANAŠAJO NA SLOVENSKO NARODNOSTNO MANJŠINO

1. TEMELJNI IZVORI ZAŠČITE

a. Ustava Republike Italije (sprejeta 22. decembra 1947)

3. člen

Tutti i cittadini hanno pari dignità sociale e sono eguali davanti alla legge, senza distinzione di sesso, di razza, di lingua, di religione, di opinioni politiche, di condizioni personali e sociali.

È compito della Repubblica rimuovere gli ostacoli di ordine economico e sociale, che, limitando di fatto la libertà e l'uguaglianza dei cittadini, impediscono il pieno sviluppo della persona umana e l'effettiva partecipazione di tutti i lavoratori all'organizzazione politica, economica e sociale del Paese.

Vir: Le costituzioni Italiane, Milano, Edizioni di Comunità, 1958, str. 676 in 698

b. Posebni statut avtonomne dežele Furlanije-Juljske krajine (Legge costituzionale, 31. januar 1963, št. 1, objavljen v Gazzetta ufficiale della Repubblica Italiana, 1. februar 1963, št. 29)

3. člen

Nella Regione è riconosciuta parità di diritti e di trattamento a tutti i cittadini, qualunque sia

6. člen
La Repubblica tutela con apposite norme le minoranze linguistiche.

PREHODNE IN KONČNE DOLOČBE

X

Alla Regione del Friuli-Venezia Giulia, di cui all'articolo 116, si applicano provvisoriamente le norme generali del Titolo V della parte seconda, ferma restando la tutela delle minoranze linguistiche in conformità con l'articolo 8.

(S členom 116 so dodeljene deželne Siciliji, Sardiniji, Tridentinskemu-Gornjemu Poadižju, Furlaniji-Juljski krajini in Dolini Aosta oblike in posebni pogoji avtonomije v smislu posebnih statutov).

Vir: Regione Autonoma Friuli-Venezia Giulia. Consiglio regionale, Annuario 1981, Trieste, segretaria generale del Consiglio Regionale, (1981), str. 15

2. OHRANJANJE NARODNOSTNEGA OZEMLJA

a. Legge regionale »Programmazione, progettazione e finanziamento in materia di lavori pubblici ed urbanistica«

Zakon je bil sprejet 24. Julija 1982 in ima št. 45

Art. 2

Progetti organici di sviluppo
Per il perseguimento degli obiettivi di cui al precedente articolo 1, l'Amministrazione regionale — nel quadro della formazione del piano regionale di sviluppo — elabora progetti organici di sviluppo nel settore delle opere pubbliche e di interesse pubblico.

Nel corso della elaborazione e della predisposizione dei progetti organici di sviluppo nel settore delle opere pubbliche e di interesse pubblico che, per la loro ampiezza e la loro localizzazione, possono incidere nella struttura economica, sociale ed etnica del territorio regionale a cui è interessata la minoranza linguistica slovena, saranno salvaguardati i legittimi diritti etnico-economici della minoranza stessa.

Vir: Bollettino ufficiale della Regione autonoma Friuli-Venezia Giulia, Trieste, 1982, št. 69, str. 1354

3. ŠOLSTVO

a. Legge »Revisione della disciplina del reclutamento del personale docente della scuola materna, elementare, secondaria ed artistica, ristrutturazione degli organici, adozione di misure idonee ad evitare la formazione di precariato e sistemazione del personale precario esistente«

Zakon je bil sprejet 20. maja 1982, št. 270

Art. 70.

(Norme particolari per il personale docente delle scuole con lingua di insegnamento slovena)

Per i componenti le commissioni giudicatrici dei concorsi per le scuole con lingua di insegnamento slovena non è richiesto il requisito, previsto dal precedente articolo 3, del servizio in una sede compresa in un ambito territoriale diverso da quello cui si riferisce il concorso.

I presidenti delle commissioni giudicatrici, di cui al precedente comma, sono scelti di regola tra coloro che prestano servizio nelle scuole con lin-

gua d'insegnamento slovena o che abbiano conoscenza della lingua slovena.

Al concorsi a posti di insegnamento nelle scuole con lingua di insegnamento slovena sono ammessi anche coloro che siano in possesso di un titolo di studio conseguito all'estero dichiarato equipollente dal Ministro della pubblica istruzione, sentito il Consiglio nazionale della pubblica istruzione, ai soli fini dell'ammissione ai predetti concorsi.

Al fini previsti dell'articolo 8 del decreto del Presidente della Repubblica 31 ottobre 1975, n. 970, il Ministro della pubblica istruzione, sentito il Consiglio nazionale della pubblica istruzione, può di-

chiare equipollenti titolo di specializzazione conseguiti all'estero a seguito della frequenza di corsi in lingua slovena, sulla base della durata e dei contenuti dei corsi stessi.

A idocenti delle scuole con lingua di insegnamento slovena, in servizio nell'anno scolastico 1980-1981, privi del prescritto titolo di studio ma in possesso di diploma di maturità, che abbiano

Vir: Supplemento ordinario alla Gazzetta Ufficiale della Repubblica Italiana, Roma, 1982, 26 (139), str. 37-38

b. Decreto del Presidente della Repubblica

Odlok je bil sprejet 30. marca 1982, št. 420

»Orari, prove di esame e programmi di insegnamento nelle scuole medie statali con lingua di insegnamento slovena«

IL PRESIDENTE DELLA REPUBBLICA

Visto l'art. 87, quinto comma, della Costituzione;

Vista la legge 31 dicembre 1962, n. 1859;

Vista la legge 16 giugno 1977, n. 348;

Vista la legge 4 agosto 1977, n. 517;

Visto il decreto ministeriale 9 febbraio 1979 che stabilisce i programmi, gli orari di insegnamento e le prove di esame per la scuola media statale, pubblicato nel supplemento ordinario alla Gazzetta Ufficiale n. 50 del 20 febbraio 1979;

Visto il decreto del Presidente della Repubblica 26 maggio 1965, n. 1099, relativo agli orari, prove di esame e programmi di insegnamento nelle scuole medie con lingua di insegnamento slovena, pubblicato nella Gazzetta Ufficiale n. 246 del 30 settembre 1965;

Visto il decreto del Presidente della Repubblica 24 aprile 1967, n. 418, che modifica il precedente decreto del Presidente della Repubblica n. 1099, del 26 maggio 1965, pubblicato nella Gazzetta Ufficiale n. 152 del 20 giugno 1967;

Visto l'art. 4 della legge 19 luglio 1961, n. 1012;

Ritenuto che occorre modificare i suddetti orari e programmi in relazione alle speciali esigenze della scuola media in lingua slovena;

Sulla proposta del Ministro della pubblica istruzione, sentito il parere del Consiglio nazionale della pubblica istruzione;

Decreta:

Nella scuola media in lingua slovena, gli orari e le prove di esame sono stabiliti secondo il testo dell'allegata tabella A firmata dal Ministro proponente; i programmi di insegnamento di italiano, sloveno, storia ed educazione civica, geografia e lingua straniera sono quelli approvati con decreto ministeriale 9 febbraio 1979, con le modifiche indicate nell'allegata tabella B firmata dal Ministro proponente.

Per le restanti materie, valgono i programmi stabiliti con decreto ministeriale 9 febbraio 1979, di cui alla premessa.

Il presente decreto, munito del sigillo dello Stato, sarà inserito nella Raccolta ufficiale delle leggi e

svolto servizio di supplenza per almeno 12 anni anche non continuativi, con un servizio annuale minimo di 180 giorni, si applicano le disposizioni contenute nei precedenti articoli 35 e 37.

Nelle scuole d'istruzione primaria e secondaria con lingua di insegnamento slovena i concorsi di cui alla presente legge si svolgono in lingua slovena.

dei decreti della Repubblica italiana. E' fatto obbligo a chiunque spetti di osservarlo e di farlo osservare.

Data a Roma, addì 30 marzo 1982

p. Il Presidente della Repubblica
Il Presidente del Senato
FANFANI

BOBRATO

Visto, il Guardasigilli: DAZZA
Registrato alla Corte dei conti, addì 29 giugno 1982
Atti di Governo, registro n. 46, foglio n. 15

TABELLA A

SCUOLE MEDIE CON LINGUA DI INSEGNAMENTO SLOVENA

ORARIO SETTIMANALE DELLE LEZIONI

Materie d'insegnamento	Ore settimanali			Prove di esame
	Classe 1 ^a	Classe 2 ^a	Classe 3 ^a	
Religione	1	1	1	—
Italiano	6	6	6	S.O.
Sloveno	7	7	6	S.O.
Storia, educazione civica e geografia	4	4	5	O.
Lingua straniera	3	3	3	S.O.
Scienze matematiche, chimiche, fisiche e naturali	6	6	6	S.(1)O.
Educazione tecnica	3	3	3	O.
Educazione artistica	2	2	2	O.
Educazione musicale	2	2	2	O.
Educazione fisica	2	2	2	O.
	36	36	36	

(1) La prova scritta riguarda solo la matematica.

Avvertenza: S. = scritto; O. = Orale.

Visto, d'ordine del Presidente della Repubblica
Il Ministro della pubblica istruzione
BORGATO

TABELLA B

PREMessa GENERALE

I Parte

2. — GLI INTERVENTI LEGISLATIVI

Testo del decreto ministeriale 9 febbraio 1979

1) Gli interventi legislativi del 1977 sviluppano i principi ispiratori della riforma del 1962, sia mettendo a disposizione più adeguate strutture per un servizio scolastico finalizzato alla promozione umana e culturale di tutto il popolo italiano, sia eliminando quelle strutture che si erano dimostrate inadeguate (classi d'aggiornamento e classi differenziali).

Modifiche apportate

Gli interventi legislativi del 1977 sviluppano i principi ispiratori della riforma del 1962, sia mettendo a disposizione più adeguate strutture per un servizio scolastico finalizzato alla promozione umana e culturale di tutti i cittadini della Repubblica italiana, sia eliminando quelle strutture che si erano dimostrate inadeguate (classi d'aggiornamento e classi differenziali).

3. — PRINCIPI E FINI GENERALI DELLA SCUOLA MEDIA

- 2) Come scuola per l'istruzione obbligatoria, la scuola media risponde al principio democratico di elevare il livello di educazione e di istruzione personale di ciascun cittadino e generale di tutto il popolo italiano, potenzia la capacità di partecipare ai valori della cultura, della civiltà e della convivenza sociale e di contribuire al loro sviluppo.
- Come scuola per l'istruzione obbligatoria, la scuola media risponde al principio democratico di elevare il livello di educazione e di istruzione personale di ciascun cittadino e generale di tutti i cittadini della Repubblica italiana, potenzia la capacità di partecipare ai valori della cultura, della civiltà e della convivenza sociale e di contribuire al loro sviluppo.

IV Parte

2. — LE ARTICOLAZIONI DI UNA EDUCAZIONE UNITARIA

a) Educazione linguistica

- 3) L'insegnamento dell'italiano si inserisce nel più vasto quadro dell'educazione linguistica la quale riguarda, sia pure in diversa misura, tutte le discipline e le attività, e, in particolare, tende a far acquisire all'allunno, come suo diritto fondamentale, l'uso del linguaggio in tutta la varietà delle sue funzioni e forme nonché lo sviluppo delle capacità critiche nei confronti della realtà. L'insegnamento dell'italiano mira a far conseguire specificamente il possesso dinamico della lingua. L'uomo si avvale principalmente della lingua per organizzare la propria comprensione della realtà e per comunicarla, esprimerla, interpretarla. Con la lingua l'uomo arricchisce il suo dato interiore e ordina, chiarisce ed adegua lo strumento della comunicazione verbale. Di questa devono essere analizzate forme, strutture, generi ed evoluzione storica e deve anche essere colto il significato evocatore di civiltà e di esperienze umane, culturali e sociali.
- L'insegnamento della lingua *materia slovena e di quella italiana* si inserisce nel più vasto quadro dell'educazione linguistica la quale riguarda, sia pure in diversa misura, tutte le discipline e le attività, e, in particolare, tende a far acquisire all'allunno, come suo diritto fondamentale, l'uso del linguaggio in tutta la varietà delle sue funzioni e forme nonché lo sviluppo delle capacità critiche nei confronti della realtà. L'insegnamento dello sloveno e dell'italiano mira a far conseguire specificamente il possesso dinamico della lingua. L'uomo si avvale principalmente della lingua per organizzare la propria comprensione della realtà e per comunicarla, esprimerla, interpretarla. Con la lingua l'uomo arricchisce il suo dato interiore e ordina, chiarisce ed adegua lo strumento della comunicazione verbale. Di questa devono essere analizzate forme, strutture, generi ed evoluzione storica e deve anche essere colto il significato evocatore di civiltà e di esperienze umane, culturali e sociali.
- 4) La lingua straniera ha il compito di contribuire, in armonia con le altre discipline, ed in modo particolare con la lingua italiana, alla conquista delle capacità espressive e comunicative degli alunni, anche mediante l'allargamento degli orizzonti culturali, sociali e umani, reso possibile dal contatto che la conoscenza della lingua straniera consente con realtà storiche e socio-culturali diverse da quella italiana.
- La lingua straniera ha il compito di contribuire, in armonia con le altre discipline, ed in modo particolare con la lingua slovena ed italiana, alla conquista delle capacità espressive e comunicative degli alunni, anche mediante l'allargamento degli orizzonti culturali, sociali e umani, reso possibile dal contatto che la conoscenza della lingua straniera consente con realtà storiche e socio-culturali diverse.

d) Educazione storica, civica, geografica

- 5) L'insegnamento della storia è finalizzato a favorire la presa di coscienza del passato, a interpretare il presente e a progettare il futuro attraverso una conoscenza essenziale degli avvenimenti significativi sia nella dimensione politico-istituzionale e socio-economica sia in quella specificamente culturale.
- L'insegnamento della storia è finalizzato a favorire la presa di coscienza del passato, a interpretare il presente e a progettare il futuro attraverso una conoscenza essenziale degli avvenimenti significativi sia nella dimensione politico-istituzionale e socio-economica sia in quella specificamente etnica e culturale.

5. — LA SOCIALIZZAZIONE

- 6) Ponendo gli alunni a contatto con i problemi e le culture di società diverse da quella italiana, la scuola media favorirà anche la formazione del cittadino dell'Europa e del mondo, educando ad un atteggiamento mentale di comprensione che superi ogni visione unilaterale dei problemi e avvicini alla intuizione di valori comuni agli uomini pur nella diversità delle civiltà, delle culture e delle strutture politiche.
- Ponendo gli alunni a contatto con i problemi e le culture di società diverse, la scuola media favorirà anche la formazione del cittadino dell'Europa e del mondo, educando ad un atteggiamento mentale di comprensione che superi ogni visione unilaterale dei problemi e avvicini alla intuizione di valori comuni agli uomini pur nella diversità delle civiltà, delle culture e delle strutture politiche.

7) ITALIANO

SLOVENO ED ITALIANO

I. — OBIETTIVI

- 8) Specificamente si tratta di conseguire « il rafforzamento dell'educazione linguistica attraverso un più adeguato sviluppo dell'insegnamento della lingua italiana — con riferimento alla sua origine latina e alla sua evoluzione storica — e delle lingue straniere » (cfr. art. 2 della legge n. 348/1977). Principalmente attraverso l'uso e lo studio del linguaggio verbale l'allunno raggiunge gradualmente come obiettivo fondamentale le capacità di:
- Specificamente si tratta di conseguire « il rafforzamento della educazione linguistica attraverso un più adeguato sviluppo dell'insegnamento della lingua slovena e di quella italiana — con riferimento alla sua origine latina e alla sua evoluzione storica — e delle lingue straniere » (cfr. art. 2 della legge n. 348/1977). Principalmente attraverso l'uso e lo studio del linguaggio verbale l'allunno raggiunge gradualmente come obiettivo fondamentale le capacità di:
- 9) Più specificamente è obiettivo degli insegnamenti linguistici far conseguire all'allunno — anche mediante un coordinamento di obiettivi e metodi — il possesso più ampio e sicuro possibile rispettivamente della lingua italiana e della lingua straniera.
- Più specificamente è obiettivo degli insegnamenti linguistici far conseguire all'allunno — anche mediante un coordinamento di obiettivi e metodi — il possesso più ampio e sicuro possibile rispettivamente della lingua slovena, della lingua italiana e della lingua straniera.
- 10) Nella scuola media l'insegnamento della lingua italiana, in continuità con gli apprendimenti della scuola elementare, contribuisce alla maturazione e allo sviluppo della comprensione e della produzione del parlato e dello scritto mediante l'interdipendenza dell'ascoltare, parlare, leggere e scrivere secondo le diverse funzioni e varietà della lingua, dirette sia al dominio dei contenuti sia alla graduale acquisizione della correttezza formale. Il primo obiettivo è volto a sviluppare le capacità di capire e di organizzare la struttura dei discorsi parlati e scritti nelle rispettive caratteristiche, in quanto il parlato e lo scritto comportano tecniche e modalità espressive diverse per quanto complementari. Il secondo obiettivo si raggiunge mediante la buona percezione del parlato, una pronuncia largamente accettabile, la lettura corrente ed espressiva, lo scritto corretto anche dal punto di vista ortografico.
- Nella scuola media l'insegnamento della lingua slovena e di quella italiana, in continuità con gli apprendimenti della scuola elementare, contribuisce alla maturazione e allo sviluppo della comprensione e della produzione del parlato e dello scritto mediante l'interdipendenza dell'ascoltare, parlare, leggere e scrivere secondo le diverse funzioni e varietà della lingua, dirette sia al dominio dei contenuti sia alla graduale acquisizione della correttezza formale. Il primo obiettivo è volto a sviluppare le capacità di capire e di organizzare la struttura dei discorsi parlati e scritti nelle rispettive caratteristiche, in quanto il parlato e lo scritto comportano tecniche e modalità espressive diverse per quanto complementari. Il secondo obiettivo si raggiunge mediante la buona percezione del parlato, una pronuncia largamente accettabile, la lettura corrente ed espressiva, lo scritto corretto anche dal punto di vista ortografico.

- 11) Ciò consentirà di utilizzare la lingua italiana in quanto veicolo essenziale di valori culturali e mezzo espressivo di più ampia fruizione, sia nella comunità nazionale sia nell'incontro con le culture straniere.
- Ciò consentirà di utilizzare la *lingua slovena* e la lingua italiana in quanto veicoli essenziali di valori culturali e mezzi espressivi di più ampia fruizione, sia nella comunità nazionale sia nell'incontro con le culture straniere.
- In conclusione con l'insegnamento della lingua materna slovena si dovranno perseguire i medesimi obiettivi, che ci si prefigge con l'insegnamento della lingua italiana per il raggiungimento di quell'uniformità nell'area dell'educazione linguistica di cui si fa cenno nella premessa ai programmi; perciò tutto quanto i programmi prevedono per l'insegnamento dell'italiano va applicato all'insegnamento dello sloveno ad eccezione del riferimento all'origine latina. L'insegnante di sloveno peraltro avrà cura di sottolineare le analogie e le diversità morfologiche e sintattiche tra le due lingue ogni qual volta incontrerà l'opportunità di farlo.*

II. — INDICAZIONI METODOLOGICHE

- 12) Compito dell'educazione linguistica, mediante l'insegnamento dell'italiano, è educare all'espressione e alla comunicazione verbale, promuovendo e sviluppando le capacità potenziali dell'allievo attraverso attività sia espressivo-creative sia fruttivo-critiche. Perciò per lavoro didattico si darà spazio in modo vario ad attività che sollecitino l'iniziativa dell'allievo e favoriscano il rafforzarsi delle sue capacità mentali, il suo progressivo contatto con la realtà nonché le conseguenti analisi della esperienza, dei pensieri e sentimenti personali da esse suscitati. Così anche l'esperienza stimolerà nell'allievo il processo di assunzione di nuovi contenuti e il bisogno di esprimerli. Infatti, solo se l'allievo acquisisce sempre nuove cose da dire e se la scuola valorizza l'importanza dell'esperienza, si danno le condizioni del processo di riflessione su di essa e della sua consapevole assunzione. Di qui la motivazione dell'impulso a comunicare e conseguentemente la motivazione ad apprendere come esprimersi in maniera personale; il processo andrà cioè nel senso della valorizzazione della maturazione espressiva. Per contro il più ricco possesso degli strumenti linguistici favorisce anche la lettura della propria esperienza.
- Compito dell'educazione linguistica, mediante l'insegnamento dello sloveno e dell'italiano, è educare all'espressione e alla comunicazione verbale, promuovendo e sviluppando le capacità potenziali dell'allievo attraverso attività sia espressivo-creative sia fruttivo-critiche. Perciò per lavoro didattico si darà spazio in modo vario ad attività che sollecitino l'iniziativa dell'allievo e favoriscano il rafforzarsi delle sue capacità mentali, il suo progressivo contatto con la realtà nonché le conseguenti analisi della esperienza, dei pensieri e sentimenti personali da esse suscitati. Così anche l'esperienza stimolerà nell'allievo il processo di assunzione di nuovi contenuti e il bisogno di esprimerli. Infatti, solo se l'allievo acquisisce sempre nuove cose da dire e se la scuola valorizza l'importanza dell'esperienza, si danno le condizioni del processo di riflessione su di essa e della sua consapevole assunzione. Di qui la motivazione dell'impulso a comunicare e conseguentemente la motivazione ad apprendere come esprimersi in maniera personale; il processo andrà cioè nel senso della valorizzazione della maturazione espressiva. Per contro il più ricco possesso degli strumenti linguistici favorisce anche la lettura della propria esperienza.
- 13) Il linguaggio delle opere letterarie di prosa e di poesia sarà considerato anche come espressione della tradizione linguistica che ha fornito la base principale della lingua nazionale nell'uso colto come nell'uso popolare. I testi letterari andranno visti pertanto, oltre che come espressione della personalità dell'autore, anche nel loro aspetto estetico e come documento della civiltà, della vita sociale, delle consuetudini e degli usi linguistici.
- Il linguaggio delle opere letterarie di prosa e di poesia sarà considerato anche come espressione della tradizione linguistica che ha fornito la base principale della *lingua slovena e rispettivamente italiana* nell'uso colto come nell'uso popolare. I testi letterari andranno visti, pertanto, oltre che come espressione della personalità dell'autore, anche nel loro aspetto estetico e come documento della civiltà, della vita sociale, delle consuetudini e degli usi linguistici.
- 14) Sarà utile anche la riformulazione orale e scritta di quanto letto. Si curerà che la lettura sia scorrevole, attenta alla funzione della punteggiatura, realizzata con buona pronuncia italiana. La lettura in classe non può considerarsi sufficiente, e l'insegnante, perciò favorirà in tutti i modi la lettura personale e l'incoraggiamento a leggere indirizzando all'uso della biblioteca di classe, ove esistente, e della scuola, e all'accesso alle biblioteche pubbliche; tutto ciò perché il leggere è l'essenziale strumento educativo di accesso al patrimonio culturale e naturale fattore di autocultura.
- Sarà utile anche la riformulazione orale e scritta di quanto letto. Si curerà che la lettura sia scorrevole, attenta alla funzione della punteggiatura, realizzata con buona pronuncia. La lettura in classe non può considerarsi sufficiente, e l'insegnante, perciò favorirà in tutti i modi la lettura personale e l'incoraggiamento a leggere indirizzando all'uso della biblioteca di classe, ove esistente, e della scuola, e all'accesso alle biblioteche pubbliche; tutto ciò perché il leggere è l'essenziale strumento educativo di accesso al patrimonio culturale e naturale fattore di autocultura.
- 15) La riflessione sull'uso vivo e attuale della lingua va congiunto ad una coscienza storica che porti a cogliere nella evoluzione della lingua le connessioni con la storia sociale, politica, culturale (letteraria, scientifica, tecnologica, ecc.). Si constaterà per tale via come la varietà dei nostri dialetti e le vicende della affermazione dell'italiano sono strettamente legate alla storia della comunità italiana; e come le lingue costituiscono un documento primario delle civiltà.
- La riflessione sull'uso vivo e attuale della lingua va congiunto ad una coscienza storica che porti a cogliere nella evoluzione della lingua le connessioni con la storia sociale, politica, culturale (letteraria, scientifica, tecnologica, ecc.). Si constaterà per tale via come la varietà dei dialetti e le vicende dell'affermazione dello sloveno e dell'italiano sono strettamente legate alla storia delle rispettive comunità; e come le lingue costituiscono un documento primario delle civiltà.
- 16) In una prospettiva del genere prenderà forma e sviluppo il riferimento all'origine latina dell'italiano, pur non costituendo più il latino materia di specifico insegnamento. Nel contesto dell'evoluzione dell'italiano, il latino andrà visto, cioè, come il momento genetico della nostra lingua; andrà, anzi, considerato come la sua componente maggiore, presente e riscontrabile nel lessico, nelle strutture, nella tradizione popolare e dotta, nella lingua scientifica, etc. Si terrà anche conto che, il latino è alla origine di altre lingue moderne ed è elemento costitutivo nella formazione e nella realtà della cultura europea.
- In una prospettiva del genere prenderà forma e sviluppo il riferimento all'origine latina dell'italiano, pur non costituendo più il latino materia di specifico insegnamento. Nel contesto dell'evoluzione dell'italiano, il latino andrà visto, cioè, come il momento genetico di tale lingua; andrà, anzi, considerato come la sua componente maggiore, presente e riscontrabile nel lessico, nelle strutture, nella tradizione popolare e dotta, nella lingua scientifica, etc. Si terrà anche conto che il latino è alla origine di altre lingue moderne ed è elemento costitutivo nella formazione e nella realtà della cultura europea.

III. — INDICAZIONI PROGRAMMATICHE

a) Educazione all'ascoltare, al parlare, al leggere e allo scrivere

- 17) Anche più importante è l'esercizio del parlare, che, favorito dall'intervento immediato e puntuale dell'insegnante, guida l'allievo all'acquisizione e all'uso dell'italiano per comunicare con una lingua differenziata secondo esigenze e modi personali.
- Anche più importante è l'esercizio del parlare, che, favorito dall'intervento immediato e puntuale dell'insegnante, guida l'allievo all'acquisizione e all'uso dello sloveno e dell'italiano per comunicare con una lingua differenziata secondo esigenze e modi personali.

18) Necessaria la lettura di passi, opportunamente scelti, di opere di fondamentale importanza per la nostra lingua e, in genere, per le nostre tradizioni letterarie; è parimenti necessaria la lettura, in ciascuno dei tre anni, di almeno un'opera narrativa moderna italiana ovvero straniera in buona traduzione italiana (completa o adeguatamente ridotta in relazione all'età degli alunni).

Necessaria la lettura di passi, opportunamente scelti, di opere di fondamentale importanza per la lingua slovena e per quella italiana e, in genere, per le rispettive tradizioni letterarie; è parimenti necessaria la lettura, in ciascuno dei tre anni, di almeno un'opera di narrativa moderna slovena e rispettivamente italiana ovvero straniera in buona traduzione slovena e rispettivamente italiana (completa o adeguatamente ridotta in relazione all'età degli alunni).

b) Riflessione sulla lingua

19) La riflessione grammaticale non si realizzerà come studio formale — poco corrispondente ai modi di apprendimento dei preadolescenti e perciò poco produttivo — ma andrà inserita nel processo di sviluppo linguistico espressivo, come uno dei mezzi atti a promuovere tale sviluppo. Essa muoverà da concrete esperienze linguistiche per avviare gli alunni a valersi consciamente dei materiali linguistici, descrivendone gli usi concreti ed arrivare successivamente alle conseguenti generalizzazioni delle strutture fondamentali dell'italiano sia per quanto attiene agli aspetti più propriamente grammaticali (piano semantico, sintattico, morfologico, fonologico), sia per quanto attiene alle funzioni comunicative della lingua.

La riflessione grammaticale non si realizzerà come studio formale — poco corrispondente ai modi di apprendimento dei preadolescenti e perciò poco produttivo — ma andrà inserita nel processo di sviluppo linguistico espressivo, come uno dei mezzi atti a promuovere tale sviluppo. Essa muoverà da concrete esperienze linguistiche per avviare gli alunni a valersi consciamente dei materiali linguistici, descrivendone gli usi concreti ed arrivare successivamente alle conseguenti generalizzazioni delle strutture fondamentali dello sloveno e dell'italiano sia per quanto attiene agli aspetti più propriamente grammaticali (piano semantico, sintattico, morfologico, fonologico), sia per quanto attiene alle funzioni comunicative della lingua.

20) c) Riferimento all'origine latina della lingua e alla sua evoluzione storica

c) Riferimento all'origine latina della lingua italiana e alla sua evoluzione storica

21) Dalla varietà attuale delle lingue, all'uso vivo, dal confronto tra documenti di vario genere e di epoche diverse si ricaveranno, anche attraverso ricerche dell'alunno, quei dati che lo abituino a collocare la lingua italiana nello spazio e nel tempo e lo aiutino a sistemare le sue conoscenze più varie (storiche, geografiche, scientifiche, ecc.) e le sue esperienze pratiche.

Dalla varietà attuale delle lingue, all'uso vivo, dal confronto tra documenti di vario genere e di epoche diverse si ricaveranno, anche attraverso ricerche dell'alunno, quei dati che lo abituino a collocare la lingua slovena e quella italiana nello spazio e nel tempo e lo aiutino a sistemare le sue conoscenze più varie (storiche, geografiche, scientifiche, ecc.) e le sue esperienze pratiche.

22) In particolare si cercherà di cogliere adeguatamente il riflesso che gli eventi salienti della nostra storia hanno avuto fino ad oggi sulla nostra lingua. Si darà rilievo agli scambi con le altre lingue moderne, si metterà in luce l'apporto dei dialetti e la loro utilizzazione pratica ed espressiva (in canti, racconti, proverbi). Dei dialetti e delle lingue delle minoranze etniche si accennerà alla funzione sia nel passato, sia nel presente.

In particolare si cercherà di cogliere adeguatamente il riflesso che gli eventi salienti della storia hanno avuto fino ad oggi sulle lingue slovena ed italiana. Si darà rilievo agli scambi con le altre lingue moderne, si metterà in luce l'apporto dei dialetti e la loro utilizzazione pratica ed espressiva (in canti, racconti, proverbi). Dei dialetti e delle lingue delle minoranze etniche si accennerà alla funzione sia nel passato, sia nel presente.

STORIA

I. — FINALITÀ E OBIETTIVI

23) L'insegnamento della storia deve anzitutto proporsi di far comprendere che l'esperienza del ricordare è un momento essenziale non solo dell'agire quotidiano del singolo individuo, ma anche della vita della comunità umana (locale, regionale, nazionale, europea, mondiale) cui l'individuo stesso appartiene. Solo diventando in qualche modo partecipe di questa memoria collettiva, si diventa uomini, e cittadini, a pieno titolo. L'acquisita consapevolezza del fatto che l'anno della propria nascita non è anche l'anno di nascita della comunità di cui si viene a far parte, arricchisce l'individuo di una dimensione nuova; radicandolo nel passato, lo mette in condizioni di valutare con maggiore penetrazione il presente e di assumere elementi per progettare il futuro. Dal momento che risulta essere il prodotto di una lenta stratificazione, il mondo circostante cessa di apparire come un dato esterno ostile ed immutabile, per proporsi come un campo aperto a nuove esperienze che contribuiranno a farlo evolvere ulteriormente.

L'insegnamento della storia deve anzitutto proporsi di far comprendere che l'esperienza del ricordare è un momento essenziale non solo dell'agire quotidiano del singolo individuo, ma anche della vita della comunità umana (etnica, locale, regionale, nazionale, europea, mondiale) cui l'individuo stesso appartiene. Solo diventando in qualche modo partecipe di questa memoria collettiva, si diventa uomini, e cittadini, a pieno titolo. L'acquisita consapevolezza del fatto che l'anno della propria nascita non è anche l'anno di nascita della comunità di cui si viene a far parte, arricchisce l'individuo di una dimensione nuova; radicandolo nel passato, lo mette in condizioni di valutare con maggiore penetrazione il presente e di assumere elementi per progettare il futuro. Dal momento che risulta essere il prodotto di una lenta stratificazione, il mondo circostante cessa di apparire come un dato esterno ostile ed immutabile, per proporsi come un campo aperto a nuove esperienze che contribuiranno a farlo evolvere ulteriormente.

IV. — SUDDIVISIONE PER ANNO

24) Classe III: dal 1815 ai giorni nostri con riferimenti essenziali all'Europa, al mondo, alla decolonizzazione. Si avrà particolare riguardo all'Italia nell'ultimo cinquantennio, nel quadro della storia mondiale.

Classe III: dal 1815 ai giorni nostri con riferimenti essenziali all'Europa, al mondo, alla decolonizzazione. Si avrà particolare riguardo all'Italia e alla Jugoslavia nell'ultimo cinquantennio, nel quadro della storia mondiale.

In tutta e tra le classi oltre al quadro storico generale dello sviluppo dell'Europa e del mondo attraverso i secoli, si porrà particolare attenzione all'approfondimento della storia regionale e di quella vicenda storica e culturale che hanno interessato più da vicino il popolo sloveno e la terra da esso popolata, dall'epoca dei popoli pre-romani ai giorni nostri.

Nella terza classe, in particolare, si darà spazio sufficiente allo studio dei movimenti che portarono all'affermazione delle coscienze nazionali del popolo italiano e del popolo sloveno nei secoli XIX e XX.

EDUCAZIONE CIVICA

I. — FINALITÀ GENERALI E OBIETTIVI

25) L'educazione civica intesa come finalità essenziale della azione formativa della scuola, esige il responsabile impegno di tutti i docenti e la convergenza educativa di tutte le disci-

L'educazione civica intesa come finalità essenziale della azione formativa della scuola, esige il responsabile impegno di tutti i docenti e la convergenza educativa di tutte le discipline

pline e di ogni aspetto della vita scolastica. Essa è, pertanto, un grande campo di raccordo culturale, interdisciplinare, che ha anche suoi contenuti specifici rappresentati dalle informazioni sulle forme e sulle caratteristiche principali della vita sociale e politica del Paese e che richiede interventi coordinati del consiglio di classe intesi a far maturare la coscienza delle responsabilità morali, civiche, politiche, sociali, personali e comunitarie di fronte ai problemi dell'umanità, nel contesto sociale italiano, europeo, mondiale e, quindi, a far acquisire comportamenti civilmente e socialmente responsabili.

- 26) c) la crescita della volontà di partecipare come coscienza del contributo che ciascuno deve portare alla risoluzione dei problemi dell'uomo, della società nazionale ed internazionale.

e di ogni aspetto della vita scolastica. Essa è, pertanto, un grande campo di raccordo culturale, interdisciplinare, che ha anche suoi contenuti specifici rappresentati dalle informazioni sulle forme e sulle caratteristiche principali della vita sociale e politica del Paese e che richiede interventi coordinati del consiglio di classe intesi a far maturare la coscienza delle responsabilità morali, civiche, politiche, etniche, sociali, personali e comunitarie di fronte ai problemi dell'umanità, nel contesto sociale italiano, europeo, mondiale e, quindi, a far acquisire comportamenti civilmente e socialmente responsabili.

- c) la crescita della volontà di partecipazione come coscienza del contributo che ciascuno deve portare alla risoluzione dei problemi dell'uomo, della comunità etnica slovena, della società nazionale ed internazionale.

III. — SUDDIVISIONE DELLA MATERIA PER ANNO

- 27) Principi e organismi della cooperazione europea ed internazionale.

Principi e organismi della cooperazione europea ed internazionale.

Tutela delle minoranze etniche in Italia con riferimento alla legislazione statale e regionale vigente, in particolare, nella regione Friuli-Venezia Giulia.

GEOGRAFIA

ARTICOLAZIONE ANNUALE

- 28) L'alunno, partendo dalla sua regione attraverso lo studio particolare dell'Italia, allargherà progressivamente le sue prospettive ed approfondirà la sua competenza geografica.

L'alunno, partendo dallo studio particolareggiato del Friuli-Venezia Giulia nei suoi aspetti più svariati (fisici, etnici, storici) e attraverso lo studio particolare dell'Italia e della Slovenia, allargherà progressivamente le sue prospettive ed approfondirà la sua competenza geografica.

- 29) Utilizzando le esperienze e le conoscenze già acquisite, l'alunno approfondirà argomenti e problemi relativi allo studio particolare dell'Europa e del bacino mediterraneo. Tale allargamento di prospettiva consentirà all'alunno di prendere coscienza dei problemi geografici nella loro più articolata dimensione socio-politico-economica dell'Europa nel mondo.

Lo studio particolareggiato dell'Italia e della Jugoslavia costituirà il punto di partenza per l'alunno che, utilizzando le esperienze e le conoscenze già acquisite, approfondirà argomenti e problemi relativi allo studio particolare dell'Europa e del bacino mediterraneo. Tale allargamento di prospettiva consentirà all'alunno di prendere coscienza dei problemi geografici nella loro più articolata dimensione socio-politico-economica dell'Europa nel mondo.

LINGUA STRANIERA

1) OBIETTIVI DELL'INSEGNAMENTO DELLA LINGUA STRANIERA NEL QUADRO DELL'EDUCAZIONE LINGUISTICA

- 30) L'insegnamento della lingua straniera nella scuola media ha il compito di contribuire, in armonia con le altre discipline ed in particolare con lo studio della lingua italiana, alla formazione di una cultura di base e allo sviluppo delle capacità di comprendere, esprimere e comunicare degli alunni.

L'insegnamento della lingua straniera nella scuola media ha il compito di contribuire, in armonia con le altre discipline ed in particolare con lo studio della lingua slovena ed italiana, alla formazione di una cultura di base e allo sviluppo delle capacità di comprendere, esprimere e comunicare degli alunni.

Visto, d'ordine del Presidente della Repubblica

Il Ministro della pubblica istruzione
BORGATO

c. Legge regionale »Ordinamento della formazione professionale«

Zakon je bil sprejet 23. Julija 1982, št. 437

Art. 1 Finalità

L'attività di formazione professionale è diretta a costituire un servizio pubblico finalizzato a garantire ai giovani e agli adulti in età lavorativa una preparazione professionale specifica che renda effettivo il diritto al lavoro favorendo la piena occupazione mediante l'inserimento dei giovani in attesa di prima occupazione e dei disoccupati nelle attività lavorative, il reinserimento di lavoratori coinvolti nei processi di ristrutturazione produttiva, la mobilità professionale nell'ambito di una politica di riequilibrio economico e sociale.

La presente legge, informandosi ai principi stabiliti dalla legge 21 dicembre 1978, n. 845, attua una gestione sociale e democratica di tutta l'attività formativa nel territorio regionale attraverso la partecipazione degli Enti locali, delle forze sociali, sindacali, imprenditoriali, degli operatori del settore e degli allievi.

Il sistema regionale di formazione professionale tende a realizzare il necessario collegamento tra il sistema scolastico generale ed il mercato del lavoro.

Le iniziative di formazione professionale sono rivolte a tutti i cittadini e hanno assolto l'obbligo scolastico a ne siano stati prosciolti e siano in possesso dei requisiti previsti per ciascun tipo di iniziativa.

Alle iniziative di formazione professionale possono essere ammessi anche cittadini stranieri, ospiti per ragioni di lavoro o di formazione, nell'ambito degli accordi internazionali e delle leggi vigenti.

Le iniziative della formazione professionale devono tener conto delle esigenze della minoranza slovena per la salvaguardia delle sue caratteristiche etniche e culturali.

Nella realizzazione delle iniziative formative la Regione, nel rispetto delle esigenze della programmazione, si ispira ai principi del pluralismo istituzionale, sociale e culturale.

La presente legge fissa i diritti e gli obblighi dei soggetti che svolgono le attività di formazione professionale dalla stessa previste.

Art. 4

Le iniziative formative

Le iniziative formative promosse dalla Regione, in attuazione dei principi di cui al precedente articolo 1, tendono a realizzare un sistema di formazione permanente diretto:

a) alla qualificazione di coloro che abbiano assolto l'obbligo scolastico o ne siano stati prosciolti e non abbiano mai svolto attività di lavoro;

b) all'acquisizione di specifiche competenze professionali per coloro che siano in possesso del diploma di scuola secondaria superiore;

c) alla formazione professionale degli apprendisti in conformità ai principi di cui al secondo comma dell'articolo 16 della legge n. 845/1978;

d) alla qualificazione, riqualificazione o specializzazione dei lavoratori;

e) alla qualificazione, all'aggiornamento, alla riqualificazione o alla specializzazione di lavoratori disoccupati o coinvolti in processi di riconversione o addetti a lavorazioni soggette ad innovazione tecnologica;

f) alla riqualificazione dei lavoratori colpiti da esiti post-traumatici o da subterranee condizioni sanitarie che impongano una riconversione professionale;

g) alla preparazione, all'aggiornamento e al perfezionamento professionale dei dirigenti, quadri ed operatori dell'industria, dell'agricoltura, della forestazione, del commercio, dell'artigianato, del turismo e dei servizi, dei dirigenti, quadri ed operatori della cooperazione, nonché dei lavoratori autonomi e dei loro collaboratori;

h) alla preparazione al conseguimento di particolari patenti di mestiere e di autorizzazioni all'esercizio di attività professionali;

i) all'aggiornamento del personale insegnante della formazione professionale, degli educatori della prima infanzia, degli educatori specializzati, istruttori e personale dei servizi socio-sanitari e di assistenza domiciliare, delle comunità educative e dei servizi per gli handicappati, fatte salve le competenze statali in materia;

l) all'aggiornamento ed al perfezionamento professionale del personale addetto alle attività ed ai servizi della Regione, degli Enti locali e di altri enti pubblici.

Le iniziative formative possono essere soggette, agli effetti di una corretta funzionalità, ad una particolare regolamentazione, da emanarsi da parte della Giunta regionale, qualora lo richieda la presenza di allievi handicappati fisici, psichici, sensoriali e disadattati, fatta salva la possibilità di realizzare iniziative formative speciali destinate a quegli allievi che non siano in grado di partecipare, neppure con adeguata assistenza, alle iniziative, ordinarie, in armonia con le finalità previste dalla legge regionale 21 dicembre 1981, n. 87; in tali casi la Giunta regionale determina l'ammontare e le modalità del relativo contributo.

Le iniziative formative possono essere svolte anche in lingua slovena, tenendo conto di aspetti particolari e specifici della situazione della minoranza slovena.

Limitatamente alle effettive possibilità di attuazione, le iniziative formative possono essere organizzate, d'intesa con gli organi del Ministero di grazia e giustizia, anche negli istituti di prevenzione e pena.

Tutte le iniziative formative del presente articolo possono essere adottate in collaborazione con le Università o con altri istituti di ricerca scientifica.

TITOLO III

Commissione regionale per la formazione professionale e Comitati provinciali per il mercato del lavoro

Art. 13

Commissione regionale per la formazione professionale e Comitati provinciali per il mercato del lavoro

La Regione assicura la partecipazione e la consultazione permanente tramite la Commissione regionale per la formazione professionale già istituita con la legge regionale 18 maggio 1978, n. 42, ed i Comitati provinciali per il mercato del lavoro di cui al presente articolo.

La Commissione è così composta:

a) L'Assessore regionale all'istruzione, alla formazione professionale e alla attività culturali in qualità di Presidente;

b) il Direttore regionale dell'istruzione, della formazione professionale e delle attività culturali;

c) il Direttore regionale del lavoro, dell'assistenza sociale e dell'emigrazione;

d) il Presidente dell'Osservatorio del mercato regionale del lavoro o un suo delegato;

e) il Direttore del Servizio della formazione professionale;

f) il Direttore dell'IRFoP;

g) tre rappresentanti designati dagli enti gestori dei corsi di formazione professionale finanziati dalla Regione;

h) tre rappresentanti dei datori di lavoro designati dalle associazioni di categoria maggiormente rappresentative;

i) tre rappresentanti dei lavoratori autonomi designati dalle associazioni maggiormente rappresentative;

l) tre rappresentanti dei lavoratori dipendenti designati dalle organizzazioni sindacali maggiormente rappresentative;

m) i Presidenti delle Amministrazioni provinciali o loro delegati;

n) il Direttore dell'Ufficio regionale del lavoro e della massima occupazione o un suo delegato;

o) il Sovrintendente scolastico regionale o un suo delegato;

p) un esperto nel settore scolastico formativo in lingua slovena designato dalla Giunta regionale. Svolge le funzioni di segretario un funzionario del Servizio della formazione professionale.

Alla sua prima riunione la Commissione regionale elegge due Vicepresidenti, di cui uno con funzioni vicarie.

La Commissione delibera a maggioranza di voti con la presenza di almeno la metà più uno dei componenti in carica.

I membri della Commissione sono nominati con decreto del Presidente della Giunta regionale, restano in carica per la durata della legislatura ed esercitano le loro funzioni fino alla nomina della nuova Commissione.

Relativamente ai membri di cui alle lettere h), i), l) e p), la nomina a componente della Commissione è incompatibile con la qualifica di amministratore di enti di formazione professionale.

Ai componenti la Commissione spetta il trattamento previsto dalle vigenti norme relative agli organi collegiali operanti presso l'Amministrazione regionale.

La mancata o ritardata designazione di alcuni membri non pregiudica la costituzione e l'attività della Commissione.

Le Amministrazioni provinciali provvedono a dotarsi di Comitati provinciali per il mercato del lavoro, presieduti dai Presidenti delle Province o da Assessori loro delegati, di cui dovranno far parte rappresentanti dell'Ufficio provinciali del Lavoro e della massima occupazione, del Provveditorato agli studi, delle associazioni dei datori di lavoro, delle organizzazioni sindacali dei lavoratori, dell'IRFOP e degli altri enti di formazione professionale finanziati dalla Regione e operanti nel territorio della provincia.

Art. 16

Prove di accertamento

I corsi di qualificazione, riqualificazione e specializzazione si concludono con prove finali d'accertamento dell'idoneità degli allievi.

Alle prove finali non sono ammessi privatisti, salvo il caso degli apprendisti che chiedono di essere ammessi ai sensi dell'articolo 51 della presente legge.

Dette prove si svolgono dinanzi a commissioni esaminatrici composte secondo quanto previsto dai successivi commi e nominate dall'Assessore all'istruzione, alla formazione professionale e attività culturali.

Le prove finali dei corsi tenuti in lingua slovena saranno svolte nella stessa lingua. A tal fine la Commissione esaminatrice sarà preferenzialmente composta da Commissari di lingua slovena.

Delle commissioni fanno parte:

a) un funzionario regionale, di livello non inferiore al V, con funzioni di presidente;

b) un rappresentante del Ministero della pubblica istruzione;

c) un rappresentante del Ministero del lavoro e della previdenza sociale;

d) un esperto in rappresentanza delle organizzazioni sindacali dei lavoratori;

e) un esperto in rappresentanza delle organizzazioni imprenditoriali o professionali di categoria;

f) il Direttore del centro o un suo delegato e un docente del corso designato dal Collegio dei docenti.

Ai componenti le commissioni d'esame spetta il trattamento previsto dalle vigenti norme relative agli organi collegiali operanti presso l'Amministrazione regionale.

La Commissione può avvalersi per i propri lavori dell'assistenza, senza titolo né compenso, di altri insegnanti del corso.

La Commissione esprime un giudizio per ciascun allievo, tenendo conto sia dei risultati delle sin-

gole prove che delle valutazioni espresse dai docenti del corso a conclusione dello stesso.

Il giudizio di idoneità è espresso in decimi; gli allievi che non abbiano superato le prove vengono giudicati «non idonei».

Gli allievi dichiarati «non idonei» possono ripetere, per una sola volta, l'intero corso, se il ciclo è annuale, o i moduli del secondo anno se il ciclo è biennale.

Agli allievi che abbiano superato le prove finali è rilasciato un attestato di qualifica o di specializzazione valido ai fini dell'avviamento al lavoro e dell'inquadramento aziendale ai sensi dell'articolo 14 della legge 21 dicembre 1978, n. 845, e dell'accesso alle diverse classi della scuola secondaria superiore, ai sensi e nei limiti dell'articolo 11 della legge medesima.

Gli attestati di cui supra costituiscono titolo per l'ammissione ai pubblici concorsi.

Al soggetti portatori di handicaps che non abbiano raggiunto il livello di professionalità richiesto per il conseguimento dell'attestato di qualifica, viene rilasciata, in sostituzione, una relazione che certifica le specifiche apacità e le conoscenze acquisite dall'allievo.

Al termine dei corsi per i quali non siano previste prove di idoneità, viene rilasciato agli allievi, previo colloquio finale, un attestato di frequenza con l'eventuale indicazione del profitto raggiunto.

Il colloquio è organizzato a cura dell'ente gestore e l'Amministrazione regionale ha facoltà di farti partecipare un proprio rappresentante.

Alle prove finali ed ai colloqui di corsi relativi a professioni per il cui esercizio sia richiesta un'apposita patente, o comunque finalizzati al conseguimento di patentini previsti da norme particolari, possono partecipare su richiesta della Direzione regionale dell'istruzione, rappresentanti degli organi competenti al rilascio.

Il passaggio da un modulo formativo all'altro di un medesimo corso avviene, alla fine del modulo, tramite prove intermedie interne organizzate a cura dell'ente gestore. A tali prove sono ammessi anche coloro che aspirano a frequentare direttamente un modulo intermedio o quello terminale.

TITOLO VIII

Modifiche al Titolo VI della legge regionale 18 maggio 1978, n. 42 — Istituto Regionale per la Formazione Professionale

Art. 32

L'articolo 29 della legge regionale 18 maggio 1978, n. 42, è sostituito dal seguente:

Art. 29

Finalità e attribuzioni

L'Istituto è strumento di attuazione del piano regionale per la formazione professionale. Esso è quindi preposto alla gestione dei corsi assegnatigli dal citato piano regionale ed allo svolgimento dei seguenti compiti:

a) gestione dei centri regionali di formazione professionale e attuazione di interventi formativi in sedi isolate e occasionali;

b) istituzione, soppressione e ristrutturazione, previa approvazione da parte della Giunta regionale, di centri regionali di formazione professionale in armonia con il piano regionale;

c) promozione e valorizzazione della formazione professionale attraverso la sperimentazione di tecniche e metodi didattici a contenuto innovativo, o attraverso altre iniziative indicate dall'Amministrazione regionale;

d) consulenza tecnico-didattica agli enti gestori di corsi di formazione professionale che ne facciano richiesta;

e) accertamento attitudinale dei richiedenti l'ammissione ai corsi e assistenza psico-tecnica agli allievi dei centri dell'Istituto e degli altri enti, qualora questi ne facciano richiesta;

f) elaborazione e realizzazione, anche per conto di enti ed aziende che ne facciano richiesta, di progetti ammessi al contributo del Fondo Sociale

Europeo, nonché assistenza tecnica alle strutture formative impiegate per detti progetti;

g) predisposizione e realizzazione di progetti per la formazione e l'aggiornamento del personale impiegato nelle attività di formazione professionale dell'Istituto o di altri enti, qualora questi ne facciano richiesta; detti progetti possono essere attuati anche mediante convenzioni con le Università e con le istituzioni specializzate;

h) organizzazione, secondo le esigenze, di corsi in lingua slovena;

i) organizzazione di corsi di aggiornamento e perfezionamento del personale regionale.

L'I. R. Fo. P. può svolgere particolari iniziative nel settore della formazione professionale su incarico dell'Amministrazione regionale nonché su finanziamento della stessa qualora dette iniziative comportino rilevanti oneri a carico del bilancio dell'Istituto. Può altresì curare la gestione commerciale connessa all'albergo scuola di Marina di Aurisina.

Art. 33

L'articolo 31 della legge regionale 18 maggio 1978, n. 42 così modificato dall'articolo 214 della legge regionale 31 agosto 1981, n. 53, è sostituito dal seguente:

Art. 31

Consiglio di Amministrazione

Il Consiglio di Amministrazione è costituito con decreto del Presidente della Giunta regionale ed è così composto:

a) dall'Assessore regionale all'Istruzione, alla formazione professionale e alle attività culturali, in qualità di presidente;

b) dal Direttore regionale dell'Istruzione, della formazione professionale e delle attività culturali;

c) da tre membri designati dalle organizzazioni sindacali dei lavoratori più rappresentative in sede nazionale;

d) da tre membri designati dalle organizzazioni dei datori di lavoro;

e) da un membro eletto dal personale, in servizio continuativo presso l'Istituto, tra i dipendenti stessi;

f) di cinque esperti nominati dal Presidente della Giunta regionale, su proposta dell'Assessore regionale all'Istruzione, alla formazione professionale e alle attività culturali, di cui uno per i corsi in lingua slovena.

Alle sedute del Consiglio partecipa, con voto consultivo, il Direttore dell'Istituto il quale funge anche da segretario.

La nomina a componente il Consiglio di Amministrazione è incompatibile con la carica di consigliere regionale o con la qualifica di amministratore o dipendente di enti di formazione professionale, con l'eccezione per il membro di cui alla precedente lettera e), nonché con l'esercizio professionale di attività di formazione professionale.

I membri di cui alle lettere c), d), e) ed f) restano in carica per la durata della legislatura ed esercitano le loro funzioni fino alla nomina del nuovo Consiglio di Amministrazione.

Il Consiglio di Amministrazione si riunisce almeno ogni due mesi ed ogni qualvolta sia ritenuto opportuno dal Presidente nonché quando ne sia fatta domanda motivata da almeno quattro consiglieri o dal collegio dei revisori.

La mancata partecipazione a due riunioni consecutive senza giustificato motivo comporta la decadenza dall'incarico. La decadenza viene rilevata dal Consiglio di Amministrazione al quale compete promuovere la sostituzione dei componenti decaduti.

Per la validità delle sedute del Consiglio di Amministrazione è necessaria la presenza della maggioranza dei componenti in carica.

Le deliberazioni sono adottate con il voto della maggioranza assoluta dei presenti; in caso di parità prevale il voto del Presidente.

La mancata o ritardata designazione di alcuni membri non pregiudica la costituzione e l'attività del Consiglio di Amministrazione.

d. Statuto dell'Istituto regionale di ricerca, sperimentale e aggiornamento per il Friuli-Venezia Giulia

Art. 11

Attività dell'Istituto per le minoranze linguistiche

Per adeguare la propria attività alla realtà plurilingue della Regione l'Istituto, secondo l'art. 1 del presente statuto:

1. opera a tutti i livelli di funzionamento per la rete scolastica con lingua d'insegnamento slovena, garantendole un servizio conforme alla sua particolare realtà linguistica, culturale e pedagogica;

2. promuove nelle scuole italiane frequentate da popolazione ladina e slovena lo sviluppo linguistico e culturale richiesto dai principi pedagogici e garantito dalla Costituzione;

3. favorisce la reciproca conoscenza fra le varie culture regionali.

Art. 12

Personale dell'Istituto

Secondo l'art. 16 del D. P. R. n. 419/1974 il Ministro della Pubblica Istruzione dispone l'assegnazione all'Istituto di personale comandato appartenente ai ruoli del personale della scuola, anche universitario, e a quelli del personale amministrativo.

Per le attività di aggiornamento l'Istituto può avvalersi della collaborazione degli ispettori tecnici periferici, così come stabilito all'ultimo comma dell'art. 11 del D. P. R. 419.

Al personale docente di lingua italiana va aggiunta una aliquota di personale di lingua slovena pari al 25 %, garantendo così almeno un docente per ogni Sezione e Servizio. Analoga proporzione va applicata per il personale amministrativo.

È prevista inoltre l'assegnazione all'Istituto, nell'ambito del personale di lingua italiana, di un numero di docenti del gruppo linguistico ladino nella proporzione del 10 %.

Con apposita autorizzazione del Ministro della Pubblica Istruzione, l'Istituto potrà avvalersi, ai sensi dell'art. 65 del D. P. R. 31. 5. 1974, n. 417, di personale di ruolo, incaricato di svolgere attività di studio, di ricerca e di consulenza tecnica, nonché di consulenza scientifica alle sperimentazioni o di docenza nei corsi di aggiornamento.

Con regolamento interno il C. D. stabilisce l'assegnazione del personale comandato ai diversi uffici, alle sezioni ed ai servizi, disciplinandone gli obblighi e l'orario di servizio.

I membri del Consiglio Direttivo possono assumere le funzioni di responsabili delle sezioni o altri incarichi retribuiti su mandato del C. D., deliberante a maggioranza qualificata dei due terzi.

e. Proposta di legge «Nuovo ordinamento della scuola secondaria superiore statale»

Predlog zakona je poslanska zbornica sprejela 27. julija 1982

Art. 10

Diritti delle minoranze linguistiche

Nelle zone del territorio nazionale abitate da minoranze di lingua diversa da quella italiana, riconosciute dalle leggi vigenti, i programmi o i piani di studio debbono essere articolati, nel rispetto dei criteri stabiliti dalla presente legge, in modo da assicurare adeguato sviluppo allo studio della lingua e della cultura della singola minoranza.

Restano salve le competenze statutarie delle regioni a statuto speciale nelle materie disciplinate dalla presente legge. Restano ferme altresì le competenze spettanti alle province autonome di Trento e di Bolzano, secondo le forme e condizioni particolari di autonomia definite dal decreto del Presidente della Repubblica 31 agosto 1972, n. 670, e relative norme di attuazione.

Per la provincia autonoma di Bolzano le competenze dei sovrintendenti regionali sono attribuite, per la scuola di lingua italiana, al sovrintendente scolastico, per le scuole di lingua tedesca e per le scuole delle località ladine, al rispettivo intendente scolastico.

Art. 18

Utilizzazione di esperti

Con decreto del Ministro della pubblica istruzione, sentito il Consiglio nazionale della pubblica istruzione, è disciplinata la utilizzazione, con contratti a termine a tempo parziale, sia di cittadini stranieri per l'insegnamento delle lingue straniere sia di esperti per particolari esigenze richieste dai programmi dei singoli indirizzi.

Gli esperti stranieri devono essere in possesso di diploma di istruzione secondaria superiore o di titolo di studio estero dichiarato equipollente con decreto del Ministro della pubblica istruzione, sentito il Consiglio nazionale della pubblica istruzione.

Art. 27

Revisione delle localizzazioni e nuove istituzioni

Entro nove mesi dalla data di entrata in vigore dei decreti delegati di cui all'articolo 24, il Ministro della pubblica istruzione stabilisce, con proprio decreto, un piano generale per la revisione delle istituzioni scolastiche funzionanti in ciascun

distretto, sulla base dei piani regionali, sentito il Consiglio nazionale della pubblica istruzione.

Il piano generale prevede la eventuale fusione di più istituti e gli indirizzi per gli istituti già funzionanti, in modo da assicurare gradualmente, ove ciò sia compatibile con la consistenza della popolazione scolastica residente, la presenza, nell'ambito distrettuale, o interdistrettuale, di tutti gli indirizzi, esclusi quelli dell'area artistica, e la compresenza nel medesimo istituto di più indirizzi appartenenti, di norma, ad aree diverse. Gli istituti così ristrutturati devono tendere a costituire, di norma, scuole aventi non meno di 500 e non più di 1.200 studenti. È in ogni caso fatta salva la possibilità di derogare a tali limiti negli istituti appartenenti ad aree territoriali in cui siano presenti minoranze linguistiche.

I consigli regionali predispongono i piani di loro competenza entro sei mesi dalla data di entrata in vigore dei decreti delegati di cui all'articolo 24. I piani stessi sono formulati, in coerenza con i criteri di cui al secondo comma del presente articolo, nell'ambito del programma di sviluppo territoriale, acquisito il parere obbligatorio delle sovrintendenze scolastiche regionali e sulla base delle indicazioni fornite dalle province, che acquisiscono le proposte dei consigli scolastici provinciali, formulate sulla base dei consigli di istituto e di distretto.

Il piano generale ha applicazione con l'attuazione del nuovo ordinamento della scuola secondaria superiore secondo quanto disposto dall'articolo 23.

Analoga procedura si segue per la programmazione delle nuove istituzioni e l'eventuale soppressione delle unità scolastiche, a partire dal primo anno di funzionamento della scuola secondaria superiore riformata.

L'istituzione di nuove unità scolastiche deve essere diretta prioritariamente a dotare di istituti di scuola secondaria superiore i distretti che ne siano privi, e completare, ove occorra, il numero degli indirizzi funzionanti nell'ambito distrettuale o interdistrettuale e deve tendere a costituire, di regola, scuole aventi non meno di 500 e non più di 1.200 studenti, fatta salva la possibilità di derogare a tali limiti negli istituti appartenenti ad aree territoriali in cui siano presenti minoranze linguistiche.

f. **CAMERA DEI DEPUTATI** N. 2181**PROPOSTA DI LEGGE**

D'INIZIATIVA DEI DEPUTATI

**OCCHETTO, FERRI, DE GREGORIO, BIANCHI BERETTA,
ALLEGRA, BARBAROSSA VOZA, BERLINGUER GIOVANNI,
BOSI MARAMOTTI, MASIELLO, NESPOLO, PAGLIAI,
TORTORELLA, TRIVA**

Presentata il 9 dicembre 1980

**Riforma del Ministero della pubblica istruzione e degli
organi collegiali; riordinamento delle competenze scolastiche
degli enti locali**

CAPO VIII.

II. CONSIGLIO SCOLASTICO DISTRETTUALE

Art. 45

Presso l'UAD è costituito il consiglio scolastico distrettuale con la seguente composizione:

- a) il responsabile dell'Unità A. D. di diritto;
- b) 12 appartenenti alle categorie del personale direttivo, docente, amministrativo e ausiliario;
- c) 6 genitori;
- d) 6 studenti.

Le elezioni del personale avvengono in analogia e quanto stabilito nell'articolo 38 per il consiglio scolastico regionale.

Le elezioni dei rappresentanti dei genitori e degli studenti sono effettuate sulla base di liste con il sistema proporzionale.

I rispettivi corpi elettorali sono costituiti dall'insieme dei componenti i comitati di circolo o di Istituto esistenti nell'ambito distrettuale. Sono eleggibili anche genitori e studenti non facenti parte dei comitati ma loro elettori.

Partecipano alle elezioni anche i componenti dei comitati costituiti nelle scuole non statali purché con le stesse caratteristiche di quelli esistenti nelle scuole statali.

Con delibere delle giunte regionali che sentiranno gli enti locali interessati, i cui pareri verranno allegati alle deliberazioni regionali, il territorio di ciascuna regione è suddiviso in comprensori denominati «distretti scolastici». Criteri di massima per la definizione del territorio dei distretti sono da considerarsi quelli già indicati nell'abrogato articolo 1 del decreto del Presidente della Repubblica 31 maggio 1974, n. 416, e dalla legge 23 dicembre 1978, n. 833. Ad ogni distretto corrisponde un Consiglio scolastico.

Il consiglio distrettuale elegge nel proprio ambito il presidente a maggioranza assoluta dei suoi componenti, qualora non si raggiunga detta maggioranza il presidente è eletto a maggioranza relativa dei votanti. Il consiglio elegge nel proprio ambito una giunta esecutiva che oltre dal presidente e dal responsabile dell'UAD è composta da altri 3 membri eletti.

I compiti di segreteria sono svolti dal personale dell'UAD.

Il Consiglio resta in carica un triennio e si riunisce almeno ogni due mesi e ogni qualvolta lo richieda almeno un terzo dei suoi componenti.

Il presidente del CSD rappresenta il distretto, la giunta esecutiva prepara i lavori del consiglio, fissa l'ordine del giorno e cura esecuzione delle decisioni. Le funzioni di segretario sono attribuite dal presidente ad uno dei membri dello stesso consiglio.

Art. 46

Il consiglio scolastico distrettuale svolge i seguenti compiti:

a) entro il mese di luglio di ogni anno, anche sulla base delle notizie documentate fornite dall'UAD, formula una relazione sul funzionamento delle Istituzioni scolastiche e dei relativi servizi, indicando in particolare il numero degli alunni per ordine scolastico, l'organico del personale di ruolo e aggiuntivo, l'entità delle assenze e delle supplenze del personale, le modalità di impiego del personale aggiunto, l'entità e la destinazione del personale comandato e collocato fuori ruolo. Il numero di aule funzionanti diviso per ordini scolastici, l'entità dei doppi e tripli turni, il numero medio di alunni per classe diviso per ordini scolastici; le modalità di utilizzo comune di locali palestre e attrezzature presenti nel distretto, le iniziative di aggiornamento e di sperimentazione realizzate con una sommaria descrizione delle relative caratteristiche. La relazione è inviata all'Istruzione del comune corrispondente per territorio o alla circoscrizione o alla associazione di comuni e al dipartimento scolastico regionale;

b) entro il mese di marzo di ogni anno il CSD allo scopo di concorrere alla definizione delle scelte di programmazione scolastica formula all'ente locale di livello comunale o equivalente anche sulla base delle informazioni da questo ricevute, proposte riferite all'anno scolastico successivo in ordine:

1. alle nuove Istituzioni, alle soppressioni e agli accorpamenti di scuole operanti nel territorio del distretto;

2. allo sviluppo dell'attività di tempo pieno, sulla base delle indicazioni dei consigli di circolo e Istituto;

3. all'organizzazione dei servizi di orientamento scolastico e professionale;

4. allo sviluppo dei servizi di assistenza scolastica e socio-psico-pedagogica, di trasporto e di medicina scolastica, e alle attività extrascolastiche;

5. alla dislocazione dei corsi di istruzione degli adulti abilitati al rilascio del titolo di studio;

6. all'esercizio e al potenziamento delle attività culturali e sportive destinate ai giovani;

c) entro il mese di marzo di ogni anno il CSD esprime alla giunta provinciale un parere sulle proposte di acquisto di attrezzature didattiche, macchinari e laboratori deliberate dai singoli consigli di circolo e di istituto. Nel suddetto parere dovranno essere indicate le priorità da seguirsi nell'acquisto delle attrezzature, dei macchinari e dei laboratori, le possibilità di un uso distrettuale delle medesime e si dovrà tenere conto dell'esigenza di un impiego pieno e razionale di tutte le risorse esistenti. A tal fine ogni parere distrettuale sulle richieste di nuovi acquisti dovrà essere corredato dalla descrizione delle modalità di impiego delle attrezzature, macchinari o laboratori, esistenti nell'ambito distrettuale;

d) coordina, in rapporto con lo IRRSAE, la realizzazione delle iniziative di aggiornamento proposte dai colleghi dei docenti o attuate dagli IRRSAE medesimi;

e) promuove iniziative di discussione e di verifica pubblica delle sperimentazioni eventualmente in atto nelle scuole;

f) esprime pareri obbligatori in ordine alle competenze indicate nelle lettere e), f), i) dell'articolo 42.

Art. 47

Nella regione Friuli-Venezia Giulia è costituito un distretto regionale per le scuole slovene. Esso opera presso il dipartimento scolastico regionale che ne assicura il funzionamento e relativamente alle scuole di lingua slovena della regione esercita le competenze di cui all'articolo 46. Per quanto riguarda la sua composizione vale quanto disposto dall'articolo 45, intendendosi gli eletti appartenenti alla minoranza di lingua slovena e il funzionario di cui alla lettera a) appartenente al Dipartimento scolastico regionale.

4. KULTURA IN MEDIJI MNOŽIČNEGA OBVEŠČANJA

a. Legge »Approvazione ed esecuzione dell'Atto aggiuntivo stipulato tra la Presidenza del Consiglio dei Ministri, il Ministero delle poste e delle telecomunicazioni e la Società per azioni »R. A. I. Radiotelevisione Italiana« per la estensione al Territorio di Trieste della Convenzione 26 gennaio 1952, approvata con decreto del Presidente della Repubblica 26 gennaio 1952, n. 180, concernente la concessione in esclusiva alla R. A. I. dei servizi circolari di radioaudizione e di televisione«

Zakon je bil sprejet 14. aprila 1956, št. 308

Vir: Gazzetta ufficiale della Repubblica Italiana, Roma, 1956, št. 107, str. 1541—1543

b. Decreto-Legge »Nuove norme in materia di diffusione radiofonica e televisiva«

Odlok je bil sprejet 22. januarja 1975, št. 3

21. člen

La Società concessionaria, oltre che alla gestione dei servizi in concessione, è tenuta alle seguenti prestazioni:

a) a sistemare, secondo tecnici approvati piani dal Ministero delle poste e delle telecomunicazioni, le reti trasmettenti televisive nelle zone di confine bilingui, per renderle idonee a ritrasmettere programmi di organismi esteri confinanti; ad attuare la ristrutturazione ed assumere la gestione degli impianti di terzi eventualmente ad essa affidati, esistenti in dette zone alla data di entrata in vigore del presente provvedimento;

b) a predisporre annualmente, sulla base delle direttive della Presidenza del Consiglio dei Mini-

stri, sentita la Commissione parlamentare per l'indirizzo generale e l'alta vigilanza dei servizi radiotelevisivi, programmi televisivi e radiofonici destinati a stazioni radiofoniche e televisive di altri Paesi per la diffusione e la conoscenza della lingua e della cultura italiana nel mondo e ad effettuare trasmissioni radiofoniche speciali ad onde corte per l'estero, ai sensi del decreto legislativo 7 maggio 1948, n. 1132 e del decreto del Presidente della Repubblica 5 agosto 1962, n. 1703;

c) ad effettuare trasmissioni radiofoniche e televisive in lingua tedesca per la provincia di Bolzano, in lingua francese per la regione autonoma Valle d'Aosta ed in lingua slovena per la regione autonoma Friuli-Venezia Giulia.

Vir: Gazzetta ufficiale della Repubblica Italiana, Roma, 1975, št. 20, str. 399

c. Legge »Nuove norme in materia di diffusione radiofonica e televisiva«

Zakon je bil sprejet 14. aprila 1975, št. 103

19. člen

La società concessionaria, oltre che alla gestione dei servizi in concessione, è tenuta alle seguenti prestazioni:

a) a sistemare, secondo piani tecnici approvati dal Ministero delle poste e delle telecomunicazioni, le reti trasmettenti televisive nelle zone di confine bilingui, per renderle idonee a ritrasmettere programmi di organismi esteri confinanti; ad attuare la ristrutturazione ed assumere la gestione degli impianti di terzi eventualmente ed essa affidati, esistenti in dette zone alla data di entrata in vigore della presente legge;

b) a predisporre annualmente, sulla base delle direttive della Presidenza del Consiglio dei Ministri,

sentita la Commissione parlamentare per l'indirizzo generale e la vigilanza dei servizi radiotelevisivi, programmi televisivi e radiofonici destinati a stazioni radiofoniche e televisive di altri Paesi per la diffusione e la conoscenza della lingua e della cultura italiana nel mondo e ad effettuare, sentita la stessa Commissione parlamentare, trasmissioni radiofoniche speciali ad onde corte per l'estero, ai sensi del decreto legislativo 7 maggio 1948, n. 1132, e del decreto del Presidente della Repubblica 5 agosto 1972, n. 1703;

c) ad effettuare trasmissioni radiofoniche e televisive in lingua tedesca e ladina per la provincia di Bolzano, in lingua francese per la regione autonoma Valle d'Aosta ed in lingua slovena per la regione autonoma Friuli-Venezia Giulia.

Vir: Gazzetta ufficiale della Repubblica Italiana, Roma, 1975, št. 102, str. 2543

d. Legge regionale »Interventi regionali per lo sviluppo e la diffusione delle attività culturali«

Zakon je bil sprejet 8. septembra 1981, št. 68

Vir: Bollettino ufficiale della regione Autonoma Friuli-Venezia Giulia, Trieste, 1981, št. 91, str. 1539—1547

e. Odlok o stalnosti Stalnega slovenskega gledališča v Trstu

Odlok je bil sprejet 12. julija 1977

Ministero del turismo e dello spettacolo

DIREZIONE GENERALE DELLO SPETTACOLO

Prot. n. 04176/TL. 2

Roma, 12 luglio 1977

AI PREFETTI DELLA REPUBBLICA
LORO SEDI

OGGETTO: Provvidenze a favore delle attività teatrali di prosa nella stagione 1977/78, ai sensi del D. L. 20/2/1948 n. 62 e successive proroghe, della Legge 9/8/1973 n. 513, della Legge 5/8/1975 n. 410, della Legge 13/4/1977 n. 141, nonché del R. D. L. 1/4/1935 n. 327 e del R. D. L. 16/6/1938 n. 1547.

Per la stagione 1977/78 (1 settembre 1977 - 30 giugno 1978) gli interventi finanziari dello Stato a favore delle attività teatrali di prosa e del repertorio nazionale, sono regolati, sentito il parere delle competenti Commissioni consultive, secondo le seguenti norme che tengono conto della necessità di riservare particolare attenzione, nell'ambito delle disponibilità dei fondi, alle attività professionali e continuative, pubbliche e private, intese ad incrementare la partecipazione del pubblico alle manifestazioni teatrali di prosa, attraverso un'attività qualificata anche dall'irradiazione in più vasti comprensori territoriali, con particolare riguardo alle zone dell'Italia Meridionale ed Insulare, e dalla collaborazione con Enti ed organismi locali.

ART. 1

Organismi di produzione teatrale a gestione pubblica

Sono riconosciuti organismi di produzione teatrale a gestione pubblica quelli che Regioni o Enti locali, direttamente o attraverso istituzioni di loro emanazione, promuovono nelle seguenti aree operative:

- a) - città aventi una popolazione, salvi i casi preesistenti ed elencati al 3° comma del presente articolo, non inferiore a 500 mila abitanti;
- b) - comprensori territoriali, regionali o interregionali.

Gli organismi di produzione teatrale a gestione pubblica debbono qualificarsi per il livello professionale delle direzioni artistiche e dei complessi e per il livello culturale dei programmi di attività, per la durata della gestione che non deve essere comunque inferiore a 6 mesi, per la stabilità nel tempo e per la completezza dei quadri artistici, tecnici ed amministrativi.

Sono riconosciuti organismi di produzione teatrale a gestione pubblica: il Piccolo Teatro di Milano, il Teatro Stabile di Genova, il Teatro Stabile del Friuli Venezia Giulia, il Teatro Stabile di Torino, il Teatro di Roma, il Teatro Stabile di Bolzano, il Teatro Stabile di Catania, il Teatro Stabile de L'Aquila, il Teatro Sloveno di Trieste ed il Centro Teatrale Bresciano in attività nella stagione 1976/77.

f. Legge »Disciplina delle imprese editrici e provvidenze per l'editoria

Zakon je bil sprejet 5. avgusta 1981, št. 416

Art. 22

Contributi sul prezzo della carta da quotidiani

I contributi di cui al primo comma sono aumentati del quindici per cento per le testate editte dalle cooperative di cui all'articolo 6, nonché per i giornali quotidiani interamente editi in lingua

francese, ladina, slovena e tedesca nelle regioni autonome Valle d'Aosta, Friuli-Venezia Giulia e Trentino-Alto Adige. Per i giornali di lingua italiana editi parzialmente in una delle lingue suddette, nelle stesse regioni autonome, l'aumento del contributo è limitato alla parte del giornale pubblicata nella lingua non italiana.

Vir: Gazzetta ufficiale della Repubblica Italiana, Roma, 1981, št. 215, str. 5140—5141

5. RABA JEZIKA

a. v izvoljenih organih

Order No. 183

USE OF SLOVENE LANGUAGE

WHEREAS under the basic law presently existing in the British-United States Zone of the Free Territory of Trieste the Italian language is and continues to be the official language,

WHEREAS the majority of the population of the Communes of Duino-Aurisina, San Dorligo della Valle, Sgonico and Monrupino customarily use the Slovene language,

WHEREAS it is expedient to allow the Communal Councils of the said Communes to use, should they so desire, the Slovene language in addition to the official language in transacting the official business of the said Communes,

NOW, THEREFORE, I, CLYDE D EDDLEMAN, Brigadier General, U.S. Army, Director General, Civil Affairs,

ORDER:

ARTICLE I

USE OF SLOVENE LANGUAGE

In those Communes of Duino-Aurisina, San Dorligo della Valle, Sgonico and Monrupino, the transactions of the Communal Councils, may, for convenience, be conducted in the Slovene language and may be recorded in the Slovene language, in addition to the official language. Such transactions and the records thereof shall be valid for all purposes, provided that in official communications with authorities outside the Commune, such communications shall be worded either in Italian or in both Italian and Slovene.

ARTICLE II

EFFECTIVE DATE

This Order shall become effective on the date it is signed by me.

Dated at TRIESTE, this 2nd day of September 1949.

CLYDE D. EDDLEMAN
Brigadier General, Civil Affairs
Director General, Civil Affairs

Ref.: LD/A/49/194

Vir: Allied military Government, British-United States zone free Territory of Trieste. Official Gazette, Trieste, volume II, No. 25, 1949, str. 449

STATUT RAJONSKIH SVETOV (RIONI) V OBCINI TRST

(Rajonski sveti so bili oblikovani na podlagi državnega zakona z dne 8. aprila 1976, št. 278)

CAPO III — Norma speciale

Art. 27

Minoranza etnica slovena

L'uso della lingua slovena è consentito nel funzionamento degli organi rionali.

Vir: Rivista della città di Trieste, Trieste, 1978, št. 9, str. 15

STATUT KRASKE GORSKE SKUPNOSTI (COMUNITA MONTANA DEL CARSO)

Gorska skupnost je bila oblikovana na podlagi državnega zakona z dne 3. decembra 1971, št. 1102 in deželnega zakona z dne 4. maja 1973, št. 29

Gre za osnutek statuta, saj ga deželni svet, ki je edini pristojen za dokončno odobritev statutarov Gorakih skupnosti, prav zaradi določil v korist slovenske narodnostne manjšine, do danes še ni potrdil

b. v sodnih postopkih

RAZSODBA ITALIJANSKEGA USTAVNEGA SODIŠČA Z DNE 11. FEBRUARJA 1982 („PRIMER SAMO PAHOR“)

REPUBBLICA ITALIANA

IN NOME DEL POPOLO ITALIANO

LA CORTE COSTITUZIONALE

composta dai signori: Prof. LEOPOLDO ELIA, Presidente - Prof. EDOARDO VOLTERRA - Dott. MICHELE ROSSANO - Prof. ANTONINO DE STEFANO - Prof. GUGLIELMO ROFIRSSSEN - Avv. ORONZO REALE - Dott. BRUNETTO BUCCIARELLI DUCCI - Avv. ALBERTO MALAGUGINI - Prof. LIVIO PALADIN - Dott. ARNALDO MACCARONE - Prof. ANTONIO LA PERGOLA - Prof. VIRGILIO ANDRIOLI - Prof. GIUSEPPE FERRARI, Giudici,

ha pronunciato la seguente

SENTENZA

nel giudizio di legittimità costituzionale dell'art. 157, commi primo e terzo, cod. proc. pen. (Uso della lingua italiana) promosso con ordinanza emessa l'8 marzo 1977 dal Tribunale di Trieste, nel procedimento penale a carico di Pahor Samo, iscritta al n. 260 del registro ordinanze 1977 e pubblicata nella *Gazzetta Ufficiale* della Repubblica n. 185 del 6 luglio 1977.

Visto l'atto di intervento del Presidente del Consiglio dei ministri;

udito nell'udienza pubblica del 21 ottobre 1981 il Giudice relatore Michele Rossano;

udito l'avvocato dello Stato Franco Chiarotti per il Presidente del Consiglio dei ministri.

Ritenuto in fatto:

Con sentenza in data 13 dicembre 1974 il Pretore di Trieste condannò Pahor Samo, nato a Trbovlje (Jugoslavia) e residente a Trieste, quale colpevole del reato punito dall'artico-

lo 651 del codice penale, per aver rifiutato di dare indicazioni sulla propria identità personale a due vigili urbani.

Avverso la sentenza il Pahor propose appello, invocando la sussistenza della causa di giustificazione dell'esercizio del diritto, fondato sull'articolo 5 dello Statuto speciale allegato al Memorandum del 5 ottobre 1954 tra Italia e Jugoslavia. Egli deduceva di aver titolo ad esigere che il vigile urbano gli formulasse la richiesta di indicazioni sulla sua identità personale in lingua slovena, direttamente o per il tramite di un interprete, e che lo stesso vigile rispondesse in lingua slovena, direttamente o per il tramite di un interprete, alle richieste di chiarimento sulla intimazione espressa in lingua italiana.

Durante il dibattimento di appello davanti al Tribunale di Trieste, all'udienza del 28 ottobre 1976, venne nominato un interprete della Corte d'appello di Trieste, sul presupposto che il Pahor non conoscesse la lingua italiana. All'udienza dell'8 marzo 1977 il Pahor, invitato ad indicare le proprie discolpe a mezzo di interprete, contestò la validità del procedimento, poiché la citazione a giudizio era stata formulata in lingua italiana, senza la traduzione in lingua slovena.

Il pubblico ministero chiese al Tribunale di procedere all'immediato giudizio del Pahor per il reato di cui all'articolo 137, terzo comma, del codice di procedura penale, per essersi rifiutato di esprimersi in lingua italiana, pur conoscendola.

Con ordinanza pronunciata nella stessa udienza dell'8 marzo 1977, il Tribunale di Trieste ha sollevato d'ufficio le questioni di legittimità costituzionale dell'articolo 137, prima e ultima parte, del codice di procedura penale, in riferimento agli articoli 3 e 6 della Costituzione e alla legge costituzionale 31 gennaio 1963, n. 1.

Il primo comma dell'articolo impugnato prescrive che tutti gli atti del procedimento penale devono essere compiuti in lingua italiana a pena di nullità; il secondo comma punisce il rifiuto di esprimersi in lingua italiana da parte di persona che la conosca, nonché la falsa attestazione di ignorarla. Ad avviso del tribunale, tali norme sono in contrasto con l'articolo 3 della Costituzione, in quanto determinano una ingiustificata disparità di trattamento tra gli appartenenti alla minoranza di lingua slovena nella Regione Friuli-Venezia Giulia e gli appartenenti alla minoranza di lingua tedesca nella Regione Trentino-Alto Adige, ai quali è consentito da specifiche previsioni di usare la propria lingua nel processo penale. Le stesse norme sarebbero in contrasto altresì con l'articolo 6 della Costituzione, in relazione all'articolo 3 della legge costituzionale 31 gennaio 1963, n. 1 (Statuto della Regione Friuli-Venezia Giulia), perché violano il principio di tutela della minoranza di lingua slovena nella Regione Friuli-Venezia Giulia.

Nel giudizio davanti a questa Corte non si è costituita la parte privata. È intervenuto invece il Presidente del Consiglio dei ministri, rappresentato e difeso dall'Avvocato Generale dello Stato, con atto depositato il 22 luglio 1977, chiedendo che le questioni di legittimità costituzionale vengano dichiarate infondate, sulla base dei motivi di seguito esposti. Il Tribunale di Trieste ha esattamente premesso che il Memorandum

d'intesa di Londra del 1954 non è stato recepito nella sua integralità e con i suoi allegati nel nostro ordinamento giuridico. Peraltro sono state adottate numerose misure a favore della minoranza slovena del Friuli-Venezia Giulia, anche prima del Memorandum, con atti legislativi statali, con ordinanze del Governo Militare Alleato, rimaste poi in vigore, con decreti del Commissario Generale del Governo per il Territorio di Trieste, con semplici atti amministrativi, con le varie norme emanate dalla Regione Friuli-Venezia Giulia.

Tutte queste misure — sostiene l'Avvocatura — tutelano adeguatamente la minoranza slovena e possono ritenersi applicative del suddetto Memorandum o adottate proprio in relazione agli impegni assunti con il Memorandum stesso. Le medesime misure, in quanto riferibili al citato atto internazionale, sono state mantenute in vigore anche dopo la ratifica degli accordi italo-jugoslavi di Osimo (legge 14 marzo 1977, n. 75) in base al disposto dell'articolo 3 del trattato.

Non è fondato quindi — si aggiunge — l'addotto contrasto dell'articolo 137 del codice di procedura penale con gli articoli 3 e 6 della Costituzione e con l'articolo 3 dello Statuto della Regione Friuli-Venezia Giulia. Tale contrasto viene posto in relazione con le norme emanate per gli appartenenti al gruppo tedesco del Trentino-Alto Adige, il quale presenta caratteristiche sostanziali che non ricorrono per la minoranza slovena. La prima ha infatti consistenza numerica assai superiore, con larghi addensamenti in alcune località. Il secondo ha per contro una consistenza globale molto ridotta e risulta disperso sul territorio della Regione. La differenza tra i due gruppi giustifica un diverso regime di tutela, anche per quanto concerne l'equo rapporto che deve esistere tra funzionamento e organizzazione dei pubblici uffici locali (amministrativi e giudiziari) e le effettive esigenze delle minoranze nel rapporto con gli uffici stessi.

Inoltre — si conclude — l'appartenente al gruppo sloveno risulta sufficientemente tutelato agli effetti della difesa in giudizio dato che può esprimersi nella propria lingua, qualora non abbia conoscenza della lingua italiana. Va sottolineato che, in applicazione della legge 19 luglio 1967, n. 568 sul conferimento dell'incarico di traduttore interprete presso gli uffici giudiziari, sono stati nominati sei interpreti e traduttori per il distretto di Corte d'appello di Trieste, di cui cinque per la lingua slovena e uno per la lingua serbo-croata.

Considerato in diritto:

1. — Il Tribunale di Trieste solleva questione di legittimità costituzionale dei commi primo e terzo dell'articolo 137 del codice di procedura penale per contrasto con l'articolo 3 della Costituzione in quanto determinano ingiustificate disparità di trattamento tra gli appartenenti alle minoranze di lingua slovena nella Regione Friuli-Venezia Giulia e gli appartenenti alle minoranze alloglotte del Trentino-Alto Adige e della Valle d'Aosta, ai quali è consentito, in base a specifiche normative, l'uso della lingua madre nel processo penale. Le disposizioni citate contrasterebbero inoltre, secondo il Tribunale di Trieste, anche con l'articolo 6 della Costituzione e con l'arti-

colo 3 della legge costituzionale 31 gennaio 1963, n. 1 (Statuto della Regione Friuli-Venezia Giulia).

Le questioni non sono superate per il sopravvenire della legge 14 marzo 1977, n. 73, che autorizza la ratifica e dà piena ed intera esecuzione al trattato tra l'Italia e la Jugoslavia firmato ad Osimo in 10 novembre 1975, in quanto manca a tutt'oggi una normativa, che, sia pure limitatamente all'uso della lingua slovena, dia specifica attuazione al contenuto dell'articolo 8 di quel trattato. Questa situazione di carenza, di cui è doveroso sottolineare la gravità, rende dunque necessaria la pronuncia di questa Corte.

Peraltro, in termini di rilevanza, le questioni vanno circoscritte all'ambito spaziale in cui sono state sollevate e cioè al territorio di Trieste, prescindendosi dalle soluzioni adottabili per le minoranze slovene insediate nelle altre parti della Regione Friuli-Venezia Giulia.

2. — Le questioni proposte debbono entrambe dichiararsi non fondate.

Diversi tuttavia sono i motivi della duplice dichiarazione di non fondatezza. Infatti, a proposito del primo comma dell'articolo 137 del codice di procedura penale si deve ricordare che la Costituzione conferma per implicito che il nostro sistema riconosce l'italiano come unica lingua ufficiale, da usare obbligatoriamente, salvo le deroghe disposte a tutela dei gruppi linguistici minoritari, da parte dei pubblici uffici nell'esercizio delle loro attribuzioni. Ciò è confermato testualmente dall'articolo 84 dello Statuto della Regione Trentino-Alto Adige (ora 99 del Testo unico approvato con d.P.R. 31 agosto 1972, n. 670) e dall'articolo 38 dello Statuto speciale per la Valle d'Aosta. Pertanto, nessun contrasto può ravvisarsi tra il primo comma dell'articolo 137 del codice di procedura penale ed i parametri costituzionali invocati.

Per la seconda questione di legittimità costituzionale, concernente il terzo comma dell'articolo 137 del codice di procedura penale precitato, è da dire che, di per se stessi, né l'articolo 5 né l'articolo 6 della Costituzione possono garantire una specifica tutela agli appartenenti a singole minoranze linguistiche. Anzi, è chiara nell'ordinamento la tendenza a dare attuazione ai principi dell'articolo 6 della Costituzione secondo regimi articolati e peculiari, dettati in relazione alle differenziate situazioni ambientali. Perciò, anche per la Regione Friuli-Venezia Giulia, malgrado l'esplicito riferimento della X Disposizione transitoria della Costituzione alla tutela delle minoranze linguistiche e dell'articolo 3 dello Statuto speciale della Regione alla « salvaguardia delle rispettive caratteristiche etniche e culturali » dei diversi gruppi linguistici di appartenenza, resta fermo che le norme di grado costituzionale, richiamate come parametro, hanno natura di norma direttiva e dall'applicazione differita. D'altra parte al Memorandum d'intesa fra i Governi d'Italia, del Regno Unito, degli Stati Uniti e della Jugoslavia, concernente il territorio libero di Trieste (siglato a Londra il 5 ottobre 1954), che pure conteneva all'articolo 5 dello Statuto speciale (allegato secondo) ampie garanzie in tema di uso della lingua materna per le minoranze etniche italiana e slovena, non fu mai data piena ed intera esecu-

zione all'interno del nostro ordinamento, risultando tale Memorandum attuato in modo parziale e prevalentemente, se non esclusivamente, a mezzo di provvedimenti amministrativi.

Ma ciò non esime l'interprete dall'accertare se le norme legislative vigenti bastino comunque a conferire immediata operatività, in tema di uso della lingua nel territorio di Trieste, alle norme costituzionali evocate ed in particolare agli articoli 6 della Costituzione e 3 dello Statuto regionale. È sufficiente, a tal fine, ricordare le leggi statali 19 luglio 1961, n. 1012, e 22 dicembre 1973, n. 932, contenenti la disciplina per la istituzione di scuole con lingua di insegnamento slovena nelle province di Trieste e Gorizia; nonché l'articolo 34 del d.P.R. 31 maggio 1974, n. 416 (con la significativa rubrica « tutela delle minoranze... ») e l'articolo 8 della legge 14 gennaio 1975, n. 1, sull'ordinamento dei consigli scolastici nelle province di Trieste e di Gorizia in ordine alle scuole statali con lingua di insegnamento slovena. Vanno pure menzionate la legge 31 ottobre 1966, n. 935, che ha abrogato il divieto di dare nomi slavi ai bambini; la legge 14 aprile 1956, n. 508, che ha approvato e reso esecutiva la convenzione fra Presidenza del Consiglio e RAI-TV per l'estensione al territorio triestino del servizio radiotelevisivo, con l'esplicita previsione di trasmissione di notiziari e programmi in lingua slovena per mezzo della stazione triestina. (L'impegno è ripetuto nella legge di riforma 14 aprile 1975, n. 103, prevedendosi anzi la stipulazione di una apposita convenzione per trasmissioni televisive in lingua slovena). Un preciso riferimento a partiti o gruppi politici « espressi » dalla minoranza di lingua slovena del Friuli-Venezia Giulia è poi contenuto nell'art. 2, comma nono, della legge 24 gennaio 1979, n. 18, per l'elezione dei rappresentanti dell'Italia al Parlamento europeo. Né mancano specifici ordini del Governo Militare Alleato mai abrogati, provvedimenti del Commissariato generale del Governo italiano per il territorio di Trieste e recenti leggi regionali che valorizzano particolari aspetti della vita della minoranza slovena.

Questo complesso di atti ha un contenuto normativo che corrisponde, sia pure per parti, a quello che avrebbero potuto avere uno o più provvedimenti formalmente diretti a dare attuazione agli articoli dello Statuto speciale allegato al Memorandum d'intesa; anzi, ad avviso dell'Avvocatura dello Stato, tali misure « possono o ritenersi applicative del suddetto Memorandum » o adottate « proprio in relazione agli impegni » con esso assunti. Ma ciò che conta è che tali norme danno riconoscimento alla minoranza slovena o meglio qualificano la popolazione di lingua slovena nel territorio di Trieste come « minoranza riconosciuta », il che concretizza l'ulteriore operatività normativa dell'articolo 6 della Costituzione e dell'articolo 3 dello Statuto regionale, quanto meno per il territorio triestino. Se ormai si è in presenza, al di là di ogni dubbio, di una « minoranza riconosciuta », con tale situazione è incompatibile, prima ancora logicamente che giuridicamente, qualsiasi sanzione che colpisca l'uso della lingua materna da parte degli appartenenti alla minoranza stessa. E questa infatti l'operatività minima, che, in tema di trattamento delle minoranze linguistiche, deriva dal fatto ricognitivo di una singola minoranza. E ciò a prescindere dalla circostanza, che perde ogni rilievo, della conoscenza o meno della lingua ufficiale da parte

dell'appartenente alla minoranza, sicché questi, ove lo volesse, potrebbe servirsi, « nell'uso pubblico », della lingua italiana: altrimenti nessun trattamento particolare riceverebbe sotto questo aspetto lo sloveno, pretendendosi da lui lo stesso comportamento richiesto a tutte le persone, cittadine e straniere, che sappiano esprimersi in lingua italiana (art. 137, secondo comma, cod. proc. pen.). Questa tutela « minima », anche nei rapporti con le locali autorità giurisdizionali, consente già ora agli appartenenti alla minoranza slovena di usare la lingua materna e di ricevere risposte dalle autorità in tale lingua: nelle comunicazioni verbali, direttamente o per il tramite di un interprete; nella corrispondenza, con il testo italiano accompagnato da traduzione in lingua slovena. Si può del resto ricordare l'applicazione fornita nel Friuli-Venezia Giulia alla legge 19 luglio 1967, n. 568, contenente norme sul conferimento dell'incarico di traduttore e di interprete presso gli uffici giudiziari.

Peraltro l'osservanza dei precetti dell'articolo 6 della Costituzione e dell'articolo 3 dello Statuto regionale — in relazione all'articolo 3 della Costituzione — non richiede affatto che alla minoranza slovena della Provincia di Trieste debba necessariamente applicarsi una normativa simile a quella adottata per il Trentino-Alto Adige o per la Valle d'Aosta: restando rimesso al legislatore italiano, nella propria discrezionalità, di scegliere i modi e le forme della tutela da garantire alla minoranza linguistica slovena.

Circa il terzo comma dell'articolo 137 del codice di procedura penale si deve dunque concludere per la sua non applicabilità agli appartenenti alla minoranza slovena nel territorio di Trieste in quanto minoranza riconosciuta: sia che si voglia ravvisare in ciò un caso di esclusione della punibilità da esercizio del diritto (art. 51 cod. pen.), sia che si propenda per una delimitazione *ex ante*, nella sfera soggettiva, della operatività della norma penale.

Pertanto, così interpretata, la disposizione del terzo comma dell'articolo 137 del codice di procedura penale si sottrae alle proposte censure di costituzionalità.

PER QUESTI MOTIVI

LA CORTE COSTITUZIONALE

dichiara non fondata:

a) la questione di legittimità costituzionale dell'articolo 137, primo comma, del codice di procedura penale, sollevata con l'ordinanza in epigrafe dal Tribunale di Trieste in riferimento agli articoli 3 e 6 della Costituzione e 3 dello Statuto speciale della Regione Friuli-Venezia Giulia;

b) nei sensi di cui in motivazione, la questione di legittimità costituzionale dell'articolo 137, terzo comma, del codice di procedura penale, sollevata con l'ordinanza in epigrafe dello stesso Tribunale in riferimento agli articoli 3 e 6 della Costituzione e 3 dello Statuto speciale della Regione Friuli-Venezia Giulia.

Così deciso in Roma, nella sede della Corte costituzionale,
Palazzo della Consulta, il 20 gennaio 1982.

F.to: LEOPOLDO ELIA - EDOARDO VOLTERRA -
MICHELE ROSSANO - ANTONINO DE
STEFANO - GUGLIELMO ROEHRSEN -
ORONZO REALE - BRUNETTO BUCCIA-
RELLI DUCCI - ALBERTO MALAGUGINI -
LIVIO PALADIN - ARNALDO MACCARONE
- ANTONIO LA PERGOLA - VIRGILIO AN-
DRIOLI - GIUSEPPE FERRARI.

GIOVANNI VITALE - *Cancelliere*

Depositata in cancelleria l'11 febbraio 1982.

Il Cancelliere

F.to: VITALE

RAZSODBA TRZASKEGA SODIŠČA PROTI PROF. SAMU PAHORJU Z DNE 3. 5. 1982

SENTENZA

nella causa penale

contro

PAHOR Samo — nato a Trbovlje il 25/5/1939, residente a Trieste in via Brandesia n. 75.
Libero, presente.

IMPUTATO

del reato pp. dall'art. 651 C.P. per avere, richiesto dai vigili Urbani Marassi Gabriele e Antonazzo Ricciotti nell'esercizio delle loro funzioni, rifiutato di dare indicazioni sulla propria identità personale. Reato commesso in Trieste il 4/12/1973.

Appellante

avverso la sentenza del Pretore di Trieste di data 13/12/1974, con la quale veniva riconosciuto colpevole del reato ascrittogli e condannato alla pena di L. 60.000 di ammenda ed al pagamento delle spese processuali.

Fatto e diritto

Il Comando VV. UU., con rapporto dd 10.1.74, denunciava per rifiuto d'indicazioni sulla propria identità Pahor Samo. Il Pahor, al quale veniva addebitata una contravvenzione stradale, si rifiutava di esibire i documenti richiestigli, esprimendosi in sloveno e rifiutando persino l'intervento di altro vigile che, per evitare storie, gli si era rivolto in questa lingua, pretendendo un interprete ufficiale.

Con sentenza dd. 13. 12. 74, il Pretore lo condannava a lire 60.000 di ammenda, basandosi esclusivamente sui fatti di causa pienamente provati e respingendo i ripetuti tentativi del Pahor di spostare l'oggetto dell'indagine giudiziale sull'applicazione dell'art. 5 dello Statuto Speciale allegato al Memorandum di Londra.

Nel processo d'appello, ad una prima udienza, avendo insistito il Pahor nell'esprimersi in sloveno, il Tribunale trasmetteva gli atti alla Corte Costituzionale perché si esprimesse sulla legittimità costituzionale dell'art. 137 C.P.P. La Corte, con sentenza dd. 20.1.1982, dichiarava non fondata la questione di legittimità costituzionale dell'art. 137° comma (obbligatorietà dell'uso della lingua italiana). Nella motivazione dichiarava poi che la disposizione del III° comma (sanzioni) si sottrae

alle proposte censure di costituzionalità e non applicabile alla minoranza slovena in quanto «riconosciuta».

All'odierno dibattimento il Pahor ha insistito per l'ennesima volta ed esprimersi in sloveno ed è stato allontanato dall'aula perché disturbava il regolare svolgersi del dibattimento.

Sentiti l'I.P.M. e la Difesa, il Collegio ritiene pienamente valida la sentenza del Pretore, alle cui motivazioni si richiama.

Va osservato che le sentenze della Corte Costituzionale sono vincolanti per quanto concerne il dispositivo; non altrettanto per la motivazione, ove si esprimono giudizi, dei quali deve o dovrà tener conto il legislatore e non il giudice.

Del resto la motivazione è alquanto contraddittoria, sostenendo da un lato che la minoranza slovena riconosciuta ha diritto di usare la propria lingua nei rapporti con le autorità, dall'altro che non è detto debba necessariamente esserle applicata una normativa simile a quella adottata per il Trentino — Alto Adige e per la Valle d'Aosta. Il che, per usare il linguaggio della Corte su altro punto, è comprensibile «logicamente prima ancora che giuridicamente»: quelle sono minoranze rispetto a tutta l'Italia, ma maggioranze assolute nelle rispettive regioni e province mentre la minoranza slovena è tale anche nella provincia di Trieste, ove raggiungerà il 10 % per non parlare della città. Sinché il legislatore non provvederà in modo razionale, permettere l'uso indiscriminato dello sloveno con le autorità porterebbe al caos — ed è inutile precisare il perché.

Non si applica l'amnistia in quanto la Difesa la ha esplicitamente rifiutata.

P.Q.M.

Visti gli art. 523 e 213 C.P.P.

conferma

la sentenza del Pretore di Trieste dd. 13.12.74 appellata da Pahor Samo e

condanna

l'appellante alle spese processuali del presente grado di giudizio.
Trieste, 3.5.1982

Il Presidente estensore

(La sentenza è stata depositata in cancelleria l'11 maggio 1982).

Vir: Bolletino d'informazioni degli Sloveni in Italia, Trieste, 1982, n. 5—6

RAZSODBA TRZASKEGA SODIŠČA V PRIMERU GORAZDA VESELA

L'appartenente alla minoranza slovena può parlare nella propria lingua in giudizio, poiché questo è un suo diritto inalienabile — questa la sentenza del pretore triestino Trampus al termine del dibattimento giudiziale (del 20 maggio c.a.) contro Gorazd Vesel, direttore responsabile del quotidiano sloveno «Primorski dnevnik» di Trieste. Il Vesel si è trovato sul banco degli imputati perché nei due giudizi precedenti (risalenti rispettivamente a sette e cinque anni fa) si è rivolto alla corte nella propria lingua materna, violando così, secondo il parere dell'allora sostituto procuratore generale dott. Ballarini, l'art. 137 del Codice di procedura penale.

Il pretore Trampus si è richiamato, nella propria decisione, all'interpretazione di questo articolo «contestata» data dalla Corte costituzionale nella sentenza del 20 gennaio c.a., in cui conclude «... per la non applicabilità del 3. comma dell'art. 137 agli appartenenti alla minoranza slovena nel territorio di Trieste in quanto minoranza riconosciuta: sia che si voglia ravvisare in ciò un caso di esclusione della punibilità da esercizio del diritto (art. 51 cod. pen.), sia che si propenda per una delimitazione ex ante, nella sfera soggettiva, della operatività della norma penale...»

Il dibattimento giudiziale del 20 maggio si è svolto in un'atmosfera distesa, certamente diversa dall'atmosfera

in cui si è svolto il processo contro il prof. Samo Pahor (nei primi giorni di maggio e di cui abbiamo ampiamente parlato nel n° 4 del nostro «Bollettino»), in cui il presidente della Corte, dott. Brenca, ha cacciato dall'aula l'accusato, dopo che questi aveva chiesto l'intervento dell'interprete.

Anche al processo in oggetto, il difensore del Vesel, l'avv. Sanjin, ha chiesto l'interprete per il proprio cliente, poiché Vesel è un appartenente alla minoranza slovena. Alla domanda del pretore, l'accusato ha confermato, nella propria madre lingua, di appartenere alla minoranza slovena; alla richiesta di far intervenire l'interprete si è associato anche il pubblico ministero dott. De Nicolò, cosicché il pretore dott. Trampus, in base all'interpretazione data dall'art. 137 della Corte costituzionale, ha chiamato in aula l'interprete ufficiale.

Il procedimento giudiziario contro Gorazd Vesel era stato avviato dal sostituto del procuratore generale dott. Ballarini il 5 marzo 1977. L'accusa era di violazione dell'art. 137 del Codice di procedura penale, violazione commessa nel corso di due processi, e precisamente al processo di primo grado del 28 ottobre 1975 e al processo di appello del 3 marzo 1977, ai quali il Vesel si doveva difendere, nella veste di direttore responsabile del quotidiano «Primorski dnevnik», dall'accusa di diffamazione

a mezzo stampa. (Nel giudizio di appello il Vesel è stato proscioltto per insufficienza di prove). In ambedue i processi il Vesel si era espresso in sloveno ed aveva avanzato la richiesta dell'intervento dell'interprete — da qui la richiesta della pubblica accusa.

Il processo contro il Vesel avrebbe dovuto svolgersi alla pretura di Trieste già il 14 novembre 1977. Allora però il pretore Trampus aveva sospeso il procedimento nell'attesa della sentenza della Corte costituzionale, la quale era stata investita del giudizio di costituzionalità dell'art. 137 dal Tribunale penale di Trieste (l'8 marzo dello stesso anno, nel corso del noto processo contro il prof. Samo Pahor).

Il dott. Trampus, dopo la lettura dell'atto di accusa, si è rivolto all'imputato, chiedendogli perchè nei precedenti processi si era espresso in sloveno. Il Vesel ha risposto, con l'ausilio dell'interprete, che questo era un suo diritto, appartenendo egli alla minoranza slovena.

Prendendo la parola, il pubblico ministero De Nicolò ha affermato di non potersi distanziare dall'interpretazione della Corte costituzionale che consente all'appartenente alla riconosciuta minoranza slovena di esprimersi nella madrelingua di fronte al giudice. Egli attua solamente un proprio diritto. Secondo il parere di De Nicolò, per l'uso dello sloveno al tribunale è sufficiente che ogni singolo dichiarati di appartenere alla minoranza. Per questa ragione, il dott. De Nicolò ha chiesto il proscioglimento dell'imputato Vesel per non aver commesso il fatto.

Anche l'avv. Sanzin, nella propria arringa, si è richiamato alla sentenza della Corte costituzionale in cui si parla della minoranza slovena come di una «minoranza riconosciuta», la quale deve essere tutelata. Proprio per questa ragione, per via della tutela, le disposizioni dell'art. 137 non dovrebbero trovare attuazione nei confronti degli appartenenti di una minoranza riconosciuta laddove essa vive. A ciò ci spinge già l'art. 51 del Codice di procedura penale il quale garantisce ai singoli il diritto di usare la lingua materna. L'avv. Sanzin ha quindi affermato che lo Stato italiano in vari modi ha già riconosciuto la minoranza slovena, in modo diretto e indiretto con le diverse leggi, decreti, ordinamenti (p.es. l'ordinamento della scuola slovena) chiedendo infine l'assoluzione per il proprio patrocinato.

Il pretore dott. Trampus ha accolto questa tesi nel suo complesso e, in base all'art. 479 del Codice di procedura penale, ha proscioltto l'imputato.

CAOS NON C'È STATO...

La legge è legge. Tuttavia nella prassi giudiziaria italiana si va spesso affermando il principio che non è

«legge» solamente quella scritta, ma ha valore anche l'interpretazione che di essa viene offerta dai corpi più o meno rappresentativi dello Stato. Questa non è una caratteristica dei nostri tempi: già nel diritto romano antico, che in ultima analisi costituisce il fondamento dell'odierno diritto italiano, assumeva importanza soprattutto la spiegazione, l'interpretazione della legge: da qui la stima con cui allora veniva circondata l'arte oratoria.

In verità bisogna dire che dell'art. 137 del Codice di procedura penale non esistono molte interpretazioni. Oltre alle dichiarazioni e agli scritti in genere di giuristi di minor peso sono da segnalare invece due testi importanti riguardo questa legge. Il primo risale a tredici anni addietro: si tratta della legge che autorizza il Governo a procedere alla riforma dei codici.

Questa legge prevede la possibilità di usare nelle udienze e nell'interrogatorio, per appartenenti alle minoranze linguistiche la loro lingua materna ed in tale lingua stilare i verbali; si può affermare che già con questa norma veniva essenzialmente limitata la portata dell'art. 137, che tuttavia rimane ancora in vigore, ma, per quanto concerne le minoranze il Parlamento ha già deciso di limitarne la validità. Il secondo testo è la recente sentenza della Corte costituzionale (del 20 gennaio c.a.) nella cui motivazione si afferma esplicitamente la non punibilità degli appartenenti alla minoranza se usano la lingua materna, poichè essi si avvalgono di un diritto loro costituzionalmente garantito.

Interpretazioni in senso opposto quasi non esistono; vi sono solamente alcuni articoli di professori universitari di secondo piano e alcune sentenze di primo grado che tuttavia non possono essere annoverate fra le fonti che effettivamente comportino un mutamento della legislazione.

La sentenza del pretore Trampus si fonda sull'interpretazione dell'art. 137 offerta dalla Corte costituzionale. Considerando l'autorevolezza della fonte non vi è dubbio che l'interpretazione, se non è vincolante da un punto di vista strettamente giuridico, lo è almeno sotto l'aspetto morale. La sentenza della pretura triestina è dunque espressione dell'affermazione estremamente corretta e giusta delle decisioni dei giudici della Corte costituzionale. Naturalmente ne diamo un giudizio positivo e la accogliamo con soddisfazione, tuttavia vogliamo anche sottolineare che simili posizioni d'ora in poi devono trasformarsi in prassi quotidiana, anche perchè la sentenza del pretore Trampus non ha provocato nessuna tragedia e ancora meno il caos annunciato dal giudice Brenci nel recente dibattimento giudiziario contro il prof. Pahor.

Vir: Bollettino d'informazioni degli Sloveni in Italia, Trieste, 1982, n. 7—8, str. 2—3

DELEGA LEGISLATIVA AL GOVERNO DELLA REPUBBLICA PER L'EMANAZIONE DEL NUOVO CODICE DI PROCEDURA PENALE

Pooblaščen zakon je bil sprejet 22 maja 1969

(3-bis) Obbligo di esaminare ed interrogare gli appartenenti a una minoranza linguistica nella loro madrelingua e obbligo di redigere i verbali in tale lingua, fermi restando gli altri diritti particolari all'uso della lingua derivanti da leggi speciali dello

Stato ovvero da convenzioni o accordi internazionali ratificati.

2. 179. Riz, Marocco, Skerk, Musotto, Papa, Montanti, Belci, Padula, Mitterdorfer, Dietl, Luzzatto.

Vir: Albin Skerk: Per il diritto all'uso della lingua materna. Discorso pronunciato alla Camera dei deputati nella seduta del 22. maggio 1969, str. 9

6. INSTITUCIONALNE OBLIKE URESNICEVANJA POSEBNIH PRAVIC SLOVENSKE NARODNOSTNE MANJŠINE

COMUNE DI GORIZIA

REGOLAMENTO

CONSULTA PER I PROBLEMI

DELLA

MINORANZA ETNICA CITTADINA

REGOLAMENTO

adottato dal Consiglio Comunale con deliberazione n. 23 nelle sedute del 11 - 21 gennaio e 4 febbraio 1974, ravvisato immune da vizi dal Comitato Provinciale di Controllo di Gorizia nella seduta del 28 febbraio 1974 (prot. n. 2170 numero progr. Comit. 2780/74).

Publicato per quindici giorni consecutivi e precisamente dal 7 a tutto il 21 marzo 1974.

Art. 1

E' costituita la Consulta per i problemi della minoranza etnica cittadina. Essa ha sede presso la Casa comunale di Gorizia

Art. 2

La Consulta è organo ausiliario dell'Amministrazione comunale ed ha carattere consultivo.

Essa esprime pareri intorno alle seguenti materie:

- problemi generali, di carattere sociale, culturale, economico interessanti la vita della minoranza etnica ed il suo libero affermarsi nell'ambito della comunità cittadina.
- problemi specifici, legati a particolari eventi o fenomeni che, laddove si verifi-

chino, tocchino comunque gli interessi della minoranza etnica.

La Consulta ha facoltà, esprimendo proprio parere, di segnalare all'Amministrazione comunale casi in cui si ritiene che la minoranza etnica possa ricevere pregiudizio o restrizioni alla propria libera affermazione.

La Consulta può promuovere e svolgere studi e ricerche su aspetti riferiti alla presenza ed al ruolo della minoranza etnica nel contesto sociale, culturale ed economico cittadino.

La costituzione e l'attività della Consulta non pregiudicano in alcun modo l'autonomia e libera iniziativa delle forze politiche rappresentative della minoranza etnica, le quali potranno sempre far valere nelle adeguate sedi la loro posizione in ordine ai problemi della minoranza, indipendentemente dalle pronunce della Consulta.

Art. 3

La Consulta è composta da 15 membri nominati dal Consiglio comunale di Gorizia fra le seguenti persone:

- 3 esperti, di lingua italiana, sui problemi delle minoranze etniche di cui uno proposto dai Gruppi non rappresentati in Giunta;
- 2 rappresentanti del Sindacato insegnanti sloveni (Sindikot slovenskih Solnikov);
- 5 rappresentanti dell'Unione culturale e economica slovena (Slovenska Kulturno gospodarska zveza);
- 5 rappresentanti dell'Unione dei circoli cattolici sloveni (Zveza slovenska katoliške prosvete).

Art. 4

La Consulta, nella sua prima seduta, elegge nel suo seno il presidente ed il vice presidente.

Il Presidente convoca la Consulta e ne dirige i lavori. Il vice presidente lo sostituisce in caso di sua assenza o impedimento.

La Consulta elegge nel suo seno un segretario, fra i membri di lingua slovena.

Art. 5

Per la validità delle sedute della Consulta è richiesta la presenza della maggioranza assoluta dei componenti.

Per la validità delle votazioni è richiesta la maggioranza assoluta dei votanti.

La Consulta può essere convocata, oltre che dal suo presidente, su richiesta di almeno cinque membri di essa.

Art. 6

La Consulta dura in carica cinque anni e scade in corrispondenza alla scadenza del mandato del Consiglio comunale che l'ha nominata.

Art. 7

Ciascun membro della Consulta potrà esprimersi nella propria lingua d'uso. Il Comune metterà a disposizione della Consulta un interprete.

Art. 8

Il Comune metterà a disposizione della Consulta un funzionario con conoscenza della lingua slovena, a termini del Regolamento Generale Organico del Personale, con il compito di collaborare col Presidente ed il Segretario per il funzionamento della Consulta stessa.

~~~~~

7. VLADNE POBUDE ZA ZAŠČITO SLOVENSKE NARODNOSTNE MANJŠINE

a. Schema di decreto del Presidente della Repubblica sull'articolo 8 del Trattato di Osimo

Osnutek odloka je predsedstvo ministrskega sveta poslalo 15. julija 1978, št. 14/10.3.2 predsedniku deželnege odbora dežele Furlanije-Juljske krajine z zahtevo, da poda o tem odloku ustrežno mnenje

RELAZIONE

L'articolo 8 del Trattato tra la Repubblica italiana e la Repubblica Socialista Federativa di Jugoslavia firmato ad Osimo il 10 novembre 1975 reca una dichiarazione congiunta con la quale le due Parti hanno affermato che, al momento in cui avrebbe cessato di avere effetto lo Statuto Speciale allegato al Memorandum d'Intesa di Londra del 1954, ossia al momento stesso in cui sarebbe entrato in vigore il Trattato (3 aprile 1977), esse avrebbero mantenuto in vigore le misure interne già adottate in applicazione di detto Statuto ed avrebbero assicurato nell'ambito dei propri ordinamenti il mantenimento del livello di protezione dei membri dei rispettivi gruppi etnici residenti nelle ex Zone A e B — previsto dalle norme dello Statuto Speciale decaduto.

Per quanto concerne le misure in favore della minoranza etnica slovena nella ex zona A, con le quali è stata data in qualsiasi modo concreta attuazione alle norme dello Statuto Speciale, è da rilevare che tali misure sono costituite anzitutto dalle disposizioni legislative e dalle misure pratiche fin qui emanate, ivi comprese quelle deliberate da enti ed organismi locali o comunque divenute concretamente operanti, la cui validità permane intatta.

Attraverso il presente provvedimento verrà adempiuto al ricordato obbligo internazionale, assunto dall'Italia nei riguardi del gruppo etnico sloveno dell'ex zona A, restando impreggiato il problema concernente il gruppo etnico sloveno che si trova nell'ambito della Regione Friuli Venezia Giulia che deve essere studiato e regolato con diverso strumento.

Con l'unito schema di decreto legislativo nell'esercizio dei poteri di delega attribuiti al Governo dall'art. 3 della legge 14 marzo 1977, n. 73, si provvede a sanzionare, con l'art. 1 il diritto dei cittadini del gruppo etnico sloveno residenti nella provincia di Trieste, di usare la loro lingua in qualsiasi rapporto con le autorità amministrative e giurisdizionali operanti in tale provincia, nonché di ricevere la traduzione degli atti giurisdizionali ed amministrativi che li riguardano.

In verità, l'uso della lingua slovena agli appartenenti a quella minoranza, nei rapporti con la pubblica amministrazione in generale (uffici locali dello Stato, della Regione e dei vari locali non attinenti al settore scolastico ove vige un particolare e completo regime che garantisce l'uso dello sloveno) è già assicurato in gran parte per il fatto che in detti uffici prestano servizio impiegati che appartengono al gruppo sloveno o che comunque ne conoscono la lingua, oppure facendo ricorso ad interpreti.

Si ritiene, peraltro, opportuno che il diritto all'uso della lingua slovena nei rapporti con la pubblica amministrazione sia espressamente riconosciuto, congiuntamente alla delineazione di un assetto organizzativo dell'attività dei traduttori — interpreti.

Quanto all'uso della lingua slovena nei rapporti con gli organi giudiziari della provincia di Trieste, sembra necessario prevederne il riconoscimento nel contesto della proposta normativa delegata, atteso anche che il Tribunale di Trieste, con ordinanza n. 61 dell'8 marzo 1975, pur sollevando questione di legittimità costituzionale nei riguardi dell'art. 137 del Codice di procedura penale, ha ritenuto applicabile nei confronti dei cittadini del gruppo sloveno il disposto di detto articolo che fa obbligo alle persone che sanno esprimersi in lingua italiana di servirsi della stessa nelle loro dichiarazioni o desposizioni, comminando l'applicazione di sanzioni penali ai trasgressori.

Per rendere praticamente accessibile l'uso della lingua slovena nei rapporti con la pubblica amministrazione, con l'art. 2 si provvede a costituire presso la Prefettura di Trieste un congruo contingente di traduttori — interpreti da utilizzarsi secondo una articolata valutazione delle effettive esigenze dei vari uffici pubblici.

Affinchè il servizio di traduttore — interprete possa essere assicurato anche presso le giurisdizioni amministrative con sede nella provincia di Trieste, l'art. 3 prevede, per tali giurisdizioni, l'estensione delle disposizioni emanate con legge 14 luglio 1967, n. 563.

Con l'art. 4 viene stabilita una procedura facilitata per il ripristino dei cognomi e nomi sloveni modificati durante il periodo fascista.

L'art. 5 riguarda la cessione dell'edificio Narodni Dom del rione S. Giovanni di Trieste, pervenuto al demanio dello Stato in base all'art. 38 — I comma del D. Leg. vo Lgt. 27 luglio 1944, n. 159 perchè sia destinato a casa della cultura della minoranza slovena della provincia di Trieste.

La norma costituisce attuazione dell'obbligo assunto con lo scambio di lettere annesse al Memorandum d'Intesa di Londra del 1954, secondo il quale lo Stato italiano si impegna a cedere gratuitamente detto immobile per gli scopi considerati.

Gli articoli 6 e 7 contengono, infine, disposizioni relative al finanziamento della spesa derivante dal provvedimento.

ART. 1

I cittadini del gruppo etnico sloveno residenti nella provincia di Trieste hanno il diritto di usare la loro lingua nei rapporti con le autorità amministrative e giurisdizionali aventi sede in detta provincia e di ricevere risposta dalle stesse in tale lingua:

a) nelle comunicazioni verbali direttamente o per il tramite di un interprete;

b) nella corrispondenza con il testo italiano accompagnato da traduzione.

Gli atti e i provvedimenti delle autorità giurisdizionali e amministrative aventi sede nella Provincia di Trieste, comunque notificati a istanza di parte o di ufficio, a cittadini appartenenti, al gruppo etnico sloveno o dei quali questi comunque richiedono copia sono accompagnati da una traduzione in lingua slovena.

ART. 2

Per l'applicazione delle disposizioni di cui all'articolo 1, il Ministro dell'Interno, con proprio decreto, di concerto con il Ministro del Tesoro, determina per ciascun esercizio finanziario il contingente numerico dei traduttori — interpreti in lingua slovena che possono essere complessivamente assegnati per incarico presso i vari uffici pubblici nella provincia di Trieste.

Con il decreto di cui al comma precedente viene altresì stabilito il compenso spettante ai traduttori — interpreti in base al prevedibile carico di lavoro di ciascun ufficio.

L'incarico di traduttore — interprete viene conferito a tempo determinato, per la durata massima di un anno, con decreto del Prefetto della provincia di Trieste, previo accertamento di adeguata conoscenza delle lingue italiana e slovena.

La destinazione, anche temporanea, dei traduttori — interpreti è disposta dal Prefetto presso i vari uffici, in relazione alle accertate esigenze di servizio degli uffici medesimi.

I traduttori — interpreti, durante il periodo dell'incarico, svolgono le loro funzioni in modo continuativo secondo i compiti ad essi assegnati dal Prefetto. Essi prestano giuramento di adempiere

fedelmente le loro mansioni davanti al Prefetto al momento in cui assumono l'incarico.

ART. 3

Alle esigenze degli organi delle giurisdizioni amministrative con sede nella provincia di Trieste si provvede con i traduttori — interpreti nei modi previsti dalla legge 14 luglio 1967, n. 568, su conferimento dell'incarico di traduttore — interprete presso gli uffici giudiziari.

ART. 4

I cittadini del gruppo etnico sloveno residenti nella provincia di Trieste i cui cognomi e nomi siano stati in passato modificati o comunque alterati, o i loro discendenti, possono ottenere il ripristino degli stessi nella forma originaria mediante domanda indirizzata alla Corte d'Appello del distretto in cui risiedono.

In tale caso si applicano le procedure indicate dal RD. 3 luglio 1939, n. 1238, tit. 8°. Cap. II, art. 158 e seguenti.

Tale ripristino è esente da spese e deve essere accertato nei termini di novanta giorni dalla richiesta.

Gli uffici di stato civile provvedono alle necessarie annotazioni.

ART. 5

E' autorizzata la cessione in uso gratuito dell'edificio denominato »Narodni Dom« sito in rione S. Giovanni di Trieste, appartenente al demanio

Vir: Bollettino d'informazioni degli Sloveni in Italia, Trieste, EST, 1978, št. 17, str. 3—5

b. Decreto del Presidente del consiglio dei ministri »Costituzione di una commissione speciale per lo studio dei problemi interessanti la minoranza di lingua slovena nella regione Friuli-Venezia Giulia«

Odlok je ministrski predsednik podpisal 24. decembra 1977, št.

IL PRESIDENTE DEL CONSIGLIO DEI MINISTRI DI CONCERTO CON IL MINISTRO PER IL TESORO

Ravvisata l'opportunità di procedere alla costituzione di una commissione speciale per lo studio dei problemi interessanti la minoranza di lingua slovena nella regione Friuli-Venezia Giulia;

Viste le designazioni dei Ministeri di grazia e giustizia, degli affari esteri, dell'interno, della pubblica istruzione e della regione autonoma Friuli-Venezia Giulia;

Ritenuta l'opportunità di integrare la composizione della commissione sopra indicata con esperti in materia di minoranze linguistiche;

Visto il decreto del Presidente della Repubblica 11 gennaio 1956, n. 5, e successive modificazioni;

Decreta:

Art. 1

La commissione indicata nelle premesse è come appresso costituita:

Presidente:

Cassandro avv. prof. Giovanni.

Membri:

prefetto Gizzi prof. Elio, consigliere di Cassazione; Gotti Porcinari dott. Leopoldo, primo referendario della Corte dei conti; Metallì prof. Giuliano, in rappresentanza della Presidenza del Consiglio; consigliere di Cassazione Scardacione dott. Prospero, in rappresentanza del Ministero di grazia e giustizia;

consigliere d'ambasciata Lauriola dott. Luigi, in rappresentanza del Ministero degli affari esteri; prefetto Rizzo dott. Fernando, in rappresentanza del Ministero dell'interno;

D'Asaro dott. Giovanni, in rappresentanza del Ministero della pubblica istruzione;

Sikovic dott. Carlo, Sirk prof. Albino, Pacia avvocato Gaspare, Bartole prof. Sergio, in rappresentanza della regione autonoma Friuli-Venezia Giulia;

statale, a favore della S.p.A. »Dom Immobiliare Triestina« per essere destinato a casa di cultura della minoranza etnica slovena della provincia di Trieste, esclusa ogni diversa destinazione. La cessione è disposta con decreto del Ministro delle Finanze, di concerto con il Ministro degli Affari Esteri.

ART. 6

Sono iscritte nello stato di previsione del Ministero dell'interno le somme di lire 100 milioni in ciascuno degli anni 1979 e 1980 e di lire 113 milioni nel 1981, per provvedere al conferimento degli incarichi di traduttori — interpreti previsti dall'articolo 2.

ART. 7

All'onere di lire 313 milioni indicato nell'articolo 6 si fa fronte con le disponibilità del capitolo 9002 dello stato di previsione della spesa di Ministero del Tesoro per l'anno finanziario 1978 e dei corrispondenti capitoli per gli anni finanziari successivi.

Il Ministro del Tesoro è autorizzato ad approvare, con propri decreti, le occorrenti variazioni di bilancio.

Il presente decreto, munito del sigillo dello Stato, sarà inserito nella Raccolta ufficiale delle leggi e dei decreti della Repubblica Italiana. E' fatto obbligo a chiunque spetti di osservarlo e di farlo osservare.

Sottosegretario di Stato

Pototschnig prof. Umberto, Barbina prof. Guido, Iskra prof. Romano, Spetic Stojan, Volcic prof. Aljosa, Suadi prof. Fabio, Malintoppi prof. Antonio e Armaroli prof. Paolo, esperti.

Segretario:

Scoz dottessa Carla in servizio presso la Presidenza del Consiglio.

Art. 2

La commissione di cui all'art. 1 cesserà la propria attività entro l'anno 1978.

Art. 3

I membri della commissione estranei alla pubblica amministrazione hanno diritto a fruire del trattamento di missione ai sensi dell'art. 28 della legge 18 dicembre 1973, n. 836, e a tali effetti sono equiparati alla qualifica di dirigente generale.

Art. 4

Al componenti della commissione che ne abbiano diritto saranno corrisposti i compensi di cui al decreto del Presidente della Repubblica 11 gennaio 1956, n. 5.

Art. 5

Le spese per il funzionamento della commissione graveranno sul cap. 1101 dello stato di previsione della spesa del Ministero del tesoro — rubrica Presidenza del Consiglio dei Ministri — dell'esercizio 1977 e successivo.

Art. 6

Il presente decreto sarà inviato alla Corte dei conti per la registrazione.

Roma, addì 24 dicembre 1977

Il Presidente del Consiglio dei Ministri
Andreotti

Il Ministro per il tesoro

STAMMATI

Registrato alla Corte dei conti addì 18 gennaio 1978
Registro n. 1 Presidenza, foglio n. 112

Vir: Gazzetta ufficiale della Repubblica Italiana, Roma, 1978, št. 33

TEMELJNE PRVINE DELOVANJA -POSEBNE KOMISIJE . . .

»Posebna komisija za preučevanje vprašanj slovenske narodne manjšine v Furlaniji-Juljski krajini« je bila imenovana s odlokom predsednika ministrskega sveta G. Andreottija z dne 24. decembra 1977 in je bila sad pogovorov med istim ministrskim predsednikom in enotno slovensko delegacijo (sestavljeno iz predstavnikov Slovenske kulturno-gospodarske zveze, Sveta slovenskih organizacij, beneških društev, Slovenske skupnosti, Komunistične partije Italije in Socialistične partije Italije) na srečanju dne 9. avgusta 1977. Na tem srečanju je enotna slovenska delegacija zahtevala, sklicujoč se na osimske sporazume, predvsem pa na četrti odstavek preambule in 8. člen osimske pogodbe, da se v 18 mesecih po ratifikaciji sporazumov na podlagi italijanskega zakona z dne 14. marca 1977 in na podlagi 3. in 6. člena ustave odobri v obeh vejah italijanskega parlamenta zakon o globalni zaščiti Slovencev v Italiji. Posebna komisija, ki je imela 21 članov s predsednikom G. Cassandrom vred — zato so jo tudi imenovali »Cassandrova komisija« — in je imela v svoji sredi kljub protestom slovenske narodne skupnosti le 5 slovenskih članov (1 predstavnika SKGZ, 1 Slovenske skupnosti, 2 KPI, 1 PSI) — vlada pa je predvidela le dva člana in gre zahvala obema delavskima strankama, da sta imenovali za svoje predstavnike Slovence — je bila prvič imenovana za leto 1978, ker pa v tem obdobju ni zaključila svojega dela, ji je bil mandat podaljšan vsakokrat za šest mesecev do 31. decembra 1980.

Ugotoviti je potrebno, da je bila posebna komisija morala zaključiti svoje delo vsaj do 3. oktobra 1978, ko je potekel rok za vse komisije in odloke, ki jih je italijanski ratifikacijski zakon predvideval v zvezi s osimskimi sporazumi. Vendar je postalo že od vsega začetka jasno, da se vlada kljub zagotovilom tedanjega ministrskega predsednika G. Andreottija, da ima Italija že nekaj izkušenj z manjšinskimi vprašanjem (misli je na Južno Tirolsko) in da je moč zadevo urediti v najkrajšem času, ne bo držala svojih lastnih obljub, ker so stalno nastopali novi momenti.

Posebna komisija je začela svoje delo v ugodnem političnem ozračju, t. j. v trenutku, ko je bil G. Andreotti interpret najširšega strankarskega loka in ko je tudi KPI izražala svoje pričakovanje s svojimi vzdržanimi glasovi, prvič po letu 1948. Splošna politična situacija je bila, vsaj na prvi pogled, najbolj ugodna; demokratske sile so bile na višku svoje moči, delavski stranki (KPI in PSI) sta imeli ugodne vladne ali privladne pozicije. Skratka, »levi« in »demokratski« val, ki je omogočil določene politične spremembe v notranjosti Italije in tudi podpis osimskih sporazumov, je nakazal možnost, da se bo vendarle rešilo tudi slovensko vprašanje, ki mu ni bilo več na poti italijansko stališče glede definitivnosti meje in makiavelistična računica, da niso demokratske sile še dovolj močne za izdelavo in odobritev globalnega zaščitnega zakona. V času, ko se je prvič sestala posebna komisija (18. januarja 1978), se je nakazovala le ovira, ki pa je demokratske sile niso preveč upoštevale: odločno nasprotovanje nekaterih tržaških krogov proti osimskim sporazumom, zlasti pa proti industrijski coni na Krasu.

Vsekakor pa je prva faza razprav v posebni komisiji razkrila glavne probleme: »italijanski državni del« ni priznaval celovitosti osimske pogodbe, ker je namreč omejeval mednarodno veljavno osimske pogodbe v zvezi s slovensko manjšino na njen tržaški del. Druga pomembna točka, kjer sta se slovenska in italijanska državna stran razhajali, je bila ugotovitev ozemlja, na katerem naj bi veljal zaščitni zakon, saj je italijanska državna in tudi delno politična stran zahtevala ugotovitev teritorija s preštevanjem manjšine na subjektivnih kriterijih in zaradi tega tudi obstoja določenega odstotka, ki naj bi dovoljeval uveljavitev zakona in predvsem uporabo jezika. Tretja sporna točka je bilo vprašanje Slovencev v videmski pokrajini in njihovega ozem-

lja, ker je italijanska državna in delno politična stran (ne smemo pozabiti, da so bili v komisiji tudi zastopniki demokristjanske, socialdemokratske, republikanske in liberalne stranke poleg zastopnikov KPI in PSI, ki pa so bili Slovenci) odločno nasprotovala obstoju Slovencev v videmski pokrajini, češ da gre za prebivalstvo z različnimi slovenskimi ali slovanskimi dialekti brez povezave s tržaškimi in goriškimi Slovenci ali s slovenskim narodom.

Zato, da bi se konkretiziral pristop k razpravi, je bila marca 1978 osnovana delovna skupina 11, v kateri so bili štirje Slovenci (A. Sirk, S. Speitč, K. Siškovič, A. Volčič). Skupina je delala do novembra 1978 in ni zabeležila nobenega uspeha, ker se ni mogla zediniti za skupno poročilo, saj so se sporna vprašanja pojavljala na vsakem koraku: glede ozemlja, na katerem naj bi veljala zaščita, glede preštevanja Slovencev, glede Benečije in Kanalske doline, glede obsega uporabe slovenskega jezika glede šolskega ustroja, kulturnih dejavnosti, sociogospodarskih vprašanj, ohranitve etničnega prostora, založništva in tiska, nostrifikacij diplom, stikov manjšine z matičnim narodom itd. Ne samo to: v imenu skupine je njen predsednik prefekt F. Rizzo julija 1978 poslal 18, nato pa še 3 občinam v videmski provinci vprašalnik, iz katerega naj bi izhajalo narodnostno stanje, predvsem iz subjektivnega vidika. Jasno je, da so slovenski člani odrekli vsako vrednost takemu vprašalniku in že vnaprej izjavljali, da komisija ne sme upoštevati njegovih rezultatov. Na vprašalnik so odgovorile vse občine: nekatere preko župana ali komisarja, druge preko občinskih odborov, tretje preko občinskih svetov. Razen nekaj izjem so bili vsi odgovori protislovensko tendenci, vendar pa je le izhajalo, da v interperiranih občinah živi prebivalstvo, ki uporablja določen »slovenski ali slovanski« dialekt, čeprav je odgovor rezijanske občine, ki ga je sestavil neki lažni znanstvenik, trdil, da so Rezijani »ruskega izvora«.

V času delovanja skupine pa je prišlo do zanimivega poskusa: Italijanska vlada je pripravila julija 1978, sklicujoč se na svoj zakon o ratifikaciji osimskih sporazumov in predvsem na 8. člen osimske pogodbe, osnutek »izvršilnega dekreta«, ki naj bi uredil »še vseča vprašanja« iz okvira Posebnega statuta Londonskega sporazuma, in je predlagala za tržaško provinco nekaj prevalcev in tolmačev za javne uprave in sodstvo, ureditev poitalijančenih prilimkov in izročitev Narodnega doma pri Sv. Ivanu (Trst) slovenski narodnostni skupnosti. Zaradi enotne zahteve Slovencev, nekaterih javnih uprav in celo deželne vlade je bil dekret umaknjen, saj je predstavljal najbolj smešen in makiavelističen poskus za »ureditev« in »uzakonitev« brezpravja, saj so Slovenci na Tržaškem vedno trdili, da je bil Posebni statut Londonskega sporazuma skoraj popolnoma neuveljavljen in so se morali vsa leta boriti za njegovo uveljavitev, ki pa jim je delno uspela.

Zaradi brezuspešnega dela delovne skupine je posebna komisija znova začela razpravo o vseh vprašanjih. Položaj se ni spremenil. Stališča so bila ista kot v delovni skupini. Kljub temu je predsednik komisije G. Cassandro izdelal 5. junija 1979 »osnutek zaključnega poročila«, v katerem so prišla do izraza predvsem stališča italijanske vladne in delno politične strani v ostri polemiki s stališči slovenskih članov. Zaradi tega se junija 1979 slovenski člani niso udeležili plenarne seje komisije in so odposlali predsedniku svoje protiporočilo (15. julija 1979), v katerem so ponovno na 50 straneh obrazložili svoja stališča in komentirali stališča predsednika. Na ta način je komisija začela v slepo ulico. Italijanska vladna stran je hotela, naj se govori o osnutku predsednikovega poročila, slovenski člani, podprti od enotne slovenske delegacije, pa so imeli delo komisije za zaključeno in so zahtevali, naj se obe poročili izročita predsedniku vlade, ki je bil tedaj A. Cossiga. Da bi se omogočilo nadaljnje delo, je slovenska enotna de-

legacija zahtevala, naj posebna komisija »umravnaravne smrti in naj se na njeno mesto imenuje »ad hoc« nova komisija, ki naj bo paritetnega značaja: pol Slovencev, pol Italijanov. Še preden se je slovenska enotna delegacija srečala z novim ministrskim predsednikom A. Cossigo (17. januarja 1980), je predsednik komisije G. Cas-sandro brez vednosti slovenskih članov in pred iztekom mandata, imenoval novo delovno skupino. Vsekakor je bila ta poteza zelo nelojalna do slovenskih članov, ker je s tem dokazal, da nima Slovencev za subjekt, ki mora biti zraven, ko gre za njegove življenjske pravice. Na tak način je bil tudi pogovor z A. Cossigo nekako manj sproščen, ker je bila zadeva že delno prejudicirana. Zato je slovenska enotna delegacija sprejela predlog, naj se »iz vrst« posebne komisije, ki ji je vladni predsednik podaljšal mandat za šest mesecev, imenuje paritetna študijska skupina, ki naj skuša po analiziranju obeh poročil dobiti stične točke in naj sestavi skupno poročilo.

Nova študijska skupina, v kateri je bilo 5 italijanskih (predstavniki predsedstva vlade, predstavnik zunanjega ministrstva, zastopnika Krščanske demokracije, 1 strokovnjak brez stranke) in 5 slovenskih članov (B. Iskra, A. Sirk, S. Spetič, K. Siškovič, A. Volčič) s koordinatorjem F. Riz-zom, je začela svoje pospešeno delo aprila 1980, ga zaključila oktobra, potem ko je A. Cossigo ponovno podaljšal mandat komisije do 31. decembra 1980.

Sad intenzivnega dela študijske skupine je bilo poročilo, ki je odražalo »koncesije« italijanske vladne in delno politične večine ter zahteve slovenskih zastopnikov.

To poročilo se ni ukvarjalo z vprašanjem interpretacije osimskih pogodb, ker je bilo jasno, da so Slovenci opozarjali na mednarodno obveznost Italije glede vseh Slovencev v Italiji, medtem ko je predvsem italijanska vladna stran ostala na stališču, da mednarodnopravna obveznost Italije zadeva izključno tržaške Slovence in ozemlje, na katerem živijo.

Poročilo je utrdilo, tudi z Italijanske vladne strani, da gre pri zaščitnem zakonu za ozemeljski okvir 35 občin (21 v videmski, 8 v gorški in 6 v tržaški provinci). Pri tem se je zadeva ustavila, ker je italijanska stran glede uporabe jezika na tem območju zahtevala kompliciran postopek preko zahteve skupine volivcev v občini ali delu občine, sklepa občinskega in deželne-ga sveta in dokončnega negativnega ali pozitivnega dekreta vlade v obliki dekreta predsednika republike. Slovenci so pa in stili na stališču, da se morajo biti upoštevani zgodovinski objek-tivni kriteriji in da imajo vsi Slovenci na območju 35 občin pravico do popolne uporabe svojega jezika na področju privatnega, poljavnega in javnega življenja.

Glede šolskih vprašanj so slovenski zastopniki zahtevali predvsem šolsko avtonomijo na upravnem in predstavniskem področju ter razširitev šolske mreže z videmsko provinco. Šolska avtonomija po mnenju slovenskih zastopnikov pomeni šolskega intendantata za vse šole, namestnike provincijskih šolskih skrbnikov v Trstu, Gorici in Vidmu, neko izvoljeno deželno telo, sestavljeno iz slovenskih predstavnikov, slovenski šolski okraj ali okraj, večja zastopnost v pokrajinskih šolskih svetih. Poleg tega so slovenski zastopniki postavili zahtevo po odprtju novih šol, predvsem srednjih šol poklicne in tehniške smeri, razširitev olajšav za stike z matico tudi na druge šole, razen tržaških, ureditev nekaj problemov šolnikov, tekstov, programov, no-strifikacijo diplom, oddelke za humanistične vede v s'ovensčinl na tržaški in videmski univerza, terminološke tečaje slovenščine na vseh fakultetah, sprememba šole Glasbene matice v konservatorij. Od teh zahtev je italijanska vladna stran sprejela zamisel, naj bi se postopoma uvedli otroški vrtci in osnovne šole v nekaterih krajih v Benečiji, predlagala urad za slovenske šole z namestnikom skrbnika v Trstu in Gorici, uradnika za slovenske šole v videmski provinci. Odločno je bila proti kakršnikoli večji avtonomiji, predvsem pa proti slovenskim šolskim okrajem.

Kvečjemu je pristajala na neko telo, ki naj bi združevalo slovenske predstavnike na okrajni in pokrajinski ravni. Bila je dovzetna za odpiranje novih srednjih šol in predlagala, da bi se šola Glasbene matice spremenila v nižjo in višjo srednjo šolo glasbene smeri. Na univerzitetni ravni je bila proti vsem predlogom, o nostrifikaciji ni hotela spregovoriti, češ da spada to področje med meddržavne odnose. Izrazila je razumevanje za olajšave v zvezi s stiki z matico na vsem območju, kjer delujejo slovenske šole. V bistvu je torej italijanska vladna stran bila najbolj »kompromisna« na šolskem področju, čeprav je dejansko odklonila glavno zahtevo: avtonomijo slovenske šole.

Na področju socialnih, gospodarskih in pro-storskih vprašanj je slovenska stran zahtevala imenovanje slovenskih predstavnikov v vseh telesih, ki odločajo o sociogospodarskih in pro-storskih problemih, zato da se ohranijo etnične značilnosti in da se slovenski manjšini omogoči skladi socialni in ekonomski razvoj. Italijanska vladna stran je bila pri tem najbolj zaprta, ker se je sklicevala na »enakost« med državljanji in ugotavljala, da bi posebna ureditev ustvarjala »privilegije« za Slovence. Zato je kvečjemu pristala na to, da bi se deželna vlada zavzela za posebne sklade, namenjene nerazvitim območjem na podlagi 50. člena deželnega-posebnega statuta. Vsekakor pa ti skladi ne bi smeli biti dodeljeni slovenskemu prebivalstvu, marveč vsem.

Glede kulturnih dejavnosti so slovenski zastopniki zahtevali finančno in drugo podporo iz državnih virov, ker ima manjšina specifične probleme, zahteve in potrebe. Na to je italijanska vladna in delno politična stran odgovorila, da ne sme biti »privilegijev«, kar pomeni, da se mora vsaka podpora izmeriti »relativno« na številčnost in aktivnost. V zvezi s Slovenskim stalnim gledališčem je Italijanska vladna stran pripravljena omogočiti večje financiranje iz državnih skladov, za obstoječi pasiv pa si pridržuje določeno nadzorstvo.

Isti odgovor je slovenska stran dobila glede tiska in založništva: nobene posebne podpore, nobenih posebnih kriterijev, čeprav zakonski osnutek o založništvu že predvideva nekaj specifičnega za manjšinski tisk. V zvezi z radiom in slovensko televizijo se je italijanska vladna stran sklicevala na obstoječo slovensko radijsko postajo v Trstu in na predvidene televizijske oddaje v slovenščini. Ni pa pristala na posebno avtonomijo obeh sredstev javnega obveščanja.

Slovenski zastopniki so v svojem poročilu julija 1979 zahtevali tudi posebno politično predstavnostvo na evropski, parlamentarni in deželni ravni. To zastopstvo naj bi bilo voljeno z metodo, ki velja za evropske volitve, t. j., da so možne kombinacije, s katerimi je lahko izvoljen tudi manjšinski predstavnik (na tej podlagi je bil na evropskih volitvah izvoljen predstavnik južno-tirolskih Nemcev). Odgovor je bil: to je ustavno vprašanje in bi ustvarilo nov »privilegij«. Zato ni mogoče sprejeti te zahteve.

Slovenska stran je zahtevala tudi ureditev vprašanja poitalijančenih priimkov in imen. Na to je italijanska stran pristala. Tudi glede ureditve vprašanja slovenskih deportancev je bil odgovor kolikor toliko pozitiven.

Na koncu je slovenska stran zahtevala določene pravne jamstva, t. j. komisijo ali komisije, ki bi na vladni in krajevni ravni sledile poteku uresničevanja zakona in predlaganja novih ukrepov v korist manjšine. Italijanska stran je predlagala, naj bi se na vladni ravni imenovala paritetna komisija, ki bi izdelovala izvršne norme morebitnega zakona.

Skratka, stališča slovenske in Italijanske vladne, delno pa tudi politične strani, so si bile precej narazen. Edine svetle točke so naslednje: Italijanska stran je de facto priznala, da živijo Slovenci v 35 občinah Furlanije-Juljske krajine, pristaja na odprtje nekaterih šol v videmski provinci, namerava urediti vprašanje Slovenskega gledališča, predlaga znosno rešitev za šolo Glasbene matice, je odprta do nekaterih

stikov z matico (na šolskem in filmskem področju), misli urediti vprašanje imen in priimkov, predlaga neko paritetno komisijo za izvršilne norme. Vse drugo pa na ta ali drugi način od-

kalnja, zlasti pa je nemogoče njeno stališče do uporabe jezika z diskriminiranimi kategorijami Slovencev, do socialnih, ekonomskih in prostorskih vprašanj Slovencev.

Vir: Karel Siškovič: »Aktualni trenutek Slovencev v Italiji« (s posebnim ozirom na delovanje komisije Cassandro)

3. predavanje iz ciklusa predavanj, ki jih organizira Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani pod skupnim naslovom »Narodnostna vprašanja v sodobnem svetu s posebnim ozirom na problematiko slovenskih manjšin v sosednjih deželah«
Ljubljana, 18. 5. 1981

8. CERKVE NE ZADEVE

Odiok msgr. A. Battistija, videmskega nadškofa, z dne 25. marca 1976, s katerim je dovolil rabo slovenskega jezika v cerkvah v Beneški Sloveniji.

«Nella realtà della nostra Diocesi udinese, accanto alle comunità di lingua friulana e tedesca, vive lungo la fascia di confine che va dallo Judrio fino a Tarvisio, una numerosa Comunità di fedeli di parlata slovena.

In un mondo che si fa sempre più pluralistico, la Chiesa, per realizzare la sua universalità, è chiamata ad inserirsi ed incarnarsi nelle varie culture di cui è ricco il mondo.

Inoltre se la Pentecoste è la consacrazione divina delle lingue e lo Spirito del Signore ordina di proclamare e celebrare i prodigi di Dio nelle varie lingue, la Chiesa, con la coscienza di essere universale, deve immergersi nella cultura e nell'ambiente di ogni popolo, rispettandone le usanze, i costumi, le tradizioni per meglio trasmettere il messaggio evangelico.

La Chiesa che è comunione, ha una dimensione anche orizzontale tra diverse comunità etniche raccolte in unità nell'ambito della Diocesi, dalla quale ricevono la conoscenza autentica della fede e delle norme di vita cristiana, la pienezza dei mezzi di grazia, l'influenza santificatrice soprannaturale della carità.

In considerazione di tutto ciò, il mio venerato predecessore ha riconosciuto ed approvato verbalmente l'uso della lingua slovena nella sacra liturgia, sempre presente, attraverso i secoli, nella Slavia italiana. Ritengo utile e necessario, nello spirito e nel dettato del Concilio Vaticano Secondo, confermare, con il presente documento, in forma pubblica ed ufficiale, tale riconoscimento, approvando l'uso di libri liturgici in lingua slovena, muniti della ri-

chiesta approvazione della competente Autorità Ecclesiastica, in tutte le parrocchie della Diocesi di parlata slovena, quando ciò è richiesto dalla utilità pastorale secondo il prudente giudizio del sacerdote e d'intesa con la sua popolazione. Si abbia particolare riguardo nelle celebrazioni liturgiche alla presenza di fedeli che non capiscono la lingua slovena.

Esorto i sacerdoti friulani, che sono o saranno mandati a svolgere il loro servizio sacerdotale nelle parrocchie di parlata slovena ad apprendere, stimolarla e usarla come segno di amore evangelico verso la gente ed i suoi alti valori umani e religiosi.

Ai sacerdoti nativi o quivi svolgenti il loro apostolato rinnovo la mia stima, la mia solidarietà ed il mio vivo ringraziamento per l'opera intelligente e la generosa dedizione sempre dimostrata in favore delle proprie popolazioni, procurando di conciliare l'amore e la fedeltà alla parlata e cultura slovena della gente ed insieme il rispetto leale e sincero delle leggi dello Stato.

Esorto i sacerdoti nel servizio fraterno dei fedeli a servire il Signore Gesù, luminosamente presente nelle chiese locali di parlata slovena ancora profondamente credenti.

Facendo scoprire nel cuore e nella storia di queste popolazioni la presenza nascosta di Cristo, i pastori comunicano ad esse quella gioia e quella immensa speranza di cui c'è tanto bisogno nella nostra epoca, e che fu la gloria degli Apostoli e dei Padri della Chiesa.

Vir: Rivista Diocesana di Udine, Udine, 1976, n. 2

C. ZAKONSKI OSNUTKI ZA ZAŠČITO SLOVENSKE NARODNOSTNE MANJŠINE V ITALIJI, VLOŽENI V VIII. ZAKONODAJNI DOBI

1. DISEGNO DI LEGGE »NORME SPECIALI DI TUTELA DEL GRUPPO LINGUISTICO SLOVENO«

Vložen dne 22. junija 1979 v senatu (št. 56) na pobudo senatorjev: Lepre, Cipellini, Ferralascio, Signori, Vignola, Spinelli, Maravalle, Scamarcio, Petronio in Zito. Poslanci so člani Socialistične stranke Italije (PSI)

Vir: Atti Parlamentari — Disegni di legge e relazioni, Roma — 1979

Objavljeno v: Razprave in gradivo, Ljubljana, 1980, št. 11—12, str. 154—158

2. DISEGNO DI LEGGE »NORME DI TUTELA PER I CITTADINI ITALIANI DI LINGUA SLOVENA«

Vložen dne 15. februarja 1980 v senatu (št. 747) na pobudo senatorjev: Gabriel Gherbez, Bacicchi, Perna, Cossutta, Boldrini, Modica, Maffioletti, Calamandrei, Conterno Degli Abbatini Anna Maria, De Sabbata, Mascagni, Ruffi Bonazzola Ada Valeria in Urbani. Senatorji so člani Komunistične partije Italije (PCI)

Vir: Atti Parlamentari — Disegni di legge e relazioni, Roma — 1980

ONOREVOLI SENATORI. — Nel 1970 il Gruppo comunista ha presentato al Parlamento un disegno di legge per la tutela globale della minoranza slovena in Italia.

Tale disegno di legge è stato successivamente riproposto nella VI legislatura ed aggiornato, dopo un'ampia consultazione, anche nella VII legislatura.

Alla fine del 1977 l'allora Presidente del Consiglio dei ministri, onorevole Andreotti, ha nominato una Commissione per l'esame della materia e per predisporre un documento, da cui il Governo potesse ricavare una propria posizione sui problemi aperti della minoranza slovena in Italia.

Verso la fine della VII legislatura, inoltre, nelle competenti Commissioni del Senato è iniziato l'iter del disegno di legge comunista. Esso però è stato interrotto dalla sopravvenuta crisi governativa e dal conseguente scioglimento delle due Camere.

Perciò, il Gruppo comunista ripropone, dopo un'ulteriore consultazione di organizzazioni, gruppi di cittadini, assemblee popolari, il suo disegno di legge per la tutela dei cittadini italiani di lingua slovena.

Il disegno di legge intende mettere in attuazione l'articolo 3 e l'articolo 6 della Costituzione, che per la minoranza slovena non sono stati ancora attuati, mentre ciò è già avvenuto da tempo per quanto riguarda le altre due minoranze nazionali presenti in Italia, ossia per quella francese nella Valle d'Aosta e per quella tedesca nell'Alto Adige.

Il disegno di legge proposto dal Gruppo comunista intende equiparare gli sloveni alla popolazione maggioritaria e ad eliminare le differenze di trattamento e le discriminazioni esistenti nei confronti della comunità slovena. Esso prevede il completamento della rete di scuole slovene e l'adeguamento alla situazione della struttura amministrativa della scuola slovena, assicurandole la necessaria autonomia culturale, l'uso della lingua slovena nella pubblica amministrazione e nelle assemblee elettive, il sostegno dello Stato alle attività culturali e sociali degli sloveni, nonché — nel quadro della programmazione regionale — misure ed iniziative idonee per la crescita economica delle zone, in cui vive e si riconosce storicamente la minoranza slovena in Italia. Bisogna fare in modo, con un complesso di norme positive, che la regione autonoma Friuli-Venezia Giulia, nel riconoscimento della piena parità di diritti della minoranza, dovunque essa sia insediata sul territorio regionale, e di situazioni di fatto, che si sono venute a creare a seguito di vicende storiche diverse, possa, tenendone conto, operare pienamente per superare le frammentazioni, i limiti ed i condizionamenti del passato e per pervenire al pieno sviluppo economico, sociale e culturale della minoranza nella sua interezza.

Nel richiamarsi alle relazioni che hanno accompagnato i testi dei precedenti disegni di legge del Partito comunista, i firmatari del presente disegno di legge ribadiscono che, attualmente, soltanto due sono le leggi dello Stato, accolte in Parlamento, a favore

della minoranza slovena in Italia (la n. 1012 del 19 luglio 1961 e la n. 932 del 22 dicembre 1973), ambedue relative alla scuola, mentre innumerevoli sono invece i problemi irrisolti della minoranza slovena.

Perciò invitano gli onorevoli senatori ad esprimersi favorevolmente e a contribuire così a risolvere questo problema annoso nello spirito degli accordi di Osimo e nel contesto dello sviluppo della democrazia nel nostro Paese.

DISEGNO DI LEGGE

Art. 1.

Al fine di garantire ai cittadini italiani di lingua slovena, residenti nelle province di Trieste, Gorizia ed Udine della regione autonoma del Friuli-Venezia Giulia, il pieno godimento dei diritti sanciti dalla Costituzione e di assicurare alla minoranza slovena nel suo complesso lo sviluppo sociale, economico e culturale, la libera espressione nella propria lingua e la tutela della propria identità nazionale, l'ordinamento statale italiano osserva le norme della presente legge.

TITOLO I

USO DELLA LINGUA

Art. 2.

La lingua slovena nella regione autonoma del Friuli-Venezia Giulia è parificata a quella ufficiale italiana.

Art. 3.

Con la presente legge, ai sensi dell'articolo 6 dello statuto speciale della regione Friuli-Venezia Giulia, approvato con legge costituzionale 31 gennaio 1963, n. 1, si dà potestà alla regione autonoma del Friuli-Venezia Giulia di emanare norme di attuazione e di integrazione per definire l'elenco dei comuni delle province di Trieste, Gorizia ed Udine in cui è insediata e storicamente si riconosce la minoranza slovena ed in cui si applicano le norme, previste dalla presente legge, sull'uso della lingua slovena negli atti e nei procedimenti pubblici, nonché negli enti pubblici e di pubblico interesse.

Le proposte di modificazione dell'elenco sono effettuate con la stessa procedura di cui al comma precedente.

Le modificazioni possono essere proposte al Consiglio regionale dalla Commissione di cui al successivo articolo 25 della presente legge.

Art. 4.

Per i comuni, di cui al precedente articolo, è ufficialmente riconosciuta anche la denominazione slovena.

Nei comuni, di cui all'articolo 3 della presente legge, le comunicazioni, gli avvisi pubblici e le pubblicazioni dello Stato, della regione, degli enti locali, singoli o associati, di tutti gli enti pubblici o di pubblico interesse, nonché degli enti e delle persone concessionari di pubblici servizi, sono redatti anche in lingua slovena.

La stessa norma vale anche per le scritte sui gonfaloni, sui timbri, sui sigilli, sulle pubbliche insegne e per la segnaletica.

Art. 5.

I cittadini italiani di lingua slovena hanno diritto di usare la propria lingua nei rapporti orali e scritti con gli uffici giudiziari, con gli organi e gli uffici della pubblica amministrazione, ivi compresi quelli dell'amministrazione scolastica, e di altri enti pubblici situati nei comuni di cui al precedente articolo 3 o aventi competenza regionale, nonché con gli enti e le persone concessionari di pubblici servizi negli stessi comuni.

I titolari degli uffici ed i privati, di cui al primo comma, usano negli atti, nella corrispondenza e nei rapporti orali la lingua del richiedente.

Il diritto di usare la lingua slovena, secondo le norme di cui ai commi precedenti, spetta anche a tutti gli enti che riguardano la minoranza slovena o che da essa sono espressi.

Nei rapporti fra gli uffici pubblici e fra questi e gli esercenti pubbliche funzioni e servizi può essere usata anche la lingua slovena.

Art. 6.

In ogni atto relativo all'esercizio delle loro funzioni, i componenti delle assemblee elettive e delle commissioni da esse istituite dalla regione autonoma del Friuli-Venezia Giulia, delle province di Trieste, Gorizia ed Udine e dei comuni singoli o associati, di

cui all'articolo 3 della presente legge, nonché di tutti gli organismi rappresentativi di base elettivi e non, compresi gli organi collegiali della scuola, previsti dal decreto del Presidente della Repubblica 31 maggio 1974, n. 416, hanno diritto di usare la lingua slovena e di ricevere risposta oralmente e per iscritto in sloveno.

Art. 7.

Gli organi e gli uffici di cui agli articoli 5 e 6 della presente legge devono essere dotati di opportuni mezzi tecnici e di personale idoneo per garantire l'attuazione delle norme previste negli articoli stessi.

Art. 8.

Per le zone e gli uffici in cui, in base alla presente legge, è prescritto anche l'uso della lingua slovena, nei concorsi pubblici per l'assunzione del personale civile delle amministrazioni statali, regionali e degli enti locali, nonché della magistratura ordinaria e amministrativa, un'aliquota di posti, adeguata alle esigenze, va assegnata a candidati di lingua slovena.

E comunque richiesta la conoscenza della lingua slovena da parte dei segretari comunali o di almeno un funzionario addetto alla segreteria comunale, nonché da parte di una adeguata aliquota di personale normalmente a contatto con il pubblico nei comuni singoli od associati, di cui all'articolo 3 della presente legge.

Ai cittadini italiani di lingua slovena che prestano servizio negli uffici di cui al primo comma è assicurata la stabilità di sede nella regione.

Nei concorsi per l'ammissione alla pubblica amministrazione ed in quelli per l'ammissione all'albo dei giornalisti, i candidati di lingua slovena possono, a richiesta, sostenere le prove orali e scritte in lingua slovena.

In ogni caso, però, è richiesta la conoscenza della lingua italiana.

Delle commissioni esaminatrici dei concorsi sono chiamati a far parte uno o più rappresentanti designati dalla commissione di cui all'articolo 25 della presente legge.

Il Governo, sentita la commissione di cui al successivo articolo 25, emana, entro un anno dall'entrata in vigore della presente legge, l'apposito regolamento di attuazione delle norme previste dai precedenti commi e le tabelle degli organici del personale per la parte di competenza dello Stato.

Il regolamento deve prevedere l'attuazione delle norme, di cui al precedente comma, entro tre anni dalla sua emanazione.

Art. 9.

Nelle province di Trieste, Gorizia e Udine la conoscenza della lingua slovena costituisce titolo valutabile in termini di punteggio nei concorsi e nelle graduatorie per i posti di pubblico impiego in cui può essere richiesto anche l'uso della lingua slovena.

La conoscenza e l'uso della lingua slovena nei pubblici uffici presenti nella regione autonoma Friuli-Venezia Giulia da parte dei dipendenti dello Stato dà diritto ad una speciale indennità, calcolata secondo le norme vigenti per la regione autonoma Friuli-Venezia Giulia.

TITOLO II

SCUOLA

Art. 10.

Per assicurare ai cittadini italiani di lingua slovena il diritto di frequentare nelle province di Trieste, Gorizia ed Udine le scuole slovene di ogni ordine e grado, nelle quali l'insegnamento sia impartito in lingua slovena da docenti di lingua slovena, il Governo è delegato ad emanare, entro un anno dal provvedimento di determinazione dell'elenco dei comuni, di cui all'articolo 3, sentito il parere del Consiglio regionale della scuola slovena, di cui all'articolo 12 della presente legge, e della Commissione parlamentare per le questioni regionali uno o più decreti aventi valore di legge ordinaria per riordinare ed estendere a tutti i comuni, di cui all'articolo 3, l'ordinamento delle scuole in lingua slovena, anche adeguando le norme contenute nelle leggi 19 luglio 1961, n. 1012, e 22 dicembre 1973, n. 932.

Nell'emanazione dei decreti delegati il Governo deve attenersi ai criteri e principi direttivi espressi dalla presente legge e in particolare provvedere a:

1) completare nei comuni, di cui all'articolo 3 della presente legge, la rete delle scuole per l'infanzia di competenza statale, elementari e secondarie;

2) completare l'inquadramento giuridico delle scuole slovene esistenti, compresa la scuola per l'infanzia di competenza statale, ed il riconoscimento dei diritti del corpo insegnante e direttivo; estendere a tutto

il corpo insegnante e direttivo il trattamento giuridico ed economico previsto dalla legislazione italiana e procedere alla ricostruzione delle carriere per i periodi anteriori al 1° novembre 1954, anche per quegli insegnanti che, per motivi politici, sono stati esclusi dal servizio durante l'amministrazione del Governo militare alleato e per coloro che a causa delle persecuzioni fasciste hanno perso il posto o, in seguito ad espatrio forzato, la cittadinanza italiana;

3) stabilire, tenendo conto delle esigenze della minoranza, il numero minimo di allievi per la formazione delle classi e l'istituzione di scuole;

4) adeguare i programmi scolastici e le norme per l'adozione dei libri di testo per le scuole slovene, oltre a quanto stabilito dall'articolo 8 della legge 22 dicembre 1973, n. 932, in modo che corrispondano alle particolarità storiche, culturali e linguistiche della minoranza slovena ed alle sue specifiche esigenze;

5) assicurare alla minoranza slovena una adeguata partecipazione agli organi di governo delle università della regione e nell'ambito delle stesse creare opportune strutture per lo studio della lingua, della storia, della cultura e delle tradizioni dei popoli slavi ed in particolare di quello sloveno, nonché corsi integrativi nelle varie facoltà per la piena conoscenza della terminologia slovena delle varie discipline.

In ogni caso è prevista la partecipazione di un rappresentante, designato dal Consiglio regionale della scuola slovena, come membro di diritto nel consiglio di amministrazione dell'università di Trieste e rispettivamente dell'università di Udine;

6) garantire con borse di studio ed altre forme di finanziamento per gli appartenenti alla minoranza slovena la possibilità di effettuare esperienze di studio, di frequentare corsi e di conseguire diplomi presso le scuole di ogni ordine e grado, comprese quelle professionali e le università, della Jugoslavia;

7) riconoscere la piena validità dei titoli conseguiti per effetto degli studi di cui al precedente paragrafo 6), fissandone le rispettive equivalenze ed estendere tale validità ai titoli conseguiti prima dell'entrata in vigore della presente legge;

8) agevolare, allo scopo di promuovere lo sviluppo ed il progresso culturale della minoranza slovena, ogni forma di scambi

culturali con la Repubblica socialista di Slovenia, anche attraverso l'organizzazione di conferenze, seminari, gite scolastiche, visite ed incontri di docenti e studenti.

La frequenza alla scuola di lingua slovena è aperta a tutti, compresi i cittadini stranieri e gli apolidi residenti nel Friuli-Venezia Giulia.

A tal fine è rimosso qualsiasi ostacolo ed impedimento all'iscrizione nelle scuole con lingua di insegnamento slovena.

Art. 11.

Per sovrintendere alle scuole con lingua di insegnamento slovena di cui al n. 1) del secondo comma dell'articolo 10 della presente legge, il Ministero della pubblica istruzione nomina un intendente per le scuole slovene nella regione autonoma del Friuli-Venezia Giulia in base ad una terna proposta dal Consiglio regionale della scuola slovena.

L'intendente per le scuole slovene dipende direttamente dal Ministero della pubblica istruzione ed ha le seguenti funzioni:

a) adempie ai compiti di provveditore per le questioni specifiche ed interne delle scuole con lingua di insegnamento slovena;

b) opera, in accordo con i provveditori ed il sovrintendente scolastico da una parte e le scuole slovene dall'altra, per i problemi che sono comuni per tutte le scuole indipendentemente dalla lingua di insegnamento;

c) amministra il fondo annuale stabilito dalla legge 22 dicembre 1973, n. 932.

L'ufficio dell'intendente per le scuole slovene è articolato in tre sezioni provinciali, che hanno sede presso i provveditori di Trieste, Gorizia ed Udine;

d) nomina la commissione che approva i testi stampati in base all'articolo 8 della legge 22 dicembre 1973, n. 932.

Le sezioni, di cui al comma precedente, sono dirette da un direttore o professore di ruolo delle scuole slovene con funzioni di vice provveditore, nominato dal Ministero della pubblica istruzione in base alla proposta del Consiglio regionale della scuola slovena, previsto dall'articolo 12 della presente legge.

A tali sezioni verrà assegnato personale di lingua slovena anche con l'assegnazione o il trasferimento degli insegnanti di lingua

slovena, cui verrà riconosciuto, in tal caso, il servizio svolto presso l'ufficio dell'intendente a tutti gli effetti giuridici ed economici.

Entro il termine di diciotto mesi dall'entrata in vigore della presente legge e sentito il Consiglio regionale della scuola slovena, di cui all'articolo 12 della presente legge, il Ministro della pubblica istruzione stabilisce l'organico dell'ufficio dell'intendente per le scuole slovene ed emana il bando di concorsi in conformità all'articolo 8 della presente legge.

Art. 12.

Per garantire l'autonomia e lo sviluppo della scuola slovena è istituito nella regione autonoma del Friuli-Venezia Giulia il Consiglio regionale della scuola slovena.

Il Consiglio regionale della scuola slovena esprime pareri vincolanti per le materie demandate alla competenza dell'amministrazione scolastica periferica:

a) su tutti i problemi riguardanti le scuole slovene di ogni ordine e grado e sui vari aspetti dell'istruzione e dell'ordinamento scolastico con lingua di insegnamento slovena;

b) sui problemi riguardanti il personale insegnante e direttivo ed il personale amministrativo addetto alle scuole slovene;

c) sulla nomina delle commissioni per gli esami di Stato per le scuole slovene;

d) sulla nomina delle commissioni per l'approvazione dei libri di testo, stampati con il fondo annuo previsto dall'articolo 8 della legge 22 dicembre 1973, n. 932.

Il Consiglio regionale della scuola slovena assomma relativamente alle scuole slovene tutte le funzioni previste per il distretto scolastico dall'articolo 12 del decreto del Presidente della Repubblica 31 maggio 1974, n. 416, e da ogni altra legge statale.

Il Consiglio, di cui ai precedenti commi, sostituisce la partecipazione nella regione autonoma del Friuli-Venezia Giulia delle componenti della scuola slovena nei distretti scolastici, di cui all'articolo 34 del decreto del Presidente della Repubblica 31 maggio 1974, n. 416.

Il Consiglio regionale della scuola slovena designa dal suo seno un rappresentante nel consiglio di amministrazione dell'università di Trieste ed un rappresentante nel consiglio di amministrazione dell'università di Udine.

Art. 13.

La composizione del Consiglio regionale della scuola slovena è fissata secondo le modalità previste per l'organo di governo dei distretti scolastici, il cui territorio interessa più province e più comuni, di cui all'articolo 11 del decreto del Presidente della Repubblica 31 maggio 1974, n. 416.

Tutti i membri del consiglio regionale della scuola slovena sono scelti fra i cittadini italiani di lingua slovena.

Il rappresentante del personale insegnante della scuola con lingua di insegnamento slovena nel Consiglio nazionale della pubblica istruzione, di cui al capo IV, articolo 16, del decreto del Presidente della Repubblica 31 maggio 1974, n. 416, è membro di diritto del Consiglio regionale della scuola slovena.

Del Consiglio regionale della scuola slovena fanno parte i rappresentanti dei comuni di cui all'articolo 3 della presente legge.

La lettera g) dell'articolo 11 del decreto del Presidente della Repubblica 31 maggio 1974, n. 416, è sostituita dalla seguente:

« g) otto cittadini italiani di lingua slovena, residenti nel distretto, rappresentanti delle forze sociali e di interessi generali, di cui tre designati dalla Camera di commercio, industria, agricoltura ed artigianato tra gli imprenditori e gli altri cinque designati dal consiglio provinciale, che siano espressione di enti, associazioni ed istituzioni culturali, le quali, per gli scopi perseguiti ed i risultati ottenuti, siano ritenute capaci di concorrere allo sviluppo ed al miglioramento della scuola ».

Le rispettive designazioni vengono effettuate dal Consiglio regionale del Friuli-Venezia Giulia, con voto limitato.

Alle elezioni del Consiglio regionale della scuola slovena, che avvengono sulla base di liste regionali, partecipano con le modalità previste dall'articolo 20 del decreto del Presidente della Repubblica 31 maggio 1974, n. 416, tutte le componenti delle scuole slovene di ogni ordine e grado della regione autonoma del Friuli-Venezia Giulia.

Art. 14.

Il Consiglio regionale della scuola slovena si rinnova e svolge le sue funzioni secondo le norme previste dal decreto del Presidente della Repubblica 31 maggio 1974, n. 416, e quelle previste dalla presente legge, in quanto applicabili.

Il presidente del Consiglio regionale della scuola slovena partecipa alle riunioni dei presidenti dei consigli scolastici distrettuali del Friuli-Venezia Giulia previsti dall'articolo 11 del decreto del Presidente della Repubblica 31 maggio 1974, n. 416, per esaminare e far esaminare problemi di comune interesse.

Per il coordinamento dei servizi degli enti locali relativi congiuntamente a scuole italiane e slovene, il Consiglio regionale della scuola slovena provvede a nominare sue delegazioni che partecipano, quando si presentano problemi di comune interesse, alle riunioni dei consigli distrettuali competenti per territorio.

In tal caso le decisioni dei consigli distrettuali, integrati con la delegazione del Consiglio regionale della scuola slovena, sono valide se nella maggioranza dei voti è compresa anche la maggioranza dei voti dei rappresentanti sloveni.

Art. 15.

Nei consigli scolastici provinciali delle province di Trieste e Gorizia le rappresentanze dei genitori degli alunni e degli alunni stessi delle scuole statali con lingua di insegnamento sloveno, previste dai commi primo e secondo dell'articolo 34 del decreto del Presidente della Repubblica 31 maggio 1974, n. 416, sono elevate di un quarto.

Ferme restando le norme previste dal terzo comma dell'articolo 34 del decreto del Presidente della Repubblica 31 maggio 1974, n. 416, e successive modificazioni, tutte le decisioni di competenza diretta dei consigli provinciali e che riguardano direttamente la minoranza slovena sono valide se nella maggioranza dei voti è compresa anche la maggioranza dei voti dei rappresentanti sloveni.

Con decreto del Presidente del Consiglio dei ministri, su proposta del Ministro della pubblica istruzione, sentito il parere del Consiglio regionale della scuola slovena, entro sessanta giorni dall'istituzione di scuole slovene nella provincia di Udine, la composizione del consiglio provinciale scolastico della provincia di Udine e le norme che ne regolano il funzionamento saranno adeguate alla normativa prevista dal presente articolo.

Art. 16.

È istituito con sede a Trieste l'Istituto regionale di ricerca, sperimentazione e ag-

giornamento educativi della scuola con lingua di insegnamento slovena.

L'Istituto, di cui al precedente comma, ha personalità giuridica di diritto pubblico e autonomia amministrativa.

L'Istituto ha i compiti e l'articolazione interna previsti dagli articoli 9 e 10 del titolo III del decreto del Presidente della Repubblica 31 maggio 1974, n. 419.

La composizione degli organi dell'Istituto il loro funzionamento ed i problemi relativi al personale sono stabiliti con decreto del Presidente della Repubblica, su proposta del Consiglio dei ministri e sentito il parere del Consiglio regionale della scuola slovena, entro sessanta giorni dall'entrata in vigore della presente legge.

Il presidente dell'Istituto regionale di ricerca, sperimentazione ed aggiornamento educativi ed un rappresentante eletto dal proprio seno dal consiglio direttivo dello stesso Istituto partecipano alle conferenze dei presidenti degli istituti regionali, del Centro europeo dell'educazione e della biblioteca di documentazione pedagogica, di cui all'articolo 15 del decreto del Presidente della Repubblica 31 maggio 1974, n. 419.

TITOLO III

ISTITUZIONI - ASSOCIAZIONI INFORMAZIONE BENI E STRUMENTI CULTURALI

Art. 17.

Lo Stato assegna contributi annuali alla regione autonoma del Friuli-Venezia Giulia, che vengono iscritti in apposito capitolo di bilancio, per sostenere l'attività delle principali istituzioni culturali della minoranza slovena, garantendo la loro piena autonomia.

Per l'anno 1979 il contributo, di cui al precedente comma, è fissato in lire 3.500 milioni.

L'elenco delle istituzioni ammesse al contributo è stabilito dalla commissione, di cui all'articolo 25 della presente legge, che, riconosciuta la primaria importanza delle stesse, fissa anche l'entità del contributo annuo.

L'erogazione del contributo avviene mediante decreto del presidente della Giunta regionale della regione autonoma Friuli-Venezia Giulia.

Lo Stato concede in uso alle istituzioni, di cui al primo comma della presente legge,

edifici pubblici adeguati allo svolgimento delle loro attività.

Art. 18.

Lo Stato contribuisce anche all'integrazione delle spese delle associazioni slovene, comprese quelle giovanili, che promuovono lo sviluppo delle attività della minoranza slovena in campo sociale, culturale, economico, scientifico, artistico, sportivo e ricreativo.

A questo scopo è destinato un quarto dei contributi previsti dall'articolo 17 della presente legge.

L'erogazione dei contributi avviene secondo le norme previste dal terzo comma del precedente articolo 17.

L'elenco delle associazioni ammesse al contributo e l'entità del contributo annuo per ciascuna è determinato dalla commissione, di cui all'articolo 25 della presente legge.

Art. 19.

La RAI-TV favorisce anche attraverso la creazione di appositi centri di produzione lo sviluppo delle trasmissioni radiofoniche e televisive in lingua slovena.

Nel Friuli-Venezia Giulia la RAI-TV predordina i propri organici e le proprie strutture in modo da garantire l'autonomia funzionale e culturale sia dei programmi che dei servizi giornalistici in lingua slovena.

Art. 20.

Lo Stato concede, in aggiunta a quelli previsti nella legge sull'editoria, particolari contributi per sostenere gli organi di stampa e le attività editoriali in lingua slovena in Italia.

Nel Friuli-Venezia Giulia è fatto obbligo alle aziende di Stato, a quelle a partecipazione statale ed a tutti gli enti pubblici, che concedono pubblicità agli organi di stampa in lingua italiana di assegnare anche, con la stessa evidenza, pubblicità ad analoghi organi in lingua slovena.

Art. 21.

Allo scopo di sviluppare i rapporti tra le popolazioni di confine e tra la minoranza slovena e la nazione d'origine lo Stato favorisce gli scambi culturali tra il Friuli-Venezia Giulia e la Jugoslavia anche con particolari semplificazioni delle procedure amministrative e con esenzioni doganali per la temporanea o la definitiva importazione ed esportazione di beni culturali e strumenti artistici.

Entro sei mesi dall'entrata in vigore della presente legge il Ministero competente, su parere della regione autonoma del Friuli-Venezia Giulia e sentita la commissione di cui all'articolo 25 della presente legge, emana un regolamento di attuazione delle norme contenute nel precedente comma.

Art. 22.

Il Governo è impegnato a formulare ogni due anni un programma, d'intesa con la regione autonoma del Friuli-Venezia Giulia, rivolto a realizzare l'intensificazione dei rapporti tra la cultura italiana e quella slovena ed a favorire la conoscenza della lingua e la diffusione della cultura slovena anche tra i cittadini di lingua italiana del Friuli-Venezia Giulia.

Il suddetto programma biennale è comunicato entro il 31 dicembre a cura del Ministro della pubblica istruzione alle competenti Commissioni parlamentari permanenti della Camera e del Senato.

TITOLO IV

SVILUPPO SOCIO-ECONOMICO E DELEGHE ALLA REGIONE

Art. 23.

Sono delegate alla regione autonoma del Friuli-Venezia Giulia le funzioni necessarie per rendere possibile l'esercizio organico da parte della regione stessa delle funzioni proprie e già delegate al fine di tutelare le caratteristiche etniche della minoranza slovena e per favorirne lo sviluppo sociale, economico e culturale.

Sono altresì delegate le funzioni amministrative in ordine alla tutela ed alla valorizzazione del patrimonio storico, artistico, archeologico e monumentale.

Lo Stato assegna nell'ambito degli stanziamenti previsti dall'articolo 50 dello statuto speciale della regione Friuli-Venezia Giulia, approvato con legge costituzionale 31 gennaio 1963, n. 1, contributi finanziari straordinari annui destinati ai comuni, di cui al precedente articolo 3, sulla base di piani pluriennali regionali d'intervento, che costituiscono parte integrante del piano regionale di sviluppo.

La regione autonoma Friuli-Venezia Giulia deve attuare la delega di cui al presente articolo entro il termine di un anno dalla entrata in vigore della presente legge.

Art. 24.

I piani pluriennali regionali d'intervento, di cui al precedente articolo, sono redatti dalla regione autonoma del Friuli-Venezia Giulia, d'intesa con le comunità montane interessate e con i comuni di cui all'articolo 3 della presente legge che non ne fanno parte, e debbono definire gli obiettivi di sviluppo economico delle aree mistilingui e fissare:

a) le agevolazioni creditizie, i contributi, gli incentivi per i vari settori economici ed i criteri di erogazione dei fondi;

b) le misure stabilite per favorire le attività economiche a carattere operativo e/o associativo tra coltivatori diretti, allevatori, pescatori, artigiani, commercianti e piccoli imprenditori, nonché le iniziative di turismo agricolo;

c) gli interventi per sostenere le attività tradizionali che si svolgono nei comuni di cui all'articolo 3 della presente legge, con particolare riguardo all'agricoltura, alla zootecnia ed all'agro-turismo;

d) gli interventi per la qualificazione e per l'incremento dei posti di lavoro nelle aree mistilingui;

e) gli interventi per la difesa dell'ambiente, per la valorizzazione del patrimonio storico-culturale della comunità slovena e per l'estensione e qualificazione dei servizi pubblici;

f) le misure di salvaguardia per l'uso del territorio e per la conservazione ed il restauro dei centri storici, dei monumenti e di edifici di particolare valore storico-architettonico;

g) speciali norme per limitare l'uso dei suoli nel caso di attività extra agricole e per definire le forme di partecipazione a tali attività da parte dei proprietari dei suoli, o le permuta e/o gli indennizzi in caso eccezionale di esproprio o di occupazione temporanea o permanente dei suoli stessi;

h) le misure, nel caso di utilizzazione di aree provenienti dagli usi civici, per l'impiego da parte dei comuni interessati dei fondi destinati al risarcimento del bene alienato e per la gestione delle iniziative che ne derivano da parte della comunità che lo aveva in godimento.

Il piano regionale d'intervento per lo sviluppo socio-economico della minoranza slovena s'inquadra nella più generale program-

mazione nazionale e regionale e gli interventi da esso previsti debbono essere riferiti al piano urbanistico regionale, che li assume per la parte di competenza con apposite varianti.

Il piano è sottoposto al voto del Consiglio regionale della regione autonoma del Friuli-Venezia Giulia previo parere della commissione di cui all'articolo successivo.

La regione autonoma del Friuli-Venezia Giulia provvede a distribuire ai comuni interessati gli stanziamenti previsti dal piano d'intervento.

L'erogazione dei contributi a terzi o di ogni altra forma di agevolazione o di incentivo viene effettuata dai comuni interessati su parere della commissione di cui all'articolo 25 della presente legge.

Art. 25.

Al fine di garantire la diretta partecipazione della minoranza slovena alla formulazione ed all'attuazione dei piani d'intervento, di cui al precedente articolo, ed a tutte le altre scelte riguardanti la minoranza stessa e le materie oggetto di delega dello Stato alla regione autonoma del Friuli-Venezia Giulia per effetto della presente legge, è costituita presso la regione una commissione consultiva, espressione della minoranza slovena.

La commissione è composta esclusivamente da cittadini italiani di lingua slovena ed è nominata dal Consiglio regionale della regione autonoma del Friuli-Venezia Giulia entro trenta giorni dall'inizio di ogni legislatura su designazioni effettuate dai comuni, di cui all'articolo 3 della presente legge, e dalle principali organizzazioni socio-economiche e culturali, in cui si esprime la minoranza slovena.

Il Consiglio regionale della regione autonoma del Friuli-Venezia Giulia, sulla base delle norme del precedente comma, stabilisce il numero dei membri della commissione, le modalità per effettuare le designazioni, e ne regola il funzionamento.

TITOLO V

NORME TRANSITORIE E FINALI

Art. 26.

I cittadini, i cui cognomi o nomi siano stati comunque modificati o determinati da imposizioni nel periodo fascista o, per altre

ragioni, anche precedentemente o successivamente, ed i loro discendenti hanno il diritto di ottenere il ripristino degli stessi nella forma originaria su semplice richiesta indirizzata alla corte d'appello competente per il territorio del comune di residenza.

In tale caso si applicano le procedure di cui al regio decreto 9 luglio 1939, n. 1238, titolo VIII, capo II, articoli 158 e seguenti.

Il ripristino è esente da spese e deve essere esperito nel termine di novanta giorni dalla richiesta.

Gli uffici di stato civile provvedono alle necessarie annotazioni.

Le richieste possono essere avanzate anche in forma collettiva sulla base di elenchi, sottoscritti con firma autenticata dagli interessati, riportanti i nomi ed i cognomi da modificare e la relativa forma originaria ed i dati anagrafici necessari all'identificazione dei proponenti.

Art. 27.

Entro un anno dall'entrata in vigore della presente legge lo Stato provvederà alla restituzione, alla reintegrazione, al ripristino o comunque al risarcimento di valore analogo alla comunità slovena di tutti i beni immobili a destinazione culturale e sociale, già appartenenti alle organizzazioni slovene ed espropriati, distolti o comunque sottratti alle stesse durante il regime fascista.

Tali beni restituiti, reintegrati, risarciti o ripristinati in valore analogo passano in proprietà ai comuni in cui sorgono o sorgevano e sono dati dagli stessi in godimento alle associazioni ed istituzioni della minoranza slovena con apposito regolamento.

Il provvedimento di cui al precedente comma non comporterà gravami finanziari o fiscali a carico del destinatario.

L'elenco dei beni è proposto dalla commissione di cui all'articolo 25 della presente legge, mentre all'attuazione delle presenti norme provvederà la regione sulla base delle verifiche effettuate dagli uffici territoriali competenti dell'intendenza di finanza e con i finanziamenti di cui all'articolo 34 della presente legge.

I comuni provvedono alla manutenzione degli stabili ad essi trasferiti per effetto della presente legge.

Art. 28.

Gli apolidi di lingua slovena, residenti e dimoranti stabilmente da almeno cinque anni nel territorio della Repubblica, che ne facciano richiesta entro un anno dall'entrata in vigore della presente legge, hanno diritto

ad ottenere con le modalità previste dagli articoli 4 e 9 della legge 13 giugno 1912, n. 555, la cittadinanza italiana entro un anno dalla presentazione della domanda.

Art. 29.

I cittadini che prestarono servizio nei cosiddetti « battaglioni speciali » dell'Esercito italiano ed i civili che furono internati nei campi di concentramento o inquadrati nei « reparti di lavoro » a seguito, in tale caso, di dimostrate discriminazioni politiche ed etniche — per i periodi in cui ne fecero parte o in cui in altri reparti subirono lo stesso trattamento — sono equiparati ai perseguitati politici.

Art. 30.

Qualsiasi atto, tendente ad impedire o limitare alla minoranza slovena l'espletamento delle sue specifiche attività ed agli appartenenti alla stessa l'uso della lingua materna, è punito con le pene previste dall'articolo 291 del codice penale.

Art. 31.

Tutte le pendenze a carico di cittadini italiani di nazionalità slovena, indiziati a causa dell'uso della lingua slovena in atti pubblici e nell'esercizio dei doveri dei cittadini verso la pubblica amministrazione, decadono con la presente legge.

Sono altresì depennate tutte le condanne già inflitte, per i motivi di cui al precedente comma, prima dell'entrata in vigore della presente legge.

Art. 32.

L'uso della lingua slovena non comporta oneri fiscali aggiuntivi.

Art. 33.

Tutte le disposizioni in contrasto con la presente legge sono abrogate.

Art. 34.

All'onere derivante dall'applicazione della presente legge per l'anno finanziario 1980 si farà fronte con i fondi stanziati sul capitolo n. 6856 dello stato di previsione della spesa del Ministero del tesoro per l'anno medesimo.

Il Ministro del tesoro è autorizzato ad apportare, con propri decreti, le occorrenti variazioni di bilancio.

3. PROPOSITA DI LEGGE »NORME PER LA DIFESA DELLE MINORANZE ETNICO-LINGUISTICHE, FRIULIANA, SLOVENA E TEDESCA, DELLA REGIONE AUTONOMA FRIULI-VENEZIA GIULIA«

Vložen dne 15. julija 1980 v poslanski zbornici (št. 1884) na pobudo poslanke Aurelie Gruber Benco. Poslanica je članica Liste za Trst (LPT). Zakonski predlog je poslanka umaknila aprila 1982.

Vir: Atti Parlamentari — Disegni di legge e relazioni Roma — 1980

Objavljeno v: Razprave in gradivo, Ljubljana, 1980, št. 11—12, str. 158—165

4. DISEGNO DI LEGGE »TUTELA GLOBALE DELLA MINORANZA SLOVENA«;

Vložen 12. novembra 1980 v senatu (št. 1175) na pobudo senatorja Fontanarija

Vir: Atti Parlamentari — Disegni di legge e relazioni — 1980

(gre za zakonski predlog Slovenske skupnosti, ki ga je v senatu vložil senator Fontanari — član Südtiroler Volkspartei — zato, ker SSK nima svojega predstavnika v italijanskem parlamentu)

Objavljen v: Razprave in gradivo, Ljubljana, 1979, št. 9—10, str. 189—192

5. DISEGNO DI LEGGE »TUTELA E VALORIZZAZIONE DEL GRUPPO LINGUISTICO SLOVENO NEL FRIULI-VENEZIA GIULIA«

Vložen dne 17. februarja 1982 v senatu (št. 1779) na pobudo senatorjev: De Giuseppe, Mancino, Beorchia, Toros, Tonutti in Giust. Senatorji so člani Krščanske demokracije (DC)

Vir: Atti Parlamentari — Disegni di legge e relazioni, Roma — 1982

ONOREVOLI SENATORI. — Con la nostra iniziativa ci proponiamo di contribuire ad una più puntuale e sistematica applicazione dell'articolo 6 della Costituzione al gruppo linguistico sloveno.

Anch'esso, al pari delle altre minoranze nazionali esistenti in Italia, va tutelato nelle sue peculiari caratteristiche etnico-culturali, salvaguardandone e valorizzandone l'identità.

Già oggi, in vero, non mancano nell'ordinamento della Repubblica disposizioni miranti a tale scopo: quelle emanate in attuazione del *Memorandum* di intesa di Londra e dell'annesso statuto speciale per la tutela della minoranza slovena nella provincia di Trieste (ex zona A) e, corrispettivamente, di quella italiana nei comuni di Capodistria e Buie (ex zona B). Tra esse, in particolare, le leggi dello Stato con cui sono state istituite scuole di ogni ordine e grado con lingua di insegnamento slovena, nonché altre misure adottate, in quell'ambito territoriale, in via amministrativa, con provvedimento formale o anche di fatto. Anche la regione Friuli-Venezia Giulia, da parte sua, ha emanato norme a favore della minoranza slovena, nelle materie di sua competenza.

Lo statuto speciale, di cui si è detto, ha cessato di avere effetto al momento in cui è entrato in vigore il trattato italo-jugoslavo firmato a Osimo il 10 novembre 1975. In esso peraltro è contenuto l'impegno delle parti ad assicurare il mantenimento del li-

vello di protezione dei rispettivi gruppi etnici residenti nelle ex zone A e B, previsto dalle norme dello statuto speciale decaduto. Ricordiamo questo per precisare il significato e la portata di quella legge di tutela per la minoranza slovena la cui approvazione intendiamo, anche per questa parte, sollecitare con la nostra iniziativa.

Al di là di obblighi internazionali (che riguardano, peraltro, la sola provincia di Trieste) la legge di tutela sarà un atto di diritto interno dello Stato, emanato nell'esercizio della sua sovranità; un atto che costituirà una realizzazione autonoma del principio di protezione dei cittadini appartenenti ad un gruppo etnico differenziato sancito nell'articolo 6 della Carta costituzionale e riaffermato all'articolo 3 dello statuto speciale della regione Friuli-Venezia Giulia. Attuare l'articolo 6 della Legge fondamentale significa, nel caso della minoranza slovena, non solo confermare misure di cui essa già fruisce, ma anche integrare e perfezionare le disposizioni esistenti, componendole in un sistema normativo che sia suscettibile di applicazione a tutto il gruppo linguistico.

La proposta normativa, nella previsione dell'articolo 1, interessa, direttamente o virtualmente, le comunità etniche slovene che vivono nella regione Friuli-Venezia Giulia con un insieme di disposizioni che investono gli aspetti che sono fondamentali in ogni regime di protezione: sono quelli che toc-

cano la salvaguardia e la valorizzazione delle caratteristiche culturali e linguistiche del gruppo minoritario.

Proponendoci di apprestare gli strumenti per una tutela complessiva della minoranza slovena, non dimentichiamo, peraltro, né sottovalutiamo ciò che a nostro avviso è un incontrovertibile dato di fatto; e cioè che nell'ambito di quelle popolazioni, che pure hanno una comune derivazione etnica, vi sono situazioni diverse.

Il loro insediamento sul quel territorio, che oggi è della regione Friuli-Venezia Giulia, è avvenuto nell'arco di un millennio, in momenti diversi, remoti nel tempo o a noi più prossimi, della storia di quel popolo, che solo in epoca relativamente recente ha assunto coscienza di una propria identità nazionale, nell'universo dei popoli slavi.

Quegli stessi territori non hanno avuto una sorte comune. Seguendo separate vicende storico-politiche le popolazioni che su di essi vivevano si sono trovate ad appartenere a comunità diverse per la composizione sociale, per l'ordinamento statale, per la cultura prevalente.

A ciò si aggiunga quell'integrazione che si è realizzata non soltanto per la forza cogente delle istituzioni, ma anche per la generale evoluzione dei rapporti economico-sociali, in modo più o meno accentuato a seconda delle condizioni geografiche e politiche, e allora non apparirà strano come, in popolazioni che hanno una comune derivazione etnica, diversa sia la « memoria » della propria origine; non solo, ma anche come in esse non abbia uguale intensità l'aspirazione ad un regime giuridico differenziato rispetto a quello della nazione maggioritaria.

Il concetto stesso di tutela, quando non sia correttamente inteso, può costituire motivo di divisione all'interno di una stessa comunità etnicamente omogenea, quali sono quelle delle valli del Natisone, del Torre e di Resia in provincia di Udine.

Un uso strumentale del discorso sulla tutela e sull'appartenenza o meno ad una minoranza nazionale può esasperare la contrapposizione tra chi ritiene utile valorizzare le peculiari espressioni culturali e linguistiche di quelle comunità, ma si oppone ad introdurre in esse elementi che reputa ad esse estranei, quali l'uso della lingua slovena, e chi, proponendosi invece di suscitare in questi gruppi di popolazione una coscienza etnica, sostiene l'appartenenza delle

parlate locali alla lingua slovena e afferma la necessità dell'apprendimento e dell'uso di quest'ultima, anche per rivitalizzare le prime; la contrapposizione tra chi considera una piena integrazione nella comunità nazionale italiana indispensabile per uscire da una condizione di isolamento e di emarginazione dallo sviluppo economico-sociale e chi invece ravvisa nella rivendicazione di una identità linguistica di minoranza, e dello status correlativo, il presupposto di ogni azione diretta alla promozione sociale di quelle popolazioni e ad arrestare il declino demografico di quelle comunità.

Consideriamo pericoloso alimentare questo contrasto e favorire artificiose amplificazioni; oggi più che mai è necessaria unità di intenti per realizzare obiettivi di comune progresso civile ed economico in zone che hanno molto sofferto, anche nell'ultimo conflitto, e hanno vissuto in modo drammatico le vicende del confine nord-orientale.

È preciso dovere della Democrazia cristiana, non solo per le responsabilità che ad essa incombono nella politica nazionale, ma anche per la sua ispirazione ideale, ricercare sul piano legislativo soluzioni le più rispettose dei principi della Costituzione, là dove questa riconosce e garantisce i diritti inviolabili dell'uomo, sia come singolo, sia nelle formazioni sociali ove si svolge la sua personalità; costituisce vincolante impegno della Democrazia cristiana opporsi a qualsiasi formulazione che possa avere carattere impositivo, che non tenga adeguato conto della diversa realtà minoritaria effettivamente esistente e che non abbia in massima considerazione le volontà dei singoli e della comunità.

Nel testo che proponiamo all'approvazione del Senato l'elemento soggettivo ha il risalto che ad esso spetta nella soluzione del problema dell'appartenenza o meno ad un gruppo minoritario.

Invero l'appartenenza ad una minoranza linguistica è questione di volontà e non questione di fatto. La tesi per cui tale appartenenza sarebbe riconoscibile mediante dati obiettivamente controllabili è espressione di una concezione del mondo che, sopravvalutando le differenze etniche e razziali esistenti tra gli uomini, ci e estranea.

Sappiamo invece che ogni discorso sulla « presa di coscienza » o sulla « consapevolezza » della propria identità etnica sottintende una scelta più o meno esplicita e, quindi, un atto di volontà. A questi criteri si ispira la disciplina che proponiamo, nell'intento

di risolvere il problema dell'appartenenza al gruppo minoritario dove il problema esiste e non di suscitarlo artificiosamente ove non si ponga.

Non riteniamo nell'attuale situazione di collegare l'applicazione delle misure di tutela a forme di censimento etnico, anche se ci siamo posti il problema della consistenza numerica che deve avere la minoranza, in una data circoscrizione territoriale, perchè possa fruire della tutela prevista dalla legge.

Appunto perchè riteniamo che l'esistenza di un gruppo etnico non si fondi tanto su legami di sangue e nemmeno sull'uso di un certo codice linguistico, ma sul senso di appartenenza dei suoi membri e sulle iniziative che essi sviluppano, con la nostra proposta intendiamo dare agli stessi interessati, singoli e comunità, gli strumenti giuridici per far valere la loro volontà in ordine alla concreta applicazione delle misure di tutela, con particolare riguardo a quelle concernenti l'uso della lingua nei rapporti con la pubblica amministrazione e la giustizia e nei consessi elettivi.

L'articolo 1 indica i destinatari delle misure legislative: sono i cittadini del gruppo linguistico sloveno residente nella regione Friuli-Venezia Giulia. Lo stesso articolo assegna alla legge un obiettivo non solo di salvaguardia delle caratteristiche del gruppo, ma anche di valorizzazione del suo patrimonio di tradizioni, di lingua e di cultura.

Nell'articolo 2 ci si occupa dell'uso della lingua slovena.

Non occorre dire che l'uso privato della lingua, pur nel senso più ampio, comprendente le pubbliche manifestazioni, le celebrazioni liturgiche, le scritte murali, le attività economiche e giuridiche rientranti nell'autonomia negoziale prevista, è già tutelato e costituzionalmente garantito.

Le disposizioni riguardano invece l'uso pubblico della lingua, l'uso cui il singolo cittadino è facoltizzato nei rapporti con il « potere pubblico » e cioè con l'Amministrazione pubblica statale e dei vari enti locali, nonché con la magistratura.

A tale diritto corrisponde un dovere da parte degli organi pubblici di fornire comunicazioni e risposte nella lingua slovena, senza alcuna limitazione od aggravio, nè dal punto di vista giuridico, nè dal punto di vista pratico.

La disciplina prevista dall'articolo 2 trova senz'altro applicazione nei comuni indicati nella tabella A annessa alla legge. Essa però è suscettibile di estensione là dove esi-

stano le condizioni e venga attivato il procedimento regolato nell'articolo 3.

Per le ragioni di cui prima si è detto, si è voluto lasciare agli interessati l'iniziativa di provocare il riconoscimento della sussistenza di un gruppo minoritario, di un gruppo cioè che manifesti la volontà di essere tutelato secondo le disposizioni della legge per la minoranza slovena.

E previsto anche l'intervento nel procedimento del comune e della regione e quindi il concorso degli organi rappresentativi locali nella decisione, che è rimessa alla massima autorità di Governo.

Nell'articolo 4 ci si occupa, invece, dell'uso della lingua nei consessi amministrativi; se ne afferma il diritto nelle località indicate nella tabella B e si determinano le modalità del suo esercizio.

Nelle medesime località dell'articolo 4, il successivo articolo 5 prevede che lo sloveno possa essere usato anche nelle scritte pubbliche e nella toponomastica, mentre l'articolo 6 disciplina il procedimento per l'estensione di queste stesse disposizioni ad altre località non incluse nella tabella B annessa alla legge.

L'articolo 7 dispone in ordine ad un supporto organizzativo, indispensabile per rendere effettivo il diritto di usare lo sloveno nei rapporti pubblici; esso è un adeguato contingente di traduttori-interpreti in lingua slovena, da assegnare ai vari uffici pubblici operanti nella regione.

Con gli articoli da 8 a 12 si affrontano i problemi connessi alla scuola in lingua slovena.

Anche a questo proposito non è possibile evitare una distinzione, dovuta al fatto che nelle province di Trieste e di Gorizia, e solo in quelle, già esiste ed opera a tutti i livelli la scuola con lingua di insegnamento slovena, ordinata con le leggi n. 1012 del 1961 e n. 932 del 1973.

La via di una pura e semplice estensione di quell'ordinamento anche ad alcune zone della provincia di Udine non sembra praticabile, per difficoltà didattiche non superabili.

Intendiamo riferirci al fatto che la lingua letteraria slovena è raramente conosciuta nelle stesse zone in cui invece sono diffuse parlate appartenenti a quel ceppo linguistico.

Dalla cennata distinzione tra le province di Trieste e Gorizia da un lato e le zone nord-orientali della provincia di Udine dall'altro deriva la diversità di proposte.

Tali proposte sono, da un lato, di potenziamento delle scuole già esistenti nelle due prime province e, dall'altro, di introduzione dell'insegnamento dello sloveno, in attuazione di un programma organico di sperimentazione didattica, nella scuola dell'obbligo in quelle località della provincia di Udine che a ciò manifestino interesse.

Solo quando quella sperimentazione abbia conseguito un esito positivo si potrà pensare a compiere un passo ulteriore, quello di corsi di insegnamento in lingua slovena nell'ambito delle istituzioni scolastiche già esistenti.

Per le zone che già oggi non fruiscono della scuola slovena, con ciò, si propongono strumenti flessibili, la cui applicazione graduale è rimessa alla volontà delle famiglie e delle comunità interessate a quelle attuazioni.

In tutte e tre le province, invece, sarà utile provvedere ad un adeguamento dell'amministrazione scolastica, per renderla maggiormente idonea ai compiti ad essa spettanti in ordine alla scuola con lingua di insegnamento slovena là dove esiste, nonché alla realizzazione dei nuovi programmi là dove ne sarà richiesta l'applicazione.

L'ultimo articolo del disegno di legge riguarda la restituzione nella forma originaria dei nomi e dei cognomi dei cittadini in lingua slovena.

Siamo ben consapevoli che la minoranza slovena avanza anche altre richieste e manifesta ancora altre esigenze, alcune delle quali hanno rilievo ai fini di una più completa tutela del gruppo etnico e di una piena valorizzazione del suo patrimonio culturale e linguistico.

Ma volutamente abbiamo limitato la nostra proposta alle materie di cui si è detto per una duplice considerazione. Si tratta di materie — quelle della lingua e della scuola — che sono fondamentali in qualsiasi regime di tutela di minoranza e che vanno considerate congiuntamente, mentre per altre misure si può far ricorso a distinti provvedimenti legislativi dello Stato e della regione, quando addirittura non si tratti di impegni già assunti per legge (è il caso delle trasmissioni televisive in lingua slovena).

A nostro avviso, poi, la tutela di una minoranza non si esaurisce in un'unica scelta legislativa, specie quando essa non sia concepita in modo statico, come un'insieme di misure di protezione che fissino una volta per tutte lo status del cittadino di lingua diversa da quella nazionale.

È necessario, è vero, assicurare comune e prioritariamente un minimo di protezione: ma al di là di quella soglia si deve procedere con un indirizzo complessivo, articolato sui diversi livelli di governo, volto a favorire la valorizzazione e lo sviluppo delle comunità minori, un indirizzo che è a sua volta espressione di un più ampio orientamento di difesa e di promozione del pluralismo sociale.

In tal modo riteniamo anche di contribuire, per quanto sta in noi, a dare concreta attuazione ai principi affermati nella Carta dei diritti dell'uomo e nel trattato di Helsinki e di dare un apporto al conseguimento degli obiettivi indicati nel preambolo del trattato di Osimo.

È con questi convincimenti e con questo spirito che presentiamo questo disegno di legge e ci accingiamo ad un dibattito che auspichiamo si tenga in tempi brevi ed in termini conclusivi, per dare applicazione, anche su questo punto, ad un precetto della Costituzione e completare l'ordinamento democratico della nostra Repubblica, rafforzandone, in tal modo, la coesione unitaria.

DISEGNO DI LEGGE

Art. 1.

Nella regione Friuli-Venezia Giulia i cittadini del gruppo linguistico sloveno hanno diritto, in quanto appartenenti al gruppo stesso, alla salvaguardia ed alla valorizzazione delle caratteristiche etnico-culturali, delle tradizioni e della lingua, secondo le disposizioni della presente legge.

Art. 2.

Fermo restando che nella regione Friuli-Venezia Giulia la lingua ufficiale è l'italiano, nelle località indicate nella tabella A annessa alla presente legge i cittadini del gruppo linguistico sloveno ivi residenti hanno il diritto di usare la loro lingua nei rapporti con le locali autorità amministrative e giurisdizionali e di ricevere risposta dalle stesse in tale lingua:

- a) nelle comunicazioni verbali, direttamente o per il tramite di un interprete;
- b) nella corrispondenza, con il testo italiano accompagnato da traduzione in lingua slovena.

Le sentenze, le ordinanze, i decreti e le altre decisioni giurisdizionali nonché i provvedimenti amministrativi adottati dalle locali autorità giurisdizionali e amministrative che riguardano direttamente i cittadini del gruppo linguistico sloveno residenti nelle località indicate nella tabella A, sono accompagnati da una traduzione in lingua slovena.

Nei procedimenti penali che si svolgono davanti alle locali autorità giudiziarie, qualora il cittadino di lingua slovena residente nelle località indicate nella tabella A abbia chiesto di essere esaminato o interrogato nella lingua materna, il relativo verbale è redatto anche in tale lingua.

Negli stessi procedimenti, dopo la lettura da parte del giudice del dispositivo della sentenza, se ne fa immediata traduzione anche in lingua slovena, qualora l'imputato, il responsabile civile o la parte civile siano presenti e si siano serviti della predetta lingua.

I cittadini del gruppo linguistico sloveno residenti nelle località indicate nella tabella A hanno diritto, salvo i casi di flagranza di reato e di urgenza, di servirsi della loro lingua nei rapporti con gli organi di polizia giudiziaria e tributaria per i fatti compiuti in dette località.

Art. 3.

Le disposizioni di cui all'articolo 2 sono estese ai comuni che, nelle forme e con le modalità di seguito specificate, vengano inclusi nell'elenco di cui alla tabella A annessa alla presente legge.

Le relative variazioni alla tabella sono apportate con decreto del Presidente della Repubblica, su proposta del Presidente del Consiglio dei ministri, sentito il Consiglio dei ministri, e sono promosse dall'iniziativa dei cittadini elettori residenti nei comuni interessati.

La richiesta deve essere sottoscritta da un numero di elettori non inferiore al 25 per cento degli elettori residenti. La richiesta viene istruita dal Commissario di governo presso la regione Friuli-Venezia Giulia, che acquisisce il parere del consiglio comunale competente e del consiglio regionale ed inoltra gli atti alla Presidenza del Consiglio dei ministri.

Art. 4.

Nelle località di cui alla tabella B annessa alla presente legge, nelle adunanze dei consigli comunali, di quelli circoscrizionali e delle assemblee dei consorzi di cui det-

ti comuni facciano parte, i cittadini del gruppo linguistico sloveno hanno facoltà, ove lo dispongano gli stessi organi collegiali, di usare la propria lingua in tutti gli interventi orali o scritti, nonché nella presentazione di proposte, interrogazioni, interpellanze e mozioni, e possono altresì richiedere la verbalizzazione dei loro interventi anche in sloveno.

Art. 5.

Nelle località di cui alla tabella B annessa alla presente legge, i comuni interessati hanno facoltà di usare anche la lingua slovena nelle insegne comunali, nei gonfaloni, nella loro carta ufficiale e in genere in tutte le scritte pubbliche.

Nelle stesse località può essere usata la toponomastica e la segnaletica stradale anche in lingua slovena.

La legge regionale determina le modalità per il ripristino della dizione slovena tradizionalmente usata.

Art. 6.

Le disposizioni di cui agli articoli 4 e 5 sono estese ai comuni già elencati nella tabella A che, nelle forme e con le modalità di seguito specificate, vengano inclusi nell'elenco della tabella B.

Le relative variazioni alla tabella sono apportate con decreto del Presidente della Repubblica, su proposta del Presidente del Consiglio dei ministri, sentito il Consiglio dei ministri, per iniziativa dei comuni interessati.

La richiesta viene istruita dal Commissario di Governo presso la regione Friuli-Venezia Giulia, che acquisisce la deliberazione del consiglio comunale competente, adottata a maggioranza assoluta dei componenti, ed il parere del consiglio regionale ed inoltra gli atti alla Presidenza del Consiglio dei ministri.

Art. 7.

Per l'applicazione delle disposizioni di cui agli articoli precedenti, il Ministro dell'interno, con proprio decreto, di concerto con il Ministro del tesoro, determina per ciascun esercizio finanziario il contingente numerico dei traduttori-interpreti in lingua slovena che possono essere complessivamente assegnati per incarico presso i vari uffici pubblici nella regione Friuli-Venezia Giulia.

Con il decreto di cui al comma precedente viene altresì stabilito il compenso spettante ai traduttori-interpreti in base al

prevedibile carico di lavoro di ciascun ufficio.

L'incarico di traduttore-interprete viene conferito a tempo determinato, per la durata massima di un anno, con decreti dei prefetti, previo l'accertamento di adeguata conoscenza delle lingue italiana e slovena.

La destinazione, anche temporanea, dei traduttori-interpreti è disposta dal prefetto presso i vari uffici, in relazione alle accertate esigenze di servizio degli uffici medesimi.

I traduttori-interpreti, durante il periodo dell'incarico, svolgono le loro funzioni in modo continuativo secondo i compiti ad essi assegnati dal prefetto. Essi prestano giuramento di adempiere fedelmente le loro mansioni davanti al prefetto al momento in cui assumono l'incarico.

Art. 8.

Nelle località indicate nella tabella A annessa alla presente legge, in relazione alle richieste dei comuni interessati e alle indicazioni formulate dai consigli scolastici distrettuali e sentito il parere del consiglio scolastico provinciale e della commissione consultiva prevista dall'articolo 9 della legge 22 dicembre 1973, n. 932, il Ministro della pubblica istruzione istituisce scuole di ogni ordine e grado con lingua di insegnamento slovena, in ragione delle effettive accertate esigenze, specie per quanto attiene ai tipi e indirizzi della scuola secondaria superiore.

Al fine di soddisfare con urgenza a tali esigenze in rapporto ai mezzi disponibili, possono anche essere istituiti corsi di insegnamento in lingua slovena nelle scuole con lingua di insegnamento italiana, anche in deroga al numero minimo di allievi previsto dalle disposizioni vigenti.

Art. 9.

Nelle scuole materne statali, site in località diverse da quelle indicate nella tabella A annessa alla presente legge, ove i genitori ne facciano richiesta, la programmazione educativa comprenderà anche argomenti relativi agli usi, ai costumi, alle tradizioni e alla cultura delle comunità locali.

L'insegnamento di detti argomenti sarà svolto nella parlata locale slovena da docenti per i quali tale parlata è quella materna.

Nelle scuole elementari, site in località diverse da quelle indicate nella tabella A

annessa alla presente legge, ove i genitori degli allievi ne facciano richiesta, l'insegnamento della lingua slovena viene impartito in attuazione di un organico programma di sperimentazione didattica.

Con decreto del Ministro della pubblica istruzione, sentita la regione Friuli-Venezia Giulia, saranno definite le modalità di elaborazione, di approvazione e di attuazione del programma di sperimentazione didattica, le direttive di orientamento per l'insegnamento della lingua slovena nonché i requisiti per la nomina degli insegnanti.

Il Ministro della pubblica istruzione è altresì autorizzato ad istituire, all'inizio di ciascun anno scolastico per il periodo di attuazione del programma, il numero di posti occorrente.

Nelle scuole secondarie con lingua di insegnamento italiana che, per la loro collocazione territoriale, ammettono alla frequenza alunni delle scuole elementari già interessate al programma di sperimentazione didattica previsto dal terzo comma, potranno essere istituiti corsi con lingua di insegnamento slovena.

Detti corsi saranno istituiti dal Ministro della pubblica istruzione dopo cinque anni dall'inizio della sperimentazione didattica ed in base ai risultati conseguiti con la sua attuazione, nonché in relazione alle effettive accertate esigenze inerenti allo sviluppo degli studi e alle richieste dei genitori degli alunni, con le modalità previste nell'articolo 8.

La regione Friuli-Venezia Giulia può istituire corsi di formazione professionale con lingua di insegnamento slovena.

Art. 10.

È costituito, con sede a Gorizia, l'Istituto regionale di ricerca, sperimentazione e aggiornamento educativi delle scuole con lingua di insegnamento slovena.

L'Istituto ha personalità giuridica di diritto pubblico e autonomia amministrativa; il suo ordinamento è regolato con decreto del Presidente della Repubblica, su proposta del Ministro della pubblica istruzione, sentita la regione Friuli-Venezia Giulia.

Art. 11.

Per la gestione dei servizi relativi alle scuole di lingua slovena e per la vigilanza sulle medesime è assegnato al provveditore agli studi di Trieste e a quello di Gorizia un vice provveditore scelto nei ruoli del

personale ispettivo, direttivo ed insegnante istituiti con la legge 19 luglio 1961, n. 1012.

Per la gestione del programma di sperimentazione didattica previsto dall'articolo 9 e per gli adempimenti amministrativi conseguenti alla sua attuazione è istituito un apposito ufficio presso il Provveditorato agli studi di Udine.

Ad esso è preposto un funzionario della carriera direttiva che abbia piena conoscenza della lingua slovena.

Art. 12.

Per quanto non diversamente disposto dalla presente legge, continuano ad applicarsi le norme di cui alle leggi 19 luglio 1961, n. 1012, 22 dicembre 1973, n. 932, e successive modificazioni, all'articolo 34 del decreto del Presidente della Repubblica 31 maggio 1974, n. 416, come integrato dall'articolo 8 della legge 14 gennaio 1975, n. 1.

Art. 13.

I cittadini del gruppo linguistico sloveno hanno diritto di dare ai propri figli nomi sloveni e di ottenere che negli atti pubblici e nei certificati il loro nome e cognome siano riportati in forma corretta secondo l'ortografia slovena.

I cittadini del predetto gruppo hanno altresì diritto di ottenere, su richiesta e senza spese, la restituzione nella forma originaria del nome e cognome alterati o comunque cambiati durante il periodo fascista, mediante domanda indirizzata alla corte di appello del distretto in cui risiedono. In tale caso si applicano le procedure indicate dal regio decreto 9 luglio 1939, n. 1238, titolo VIII, capo II.

La restituzione deve essere disposta nel termine di novanta giorni dalla richiesta. Gli ufficiali di stato civile provvedono alle necessarie annotazioni.

TABELLA A

Provincia di Trieste

Comuni di: Duino-Aurisina, Monrupino, Muggia, S. Dorligo della Valle, Sgonico, Trieste.

Provincia di Gorizia

Comuni di: Cormons, Doberdò del Lago, Gorizia, S. Floriano del Collio, Savogna d'Isonzo.

TABELLA B

Provincia di Trieste

Comuni di: Duino-Aurisina, Monrupino, Muggia, S. Dorligo della Valle, Sgonico, Trieste (limitatamente alle circoscrizioni di Altipiano est e Altipiano ovest).

Provincia di Gorizia

Comuni di: Cormons (limitatamente alla circoscrizione di Plessiva), Gorizia (limitatamente alle circoscrizioni di Piuma-Oslavia, Sant'Andrea, Piedimonte), Doberdò del Lago, S. Floriano del Collio, Savogna d'Isonzo.

D. TEMELJNI DOKUMENTI OSREDNJIH ORGANIZACIJ SLOVENSKE NARODNOSTNE MANJŠINE

V okviru tega sklopa objavljamo uvodoma besedilo tako imenovanega »Paketa SKGZ«, čeprav po časovni strukturi zbiranja dokumentacije presega zamišljeni okvir. Toda povedati velja, da ostaja ta dokument slej ko prej temeljni vsebinski kamen celovitega razreševanja življenjskih potreb slovenske narodnostne manjšine v Italiji — kar je razvidno tudi iz poznejših dokumentov SKGZ — zato ima širšo časovno relevantnost in s tem tudi adekvatno mesto v našem izboru dokumentacije.

1. BESEDILO OSNUTKA USTAVNEGA ZAKONA SLOVENSKE KULTURNO-GOSPODARSKE ZVEZE (Paket SKGZ)

PRVI DEL

Revizija ustavnega zakona 31. 1. 1963, št. 1: »Posebni statut avtonomne dežele Furlanija-Juljska krajina«.

I. SPREMEMBE OBSTOJEČIH ČLENOV

1. Sprememba 1. odst. člena 4: po »državni koristi« se doda stavek »med njimi tudi zaščite slovenske jezikovne skupnosti«.

2. Spremembe členov 4 in 6:

a) K prvostopenjskim pristojnostim, ki jih predvideva čl. 4, se dodajo iz čl. 5 in 6 še naslednje zadeve:

- razmejevanje občin,
- javne podpore in dobrodelne ustanove,
- urejanje javnih storitev deželnega značaja in njih prevzem,
- rudniki, kamnolomi in šotišča,
- razlastitve v javno korist, ki se ne tičejo del v breme države,
- strokovno oblikovanje in usposobljenost,
- zadružništvo, všteti nadzorstvo nad zadrugami,
- ljudsko in subvencionirano stavbeništvo,
- toponomastika z obveznostjo dvojezičnosti na mešanih jezikovnih območjih,
- preprečevanje naravnih neugod in pomoč po njih,
- otroški vrtci.

b) K že dodeljenim prvostopenjskim pristojnostim in tistim, ki bodo dodeljene iz čl. 5 in 6, se dodajo še naslednje zadeve:

- urejanje zdravstvenih ustanov in bolnišnic,
- urejanje trgovinskih zbornic,
- zaščita in ohranjanje zgodovinskih, umetniških in ljudskih dobrin,
- krajevni običaji in navade ter krajeve, deželne ali slovensko jezikovno skupnost zadevajoče kulturne ustanove (knjižnice, akademije, ustanove, muzeji); krajeve umetniške, kulturne in vzgojne manifestacije in dejavnosti tudi z radiote-

levizijskimi sredstvi, z upoštevanjem posebnih potreb slovenske jezikovne skupnosti,

- zaščita pokrajine,
- planinske značilnosti in parki za zaščito flore in favne,
- ustanovitev in delovanje občinskih, pokrajinskih in deželnih komisij za podporo in usmeritev delovnih ljudi pri nameščanju,
- šolske gradnje.

c) Dežela naj bo po čl. 5 pristojna, da izda zakonske določbe v naslednjih zadevah:

- volitve deželnega sveta na osnovi načel, ki jih vsebuje drugo poglavje tretjega naslova,
- urejanje ljudskega glasovanja, predvidenega v čl. 7 in 33,
- uvedba deželnih davkov, predvidenih v čl. 60,
- urejanje občin,
- ustanovitev in ureditev ustanov krajevnega in deželnega značaja za proučevanje programov za gospodarski razvoj,
- pomorske obalne proge med pristanišči dežele,
- krajevna, mestna in poljska policija,
- izkoriščanje javnih voda, izvzemši velike izvire; hidravlična dela 4. in 5. kategorije,
- higiena in zdravstvo, zdravstvena in bolniška pomoč ter zdravljenje telesno in duševno zaostalih,
- protipožarna služba,
- prehrana,
- urejanje zavodov za dolgoročno kreditiranje nepremičnin in kmetijstva, hranilnic in kmečkih posojilnic; ustanov krajevnega ali deželnega značaja za financiranje gospodarskega delovanja v deželi z upoštevanjem potreb slovenske jezikovne skupnosti,
- na podlagi omenjene pristojnosti se doda, da dežela lahko pooblasti otvoritev in premostitev bančnih poslovalnic, kreditnih ustanov krajevnega, pokrajinskega in deželnega značaja po predhodnem mnenju zakladnega ministva.

d) K pristojnostim dežele, izhajajočim iz popravljenega člena 5, se dodajo naslednje zadeve:

— osnovna in drugostopenjska (srednja, klasična, znanstvena, učiteljska, vzgojiteljska, tehnična, obrtniška, strokovna in umetniška) vzgoja,

— vaje, delovne knjižice, stroke in kvalifikacije delovnih ljudi,

— ustanovitve in delovanje občinskih in pokrajinskih nadzorstvenih komisij o nameščanju,

— javne predstave, kar zadeva javno varstvo,

— javni lokali z ohranitvijo neodtujljivih državnih pravic.

e) V členu 6 ostaja pristojnost:

— delo, socialno skrbstvo in socialna pomoč.

f) Členu 6 se doda pristojnost:

— namestitve in dodelitve dela (določa se, da imajo stalno bivaljo državljani prednost pri nameščanju na jezikovno mešanem območju).

3. Sprememba čl. 13 o volitvah deželnega sveta, spoštujejoč učinek novih določb, vključenih med člene šestega naslova »Krajevne ustanove«.

4. Sprememba čl. 15: Določiti je, da je za izkoriščanje aktivne volilne pravice na jezikovno mešanih območjih potrebno neprekinjeno štiriletno stalno bivališče na deželnem ozemlju.

5. Sprememba čl. 18: Predsedstvo deželnega sveta je sestavljeno tako, da sta 1 podpredsednik in 1 tajnik izbrana iz vrst deželnih svetovalcev, pripadajočih slovenski jezikovni skupnosti.

6. Sprememba čl. 21: Precizirati je treba, da mora poslovnik deželnega sveta določati pravico slovenski jezikovni skupnosti pripadajočih svetovalcev do ustne in pisne uporabe materinega jezika.

7. Sprememba čl. 22: V primeru razpustitve deželnega sveta in imenovanja komisije treh državljanov, ki jo člen predvideva, se določa, da mora biti eden izmed treh državljanov, ki sestavljajo komisijo, pripadnik slovenske jezikovne skupnosti.

8. Sprememba čl. 29: 1. odst. člena po »državnim koristnim« se doda »ali slovenski jezikovni skupnosti«.

9. Sprememba čl. 32: Po »je objavljena« se doda »v italijanskem in slovenskem besedilu«.

10. Sprememba čl. 46: Vključiti nadzorstvo in skrbništvo nad občinskimi in pokrajinskimi upravami, javnimi podpornimi in dobrodelnimi ustanovami, konzorciji in drugimi krajevnimi zavodi in ustanovami, vključno z možnostjo prekinitve in razpustitve njihovih organov na podlagi zakonov; deželni odbor ima nalogo, da imenuje komisarje, dolžn pa jih je izbrati izmed pripad-

nikov jezikovne skupnosti, ki ima večino v okviru najvažnejšega predstaviškega organa.

1. Sprememba čl. 65: Predvideno paritetno komisijo sestavlja 8 članov, 4 izmed njih imenuje vlada, 4 pa deželni svet; 2 člana morata pripadati slovenski jezikovni skupnosti;

izvršilne določbe bodo izdane v roku 2 let po uveljavitvi spremenjenega posebnega statuta.

12. Sprememba čl. 70: Po predzadnjem odstavku člena se vključi nov odstavek, ki predvideva objavo posebnega statuta v slovenskem jeziku v uradnem biltenu dežele Furlanije-Juljske krajine (»Furlanija-Juljska krajina«).

II. VKLJUČITEV NOVIH DOLOČB V SPECIALNI STATUT DEŽELE FURLANIJE-JULJSKE KRAJINE

1. V drugem naslovu po drugem poglavju naj predvideva statut, da poučujejo v slovenskih vrtcih, na osnovnih in drugostopenjskih šolah s slovenskim učnim jezikom; učne moči, katerih materin jezik je slovenski in so dovršile slovensko srednjo šolo; na osnovnih šolah s slovenskim učnim jezikom je z drugim ali tretjim razredom, kar naj določi deželni zakon, obvezen pouk italijanskega jezika; na šolah z italijanskim jezikom je poučevanje slovenskega jezika fakultativno;

na območju videmske pokrajine, kjer živi slovenska jezikovna skupnost in kjer še ne obstajajo šole kakršnekoli vrste ali stopnje v slovenskem jeziku, se določa uporaba slovenskega jezika na paritetni podlagi z italijanskim na osnovnih in drugostopenjskih šolah za omejen čas, ki ga točno določi poseben deželni zakon z namenom, da se te šole v določenem roku izenačijo s šolami s slovenskim učnim jezikom v tržaški in goriški pokrajini. V otroških vrtcih mora biti v tem obdobju slovenščina kot materin jezik izhodišče pouka. Po tem obdobju se na omenjenih območjih ustanovijo šole s slovenskim učnim jezikom.

Za vpis v šolo s slovenskim učnim jezikom zadostuje navadna ustna ali pismena izjava očeta ali njegovega namestnika.

Deželni skrbnik za vzgojo in pokrajinski skrbnik v Trstu, Gorici in Vidmu opravljajo nalogo nadzora nad šolo v slovenskem jeziku.

Za upravljanje šol s slovenskim učnim jezikom vseh vrst in stopenj (šolskih vrtcev, osnovnih šol in šol druge stopnje) v tržaški, goriški in videmski pokrajini imenuje ministrstvo za javno vzgojo namestnika deželnega šolskega skrbnika, ki ga izbere izmed trojice oseb, ki jih predlagajo predstavniki slovenske jezikovne

skupnosti v pokrajinskih šolskih svetih Trsta, Gorice in Vidma.

Ministrstvo za javno vzgojo imenuje, potem ko je slišalo mnenje predstavnikov slovenske jezikovne skupnosti v pokrajinskih šolskih svetih Trsta, Gorice in Vidma, predsednike in člane komisij za državne izpite na šolah s slovenskim učnim jezikom. Upravno in pomožno osebje deželnega skrbništva drugostopenjskih šol, šolskih nadzorništev in didaktičnih ravnateljstev, dodeljeno šolam s slovenskim učnim jezikom, prehaja v pristojnost dežele in ostaja dodeljeno šolam s slovenskim učnim jezikom. Učno osebje šole s slovenskim učnim jezikom ostaja v pristojnosti države.

V pristojnost namestnika deželnega skrbnika za šole s slovenskim učnim jezikom spadajo preemestitve, odpuste, dobe v pričakovanju, disciplinski ukrepi od suspenzije za mesec dni do kvalifike z odvzemom prejemkov učnega osebja v njegovem delokrogu. Za vse navedene ukrepe mora namestnik deželnega skrbnika predhodno vprašati za mnenje slovenske predstavnike v pokrajinskih šolskih svetih. Proti ukrepom namestnika deželnega skrbnika je dovoljen priziv na ministra za javno vzgojo.

Slovenska jezikovna skupnost ima svoje predstavnike v pokrajinskih šolskih svetih in disciplinskih svetih za učitelje v Trstu, Gorici in Vidmu. Predstavnike učnega osebja s slovenskim učnim jezikom v pokrajinskih šolskih svetih določa z volitvami in v sorazmerju s svojim številom učno osebje samo; število predstavnikov slovenske jezikovne skupnosti pa vsekakor ne more biti manjše od treh. Predstavniki slovenske jezikovne skupnosti v šolskih svetih obvezno izrazijo mnenje o ustanovitvi in odpravi šol, o programih in urnikih, o učnih predmetih in njihovih skupinah.

Šole v slovenskem jeziku kakršnekoli vrste in stopnje so usklajene s potrebami in zahtevami slovenske jezikovne skupnosti.

Za stalnost službenega položaja osebja in za izvrševanje njegovih funkcij v slovenski šoli se primerno uporabljajo ustrezne določbe, ki veljajo za stalež javne uprave.

Uradni jezik šol s slovenskim učnim jezikom vseh vrst in stopenj, šolskih nadzorništev, didaktičnih ravnateljstev in urada namestnika deželnega skrbnika v medsebojnem poslovanju in v odnosih s pripadniki slovenske jezikovne skupnosti je slovenski.

Dežela da na razpolago primerna finančna sredstva za sestavo in tisk učbenikov za šole s slovenskim učnim jezikom vseh vrst in stopenj.

Pripadnikom slovenske jezikovne skupnosti mora biti zagotovljeno poklicno usposabljanje v materinem jeziku.

2. Dodati po čl. 29 o postopku za deželne zakone določbo, ki naj predvideva možnost postopka pred ustavnim sodiščem proti deželnim zakonom, ki kršijo enakost pravic pripadnikov slovenske jezikovne skupnosti ali njihove etnične in kulturne značilnosti ali gospodarske interese. Postopek se lahko sproži v roku 30 dni po objavi zakona; predloži pa ga lahko šestina deželnih svetovalcev ali večina svetovalcev slovenske jezikovne skupnosti, večina enega pokrajinskega sveta ali večina pokrajinskih svetovalcev slovenske jezikovne skupnosti v tržaški, goriški in videmski pokrajini, vsaj 3 občinski sveti istih pokrajin.

3. Na koncu četrtega naslova »Finance — državna in deželna imovina« naj se predvidi možnost, da dežela dodeli ustrezno integracijsko kvoto tržaški, goriški, videmski pokrajini in njihovim občinam za potrebe dvojezičnosti.

4. V šestem naslovu »Krajevne ustanove« naj se v zakonih za deželne in pokrajinske volitve v tržaški, goriški in videmski pokrajini ter v določilih za sestavo kolegijskih organov deželnih in pokrajinskih javnih ustanov v istih pokrajinah predvidi določba, ki določa predstavnštvo slovenske jezikovne skupnosti.

5. V šestem naslovu se prav tako vključi določba, ki naj predvideva, da dobi slovenska jezikovna skupnost svoje predstavnike v občinskih odborih tržaške, goriške in videmske pokrajine, če ima vsaj dva predstavnika v občinskem svetu.

6. V čl. 60 se doda določba, da mora deželni zakon o nadzorstvu nad krajevnimi ustanovami predvidevati predstavnštvo slovenske jezikovne skupnosti v osrednji nadzorstveni komisiji in pokrajinskih nadzorstvenih komisijah v Trstu, Gorici in Vidmu.

7. Po sedmem naslovu »Odnosi med državo in deželo« naj se predvidijo določbe o ustanovitvi deželnega upravnega sodišča, v katerega naj se vključijo tudi pripadniki slovenske jezikovne skupnosti. Pred deželnim upravnim sodiščem je mogoče sprožiti tudi postopek proti upravnim aktom ustanov in organov javne uprave s sedežem v deželi v primeru kršitve načela o enakopravnosti državljanov, ki pripadajo slovenski jezikovni skupnosti. Sekcije državnega sveta v Rimu, ki obravnavajo prizive o sklepih deželnega upravnega sodišča in zadevajo enakopravnost državljanov kot pripadnikov slovenske jezikovne skupnosti, kooptirajo ob takih prilikah sodnika iz vrst slovenske jezikovne skupnosti.

8. Po sedmem naslovu vnesti določbe o funkcijah ustavnega sodišča: naj se precizira, da more tudi vlada sprožiti postop-

pek pred ustavnim sodiščem proti deželnim zakonom zaradi kršitve ustave, statuta ali enakopravnosti jezikovnih skupnosti.

Postopek proti zakonu ali aktom z zakonskim učinkom lahko sprožijo iz istih razlogov deželni svet, pokrajinski svet ali vsaj 3 občinski sveti.

9. Pred osmim naslovom »Dopolnilne, prehodne in končne določbe«, se doda naslov »Uporaba slovenskega jezika«, s katerim se predvidi izenačenje slovenskega jezika z italijanskim, ki ostane uradni jezik države, precizirajoč primere, ko ima italijansko besedilo značaj avtentičnosti.

Zaradi izenačenja slovenskega jezika imajo državljani slovenskega jezika možnost uporabljati svoj jezik s sodnimi uradi, z vsemi organi in uradi javne uprave s sedežem v tržaški, goriški in videmski pokrajini, s koncesionarji storitev javnega značaja v istih pokrajinah.

Dravljani slovenskega jezika lahko uporabljajo svoj jezik na sejah deželnih in pokrajinskih kolegijških organov v tržaški, goriški in videmski pokrajini ter v krajevnih ustanovah v jezikovno mešanih območjih.

Uradi, organi in koncesionarji uporabljajo v svoji korespondenci in v ustnih stikih jezik prosilca ali stranke in odgovarjajo v jeziku, v katerem so bili akti začeti s strani drugega organa ali urada; v pri meru uradne korespondence se uporablja domnevni jezik državljan, ki ga korespondenca zadeva.

Razen v primerih, ko je to izrecno predvideno, je možna tudi ločena uporaba slovenskega jezika. V vojaški notranji ureditvi se uporablja italijanski jezik.

V tržaški, goriški in videmski pokrajini morajo javna uprava in koncesionarji javnih storitev uporabljati v stikih z državljani slovenskega jezika tudi slovensko toponomastiko, kakršno bo ugotovil posebni deželni zakon po skupnem proučevanju s strokovnjaki iz vrst slovenske jezikovne skupnosti.

10. Pred osmim naslovom »Dopolnilne, prehodne in končne določbe« se vključi določba, ki naj predvidi vključitev pripadnikov slovenske jezikovne skupnosti v stalež državne, deželne, pokrajinske in krajevne javne uprave; kot podlaga za določitev etničnega proporca je treba poleg drugih elementov upoštevati tista štetja po narodnosti, ki so se vršila za pripadnike slovenske jezikovne skupnosti v najbolj objektivnih pogojih. Odstotek mest v staležu, določen na podlagi kalkulacij, osnovanih na uradnih štetjih, je rezerviran za pripadnike slovenske jezikovne skupnosti;

dodelitev rezerviranih mest se bo izvajala postopoma z novimi namestitvami v

zvezi z izpraznitvijo mest v posameznih staležih.

Na jezikovno mešanih območjih mora vsekakor biti zaposleno tako število uslužbencev, ki obvladajo slovenski jezik, da bodo lahko ti uradi brez vsakega zastoja poslovali s pripadniki slovenske jezikovne skupnosti v njihovem materinem jeziku.

Osebnju slovenskega jezika se zagotavlja stalnost na jezikovno mešanem območju. Omenjene določbe zadevajo tudi preiskovalno sodno osebje in sodnike.

11. V dopolnilne prehodne in končne določbe se vključijo določbe, ki naj predvidevajo, da ustanovi država v soglasju z deželo za potrebe slovenske jezikovne skupnosti poseben rotacijski sklad, izven v členu 70 za tržaško ozemlje predvidenega sklada in izven posebnih prispevkov na podlagi člena 50. Ta sklad naj služi pospeševanju industrijskih, trgovinskih, finančnih, kmetijskih, obrtniških in turističnih dejavnosti slovenske jezikovne skupnosti.

Finančni zavodi slovenske jezikovne skupnosti upravljajo posebni rotacijski sklad pod nadzorstvom dežele, delijo pa ga po najnujnejših zahtevah in potrebah prizadetih.

Posebni rotacijski sklad ne ovira delitve rednih in posebnih splošnih sredstev države, dežele in krajevnih ustanov za dejavnosti slovenske jezikovne skupnosti po upravičenih zahtevah in potrebah skupnosti.

III. UKREPI, KI JIH JE TREBA SPREJETI Z IZVRŠILNIMI DOLOČBAMI

1. Izvršilne določbe posebnega statuta dežele Furlanije-Juljske krajine, ki so bile izdane z odloki predsednika republike:

— šte. 78 z dne 23. 1. 1965 o razširitvi pravnega zastopstva državne advokature na deželo FJK,

— šte. 99 z dne 23. 1. 1965 o vladnem komisarju v deželi,

— šte. 114 z dne 23. 1. 1965 o krajevnih finančah,

— šte. 958 z dne 26. 6. 1965 o nerazpoložljivi imovini dežele,

— šte. 959 z dne 26. 6. 1965 o javnih dobrodelnih in skrbstvenih ustanovah,

— šte. 960 z dne 26. 6. 1965 o nadzorstvu nad akti pokrajin, občin, konzorcijev med temi ustanovami,

— šte. 1116 z dne 26. 8. 1965 o kmetijstvu in gozdovih, industriji in trgovini, turizmu in hotelski industriji, rekreacijskih in športnih ustanovah, javnih delih,

— šte. 808 z dne 9. 8. 1966 o združništvu in nadzorstvu nad zadrugami,

— šte. 833 z dne 9. 8. 1966 o prevoznih po vlečnicah in avtomobilskih, tramvajskih trolejbusnih progah deželne pomena,

— šte. 834 z dne 9. 8. 1966 o ureditvi in razmejevanju občin ter toponomastiki,

— šte. 869 z dne 9. 8. 1966 o higieni in zdravstvu, zdravstvenem in bolniškem skrbstvu, zdravljenju duševno in telesno zaostalih,

— šte. 1401 z dne 31. 10. 1967 o izročitvi razpoložljivih premičnin deželi,

— šte. 871 z dne 30. 10. 1969 o hranilnicah, kmetijskih posojilnicah in drugih ustanovah, ki jih predvideva šte. 8 čl. 5 statuta,

se do roka, ki jih predvideva statut, prilagodijo novim določbam samega statuta.

2. Z novimi izvršilnimi določbami se določi uporaba slovenskega jezika:

pri zaslišanju,
v notarskih pismenih dokumentih, s katerimi je potrjena verodostojnost oziroma pristnost, v pozivih, sestavi in prevodih sodnih aktov, v razzsodbah,

v davčni jurisdikciji,
v vpisih v zemljiške knjige,
v objavah uradnih listov vseh stopenj in vrst, po zakonu obveznih javnih publikacijah bodisi v javnih prostorih bodisi v dnevnem časopisju, uradnih publikacijah in razglasih,

v primerih ničnosti civilnih in kazenskih postopkov zaradi kršitve jezikovnega jamstva.

3. Z izvršilnimi določbami se daje prednost polnemu znanju italijanskega in slovenskega jezika v javnih uradih, kjer se zagotavlja del mest pripadnikom slovenske jezikovne skupnosti.

4. Z izvršilnimi določbami se zagotavlja mesto osebu slovenskega jezika v ustanovah, kot so INAM, INPS, INAIL, ENPAS, ONMI in druge kot v javni upravi.

DRUGI DEL

I. POSEBNI ZAKONSKI UKREPI

1. Spremenitev volilnih okrožij za volitve v poslansko zbornico in senat, da bi se omogočila udeležba slovenske jezikovne skupnosti v parlamentu.

2. Deželi se daje možnost, da izrazi svoje mnenje o investicijah in o gospodarskih pobudah na deželnem ozemlju, odstranjujoč vsakršno oviro zgolj političnega značaja.

3. Občinski tajniki bodo slovenskega jezika v občinah, kjer tako sklene večina občinskih svetovalcev.

4. Odobritev skrajšanega postopka brez stroškov za povrnitev imen in priimkov v prvotno obliko.

5. Priznanje vseh vrst diplom, ki so jih ali jih bodo pripadniki slovenske jezikovne skupnosti pridobili na jugoslovanskih srednjih, višjih in visokih šolah.

Dijaki in študenti, ki obiskujejo jugoslovanske srednje, višje in visoke šole, imajo pravico do enakih štipendij in podpor, kakor tisti, ki obiskujejo podobne šole v državi.

6. Odobritev zakonskega ukrepa, s katerim bodo predvidene pravne in fiskalne olajšave za dotok slovenskih in jugoslovanskih filmov, tiska, publikacij in drugih kulturnih materialov na ozemlje dežele.

II. UPRAVNI UKREPI

1. Možnost ločene uporabe slovenskega jezika na izveskih, napisnih tablah, razstavah in opozorilih javnosti tudi pri javnih lokalih, ki morajo imeti dovoljenje organov javne varnosti.

2. Naj se omogoči ponovna pridobitev italijanskega državljanstva pripadnikom slovenske jezikovne skupnosti in njihovim potomcem, ki so se morali zateči v inozemstvo med obema vojnama.

3. Ureditev pravnega in ekonomskega položaja stalnih in začasnih nameščencev javne uprave, ki pripadajo slovenski jezikovni skupnosti in so se morali zateči v inozemstvo iz političnih, narodnostnih ali rasnih razlogov ali pa so jih preganjali iz istih razlogov in so ostali v Italiji.

4. Ponovna otvoritev roka za pridobitev priznanja svojstva partizana in političnega preganjanca pripadnikov slovenske jezikovne skupnosti, ki ga še nimajo ali jim ni bilo priznано. Deležni bodo vseh ugodnosti, ki jih zakoni določajo za omenjene kategorije.

5. Država bo na pobudo proslilcev olajšala pridobitev pooblastil bančnim in finančnim ustanovam slovenske jezikovne skupnosti za dejavnosti znotraj in izven države v smislu zakonskih določb.

6. V pojem »sramotivne države« naj se vključi tudi sramotivne tradicije, jezika in kulture manjšinskih jezikovnih skupnosti.

III. POSEBNI DEŽELNI ZAKONSKI UKREPI

Dežela mora v roku enega leta izdati zakon, ki naj razmeji narodnostno mešana območja v tržaški, goriški in videmski pokrajini ali po njihovih občinah na podlagi predloga posebne komisije političnih predstavnikov in strokovnjakov. Komisijo izvoli deželni svet na sledeči način: 8 političnih predstavnikov, od katerih bodo 4 iz vrst slovenske jezikovne skupnosti, in 10 strokovnjakov, od katerih 5 iz vrst slovenske jezikovne skupnosti; slednje izvoli po predhodnem posvetovanju s slovenskimi kulturnimi, znanstvenimi, družbenimi, gospodarskimi in političnimi organizacijami. Med osnovami, ki bodo služile za določitev jezikovno mešanega območja, je treba poleg drugih elementov, upoštevati tudi tista dosedanja štetja po narodnosti, ki so se vr-

šila za pripadnike slovenske jezikovne skupnosti v najbolj objektivnih pogojih.

TRETJI DEL

JAMSTVA

1. Za revizijo posebnega statuta in za pripravo drugih zakonskih ter upravnih ukrepov, ki jih zahteva slovenska jezikovna skupnost, se ustanovi posebna komisija »ad hoc«. Komisijo bo sestavljalo 5 predstavnikov slovenske in 5 predstavnikov italijanske jezikovne skupnosti. Predstavniki slovenske jezikovne skupnosti bodo imenovani po predhodnem posvetovanju z najbolj reprezentativnimi organizacijami, v katerih deluje manjšina.

Komisija deluje pri vladi, ki jo imenuje po predhodnem mnenju obeh vej parlamenta in deželnega sveta.

2. Pripravi se odlok predsednika ministrskega sveta, v katerem se predvideva imenovanje stalne komisije pri ministrskem svetu za proučevanje posebnih vprašanj slovenske jezikovne skupnosti in kot jamstvo njenega nadaljnjega kulturnega, druž-

benega in gospodarskega razvoja, da se doseže in okrepi mirno sožitje med prebivalci različnega jezika v deželi Furlanija-Juljska krajina.

Komisijo bo sestavljalo 8 članov, od katerih bodo 4 imenovani izmed pripadnikov slovenske jezikovne skupnosti po predhodnem posvetovanju z najbolj reprezentativnimi organizacijami, v katerih deluje manjšina.

Stalna komisija tudi posreduje pobude, mnenja in izdeluje predloge o snoveh, ki so ji naložene.

3. Pri deželni vladi se ustanovi posebna komisija, ki jo imenuje deželni svet na podlagi paritete pripadnikov italijanskega in slovenskega jezika z nalogo, da igra vlogo pobudnika, da proučuje predloge in predlaga rešitve deželni vladi v zvezi s spoštovanjem posebnega statuta in deželnih pristojnosti v korist manjšinske jezikovne skupnosti.

Komisijo bo sestavljalo 10 članov, od katerih bo polovica iz vrst slovenske jezikovne skupnosti.

V Trstu, 15. septembra 1971

Vir: Slovenci v Italiji po drugi svetovni vojni, Ljubljana, Cankarjeva založba, 1975, str. 570

2. DOKUMENT SKGZ »O PRAVICAH SLOVENSKE NARODNOSTNE SKUPNOSTI V ITALIJI«

Dokument je bil sprejet na občnem zboru SKGZ v Trstu 8. aprila 1979.

Objavljeno v: Razprave in gradivo, Ljubljana, 1979, št. 9—10, str. 223—227

3. »LISTINA O PRAVICAH SLOVENCEV V VIDEMSKI POKRAJINI« (CARTA DEI DIRITTI DEGLI SLOVENI DELLA PROVINCIA DI UDINE)

Dokument so sprejela Slovenska kulturna in izseljeniška društva v Videmski pokrajini v Vidmu 7. 4. 1978.

Objavljeno v: Razprave in gradivo, Ljubljana, 1979, št. 9—10, str. 196—199

E. BILATERALNO SODELOVANJE MED SFRJ IN REPUBLIKO ITALIJO TER VLOGA MANJŠIN

1. POLITIČNI STIKI

a. Deli skupnih sporočil o obiskih na nivoju SFRJ—Republika Italija, ki se nanašajo na vlogo manjšin (po letu 1975)

OBISK ZUNANJEGA MINISTRA REPUBLIKE ITALIJE ARNALDA FOLANJA V JUGOSLAVIJI 6. IN 7. JUNIJA 1977 (skupno poročilo ni bilo objavljeno)

OBISK PODPRESEDNKA ZIS IN ZVEZNEGA SEKRETARJA ZA ZUNANJE ZADEVE SFRJ MILOŠA MINICA V REPUBLIKI ITALIJI OD 14. DO 16. NOVBEMBRA 1977

Obe strani sta z zadovoljstvom ugotovili, da se odnosi in sodelovanje med državama uspešno razvijajo, in poudarili, da obstajajo stvarne in ugodne možnosti za vsestranski razvoj odnosov, ter potrdili svojo odločenost, da jih bosta še naprej pospeševali. Ugodno sta ocenili začetek izvajanja osimskih sporazumov in izrazili prepričanje, da bo njihova uporaba prispevala ne le k poglobitvi temeljev sodelovanja, temveč tudi k pospešitvi procesa uresničevanja vseh dogovorov, ki jih vsebujejo ti dokumenti. To še posebej zadeva področje gospodarskih odnosov, regionalnega in obmejnega sodelovanja, kulturne izmenjave in sodelovanja na

področju varstva in izboljševanja položaja narodnostnih manjšin.

Ministra sta izrazila prepričanje, da je politika obeh držav do slovenske narodnostne manjšine v Italiji in italijanske v ugodnosti v duhu osimskih sporazumov dinamičen dejavnik razvoja jugoslovansko-italijanskega sodelovanja in prijateljstva, ki bo postajal čedalje močnejši.

Poleg tega sta proučila sodelovanje na področju kulture, izobraževanja in šolstva, ki je pomembno za obe narodnosti manjšini. Ugotovila sta načelno pozitivno skladnost stališč glede krepitve tega sodelovanja.

OBISK ZUNANJEGA MINISTRA REPUBLIKE ITALIJE ARNALDA FORLANIJA V JUGOSLAVIJI, 11.—13. JANUAR 1979

Ministra sta poudarila tudi pomen sodelovanja prebivalstva obmejnih območij in potrdila, da se vladi obeh držav zavzemata za izvajanje nadaljnjih ukrepov, s katerimi naj bi pospešili razvoj lokalnih komunikacij, obmejni potniški in blagovni promet, režim vodnega gospodarstva v okviru širitve in iskanja novih ter sodobnejših oblik maloobmejne izmenjave in sodelovanja.

Ministra sta izmenjala mnenja o položaju slovenske narodnostne manjšine v Italiji in italijanske v Jugoslaviji. Ugotovila sta, da imata pozitivno vlogo v razvoju dobrih sosednih odnosov med državama in potrdila, da se obe državi zavzemata za nadaljevanje politike, s katero naj bi še izboljšali položaj narodnostnih manjšin na podlagi osimskih sporazumov.

OBISK PREDSEDNKA REPUBLIKE ITALIJE SANDRA PERTINIJA V JUGOSLAVIJI OD 11. DO 14. OKTOBRA 1979

Med pogovori je bila posvečena posebna pozornost položaju slovenske narodne manjšine v Italiji in italijanske narodnosti v Jugoslaviji, pri čemer je bil potrjen pomen njihove pozitivne vloge v krepitvi vezi med obema državama. Obe strani sta potrdili pripravljenost, da v duhu Osima in v okviru ustavnih ureditev obeh držav, v sodelovanju s predstavniki manjšin, uresničujeta politiko in izvajata učinkovite ukrepe za izboljšanje njihovega položaja in razvoja, kar predstavlja pomemben prispevek k medsebojnemu sodelovanju, zblíževanju in

krepitvi vzajemnega zaupanja in prijateljstva med državama.

Obe strani sta poudarili pomen prispevka, ki ga ima za razvoj dobrih sosedskih odnosov razvijanje prijateljskega sodelovanja prebivalstva v obmejnih območjih v pogojih odprtih meja. V skladu s tem sta izrazili pripravljenost za izpolnitev pogodbenih instrumentariev in sprejemanje drugih ukrepov za razširitev in poglobitev obmejnega sodelovanja na vsel področjih in v vseh vprašanih, ki so v skupnem interesu.

OBISK ZVEZNEGA SEKRETARJA ZA ZUNANJE ZADEVE SFRJ JOSIPA VRHOVCA V ITALIJI 10. IN 11. JULIJA 1980

Ko sta izmenjala mnenja o razvoju dvostranskih odnosov, sta ministra ponovno poudarila poseben pomen osimskih sporazumov. Seznanila sta se z doseženimi rezultati in potrdila, da nameravata državi še naprej uresničevati te sporazume v duhu sodelovanja in prijateljstva.

V zvezi s tem sta strokovnjakom dala nalogo, da morajo nadaljevati s proučevanjem drugih vprašanj, vključno z vprašanjem industrijske cone, da bodo našli rešitev v skladu s skupnimi interesi.

Jugoslavija in Italija pripisujeta velik pomen tudi obmejnemu sodelovanju in kažeta stalno zanimanje za njegov razvoj v okviru dobrih sosedskih odnosov.

Tudi tokrat se je pokazalo, da nameravata država še naprej skupaj izpopolnjevati obstoječe in iskati nove rešitve pri širitvi in bogatjenju vsebine sodelovanja med obmejnimi prebivalstvom.

Precejšnjo pozornost sta ministra posvetila vprašanjem, ki se nanašajo na položaj in razvoj slo-

venske narodnostne manjšine v Italiji in italijanske narodnosti v Jugoslaviji. Pri tem sta ponovila skupno stališče, da imata narodnostni manjšini pozitivno vlogo pri povezovanju in medsebojnem razumevanju ljudstev obeh držav. Ministra sta potrdila, da sta državi v celoti pripravljene v duhu osimskih sporazumov in v okviru lastne ustavne ureditve uresničevati politiko v sodelovanju s predstavniki obeh manjšin in sprejemati učinkovite ukrepe za njen vsestranski razvoj. Predstavnika obeh držav sta poudarila, da je to pomemben prispevek k medsebojnemu sodelovanju, poglobljanju zaupanja in krepitvi prijateljstva med Jugoslavijo in Italijo.

Ugodno sta ocenila razvoj kulturno-prosvetnega in znanstveno-tehničnega sodelovanja. Novi sporazum o znanstveno-tehničnem sodelovanju, ki sta ga ministra podpisala med obiskom, izraža skupno željo, da bi sodelovanje na tem področju še napredovalo.

OBISK PREDSEDNIKA PREDSEDSTVA SFRJ CVIJETINA MIJATOVIČA V ITALIJI OD 17. DO 19. DECEMBRA 1980

Med razgovori so posebno pozornost posvetili izboljševanju položaja in pravic narodnostnih manjšin, pri čemer so potrdili pomembnost njihove pozitivne vloge pri krepitvi stikov med državama. Obe strani sta tudi potrdili trdno odločenost, da v skladu z osimskim duhom v okviru svojih ustavnih ureditev in ob sodelovanju s predstavniki manjšin uresničujejo politiko vsestranskega razvoja in sprejemajo učinkovite ukrepe, katerih cilj je povečati pravice pripadnikov slovenske narodnostne manjšine v Italiji in italijanske narodnosti v Jugoslaviji.

V tej zvezi so še posebej opozorili na določila četrtega odstavka preambule in 8. člena osimskega sporazuma. Izrazili so skupno prepričanje, da takšen razvoj manjšin pomembno prispeva k medsebojnemu sodelovanju, zblizevanju in krepitvi vzajemnega zaupanja in prijateljstva med državama.

Ugotovili so, da obstajajo neizkoriščene možnosti za doseganje še pomembnejših uspehov pri gospodarskem sodelovanju med državama. Posebej so opozorili, da morajo biti gibanja blagovne menjave in storitev bolj usklajena, da mora biti industrijsko sodelovanje intenzivnejše, prav tako tudi razvoj so-

delovanja pri prevozu, poslovno-tehničnega, finančnega in investicijskega sodelovanja in skupnega uveljavljanja na drugih tržiščih. Podprli so izpopolnjevanje višjih in sodobnih oblik gospodarskega sodelovanja na dolgoročnih temeljih. Poudarili so tudi pomen nadaljnjega razvijanja obmejnega gospodarskega sodelovanja.

Obe strani sta poudarili pomen, ki ga ima za razvoj dobrih sosedskih odnosov sodelovanje prebivalstva, ustanov in organizacij obmejnih krajev. Izrazili sta pripravljenost, da morata uresničiti vzajemno koristne pobude v prid krepitve sodelovanja med temi kraji na vseh področjih, tudi izboljšati in razširiti pogodbene instrumente, ki se nanašajo na posamezna področja sodelovanja med mejnimi območji. Obe strani sta vnovič pokazali skupno zanimanje za izpolnitev gospodarskega sodelovanja v Jadranskem morju in pri tem opozorili na pomembne možnosti za sodelovanje na področju znanosti in tehnike, raziskovanja morja in njegovega zavarovanja, uporabe pristanišč in pomorskega prevoza, ribiškega gospodarstva ter na drugih področjih.

OBISK ZUNANJEGA MINISTRA REPUBLIKE ITALIJE EMILIA COLOMBA V JUGOSLAVIJI 13. IN 14. NOVEMBRA 1981

Potrdili so pomen pozitivne vloge manjšin v krepitvi vezi med obema državama in njihovega deleža pri razvijanju dobrih sosedskih odnosov. Ponovno so potrdili pripravljenost obeh strani, da v skladu z manjšinskimi določili osimskih sporazumov in v sodelovanju s predstavniki manjšin uresničujejo politiko uveljavljanja pravic, položaja in vsestranskega razvoja manjšin. V tem smislu je jugoslovanska stran izrazila pričakovanje, da bo čim prej sprejet ustrezen zakon o globalni zaščiti slovenske

manjšine, ki bo upošteval njeno manjšinsko integriteto in zagotovil celovito uresničevanje njenih pravic.

Izrazili so tudi obojestransko pripravljenost, da bi pospeševanju obmejnega sodelovanja še nadalje posvečali potrebno pozornost, in sklenili so, da čim prej končajo noveliranje videmskega sporazuma iz leta 1962 in da sestavijo mešano komisijo za obmejno gospodarsko sodelovanje.

b. Del skupnih sporočil o obiskih na nivoju SR Slovenija—Avtonomna dežela Furlanija-Juljska krajina, ki se nanašajo na vlogo manjšin (po letu 1975)

OBISK DELEGACIJE DEŽELNEGA SVETA AVTONOMNE DEŽELE FURLANIJE-JULJSKE KRAJINE V SR SLOVENIJI OD 9. DO 11. MAJA 1977

Delegaciji sta opozorili na velik pomen videmskega sporazuma o maloobmejnem prometu oseb ter tržaškega in goriskega sporazuma o maloobmejnem prometu blaga, ki sta jih podpisali Jugoslavija in Italija. Ti sporazumi, ki so pomemben delež v blagovni menjavi med obema državama, so doprinesli k izboljšanju življenjskih razmer obmejnega prebivalstva. Hkrati je njihovo uresničevanje v veliki meri prispevalo h krepitvi politike odprte jugoslovansko-italijanske meje ter k boljšemu spoznavanju in utrjevanju prijateljskih odnosov ter sodelovanje obmejnega prebivalstva. Obe strani sta izrazili velik interes, da se obmejni sporazumi, kot predvidevajo osimski sporazumi, razširjajo in prilagodijo sedanjim potrebam obmejnega prebivalstva, pri čemer se je slovenska delegacija zavzela za razširitev njihove veljavnosti tudi na območju videmske pokrajine v Furlaniji-Juljski krajini, kjer živi slovenska narodna skupnost. Delegaciji sta soglašali, da bi bilo treba v obmejnem gospodarskem sodelovanju, ki temelji sedaj predvsem na trgovinski dejavnosti, uveljaviti višje oblike proizvodnega sodelovanja.

Delegaciji sta obravnavali položaj in uresničevanje pravic italijanske narodnosti v SR Sloveniji in slovenske narodne skupnosti v avtonomni deželi Furlaniji-Juljski krajini. Posebej sta poudarili osimskie sporazume, ki določajo največje možno varstvo narodnih manjšin, kar je pomembno za njihov nadaljnji vsestranski nemoten gospodarski, socialni in kulturni razvoj. Obe delegaciji sta opozorili na velik pomen odprte meje za povezovanje manjšin z matičnima narodoma. Z zadovoljstvom je bilo ugotovljeno, da postajata italijanska narodnost v Jugosla-

viji in slovenska narodna skupnost v Italiji čedalje bolj pomembna dejavnika trajnega pomena pri krepitvi obmejnega sodelovanja in politike odprte meje, s čimer dajeta pozitiven prispevek pri razvijanju dobrososedskih in prijateljskih odnosov med obema državama.

Delegacija Skupščine SR Slovenije je še posebej seznanila italijansko stran s stališči, sklepi in priporočili o uresničevanju ustavno določenih posebnih pravic italijanske in madžarske narodnosti v SR Sloveniji, ki jih je pred nedavnim sprejela Skupščina SR Slovenije. Poudarjeno je bilo, da uresničujejo pripadniki italijanske narodnosti svoje pravice in varstvo v samoupravnih interesni skupnosti za prosveto in kulturo, ki ji omogoča razvijanje njene nacionalne kulture, vzgoje in izobraževanja v lastnem jeziku, narodnostnega tiska in drugih sredstev javnega obveščanja ter založništva, kakor tudi razvijanje stikov z matičnim narodom zaradi kulturnega in jezikovnega razvoja. Poudarjeno je bilo tudi, da se bo položaj in pravice italijanske narodnosti še naprej razvijale in izpopolnjevale v skladu z razvojem ustavnega in družbenopolitičnega sistema SFRJ Jugoslavije.

Glede položaja in uresničevanja pravic slovenske narodne skupnosti v Italiji je delegacija Skupščine SR Slovenije predvsem opozorila na potrebo po sprejetju čimprejšnjega zakona o globalni zaščiti slovenske narodne skupnosti v Italiji na celotnem območju Furlanije-Juljske krajine, kjer živi slovenska manjšina, kot je predvideno v zaključkih italijanskega parlamenta ob ratifikaciji osimskih sporazumov. Pozitivno je ocenila prizadevanje italijanskih demokratičnih strank, še posebej v Furlaniji-Juljski

krajini, ki se zavzemajo na osnovi italijanske ustave, osimskih sporazumov, deželnega statuta ter zaključkov italijanskega parlamenta za globalno zaščito slovenske narodne skupnosti v Italiji.

Delegacija Skupščine SR Slovenije je opozorila na pereč gospodarski položaj v Slovenski Benečiji, kjer živi slovenska narodna skupnost, kar ima za posledico migracijo slovenskega življa v tujino.

Zavzela se je za uvedbo slovenskega jezika v šole na območju Slovenske Benečije.

Delegacija deželnega sveta je poudarila potrebo po sprejetju zakona o globalni zaščiti slovenske

narodne skupnosti v Italiji in druge ustrezne zakonodaje, kakor predvidevajo zaključki italijanskega parlamenta. V tem smislu se želela Furlanija-Juljska krajina zavzema pri centralnih organih v Rimu. Sama pa se je odločila pospeševati v korist manjšine tiste oblike, ki so v njeni pristojnosti, predvsem vključevanje pripadnikov slovenske narodne skupnosti v najrazličnejše družbene institucije, kot so gorske skupnosti in druge lokalne institucije, v okviru katerih prihajajo do izraza interesi slovenske manjšine. Delegacija je soglašala s pomembnostjo ekonomskega razvijanja območij, na katerih živi slovenska narodna manjšina.

OBISK DELEGACIJE IZVRŠNEGA SVETA SKUPŠČINE SR SLOVENIJE V AVTONOMNI DEŽELI FURLANIJI-JULJSKI KRAJINI OD 15. DO 17. NOVEMBRA 1979

Delegaciji izvršnega sveta Slovenije in deželnega odbora FJK sta se seznanili s položajem slovenske narodnostne skupnosti v Furlaniji-Juljski krajini in italijanske narodnosti v Sloveniji. Poudarili sta že večkrat izraženo pripravljenost, da v duhu osim-

skih sporazumov in v okviru ustavnih ureditev obeh držav, v sodelovanju s predstavniki manjšin, uresničujeta politiko in izvajata učinkovite ukrepe za njihov vsestranski svoboden razvoj kot skupnosti.

OBISK PREDSEDNIKA IZVRŠNEGA SVETA SKUPŠČINE SR SLOVENIJE V AVTONOMNI DEŽELI FURLANIJI-JULJSKI KRAJINI 11. SEPTEMBRA 1980

Oba predsednika sta poudarila pomen slovenske narodnostne skupnosti v Italiji in italijanske narodnosti v SR Sloveniji za zблиževanje narodov in držav na tem področju. Da bi manjšine to vlogo lahko v največji meri uresničevale je bil poudarjen pomen

njihovega svobodnega vsestranskega razvoja. Poudarjeno je bilo, naj bi bil zakon o globalni zaščiti slovenske narodnostne skupnosti v Italiji čimprej sprejet in naj bi zagotovil enakopraven položaj Slovencev na celotnem območju kjer živijo.

OBISK DELEGACIJE SKUPŠČINE SR SLOVENIJE PRI DEŽELNEM ODBORU AVTONOMNE DEŽELE FURLANIJE-JULJSKE KRAJINE 7. IN 8. MAJA 1981

Delegaciji sta potrdili stališča, ki so bila izražena v skupnem sporočilu, izdanem ob koncu prvega uradnega srečanja med delegacijama obeh skupščin ter še enkrat soglasno poudarili pomembno vlogo, ki jo imata slovenska narodnostna skupnost v Italiji in italijanska narodnost v Jugoslaviji kot bistveni sestavni pri utrjevanju sodelovanja na teh področjih ter politike odrpne meje, kar pomeni pomemben prispevek k razvijanju prijateljskih odnosov med obema državama.

V tej zvezi sta delegaciji preverili, kaj je bilo že storjeno in kaj se pripravlja v korist narodnih manjšin na podlagi preambule ter 8. člena Osimskih sporazumov, pa tudi na podlagi ustavnih določil držav, v katerih obe skupnosti živita in delujeta. V zvezi s tem sta delegaciji izrazili željo, da bi ob aktivnem sodelovanju slovenske narodnostne skupnosti in ob konkretnem prizadevanju dežele pri italijanski vladi, bil sprejet zakon o globalni zaščiti, kot je predvideno v Osimskih sporazumih.

OBISK DELEGACIJE DEŽELNEGA SVETA AVTONOMNE DEŽELE FURLANIJE-JULJSKE KRAJINE V SOCIALISTIČNI REPUBLIKI SLOVENIJI 8. IN 9. MARCA 1982

Posebno pozornost sta posvetili delegaciji Furlanije-Juljske krajine in Slovenije vprašanjem, ki zadevajo položaj in vlogo slovenske narodnostne skupnosti v Italiji in italijanske narodnostne skupnosti v Jugoslaviji. Soglašali sta v oceni, da predstavljata obe narodnostni skupnosti nenadomestljivi bistveni dejavniki pri povezovanju, zблиževanju in sodelovanju obeh sosednih narodov in držav. Tako vlogo pa lahko odigravajo narodnostne skupnosti v pogojih nacionalne enakopravnosti in vsestranskih možnosti za svoj nadaljnji razvoj. V tej zvezi sta

delegaciji ponovno opredelili svoje poglede na to, kaj je bilo že storjeno in kaj se pripravlja v korist narodnostnih skupnosti na podlagi preambule in 8. člena Osimskih sporazumov in ustavnih določil obeh držav, v katerih obe narodnostni skupnosti živita. Ob tem sta delegaciji izrazili željo in prepričanje, da bodo čimprej sprejeti ob aktivnem sodelovanju slovenske narodnostne skupnosti in konkretnem prizadevanju dežele tako oblikovan zakon o globalni zaščiti slovenske narodnostne skupnosti, da bo odgovarjal njenim življenjskim interesom...

OBISK DELEGACIJE DEŽELNEGA ODBORA V SR SLOVENIJI 8. NOVEMBRA 1982 AVTONOMNE DEŽELE FURLANIJE-JULJSKE KRAJINE

Delegaciji sta se pogovarjali o gospodarskem in družbenem razvoju v Furlaniji-Juljski krajini in v SR Sloveniji ter o načrtih, ki jih sprejemajo pristojni organi za izboljšanje gospodarskih razmer v svojih državah. Govorili sta tudi o zadnjih ukrepih ZIS ter izrazili predloge za njihovo izboljšanje v obsejnem sodelovanju na osnovi videmskega sporazuma.

Predsednik Comelli je sogovornike seznanil z razpravo in zaključki na seji deželnega sveta Furlanije-Juljske krajine in izrazil zaskrbljenost nad posledicami, ki bi jih utegnili povzročiti nadaljevanje sprejetih ukrepov.

Predsednik Zemljarič je pojasnil, da gre začasne ukrepe ekonomskega značaja in da politika odrprtih meja, dobrososedskega sodelovanja in izvajanje osimskih sporazumov je in ostaja ključna usmeritev Jugoslavije in Slovenije v mednarodnih

odnosih. Predsednika sta podčrtala nujnost vsestranskega nadaljevanja in krepitev medsebojnega gospodarskega, kulturnega, znanstvenega, športnega in drugega sodelovanja med SRS in Furlanijo-Juljsko krajino v okviru jugoslovansko-italijanskega sodelovanja. Poudarila sta pomen obsejnega gospodarskega sodelovanja, v okviru katerega naj bi v prihodnosti učinkoviteje razvijali tudi različne nove oblike industrijskega in finančnega sodelovanja.

Govor je bil tudi o vprašanjih, ki zadevajo položaj jugoslovanskih delavcev na delu v Furlaniji-Juljski krajini. Razpravljali so tudi o vprašanjih, ki izhajajo iz uresničevanja osimskih sporazumov in ki posebej zadevajo Furlanijo-Juljsko krajino in SRS. V razgovoru so poudarili pomembno vlogo slovenske narodne skupnosti v Italiji in italijanske narodnosti v SRS pri razvijanju medsebojnega sodelovanja in dobrih sosedskih odnosov.

Vir: Skupna poročila, v dokumentaciji INV

c. Zaključni zapisnik predstavnikov jugoslovanskega zveznega sekretariata za zunanje zadeve in italijanskega ministrstva za zunanje zadeve Sestanek je bil v Portorožu 9. in 10. maja 1978

Dne 9. in 10. maja 1978 leta sta se v Portorožu v Jugoslaviji sestali jugoslovanska in italijanska delegacija, ki sta si v okviru tradicionalnega sodelovanja med dvema državama, ter v duhu Osimskih sporazumov, izmenjali mnenje o kulturnih problemih, ki zadevajo dve manjšini.

Sestav delegacij:
z jugoslovanske strani:
Silvo Devetak — predsednik
Crtomir Kolenc — član
Borut Plavšak — član
Albert Dubičič — član
Marija Ujević — član
Iztok Simoniti — sekretar
z italijanske strani:
Luigi Lauriola — predsednik
Fernando Rizzo — član
Giuliano Metalli — član
Francesco Larosa — član

V odkriti in konstruktivni atmosferi sta si delegaciji izmenjali informacije o tem, kaj je bilo v okviru njihove notranje ureditve realizirano v korist italijanske narodnosti v Jugoslaviji in slovenske manjšine v Italiji.

Delegaciji sta ponovno potrdili svoje prepričanje, da predstavlja izboljšanje položaja dveh manjšinskih bogatitev kulture dveh narodov in je dinamični dejavnik v razvoju prijateljskih odnosov med dvema državama.

Jugoslovanska delegacija je osvetlila probleme slovenske manjšine glede uporabe jezika, šolstva, zlasti strokovnega, in glede dejavnosti kulturnih ustanov ter na položaju tiska in založništva v slo-

venskem jeziku. Jugoslovanska stran je v cilju reševanja omenjenih vprašanj nakazala vrsto sugestij. Italijanska delegacija je opozorila jugoslovansko delegacijo na potrebe šol v italijanskem jeziku in posebej poudarila stanje učiteljskega kadra. Ponudila je svoje sodelovanje na tem področju, in nakazala vrsto pobud v korist šolskih in kulturnih ustanov, te pobude pa naj se predložijo pristojnim organom.

Italijanska stran je naglasila svoj interes za pobude, ki naj izboljšajo možnost sprejema radiotelevizijskih programov v italijanskem jeziku, namenjenih italijanski narodnosti v Jugoslaviji.

Obe delegaciji sta soglašali, da je smotno predlagati svojima vladama intenziviranje kulturnega sodelovanja med dvema državama v korist slovenske manjšine v Italiji in italijanske narodnosti v Jugoslaviji.

Na koncu sta se dve delegaciji dogovorili, da bosta predložili svojima vladama smotnost nadaljnjih srečanj zaradi nadaljnega proučevanja obravnavanih problemov.

Ta zapisnik je bil sestavljen v dveh izvodih v slovenskem in italijanskem jeziku, pri čemer sta oba testa polnovečjavna.

Portorož, 10. 5. 1978.

Predsednik
italijanske delegacije
Luigi Lauriola

Predsednik
jugoslovanske delegacije
Silvo Devetak

2. KULTURNI SPORAZUM MED VLADO FEDERATIVNE LJUDSKE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE IN VLADO REPUBLIKE ITALIJE

Sporazum je bil podpisan v Rimu 3. decembra 1960, v Jugoslaviji je bil ratificiran 22. februarja 1961, veljati pa je začel 31. maja 1963 z izmenjavo ratifikacijskih listin. Integralni tekst kulturnega sporazuma objavljamo prvenstveno zato, ker le-ta predstavlja izhodišče vsem kasnejšim programom kulturnega sodelovanja.

KULTURNI SPORAZUM

IZMEDU VLADE FEDERATIVNE NARODNE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE I VLADE REPUBLIKE ITALIJE

Vlada Federativne Narodne Republike Jugoslavije i Vlada Republike Italije,
u želji da pokrenu sve intenzivniju saradnju na polju kulture, umetnosti, nauke i sporta;
uverene da ce takva saradnja doprineti daljem učvršćenju prijateljskih odnosa između dve zemlje i da ce potpomagati konsolidaciju miroljubivih međunarodnih odnosa;

saglasile su se da zaključie kulturni sporazum i u tom cilju odredile su kao svoje opunomoćenike:

Vlada Federativne Narodne Republike Jugoslavije:
državnog sekretara za inostrane poslove Koču Popovića;

Vlada Republike Italije:
ministra inostranih poslova Antonia Segni-a, koji su se, pošto su utvrdili da su odnosna punomoćja u odgovarajućoj formi, sporazumeli o sledećem:

Član 1.

Svaka od strana ugovornica podstičae izučavanje jezika, književnosti, umetnosti i nauke druge strane ugovornice osnivanjem katedri i lektorata pri ustanovama za visoko obrazovanje svoje zemlje, kao i razmenu lektora i organizovanje kursova, sastanaka, kolokvijuma i konferencija.

Član 2.

Svaka od strana ugovornica osnovaće, prema svojim finansijskim mogućnostima, fond za stipendije na godinu dana ili za kraće vreme i pružati olakšice studentima, naučnicima, stručnjacima i umetnicima druge strane ugovornice.
Postupak prilikom dodeljivanja stipendija i pružanja olakšica iz prethodnog stava određie Mešovita komisija predviđena članom 11. ovog sporazuma.

Član 3.

Svaka od strana ugovornica olakšae pristup i istraživanja naučnika druge strane u svojim kulturnim i naučnim institucijama, bibliotekama, arhivima i muzejima.

Odobriće se proučavanje dokumenata i materijala uopšte, koji se odnose na istoriju druge strane ugovornice.

Odredbe iz ovog člana primenivaće se na bazi reciprociteta u skladu sa zakonima i propisima strane ugovornice na čijoj će se teritoriji nalaziti institucije, o kojima se govori u ovom članu, kao i u skladu sa statutima samih institucija, pa i kada se radi o pravljenju snimaka i mikrofilмова.

Član 4.

Svaka od strana ugovornica olakšae razmenu, bilo individualno bilo grupno, stručnjaka koji žele da se usavršavaju ili specijaliziraju na teritoriji druge strane ugovornice.

Član 5.

Svaka od strana ugovornica olakšae učestvovanje kulturnih radnika, naučnika, umetnika,

stručnjaka i sportista druge strane ugovornice na kursovima, kongresima i sastancima, pa i međunarodnog karaktera, koji će se održati na njeznoj teritoriji.

Član 6.

Svaka od strana ugovornica olakšaće i podstićaće razmenu knjiga i publikacija, koje se odnose na nastavu, nauku, književnost i umjetnost, između odgovarajućih specijalizovanih ustanova i biblioteka.

Isto tako obe strane ugovornice podstićaće objavljivanje, u prevodu i u originalnom jeziku, naučnih, književnih i umetničkih dela. Biće razmatrana svaka moguća mera koja bi mogla, u svakoj od dveju zemalja, da olakša uvoz i prodaju knjiga i publikacija izdatih u drugoj zemlji.

Član 7.

Strane ugovornice se obavezuju da će potpomagati razmenu:

- a) naučnih i stručnih izložbi;
  - b) izložbi umetnosti, primenjene umetnosti, zanatstva i knjiga;
  - c) pozorišnih i muzičkih manifestacija.
- One će nadalje potpomagati manifestacije i inicijative na polju sporta i fizičke kulture.

Član 8.

Svaka od strana ugovornica olakšaće razmenu dugometražnog i kratkometražnog filma kulturnog, naučnog i vaspitnog karaktera.

Strane ugovornice organizovaće filmske preglede i premijere pojedinih filmova u cilju upoznavanja s rezultatima postignutim u filmskoj umetnosti dveju zemalja. One će podsticati kupovinu i prodaju umetničkih i dokumentarnih filmova u okviru postojećih sporazuma ili onih koji će se sklopiti po trgovinskim pitanjima.

Član 9.

Strane ugovornice će podsticati i pomagati saradnju u oblasti radio-difuzije i televizije na osnovu sporazuma između odgovarajućih institucija obeju zemalja u granicama ovlašćenja i prava koje one imaju.

Član 10.

Strane ugovornice saglasne su da razmotre, u cilju sklapanja posebnog sporazuma, uslove za recipročno priznavanje diploma izdatih od svojih univerziteta i drugih ustanova na nivou unveziteta.

Član 11.

U cilju sprovođenja ovog sporazuma, strane ugovornice će na paritetnoj osnovi obrazovati Mešovitu komisiju koja će se sastajati najmanje jedanput godišnje, naizmenično u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji i u Republici Italiji. Zasedanjima će predsedavati predsednik delegacije zemlje domaćina.

Član 12.

Mešovita komisija imaće zadatak da izradi detaljan plan razmene za svaku godinu utvrđujući, ukoliko je to moguće, odnosno termine, kao i da kontrolise i koordinira izvršenje te razmene.

Najmanje mesec dana pre početka svakog zasedanja Mešovite komisije nadležni organi strana ugovornica razmeneće svoje nacрте godišnjeg plana saradnje.

Finansijska pitanja koja će proisteći iz inicijativa predviđenih ovim sporazumom regulisaće se, u skladu sa propisima koji važe u svakoj od strana ugovornica, u momentu utvrđivanja godišnjih programa.

Član 13.

Strane ugovornice se obavezuju da će se sve aktivnosti, predviđene ovim sporazumom, odvijati na bazi reciprociteta, pridržavajući se principa nemešanja u unutrašnja pitanja druge strane, a u skladu sa zakonima i propisima koji važe u odnosnim zemljama.

Član 14.

Ovaj sporazum biće ratifikovan što je moguće pre i stupiće na snagu u času razmene ratifikacionih instrumenata koja će biti izvršena u Beogradu.

Član 15.

Ovaj sporazum je zaključen na neodređeno vreme i ostaće na snazi dok ga ne otkaze jedna od strana ugovornica. U slučaju otkaza, sporazum će prestati da važi šest meseci posle notifikacije otkaza.

U potvrdu čega niže potpisani opunomoćenički potpisali su ovaj sporazum i stavili svoje pečate.

Sačinjeno u Rimu, dana 3. decembra 1960, u dva originala, od kojih svaki na srpskohrvatskom i italijanskom jeziku i oba teksta su podjednako punovažna.

Za vladu
Federativne Narodne
Republike Jugoslavije,
Koča Popović, s. r.

Za vladu
Republike Italije
Antonio Segni, s. r.

Vir: Službeni list FNRJ, Međunarodni ugovori i drugi sporazumi, Beograd, 10. 1962. št. 1 str. 12

a. VII. program prosvetnega in kulturnega sodelovanja med Socialistično federativno republiko Jugoslavijo in Italijo za triletno obdobje 1974—1976

Program je bil podpisan v Rimu 15. marca 1974. Jugoslavija ga je ratificirala 8. maja 1975.

Član 52.

Dve strane će u skladu sa svojim unutrašnjim propisima, podržavati i potpomagati sve oblike kulturnog delovanja i razmene koje preduzimaju pripadnici italijanske etničke grupe u Jugoslaviji i pripadnici slovenačke i hrvatske etničke grupe u Italiji. U tom smislu dve strane će posebno:

- a) omogućavati rad kulturnih ustanova italijanske etničke grupe u Jugoslaviji, odnosno pripadnika slovenačke i hrvatske etničke grupe u Italiji, a posebno pozorišnih institucija;
- b) omogućavati delovanje kulturno-umetničkih društava, kružoka i drugih oblika kulturno-umetničkog

udruživanja italijanske etničke grupe u Jugoslaviji, odnosno pripadnika slovenačke i hrvatske etničke grupe u Italiji;

c) omogućavati gostovanje raznih kulturno-umetničkih ansambala;

d) snabdevati knjigama i časopisima dačke i narodne biblioteke;

e) omogućavati organizovanje likovnih izložbi.

Italijanska Strana obaveštava da, po italijanskim zakonima, učešće italijanskih lokalnih administrativnih vlasti — opština, provincija, regija — u razmenama predviđenim tačkama c, d i e, treba da bude odobreno od centralnih italijanskih vlasti.

Vir: Uradni list SFRJ, Mednarodne pogodbe in drugi sporazumi, Beograd, 1976, št. 25. str. 658—665

b. IX. program prosvetnega in kulturnega sodelovanja med zveznim izvršnim svetom Skupščine Socialistične federativne republike Jugoslavije in vlado Republike Italije za leta 1982, 1983 in 1984

Program je bil podpisan v Rimu 6. maja 1982.

Član 57.

U okviru sprovođenja ovog Programa dve Strane će u skladu sa duhom Ozijskih sporazuma i poštujući član 13. Kulturnog sporazuma između Vlade Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i Vlade Republike Italije, zaključenog u Rimu 3. decembra 1960. godine, omogućiti realizovanje Inicijativa u korist kulturnog razvoja slovenačke nacionalne manjina u Italiji i Italijanske narodnosti u Jugoslaviji kao što su: slanje knjiga, revija, časopisa, školskih udžbenka, filmova za potrebe škola i nastave na maternjim jezicima respektivnih nacionalnih manjina; školski izleti u matičnu zemlju; priredvanje umetničkih izložbi, upućivanje kulturno-umetničkih i muzičko-vokalnih sastava; organizovanje odgovarajućih oblika osposobljavanja i stručnog usavršavanja

pedagoških radnika koji rade u školama respektivnih nacionalnih manjina.

Moći će se proučiti prema zajedničkom dogovoru i druge Inicijative u prilog razvoja kulture dveju nacionalnih manjina.

Biće takode proučene, u skladu sa Italijanskim pravnim poratkom, pojedine Inicijative koje odgovaraju kulturnim interesima i tradicijom stanovništva hrvatskog porekla od davnina naseljenog u Italiji.

Za ostvarivanje ovih formi saradnje staraće se sa Jugoslovenske strane nadležne kulturno-prosvetne ustanove SR Slovenije i SR Hrvatske, a sa Italijanske strane Ministarstvo Inostranih poslova, Ministarstvo javnog obrazovanja i eventualno, uz prethodnu saglasnost nadležnih organa, italijanska lokalna administracija.

Vir: Dokumentacija INV

3. OBMEJNO SODELOVANJE

a. Sporazum med Socialistično federativno republiko Jugoslavijo in Republiko Italijo o skupni obrambi pred točo

Sporazum je bil podpisan v Trstu 6. aprila 1982.

Vir: Dokumentacija INV

b. Sporazum med Narodno federativno republiko Jugoslavijo in Republiko Italijo o ureditvi osebnega prometa ter kopenskega in pomorskega prevoza in prometa med obmejnimi področji (Videmski sporazum)

Sporazum je bil podpisan v Vidmu 31. oktobra 1962. V Jugoslaviji je bil ratificiran 22. januarja 1963.

Vir: Službeni list SFRJ, Međunarodni ugovori, Beograd, 1964, br. 3, str. 186—213

Noveliran sporazum med Socialistično federativno republiko Jugoslavijo in Republiko Italijo o ureditvi osebnega prometa ter kopenskega in pomorskega prevoza med obmejnimi območji («Videmsk sporazum») je bil podpisan v Vidmu 15. maja 1982

Vir: Dokumentacija INV

F. PRIKAZ POMEMBNEJŠIH STROKOVNIH IN POLITIČNIH SREČANJ, NA KATERIH SO OBRAVNAVALI POLOŽAJ SLOVENSKE NARODNOSTNE MANJŠINE

1. **Simpozij o družbeno-ekonomskih in prostorskih problemih Slovencev v Italiji, Trst, 27.—29. januarja 1977**

Simpozij je organiziral Slovenski raziskovalni inštitut iz Trsta (SLORI). Teksti tega simpozija so bili objavljeni v delu »Atti del simposio sui problemi socioeconomici degli Sloveni in Italia, Trst, Editoriale Stampa Triestina, 1978.

2. **Posvet: »Evropa, veliki nacionalni jeziki, jezikovne manjšine, krajevni jeziki, uporaba furlanščine v šoli«, Gradlišče ob Soči, 28.—30. januar 1978**

Posvet je organizirala Vsedržavna sindikalna zveza CGIL.

3. **Conferenza sui problemi etnico linguistici della Provincia di Udine, Videm, 5. in 6. maj 1978**

Konferenco je organizirala videmska pokrajinska uprava. Teksti so izšli v delu »Atti — conferenza sui gruppi etnico linguistici della Provincia di Udine, Udine, Chiandetti editore [1981].

4. **Posvetovanje o smernicah za preporod in kvaliteten razvoj Beneške Slovenije, Passariano, 24. maj 1980**

Posvetovanje je organiziral Slovenski raziskovalni inštitut iz Trsta (SLORI). Teksti tega posvetovanja so izšli v delu »Atti del convegno per la rinascita ed un diverso sviluppo della Slavia Friulana, Trieste, Editoriale Stampa Triestina, 1980.

5. **Convegno nazionale: Le minoranze linguistiche (Comunità etnico-linguistiche non tutelate e stato democratico), Videm, 31. januarja—1. februar 1981**

Posvetovanje je organizirala »Lega democratica« v sodelovanju s kulturnim krožkom »Studenti« iz Špetra in skupino »Ricerca e presenza« iz Gorice. Teksti tega posvetovanja so izšli v delu »Atti-convegno nazionale — le minoranze linguistiche in Italia, Udine, Redazione a cura del Circolo Culturale »Studenti« di S. Pietro al Natisone (Udine), 1982.

6. **Il dibattito in Assemblea sulle minoranze della Regione Friulana-Venezia Giulia, Trst, 2. do 4. junija 1981**

Razprava se je v skupščini oblikovala po predstavitvi osnutkov državnih zakonov: »Tutela globale a favore degli Sloveni in Italia« (pobuda svetovalca Štoke), »Tutela delle minoranze linguistiche dell'Italia nord-orientale tedesca, slovena e friulana« (pobuda svetovalcev De Agostinija, Puppinja in Cavalla) in »Tutela globale della comunità etnico-linguistica friulana« (pobuda svetovalcev De Agostinija in Puppinja). Vsi posegi iz te večdnevne razprave so objavljeni v delu »Il dibattito in Assemblea sulle minoranze della Regione Friuli-Venezia Giulia, Trst, Regione Autonoma Friuli-Venezia Giulia Consiglio Regionale, 1981.

7. **Giornata di studio sul »Problema della tutela della minoranza Slovena«, Gorica, 13. marec 1982**

Studijski dan je organiziral I. S. G. R. E. (Istituto di Studi Giuridici Regionali) pod pokroviteljstvom goriške pokrajinske uprave.

8. **Posvet o slovenski narodni manjšini »Slovenska manjšina, teritorij, ekonomski in socialni razvoj ter vloga sindikata«, Gorica, 22. maj 1982**

Posvet je organiziralo deželno vodstvo sindikata C. G. I. L.

9. **Posvet »Jezikovne in etnične manjšine: obveze in predlogi sindikata«, Nabrežina pri Trstu, 18. in 19. junij 1982**

Posvet je organiziralo vsedržavno vodstvo sindikata C. G. I. L.

Tamara Blažina

SLOVENSKI RAZISKOVALNI INŠTITUT (TRST, GORICA, ČEDAD)

V vseh letih delovanja je Slovenski raziskovalni inštitut popolnoma opravičil pričakovanja tistih, ki so trdili, da slovenska manjšina v Italiji potrebuje tako ustanovo. V sklopu slovenske narodnostne skupnosti je že dalj časa tlela zamisel o ustanovitvi raziskovalnega centra, ki bo omogočil bolj strokoven pristop k manjšinski problematiki, postavil tako boj za obstanek in nadaljni razvoj slovenske skupnosti v deželi Furlaniji-Julijski krajini na trdnejše, bolj znanstvene osnove in mu dal s tem novo kvaliteto. Manjšina potrebuje za to, da utemeljuje svoje zahteve, strokovna stališča, analize, raziskave itd. In to je inštitut v teh letih tudi opravljal, vendar vseskozi tesno povezan z vsakdanjimi stvarnimi potrebami naše skupnosti.

Slovenski raziskovalni inštitut, ki deluje danes na celotnem teritoriju, kjer živimo Slovenci v Italiji, in ima poleg tržaškega aktivne sedeže tudi v Gorici, Čedadu in Kanalski dolini, se je javnosti predstavil že leta 1974 ob mednarodni konferenci o manjšinah. Ta prvi nastop je bil vsekakor spodbuden, saj je bil inštitut ob tej priložnosti strokovno in organizacijsko odgovoren za pripravo slovenskih referatov, ki so na konferenci prikazali manjšinsko problematiko z različnih zornih kotov. To je bila dejansko odskočna deska za Slovenski raziskovalni inštitut, pa čeprav so bili začetki take ustanove nakazani že v referatu za raziskave pri Slovenski kulturno gospodarski zvezi. Kot je tudi razvidno iz statuta SLORI, so bili osnovni nameni ob njegovi ustanovitvi naslednji: raziskovati najrazličnejša področja, ki zadevajo Slovence v Italiji v povezavi s problemi države, v kateri živijo, ter z vprašanji matične domovine, zbrati dokumentacijsko gradivo, prirejati simpozije in srečanja, navezovati stike s sorodnimi inštitucijami ter pospeševati zanimanje mladih za raziskovalno delo. To so tudi danes osnovne naloge inštituta, ki pa jih stalno prilagajajo trenutnim potrebam. V okviru teh smernic uresničuje inštitut programe, ki so bili sprejeti na občnih zborih. Ti programi so deloma izražali želje po sistematični obdelavi določenih vprašanj in upoštevanju problemov, ki se napovedujejo v perspektivi, deloma pa so se morali prilagajati aktualnim perečim vprašanjem. Ne gre pa zanemariti, da je bilo treba nadoknadiť vse to, česar trideset let kot manjšina skoraj nismo delali. Raziskovalno delo je bilo namreč za slovensko narodnostno skupnost v Italiji novost in je bilo treba zato zorati ledino.

Težko bi bilo v pričujočem zapisu obravnavati ali celo samo naštetiti vse opravljene naloge, saj jih je zelo veliko, kot je po drugi strani obsežno tudi vsakdanje delo znotraj inštituta, ki ga navzven skoraj ni opaziti. Vse naše delo se je gibalo okrog nekaterih področij, ki smo jih kot narodnostna skupnost iz objektivnih ali subjektivnih razlogov prej zanemarjali, ki pa so za obstoj in razvoj vsake skupnosti zelo pomembna; to so gospodarska vprašanja, socialna in sociološka, urbanistika, pravna problematika, šolstvo, psihologija našega manjšinskega človeka itd.

V prvi vrsti bi omenila šolstvo. Na tem področju smo izoblikovali zaključen sistem, ki že več let redno deluje in daje dobre rezultate. Zbiramo podatke o številčnem stanju slovenskega šolstva v Trstu in Gorici, vsakega šolarja pa dejansko spremljamo skozi vse etape njegovega študija do zaposlitve. Posebej upoštevamo vprašanje socialne in narodnostne strukture družin. Podatke stalno obdelujemo

in dajemo v razpravo slovenski javnosti. Če smo doslej gledali na vprašanje šolstva zgolj iz kvantitativnega vidika, bo treba sedaj začeti analizirati vsebinske dejavnike, ki vplivajo na dolgoročni učinek šolskih struktur glede na jezikovni, širše kulturni in splošno družbeni razvoj nekdanjih učencev in dijakov. Prav v to se je usmerila zadnja raziskava na tem področju, ki jo je z našim sodelovanjem izvedel Inštitut za sociologijo pri filozofski fakulteti v Ljubljani in nosi naslov: Motivacija in stališča do učenja in rabe slovenskega in italijanskega jezika med slovensko srednješolsko mladino v Italiji.

Kar zadeva teritorialne, urbanistične, demografske in gospodarske probleme, je verjetno težje strniti vse opravljeno delo na nekaj strani. Preverili smo nekatera načelna vprašanja o izredni pomembnosti gospodarske in prostorske komponente v manjšinski družbi. Tako smo konkretno dokazali, da je manjšinska družba obsojena na asimilacijo, če se ne bo razvijala na gospodarskem področju in s tem ustvarjala zrelejše in popolnejše pogoje za obrambo prostora. Ta stališča so se izrazila že na mednarodni konferenci o manjšinah leta 1974 v Trstu.

Naše prve izsledke s tega področja smo prikazali na simpoziju o sociogospodarskih in prostorskih vprašanjih Slovencev v Italiji, ki smo ga organizirali v letu 1977 v Trstu in na katerem smo prikazali rezultate nekaterih analiz, ki smo jih izvedli v vseh treh pokrajinah, kjer Slovenci živimo. Te raziskave so se nanašale na splošna vprašanja, ki zadevajo gospodarsko in socialno strukturo Slovencev ter njihovih teritorij, po drugi strani pa so se nanašale na nekatere specifične in pereče probleme: tovarno postajališče pri Fernetičih, področje predvidene industrijske proste cone na Krasu, politiko nekaterih urbanističnih posegov v Štandrežu ter razlašanje slovenske zemlje, gospodarsko zaostalost in izseljenišvo v Beneški Sloveniji. Seveda pa smo že od vsega začetka sledili dogajanjem v zvezi z uresničevanjem osimskih sporazumov.

Kar zadeva Beneško Slovenijo smo začeli sistematično obdelavo z anketiranjem vseh tamkajšnjih slovenskih in narodnostno mešanih občin. Tako smo do danes obdelali občine Sovodnje, Srednje, Grmek, Dreko in Bardo, v prihodnosti pa bomo to storili še v ostalih. Posebno pozornost je bilo treba posvetiti vprašanju, ki so se odpirala po potresu leta 1976, ko je bila stoletna nerazvitost in zaostalost nasilno razgaljena širši javnosti. Dejansko želi naša čedadrska podružnica izdelati podroben sociogospodarski razvojni načrt, ki naj v prvi vrsti omogoči povratek izseljencev, česar krajevni upravitelji do danes niso bili sposobni opraviti. Poleg gospodarskih vprašanj se Slovenci v Videmski pokrajini soočajo še z vrsto drugih problemov, kot so: asimilacija tamkajšnjih Slovencev, možnosti odprtja slovenskih šol, narodnostna identiteta predvsem mlajših Benečanov itd. Ko govorimo o Benečiji in o problematiki manjšine na tem najbolj ogroženem koščku slovenske zemlje, ne moremo mimo pokrajinske konference o manjšinah pred dvema letoma v Vidmu. Takrat je bil naš inštitut oziroma naša čedadrska podružnica glavni pobudnik in koordinator referatov, ki so jih posamezniki in društva predstavili na konferenci. S temi referati so beneški Slovenci utemeljili in podprli zahtevo po celoviti zaščiti.

Kakor je v Benečiji delo po začetnih težavah steklo brezhibno, tega ne moremo trditi za Kanalsko dolino. Tu ima inštitut samo dva člana, ki kljub dobri volji ne zmoreta sama opravljati tistega raziskovalnega dela, ki bi bilo potrebno. Tudi iz Kanalske doline smo pripravili za videmsko manjšinsko konfeerenco dva referata, toda sedaj bi bilo treba po tej poti nadaljevati.

Goriški sedež SLORI je opravil, čeprav nima stalnega nameščenca, že veliko dela predvsem na sociogospodarskem področju. Tako smo podrobno obdelali področje Štandreža v občini Gorica ter kmetijsko občino Števerjan. V občni Do-

berdob pa smo raziskali področje šolstva in nakazali možnosti za ódprtje nižje srednje šole tudi v tej občini.

Sedež v Trstu je prav gotovo veliko bolj obremenjen, predvsem zato, ker tu opravljamo veliko dela, ki je skupno za vse tri sedeže. Predvsem velja to za dokumentacijo in urejanje knjižnice in arhiva. Tudi na Tržaškem smo opravili ogromno dela pri analizi teritorija. S sistemom kartiranja smo do danes obdelali skoraj celotno območje tržaške občine in nekaterih drugih občin ter smo tako dobili zelo zanimive rezultate in dokaze o žrtvah, ki smo jih morali kot manjšina utrpeti zaradi raznih urbanističnih posegov in najrazličnejših infrastruktur. Vse to je imelo za posledico krčenje naše slovenske zemlje in istočasno opuščanje poljedelstva in kmetijske dejavnosti nasploh, ki je bila do pred kratkim eden izmed glavnih gospodarskih virov našega človeka.

Zelo podrobno smo obdelali območje, kjer naj bi stala svobodna industrijska cona, preučili smo razne občinske regulacijske načrte ter deželni urbanistični načrt, menjava lastništva v nekaterih krajih itd. Tudi na Tržaškem smo podrobno obdelali nekatera območja, kot npr. Lonjer pri Trstu. Kar zahteva naše sedanje naloge, ne moremo mimo odgovornosti, ki naj jo nalaga raziskava v okviru Kraške gorske skupnosti. Ta pomembna javna uprava nam je namreč zaupala pripravo svojega srednjeročnega gospodarskega načrta, kar je za naš inštitut tudi priložnost, da se vključi v načrtovalno snovanje in vnese v dosedanje razprave in gradiva tudi svoje poglede in izkušnje.

Rezultati opravljenega dela so zelo zanimivi in pomenijo podlago za reševanje sociogospodarskih in prostorskih problemov, ki jih bo morala upoštevati naša manjšinska skupnost, predvsem pa jih bo morala upoštevati večinska družba, ki ne bo smela mimo nekaterih problemov in nekaterih rešitev, zlasti zato ne, ker nam naše izkušnje zelo naravno prikazujejo, da je uničevanje manjšinskega prostora ob hkratnem zaviranju gospodarskega vzpona manjšine vzrok za zelo široko raznarodovanje.

Ne moremo mimo ugotovitve, da smo bili pri dosedanjih nalogah deležni pomoči strokovnjakov iz matične domovine, tako posameznikov in kot članov raznih inštitucij, po drugi strani pa smo se tudi mi kot inštitut vključili v nekatere raziskave v Sloveniji. Tako smo z računalniškim centrom na filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani obdelali različne statistične podatke za 60 občin v deželi Furlaniji-Juljski krajini in sestavili banko zelo pomembnih podatkov, ki nam bodo koristili pri nadaljnjih nalogah. Skupaj z odsekom za zgodovino pri Narodni in študijski knjižnici sodelujemo pri širši raziskovalni nalogi Način življenja Slovencev v XX. stoletju, ki ga koordinira inštitut za etnografijo filozofske fakultete v Ljubljani. Vključili smo se tudi v delo za pripravo zvezka Slovenskega krajevnega leksikona za zamejstvo ter v medinštitutski projekt, ki ga koordinira Inštitut za narodnostna vprašanja o narodnih manjšinah v Italiji, Avstriji, Jugoslaviji in na Madžarskem.

Vprašanju pravnega položaja slovenske narodnostne skupnosti v Italiji smo stalno posvečali veliko skrb, saj je rešitev le tega eno zmed osnovnih gibal v prizadevanjih ne le manjšine, ampak tudi naprednih italijanskih političnih sil. Skušali smo nuditi našo pomoč slovenskim predstavnikom v komisiji, ki je bila ustanovljena pri predsedstvu vlade za preučevanje problemov slovenske narodnostne skupnosti v Italiji. Ob tej priložnosti smo izdelali komparativno gradivo o zaščiti manjšin v Italiji in Jugoslaviji ter zakonskih predlogov za globalno zaščito Slovencev. V zvezi s tem vprašanjem smo zbrali največ dokumentacijskega materiala.

Našteli bi lahko še vrsto drugih manjših raziskovalnih nalog, ki smo jih v teh letih opravili; omenim naj le nekatere: analizo o psiholoških posledicah asimilacije, vprašanje mešanih zakonov, analizo naročnikov Primorskega dnevnika,

analizo o obsegu prihajanja jugoslovanskih kupcev v Italijo, o razširjenosti mamil med šolsko mladino itd. Izredno pomembna pa je naloga, ki smo jo za Tržaško že zaključili in ki jo sedaj začinjamo za Goriško, in sicer o slovenski navzočnosti v gospodarstvu. Dobili smo tako že kar popolno sliko o našem gospodarskem potencialu, ki jo je mogoče tudi sproti dopolnjevati.

Če je izvrševanje posameznih nalog, raziskav, analiz eno izmed osnovnih gibal našega inštituta, ne smemo pozabiti na vse ostalo delovanje. Predvsem gre za zbiranje najrazličnejšega materiala ter za naš dokumentacijski center. Trenutno imamo že zelo bogat dokumentacijski fond podatkov iz časopisnega in revialnega tiska, in sicer tako, da izdelujemo kartončke na podlagi člankov, ki jih klasificiramo. Zbranih imamo že približno 44 tisoč kartončkov, kar je za naše razmere izredno bogastvo.

Slovenski raziskovalni inštitut je opravil veliko dela pri izdajanju publikacij. V prvi vrsti gre omeniti Vestnik inštituta, ki smo ga začeli izdajati pred dvema letoma. Do sedaj sta izšli dve številki, in sicer v štirih jezikih: v slovenščini, italijanščini, srbohrvaščini ter angleščini. Namen Vestnika je obveščati širšo javnost o notranjem in zunanjem poslovanju inštituta ter jo seznanjati z nekaterimi analizami, ki bi drugače morda ostale neznane, saj si ne moremo privoščiti samostojne publikacije za vsako nalogo. Poleg Vestnika pa smo v sodelovanju z odsekom za zgodovino pri NŠK začeli izdajati Informacije, ki bodo izhajale bolj pogosto, toda samo v slovenščini. Te naj bi obveščale naše člane, sodelavce, slovenske organizacije in podobne ustanove o našem vsakdanjem delu, predvsem pa naj bi nudile pregled nad tekočimi in opravljenimi raziskavami ter nad dokumentarnim in arhivskim gradivom obeh inštitucij. Publikacije pa je SLORI začel izdajati že ob mednarodni konferenci o manjšinah v Trstu leta 1974 in s to dejavnostjo stalno nadaljeval. Do sedaj smo v sodelovanju z Založništvom tržaškega tiska objavili naslednje knjige: L. Čermelj, Sloveni e Croati in Italia tra le due guerre (samo ital.); Slovenci v Italiji včeraj in danes (slov., ital. in angl.); Pravne poti do rešitve problemov Slovencev v Italiji (slov. in ital.); Posvet o slovenskem šolstvu v Italiji (slov. in ital.); E. Petrič, Mednarodnopravni položaj slovenske manjšine v Italiji (slov. in ital.); A. Rebula Tuta, La questione nazionale a Trieste in una inchiesta tra gli operai sloveni (ital.); Atti del convegno »Linee per la rinascita ed un diverso sviluppo della Slavia Friulana (kmalu tudi v slov.); Atti del simposio sui problemi socioeconomici ed ambientali degli Sloveni in Italia (samo ital.); P. Merkù, Analisi di un dialetto come punto di partenza per proposte didattiche, culturali e letterarie (ital.); La scuola nella Benecia — Problemi e proposte (ital.); Incontro conoscitivo sui problemi posti dal piano urbanistico regionale (ital.); X. Levak, G. Budal, Sociogeografski vidiki Lonjerja pri Trstu (slov. in ital.).

Kot je razvidno, skuša inštitut uveljavljati načelo, da naša dela objavljamo tudi v italijanskem jeziku, kajti samo tako bomo lahko obveščali večinski narod o naši problematiki in o našem delu. V načrtu imamo še vrsto zanimivih publikacij, vendar nastaja vprašanje financiranja. Naj povemo, da je veliko zanimanja zbudila Petričeva knjiga, veliko pričakovanje pa vlada za italijanski prevod Petričevega dela — Mednarodnopravno varstvo manjšin. Vsekakor se nam zdi pozitivno, da lahko posredujemo italijanski javnosti izsledke matične domovine pri preučevanju manjšinske problematike ter da omogočimo spoznavanje tistih jugoslovanskih znanstvenikov, ki so za svoje delo dosegli priznanje že na mednarodni ravni. Vse to potrjuje vlogo mostu, ki naj bi jo poleg drugega opravljal Slovenski raziskovalni inštitut, tako pri navezovanju stikov kot pri posredovanju različnih izkušenj in pogledov na posamezna vprašanja. Upamo, da bomo to nalogo tudi v prihodnosti čimbolje izvrševali.

PROBLEMI IN PERSPEKTIVE SLOVENSКИH NARODNIH SKUPNOSTI V SOSEDNIH DEŽELAH

Petletni raziskovalni program Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani

Osnovne smeri dela Inštituta za narodnostna vprašanja so:

- raziskovalni projekt »Problemi in perspektive slovenskih narodnih skupnosti v sosednjih deželah«;
- vrsta med seboj povezanih raziskovalnih nalog o nacionalnih odnosih v SFRJ in še posebej o italijanski in madžarski narodnosti v SR Sloveniji;
- vsebinsko dograjevanje informacijsko-dokumentacijskega sistema o narodnostni problematiki v Jugoslaviji in v svetu ter računalniška obdelava gradiva glede na to, da je Inštitut za narodnostna vprašanja referenčni center za ta vprašanja;
- sodelovanje v medrepubliškem-medpokrajinskem projektu »Manjšine narodov Jugoslavije v sosednjih deželah«.

Inštitut uresničuje raziskovalni projekt »Problemi in perspektive slovenskih narodnih skupnosti v sosednjih deželah« v sodelovanju z obema zamejskima inštitutoma (Slovenskim raziskovalnim inštitutom iz Trsta in Slovenskim znanstvenim inštitutom iz Celovca) in drugimi institucijami (Ekonomška fakulteta, Raziskovalni inštitut Fakultete za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Inštitut za sociologijo, Inštitut za geografijo, VEKŠ — Maribor, Biro za prosto cono — Sežana) in posamezniki, ki se ukvarjajo z manjšinsko problematiko. Z delom na projektu smo pričeli v letu 1980. S številnimi raziskovalnimi nalogami naj bi na interdisciplinaren način proučili različne vidike položaja slovenskih narodnih skupnosti v sosednjih državah. Poleg delavcev Inštituta za narodnostna vprašanja pri projektu sodeluje še približno 40 znanstveno-raziskovalnih delavcev, od tega 15 iz zamejstva. Projekt združuje še širok krog konzultantov: znanstveno-raziskovalnih in družbeno-političnih delavcev. Delo na projektu usmerja projektni svet, ki ga sestavljajo člani raziskovalnega sveta URP »Slovensko narodno vprašanje«, vodi pa raziskovalni svet, v katerem so poleg ravnateljev vseh treh inštitutov (mag. Silvo Devetak, dr. Avguštin Malle, prof. dr. Darko Bratina) še nosilci posameznih tematskih sklopov (prof. ddr. Viljem Rupnik, prof. dr. Ferdinand Trošt, prof. dr. Vladimir Klemenčič, prof. Albina Nečak-Lük, prof. Janez Stergar) in strokovni tajnik (prof. Saša Žabjek).

V srednjeročnem obdobju 1981—1985 poteka dela na različnih temskih sklopih:

- »Nekatera mednarodnopravna in teoretična izhodišča za proučevanje problemov in razvojnih perspektiv slovenskih narodnih skupnosti v sosednjih državah«;
- »Narodno vprašanje v odnosih SFRJ in SR Slovenije s sosedi, posebej z Avstrijo, Italijo in Madžarsko«;
- »Družbeno-ekonomski razvoj slovenskih narodnih skupnosti v sosednjih državah«;
- »Slovenske narodne skupnosti v luči družbeno-političnega razvoja v sosednjih državah«;
- »Problemi in perspektive vzgoje in izobraževanja v razvoju slovenskih narodnih skupnosti v sosednjih državah«;

— »Problemi in perspektive kulturnega razvoja slovenskih narodnih skupnosti v sosednih državah ter kulturno sodelovanje kot oblika in način povezovanja in vzpodbujanja skupnih interesov«;

— »Vloga in delovanje komunikacijskih medijev v slovenskem narodnem in kulturnem prostoru«;

— »Slovenske narodne skupnosti v sosednih državah« — letna dokumentacijska naloga.

Raziskovalni svet si prizadeva vmesne rezultate srednjeročnega programa sprotno strokovno-znanstveno in družbeno-politično verificirati. V prihodnjem letu predvidevamo, da bomo javno predstavili, tudi računalniško, tiste rezultate raziskovalnih nalog, ki predstavljajo zaokroženo celoto. V letu 1983 bo delo potekalo na 18 raziskovalnih nalogah, največ na področju obmejnega gospodarskega sodelovanja s tremi sosednimi državami in materialnega položaja slovenskih narodnih manjšin v zamejstvu. Kot doslej bodo tudi v letu 1983 nekatere raziskovalne naloge pripravljene s pomočjo računalniške obdelave.

In memoriam

DR. TONE ZORN

(1934—1981)

Julija 1981 je sredi dela, nepričakovano, umrl dolgoletni sodelavec Inštituta za narodnostna vprašanja in član uredniškega odbora »Razprav in gradiv« — dr. Tone Zorn. Njegovo znanstveno-raziskovalno delo je vseskozi povezano z manjšinsko problematiko, posebno še koroško, kateri se je predajal s posebno ljubeznijo in predanostjo. Več kot dve desetletji je zavzeto, s svojo izredno pridnostjo zbiral, proučeval in znanstveno obdeloval različno gradivo, ki predstavlja izhodišče marsikateremu raziskovalcu pretekle in novejše koroške zgodovine. Zaradi skromnosti in tudi prevelike kritičnosti dr. Zorn svojih del ni zbral in izdal. Njegov znanstveno-raziskovalni opus je tako še neizmerjen, ostaja pa dolg, da ga približamo vsem, ki jim je blizu koroška in manjšinska problematika.

DR. KAREL ŠIŠKOVIČ-MITKO

(1927—1982)

Smrt človeka, ki je bil pripravljen vso svojo — mislili smo neizčrpno — energijo, voljo in delo zastavili v prid Slovencev v Italiji, občutimo njegovi sodelavci kot nasilje.

Obsežno znanje in pretanjeni občutek za politično stvarnost sta ga privedla do spoznanja, da je podrejenim družbenim skupinam zagotovljeno osvobajanje le z razvijanjem lastnih intelektualnih potencialov. Zato je tudi vložil vse sile, da bi si Slovenci v Italiji sami, po znanstveni poti, zagotovili argumente za družbenopolitično akcijo. Ko je Slovenski raziskovalni inštitut v Trstu, kateremu je pomagal v življenje in ga usmerjal, začel ubirati sadove, je omahnil.

Ob vsem, kar bi nam lahko še dal kot znanstvenik, sodelavec in prijatelj, nam ostaja samo zadošččenje, da pomeni tudi pričujoča publikacija uresničitev njegovega prizadevanja, naj znanstveno analizo položaja Slovencev v Italiji opravi v prvi vrsti sami raziskovalci te skupnosti.

LOJZE UDE

(1896—1982)

S smrtjo Lojzeta Udeta se je iztekla pot človeka, ki je od dijaških let pa vse do pozne starosti stal sredi življenja kot samosvoj lik javnega delavca, publicista in znanstvenika. Njegovi sodobniki so ga poznali kot upornika proti črnožolti monarhiji, kot prvoborca za pravično slovensko narodnostno mejo in v času med obema vojnama kot doslednega zagovornika polne narodnostne enakopravnosti v jugoslovanski skupnosti. Od začetka vstaje je bil pronicljiv sogovorec in od jeseni 1943 partizanski sotovariš voditeljem osvobodilnega gibanja. Januarja 1944 je postal prvi tajnik partizanskega Znanstvenega inštituta, septembra istega leta še prvi predsednik Verske komisije. Na Znanstvenem inštitutu in nato na Inštitutu za narodnostna vprašanja je do leta 1956 vodil raziskave koroškega vprašanja in dlje časa opravljal tudi direktorsko nalogo.

Mlajša inštitutska generacija ga je spoznavala po njegovih številnih znanstvenih objavah; ob njegovih rednih delovnih obiskih na inštitutu, pa smo Udeta do zadnjega zadržega v boljše odnose med ljudmi in med narodi, tudi osebno spoznali in se z njim zblížali.

STOKA Drago, dr., deželni svetovalec in predsednik Komisije za promet, turizem in prevoznišvo deželnega sveta F-Jk, I-34122 Trst, Ul. XXX. Ottobre 13

Položaj slovenske narodnostne skupnosti v Italiji v luči zadnjih dogodkov

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1982, št. 15, s. 29—33

Sn (It, En, Sn, En)

V članku avtor prikaže razvoj dogodkov, ki so pripeljali do začetka razprave o zaščitnem zakonu za Slovence v italijanskem parlamentu. Pri tem so posebej omenjeni problemi na področjih rabe jezika v odnosih z oblastmi, razlaščenja zemlje in vloge dežele Furlanije-Juljske krajine. Podčrtana je dejavnost Slovenske skupnosti, ki kot edina politična stranka Slovencev preko svojih vojenih predstavnikov v deželni vladi posreduje zahteve slovenske narodnostne skupnosti.

Peter Beltram

DEVETAK Silvo, mag., ravnatelj Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 6

Uvodna razmišljanja o položaju slovenske narodne skupnosti v Italiji

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1982, št. 15, s. 11—20, 19 cit.

Sn (It, En, Sn, En)

Članek govori o pomenu Jugoslovansko-Italijanskega sodelovanja za evropske odnose, o tem kako so po vojni urejali odprta vprašanja med državama, še posebej tista, ki zadevajo Italijansko manjšino v Jugoslaviji in slovensko v Italiji. Glede sedanjega položaja slovenske manjšine v Italiji avtor ugotavlja, da Italija še ni izvršila vseh določb mednarodnih pogodb in ustave republike, ki določajo pravice te manjšine.

Avtorski izveček

ČERNO Viljem, prof., predsednik TO SKGZ za Videmsko pokrajino, I-33043 Čedad, Via IX agosto, 3

Analiza političnega dogajanja v Videmski pokrajini

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1982, št. 15, s. 35—38

Sn (It, En, Sn, En)

Predstavljen je položaj beneških Slovencev in njihov boj za uveljavljanje narodnostnih pravic. Težnja vladajočih političnih krogov, da bi počasi razvodeneli in izničili Slovence v Videmski pokrajini kot skupnost se počasi umika naprom slovenskih organizacij, ki ob podpori naprednih demokratičnih sil vse bolj krepijo narodno zavest beneških Slovencev, ki pa ne bo mogla obdržati dovolj trdnih temeljev, če Italijanska država ne bo priznala Slovencev v Videmski pokrajini kot skupnosti in s tem tudi pripadajočih narodnostnih pravic.

Peter Beltram

RACE Boris, ing., predsednik Slovenske kulturno gospodarske zveze (SKGZ) I-34122 Trst, Ul. S. Francesco 20

Pomen zaščitne zakonodaje za razvoj slovenske narodnostne skupnosti

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1982, št. 15, s. 21—28, 17 cit.

Sn (It, En, Sn, En)

Podana je vsebinska analiza zakonskega predloga Krščanske demokracije v primerjavi z zahtevami in dejanskimi potrebami slovenske narodnostne skupnosti. Avtor še posebej obravnava položaj Slovencev v Videmski pokrajini in poudarja nesprejemljivo stališče KD do tega območja, predvsem na področju šolstva. Vsebinsko boja Slovencev za priznanje narodnostnih pravic povezuje z vsemi krivicami, ki jih je narodnostna skupnost doživljala na tem območju in katerih posledica je stanje, ki ga stranka relativne večine jemlje kot objektivno osnovo za priznanje pravic.

Peter Beltram

DEVETAK Silvo, M. L., Director of the Institute for Ethnic Problems in Ljubljana, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

Preliminary consideration on the situation of the Slovene national community in Italy

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Institute for Ethnic Problems, Ljubljana 1982, No. 15, pp. 11—20, 19 notes

Sn (It, En, Sn, En)

The article discusses the importance of the Yugoslav and Italian co-operation, in terms of European relations and the way of solving open questions concerning the two states after the war, particularly those regarding the Italian minority in Yugoslavia and the Slovene one in Italy. In reference to the present position of the Slovene minority in Italy the author states that Italy has not yet implemented all of those stipulations of international treaties and of the constitution of the republic which define the rights of this minority.

Author's abstract

STOKA Drago, Regional Consultant and president of the Commission for Traffic, Tourism and Transport of the Regional Council of Friuli-Venezia Giulia/Furlanija-Juljska krajina, I-34122 Trst/Trieste, Via XXX Ottobre 13

The recent situation of the Slovene national community in Italy

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Institute for Ethnic Problems, Ljubljana 1982, No. 15, pp. 29—33

Sn (It, En, Sn, En)

The article describes the successive events which led to the beginning of the discussion in the Italian parliament as to the bill on the protection of the Slovenes. In the course of the discussion problems such as the use of the language on the official level, expropriation of land and the role of the Friuli-Venezia Giulia/Furlanija-Juljska krajina region were especially underlined. The activity of the Slovene Community, the only political party of the Slovenes, was stressed. The party mediates the demands of the Slovene national minority through its representatives elected in the provincial government.

Peter Beltram

RACE Boris, President of the Slovene Cultural and Economic Association, I-34122 Trieste/Trst, Via S. Francesco 20

The importance of protective legislation for the development of the Slovene national community in Italy

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Institute for Ethnic Problems, Ljubljana 1982, No. 15, pp. 21—28, 17 notes

Sn (It, En, Sn, En)

The content of the bill proposed by the Christian Democracy is analysed and compared with the demands and actual needs of the Slovene national community. The situation of the Slovenes in the Udine/Videm province is specially discussed and the unacceptable attitude of the Christian Democracy toward this region, especially in the field of schooling, is emphasized. The struggle of the Slovenes for the recognition of their nationality rights is connected with all the injustices the national community was formerly suffering in this province. These injustices have resulted in the present state considered by the party of the relative majority to represent an objective basis for the recognition of the rights of the minority.

Peter Beltram

ČERNO Viljem, President of the Territorial Committee of the Slovene Cultural and Economic Association for the Udine/Videm Province, I-33043 Čedad/Cividaie del Friuli, Via IX agosto, 8

Analysis of political events in the Udine/Videm province

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Institute for Ethnic Problems, Ljubljana 1982, No. 15, pp. 35—38

Sn (It, En, Sn, En)

The article presents the situation of the Venetian Slovenes and their struggle for asserting their nationality rights. The tendency of the governing political circles to slowly weaken and do away with the Slovenes in the Udine/Videm province as a community, is slowly giving way to the efforts of the Slovene organizations. These are supported by the progressive democratic forces, strengthening the national consciousness of the Venetian Slovenes which, however, will not be able to preserve the bases firm enough unless the Italian state acknowledges the Slovenes in the Udine/Videm province as a community and thereby recognizes also the nationality rights belonging to them.

Peter Beltram

BRATINA Ivan, prof., deželni svetovalec KPI, I-34170 Gorica, Ul. Brigata Etna 27

Zaščita slovenske narodne manjšine v Italiji v luči procesa decentralizacije države in razvoja avtonomije krajevnih ustanov

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1982, št. 15, s. 61—73, 19 cit.

Sn (It, En, Sn, En)

Preteklo desetletje je pokazalo pomemben razvoj slovenskega narodnostnega vprašanja v Italiji na znanstveno-kulturnem področju, na področju predlogov za pravno rešitev, predvsem pa v zvezi s konkretnimi inicijativami, ki so nastale na pobudo krajevnih uprav. Te objektivne rasti ne moremo razumeti v vsej njeni širini, ne da bi jo povezali s splošnim procesom decentralizacije, ki je v istem obdobju označil demokratične spremembe italijanskega družbeno-političnega ustroja in začel oblikovati novo avtonomistično ureditev države.

Avtorski izvleček

PIZZORUSSO Alessandro, prof., dr., direktor Inštituta za primerjalno pravo Univerze v Firenzah, I-50121 Firenze, Via Laura, 48

Manjšine in etnične ter jezikovne skupine v Italiji: perspektive zaščite

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1982, št. 15, s. 39—50, 36 cit.

Sn (It, En, Sn, En)

V članku je podana zgodovina pravnega urejanja zaščite narodnostnih in jezikovnih manjšin v Italiji. Izčrpno je opredeljeno različno tolmačenje mednarodno-pravnih in ustavnih obveznosti, nakazana pa so tudi prizadevanja, zadržki in možnosti za zakonsko ureditev tega vprašanja.

Peter Beltram

KOMAC Miran, dipl. pol., raziskovalni sodelavec, Inštitut za narodnostna vprašanja, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

Narodnostno manjšinska politika in soodločanje manjšine

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1982, št. 15, s. 75—84

Sn (It, En, Sn, En)

Avtor polzkuša v članku opredeliti pojem manjšinska politika, obenem pa tudi pojasniti vse razsežnosti, ki na pojem vplivajo in ga pogojujejo. Tako omenja predvsem tri komponente: integriranost, avtohtonost in sodelovanje z matičnim narodom, ki jih razčlenjuje z nekaterih manj znanih vidikov. Ob tem pojasnjuje procese in dejavnike, ki po eni strani vplivajo na kohezijsko moč manjšine kot skupnosti, po drugi pa tudi na pripravljenost večinskega naroda priznati narodnostne pravice, posebej še t. i. sklop posebnih pravic. Ko opredeljuje komponente, ki pogojujejo položaj pripadnika narodnostne skupnosti, se ob družbeno-ekonomskem statusu zaustavlja tudi pri vplivih različnih socializacijskih okoliščin na oblikovanje specifične politične kulture.

Avtorski izvleček

PETRIČ Ernest, dr., redni profesor, predstojnik Centra za mednarodne odnose pri Raziskovalnem inštitutu FSPN, YU-61000 Ljubljana, Kardeljeva ploščad 5

Osnutki zakonov o pravicah Slovencev v Italiji v luči osimske pogodbe

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1982, št. 15, s. 51—60, 64 cit.

Sn (It, En, Sn, En)

V članku so z mednarodno-pravnega stališča prikazane obveznosti, ki jih je Italija sprejela s podpisom osimske pogodbe. Z analiziranjem zakonskih osnutkov, ki so jih italijanske stranke predložile v obravnavo pa avtor prikaže usklajenost oziroma neusklajenost le-teh z mednarodno-pravnimi obveznostmi Italije do zaščite slovenske narodnostne skupnosti.

Avtorski izvleček

PIZZORUSSO Alessandro, Profesor, Director of the Institute for Comparative Law at the University of Florence, I-50121 Firenze, Via Laura, 48

Minorities, ethnic and linguistic communities in Italy — Perspectives for »protection«

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Institute for Ethnic Problems, Ljubljana 1982, No. 15, pp. 39—50, 36 notes

Sn (It, En, Sn, En)

The history of the legal regulation of the protection of national and linguistic minorities in Italy is pointed out. Different interpretations of international and constitutional obligations are exhaustively stated, and the endeavours, hindrances and possibilities of legally regulating this question are indicated.

Peter Beltram

BRATINA Ivan, Regional Consultant of the Communist Party of Italy, I-34170 Gorizia/Gorica, Via Brigata Etna, 27

Protection of the Slovene national minority in Italy in the light of the process of decentralization of state and of the development of autonomy of local institutions

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Institute for Ethnic Problems, Ljubljana 1982, No. 15, pp. 61—73, 19 notes

Sn (It, En, Sn, En)

The past decade has witnessed a significant development of the Slovenian national question in Italy in the scientific and cultural field. In the field of the proposals for a legislative solution, and especially in the matter of concrete protective measures taken by local institutions, it is impossible to understand this objective growth in its entirety without relating it to the general process of decentralisation that in the same period indicated democratic changes in the Italian socio-political system and started to shape the new autonomist organization of the State.

Author's abstract

PETRIČ Ernest, Profesor, Head of the Center of International Relations at the Research Institute of the Faculty of Sociology, Political Sciences and Journalism, YU-61000 Ljubljana, Kardeljeva ploščad 5

Bills on the Rights of the Slovenes in Italy and the Osimo Treaty

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Institute for Ethnic Problems, Ljubljana 1982, No. 15, pp. 51—60, 64 notes

Sn (It, En, Sn, En)

The article presents the obligations that Italy adopted when signing the Osimo Treaty, from the point of view of international law. When analysing the bills proposed for discussion by Italian parties, the author describes their coordination or the lack of coordination with international obligations of Italy for the protection of the Slovene national community.

Authors' abstract

KOMAC Miran, Research Collaborator of the Institute for Ethnic Problems, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

Policies relative to national minorities and co-decision-making of minorities

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Institute for Ethnic Problems, Ljubljana 1982, No. 15, pp. 75—84

Sn (It, En, Sn, En)

The notion »minority policies« and at the same time all the factors that influence and condition this notion, are explained. Thus especially three constituents are mentioned: integrity, autochthony and co-operation with the mother nation, all of which are analysed in terms of some lesser-known aspects. The author also explicates processes and factors that on one hand influence the cohesive strength of the minority as a community, while on the other hand they influence also the readiness of the majority nation to recognize nationality rights, especially the so-called complex of special rights. The components conditioning the position of the member of a national community are defined, and the influences of various socializing environments on the shaping of a specific political culture are also mentioned along with the socio-economic status.

Author's abstract

LOKAR Aleš, redni profesor Univerze v Anconl, I-34136 Trst, Salita Cedassamare 6

Gospodarsko sodelovanje obmejnih področij Italije in Jugoslavije in možnost vključevanja slovenske narodne skupnosti v Italiji

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1982, št. 15, s. 99—114, 7 cit.

Sn (It, En, Sn, En)

Razprava je analiza delovanja obmejnih sporazumov med Italijo in Jugoslavijo v srednjeročnem obdobju. Obdelava podatkov in njihova primerjava z globalnim računom menjave med obema jadranskima državama prikazuje težnjo blagovnega prometa, da se izmenoma seli iz preferencialnih sporazumov na globalnega in obratno, na podlagi restrikcij, ki jih uvajata zdaj ena država zdaj druga. Blagovna struktura ponudbe in povpraševanja je na obeh Instrumentih podobna: Jugoslavija izvažata v glavnem surovine in prehrabene izdelke, Italija pa tehnologijo in polizdelke. Preferencialne posla lahko izvajajo le podjetja ločirana na obmejnem področju, spričo česar je naraščanje preferencialnega prometa koristno za to področje, isto pa velja tudi za slovensko narodnostno skupnost v Italiji, ki ima kot naravno dvojezični element komparativno prednost v tem delovanju.

Avtorski izvleček

CUPIN Darij, predsednik Gospodarskega odbora SKGZ, SAFTI, I-34122 Trst, Ulica Geppa 9

Vprašanje materialne podlage manjšine v funkciji narodnostnega razvoja

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1982, št. 15, s. 85—91

Sn (It, En, Sn, En)

V članku je poudarjen pomen razvoja gospodarske podlage manjšine za njen celotni narodnostni obstoj. Poleg kratkega zgodovinskega pregleda razvoja in nihanj ekonomske moči slovenske narodnostne skupnosti v Italiji, avtor nazorno pojasni težnje večinskega naroda in njegove politike po izpodjedanju ekonomske podlage manjšine in tudi načine za uresničevanje le-teh. Predstavljeni so tudi napor slovenskih organizacij v Italiji, da bi si izborili tiste pravice, ki bi zagotavljale enakopravnost pri uveljavljanju slovenskih gospodarskih pobud in upoštevaniu prisotnosti slovenske narodnostne skupnosti pri gospodarskem in prostorskem načrtovanju območja, kjer Slovenci živijo.

Peter Beltram

VUGA Lucijan, dipl. oec., vodja razvoja »Primorje-Export«, YU-65000 Nova Gorica, Vipavska 11

Vloga obmejnega prostora pri uresničevanju enotnosti slovenskega kulturnega in gospodarskega prostora

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1982, št. 15, s. 115—146

Sn (It, En, Sn, En)

Pri nas smo sprejeli in izvajamo načelo enotnega slovenskega kulturnega in gospodarskega prostora, kar je bilo v mnogih javnih dokumentih že večkrat obravnavano in obdelano. V tem delu se zadržujemo pri vlogi našega obmejnega prostora za uresničitev tega načela; primerjanj z ozemljem na drugi strani meje je le toliko, kolikor je potrebno za razumevanje izvajanj. Od družbeno-ekonomskega geopolitičnega položaja obmejnega prostora je odvisna poenotnost na obeh straneh meje.

Avtorski izvleček

VILHAR Nada, dipl. oec., raziskovalni asistent, Inštitut za narodnostna vprašanja, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

Deskriptivni pregled rešitev v globalni zakonodaji za družbeno-ekonomsko področje

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1982, št. 15, s. 93—98, 6 cit.

Sn (It, En, Sn, En)

Prispevek podaja pregled rešitev v zakonskih predlogih za pravno ureditev položaja slovenske narodnostne skupnosti in nekaterih drugih narodnih skupnosti v Italiji za družbeno-ekonomsko področje. Predlagane rešitve v globalni zakonodaji za družbeno-ekonomsko področje obravnavajo vprašanje zaščite in ohranitve etničnega značaja ozemlja ter poudarjajo pomembnost soodločanja manjšine v teh vprašanjih. Obravnavajo gospodarski razvoj, poudarjajo pomembnost zaposlovanja in enakopravnega vključevanja slovenske narodnostne skupnosti na nova delovna mesta ter obravnavajo vprašanje emigracije.

Avtorski izvleček

CUPIN Darij, President of the Economic council of the Slovene Cultural and Economic Association, SAFTI, I-Trst/Trieste, Via Geppa, 9

Material basis of the minority in the function of national development

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Institute for Ethnic Problems, Ljubljana 1982, No. 15, pp. 85—91

Sn (It, En, Sn, En)

The article underlines that the development of the economic basis of the minority is extremely significant for its entire national existence. In addition to a short historical survey of the development and of oscillations in the economic power of the Slovene national community in Italy, the author provides an explicit account of the efforts of the majority nation and its policies aiming at undermining the economic basis of the minority, and also the ways to realize them. The article also presents the efforts of the Slovene organizations in Italy to obtain by trying hard the rights which should ensure the equality of rights in advancing the Slovene economic incentives and in considering the presence of the Slovene national community in the economic and regional planning of the area inhabited by the Slovenes.

Peter Beltram

LOKAR Aleš, Professor at the University of Ancona, I-34136 Trst/Trieste, Salita Cedassamare, 6

Economic co-operation of the borderlands in Italy and Yugoslavia and possibilities that the Slovene national community should have a due economic share in Italy

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Institute for Ethnic Problems, Ljubljana 1982, No. 15, pp. 99—114, 7 notes

Sn (It, En, Sn, En)

The treatise is essentially an analysis of the functioning of the frontier agreements between Italy and Yugoslavia in the medium-term period. The elaboration of these data and their comparison with the global account of trade between the two Adriatic states shows the tendency of the trade to alternate between the preferential and global types of agreements on the basis of trade restrictions imposed by the two states. The structure of demand and offer is similar in both instruments of international trade: Yugoslavia exports mainly raw materials and food products, whereas Italy offers to Yugoslavia mainly technology and semi manufactures. The preferential business can be done solely by companies located in the borderlands, and hence the growth of this kind of trade is surely useful to them as well as to the Slovene national community living in Italy, because the latter has the comparative advantage of being a bilingual community, i. e., having the command of the languages spoken on both sides of the border.

Author's abstract

VILHAR Nada, Research Assistant of the Institute for Ethnic Problems, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

Descriptive survey of the solutions in the global legislation in the socio-economic field

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Institute for Ethnic Problems, Ljubljana 1982, No. 15, pp. 93—98, 6 notes

Sn (It, En, Sn, En)

The article gives a survey of the solutions adapted in the bills on the legal regulation of the situation of the Slovene national community and some other national communities in Italy, in the socio-economic field. The solutions proposed in the global legislation for the socio-economic field discuss the question of the protecting and preserving the ethnic character of the region and underline how significant it for the minority to co-decide these problems. Further, these solutions deal with the economic development, the importance of employment and of equal rights of the members of the Slovene national community to be appointed to new posts and, finally, the question of emigration.

Author's abstract

VUGA Lucijan, Director of the Department of Development «Primorje-Export», YU-65000 Nova Gorica, Vipavska 11

The role of the borderland in the realization of the uniformity of the Slovene cultural and economic sphere

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Institute for Ethnic Problems, Ljubljana 1982, No. 15, pp. 115—146

Sn (It, En, Sn, En)

We have adopted and we realize the principle of the unity of the Slovene cultural and economic domains, which has been repeatedly and elaborated in many public documents. This paper concentrates on the role of the Yugoslav frontier zone in the realization of this principle; the comparison with the Italian frontier zone (where the Slovene minority lives) is provided only insofar as it contributes to the comprehension of the exposition. The degree of the unity achieved on either side of the frontier depends on the socio-economic and geo-political situation on the borderland.

Author's abstract

STRANJ Pavel, dr., tajnik Slovenskega raziskovalnega inštituta, I-34122 Trst, Ul. G. Gallina 5

Najaktualnejši problemi na vzgojno izobraževalnem področju v t. l. globalno varstvenih zakonskih osnutkih in v njih predlaganih rešitvah v luči stvarnih potreb manjšine

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1982, št. 15, s. 179—188

Sn (It, En, Sn, En)

Izhajajoč iz kratkega, kritičnega pregleda položaja šol s slovenskim učnim jezikom v Italiji, avtor opredeljuje glavna poglavja te problematike. Z isto opredeljitvijo analizira in primerja tudi predloge o šolski ureditvi, ki jih vsebujejo zakonski osnutki za zaščito Slovencev v Italiji in so jih predlagale Komunistična in Socialistična stranka, Krščanska demokracija ter Slovenska skupnost. Iz raznoličnosti obravnavanih problemov in predlaganih rešitev ter iz vzporednih načelnih pravic, ki jih navaja dokument SKGZ, izhajajo jasni obrisi popolne šolske strukture, ki bi lahko izvajala vse funkcije manjšinske šole.

Avtorski izvleček

PAHOR Samo, prof., I-34128 Trst, Vrdelski klanec 21

Položaj slovenskega jezika v Furlaniji-Juljski krajini in problemi njegovega uveljavljanja v javnosti ter v samoupravnih postopkih

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1982, št. 15, s. 147—159, 22 cit.

Sn (It, En, Sn, En)

Pregledu osnovnih načel, na katerih temelji italijanski pravni red, sledi ugotovitev, da pravica do javne enakopravne rabe slovenščine temelji na naravnem (in božjem) pravu. To pravico so na tleh, kjer prebiva slovenska manjšina že večkrat potrdile pozitivne norme, začenši z 19. čl. temeljnega zakona z dne 15. 11. 1867, prek 7. čl. stalnega statuta STO in 6. čl. italijanske ustave do 5. čl. posebnega statuta z dne 5. 10. 1954. Razčlenjena analiza sedanjega stanja javne rabe slovenščine nudi podobo, ki je zaradi kršitve osnovnih načel svojega lastnega pravnega reda in sprejetih notranjih in mednarodnih obveznosti skrajno porazna za italijansko republiko. Temeljito izpričana volja Italije, da ne misli spoštovati sprejetih obveznosti, bi morala prepričati Slovence, da je čas sprejeti metodo.

Avtorski izvleček

PERTOT-LEGIŠA Suzana, prof., I-34121 Trst, Piazza della Borsa 4

Razvojne dileme slovenske šole ob reformi višje srednje šole v Italiji

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1982, št. 15, s. 189—195, 3 cit.

Sn (It, En, Sn, En)

Razvejena struktura italijanske višje srednje šole, ki temelji na Gentilijevem zakonu iz leta 1923, ne ustreza sodobnim družbenim zahtevam. Večletna prizadevanja za reformo to stopnjo šole so privedla do zakonskega osnutka, ki ga je poslanska zbornica odobrila julija leta 1982. Osnutek predvideva poenoteno višjo srednjo šolo, strukturirano v štiri izobrazbena področja in več smeri. Ugotavlja se, da zakonsko besedilo slovenski narodnostni skupnosti ne zagotavlja vseh izobrazbenih možnosti. Zakon naj bi zagotavljal Slovincem popolno strukturo višje srednje šole in vse možnosti za njen razvoj. Da bi slovenska višja srednja šola ustrezala potrebam manjšine, bi Slovenci morali imeti možnost sodelovati pri prilagajanju splošnih določb za slovensko šolo. Razprava v senatu bo pokazala, v kolikšni meri bo Slovincem zagotovljena pravica do višjega srednjega izobraževanja. Uspeh reforme bo vsekakor odvisen od izbiri, ki bodo storjene v času njenega uresničevanja.

Avtorski izvleček

NECAK-LUK Albina, prof., višji raziskovalni sodelavec, Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

Funkcija jezika na narodnostno mešanih območjih glede na predložene rešitve za Slovence v Italiji

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1982, št. 15, s. 171—178, 22 cit.

Sn (It, En, Sn, En)

Z analizo določil o rabi slovenskega jezika v javnosti skuša avtorica ugotoviti, kateri od zakonskih predlogov za zaščito slovenske narodnostne skupnosti v Italiji se najbolj približuje takšnim rešitvam, ki bi slovenskemu jeziku poleg formalnih možnosti za rabo zagotovile tudi enakopraven družbeni status. Ugotavlja, da noben predlog v celoti ne izpolnjuje takšnih zahtev, čeprav nekateri med njimi s posameznimi priporočili stremijo za zagotavljanjem celovitih možnosti slovenskemu jeziku in njegovim govorcem na posameznih področjih.

Avtorski izvleček

PAHOR Samo, I-34128 Trieste/Trst, Vrdelski klanec 21/Salita Vuardel, 21

**Situation of the Slovene language in Friuli-Venezia Giulia/
Furlanija-Juljska krajina and the problems of its use in public
and in administrative and legislative procedures**

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Institute for Ethnic Problems, Ljubljana 1982, No. 15, pp. 147—169, 22 notes

Sn (It, En, Sn, En)

The statement that the right to equally use the Slovene language in public is based on natural (and divine) law follows the survey of basic principles on which the Italian code is based. In the area where the Slovene minority lives, this right has been often confirmed by positive enactments namely article 19 of the basic Act of 15 November 1867, article 7 of the Permanent Statute of the Free Territory of Trieste, article 6 of the Italian Constitution, and article 5 of the Special Statute of 5 October 1954. A detailed analysis of the present state of the use of the Slovene language in public shows a disastrous situation in the Republic of Italy because of the violation of the basic principles of its own code and of its adopted internal and international obligations. Italy has attested beyond doubt its intention not to adhere to the obligations adopted, which should convince the Slovenes that it is time to change the method.

Author's abstract

STRANJ Pavel, Secretary of the Slovene Research Institute, I-34122 Trst/Trieste, Via Giacinto Galina 5

Urgent problems in the field of education and instruction in the so-called bills on global protection and the solutions proposed regarding the needs of the minority

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Institute for Ethnic Problems, Ljubljana 1982, No. 15, pp. 179—188

Sn (It, En, Sn, En)

Proceeding from a short critical survey of the position of the Italian schools using Slovene as the language of instruction, the author defines the main chapters of the problems involved. Using the same definition he analyses and compares also the proposals for the school system which are included in the bills on the protection of the Slovenes in Italy, and which have been suggested by the Communist Party of Italy, the Socialist Party of Italy, the Christian Democracy, and the Slovene Union. Clear outlines of the integrated school structure which would be able to perform all the functions of the minority school emerge from the heterogeneity of the discussed problems and from the proposed solutions as well as from the parallel fundamental rights enumerated in the Document of the Slovene Cultural and Economic Association.

Author's abstract

NECAK-LUK Albina, Senior Research Collaborator of the Institute for Ethnic Problems, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 6

The Function of Language in the Areas Populated by Mixed Nationalities in the Light of Solutions Proposed for the Slovenes Living in Italy

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Institute for Ethnic Problems, Ljubljana 1982, No. 15, pp. 171—178, 22 notes

Sn (It, En, Sn, En)

The author analyzes the stipulations concerning the use of the Slovene language in public in order to identify those bills on the protection of the Slovene national community in Italy which approach most adequately such solutions as ensure to the Slovene language not only the formal opportunities for use but also equality in the matter of social status. The author concludes that none of the proposals is entirely satisfactory in meeting such requirements, even though some of them do contain certain recommendations that seek to ensure integral opportunities to the Slovene language and its speakers in individual areas concerned.

Author's abstract

PERTOT-LEGISA Suzana, I-34121 Trieste/Trst, Piazza della Borsa 4

Dilemmas on the development of the Slovene schooling and the reform of the higher secondary school in Italy

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Institute for Ethnic Problems, Ljubljana 1982, No. 15, pp. 189—195, 3 notes

Sn (It, En, Sn, En)

The Italian higher secondary school consists of multifarious branches and is based on the Gentile's Act adopted in the year 1923; it hardly meets the contemporary social requirements. Several years of efforts at the reform of this type of school led to the bill that was passed in the Chamber of deputies in July, 1982. The bill puts forward a unified structure of the higher secondary school divided into four educational fields and several courses. It has been ascertained that the bill does not guarantee all the possibilities of instruction to the Slovene national community. The Act should ensure to the Slovenes the complete structure of the higher secondary school and all the possibilities of its development. In order that the Slovene higher secondary school meet the needs of the minority, the Slovenes ought to be granted the possibility of cooperating in the adaptation of general regulations to the Slovene school. The discussion in the Senate will show to what extent the right to higher secondary schooling will be granted to the Slovenes. The success of the reform will doubtless depend upon the options that will be made during implementation.

Author's abstract

BELTRAM Peter, dipl. soc., raziskovalni asistent, Inštitut za narodnostna vprašanja, YU-61000 Ljubljana Cankarjeva 5

Sredstva javnega obveščanja v predlogih za globalno zaščito

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1982, št. 15, s. 213—219, 16 cit.

Sn (It, En, Sn, En)

Označen je pomen sredstev javnega obveščanja v materinem jeziku za enakopravnost narodnostne skupnosti. Našteti so dokumenti, po katerih je Italijanska država dolžna zagotoviti obstoj in delovanje množičnih medijev v slovenskem jeziku in že sprejeti zakoni, ki na področju množičnega obveščanja upoštevajo tudi pravice slovenske narodnostne skupnosti. Citirani so vsi členi, ki v zakonskih osnutkih govorijo o tej problematiki v primerjavi z dokumentom SKGZ, ki izraža stališče slovenskih organizacij.

Avtorski izvleček

BENEDETIĆ Filibert, direktor kulturnega programa radio Trst, I-34100 Trst, Fab-bio Severo 7

Vprašanja kulturno-prosvetnega razvoja slovenske narodnostne skupnosti v Italiji

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1982, št. 15, s. 197—206, 15 cit.

Sn (It, En, Sn, En)

Vsaka manjšina, oziroma narodnostna skupnost, ki živi izven geopolitičnih meja državne stvarnosti matičnega naroda, predstavlja žarišča napetosti in zaskrbljujoče začasnosti, kadar jo večinski narod posiljuje z instrumenti potujčevanja. V duhu helsinške listine o miru in sodelovanju v Evropi, iz katere se je oblikovala predloga osimskih sporazumov, pametni ljudje neprestano opozarjajo na potrebo po priznanju in zaščiti kulturnih vrednot, ki izhajajo iz karakteristik narodnih partikularnosti. To priznanje in ta zaščita pa pomenita urejanje problema brez zavojevalnih vojaških pohodov za premikanje državnih meja. Koncept enotnega kulturnega prostora med manjšino in matičnim narodom predstavlja vrednote, ki družijo narode iznad umetnih pregrad v razsežnostih duhovne omike in osvobajajočega humanizma. Kulturnoprosvetni razvoj slovenske narodnostne skupnosti v Italiji izhaja prav iz tega koncepta, ki mora obenem predstavljati tudi osnovno postavko kulturnega koncepta tako matičnega naroda kot naroda večine.

Avtorski izvleček

JAKOMIN Dušan, duhovnik, I-34100 Trst, Servola 42

Slovenska cerkev v zamejstvu in slovenska narodna skupnost

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1982, št. 15, s. 221—224

Sn (It, En, Sn, En)

Slovenski duhovniki so živeli med ljudmi in delili z njimi veselje in bolečine. To velja za sedanost, kot za pretekla obdobja: junaško so šli skozi težka leta fašističnega obdobja. Vedno so svoj religiozni svet vključevali v splošna kulturna dogajanja in v njih delovali. To je bilo možno ob pomoči škofov iz Trsta, Gorice in Vidma. Čeprav so bili do sedaj vedno prisotni, pa se sedaj številno bodočih duhovnikov zmanjšuje, kar bo gotovo imelo veliko posledic.

Avtorski izvleček

ZABJEK Saša, prof., raziskovalni asistent, Inštitut za narodnostna vprašanja, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

Pregled v osnutkih zakona za globalno zaščito Slovencev v Italiji ponujenih rešitev na področju kulture

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1982, št. 15, s. 207—211, 7 cit.

Sn (It, En, Sn, En)

Kulturni in ideološki faktor imata poleg gospodarskih in političnih odnosov pomembno vlogo za samoohranitev in razvoj naroda. Mednarodni akti narodnim manjšinam priznavajo splošno pravico do lastne kulture ter do vzgoje in izobraževanja. Vsaka država pa je k razreševanju problema pristopila na svoj način. Ohranitev in nadaljnji razvoj slovenske kulture v Italiji bosta tako odvisna tudi od določil globalnega zakona, katerega osnutki so v razpravi.

Avtorski izvleček

BENEDETIĆ Filibert, Director of the Cultural Programme of Radio Trieste/Trst, I-34100 Trieste/Trst, Via Fabbio Severo 7

Dilemmas on cultural development of the Slovene national community in Italy

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Institute for Ethnic Problems, Ljubljana 1982, No. 15, pp. 197—206, 15 notes

Sn (It, En, Sn, En)

Every minority or ethnic group living outside the geopolitical borders of its mother country represents a focus of tension and troubling precariousness whenever threatened with a denationalizing pressure and assimilative attempts of the majority. In the spirit of the Helsinki declaration on peace and cooperation in Europe, on which the Osimo agreements are based, reasonable individuals keep stressing the need for recognition and protection of a nationality's peculiar cultural values. Such recognition and protection would pave the way for a peaceful settlement of all national problems, and ban the idea of aggressive military campaigns aimed at changing state borders. The concept of a common cultural space shared by the minority and its motherland represents a value which, bridging artificial barriers, unites the nations in the dimensions of a higher spiritual culture and of liberating humanism. The development of culture and instruction of the Slovenian national Community in Italy is possible only if this concept is recognized and regarded as forming the basis of the concept of culture of both the motherland and Italian majority nation.

Ivana Suhadolc

BELTRAM Peter, Research assistant of the Institute for Ethnic Problems, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

Communication media in the bills on global protection

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Institute for Ethnic Problems, Ljubljana 1982, No. 15, pp. 213—219, 16 notes

Sn (It, En, Sn, En)

The article indicates the significance of the media conducted in the mother tongue for the equality of the national community. It enumerates the documents obliging the Italian state to ensure the existence and the functioning of mass media in the Slovene language, and also the existing laws that take into consideration, in the field of mass media, the rights of the Slovene national community. It quotes all the articles formulated in the bills dealing with these problems, in comparison with the Document of the Slovene Cultural and Economic Association which expresses the standpoint of the Slovene organizations.

Author's abstract

ZABJEK Saša, Research Assistant of the Institute for Ethnic Problems, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

Survey of the proposed solutions in the domain of culture in the bills on global protection of the Slovenes in Italy

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Institute for Ethnic Problems, Ljubljana 1982, No. 15, pp. 207—211, 7 notes

Sn (It, En, Sn, En)

In addition to economic and political relations, the cultural and ideological elements have an important role in the self-preservation and development of a nation. National minorities are granted the general right to their own culture, to education and instruction by international acts; however, as a rule, each State takes its own way of solving this problem. Preservation and further development of the Slovene culture in Italy thus depend upon the provisions of the Act on Global Protection, the bills of which are presently under discussion.

Author's abstract

JAKOMIN Dušan, Priest, I-34100 Trieste/Trst, Servola 42

The Slovene Church abroad and the Slovene national community

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Institute for Ethnic Problems, Ljubljana 1982, No. 15, pp. 221—224

Sn (It, En, Sn, En)

The Slovene priests have lived among the people, sharing with them joys and pains. This is true of the present as well as of the past periods: they bravely lived through the painful years of the fascist era. They have always integrated their religious world with the more general cultural activities, and have participated in the latter incessantly. This has been possible also because of the help of the bishops of Trieste/Trst, Gorizia/Gorica and Udine/Videm. Although they have been constantly present, the current trend is toward a decrease of the priests-to-be, which will certainly entail many consequences.

Author's abstract

RUTTAR Riccardo, raziskovalec Slovenskega raziskovalnega inštituta, I-33043 Čedad, Ul. Monastero Maggiore 18

Analiza demografskega položaja v Videmski pokrajini

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1982, št. 15, s. 239—243

Sn (It, En, Sn, En)

Avtor v svojem prispevku o demografskih gibanjih v Slovenski Benečiji prikazuje in številčno opredeljuje procese, ki so pripeljali do katastrofalnega obubožanja demografske silke. Zaključuje z ugotovitvijo, da novejša pobude dajejo upati, da se bo stanje obrnilo.

Peter Beltram

NOVAK-LUKANOVIČ Sonja, prof., raziskovalni asistent in **ZABJEK Saša**, prof., raziskovalni asistent, Inštitut za narodnostna vprašanja, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

Kulturno-prosvetno sodelovanje s pripadniki slovenske narodne manjšine v Furlaniji-Juljski krajini

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1982, št. 15, s. 225—230, 8 cit.

Sn (It, En, Sn, En)

Jezikovni in kulturni stiki ter povezanost z ustreznimi ustanovami in dejavnosti v matični državi pripadnikom narodnih manjšin zagotavljajo, da se ohranjajo kot posebne narodnostne skupnosti. Pripadniki slovenske narodne manjšine v Furlaniji-Juljski krajini z matičnim narodom sodelujejo na meddržavni in regionalni ravni ter neposredno. Obravnavani predlogi zakona o globalni zaščiti premalo eksplicitno poudarjajo te neposredne, žive silke, čeprav narodni manjšini zagotavljajo določene pravice na področju šolstva in kulture.

Avtorski izveček

CLAVORA Ferruccio, vodja v Slovenskem raziskovalnem inštitutu, I-33043 Čedad, Ul. Monastero Maggiore 18

Gospodarski položaj in perspektive gospodarskega razvoja Slovencev v Videmski pokrajini

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1982, št. 15, s. 245—250

Sn (It, En, Sn, En)

V prispevku so opredeljeni osnovni pogoji, ki naj Benečijo zopet postavijo v njeno »naravno in zgodovinsko vlogo, z novim ovrednotenjem in z obnovitvijo lastnih struktur«. »Osnovni pogoji za oživljanje tega področja so ponovno odkrivanje svoje narodnostne identitete in neodvisnost pri uporabi sredstev za razvoj.«

Peter Beltram

KLOPČIČ Vera, dipl. pravnica, raziskovalni sodelavec, Inštitut za narodnostna vprašanja, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

Manjšinsko vprašanje v uradnih stikih med republiko Italijo in SFR Jugoslavijo po ratifikaciji osimskih sporazumov

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1982, št. 15, s. 231—237, 10 cit.

Sn (It, En, Sn, En)

Prispevek prikazuje, kako so bila določila o manjšinskem varstvu iz osimskih sporazumov obrazložena ob ratifikaciji v obeh državah in kako so se uveljavljala in tolmčila v uradnih stikih med Italijo in SFR Jugoslavijo po ratifikaciji leta 1977.

Avtorski izveček

NOVAK-LUKANOVIČ Sonja, **ZABJEK** Saša, Research assistants of the Institute for Ethnic Problems, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

Cultural and educational co-operation with members of the Slovene national minority in Friuli-Venezia Giulia/Furlanija-Juljska krajina

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Institute for Ethnic Problems, Ljubljana 1982, No. 15, pp. 225—230, 8 notes

Sn (It, En, Sn, En)

Language and cultural contacts and the ties with the corresponding institutions and activities in the mother country ensure that the members of national minorities retain their character of special national communities. Members of the Slovene national minority in Friuli-Venezia Giulia/Furlanija-Juljska krajina cooperate with their motherland on bilateral and regional levels, and by way of direct contacts. The bills on global protection that are being discussed do not underline these direct contacts explicitly enough, although they ensure to the national minority certain rights in the domain of instruction and culture.

Author's abstract

RUTAR Riccardo, Collaborator of the Slovene Research Institute, I-33043 Cividale del Friuli/Cedad, Via Monastero Maggiore 18

Analysis of the demographic situation in the Province of Udine/Videm

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Institute for Ethnic Problems, Ljubljana 1982, No. 15, pp. 239—243

Sn (It, En, Sn, En)

The article about demographic situation in Venetian Slovenia/Beneška Slovenija presents and defines numerically the processes which led to the catastrophic impoverishment of the demographic picture. It is concluded with the ascertaining that the new initiatives give hope for the turning of the situation.

Peter Beltram

KLOPČIČ Vera, Research Collaborator of the Institute for Ethnic Problems, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

Minority question in the official contacts between the Republic of Italy and the SFR of Yugoslavia after the ratification of the Osimo Agreement

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Institute for Ethnic Problems, Ljubljana 1982, No. 15, pp. 231—237, 10 notes

Sn (It, En, Sn, En)

The article describes the way the provisions on the protection of minorities in the Osimo Agreement were interpreted in both States at the time of the ratification, and the way they have been brought forward and interpreted in the framework of the official contacts between Italy and the SFR of Yugoslavia after the ratification of 1977.

Author's abstract

CLAVORA Ferruccio, In charge of the Slovene Research Institute, I-33043 Cividale del Friuli/Cedad, Via Monastero Maggiore 18

Economic situation and prospects of economic development of the Udine/Videm Province

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Institute for Ethnic Problems, Ljubljana 1982, No. 15, pp. 245—250

Sn (It, En, Sn, En)

The article describes basic conditions that are supposed to reestablish Venetian Slovenia/Beneška Slovenija in its natural and historical role with a new appreciation and with the revival of its own social structures. The basic conditions for the revival in this area are the rediscovery of its national identity and the independent use of the means of development.

Peter Beltram

PETRICIG Paolo, dr., pokrajinski svetovalec KPI, I-33049 Špeter/S. Pietro al Natitone, Via Naranni 30

Politični položaj Beneške Slovenije glede na pobude za slovensko izobraževanje in varstvo na področju šolstva

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1982, št. 15, s. 251—255

Sn (It, En, Sn, En)

V članku je prikazan razvoj procesa uveljavljanja pozitivnih premikov, ki so pripomogli k zavestnejšemu in aktivnejšemu pristopu pri razvijanju in ohranjanju narodnostne skupnosti Slovencev v Videmski pokrajini. Našteti in opredeljeni so uspehi in problemi, ki se pojavljajo predvsem na področju izobraževanja, poudarjena je vloga Zavoda za slovensko izobraževanje. V zvezi s sprejemanjem zakona o globalni zaščiti so naznačene vse pobude, pogoji in predvidene možnosti za ustrezno reševanje vprašanja šolstva v Videmski pokrajini.

Peter Beltram

BELTRAM Peter, dipl. soc., raziskovalni asistent, Inštitut za narodnostna vprašanja, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

Kanalska dolina

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 1982, št. 15, s. 257—260, 12 cit.

Sn (It, En, Sn, En)

Članek na kratko povzema glavne značilnosti zgodovinskega razvoja in gospodarskega položaja kanalskih Slovencev. Omenjeni so tudi pokazatelji stopnje narodnostne zavesti in napor, da bi se le-ta kreplila in razvijala. V zadnjem času so bili napravljeni veliki koraki na poti postopnega oživljanja slovenstva na tem območju, ki pa jih je potrebno še vsebinsko dopolniti in obogatiti.

Avtorski izvešček

PETRICIG Paolo, Provincial consultant of the Communist Party of Italy, I-33049, S. Pietro al Natissone, Via Naranni 30, Udine/Videm

Political situation in Venetian Slovenia/Beneška Slovenija regarding the Slovene instruction and protection of the Slovene schooling

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Institute for Ethnic Problems, Ljubljana 1982, No. 15, pp. 251—255

Sn (It, En, Sn, En)

The article presents the development of the process in which favorable shifts are brought forward that contribute to a more conscious and active approach to the development and preservation of the Slovene national community in the Udine/Videm province. Achievements and problems especially in the field of education are summarized and defined, and the function of the Institute for the Slovene Instruction is emphasized. In reference to the passing of the Act on Global Protection, the article indicates all the initiatives, conditions, and possibilities designed for a suitable solution to the problem of instruction in the Udine/Videm province.

Peter Beltram

BELTRAM Peter, Research Assistant of the Institute for Ethnic Problems, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

Val Canale/Kanalska dolina

Razprave in gradivo — Treatises and Documents, Institute for Ethnic Problems Ljubljana 1982, No. 15, pp. 257—260, 12 notes

Sn (It, En, Sn, En)

The article summarizes the main characteristics of the historical development and of the economic situation of the Slovenes in Val Canale/Kanalska dolina. It also touches on the indicators of national consciousness and on the efforts made toward its growth and development. Recently steps have been taken to gradually revive the Slovene consciousness that nevertheless still require additions and enrichment in terms of content.

Author's abstract